GŁÓWNY
URZĄD STATYSTYCZNY

Historia Polski w liczbach

Tom I

Warszawa 2003

GŁÓWNY
URZĄD STATYSTYCZNY

Historia Polski w liczbach

Państwo
Społeczeństwo

Tom I

Warszawa 2003

Zespół Redakcyjny

Przewodniczący
dr Franciszek Kubiczek

Redaktor Główny
prof. dr hab. Andrzej Jezierski *prof. dr hab. Andrzej Wyczański*

Członkowie:
prof. dr hab. Juliusz Łukasiewicz, prof. dr hab. Cezary Kuklo, dr Halina Dmochowska, dr Cecylia Leszczyńska, dr Andrzej Radźko, mgr Wanda Bohdanowicz, mgr Grażyna Szydłowska

Sekretarz
mgr Jan Berger

Publikację opracowali

Okres do 1795 r.
prof. dr hab. Andrzej Wyczański, prof. dr hab. Cezary Kuklo

Okres 1795—1918
prof. dr hab. Juliusz Łukasiewicz

Okres 1918—2000
prof. dr hab. Andrzej Jezierski *dr Cecylia Leszczyńska*

Opracowanie redakcyjne
mgr Wanda Bohdanowicz, mgr Grażyna Szydłowska

Opracowanie i skład komputerowy
Katarzyna Zasowska

Zakład Wydawnictw Statystycznych

Redakcja techniczna
Bożena Gorczyca, Iwona Piekart

Korekta pod kierunkiem
Teresy Chmielewskiej

Elektroniczne łączenie tekstów z grafiką pod kierunkiem
Haliny Kamińskiej

Przygotowanie do druku i druk pod kierunkiem
Wojciecha Szuchty

Opracowanie graficzne, mapy i wykresy
Sylwester Jabłoński, Lidia Motrenko-Makuch, Halina Sztrantowicz

Projekt okładki
Lidia Motrenko-Makuch

Przy publikowaniu danych prosimy o podanie źródła

ISBN 83-7027-314-9

ZAKŁAD WYDAWNICTW STATYSTYCZNYCH, 00-925 WARSZAWA, AL. NIEPODLEGŁOŚCI 208.
Ark. druk. 72, 16 map i 16 wykresów. Papier offset, kość słoniowa, 80g.
Podpisano do druku w lipcu, druk ukończono w sierpniu 2003 r.

PRZEDMOWA

Główny Urząd Statystyczny w roku jubileuszu 85-lecia działalności przekazuje Państwu publikację pt.: „Historia Polski w liczbach", przedstawiającą problematykę statystyczno-historyczną dotyczącą państwa i społeczeństwa od najstarszych, możliwych do ujęcia liczbowego, czasów, aż po dzień dzisiejszy. Publikacja ta jest pierwszym tomem zbiorczej wersji „Historii Polski w liczbach", przygotowanym przy wykorzystaniu wydawanych przez GUS od 1990 r. zeszytów tematycznych. Drugi tom będzie dotyczył zagadnień gospodarczych.

Pierwszy projekt opracowania syntetycznej publikacji powstał w GUS już w 1968 r. Prace podjęte wówczas z inicjatywy Prezesa GUS prof. dr Wincentego Kawalca umożliwiły przygotowanie wersji roboczej zeszytów pt.: „Historyczny Rocznik Statystyczny" zawierających dane dla lat 1918—1968. Opracowanie to — powielone w 1969 r. w niewielkiej liczbie egzemplarzy — przekazano jedynie wąskiemu gronu osób zajmujących się problematyką badań historyczno-statystycznych. Prace nad wydaniem już ogólnodostępnego „Historycznego Rocznika Statystycznego" nie zostały jednak zakończone; przerwano je głównie z powodów finansowych. Materiał statystyczny wówczas zgromadzony do opublikowania w „Historycznym Roczniku Statystycznym" został później w dużej mierze wykorzystany w dwóch wydawnictwach GUS: „Polska 1918—1978", Warszawa 1978 i „Polska 1918—1988", Warszawa 1989.

Publikacja „Polska 1918—1988" ukazała się w połowie 1989 r. z inicjatywy ówczesnego Prezesa GUS dr Franciszka Kubiczka. W II połowie 1989 r. wznowiono prace nad wydaniem publikacji dokumentujących rozwój społeczno-gospodarczy ziem polskich, rozszerzając jednocześnie zakres chronologiczny badań na okres przedrozbiorowy i czas rozbiorów. W tym celu Prezes GUS dr Franciszek Kubiczek dnia 31 lipca 1989 r. powołał Komitet Redakcyjny publikacji „Historia Polski w liczbach" i do chwili obecnej przewodniczy jego pracom.

Redaktorem Głównym został prof. dr hab. Andrzej Jezierski z Wydziału Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Prof. Jezierski opracował koncepcję całości tego wydawnictwa, kierując jednocześnie pracami nad okresem po 1918 r. Po jego śmierci we wrześniu 2002 r., Redaktorem Głównym wydawnictwa „Historia Polski w liczbach" został w październiku 2002 r. prof. dr hab. Andrzej Wyczański z Polskiej Akademii Nauk, kierujący również pracami nad okresem do 1795 r. Opracowywaniem materiału dla lat 1795—1918 zajmował się prof. dr hab. Juliusz Łukasiewicz z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. W skład Komitetu Redakcyjnego weszli także: prof. dr hab. Cezary Kuklo z Instytutu Historii Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, obecnie Uniwersytetu w Białymstoku, dr Cecylia Leszczyńska z Wydziału Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu

Warszawskiego, a od 1990 r. także dr Andrzej Radźko z Wydawnictwa „Pallotinum". Sekretarzem został mgr Jan Berger z Głównego Urzędu Statystycznego.

Zespół ten opracował 9 zeszytów tematycznych „Historii Polski w liczbach". Były to: „Ludność, Terytorium", „Rolnictwo, Leśnictwo", „Górnictwo i Przemysł, Budownictwo, Dochód Narodowy", „Oświata, Nauka, Kultura", „Transport, Łączność", „Handel", „Finanse", „Materialne warunki życia ludności", „Państwo, Wojsko". Opracowania te wydawano sukcesywnie w latach 1990—1999. Ponadto w 1994 r. wydano publikację pt. „Economic History of Poland in Numbers", zawierającą wybór najważniejszych danych statystyczno-historycznych z myślą o czytelniku zagranicznym. Przy opracowywaniu poszczególnych zeszytów wykorzystywano w zasadzie tylko źródła i opracowania publikowane. Zrezygnowano natomiast z przeprowadzania dodatkowych kwerend archiwalnych, traktując istniejący stan wiedzy w dziedzinie statystyki historycznej jako wystarczający dla wyżej wymienionych publikacji.

Prezes GUS Tadeusz Toczyński w dniu 13 lipca 2001 r. w skład Zespołu Redakcyjnego „Historii Polski w liczbach" włączył dr Halinę Dmochowską, od stycznia 2002 r. wiceprezesa GUS oraz mgr Wandę Bohdanowicz i mgr Grażynę Szydłowską z Departamentu Analiz i Opracowań Zbiorczych Głównego Urzędu Statystycznego. Do zadań Zespołu Redakcyjnego w rozszerzonym składzie należało opracowanie zbiorczej publikacji „Historia Polski w liczbach" w dwóch tomach: Tom I — Państwo. Społeczeństwo — obecnie prezentowany i Tom II — Gospodarka, który jest w końcowej fazie przygotowania. Publikacja ta jest zbiorem opracowań autorskich przedstawiających wyniki najnowszych badań statystyczno-historycznych.

W I tomie wykorzystano informacje zawarte w poprzednich zeszytach „Historii Polski w liczbach", uzupełniając je jednocześnie nowym materiałem, który nie był w nich uwzględniony. Do każdego z trzech wyodrębnionych okresów chronologicznych (do 1795 r., 1795—1918, 1918—2000) dołączono komentarz historyczny oraz wyjaśnienia ułatwiające odbiór prezentowanych informacji. W publikacji zamieszczono także wykaz wykorzystanej literatury, który może być pomocny dla osób zajmujących się szerzej problematyką badań historyczno-statystycznych.

Przekazując Państwu I tom „Historii Polski w liczbach" zwracamy się z prośbą o nadsyłanie uwag i wszelkich propozycji, dotyczących zarówno doboru materiału statystycznego, jak i sposobu jego prezentacji. Zostaną one wykorzystane w pracach nad następnymi wydawnictwami statystyczno-historycznymi.

Przewodniczący Zespołu Redakcyjnego
dr Franciszek Kubiczek

Prezes
Głównego Urzędu Statystycznego
Tadeusz Toczyński

Warszawa, lipiec 2003

Preface

The Central Statistical Office in its 85th anniversary presents a publication entitled "Historia Polski w liczbach" ("History of Poland in numbers") which illustrates the statistical-historical aspects concerning the state and the society from the oldest, possible to document "in numbers", times up to the present moment. The publication constitutes the first volume of the comprehensive version of "Historia Polski w liczbach" prepared with the use of the subject--matter fascicles published by the CSO since 1990. The second volume will concern the economic issues.

The first draft of the synthetic publication was developed in the CSO in 1968. The work undertaken at that time on the initiative of Prof Wincenty Kawalec, the then CSO President, allowed to prepare the working version of the publication "Historyczny Rocznik Statystyczny" ("Historical Statistical Yearbook") which included data for the period of 1918—1968. The publication, with a small number of copies printed in 1969, was forwarded to a small group of people dealing with historical-statistical issues. The work connected with the generally available publication entitled "Historyczny Rocznik Statystyczny" was not finished due to financial problems. Statistical materials gathered, at that time, to be published in "Historyczny Rocznik Statystyczny" were used to a great extent later in two CSO publications: "Polska 1918—1978", ("Poland 1918—1978"), Warszawa 1978 and in "Polska 1918—1988"("Poland 1918—1988"), Warszawa 1989.

The publication "Polska 1918—1988" was released in the middle of 1989 on the initiative of Dr Franciszek Kubiczek, the then CSO President. In the 2nd half of 1989 the work was resumed to issue publications recording the socio-economic development in the territory of Poland with the chronological scope of surveys extended into two periods — before Poland's partition and the period of partition. On the 31st of July 1989 Dr Franciszek Kubiczek, the CSO President set out the Editorial Committee for the purposes of the publication "Historia Polski w liczbach" and he has been presiding the Committee up till now.

Prof Andrzej Jezierski from the Economic Sciences Faculty of the Warsaw University was appointed as the editor-in-chief. Prof Jezierski elaborated a conception of the whole of the publication, and simultaneously, he was managing the work concerning the period after 1918. After his death in September 2002 Prof Andrzej Wyczański from the Polish Academy of Sciences, who managed the work on the period up to 1795, was appointed as the editor-in-chief of the publication "Historia Polski w liczbach". Prof Juliusz Łukasiewicz from the Institute of History of the Warsaw University worked on the period 1795—1918.

The Editorial Committee was also composed of: Prof Cezary Kuklo from the Institute of History of the Warsaw University branch in Białystok, now the Białystok University, Dr Cecylia Leszczyńska from the Economic Sciences Faculty of the Warsaw University, and, since 1990, Dr Andrzej Radźko from the "Pallotinum" Publishing House. Mr. Jan Berger from the Central Statistical Office was appointed as the Secretary.

The Committee elaborated 9 subject-matter fascicles on "Historia Polski w liczbach". They covered: "Population, Territory", "Agriculture, Forestry", "Mining and Industry, Construction, National Income", "Education, Science, Culture", "Transport, Communication", "Trade", "Finances", "Living Conditions of the Population", "State, Army". The elaborations were published gradually in the years 1990–1999. Besides, in 1994, having in mind the foreign reader, there was printed a publication entitled "Economic History of Poland in Numbers". It included a selection of the most important statistical-historical data. While preparing particular fascicles we used mainly previously published sources and publications. Additional research was not done since the existing knowledge concerning the historical statistics was treated as sufficient enough to be used for the above mentioned publications.

On the 13th of July 2001 Mr. Tadeusz Toczyński, the CSO President appointed Dr Halina Dmochowska, the CSO Vice-President since January 2002, Ms. Wanda Bohdanowicz and Ms. Grażyna Szydłowska from the CSO Analyses and Data Compilations Division as members of the Editorial Committee. The task of the enlarged editorial team was, among others, to prepare a comprehensive publication "Historia Polski w liczbach" in two volumes — Volume I: "State, Society", the present one and Volume II: "Economy" (now, at the final stage of preparation). The publication is a set of author's elaborations including results from the newest statistical-historical surveys.

In the Ist volume the information from previous editions of "Historia Polski w liczbach" was supplemented with new material. Historical comments and explanations, allowing to understand better the presented material, were added to each of the three separated chronological periods (up to 1795, 1795—1918, 1918—2000). The publication also includes a list of references which could be very helpful to people dealing with historical-statistical surveys.

Presenting to you the Ist Volume of "Historia Polski w liczbach" we kindly ask you for any comments and proposals concerning both the selection of the statistical material used, as well as, the way of its presentation. They will be used in our future work on statistical-historical publications.

Chairman of the Editorial Committe
Dr Franciszek Kubiczek

President of the Central Statistical Office
Tadeusz Toczyński

Warsaw, July 2003

Wstęp

Przedstawiony w poniższym tomie materiał statystyczny dotyczący dawnej Polski od X wieku po czasy współczesne, jest wynikiem nie tyle autorskich prac redaktorów i wydawców obecnego tomu, co trudu badawczego zastępu historyków i statystyków, którzy w ciągu przynajmniej minionego stulecia starali się scharakteryzować liczbowo dzieje Polski. Oznacza to po pierwsze, że w zasadzie nie sięgano do prac naukowych sprzed XX stulecia, a po drugie, że wśród owego zastępu badaczy niejednokrotnie znajdowali się redaktorzy poniższego tomu. W praktyce bowiem większość przedstawionych tablic i zestawień dla czasów wcześniejszych ma charakter autorski, podczas gdy w późniejszych górują oficjalne dane statystyczne, na co wskazuje odpowiednie powołanie przy każdej tablicy. W obu wypadkach tablice takie trzeba było krytycznie ocenić — co znalazło odbicie w komentarzach — często przebudować, w tym uprościć czy uzupełnić, wreszcie niektóre tablice są wynikiem celowego opracowania samych wydawców. Nie oznacza to natomiast, że wykorzystano wszelkie dane liczbowe zawarte w dotychczasowej literaturze naukowej, a tym bardziej w opracowaniach statystycznych. Wprost przeciwnie, dokonywano ich selekcji, kierując się zasadą ich wartości merytorycznej i poprawności statystycznej. Nie starano się też wypełniać planowo istniejących luk w liczbowym obrazie przeszłości, chyba że było to autorsko możliwe i dotyczyło ważnych, godnych pokazania problemów.

Należy też na wstępie wyjaśnić, co rozumiemy pod określeniem Państwo Polskie w różnych okresach jego dziejów. Otóż przyjęto zasadę, że prezentowane dane statystyczne będą się odnosić do aktualnego w danym czasie terytorium państwa i jego ludności. Rozumieć to należy w ten sposób, że nie uwzględniano terytorium Śląska czy Pomorza Szczecińskiego, gdy nie weszły w skład Państwa Polskiego po rozbiciu dzielnicowym, pomijano w zasadzie Litwę przed unią z Polską w 1569 roku. Podobnie w wypadku Polski międzywojennej nie uwzględniano terenów przedrozbiorowych, które znalazły się poza jej granicami, analogicznie postą-

piono z terenami, których nie uzyskała Polska Ludowa w 1945 roku. Jednocześnie dla doby rozbiorowej, gdy nie istniało Państwo Polskie, należało przyjąć inne kryteria. Formalnie były nimi granice przedrozbiorowe, tj. z roku 1771, ale ze specjalnym eksponowaniem terenów zwarcie zamieszkałych przez ludność polską oraz krótkotrwałych, zależnych organizmów politycznych, występujących jako namiastka Państwa Polskiego w XIX wieku.

Wydawnictwo Historia Polski w liczbach składa się z dwóch tomów. Pierwszy obejmuje państwo i społeczeństwo, drugi — przygotowywany obecnie — gospodarkę. W obu tomach mamy do czynienia z 3 okresami, a mianowicie okresem od X wieku do 1795 roku, następnie z okresem lat 1795–1918 oraz okresem 1918–2000. Jest to podział dla historyka oczywisty, dla czytelnika mamy nadzieję także. Pierwszy okres bowiem obejmuje dawne Państwo Polskie — określenie pierwszej Rzeczypospolitej byłoby zbyt wąskie — drugi to doba kraju i społeczeństwa pod zaborami, trzeci to okres po odzyskaniu niepodległości. Jednakże ten ostatni okres są to czasy tak zmiennych uwarunkowań, że redaktorzy i wydawcy zdecydowali się go podzielić na 3 podokresy. Wprowadzono podział na lata 1918–1939, na paroletni okres wojny i okupacji (1939–1945) oraz na dobę po 1945 roku. W tym ostatnim wypadku nasuwa się pytanie, czy nie należałoby dodatkowo wyodrębnić podokres III Rzeczypospolitej, od 1990 roku przynajmniej. Jednakże podstawowe wielkości statystyczne, jak terytorium czy ludność nie uległy wówczas zmianie, a przebudowa struktury i funkcjonowania państwa i gospodarki została rozłożona na lata i dotąd nie uległa zakończeniu.

Powyższy podział na 3 okresy posiada dodatkowe uzasadnienie nie tylko poprzez fakt istnienia i nie istnienia odrębnego Państwa Polskiego. Są to również 3 okresy odmienne statystycznie. Pierwszy, do 1795 roku, to okres przedstatystyczny, gdy prawie wszystkie wielkości są ustalane nie przez ówczesnych obserwatorów, lecz poprzez późniejszych historyków. Drugi to okres rodzenia się statystyki, kiedy stopniowo pojawiają się dane o charakterze statystycznym, aczkolwiek często pełne luk i o niskim stopniu dokładności, co wymaga ich dopracowania, uzupełniania i krytycznej interpretacji. Wreszcie trzeci okres jest w zasadzie dobą systematycznego gromadzenia i publikowania danych statystycznych, ale przy zmiennej tak metodzie pracy, jak i zakresie, a nawet przedmiocie opisu statystycznego jakim było Państwo Polskie w różnych kolejach lat 1918–2000. W rezultacie krytyczne i zróżnicowane podejście do owych danych było również konieczne.

Podział materiału statystycznego na 3 okresy niewątpliwie rozbija ciągłość zjawisk długofalowych, zamazuje trwałość instytucji, ogranicza porównywalność danych w czasie i przestrzeni. Nie ma jednak innego wyjścia, jeżeli w wypadku Polski mamy raz do czynienia z istniejącym i działającym państwem, następnie przez 126 lat go nie ma, aby znów powstać, ale w innym kształcie terytorialnym, ludnościowym, instytucjonalnym. Dlatego też jedynie w odniesieniu do społeczeństwa i kultury, a w drugim tomie w stosunku do niektórych dziedzin gospodarki o ciągłości możemy mówić. Należy jednak pamiętać, że ani materialnie,

ani statystycznie nie była to ciągłość pełna, która umożliwiałaby pokazywanie długich, wielowiekowych ciągów liczbowych. Trudno bowiem szukać ciągłości obserwowanych zjawisk, skoro znikają w drugim okresie granice polityczne dawnego państwa, a w konsekwencji ludnościowe, przestrzenne, instytucjonalne. Powstaje też pytanie jak liczyć zjawiska, które przynajmniej formalnie, stają się przedmiotem statystyki państw zaborczych, Niemiec, Austrii i Rosji. Lata 1795–1918 jest to bowiem doba historii nie Państwa Polskiego, lecz jak to się zwykle ujmuje, narodu polskiego, a to ostatnie pojęcie nie daje wystarczających podstaw do precyzyjnego wyodrębnienia statystycznego, ani do tworzenia długich ciągów statystycznych.

Pewien element ciągłości, a przez to i porównywalności, starano się uzyskać stosując podobny układ materiału statystycznego. W tomie państwo i społeczeństwo są to 4 działy, a mianowicie państwo, ludność, materialne warunki życia oraz edukacja i kultura. Owe 4 działy były też podobnie dzielone wewnętrznie, a mianowicie w pierwszym występowały 4 kolejne odcinki merytoryczne. Było to terytorium, władza centralna i lokalna, wojsko, wreszcie wymiar sprawiedliwości. Kolejny dział, określany jako ludność, obejmował zaludnienie oraz narodowość i wyznanie, wreszcie strukturę społeczną. Dział materialne warunki życia ludności zawierał w pierwszej części dochody, płace i spożycie, w drugiej warunki mieszkaniowe, w ostatniej ochronę zdrowia. Wreszcie czwarty dział obejmował edukację, naukę i kulturę, a choć niedzielony wewnętrznie, w praktyce dotyczył szkolnictwa i wykształcenia, książki i prasy, bibliotek, na koniec, zależnie od okresu, zawierał elementy twórczości i upowszechnienia kultury. Ten konsekwentnie utrzymany w 3 okresach wewnętrzny podział materiału statystycznego nie umożliwiał wprawdzie pokazania ciągłości większości obserwowanych zjawisk, ale ułatwiał ich porównywanie, o co wydawcom chodziło.

Przyjęto też zasadę, że wobec odrębności merytorycznych i metodycznych wszystkich trzech okresów, każdy z nich będzie posiadał osobny wstęp, wprowadzający czytelnika i użytkownika tablic w charakter prezentowanego materiału. Wydawało się to konieczne tak z racji potrzeby komentarza na temat zespołu przygotowanych tablic, jak też wskazania obszarów, które nie mogły być statystycznie uchwycone i przedstawione. Specjalnych trudności w tym zakresie nastręczały niektóre zjawiska z dziedziny społecznej, w szczególności związane z działalnością kulturalna, naukową i artystyczną, które rzadko są ujmowane liczbowo i to raczej od strony instytucji, a nie samej twórczości.

W latach 1990–1999 wydano – jak już wskazywano – w niewielkim nakładzie 9 zeszytów Historii Polski w liczbach – nie licząc 2 dodatkowych. Dla zespołu była to w jakimś sensie praca przygotowawcza dla sformułowania koncepcji, zawartości i postaci obecnie wydawanego tomu I oraz przygotowywanego tomu II Historii Polski w liczbach. W rzeczywistości jednak zależność była odwrotna – zainteresowanie jakie wzbudzały kolejne zeszyty prowadziło do podjęcia decyzji wydania publikacji zbiorczej wzbogaconej szacie graficznej. Nie oznacza

to bezpośredniego przejęcia zawartego w zeszytach materiału. W przygotowanych obecnie tomach znajdzie się najważniejsza i najciekawsza — według naszych opinii — część zawartych w zeszytach tablic. Obok owej selekcji przeprowadzono jednocześnie akcję uzupełniania obecnych tomów materiałem dotąd nieuwzględnionym, a istotnym oraz tym, który narósł w ostatnich latach. Oprócz owej częściowej zmiany zawartości merytorycznej wydawnictwa należy podkreślić dokonanie nowego ukształtowania większości tablic, a mianowicie nadanie im postaci zbliżonej do współczesnych zestawień statystycznych. W wielu wypadkach prowadziło to do zasadniczej przebudowy tablic sporządzanych niegdyś przez historyków, a które obecnie poddane zostały rygorom prezentacji statystycznej stosowanej przez Główny Urząd Statystyczny. Czy decyzja ta była słuszna odpowiedź należy do czytelnika.

Andrzej Wyczański

Spis rzeczy

Contents

		Str. *Page*
PRZEDMOWA	*PREFACE*	3, 5
WSTĘP	*INTRODUCTION*	7
Okres do 1795 r.	***Period up to 1795***	
UWAGI OGÓLNE	***GENERAL NOTES***	17
PAŃSTWO	***STATE***	21
TERYTORIUM	*TERRITORY*	21
WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE	*CENTRAL AND LOCAL AUTHORITIES*	23
WOJSKO	*MILITARY*	40
WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI	*JUSTICE*	46
LUDNOŚĆ	***POPULATION***	51
ZALUDNIENIE	*POPULATION*	51
NARODOWOŚCI I WYZNANIA	*NATIONALITIES AND RELIGIOUS DENOMINATIONS*	69
STRUKTURA STANOWA I ZAWODOWA LUDNOŚCI	*ESTATES AND OCCUPATIONS OF THE POPULATION*	77
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI	***LIVING CONDITIONS OF THE POPULATION***	89
DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE	*INCOME, WAGES AND SALARIES, CONSUMPTION*	89
BUDYNKI I WARUNKI MIESZKANIOWE	*BUILDINGS AND LIVING CONDITIONS*	106
OCHRONA ZDROWIA	*HEALTH CARE*	112
EDUKACJA I KULTURA	***EDUCATION AND CULTURE***	122

Str.
Page

Okres 1795—1918 / *Period 1795—1918*

UWAGI OGÓLNE	***GENERAL NOTES***	143
PAŃSTWO	***STATE***	147
TERYTORIUM	*TERRITORY*	147
WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE	*CENTRAL AND LOCAL AUTHORITIES*	148
WOJSKO	*MILITARY*	157
WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI	*JUSTICE*	161
LUDNOŚĆ	***POPULATION***	168
ZALUDNIENIE	*POPULATION*	168
NARODOWOŚCI I WYZNANIA	*NATIONALITIES AND RELIGIOUS DENOMINATIONS*	186
STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA	*POPULATION BY SOURCE OF MAINTENANCE*	196
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI	***LIVING CONDITIONS OF THE POPULATION***	198
DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE	*INCOME, WAGES AND SALARIES, CONSUMPTION*	198
MIESZKANIA. INFRASTRUKTURA KOMUNALNA	*DWELLINGS. MUNICIPAL INFRASTRUCTURE*	206
OCHRONA ZDROWIA	*HEALTH CARE*	215
EDUKACJA I KULTURA	***EDUCATION AND CULTURE***	226

Okres 1918—2000 / *Period 1918—2000*

UWAGI OGÓLNE	***GENERAL NOTES***	253
PAŃSTWO	***STATE***	257
TERYTORIUM	*TERRITORY*	257
lata 1918—1939	*years 1918—1939*	257
lata 1939—1945	*years 1939—1945*	260
lata 1945—2000	*years 1945—2000*	262

		Str. *Page*
WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE	*CENTRAL AND LOCAL AUTHORITIES*	270
lata 1918–1939	*years 1918–1939*	270
lata 1939–1945	*years 1939–1945*	282
lata 1945–2000	*years 1945–2000*	289
WOJSKO	*MILITARY*	302
lata 1918–1939	*years 1918–1939*	302
lata 1939–1945	*years 1939–1945*	311
lata 1945–2000	*years 1945–2000*	317
WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI	*JUSTICE*	326
lata 1918–1939	*years 1918–1939*	326
lata 1945–2000	*years 1945–2000*	341
LUDNOŚĆ	***POPULATION***	357
ZALUDNIENIE	*POPULATION*	357
lata 1918–1939	*years 1918–1939*	357
lata 1939–1945	*years 1939–1945*	364
lata 1945–2000	*years 1945–2000*	369
NARODOWOŚCI I WYZNANIA	*NATIONALITIES AND RELIGIOUS DENOMINATIONS*	382
lata 1918–1939	*years 1918–1939*	382
lata 1945–2000	*years 1945–2000*	393
AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI	*ECONOMIC ACTIVITY OF THE POPULATION*	403
lata 1918–1939	*years 1918–1939*	403
lata 1945–2000	*years 1945–2000*	410
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI	***LIVING CONDITIONS OF THE POPULATION***	415
DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE	*INCOME, WAGES AND SALARIES, CONSUMPTION*	415
lata 1918–1939	*years 1918–1939*	415
lata 1939–1945	*years 1939–1945*	436
lata 1945–2000	*years 1945–2000*	438

		Str. *Page*
WARUNKI MIESZKANIOWE	*LIVING CONDITIONS*	460
lata 1918—1939	*years 1918—1939*	460
lata 1945—2000	*years 1945—2000*	469
OCHRONA ZDROWIA	*HEALTH CARE*	474
lata 1918—1939	*years 1918—1939*	474
lata 1945—2000	*years 1945—2000*	480
EDUKACJA I KULTURA	***EDUCATION AND CULTURE***	487
lata 1918—1939	*years 1918—1939*	487
lata 1939—1945	*years 1939—1945*	511
lata 1945—2000	*years 1945—2000*	514
Spis tablic	***List of tables***	536
Spis map i wykresów	***List of maps and charts***	559
Wykaz wykorzystanej literatury	***Bibliography***	561

Objaśnienia znaków umownych

Symbols

Kreska (—) — zjawisko nie wystąpiło.
magnitude zero.

Zero: (0) — zjawisko istniało w wielkości mniejszej od 0,5;
magnitude not zero, but less than 0,5 of a unit;

(0,0) — zjawisko istniało w wielkości mniejszej od 0,05.
magnitude not zero, but less than 0,05 of a unit.

Kropka (.) — zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych.
data not available or not reliable.

Znak x — wypełnienie pozycji jest niemożliwe lub niecelowe.
not applicable.

„W tym” — oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy.
indicates that not all elements of the sum are given.

Okres do 1795

UWAGI OGÓLNE

Przedstawienie charakterystyki liczbowej Państwa Polskiego od X wieku do rozbiorów, w rozumieniu nowoczesnej statystyki, nie jest jak wiemy możliwe, gdyż ówcześnie nie gromadzono krytycznie danych ilościowych. Prezentowane w niniejszym tomie dane statystyczne opierają się na opracowaniach późniejszych historyków. Opracowania te zawierają zasadniczo charakterystyki liczbowe, ale niekiedy w ich miejsce wykorzystywano wykazy, jak na przykład panujących władców czy sejmów. Jeżeli w ten sposób można było zaprezentować najważniejsze instytucje naszego państwa, to trudniej jest jednak podawać spisy innych instytucji, szczególnie niższego szczebla, a tym bardziej przedstawić szczegółowo ich funkcjonowanie. W takich przypadkach ograniczono się do sondaży, czy nawet przykładów, na podstawie których przedstawiono różnego rodzaju urzędy, sądy, wojsko i inne instytucje, w kolejnych przekrojach chronologicznych, układach terytorialnych i we właściwych im działaniach. Istotny przy tym jest rozrzut przykładów w czasie i przestrzeni oraz ich selekcja dokonana pod kątem wykazania ich charakteru, a nie zagubienia się w szczegółach. Warunki badań — zachowane źródła i istniejące opracowania — spowodowały, że większość informacji dotyczy XVI—XVIII wieku, a tylko niektóre dane odnoszą się do czasów wcześniejszych.

Problem terytorium nie powinien formalnie nastręczać trudności, gdyby dokładniej oznaczane były ówczesne granice, tak zewnętrzne, jak np. południowo-wschodniej Ukrainy, jak i wewnętrzne, tj. podziału administracyjnego, kościelnego itp. W tym zakresie występują niekiedy wielkości przybliżone, trudne obecnie do zweryfikowania. Innego typu wątpliwości nastręczają również terytoria lenne, formalnie podlegające władzy suwerena, ale w praktyce żyjące odrębnie i stąd w opracowaniu nieuwzględnione. Natomiast terytorium państwa polskiego od 1569 r., tj. od zawarcia unii realnej z Litwą, nie wydaje się wymagać komentarza i od tego momentu starano się objąć, jeśli to tylko było możliwe, całą Rzeczpospolitą w jej ówczesnych granicach. Jedynym odstępstwem jest wykorzystanie danych dotyczących zaludnienia Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1528 r., z uwagi na brak informacji w tym zakresie z drugiej połowy tego stulecia.

W zakresie informacji o organach władzy ograniczono się, jak wskazano wyżej, do zestawienia władców oraz sejmów, jako najwyższych instytucji ówczesnego państwa, natomiast spis sejmików przedstawiono jedynie przekrojowo dla określonego momentu dziejów. Sejm zresztą można było w pewnym stopniu scharakteryzować liczbowo, podobnie jak niektóre urzędy centralne czy terytorialne, odmiennie od administracji lokalnej, którą pokazano na przykładzie organizacji i działania wybranego starostwa z XVI wieku. Pominięto jednocześnie strukturę władz miejskich wychodząc z założenia, że reprezentuje ona powszechnie znany schemat: wcześniejszy — wójt z ławnikami, późniejszy — rada miejska z burmistrzem.

Liczebność i strukturę wojska można było scharakteryzować dopiero dla czasów, gdy było ono płatne, co pozwalało w przybliżeniu określić rozmiary i organizację armii. Starano się przy tym tak rozłożyć w czasie charakterystykę wojska, by oddawała ona realia z trzech różnych stuleci, tj. XVI, XVII i XVIII.

Wymiar sprawiedliwości w zakresie działania sądów nie był w zasadzie przedmiotem pełniejszych analiz badawczych historyków i z tego powodu starano się pokazać różne rodzaje sądów i ich działania przynajmniej w formie sondaży. Podobną formę mają też dane dotyczące przestępczości, choć badania w tym zakresie zawierały szerszą charakterystykę liczbową.

Prezentowane dane o zaludnieniu mają charakter szacunkowy. Dla początków państwowości (ok. 1000 r.) dane ustalono biorąc pod uwagę hipotetyczny obszar upraw, wydajność produkcji zbożowej oraz niezbędną ilość wyżywienia na mieszkańca. Następnie dla XIV wieku dane ustalono w oparciu o wykazy tzw. świętopietrza, czyli opłat na rzecz papiestwa, a od XVI wieku — w oparciu o rejestry podatku łanowego, podymnego i pogłównego. Trzeba jednak podkreślić, że rejestry podatkowe z reguły posiadały pominięcia formalne (wolność podatkowa szlachty i kleru) oraz faktyczne w postaci luk i opuszczeń, a ponadto przejście od stawek podatkowych do liczby ludności wymagało zastosowania zawsze dyskusyjnych wskaźników przeliczeniowych. Chodzi bowiem o liczbę mieszkańców, jaką mógł mieć dom czy kamienica mieszczańska w mieście, jak również chata na wsi, a tym bardziej łan kmiecy, czyli ówczesna rolnicza jednostka podatkowa. Z kolei podstawę wczesnych szacunków zaludnienia Wielkiego Księstwa Litewskiego stanowiły popisy jego wojska z 1528 r., tj. pocztów wystawianych przez bojarów proporcjonalnie do ogółu poddanych.

Powyższe ustalenia wymagały poznania struktury demograficznej i społecznej ówczesnego społeczeństwa, tj. wielkości rodziny, ruchu naturalnego (urodzenia i zgony), liczebności grupy domowej (rodzina i służba) itd. Na wielkość i strukturę zaludnienia wpływały również ruchy migracyjne, jak osadnictwo czy napływ ludności ze wsi do miast. W opracowaniu zaprezentowano głównie wzrost ludności miejskiej i to pośrednio, poprzez lokacje miast, a także podział na ludność miejską i wiejską (co jest nam lepiej znane), ale z jednym zastrzeżeniem, podział ten nie jest tym samym, co podział na ludność zajmującą się rolnictwem i uprawiającą rzemiosło i handel. W dawnej Polsce bardzo liczne były małe miasteczka o przewadze ludności rolniczej, na wsi zaś z reguły mieszkali niektórzy rzemieślnicy, jak młynarze, karczmarze czy kowale.

Z uwagi na brak dokładnej statystyki wyznaniowej ludności, w opracowaniu jedynie przykładowo przedstawiono strukturę mieszkańców wielowyznaniowego Gdańska, a także charakterystykę grupy ludności bardzo wyraźnie wyodrębnionej religijnie i kulturowo, a mianowicie Żydów. Natomiast zasadniczy podział wyznaniowy ludności starano się zaprezentować poprzez strukturę, organizację i zasięg terytorialny głównych wyznań — katolickiego, unickiego i prawosławnego. Uwzględniono ponadto sieć klasztorów katolickich, jako zjawisko charakterystyczne dla wieków XVII i XVIII i dające się ująć liczbowo.

Strukturę społeczną ludności ujęto dwojako. Z jednej strony pokazano jak była ona rozumiana ówcześnie, tj. w formalnym podziale stanowym, potraktowanym zarówno ogólnie, jak i bardziej szczegółowo, a także w postaci ówczesnego wyobrażenia o hierarchii społecznej. Z drugiej strony zastosowano kryteria podziału zawodowego w odniesieniu do ludności wiejskiej i miejskiej oraz ludności żydowskiej, choć w tym ostatnim przypadku były to jedynie oszacowania ogólnokrajowe, a nie przykłady. Trzeba przy tym podkreślić przybliżony charakter danych o strukturze zawodowej ludności, ponieważ w praktyce trudno było odróżnić bogatego kupca od bankiera, a zagrodnika od rzemieślnika czy najemnika wiejskiego, gdyż wyraźna specjalizacja zawodowa dopiero stopniowo narastała.

Dział dotyczący materialnych warunków życia ludności obejmuje następujące dziedziny: płace, spożycie, warunki mieszkaniowe i ochronę zdrowia. Nie są to jednak dziedziny dające się w pełni scharakteryzować liczbowo.

Płace dotyczą głównie robotników niewykwalifikowanych, płatnych dniówkowo, z pominięciem płac usztywnionych instytucjonalnie czy uzupełnianych wyżywieniem i mieszkaniem. Płace robotników dotyczą dużych miast i górnictwa. Z kolei płace na wsi — odnoszące się głównie do XVI wieku — miały inny charakter niż płace robotników, obejmowały bowiem wyżywienie i mieszkanie na folwarku, który był miejscem wykonywania pracy. Pamiętać jednak należy, że przy dominującej na wsi autokonsumpcji oraz powszechnym panowaniu gospodarstwa rodzinnego wśród chłopów, płace dotyczyły niewielkiej części ludności i ich wysokość jest w ograniczonym stopniu wskaźnikiem poziomu ówczesnego życia.

Spożycie charakteryzują: szacunki przeciętnej dziennej racji żywnościowej ludności wiejskiej w XVI wieku oraz spożycie ważniejszych artykułów żywnościowych w Poznaniu i Gdańsku w XVIII stuleciu. Uzupełnienie tego obrazu stanowią szacunki spożycia piwa i gorzałki w Wielkopolsce w XVIII w., należy przy tym pamiętać, że gorzałka nie zastępowała powszechnie spożywanego piwa. W sumie są to tylko przykłady, a nie szersza charakterystyka wyżywienia, szczególnie w odniesieniu do wyższych warstw społeczeństwa.

Niewiele można było pokazać charakterystycznych przykładów dotyczących warunków mieszkaniowych i to wyłącznie w miastach; dane na temat dworków szlacheckich, a tym bardziej chat chłopskich nie są nam w ogóle znane. Dodatkowe tablice ilustrujące zaopatrzenie w wodę i opał mają za zadanie wskazać na trudności ówczesnego zamieszkiwania w mieście.

Stosunkowo sporo danych zaprezentowano w zakresie ochrony zdrowia, dotyczy szczególnie szpitali prowadzonych przez instytucje kościelne, należy jednak pamiętać, że szpital do

końca XVII wieku oznaczał przytułek dla biednych i chorych i dopiero w drugiej połowie XVIII stuleciu stawał się szpitalem w naszym rozumieniu tego słowa. Tę zmianę ilustrują informacje na temat chorych i podrzutków w Warszawie. Dalszym, skromnym uzupełnieniem tematyki są dane dotyczące lekarzy, felczerów czy aptekarzy, wreszcie natężenia śmiertelności w czasie epidemii.

Dział dotyczący zagadnień edukacji i kultury zawiera głównie informacje na temat szkolnictwa, książek i pisarzy. Najbardziej syntetyczne, choć społecznie ograniczone, są wyniki badań nad tzw. alfabetyzacją społeczeństwa, tj. umiejętnością pisania i czytania, ustalaną w oparciu o zachowane podpisy z XVI i XVII wieku. Prezentację sieci szkół parafialnych umożliwiły wizytacje kościelne. Charakterystykę dawnej szkoły średniej zaprezentowano na przykładzie: gimnazjów humanistycznych, tj. szkół luterańskich w miastach pruskich, kolegiów jezuickich rozmieszczonych na terenie całej Rzeczpospolitej, Szkoły Rycerskiej w Warszawie, wreszcie szkół Komisji Edukacji Narodowej. Dla charakterystyki ówczesnych uczelni wykorzystano statystykę zapisujących się studentów, czasem sięgano też po dane dotyczące absolwentów, wreszcie próbowano ocenić wykształcenie elity kościelnej w XVI—XVIII wieku. Statystycznie ujęto też kształcenie za granicą, choć są to dane jednostronne, przede wszystkim dlatego, że pomijają ważne i uczęszczane przez Polaków uniwersytety włoskie i holenderskie, nie mówiąc o bardziej egzotycznych.

Informacje dotyczące książek wydanych w Polsce w XVI—XVIII wieku obejmują również wydawnictwa polskie i Polski dotyczące, a wydane za granicą, natomiast nie uwzględniają niedochowanych druków mniejszej wagi, np. ulotnych. Pełniejsze wydają się dane dotyczące czasopism, które ukazywały się w Polsce w XVII—XVIII wieku, chociaż różnica pomiędzy nieregularnymi pisemkami informacyjnymi (np. „nowiny") a periodycznymi jest niekiedy umowna. Uzupełnieniem powyższych statystyk są przykładowe dane na temat biblioteki królewskiej Zygmunta Augusta — nie w pełni odtworzonej — oraz bibliotek mieszczańskich w Poznaniu, a także środowiska ludzi piszących w XV—XVI oraz w XVIII wieku. Brak nam natomiast informacji dotyczących największych bibliotek polskich XVIII stulecia, a mianowicie Biblioteki Załuskich i Biblioteki Stanisława Augusta.

Materiał zaprezentowano w postaci 152 zestawień tabelarycznych, 6 map i 4 wykresów.

Cezary Kuklo
Andrzej Wyczański

PAŃSTWO

TERYTORIUM

Tabl. 1. TERYTORIUM POLSKI

Lata	Powierzchnia w tys. km²
1000	250
1300	200
1370	240[a]
1466	260[b]
1580	865[c]
1634	990[d]
1771	733

a Łącznie z ziemiami lennymi: większa część Mazowsza, księstwa chełmsko-bełskie i włodzimierskie, Podole Zachodnie i okręg santocki (bez tych ziem terytorium — ok. 170 tys. km²). *b* Łącznie z lennym Mazowszem. *c* Przyjęto za Al. Jabłonowskim powierzchnię woj. kijowskiego na ok. 200 km², co jest wielkością orientacyjną; woj. krakowskie bez Księstwa Siewierskiego — 0,6 tys. km² i starostwa spiskiego — 1,2 tys. km². *d* Łącznie z całymi Inflantami.

Uwaga. Powierzchnia obszaru Polski przedrozbiorowej podana jest w przybliżeniu.

Na podstawie: H. Rutkowski, *Terytorium*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, tom II, Warszawa 1981, s. 395—400.

Tabl. 2. PODZIAŁ TERYTORIALNY RZECZYPOSPOLITEJ PO UNII LUBELSKIEJ OKOŁO 1580 R.

Prowincje Województwa Ziemie	Powierzchnia w tys. km²
Ogółem	**865,0**
Wielkopolska	**58,0**
Kaliskie	16,5
Poznańskie	16,2
Sieradzkie	9,7
Łęczyckie	4,4
Brzeskie kujawskie	3,3
Ziemia Dobrzyńska	3,0
Inowrocławskie	2,9
Ziemia Wieluńska	2,0
Małopolska	**452,5**
Kijowskie[a]	200,0
Bracławskie[a]	59,5
Ruskie	55,2
Wołyńskie	40,8
Sandomierskie	25,8
Podolskie	19,4
Krakowskie[b]	19,0
Podlaskie	12,5
Lubelskie	11,1
Bełskie	9,2
Mazowsze	**33,5**
Mazowieckie	23,0
Rawskie	6,2
Płockie	4,3
Prusy Królewskie	**24,0**
Pomorskie	12,9
Chełmińskie	4,7
Warmia	4,3
Malborskie	2,1
Wielkie Księstwo Litewskie	**297,0**
Mińskie	55,5
Wileńskie	44,2
Brzeskie litewskie	40,6
Nowogródzkie	33,2
Trockie	31,2
Witebskie	24,6
Księstwo Żmudzkie	23,3
Mścisławskie	22,6
Połockie	21,8

a Wobec braku wytyczonych granic — wielkości przybliżone (dla woj. kijowskiego powierzchnię przyjęto za Al. Jabłońskim). *b* Bez Księstwa Siewierskiego — 0,6 tys. km² i starostwa spiskiego — 1,2 tys. km².

Uwaga. W Inflantach przyłączonych do Polski w 1561 r. w tym czasie trwały działania wojenne, ziemiami lennymi były: Prusy Książęce, Księstwo Kurlandii i Semigalii.

Na podstawie: *Atlas historyczny Polski: Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. M. Biskup przy współudziale L. Koca, Warszawa 1961; *Atlas historyczny Polski — mapy szczegółowe XVI wieku*, tom II: *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, W. Lewandowska, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski (Warszawa 1993); tom III: *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. S. Wojciechowski, Warszawa 1966; tom VII: *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, oprac. A. Dunin-Wąsowiczowa, I. Gieysztorowa, J. Humnicki, W. Kalinowski, W. Lewandowska, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski, W. Szaniawska, Warszawa 1973; S. Alexandrowicz, *Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle wczesnych procesów urbanizacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", R. XXVIII, 1980, nr 3, s. 419; *Źródła Dziejowe*, tom XIV, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1886, s. 8, 15; tom XXII, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1897, s. 43—44.

Tabl. 3. TERYTORIUM RZECZYPOSPOLITEJ ZAGARNIĘTE PRZEZ PAŃSTWA ZABORCZE

Państwa zaborcze	I rozbiór — 1772 r.	II rozbiór — 1793 r.	III rozbiór — 1795 r.	I—III rozbiór
	w tysiącach km^2			
Ogółem	**211**	**307**	**215**	**733**
Rosja	92	250	120	462
Prusy	36	57	48	141
Austria	83[a]	—	47	130

a Łącznie z zajętym w 1769 r. Spiszem i anektowanymi w 1770 r. starostwami: nowotarskim, czorsztyńskim i sądeckim.

Obszar zajęty przez państwa zaborcze nie jest dokładnie znany, zwłaszcza dotyczy zaboru rosyjskiego. Po I rozbiorze obszar Polski wynosił 522 tys. km^2, a po II rozbiorze — ok. 215 tys. km^2.

Na podstawie: H. Rutkowski, *Terytorium* w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, tom II, Warszawa 1981, s. 401—402.

WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE

Tabl. 4. KRÓLOWIE I KSIĄŻĘTA POLSCY

Lata	Panujący
	Monarchia wczesnopiastowska
ok. 960—992	Mieszko
992—1025	Bolesław I Chrobry (król od 1025 r.)
1025—1034	Mieszko II Lambert (król od 1025 r.)
1031	Bezprym
1034(?)—1058	Kazimierz I Odnowiciel
1058—1079	Bolesław II Śmiały (król od 1076 r.)
1079—1102	Władysław I Herman
1102—1107	Zbigniew i Bolesław Krzywousty
1107—1138	Bolesław III Krzywousty

Tabl. 4. KRÓLOWIE I KSIĄŻĘTA POLSCY (cd.)

Lata	Panujący
	Okres rozbicia dzielnicowego (książęta panujący w Krakowie)
1138—1146	Władysław II Wygnaniec
1146—1173	Bolesław IV Kędzierzawy
1173—1177	Mieszko III Stary
1177—1194	Kazimierz II Sprawiedliwy
1194—1202	Leszek Biały i Mieszko III Stary
1202	Władysław III Laskonogi
1202—1210	Leszek Biały
1210—1211	Mieszko Plątonogi
1211—1227	Leszek Biały
1228—1229	Władysław III Laskonogi
1229—1232	Konrad I Mazowiecki
1232—1238	Henryk I Brodaty
1238—1241	Henryk II Pobożny
1241—1243	Konrad I Mazowiecki
1243—1279	Bolesław V Wstydliwy
1279—1288	Leszek Czarny
1288—1290	Henryk IV Probus
1290—1291	Przemysł II (król polski w latach 1295—1296)
1291—1305	Wacław II czeski (król polski od 1300 r.)
1305—1306	Wacław III czeski
	Królestwo Polskie
1306—1333	Władysław I Łokietek (król od 1320 r.)
1333—1370	Kazimierz III Wielki
1370—1382	Ludwik Węgierski
1384—1399	Jadwiga
1386—1434	Władysław II Jagiełło
1434—1444	Władysław III Warneńczyk
1447—1492	Kazimierz IV Jagiellończyk
1492—1501	Jan I Olbracht
1501—1506	Aleksander Jagiellończyk
1506—1548	Zygmunt I Stary
1548—1572	Zygmunt II August[a]

a Od 1529 r. Wielki Książę Litewski; od 1530 r. także król Polski.

Tabl. 4. KRÓLOWIE I KSIĄŻĘTA POLSCY (dok.)

Lata	Panujący
	Królowie elekcyjni
1573—1575	Henryk Walezy (de Valois)
1576—1586	Stefan Batory
1587—1632	Zygmunt III Waza
1632—1648	Władysław IV Waza
1648—1668	Jan II Kazimierz Waza
1669—1673	Michał Korybut Wiśniowiecki
1674—1696	Jan III Sobieski
1697—1706	August II Mocny (Wettin)
1704—1709	Stanisław Leszczyński
1709—1733	August II Mocny (Wettin)
1733—1736	Stanisław Leszczyński
1733—1763	August III (Wettin)
1764—1795	Stanisław August Poniatowski

Na podstawie: M. Kamler, hasło: *Polska (historia)*, w: *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, tom V, Warszawa 1996, s. 40.

Tabl. 5. CZĘSTOTLIWOŚĆ ZWOŁYWANIA SEJMÓW PRZEZ KRÓLÓW POLSKICH

Panujący królowie	Lata panowania	Liczba sejmów		Przeciętne trwanie obrad w dniach
		odbytych[a]	w tym bez uchwał	
Jan I Olbracht	1492—1501	7[bc]	—	.
Aleksander Jagiellończyk	1501—1506	5[c]	—	.
Zygmunt I Stary	1506—1548	42	—	45
Zygmunt II August	1548—1572	17	1	79
Henryk Walezy	1573—1575	1	—	41
Stefan Batory	1576—1586	7	—	47
Zygmunt III Waza	1587—1632	37	6	39
Władysław IV Waza	1632—1648	15	3	38
Jan II Kazimierz Waza	1648—1668	20	7	39
Michał Korybut Wiśniowiecki	1669—1673	6	4	51
Jan III Sobieski	1674—1696	12	6	63
August II Mocny (Wettin)	1697—1733	21	12	28
August III (Wettin)	1733—1763	16	14	27
Stanisław August Poniatowski	1764—1795	13	1	162

a Obejmuje sejmy zwyczajne i nadzwyczajne, doszłe do skutku; bez sejmów konwokacyjnych i elekcyjnych. *b* Pierwszy sejm zwołano w 1493 r. *c* Wobec braku materiałów nie można wykluczyć sejmów niedoszłych.

Na podstawie: W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493—1793*, Warszawa 1948.

Rys. SCHEMAT ORGANIZACJI WŁADZ W RZECZYPOSPOLITEJ W XVI–XVIII W.

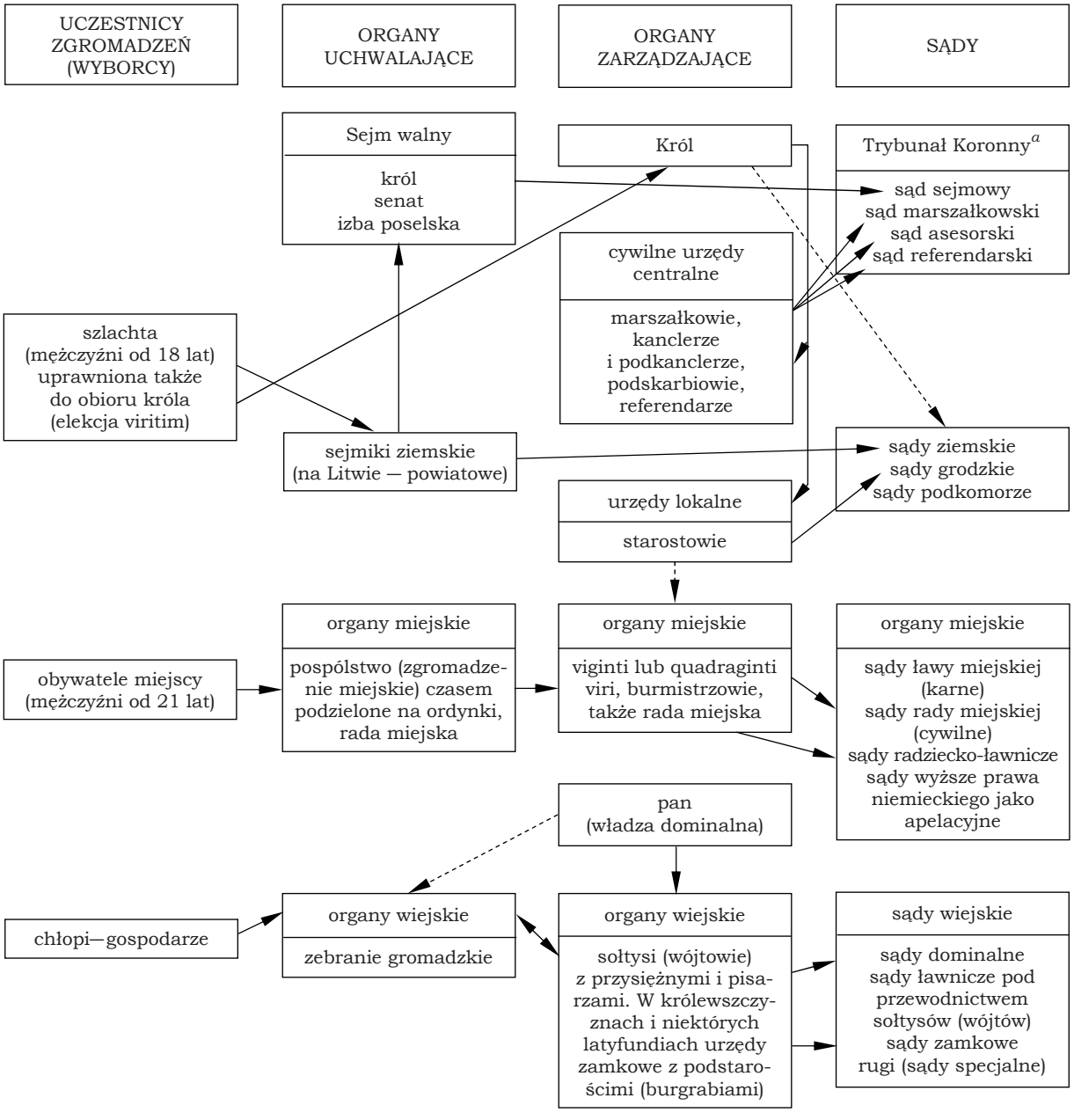

a Deputatów do Trybunału Koronnego obierano na sejmikach ziemskich.

Na podstawie: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 1, Warszawa 1993, s. 180.

Rys. SCHEMAT USTROJU RZECZYPOSPOLITEJ W LATACH 1791–1792

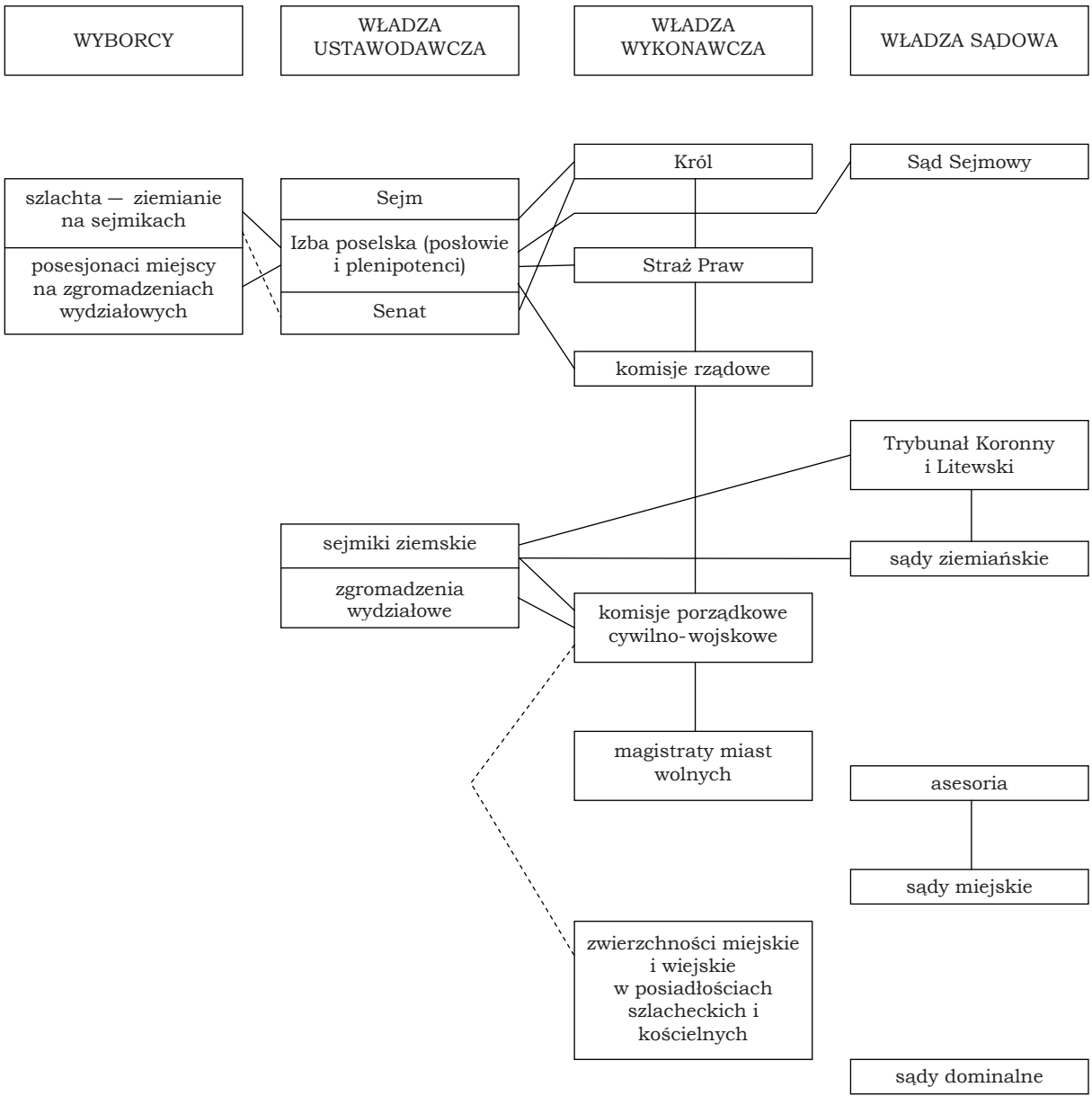

Na podstawie: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 1, Warszawa 1993, s. 311.

Tabl. 6. UCZESTNICY SEJMU POLSKIEGO W XVI–XVIII W.

Przed unią lubelską	Po unii lubelskiej	Według Konstytucji 3 maja
Król	**Król**	**Król**
Senat — 96 senatorów	**Senat** — 140 senatorów	**Senat** — 132 senatorów
2 arcybiskupów	2 arcybiskupów	2 arcybiskupów[a]
7 biskupów	13 biskupów	12 biskupów
15 wojewodów	32 wojewodów[b]	
17 kasztelanów większych	33 kasztelanów większych	102 wojewodów i kasztelanów
50 kasztelanów mniejszych	50 kasztelanów mniejszych	
5 ministrów	10 ministrów	16 ministrów
Izba poselska — przeciętnie 93 posłów	**Izba poselska** — 167 posłów	**Izba poselska**
	93 z dawnego obszaru Korony	204 posłów (po 68 posłów z każdej z trzech prowincji: Wielkopolski, Małopolski i Litwy)
	10 z Prus Królewskich	
	20 z Podlasia, Wołynia i Ukrainy	
	44 z Litwy	24 plenipotentów miast[c]

a W tym arcybiskup kijowski, metropolita unicki. *b* W tym jeden starosta żmudzki. *c* Bez pełnego prawa głosu.

Na podstawie: *Historia sejmu polskiego*, tom I: *Do schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, pod red. J. Michalskiego, Warszawa 1984.

Tabl. 7. CZAS TRWANIA OBRAD SEJMU POLSKIEGO W LATACH 1506–1572

Miejsca obrad sejmu	Okres obrad	Liczba dni obrad	Przerwy od zakończenia prac poprzedniego sejmu w miesiącach
Piotrków	4 XII–8 XII 1506	5	.
Kraków	24 I–8 III 1507	43	1,5
Kraków	25 I–22 II 1508	29	10,5
Piotrków	11 III–16 IV 1509	36	12,5
Piotrków	5 II–2 III 1510	25	10
Piotrków	6 I–15 II 1511	41	10
Kraków	14 II–28 II 1512	14	12
Piotrków	3 X 1511–19 II 1512	50	8
Piotrków	26 III–15 IV 1514	20	15,5
Kraków	12 II–5 III 1515	21	10
Piotrków	2 II–15 III 1517	41	23,5
Kraków	4 II–19 IV 1518	74	10,5

Tabl. 7. CZAS TRWANIA OBRAD SEJMU POLSKIEGO W LATACH 1506–1572 (cd.)

Miejsca obrad sejmu	Okres obrad	Liczba dni obrad	Przerwy od zakończenia prac poprzedniego sejmu w miesiącach
Piotrków	9 II–17 III 1519	37	10
Toruń	8 XII–30 XII 1519	23	9
Bydgoszcz	3 XI–7 XII 1520	35	9
Piotrków	4 XI 1521–7 I 1522	65	11
Kraków	18 II–11 IV 1523	53	11,5
Piotrków	24 X–17 XII 1523	55	7
Piotrków	26 XII 1524–23 II 1525	59	12,5
Piotrków	12 XII 1525–29 I 1526	49	10
Kraków	11 I–20 III 1527	68	11,5
Piotrków	29 XI 1527–20 II 1528	84	8,5
Warszawa	22 I–19 II 1529	29	11
Piotrków	8 XII 1529–19 I 1530	43	8,5
Kraków	2 III–1 IV 1530	31	1,5
Piotrków	9 XII 1530–8 I 1531	31	8,5
Kraków	10 XII 1531–20 I 1532	42	11
Piotrków	23 I–14 II 1533	25	12
Piotrków	6 I–28 I 1534	23	11
Piotrków	30 XI–19 XII 1534	20	10
Piotrków	25 XI–24 XII 1535	30	11
Kraków	11 XI 1536–2 II 1537	84	10,5
Piotrków	18 I–28 II 1538	49	11,5
Kraków	19 XII 1538–20 II 1539	64	12
Kraków	17 I–19 III 1540	62	10
Piotrków	6 III–26 III 1542	21	24
Kraków	3 II–16 IV 1543	73	10
Piotrków	6 I–7 III 1544	62	9
Kraków	6 I–28 II 1545	54	10
Kraków	XII 1545–17 III 1546	107	9
Kraków	15 III–20 IV 1547	37	12
Piotrków	15 XII 1547–5 II 1548	53	7
Piotrków	31 X–12 XII 1548	43	17

Tabl. 7. CZAS TRWANIA OBRAD SEJMU POLSKIEGO W LATACH 1506–1572 (dok.)

Miejsca obrad sejmu	Okres obrad	Liczba dni obrad	Przerwy od zakończenia prac poprzedniego sejmu w miesiącach
Piotrków	15 V–26 VII 1550	73	18
Piotrków	2 II–11 IV 1552	69	10
Kraków	1 II–29 III 1553	57	11
Lublin	24 II–4 III 1554	9	13,5
Piotrków	22 IV–15 VI 1555	55	6
Warszawa	6 XII 1556–14 I 1557	40	23
Piotrków	5 XII 1558–8 II 1559	66	46
Piotrków	30 XI 1562–25 III 1563	116	8
Warszawa	22 XI 1563–1 IV 1564	130	3
Parczew	24 VI–12 VIII 1564	50	4
Piotrków	18 I–14 IV 1565	87	13
Lublin	7 V–21 VIII 1566	106	7,5
Kraków	7 IV–20 VI 1567	75	17
Lublin	10 I–12 VIII 1569	214	8,5
Warszawa	29 IV–11 VII 1570	74	8
Warszawa	12 III–28 V 1572	78	20

Na podstawie: W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 68, 193; W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Warszawa 1948.

Tabl. 8. CZĘSTOTLIWOŚĆ ZWOŁYWANIA RAD SENATORSKICH W RZECZYPOSPOLITEJ W LATACH 1697–1733

Lata	Liczba zwoływanych rad senatorskich	
	ogółem	średnio rocznie
1697–1733	**106**	**2,9**
1697–1703	42	7,0
1703–1717	30	2,1
1717–1733	34	2,1

Rady senatorskie były instytucją funkcjonującą w ramach praw o senatorach rezydentach, utworzoną przez artykuły henrykowskie w 1573 r. Spełniały one funkcję organów doradczych monarchy oraz kierowały polityką państwa.

Na podstawie: M. Markiewicz, *Rady senatorskie Augusta II (1697–1733)*, Wrocław 1988, s. 14.

Tabl. 9. PARTYKULARNE SEJMIKI KORONNE I LITEWSKIE W LATACH 1587–1696

Sejmik	Miejsce obrad
Korona	
Wielkopolska	
Województwa poznańskiego i kaliskiego	Środa
Województwa sieradzkiego	Szadek
Ziemi wieluńskiej	Wieluń
Województwa łęczyckiego	Łęczyca
Województwa brzeskiego kujawskiego i inowrocławskiego	Radziejów
Ziemi dobrzyńskiej	Lipno
Województwa płockiego	Raciąż
Województwa rawskiego	Rawa
Ziemi gostyńskiej	Gąbin
Ziemi sochaczewskiej	Sochaczew
Ziemi ciechanowskiej	Ciechanów
Województwa mazowieckiego:	
ziemi czerskiej	Czersk
ziemi liwskiej	Liw
ziemi łomżyńskiej	Łomża
ziemi nurskiej	Nur
ziemi rożańskiej	Różan
ziemi warszawskiej	Warszawa
ziemi wiskiej	Wizna
ziemi wyszogrodzkiej	Wyszogród
ziemi zakroczymskiej	Zakroczym
Małopolska	
Województwa krakowskiego	Proszowice
Województwa sandomierskiego	Opatów
Województwa lubelskiego i ziemi łukowskiej	Urzędów
Województwa ruskiego	Sądowa Wisznia
Ziemi halickiej	Halicz
Ziemi chełmskiej	Chełm
Województwa bełskiego	Bełz
Księstwa oświęcimskiego i zatorskiego	Zator
Województwa podlaskiego:	
ziemi bielskiej	Brańsk
ziemi drohickiej	Drohiczyn
ziemi mielnickiej	Mielnik

Tabl. 9. PARTYKULARNE SEJMIKI KORONNE I LITEWSKIE W LATACH 1587–1696 (cd.)

Sejmik	Miejsce obrad
Korona (dok.)	
Małopolska (dok.)	
Województwa wołyńskiego	Łuck
Województwa bracławskiego	Winnica
Województwa kijowskiego	Żytomierz
Województwa podolskiego	Kamieniec Podolski
Województwa czernihowskiego[a]	Czernihów
Prusy Królewskie	
Województwa chełmińskiego	Radzyń
Województwa malborskiego	Sztum
Województwa pomorskiego:	
powiatu człuchowskiego	Człuchów lub Chojnice
powiatu mirachowskiego	Mirachowo
powiatu puckiego	Puck
powiatu świeckiego	Świecie
powiatu tczewskiego i gdańskiego	Stargard
powiatu tucholskiego	Tuchola
Wielkie Księstwo Litewskie	
Województwa wileńskiego:	
powiatu brasławskiego	Brasław
powiatu lidzkiego	Lida
powiatu oszmiańskiego	Oszmiana
powiatu wileńskiego	Wilno
powiatu wiłkomirskiego	Wiłkomierz
Województwa trockiego:	
powiatu grodzieńskiego	Grodno
powiatu kowieńskiego	Kowno
powiatu trockiego	Troki
powiatu upickiego	Upita
Województwa smoleńskiego:	
powiatu smoleńskiego	Smoleńsk
powiatu starodubowskiego	Starodubowo
Województwa witebskiego:	
powiatu orszańskiego	Orsza
powiatu witebskiego	Witebsk

a Sejmik ten jako egzulancki, tj. ziem odpadłych od Rzeczypospolitej, obradował po 1667 r. we Włodzimierzu Wołyńskim.

Tabl. 9. PARTYKULARNE SEJMIKI KORONNE I LITEWSKIE W LATACH 1587–1696 (dok.)

Sejmik	Miejsce obrad
Wielkie Księstwo Litewskie (dok.)	
Województwa nowogródzkiego:	
powiatu nowogródzkiego	Nowogródek
powiatu słonimskiego	Słonim
powiatu wołkowyskiego	Wołkowysk
Województwa brzeskiego litewskiego:	
powiatu brzeskiego	Brześć Litewski
powiatu pińskiego	Pińsk
Województwa mińskiego:	
powiatu mińskiego	Mińsk
powiatu mozyrskiego	Mozyr
powiatu rzeczyckiego	Rohaczew
Województwa połockiego	Połock
Województwa mścisławskiego	Mścisław
Księstwa żmudzkiego	Rosienie

W Koronie Polskiej od 1569 r. obradowały 44 sejmiki (20 w Wielkopolsce, 16 w Małopolsce i 8 w Prusach Królewskich), a w Wielkim Księstwie Litewskim – 24 sejmiki. Istotne zmiany w liczbie sejmików przyniósł dopiero okres rozbiorów (1772–1795), kiedy to duże obszary państwa odpadły bezpowrotnie, a reformy lat 1788–1792 przyniosły zmiany w ustroju.

Na podstawie: W. Czapliński, *Sejm w latach 1587–1696*, w: *Historia sejmu polskiego*, tom I: *Do schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, pod red. J. Michalskiego, Warszawa 1984, s. 218–219.

Tabl. 10. POCHODZENIE PERSONELU KANCELARII KRÓLEWSKIEJ W PÓŹNYM ŚREDNIOWIECZU

Wyszczególnienie	1386–1434		1447–1506	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**68**	**100,0**	**187**	**100,0**
Według przynależności stanowej				
Szlachta	33	48,5	146	78,1
Mieszczanie	12	17,7	12	6,4
Chłopi	–	–	1	0,5
Nieokreśleni	23	33,8	28	15,0

Tabl. 10. POCHODZENIE PERSONELU KANCELARII KRÓLEWSKIEJ W PÓŹNYM ŚREDNIOWIECZU (dok.)

Wyszczególnienie	1386—1434		1447—1506	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Według pochodzenia terytorialnego				
Małopolska	17	25,0	56	29,9
Wielkopolska	18	26,5	49	26,2
Mazowsze	5	7,4	18	9,6
Prusy i Pomorze	—	—	6	3,2
Śląsk	—	—	2	1,1
Nieokreślone	28	41,1	56	30,0

Na podstawie: J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej Polski w XV wieku*, część 1, Poznań 1972, s. 91, 93; J. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska w latach 1447—1506*, Wrocław 1967, s. 42—43.

Tabl. 11. SEKRETARZE KRÓLEWSCY W XVI W.

Wyszczególnienie	Sekretarze Zygmunta I	Sekretarze Stefana Batorego
Ogółem	**71**	**146**
szlachta	65	120
mieszczanie	6	26
duchowni	58	.
świeccy	13	.
Z ogółem:		
odbyli studia[a]: w kraju	44	67
za granicą	46	59
pełnili służbę[b]: w kraju	58	.
za granicą	43	.
prowadzili działalność kulturalną: literacką	19	.
naukową	15	.
awansowali na:		
biskupa	25	15
senatora	5	14
kanclerza	6	6

a, b Jedna osoba liczona jest dwukrotnie, jeśli: *a* — odbyła studia w kraju i za granicą, *b* — pełniła służbę w kraju i za granicą.

Na podstawie: A. Wyczański, *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506—1548)*, Warszawa 1990, s. 246—273; L. Kieniewicz, *Sekretariat Stefana Batorego. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich*, w: „Społeczeństwo staropolskie", tom IV, Warszawa 1986, s. 62—67.

Tabl. 12. KANCLERZE I PODKANCLERZE KORONNI W XVI–XVIII W.

Wiek	Ogółem	W tym uprzednio sekretarz/ /podkanclerzy[a]	Z ogółem			Wiek nominowanych		Przeciętna liczba lat urzędowania nominowanych
			duchowni	świeccy	robiący dalszą karierę w senacie[b]	przeciętny	lata skrajne	
Kanclerze								
XVI–XVIII....	**39**	**30**	**18**	**21**	**16**	**49**	**36–71**	**7,0**
XVI.....	11	9	5	6	5	49	36–60	8,4
XVII.....	17	14	9	8	8	49	36–71	5,6
XVIII.....	11	7	4	7	3	51	47–65	7,7
Podkanclerze								
XVI–XVIII....	**56**	**27**	**35**	**21**	**46**	**45**	**34–66**	**5,1**
XVI.....	17	14	12	5	16	43	34–55	5,9
XVII.....	27	12	15	12	22	46	34–66	3,5
XVIII.....	12	1	8	4	8	46	34–59	7,5

a W przypadku podkanclerzy uprzednio sekretarz/senator. *b* Kanclerze awansujący na urząd marszałka wielkiego lub arcybiskupa gnieźnieńskiego; w przypadku podkanclerzy także na urząd kanclerza.

Na podstawie: *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII w.*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik 1992; M. Czajka, M. Kamler, W. Sienkiewicz, *Leksykon historii Polski*, Warszawa 1995.

Tabl. 13. KANCLERZE LITEWSCY W XVI–XVIII W.

Wiek	Ogółem	Uprzednio		Z ogółem — robiący dalszą karierę w senacie[a]	Przeciętny wiek nominowanych	Przeciętna liczba lat urzędowania nominowanych
		podkanclerzy	inni			
XVI–XVIII....	**17**	**8**	**9**	**3**	**46**	**15,7**
XVI.....	7	2	5	2	46	14,4
XVII.....	5	4	1	—	39	18,2
XVIII.....	5	2	3	1	52	14,8

a Kanclerze awansujący na urząd marszałka wielkiego.

Na podstawie: *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII w.*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.

Tabl. 14. POCHODZENIE SPOŁECZNE POSŁÓW (dyplomatów) KORONY W LATACH 1506–1572

Wyszczególnienie	Posłowie (dyplomaci)						
	ogółem		Zygmunta Starego		Zygmunta Augusta		z ogółem — posłowie wspólni Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta w liczbach bezwzględnych
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	
Ogółem	**237**	**100,0**	**130**	**100,0**	**107**	**100,0**	**12**
w tym duchowni	44	18,6	28	21,5	16	15,0	2
Senatorowie[a] ..	79	33,3	49	37,7	30	28,0	5
Szlachta	101	42,6	48	36,9	53	49,5	1
Mieszczanie	17	7,2	10	7,7	7	6,6	2
Nieokreśleni....	1	0,4	—	—	1	0,9	—
Cudzoziemcy ..	39	16,5	23	17,7	16	15,0	4

a Do grupy senatorów zaliczono osoby wydzielone przez autora na podstawie przynależności rodzinnej jako możnowładcy, w praktyce zazwyczaj zajmujący stanowiska senatorskie.

Na podstawie: R. Żelewski, *Dyplomacja polska w latach 1506–1572*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, tom I: *Połowa X w.–1572*, pod red. M. Biskupa, Warszawa 1980, s. 774.

Tabl. 15. GRODY KASZTELAŃSKIE W XIII W.

Grody główne	Grody kasztelańskie
Dzielnica Wielkopolska	
Gniezno	Drożyń
	Czestram
Poznań	Giecz
	Kalisz
Łęczyca.....	Ląd
	Łekno
	Międzyrzecz
	Obrzycko
	Ostrów
	Przemęt

Grody główne	Grody kasztelańskie
Dzielnica Wielkopolska (dok.)	
Łęczyca (dok.)	Radzim
	Rozprza
	Ruda
	Sieradz
	Spicymierz
	Starygród
	Śrem
	Ujście
	Wolbórz
	Żnin

Tabl. 15. GRODY KASZTELAŃSKIE W XIII W. (dok.)

Grody główne	Grody kasztelańskie
Dzielnica Małopolska	
Kraków	Brzesko
	Czechów
Sandomierz	Lublin
	Łuków
	Małogoszcz
	Połaniec
	Radom
	Sieciechów
	Skrzynno
	Wiślica
	Wojnicz
	Zawichost
	Żarnów
Dzielnica Mazowsze	
Płock	Drohiczyn
	Biała
	Czersk
	Grójec
	Łowicz
	Nasielsk
	Pułtusk
	Raciąż
	Sierpc
	Sochaczew
	Wizna
	Wyszogród
	Zakroczym

Grody główne	Grody kasztelańskie
Dzielnica Kujawy	
Kruszwica	Dobrzyń
	Inowrocław
	Przypust
	Słońsk
	Włocławek
	Wyszogród
Dzielnica Śląsk	
Wrocław	Cieszyn
	Bytom
	Głogów
	Koźle
	Legnica
	Milicz
	Niemcza
	Opole
	Oświęcim
	Otmuchów
	Ryczyn
	Sądowel
	Siewierz
	Strzegom
	Toszek

W XIII w. na obszarze Polski znajdowało się 67 grodów kasztelańskich, z tego 20 w Wielkopolsce, 15 na Śląsku, po 13 w Małopolsce i na Mazowszu oraz 6 na Kujawach.

Na podstawie: K. Modzelewski, *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego X–XIII wiek*, Wrocław 1975 (mapa).

Tabl. 16. STAROSTOWIE GRODOWI W MAŁOPOLSCE W XVI–XVIII W.[a]

Starostwa grodowe	Wiek							
	XVI–XVIII				XVI			
	starostowie		średnia lat sprawowania urzędu przez starostów	liczba reprezentowanych rodzin[b]	starostowie		średnia lat sprawowania urzędu przez starostów	liczba reprezentowanych rodzin
	ogółem	w tym kumulujący starostwa grodowe			ogółem	w tym kumulujący starostwa grodowe		
Województwo krakowskie								
Biecz	17	4	16	10	5	2	13	4
Kraków	21	6	14	16	9	4	10	9
Nowy Sącz	27	9	11	17	14	5	7	12
Oświęcim	22	4	14	16	13	4	8	10
Województwo sandomierskie								
Chęciny	20	2	15	13	6	1	15	4
Korczyn	28	5	11	23	10	2	10	9
Opoczno	17	–	19	8	4	–	27	2
Radom	23	4	13	23	7	3	14	7
Sandomierz	20	3	15	11	10	3	10	8
Stężyca[c]	21	2	11	15	3	1	6	3
Województwo lubelskie								
Lublin	25	2	12	17	9	1	12	6
Łuków	20	1	16	10	7	1	17	3

a Dotyczy województw: krakowskiego, sandomierskiego i lubelskiego. *b* W niektórych przypadkach dane są mniejsze od sumy stuleci, ponieważ rodziny powtarzające się w kolejnych stuleciach ujęte są tylko raz. *c* Starostwo grodowe istniało od 1569 r.

Tabl. 16. STAROSTOWIE GRODOWI W MAŁOPOLSCE W XVI–XVIII W.[a] (dok.)

Starostwa grodowe	Wiek							
	XVII				XVIII			
	starostowie		średnia lat sprawowania urzędu przez starostów	liczba reprezentowanych rodzin	starostowie		średnia lat sprawowania urzędu przez starostów	liczba reprezentowanych rodzin
	ogółem	w tym kumulujący starostwa grodowe			ogółem	w tym kumulujący starostwa grodowe		
Województwo krakowskie								
Biecz	7	2	19	4	5	—	16	3
Kraków	7	2	15	5	5	—	21	3
Nowy Sącz	10	4	9	5	3	—	32	2
Oświęcim	6	—	14	4	3	—	39	2
Województwo sandomierskie								
Chęciny	5	1	16	3	9	—	14	6
Korczyn	11	1	7	8	7	2	17	6
Opoczno	8	—	13	5	5	—	20	2
Radom	10	—	10	10	6	1	16	6
Sandomierz	4	—	20	2	6	—	20	2
Stężyca[c]	12	1	9	9	6	—	16	4
Województwo lubelskie								
Lublin	9	1	10	5	7	—	15	6
Łuków	9	—	11	6	4	—	24	2

a Dotyczy województw: krakowskiego, sandomierskiego i lubelskiego. *c* Starostwo grodowe istniało od 1569 r.

Na podstawie: *Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII w.*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990; *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII w.*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991; *Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII w.*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993.

Tabl. 17. PERSONEL ZAMKU STAROSTWA NOWEGO MIASTA KORCZYNA

Lata	Ogółem	Podstarości	Urzędnicy		Personel policyjno-porządkowy			Personel gospodarczy
			zamkowi	sądowi	grodzianie[a]	stróże	wrotni	
1537.....	25	1	2	2	4	3	1	12
1538.....	25	1	2	2	4	3	1	12
1542.....	26	1	2	2	4	3	1	13
1546.....	27	1	3	2	3	3	1	14
1556.....	30	1	4	2	3	3	1	16
1564.....	29	1[b]	4	2	3	3	1	15
1569.....	27	1	4	2	3	3	1	13

a Policja konna. *b* Obecny był także starosta (ze służbą osobistą 9 osób).

Na podstawie: A. Wyczański, *Funkcjonowanie zamku w Nowym Mieście Korczynie w XVI w.*, w: *Według nieba i zwyczaju polskiego. Studia*, Warszawa 1988, s. 259; AGAD, Lustracje XVIII, 29, f. 149—149v.

WOJSKO

Tabl. 18. LICZEBNOŚĆ ARMII POLSKIEJ W WOJNIE Z KRZYŻAKAMI W 1520 R.

Kwartały	Ogółem	Jazda	Piechota
I	6 412	2 636	3 776
II[a].....	7 031	3 018	4 013
III	7 370	2 739	4 631
IV[b].....	5 670	1 955	3 715

a, *b* Dane niepełne: *a* — brak 1 oddziału, *b* — brak 2 oddziałów.

Na podstawie: M. Biskup, *„Wojna pruska" czyli walka Polaków z zakonem krzyżackim z lat 1519—1521*, Olsztyn 1991, s. 514—520.

Tabl. 19. ARMIA HETMANA J. TARNOWSKIEGO W KAMPANII OBERTYŃSKIEJ W 1531 R.

Wyszczególnienie	Liczba żołnierzy
Ogółem	**5 648**
Jazda — 24 chorągwie	4 452
Piechota — 10 rot	1 167
Artyleria — 12 dział	29

Na podstawie: Z. Spieralski, *Kampania Obertyńska 1531 roku*, Warszawa 1962, s. 145.

Tabl. 20. SIŁY GŁÓWNE RZECZYPOSPOLITEJ UCZESTNICZĄCE W WYPRAWIE POŁOCKIEJ W 1579 R.

Wyszczególnienie	Żołnierze	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**ok. 42 000**	**100**
Poczty magnackie i pospolite ruszenie[a]	ok. 24 000	57
Wojska państwowe Korony i Litwy	17 814	43
wojska Korony	13 839	100
jazda	7 311	53
piechota	6 528	47
wojska Litwy	3 975	100
jazda	2 530	64
piechota	1 445	36

a Większość stanowiły wojska litewskie.

Na podstawie: H. Kotarski, *Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości", tom XVII, część 1, Warszawa 1971, s. 105.

Tabl. 21. LICZEBNOŚĆ SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ

Lata	Ogółem	Wojska zaciężne						Piechota wybraniecka	Wojska prywatne	Kozacy zaporoscy
		razem	Korona		Litwa	z razem				
			kwarciane	inne		jazda	piechota			
1586	2 150	2 150	850	1 300		930	1 220			
1587	ok. 12 500	4 790	2 550	2 240		3 210	1 580		ok. 7 700	
1588	3 600	3 600	2 000	1 600		2 050	1 550			
1589	ok. 15 000	10 900	3 580	7 320		9 000	1 900			ok. 4 000
1590	ok. 13 300	2 750	2 250	500		2 250	500	2 306	3 250	ok. 5 000
1591	1 800	1 200	1 000	200		800	400			600
1592	1 800	1 200	1 000	200		800	400			600
1593	1 800	1 200	1 000	200		800	400			600
1594	3 200	2 600	2 400	200		2 200	400			600
1595	8 250	6 750	1 000	5 750		5 750	1 000	1 500		
1596	ok. 10 000[a]	7 088	1 000	4 558	1 530	5 988	1 100	1 244		
1597	2 160	1 660	1 660			1 260	400			500
1598	2 170	1 670	1 520	150		1 320	350			500
1599	2 170	1 670	1 520	150		1 320	350			500
1600	ok. 14 650	8 178	1 520	6 658		6 278	1 900	1 475	ok. 2 000	ok. 3 000
1601	ok. 18 870	14 270	1 550	9 220	3 500	8 770	5 500	ok. 1 500	ok. 1 100	2 000
1602	ok. 12 480	ok. 9 780	1 550	5 929	ok. 2 300	ok. 4 150	5 629	ok. 1 200		ok. 1 500
1603	ok. 6 200	ok. 5 200	1 500	1 500	ok. 2 200	ok. 2 600	2 600			1 000
1604	ok. 6 750	ok. 4 900	1 100	ok. 1 800	ok. 2 000	ok. 2 400	ok. 2 500	ok. 850		1 000
1605	ok. 7 600	ok. 6 600	1 600	ok. 1 000	ok. 4 000	ok. 3 600	ok. 3 000			1 000

a W tym 1660 ludzi pospolitego ruszenia litewskiego.

Tabl. 21. LICZEBNOŚĆ SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ (cd.)

Lata	Ogółem	Wojska zaciężne						Piechota wybraniecka	Wojska prywatne	Kozacy zaporoscy
		razem	Korona		Litwa	z razem				
			kwarciane	inne		jazda	piechota			
1606	ok. 8 000	ok. 6 500	2 876	ok. 700	ok. 3 000	ok. 4 700	ok. 1 800	ok. 500		1 000
1607	ok. 8 200	ok. 6 700	3 040	ok. 700	ok. 3 000	ok. 4 800	ok. 1 900	ok. 500		1 000
1608	ok. 8 000	ok. 6 500	2 800	ok. 700	ok. 3 000	ok. 4 700	ok. 1 800	ok. 500		1 000
1609	ok. 23 000	ok. 14 650	1 650	ok. 13 000		ok. 9 150	ok. 5 500	ok. 500	ok. 3 000	ok. 5 000
1610	ok. 25 000	ok. 18 350	1 650	ok. 16 700		ok. 14 850	ok. 3 500	ok. 1 500		ok. 5 000
1611	ok. 20 750	ok. 15 250	1 650	ok. 13 600		ok. 11 350	ok. 3 900	ok. 1 500		ok. 4 000
1612	ok. 26 000	ok. 18 500	2 430	ok. 16 000		ok. 12 000	ok. 6 500	ok. 500	ok. 3 000	ok. 4 000
1613	ok. 13 200	ok. 7 680	1 680	ok. 6 000		ok. 2 800	ok. 4 880	ok. 500	ok. 5 000	
1614	ok. 13 200	ok. 7 680	1 680	ok. 6 000		ok. 2 800	ok. 4 880	ok. 500	ok. 5 000	
1615	ok. 13 200	ok. 7 680	1 680	ok. 6 000		ok. 2 800	ok. 4 880	ok. 500	ok. 5 000	
1616	ok. 13 200	ok. 7 680	1 680	ok. 6 000		ok. 2 800	ok. 4 880	ok. 500	ok. 5 000	
1617	ok. 29 700	ok. 13 700	1 680	ok. 12 000		ok. 7 300	ok. 6 400	ok. 1 000	ok. 15 000	
1618	ok. 54 500	ok. 23 500	3 500	ok. 20 000		ok. 14 500	ok. 9 000	ok. 1 200	ok. 9 700	ok. 20 000
1619	ok. 16 200	ok. 9 500	3 500	ok. 6 000		ok. 6 500	ok. 3 000	700	ok. 6 000	
1620	ok. 18 000	ok. 9 000	3 500	ok. 5 500		ok. 6 500	ok. 2 500	ok. 500	ok. 5 500	3 000
1621	ok. 86 000[b]	ok. 37 200		ok. 37 200		ok. 21 000	ok. 16 200	1 500	ok. 1 900	ok. 20 000
1622	ok. 12 600	ok. 8 700	2 200		ok. 6 500	ok. 5 600	ok. 3 100	ok. 500	ok. 400	3 000
1623	8 250	2 550	2 550			2 150	400	ok. 1 200	1 500	3 000
1624	7 200[c]	2 300	2 300			1 950	350		1 450	3 000
1625	ok. 17 400	ok. 9 700	4 700		ok. 5 000	6 800	2 900		ok. 7 700	
1626	ok. 35 800	ok. 18 600	6 900	6 700	ok. 5 000	ok. 11 800	ok. 6 800	1 200	ok. 10 000	6 000

b W tym 25 500 ludzi pospolitego ruszenia. *c* W tym 450 ludzi pospolitego ruszenia.

Tabl. 21. LICZEBNOŚĆ SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ (dok.)

Lata	Ogółem	Wojska zaciężne						Piechota wybraniecka	Wojska prywatne	Kozacy zaporoscy
		razem	Korona		Litwa	z razem				
			kwarciane	inne		jazda	piechota			
1627	ok. 28 100	ok. 22 100	2 300	14 800	ok. 5 000	11 430	10 670			6 000
1628	ok. 31 400	24 035	2 300	16 735	5 000	12 000	12 035	ok. 1 380		6 000
1629	ok. 35 400	28 535	3 600	19 935	5 000	13 890	14 645	ok. 900		6 000
1630	ok. 19 500	11 500	3 600	7 900		.	.	ok. 1 000	1 000	6 000
1631	9 300	2 200	2 200			1 370	830	500	600	6 000
1632	17 220	11 220	3 390	3 330	4 500	ok. 7 700	ok. 3 520			6 000
1633	ok. 45 000	ok. 31 000	3 390	ok. 27 700		ok. 12 500	ok. 18 500		ok. 8 000	6 000
1634	ok. 53 000	ok. 26 000	6 000	ok. 20 000		ok. 13 500	ok. 12 500	1 500	ok. 18 700	7 000
1635	ok. 34 000	ok. 27 000	ok. 24 600		ok. 2 500	ok. 11 550	ok. 15 500			7 000
1636	ok. 12 750	ok. 5 750	3 750		ok. 2 000	ok. 2 950	2 800			7 000
1637	ok. 9 800	ok. 8 600	6 060	600	ok. 2 000	ok. 5 200	ok. 3 400	ok. 600	ok. 600	
1638	ok. 14 000	ok. 7 400	4 800	600	ok. 2 000	ok. 3 500	ok. 3 900		ok. 6—7 tys.	
1639	ok. 13 400	ok. 7 400	4 800	600	ok. 2 000	ok. 3 500	ok. 3 900			6 000
1640	ok. 13 400	ok. 7 400	4 800	600	ok. 2 000	ok. 3 500	ok. 3 900			6 000
1641	ok. 13 400	ok. 7 400	4 800	600	ok. 2 000	ok. 3 500	ok. 3 900			6 000
1642	ok. 13 400	ok. 7 400	4 800	600	ok. 2 000	ok. 3 500	ok. 3 900			6 000
1643	ok. 13 400	ok. 7 400	4 800	600	ok. 2 000	ok. 3 500	ok. 3 900			6 000
1644	ok. 26 400	ok. 6 400	4 200	190	ok. 2 000	ok. 3 400	ok. 3 000		ok. 14 000	6 000
1645	ok. 12 400	ok. 6 400	4 200	190	ok. 2 000	ok. 3 400	ok. 3 000			6 000
1646	ok. 12 400	ok. 6 400	4 200	190	ok. 2 000	ok. 3 400	ok. 3 000			6 000
1467	ok. 12 250	ok. 6 250	4 045	190	ok. 2 000	ok. 3 250	ok. 3 000			6 000
1648	ok. 12 250	ok. 6 250	4 045	190	ok. 2 000	ok. 3 250	ok. 3 000			6 000

Na podstawie: J. Wimmer, *Wojsko i skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości", tom XIV, część 1, Warszawa 1968, s. 88—91.

Tabl. 22. LICZEBNOŚĆ ARMII POLSKIEJ IDĄCEJ NA ODSIECZ WIEDNIA W 1683 R.

Wyszczególnienie	Liczba jednostek	Liczba żołnierzy
Ogółem	**137**	**ok. 20 950**
Jazda chorągwi	106	ok. 10 350
husaria	23	2 670
arkebuzerzy[a]	3	530
pancerni	53	ok. 5 100
lekka jazda	26	1 900
kozacy	1	150
Dragonia[b]	7	ok. 2 800
Piechota	21	7 150
Węgrzy i janczarzy	3	500
Obsługa artylerii	x	150

a Oddziały uzbrojone w arkebuzy, tj. długą ręczną broń palną z zamkiem kołowym.
b Piechota używająca koni do przemarszu; składała się z 6 regimentów i 1 kompanii.

Na podstawie: J. Wimmer, *Wiedeń 1683. Dzieje kampanii i bitwy*, Warszawa 1983, s. 235–236.

Tabl. 23. ETATY STAŁEJ ARMII KORONNEJ I ARMII LITEWSKIEJ WEDŁUG UCHWAŁ SEJMU NIEMEGO W 1717 R.

Rodzaje wojska	Armia koronna							Armia litewska		
	liczba koni/porcji	żołd i hiberna[a]						liczba koni/porcji	żołd z hiberną[a]	
		ogółem		żołd		hiberna				
		w tys. złp	na 1 konia/ /porcję w złp	w tys. złp	na 1 konia/ /porcję w złp	w tys. złp	na 1 konia w złp		w tys. złp	na 1 konia/ /porcję w złp
Ogółem	**18 000**	**5 008**	**x**	**3 924**	**x**	**1 084**	**x**	**6 100**	**1 726,0**	**x**
Husaria	1 000 koni	448	448	224	224	224	224	400 koni	179,2	448
Pancerni	4 000 koni	1 488	372	752	188	736	184	1 200 koni	446,4	372
Jazda lekka	1 000 koni	272	272	148	148	124	124	700 koni	190,4	272
Dragonia	4 000 porcji	1 200	300	1 200	300	x	x	1 500 porcji	450,0	300
Piechota	8 000 porcji	1 600	200	1 600	200	x	x	2 300 porcji[b]	460,0	200

a Zimowe kwatery wojska. *b* W tym 300 porcji piechoty węgierskiej.

Uwaga. Jeden złoty polski (zwany niekiedy florenem polskim) do końca Rzeczypospolitej równał się 30 groszom.

Na podstawie: J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*, Warszawa 1956, s. 433–434.

Tabl. 24. LICZEBNOŚĆ WOJSKA KORONNEGO W POWSTANIU KOŚCIUSZKOWSKIM W 1794 R.[a]

Miesiące	Żołnierze				Konie
	ogółem	artyleria i wojska inżynieryjne	piechota	jazda	
Marzec, kwiecień	24 945	441	13 011	11 493	10 803
Maj.....	35 524	1 998	21 257	12 269	10 776
Czerwiec.....	40 509	2 081	25 059	13 369	11 326
Lipiec	43 300	2 247	26 820	14 233	11 704
Sierpień.....	44 658	2 347	27 278	15 033	12 671
Wrzesień.....	53 609	2 435	30 815	20 359	16 632
Październik.....	47 404	2 498	26 783	18 123	15 390
Listopad	27 035	1 274	13 154	12 607	10 454

a Dane ujmują jednostki armii regularnej oraz milicję — nowy rodzaj sił zbrojnych składający się z rekrutów pieszych i konnych — zorganizowaną na zasadzie terytorialnej; z przewidzianych do zmobilizowania do milicji 139,3 tys. osób i 17,5 tys. koni, faktycznie zmobilizowano jedynie 43,3 tys. osób (tj. 31%) i 6,7 tys. koni (tj. 38%).

Na podstawie: K. Bauer, *Wojsko koronne powstania kościuszkowskiego*, Warszawa 1981, s. 386–393.

WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚĆI

Tabl. 25. SESJE SĄDU RADZIECKIEGO MIASTA POZNANIA

Lata	Liczba sesji
1400.....	5
1425.....	15
1450.....	19
1501.....	40
1550.....	129
1599.....	79

Na podstawie: W. Maisel, *Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku*, Poznań 1961, s. 67.

Tabl. 26. URZĘDOWANIE SĄDU WIEJSKIEGO WE WSI WARA W LATACH 1449–1623

Lata	Liczba sesji		Liczba spraw na sesji	
	średnio rocznie	minimum–maksimum w ciągu roku	średnio rocznie	minimum–maksimum w ciągu roku
1449–1623	**1,7**	**1–7**	**3,7**	**1–15**
1449–1499	1,9	1–7	3,4	1–13
1449–1450	1,5	1–2	3,5	1– 6
1451–1460	2,4	1–7	5,6	1–13
1461–1470	2	1–3	2	1– 6
1471–1479	1,5	1–4	2,4	1– 6
1481–1490	1,9	1–5	4,2	1– 9
1493–1499	1,8	1–3	2	1– 3
1501–1600	1,6	1–4	4	1–15
1501–1510[a]	1,3	1–2	4,3	2– 7
1511–1520	2,5	1–4	6	2–10
1521–1529	1,5	1–3	2,5	1– 5
1543–1550	1,2	1–2	3,2	1– 6
1552–1560	1,6	1–3	3	1– 6
1562–1567[a]	1,5	1–2	3	3
1585–1590	1,8	1–2	6,2	1–12
1591–1600	1,4	1–4	4,6	1–15
1601–1623[a]	1,3	1–4	4,5	1–10
1601–1609	1,6	1–4	4,6	1–10
1611–1619	1	1	2,8	1– 4
1622–1623	1	1	4	2– 6

a Dane fragmentaryczne dla 1, 2, 3 lat.

Wieś Wara, lokowana w końcu XIV w., jest położona nad rzeczką Warą, lewym dopływem Sanu, przy drodze wiodącej z Sanoka do Przeworska i Przemyśla.

Na podstawie: *Księga sądowa wsi Wary 1449–1623*, oprac. i wyd. W. Łysiak, Wrocław 1971.

Tabl. 27. WYROKI WYDANE PRZEZ SĄD ASESORSKI KORONNY[a] W XVI–XVIII W.

Wiek	Liczba wyroków
XVI–XVIII	**731**
XVI	250
XVII	358
XVIII	123

a Dotyczy 69 miast królewskich głównie z terenów południowo-wschodnich.

Sąd asesorski powstał w średniowieczu z sądu nadwornego panującego. W okresie wczesnonowożytnym, jego podstawową kompetencję stanowiły sprawy wnoszone przeciw miastom królewskim i apelacje od wyroków sądów miejskich.

Na podstawie: M. Woźniakowa, *Sąd asesorski koronny (1537–1795). Jego organizacja, funkcjonowanie i rola w dziejach prawa chełmińskiego i magdeburskiego w Polsce*, Warszawa 1990, s. 108–112.

Tabl. 28. SPRAWY NA WOKANDZIE I ROZPOCZĘTE PROCESY W SĄDZIE REFERENDARSKIM KORONNYM W LATACH 1768–1793

Lata	Sprawy na wokandzie sądowej		W tym rozpoczęte procesy	
	ogółem	średnio rocznie	razem	średnio rocznie
1768–1793	**1 201**	**46**	**272**	**10**
1768–1775	256	32	76	10
1776–1784	397	44	73	8
1785–1793	548	61	123	14

Sąd referendarski był najwyższym sądem dominialnym króla istniejącym od lat osiemdziesiątych XVI w. do 1795 r. Rozpatrywał on odwołania od wyroków innych sądów wnoszone przez poddanych z królewszczyzn.

Na podstawie: A. Falniowska-Gradowska, *Ostatnie lata działalności sądu referendarskiego koronnego (1768–1793)*, Wrocław 1971, s. 25.

Tabl. 29. OSĄDZENI W KRAKOWIE, LUBLINIE I POZNANIU W LATACH 1550–1650

A. WEDŁUG RODZAJU PRZESTĘPSTW

Rodzaje przestępstw	Mężczyźni		Kobiety	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**2 505**	**100,0**	**396**	**100,0**
Kradzież	1 762	70,3	100	25,3
Rabunek	319	12,7	—	—
Meliniarstwo i paserstwo	168	6,8	101	25,5
Fałszerstwo, oszustwo, szulerstwo	55	2,2	2	0,5
Nierząd, stręczycielstwo	6	0,2	80	20,2
Wspólnictwo	179	7,2	110	27,8
Inne	16	0,6	3	0,7

B. WEDŁUG POCHODZENIA[a]

Pochodzenie	Ogółem		Kraków		Lublin		Poznań	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Mężczyźni								
Ogółem	**926**	**100,0**	**522**	**100,0**	**147**	**100,0**	**257**	**100,0**
Miejskie	387	41,8	204	39,1	49	33,3	134	52,1
Wiejskie	367	39,6	207	39,7	74	50,3	86	33,5
Szlachta	19	2,1	8	1,5	4	2,7	7	2,7
Żydzi	150	16,2	103	19,7	17	11,6	30	11,7
Cyganie	3	0,3	—	—	3	2,0	—	—
Kobiety								
Ogółem	**124**	**100,0**	**27**	**100,0**	**15**	**100,0**	**82**	**100,0**
Miejskie	81	65,3	12	44,5	10	66,7	59	72,0
Wiejskie	29	23,4	9	33,3	3	20,0	17	20,7
Szlachta	4	3,2	—	—	—	—	4	4,9
Żydzi	9	7,3	5	18,5	2	13,3	2	2,4
Cyganie	1	0,8	1	3,7	—	—	—	—

a Dotyczy wyłącznie osądzonych, dla których źródła umożliwiły kwalifikację pochodzenia, tj. 37,0% ogółu osądzonych mężczyzn i 31,3% ogółu osądzonych kobiet.

Na podstawie: M. Kamler, *Świat przestępczy w Polsce XVI i XVII stulecia*, Warszawa 1991, s. 31.

Tabl. 30. RODZAJE PRZESTĘPSTW ROZPATRYWANYCH PRZEZ SĄDY GRODZKIE W WOJEWÓDZTWIE ŁĘCZYCKIM

Lata	Ogółem	Najazd	Rozbój	Napad w miejscu publicznym, tumult	Konflikt graniczny	Pojedynek	Podpalenie	Gwałt
	w odsetkach							
1660—1664	100,0	20,8	12,0	18,8	43,1	2,7	1,0	1,5
1674—1678	100,0	22,6	14,3	17,1	32,3	10,1	1,3	2,3
1688—1692	100,0	18,0	12,1	18,9	30,4	11,5	8,0	1,1
1702—1706	100,0	11,0	11,4	26,2	29,3	10,1	6,6	5,4
1716—1720	100,0	10,0	13,7	15,8	42,0	11,9	2,4	4,3
1730—1734	100,0	10,4	7,2	22,7	48,9	7,1	1,3	2,4
1744—1748	100,0	9,6	5,6	17,3	54,6	10,0	0,6	2,3
1758—1762	100,0	9,2	8,0	21,0	51,5	7,0	0,7	2,6
1772—1776	100,0	16,6	8,7	17,7	47,8	8,7	0,3	0,3
1786—1790	100,0	12,5	7,7	16,3	60,1	2,9	0,6	0,0

Sąd grodzki wywodził się z kompetencji starosty generalnego, jako namiestnika króla, i ukształtował się ostatecznie w końcu XIV w. Dość szybko przejął sądownictwo w sprawach kryminalnych nad całym stanem szlacheckim w zakresie tzw. 4 artykułów starościńskich (podpalenie, napad na dom, rabunek na drodze publicznej i gwałt). W XVI w., działając sprawniej od sądów ziemskich, sądy grodzkie poszerzyły znacznie swoje kompetencje w sprawach tak cywilnych, jak i karnych m.in. o prawo dokonywania wpisów wieczystych w księgach.

Na podstawie: I. H. Pugacewicz, *La violence et la sécurité publique dans la voïévodie de Łęczyca: XVIIe—XVIIIe siècle*, Białystok 1997, s. 200 (maszynopis).

LUDNOŚĆ
ZALUDNIENIE

Tabl. 31. LUDNOŚĆ I POWIERZCHNIA POLSKI

Lata	Ludność w mln	Powierzchnia w tys. km²	Ludność na 1 km² powierzchni
1000.....	1,25	250	5,0
1370[a]	2,0	240	8,3
1500[b]	3,4	260	13,0
1650[c].....	11,0	878	12,5
1771[d]	12,0	718	16,7

a, *b* Łącznie z: *a* — ziemiami lennymi; patrz notka *a* do tabl. 1 na str. 21 , *b* — lennym Mazowszem. *c* Bez ziem: czernihowskiej, siewierskiej i smoleńskiej nabytych w 1619 r. *d* Bez Spisza i starostw: czorsztyńskiego, nowotarskiego i sądeckiego zagarniętych przez Austrię w latach 1769—1770.

Uwaga. Powierzchnia i ludność Polski przedrozbiorowej podane są w przybliżeniu.

Na podstawie: I. Gieysztorowa, *Ludność*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, tom I, Warszawa 1981, s. 430.

Tabl. 32. LUDNOŚĆ WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO W 1528 R.[a]

Wyszczególnienie	W tysiącach
Ogółem	**2 714,0**
Bojarzy (pierwszego szczebla)	105,6
Ludność dóbr rycerskich objęta wymiarem służby ziemskiej	1 162,8
Ludność dóbr rycerskich nieobjęta wymiarem służby ziemskiej	292,6
Ludność dóbr hospodarskich	739,0
Ludność dóbr kościelnych	230,0
Ludność ziemi kijowskiej i bracławskiej	168,8
Ludność powiatu mozyrskiego	15,2

a Szacunki oparte o wykazy służby, tj. jeźdźców wystawianych z aktualnej ilości dymów (będących jednostką gospodarczo-podatkową), których zaludnienie przyjęto przeciętnie na poziomie 6,5 mieszkańca.

Na podstawie: H. Łowmiański, *Zaludnienie Państwa Litewskiego w wieku XVI. Zaludnienie w roku 1528*, do druku przygotowali A. Kijas i A. Pietkiewicz, Poznań 1998, s. 210.

Tabl. 33. LUDNOŚĆ RZECZYPOSPOLITEJ W KOŃCU XVIII W.[a]

Prowincje Województwa Księstwa	Liczba dymów[b]		Liczba ludności w 1790 r. według	
	1775—1776	1790	spisu	szacunku (dymy x 6) w tys.
Ogółem	**895 093**[c]	**1 434 919**	**7 660 787**	**8 609,4**
Wielkopolska	**154 977**	**163 179**	**1 020 152**	**979,1**
Poznańskie	49 825	48 905	297 292	293,4
Kaliskie	29 325	31 926	188 405	191,6
Gnieźnieńskie	10 325	11 426	67 266	68,6
Sieradzkie z Ziemią Wieluńską	38 871	40 756	286 875	244,5
Łęczyckie	11 920	13 435	80 731	80,6
Brzeskie kujawskie	6 758	7 814	48 076	46,9
Inowrocławskie z Ziemią Dobrzyńską	7 953	8 917	51 507	53,5

a Bez ziem utraconych w I rozbiorze Polski oraz bez miast Gdańska i Torunia. *b* Dym oznacza jednostkę gospodarczo-podatkową. *c* Bez Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Tabl. 33. LUDNOŚĆ RZECZYPOSPOLITEJ W KOŃCU XVIII W.[a] (dok.)

Prowincje Województwa Księstwa	Liczba dymów[b]		Liczba ludności w 1790 r. według	
	1775—1776	1790	spisu	szacunku (dymy x 6) w tys.
Małopolska	**638 460**[d]	**733 081**	**3 778 010**	**4 398,5**
Krakowskie[e]	47 526	48 844	249 238	293,1
Sandomierskie[e]	68 879	72 075	381 623	432,5
Lubelskie[e]	40 484	42 224	186 482	253,3
Kijowskie	103 941	107 895	405 765	647,4
Bracławskie	105 074	157 492	933 410	945,0
Ruskie	23 040	21 766	120 909	130,6
Wołyńskie	125 775	139 656	805 170	837,9
Podolskie	81 653	95 720	463 087	574,3
Podlaskie	42 088	46 088	226 392	276,5
Bełskie	.	1 321	5 934	7,9
Mazowsze	**101 656**	**115 786**	**518 605**	**694,7**
Mazowieckie	74 033	83 949	402 368	503,7
Rawskie	15 805	18 273	62 469	109,6
Płockie	11 818	13 564	53 768	81,4
Wielkie Księstwo Litewskie	**.**	**422 873**	**2 344 020**	**2 537,1**
Wileńskie	.	95 456	572 736	572,7
Trockie	.	70 030	327 018	420,2
Księstwo Żmudzkie	.	43 518	238 200	261,1
Brzeskie litewskie	.	63 056	301 188	378,3
Mińskie	.	51 240	307 440	307,4
Nowogródzkie	.	68 243	409 458	409,5
Witebskie	.	13 022	78 132	78,1
Połockie	.	18 308	109 848	109,8

a Bez ziem utraconych w I rozbiorze Polski oraz bez miast Gdańska i Torunia. *b* Dym oznacza jednostkę gospodarczo-podatkową. *d* Bez woj. bełskiego. *e* Województwa wchodzące w skład Małopolski właściwej.

Na podstawie: W. Rusiński, *O rynku wewnętrznym w Polsce w drugiej połowie XVIII w.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XVI, 1954, tabl. I[b]; J. K. Janczak, rec. z *Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium*, red. A. Jezierski, Warszawa 1994, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XX, 1997, s. 256.

Tabl. 34. LUDNOŚĆ W DOBRYM MIEŚCIE I OKOLICZNYCH WSIACH WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1695 R.

W wieku lat	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Kobiety na 100 mężczyzn[a]
W liczbach bezwzględnych				
Ogółem	**2 933**	**1 419**	**1 514**	**107**
W odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**x**
0— 4	9,5	9,7	9,4	102
5— 9	12,3	13,3	11,3	91
10—14	11,3	12,8	9,9	82
15—19	12,3	11,9	12,8	115
20—24	12,0	11,9	12,0	108
25—29	9,2	8,1	10,1	133
30—34	6,7	6,2	7,2	124
35—39	4,5	4,9	4,0	87
40—44	5,3	4,8	5,8	128
45—49	4,1	4,2	3,9	98
50—54	4,5	3,6	5,4	164
55—59	3,5	4,3	2,9	75
60—64	2,2	2,0	2,3	125
65 i więcej	2,4	2,2	2,7	121
Nieoznaczony	0,2	0,1	0,3	250

a Wskaźnik feminizacji.

Uwaga. Parafialny spis Dobrego Miasta wykazuje braki w ewidencji charakterystyczne dla wczesnych spisów ludności, dotyczy zwłaszcza ewidencji niemowląt i dzieci młodszych.

Na podstawie: S. Borowski, *Próba odtworzenia struktur społecznych i procesów demograficznych na Warmii u schyłku XVII w. na przykładzie Dobrego Miasta i okolicy*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom VIII, 1975, s. 132.

Tabl. 35. RODZINNE GOSPODARSTWA DOMOWE W POLSCE

Wyszczególnienie	Województwa	Liczba gospodarstw ogółem	W % ogółem — typy gospodarstw według klasyfikacji P. Lasletta					
			osoby samotne (I)	nierodzinne (II)	proste (III)	rozszerzone (IV)	złożone (V)	nieokreślone (VI)
Gospodarstwa wiejskie								
Chłopów w parafii Piaseczno ... 1590	mazowieckie	40	5,0	—	87,5	5,0	2,5	—
Chłopów podkrakowskich ... 1590	krakowskie	73	4,1	5,5	86,3	4,1	—	—
Chłopów pełnorolnych ... 1662	pomorskie	829	3,1	2,7	80,9	11,2	1,9	0,2
Chłopów niepełnorolnych ... 1662	pomorskie	1 938	8,7	1,6	83,8	5,0	0,9	—
Chłopów ... 1662—1673	podlaskie	6 114	6,0	7,2	70,5	11,0	5,2	—
Drobnej szlachty ... 1662—1673	podlaskie	1 505	5,0	7,0	63,1	12,3	7,9	4,7
Chłopów pełnorolnych w parafii Pępowo ... 1777	poznańskie	84	1,2	1,2	51,2	30,9	15,5	—
Chłopów niepełnorolnych w parafii Pępowo ... 1777	poznańskie	210	0,5	1,4	78,8	10,8	8,5	—
Chłopów w parafii Droszew ... 1791	kaliskie	131	1,5	0,8	81,7	13,0	3,1	—
Chłopów ... 1791	brzeskie kujawskie	1 910[a]	1,3	0,5	82,3	10,4	5,3	0,2
pełnorolnych ...	brzeskie kujawskie	75	—	—	74,7	9,3	14,7	0,3
niepełnorolnych ...	brzeskie kujawskie	1 335	0,4	0,4	81,4	11,5	6,2	0,1
Gospodarstwa miejskie								
28 miast ... 1662	podlaskie	1 118	12,4	2,2	71,3	8,9	4,9	0,3
Praszka ... 1791	sieradzkie	161	4,3	—	85,1	4,3	5,6	0,7
Wieluń ... 1791	sieradzkie	261	18,4	1,2	71,6	6,2	2,2	0,4

a Dla 500 gospodarstw nieznany typ gospodarstwa.

Tabl. 35. RODZINNE GOSPODARSTWA DOMOWE W POLSCE (dok.)

Wyszczególnienie	Województwa	Liczba gospodarstw ogółem	W % ogółem — typy gospodarstw według klasyfikacji P. Lasletta					
			osoby samotne (I)	nierodzinne (II)	proste (III)	rozszerzone (IV)	złożone (V)	nieokreślone (VI)
Gospodarstwa miejskie (dok.)								
Radziejów 1792	brzeskie kujawskie	124	7,2	2,4	79,1	8,1	3,2	—
Olkusz..... 1791	krakowskie	126	11,9	—	79,4	8,0	0,8	—
Kraków (parafia NMP) 1791	krakowskie	1 159	18,5	5,9	67,0	7,2	1,1	0,3
Warszawa (parafia św. Krzyża) 1791	mazowieckie	4 122	25,0	1,7	66,3	6,1	0,9	0,0

Uwaga. Typologia rodzinnych gospodarstw domowych autorstwa Petera Lasletta wyróżnia 5 podstawowych typów:
I — Gospodarstwa osób samotnych,
II — Gospodarstwa nierodzinne (bez małżeństw) utworzone przez rodzeństwo, współzamieszkujących krewnych spoza rodziny nuklearnej, osoby niespokrewnione,
III — Gospodarstwa proste oparte na parze małżeńskiej z dziećmi lub bez,
IV — Gospodarstwa rozszerzone, w których rodziny nuklearne są rozszerzone o osoby z generacji wcześniejszej i późniejszej, krewnych bocznych,
V — Gospodarstwa złożone, składające się co najmniej z 2 małżeństw.

Na podstawie: M. Kopczyński, *Studia nad rodziną chłopską w Koronie w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1998, s. 56, 101—102; A. Laszuk, *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1999, s. 191, 194—195; C. Kuklo, *Kobieta samotna w społeczeństwie miejskim u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok 1998, s. 77—82; P. Laslett, *La famille et le ménage: approches historiques*, „Annales ESC", tom XXVII, 1972, nr 4—5, s. 847—872.

Tabl. 36. ROZWÓJ OSADNICTWA I PROCES KURCZENIA SIĘ OBSZARÓW LEŚNYCH I BAGNISTYCH W WIELKOPOLSCE ZACHODNIEJ

Powiaty	Powierzchnia ogółem[a] w km²	1370—1400			
		liczba osad	przeciętna powierzchnia na 1 osadę w km²	powierzchnia lasów i bagien	
				w km²	w % powierzchni ogółem
Ogółem	**32 393**	**2 621**	**12,3**	**16 368**	**50,5**
Gnieźnieński	3 121	370	8,4	1 198	38,4
Kcyński	2 129	208	10,2	916	43,0
Kruszwicki	327[b]	39	8,4	129	39,4
Pyzdrski	3 212	375	8,5	1 197	37,3
Kościański	5 079	564	9,0	2 276	44,8
Wschowski	532	27	20,0	332	62,4
Poznański	8 780	543	16,2	5 068	57,7
Kaliski	3 301	255	12,9	1 484	45,0
Ostrzeszowski	1 073	63	17,0	691	64,4
Bydgoski	1 702	88	19,3	1 079	63,4
Nakielski	3 137	89	35,2	1 998	63,7

(cd.)

Powiaty	1580—1600			
	liczba osad	przeciętna powierzchnia na 1 osadę w km²	powierzchnia lasów i bagien	
			w km²	w % powierzchni ogółem
Ogółem	**3 573**	**9,1**	**13 266**	**40,9**
Gnieźnieński	518	6,0	887	28,4
Kcyński	265	8,0	649	30,5
Kruszwicki	54	6,0	110	33,6
Pyzdrski	447	7,2	903	28,1
Kościański	666	7,6	1 883	37,1
Wschowski	46	11,6	284	53,4
Poznański	746	11,8	4 386	49,9
Kaliski	427	7,7	1 163	35,2
Ostrzeszowski	69	15,6	602	56,1
Bydgoski	118	14,4	951	55,9
Nakielski	217	14,4	1 448	46,1

a Stan z XVI w. — szacunki autora. *b* W tym 33 km² przypadają na powierzchnię wód, jezior i rzek.

Tabl. 36. ROZWÓJ OSADNICTWA I PROCES KURCZENIA SIĘ OBSZARÓW LEŚNYCH I BAGNISTYCH W WIELKOPOLSCE ZACHODNIEJ (dok.)

Powiaty	1780—1800			
	liczba osad	przeciętna powierzchnia na 1 osadę w km²	powierzchnia lasów i bagien	
			w km²	w % powierzchni ogółem
Ogółem	**4 206**	**7,7**	**9 956**	**30,7**
Gnieźnieński	624	5,0	604	19,4
Kcyński	288	7,4	577	27,1
Kruszwicki	63	5,2	89	27,2
Pyzdrski	491	6,5	658	20,5
Kościański	767	6,6	1 386	27,3
Wschowski	46	11,6	151	28,4
Poznański	963	9,1	3 391	38,6
Kaliski	487	6,7	965	29,2
Ostrzeszowski	93	11,5	418	38,9
Bydgoski	145	11,7	773	45,4
Nakielski	239	13,1	944	30,1

Na podstawie: K. J. Hładyłowicz, *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX wieku*, Lwów 1932, s. 78.

Tabl. 37. LUDNOŚĆ WIEJSKA I MIEJSKA KORONY[a]

Prowincje Województwa Ziemie	Około 1578 r.			Około 1662 r.		
	ludność w tys.					
	ogółem	wiejska	miejska	ogółem	wiejska	miejska
Ogółem	**3 654**	**2 693**	**961**	**.**	**.**	**.**
Wielkopolska	**1 176**	**852**	**324**	**828**	**637**	**191**
Poznańskie	277	187	90	272	185	87
Kaliskie	315	223	92	204	152	52
Sieradzkie z Ziemią Wieluńską	223	172	51	174	146	28
Łęczyckie	141	105	36	91	81	10
Brzeskie kujawskie	115	87	28	36	31	5
Inowrocławskie	51	33	18	24	19	5
Ziemia Dobrzyńska	54	45	9	27	23	4
Małopolska właściwa	**1 177**	**825**	**352**	**1 056**	**895**	**161**
Krakowskie	476	309	167	497	428	69
Sandomierskie	517	386	131	437	369	68
Lubelskie	184	130	54	122	98	24
Mazowsze	**800**	**652**	**148**	**365**	**312**	**53**
Mazowieckie	515	423	92	241	196	45
Rawskie	139	110	29	76	72	4
Płockie	146	119	27	48	44	4
Prusy Królewskie	**297**	**188**	**109**	**.**	**.**	**.**
Pomorskie	147	92	55	.	.	.
Chełmińskie	95	65	30	.	.	.
Malborskie	55	31	24	.	.	.
Podlaskie[b]	**204**	**176**	**28**	**125**	**111**	**14**

a Bez Rusi i Ukrainy oraz Księstwa Warmińskiego. *b* Od 1569 r. województwo formalnie zaliczone do Małopolski.

Na podstawie: E. Vielrose, *Ludność Polski od X do XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", R. V, 1957, nr 1, s. 21, 39; *Atlas historyczny Polski: Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI w.*, oprac. M. Biskup przy współudziale L. Koca, Warszawa 1961, s. 73; J. Topolski, *Wpływ wojen połowy XVII wieku na sytuację ekonomiczną Podlasia,* w: *Studia historica. W 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, Warszawa 1958, s. 324 (bez zachodniej części Ziemi Drohickiej).

Tabl. 38. DYMY WIEJSKIE I MIEJSKIE W KORONIE W LATACH 1775–1776[a]

Prowincje Województwa Ziemie	Dymy[b]			
	ogółem	wiejskie	miejskie	
	w liczbach bezwzględnych			w % ogółem
Ogółem	**895 093**	**735 217**	**159 876**	**18**
Wielkopolska	**154 977**	**122 471**	**32 506**	**21**
Poznańskie	49 825	34 993	14 832	30
Kaliskie	29 325	22 523	6 802	23
Gnieźnieńskie	10 325	8 238	2 087	20
Sieradzkie z Ziemią Wieluńską	38 871	33 452	5 419	14
Łęczyckie	11 920	10 194	1 726	14
Brzeskie kujawskie	6 758	5 947	811	12
Inowrocławskie	911	677	234	26
Ziemia Dobrzyńska	7 042	6 447	595	8
Małopolska	**638 460**	**533 291**	**105 169**	**16**
Krakowskie[c]	47 526	37 320	10 206	21
Sandomierskie[c]	68 879	54 936	13 943	20
Lubelskie[c]	40 484	31 451	9 033	22
Kijowskie	103 941	85 976	17 965	17
Bracławskie	105 074	98 684	6 390	6
Ruskie	23 040	19 265	3 775	16
Wołyńskie	125 775	102 348	23 427	19
Podolskie	81 653	67 088	14 565	18
Podlaskie	42 088	36 223	5 865	14
Mazowsze	**101 656**	**79 455**	**22 201**	**22**
Mazowieckie	74 033	55 271	18 762	25
Rawskie	15 805	13 680	2 125	13
Płockie	11 818	10 504	1 314	11

a Bez ziem utraconych w I rozbiorze Polski oraz bez miast Gdańska i Torunia. *b* Dym oznacza jednostkę gospodarczo-podatkową. *c* Województwa wchodzące w skład Małopolski właściwej.

W 1772 r. udział ludności miejskiej w zaludnieniu Prus Królewskich wynosił 35,5%.

Na podstawie: W. Rusiński, *O rynku wewnętrznym w Polsce w drugiej połowie XVIII w.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XVI, 1954, tabl. I[b].

Tabl. 39. LOKACJE MIAST W KORONIE WEDŁUG RODZAJU WŁASNOŚCI W XIII–XV W.[a]

Rodzaje własności	Wiek							
	XIII–XV		XIII		XIV		XV	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**696**	**100,0**	**230**	**100,0**	**265**	**100,0**	**201**	**100,0**
Monarsza.....	363	52,2	160	69,6	145	54,7	58	28,9
Duchowna.....	124	17,8	55	23,9	47	17,7	22	10,9
Rycerska	209	30,0	15	6,5	73	27,6	121	60,2

a Bez Rusi Czerwonej i Podola.

Na podstawie: M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 84.

Tabl. 40. LICZBA MIAST W KORONIE

Wyszczególnienie	Początek XVI w.	Koniec XVI w.	Połowa XVII w.	Lata 1775–1776[a]
Ogółem	**.**	**1 287**[b]	**.**	**862**[b]
Korona w granicach do 1569 r.	**688**	**873**	**902**[c]	**570**
Wielkopolska z Kujawami	263	256	264	208
Małopolska.....	164	210	228	180
Mazowsze	88	107	108	104
Prusy Królewskie	36	36	37	x
Warmia	12	12	12	x
Ruś Czerwona	110	215	253	22
Podole	15	37	.	56
Ziemie przyłączone do Korony w 1569 r.				
Podlasie.....	13	25	27	37
Wołyń.....	.	68	.	110
Ukraina.....	.	321	.	145

a Bez ziem utraconych w I rozbiorze Polski oraz bez miast Gdańska i Torunia. *b* Łącznie z ziemiami przyłączonymi w 1569 r. *c* Bez Podola.

Uwaga. W tablicy nie uwzględniono jurydyk i tzw. nowych miast.

Na podstawie: M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 332, 334, 349. Dane dla lat 1775–1776 według W. Rusińskiego, *O rynku wewnętrznym w Polsce w drugiej połowie XVIII w.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XVI, 1954.

Tabl. 41. GĘSTOŚĆ SIECI MIEJSKIEJ W KORONIE

Prowincje Województwa	Około 1500 r.	1789—1790[a]
	przeciętna powierzchnia na 1 miasto w km²	
Wielkopolska	**215**	**188**
Poznańskie	193	172
Kaliskie	172	135
Gnieźnieńskie[b]	x	198
Sieradzkie z Ziemią Wieluńską	366	250
Łęczyckie	147	229
Brzeskie kujawskie	330	431
Inowrocławskie z Ziemią Dobrzyńską	328	507
Małopolska właściwa	**375**	**226**
Krakowskie	284	282
Sandomierskie	369	180
Lubelskie	925	281
Mazowsze	**409**	**311**
Mazowieckie	451	316
Rawskie	326	270
Płockie	358	347
Prusy Królewskie	**480**	**x**
Pomorskie	717	x
Chełmińskie	336	x
Warmia	358	x
Malborskie	350	x
Inne województwa[c]	**x**	**x**
Ruskie	502	364
Bełskie	613	x
Podolskie	1 293	268
Podlaskie[d]	x	351
Wołyńskie[d]	x	372
Kijowskie[d]	x	579
Bracławskie[d]	x	598

a Bez ziem utraconych w I rozbiorze Polski. *b* Zostało utworzone w 1768 r. *c* Formalnie przynależne do Małopolski, jednakże wobec bardzo różnego charakteru osadnictwa zrezygnowano z wyliczania średniej dla tej grupy województw. *d* Do 1569 r. w obrębie Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Na podstawie: M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 119—121 (liczba miast ok. 1500 r., powierzchnia według tabl. 2), 350.

Tabl. 42. NOWO ZAKŁADANE MIASTA W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM W XVI–XVII W.

Lata	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach	Lata	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Ogółem	**808**[a]	**100,0**	1576–1600	271	33,5
Przed 1500	76	9,4	1601–1625	23	2,8
1501–1525	96	11,9	1626–1655	64	7,9
1526–1550	103	12,8	1656–1675	53	6,5
1551–1575	123	15,2			

a Według cytowanego autora liczba miast wynosi 808, natomiast z podliczenia wynika, że winno być 809.

Uwaga. Tablica przedstawia liczbę miast i miasteczek po raz pierwszy występujących w źródłach. O intensywności procesów urbanizacyjnych orientuje ona jedynie w sposób przybliżony, albowiem wraz ze wzrostem zasobu źródłowego zwiększa się również liczba miast i miasteczek, po raz pierwszy wzmiankowanych, które mogły funkcjonować już wcześniej.

Na podstawie: S. Alexandrowicz, *Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle wczesnych procesów urbanizacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", R. XXVIII, 1980, nr 3, s. 417.

Tabl. 43. GĘSTOŚĆ SIECI MIEJSKIEJ W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM W POŁOWIE XVII W.

Województwa Księstwa	Powierzchnia w km^2	Liczba osiedli miejskich	Przeciętna powierzchnia na 1 osiedle miejskie w km^2
Ogółem	**296 900**[a]	**808**	**367**[a]
Wileńskie.....	44 200	201	220
Trockie	31 150	109	286
Księstwo Żmudzkie	23 300	93	250
Brzeskie litewskie	40 600	72	564
Nowogródzkie	33 200	96	346
Mińskie	55 500	98	566
Połockie.....	21 750	49	444
Witebskie.....	24 600	60	410
Mścisławskie	22 600	21	1 076
Nieustalone	.	9	.

a Bez powierzchni osiedli miejskich o nieustalonych województwach.

Na podstawie: S. Alexandrowicz, *Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica", tom VII, 1970, s. 65–105.

Tabl. 44. ZMIANY W ZAKRESIE WŁASNOŚCI MIAST KORONY NA PRZESTRZENI XVI–XVIII W.

Wyszczególnienie	Przełom XVI i XVII w.			Lata 1775–1778[a]		
	miasta ogółem[b]	królewskie	prywatne[c]	miasta ogółem	królewskie	prywatne[c]
		w % ogółem			w % ogółem	
Ogółem	**1 336**	**27,6**	**72,4**	**899**	**27,2**	**72,8**
Wielkopolska z Kujawami	290	30,7	69,3	208	27,4	72,6
Małopolska	220	35,5	64,5	180	24,4	75,6
Mazowsze	122	42,6	57,4	104	45,2	54,8
Prusy Królewskie	36	86,1	13,9	37	83,8	16,2
Podlasie	25	64,0	36,0	37	32,4	67,6
Ruś Czerwona	215	28,4	71,6	22	31,8	68,2
Podole	37	18,9	81,1	56	21,4	78,6
Wołyń	68	4,4	95,6	110	6,4	93,6
Ukraina	323	9,9	90,1	145	19,3	80,7

a Bez ziem utraconych w I rozbiorze Polski. *b* Liczba lokacji. *c* Łącznie z miastami duchownymi.

Na podstawie: M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 400.

Tabl. 45. RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W GDAŃSKU

Lata	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny
	przeciętne roczne			
1601–1610	420	1 672	3 642	–1 970
1611–1620	463	1 879	3 603	–1 724
1621–1630	482	2 197	3 972	–1 775
1631–1640	443	2 199	2 527	–328
1641–1650	487	2 576	2 535	41
1651–1660	406	2 198	4 264	–2 066
1661–1670	416	2 175	1 722	453
1671–1680	437	2 095	1 887	208
1681–1690	591	2 431	1 861	570
1691–1700	.	2 245	2 311	–66
1701–1710	721	2 188	4 064	–1 876
1711–1720	585	2 098	1 682	416
1721–1730	523	1 981	1 594	387
1731–1740	565	1 974	2 445	–471
1741–1750	427	1 793	1 725	68
1751–1760	654	1 881	2 189	–308
1761–1770	594	1 945	2 016	–71
1771–1780	501	1 661	2 055	–394
1781–1790	401	1 268	1 827	–559
1791–1800	381	1 167	1 542	–375

Na podstawie: J. Baszanowski, *Przemiany demograficzne w Gdańsku w latach 1601–1846 w świetle tabel ruchu naturalnego*, do druku przygotowali A. Baszanowska i S. Mielczarski, Gdańsk 1995, s. 144–145.

Tabl. 46. RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W PARAFII ŚW. KRZYŻA W WARSZAWIE

Lata	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny
1700—1709	508	1 772	3 214	–1 442
1710—1719	390	1 262	989	273
1720—1729	479	1 656	821	835
1730—1739	530	1 796	1 200	596
1740—1749	625	1 971	667	1 304
1750—1759	898	3 522	1 366	2 156
1760—1769	1 552	5 755	2 693	3 062
1770—1779	1 785	6 450[a]	3 980[a]	2 470[a]
1780—1789	1 860	6 367[b]	3 864[b]	2 503[b]
1790—1799	1 702	8 490	7 833	657

a, *b* Lata: *a* — 1770—1777, *b* — 1783—1789.

Uwaga. Tablica jedynie w sposób przybliżony orientuje o rozwoju zaludnienia parafii św. Krzyża. Spośród trzech serii metryk parafii wiarygodność ślubów była największa, ich liczba była prawie równa liczbie zawartych małżeństw. W przypadku metryk chrztów i pogrzebów z uwagi na występujące braki w ewidencji, zwłaszcza w 1 połowie XVIII w., nie oddają one rzeczywistej liczby urodzeń i zgonów.

Na podstawie: C. Kuklo, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*, Białystok 1991, s. 33.

Tabl. 47. RUCH NATURALNY LUDNOŚCI KATOLICKIEJ W POZNANIU

Lata	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny
1721—1730	621	2 360	.	.
1731—1740	603	2 108	.	.
1741—1750	744	2 389	.	.
1751—1760	795	2 877	.	.
1761—1770	927	2 716	1 201[a]	820[a]
1771—1780	896	3 059	2 182[b]	877
1781—1790	895	3 617	2 102[c]	1 515
1791—1800	1 232	4 167	3 467	700

a Lata 1764—1770. *b*, *c* Dane szacunkowe: *b* — lata 1777—1780, *c* — 1781 r.

W 1717 r. na terenie aglomeracji osadniczej Poznania mieszkało ok. 5,5 tys. ludności chrześcijańskiej (bez duchowieństwa). W 1793 r. Poznań (wraz z przedmieściami) liczył ok. 12,6 tys. mieszkańców, w tym katolicy stanowili ok. 60% ogółu ludności.

Na podstawie: M. Kędelski, *Rozwój demograficzny Poznania w XVIII i na początku XIX wieku*, Poznań 1992, s. 33—34, 81, 141.

Tabl. 48. ZGONY WEDŁUG PŁCI I WIEKU W PARAFII ŚW. KRZYŻA W WARSZAWIE

W wieku	1775—1799		1800—1801		1775—1799	1800—1801
	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety	zgony mężczyzn na 100 kobiet[a]	
W liczbach bezwzględnych						
Ogółem	**9 294**	**7 471**	**620**	**582**	**124**	**107**
W odsetkach						
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**x**	**x**
0—4 lata	38,9	42,9	48,3	49,3	113	105
0—12 miesięcy	23,3	23,6	20,4	23,7	123	92
0—1 miesiąc	14,2	13,1	11,4	11,5	134	125
w tym:						
0 dni	1,9	1,5	1,4	1,2	158	129
1—7 dni	6,0	5,7	5,5	2,9	132	200
1—11 miesięcy	9,1	10,5	9,0	12,2	108	79
1	7,7	10,0	13,9	11,0	96	134
2	4,0	4,8	6,3	8,1	103	83
3	2,5	2,8	3,5	3,8	108	100
4	1,4	1,7	4,2	2,7	106	162
5— 9	3,7	4,2	5,1	5,0	112	110
10—14	1,1	1,6	1,9	1,2	85	171
15—19	1,0	1,3	1,6	1,5	100	111
20—24	1,7	2,3	1,9	2,2	92	92
25—34	3,8	6,0	6,4	7,5	78	91
35—44	5,4	5,3	7,4	7,6	126	105
45—54	5,0	4,0	9,1	9,4	153	104
55—64	3,3	3,6	7,9	6,0	114	140
65—74	2,4	3,0	5,0	3,7	102	141
75—84	1,6	2,4	3,5	3,8	85	100
85 i więcej lat	1,0	1,5	1,4	2,4	82	64
Nieznanym (dorośli)	31,1	21,9	0,5	0,4	177	300

a Wskaźnik maskulinizacji.

Uwaga. Tablica jedynie w sposób przybliżony orientuje o strukturze zgonów w Warszawie w latach 1775—1799 ze względu na niepełną rejestrację.

Na podstawie: C. Kuklo, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*, Białystok 1991, s. 166.

Tabl. 49. IMIGRACJA LUDNOŚCI DO STAREJ WARSZAWY[a]

Wyszczególnienie	1506—1525	1526—1550	1551—1575	1576—1600	1601—1625	1626—1650	1651—1655
W liczbach bezwzględnych							
Imigranci	360	639	602	432	384	582	92
W % ogółu imigrantów							
Obszary emigracji:							
Rzeczpospolita	97,5	97,4	95,8	94,6	94,1	89,2	85,8
Mazowsze	70,8	71,8	61,5	55,0	51,1	32,6	19,6
Małopolska	6,1	5,3	7,8	13,1	14,8	24,2	27,2
Wielkopolska	3,8	2,6	2,8	6,7	7,0	6,2	5,4
Pomorze i Śląsk	2,1	4,4	6,5	8,5	6,8	15,6	9,7
Podlasie, Litwa, Inflanty i Kurlandia	0,8	1,7	2,6	4,5	0,6	1,5	3,3
nieokreślone	13,9	11,6	14,6	6,8	13,8	9,1	20,6
inne kraje	2,5	2,6	4,2	5,4	5,9	10,8	14,2

a Dane dotyczą osób, które przyjęły obywatelstwo Starej Warszawy i zostały wpisane do ksiąg przyjęć prawa miejskiego.

Uwaga. Mieszczanie obywatele (wraz z rodzinami) w świetle dotychczasowych badań stanowili tylko ok. 25% globalnej liczby mieszkańców. A zatem dane o obywatelstwie nie mogą siłą rzeczy stanowić podstawy do ukazania rozmiarów całej imigracji do miast.

Na podstawie: W. Szaniawska, *Mieszkańcy Warszawy w latach 1525—1655*, „Rocznik Warszawski", tom VII, 1968, s. 123.

Tabl. 50. IMIGRACJA LUDNOŚCI DO GDAŃSKA[a]

Lata	Imigranci ogółem	W % ogółem — obszary emigracji			
		Prusy Królewskie	Prusy Książęce i Warmia	Pomorze Środkowe i Zachodnie	inne
1600—1659	5 954	15,5	9,2	19,1	56,2
1600—1609	837	11,7	11,5	15,4	61,4
1610—1619	931	15,5	9,7	15,4	59,4
1620—1629	961	16,8	9,8	17,3	56,1
1630—1639	915	16,5	8,1	20,8	54,6
1640—1649	1 265	14,4	8,4	21,9	55,3
1650—1659	1 045	17,7	8,4	22,3	51,6

a Dane dotyczą osób, które przyjęły obywatelstwo Gdańska i zostały wpisane do ksiąg przyjęć prawa miejskiego.

Tabl. 50. IMIGRACJA LUDNOŚCI DO GDAŃSKA[a] (dok.)

Lata	Imigranci ogółem	W % ogółem — obszary emigracji			
		Prusy Królewskie	Prusy Książęce i Warmia	Pomorze Środkowe i Zachodnie	inne
1660—1720	4 606	23,0	15,5	18,2	43,3
1660—1669	723	22,0	17,1	14,3	46,6
1670—1679	811	21,7	19,7	18,9	39,7
1680—1689	835	19,8	14,7	20,2	45,3
1690—1699	777	21,6	14,8	17,0	46,6
1700—1709	638	22,6	16,3	20,4	40,7
1710—1720	822	30,0	10,5	18,5	41,0
1721—1770	3 979	38,6	15,0	16,9	29,5
1721—1730	719	32,1	12,8	18,9	36,2
1731—1740	725	35,9	11,8	18,2	34,1
1741—1750	595	37,3	17,0	18,6	27,1
1751—1760	900	44,9	16,3	15,8	23,0
1761—1770	1 040	40,2	16,6	14,4	28,8
1771—1793	977	53,7	7,5	11,7	27,1
1771—1780	458	48,4	7,8	13,1	30,7
1781—1790	368	56,6	7,8	8,9	26,7
1791—1793	151	62,2	6,0	13,9	17,9

a Dane dotyczą osób, które przyjęły obywatelstwo Gdańska i zostały wpisane do ksiąg przyjęć prawa miejskiego.

Na podstawie: J. Baszanowski, *Przemiany demograficzne w Gdańsku w latach 1601—1846 w świetle tabel ruchu naturalnego*, do druku przygotowali: A. Baszanowska, S. Mielczarski, Gdańsk 1995, s. 315.

NARODOWOŚCI I WYZNANIA

Tabl. 51. ŻYDZI[a] W RZECZYPOSPOLITEJ W 1764 R.

Wyszczególnienie	W tysiącach	Wyszczególnienie	W tysiącach
Ogółem	**587,7**	Małopolska z Podlasiem	100,8
Wielkopolska	43,8	Polska płd.-wsch. (dzielnice ukraińskie)	258,2
Prusy Królewskie	3,4	Litwa Zachodnia	120,0
Kujawy z Ziemią Dobrzyńską	3,8	Litwa Wschodnia	37,7
Mazowsze	20,0		

a W wieku powyżej 1 roku.

Uwaga. Tablica prezentuje dane surowe na podstawie spisu z 1764 r. Po przeprowadzeniu korekt, tj. podwyższeniu o 6,35% liczby niezarejestrowanych niemowląt i o 20% pominiętej ludności pozostałej, rzeczywista liczba Żydów w Rzeczypospolitej (wg Mahlera) wynosiłaby ok. 750 tys., w tym ok. 550 tys. w Koronie i ponad 200 tys. na Litwie, co wydaje się być jednak liczbą nieco zawyżoną.

Na podstawie: R. Mahler, *Żydzi w dawnej Polsce w świetle liczb. Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna Żydów w Koronie w XVIII w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom I, 1967, s. 159.

Tabl. 52. STRUKTURA LUDNOŚCI GDAŃSKA WEDŁUG WYZNANIA

Lata	Luteranie	Katolicy	Kalwini	Lata	Luteranie	Katolicy	Kalwini
	w % ogółu ludności				w % ogółu ludności		
1631—1650	86,1	6,4	7,5	1726—1750	87,8	9,3	2,9
1651—1675	82,9	10,2	6,9	1751—1775	85,6	12,1	2,3
1676—1700	84,4	9,5	6,1				
1701—1725	86,0	9,9	4,1	1776—1800	76,5	21,2	2,3

Uwaga. Tablica przedstawia zmiany w strukturze ludności trzech głównych konfesji na podstawie liczby udzielanych chrztów, które w zasadzie były proporcjonalne do liczebności poszczególnych wyznań. W tablicy pominięto ludność menonicką i żydowską. Do czasu wcielenia Gdańska do państwa pruskiego w 1793 r. wierni tych wyznań mieli ograniczone prawo osiedlania się w mieście i stanowili niewiele ponad 1% ogółu mieszkańców.

Na podstawie: J. Baszanowski, *Statistics of Religious Denominations and Ethnic Problems in Gdańsk in XVII—XVIII Centuries*, „Studia Maritima", tom VII, 1988, s. 55.

Tabl. 53. DIECEZJE KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W RZECZYPOSPOLITEJ, NA ŚLĄSKU I W MOŁDAWII W 1772 R. WEDŁUG CZASU ICH POWSTANIA

Diecezje	Rok powstania	Diecezje	Rok powstania
Poznańska	968	Łucka[c]	1405
Gnieźnieńska	1000	Bakowska[d]	ok. 1370
Krakowska	1000	Halicka (lwowska)[e]	1367
Wrocławska	1000	Kamieniecka	1379—1386
Płocka	1075	Wileńska	1388
Włocławska[a]	XI w.	Kijowska	przed 1405
Chełmińska	1243	Żmudzka	1417
Warmińska	1243	Inflancka	1582
Przemyska[b]	przed 1340	Smoleńska	1632
Chełmska[b]	1349—1358		

a Utworzenie diecezji w Kruszwicy miało miejsce prawdopodobnie w XI w., w 1124 r. jej stolica została przeniesiona do Włocławka. *b* Potwierdzenie utworzenia diecezji nastąpiło w 1375 r. *c* W 1425 r. diecezja łucka wchłonęła diecezję włodzimierską, utworzoną ok. 1358 r. *d* W latach 1370—1515 biskupstwo w Serecie, od 1591 r. – odnowione z siedzibą w Bakowie. *e* Archidiecezja, w 1375 r. — metropolia; od 1412—1414 z siedzibą we Lwowie.

Na podstawie: S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1996, s. 63.

Tabl. 54. ORGANIZACJA TERYTORIALNA KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W RZECZYPOSPOLITEJ, NA ŚLĄSKU I W MOŁDAWII

Diecezje	Powierzchnia[a] w tys. km²	Ok. 1500 r.		1772	
		liczba parafii[b]	przeciętna powierzchnia na 1 parafię w km²	liczba kościołów parafialnych	przeciętna powierzchnia na 1 kościół parafialny w km²
Prowincja gnieźnieńska					
Chełmińska	5,9	122	48	175	34
Gnieźnieńska	40,6	690	59	876	46
Inflancka[c]	39,6	x	x	73	542
Krakowska	54,0	900	60	1 077	50
Płocka	23,3	300	78	353	66
Poznańska	28,4	710	40	642	44
Smoleńska[c]	14,1	x	x	6	2 350
Wileńska	226,0	150	1 507	564	401
Włocławska	18,4	350	53	276	67
Żmudzka	25,2	50	504	165	153

a Stan z 1772 r. *b* Dane pochodzą z niekompletnych źródeł i mają wartość orientacyjną. *c* Diecezja utworzona po 1500 r.

Tabl. 54. ORGANIZACJA TERYTORIALNA KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO W RZECZYPOSPOLITEJ, NA ŚLĄSKU I W MOŁDAWII (dok.)

Diecezje	Powierzchnia[a] w tys. km²	Ok. 1500 r.		1772	
		liczba parafii[b]	przeciętna powierzchnia na 1 parafię w km²	liczba kościołów parafialnych	przeciętna powierzchnia na 1 kościół parafialny w km²
Prowincja lwowska					
Bakowska[c]	79,0	x	x	41	1 927
Chełmska	18,9	41	461	91	208
Kamieniecka	19,6	10[d]	x	64	306
Kijowska	63,2	—	x	36	1 756
Lwowska	29,2	125	234	151	193
Łucka	109,3	150	729	249	439
Przemyska	18,0	150	120	206	87
Diecezje bezpośrednio podległe Stolicy Apostolskiej					
Warmińska	4,7	200	23	96	49
Wrocławska	36,0	1 400	26	1 326	27

a Stan z 1772 r. *b* Dane pochodzą z niekompletnych źródeł i mają wartość orientacyjną. *c* Diecezja utworzona po 1500 r. *d* Dane prawdopodobnie niekompletne.

Na podstawie: S. Litak, *Od Reformacji do Oświecenia, Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 149; J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 117 (dane dla ok. 1500 r.).

Tabl. 55. ORGANIZACJA TERYTORIALNA KOŚCIOŁA UNICKIEGO OBRZĄDKU GRECKIEGO W RZECZYPOSPOLITEJ OKOŁO 1772 R.

Diecezje	Powierzchnia w tys. km²	Liczba parafii	Przeciętna powierzchnia na 1 parafię w km²
Ogółem	**476,8**	**9 488**	**50**
Metropolitalna kijowska	220,0	2 777	79
Połocka	77,0	601	178
Lwowsko-halicko-włodzimierska	45,8	2 532	18
Łucko-ostrogska	34,6	1 171	30
Włodzimiersko-brzeska	30,8	491	63

Tabl. 55. ORGANIZACJA TERYTORIALNA KOŚCIOŁA UNICKIEGO OBRZĄDKU GRECKIEGO W RZECZYPOSPOLITEJ OKOŁO 1772 R. (dok.)

Diecezje	Powierzchnia w tys. km²	Liczba parafii	Przeciętna powierzchnia na 1 parafię w km²
Pińsko-turowska	24,0	122	197
Przemysko-samborska	23,6	1 252	19
Chełmsko-bełska	21,0	542	39

W związku z występującymi lukami w źródłach danych inni autorzy m.in. W. Kołbuk uważają, że faktyczna liczba funkcjonujących parafii unickich była nieco wyższa i wynosiła ok. 9 650.

Na podstawie: S. Litak, *Od Reformacji do Oświecenia, Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 171; W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772–1914*, Lublin 1992, s. 124.

Tabl. 56. ROZMIESZCZENIE TERYTORIALNE PARAFII KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO W RZECZYPOSPOLITEJ OKOŁO 1772 R.

Województwa	Liczba parafii
Ogółem	**497**
Diecezja mohylewska	
Mścisławskie	115
Witebskie	109
Połockie	42
Mińskie	1
Diecezja kijowska	
Mińskie	124
Nowogródzkie	50

Województwa	Liczba parafii
Diecezja kijowska (dok.)	
Kijowskie	16
Trockie	11
Witebskie	10
Brzeskie litewskie	8
Bracławskie	6
Wołyńskie	3
Podolskie	2

Po unii brzeskiej zawartej w 1596 r. stan posiadania Cerkwi prawosławnej do I rozbioru Polski był bardzo skromny. Jedyną prawosławną diecezją na terenie kraju była erygowana w końcu XVII w. diecezja mohylewska, zwana też białoruską. W rzeczywistości jurysdykcja biskupów prawosławnych z Mohylewa ograniczała się do terenów unickiej archidiecezji połockiej. Pozostałe tereny państwa, na których zamieszkiwali prawosławni, podlegały władzy prawosławnego metropolity kijowskiego i jego koadiutora (biskupa perejesławskiego), rezydujących poza granicami Rzeczypospolitej.

Na podstawie: W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998, s. 68.

Tabl. 57. KLASZTORY MĘSKIE W POLSCE WEDŁUG PRZYNALEŻNOŚCI ZAKONNEJ

Wyszczególnienie	Ok. 1520 r.	Ok. 1780 r.
Zakony mnisie:		
benedyktyni	7	11
cystersi	15	17
kartuzi	1	3
kameduli	—	7
Zakony kanoniczne:		
premonstratensi	5	5
kanonicy regularni św. Augustyna	30	48
bożogrobcy	29	31
duchacy	4	4
kanonicy regularni od pokuty	4	18
paulini	10	22
trynitarze	—	31
Zakony mendykanckie:		
dominikanie	45	166
franciszkanie konwentualni	36	89
franciszkanie obserwanci (bernardyni)	26	117
augustianie trzewiczkowi	10	23
karmelici trzewiczkowi	9	59
karmelici bosi	—	26
kapucyni	—	25
reformaci	—	60
Zakony kleryckie:		
jezuici	—	137[a]
pijarzy	—	31
misjonarze	—	30
teatyni	—	2
oratorianie	—	4
marianie	—	10
bartolomici	—	18
bonifratrzy	—	14

a 1773 r.

Na podstawie: H. Gapski, *Zakony i klasztory w Czechach, w Polsce i na Węgrzech w czasach nowożytnych (XVI–XVIII wiek)*, w: *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X–XX wiek*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 26.

Tabl. 58. LICZBA ZAKONNIKÓW W NAJWIĘKSZYCH ZAKONACH MĘSKICH RZECZYPOSPOLITEJ

Zakony	1600	1650	1700	1772–1773
Bernardyni	1 300	1 500[a]	1 500	2 359
Jezuici	500	1 000[a]	1 400	2 330
Dominikanie	900	1 500[a]	1 800	2 093
Franciszkanie konwentualni	265	750	900[a]	1 250
Cystersi	450[a]	500	.	440
Reformaci	—	.	740	1 341

a Dane szacunkowe.

Na podstawie: J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 121; S. Litak, *Od Reformacji do Oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 185.

Tabl. 59. ZAKONY ŻEŃSKIE W RZECZYPOSPOLITEJ

Zakony	1600		1650		1700	
	zakonnice	klasztory	zakonnice	klasztory	zakonnice	klasztory
Ogółem	**692**	**35**	**2 935**	**100**	**2 733**	**114**
Benedyktynki	185	6	752	24	673	22
Bernardynki	105	4	553	20	478	22
Norbertanki	116	6	406	9	284	9
Klaryski	90	3	303	7	261	8
Brygidki	36	2	287	9	234	9
Dominikanki mniejsze	15	1	235	8	247	12
Dominikanki tercjarki	55	5	101	5	67	5
Cysterki	42	2	70	2	55	2
Augustianki	10	1	35	2	30	1
Duchaczki	10	1	15	1	10	1
Katarzynki	28	4	85	5	85	5
Karmelitanki bose	—	—	72	6	134	7
Karmelitanki d. o.	—	—	18	1	42	2
Prezentki	—	—	3	1	4	1
Wizytki	—	—	—	—	88	3
Szarytki	—	—	—	—	20	4
Sakramentki	—	—	—	—	21	1
Mariawitki	—	—	—	—	—	—

Tabl. 59. ZAKONY ŻEŃSKIE W RZECZYPOSPOLITEJ (dok.)

Zakony	1750		1782	
	zakonnice	klasztory	zakonnice	klasztory
Ogółem	**3 014**	**129**	**2 708**	**149**
Benedyktynki	687	22	653	22
Bernardynki	527	22	363	22
Norbertanki	268	9	226	9
Klaryski	233	8	210	8
Brygidki	231	9	209	9
Dominikanki mniejsze	272	12	228	12
Dominikanki tercjarki	81	4	72	4
Cysterki	57	3	51	3
Augustianki	28	1	29	1
Duchaczki	15	1	20	2
Katarzynki	79	5	76	5
Karmelitanki bose	154	8	142	8
Karmelitanki d. o.	74	2	61	2
Prezentki	6	1	8	1
Wizytki	125	4	118	4
Szarytki	100	15	130	20
Sakramentki	67	2	62	2
Mariawitki	10	1	50	15

Na podstawie: M. Borkowska, *Zakony żeńskie w Polsce w okresie potrydenckim*, w: *Zakony i klasztory w Europie Środkowo–Wschodniej X–XX wiek*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 220.

Tabl. 60. SEMINARIA DUCHOWNE W RZECZYPOSPOLITEJ

Lata	Ogółem	Kleru diecezjalnego	Jezuickie	Misjonarskie	Komunistów
1600	6	1	5	—	—
1650	13	7	6	—	—
1700	22	8	6	6	2
1750	29	5	4	14	6
1772	34	8	3	18	5

Na podstawie: J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 130.

Tabl. 61. BRACTWA RELIGIJNE W WYBRANYCH DIECEZJACH W DRUGIEJ POŁOWIE XVIII W.

Bractwa religijne	Diecezje							
	poznańska		krakowska		płocka		lwowska	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem[a]	**302**	**100**	**145**	**100**	**192**	**100**	**80**	**100**
Różańcowe	64	21	39	27	91	47	22	28
Św. Anny	35	12	17	12	37	19	6	8
Literackie[b]	30	10	7	5	2	1	.	.
Szkaplerzne	28	9	10	7	21	11	5	6
Św. Barbary	24	8	3	2	4	2	.	.
Św. Trójcy	.	.	10	7	10	5	16	20
Opatrzności Bożej	.	.	2	1	6	3	.	.
Niepokalanego Poczęcia NMP	.	.	4	3	2	1	2	3
Pozostałe	121	40	53	36	19	11	29	35

a W diecezji poznańskiej bez bractw: św. Trójcy, Opatrzności Bożej oraz Niepokalanego Poczęcia NMP; w diecezji lwowskiej bez bractw: literackiego, św. Barbary oraz Opatrzności Bożej. *b* Wymagało od swych członków umiejętności czytania; szerzyło kulturę muzyczną.

Bractwo religijne jest to stowarzyszenie ludzi świeckich powołane do życia formalnym dekretem przez władzę kościelną i pozostające pod jej zwierzchnictwem. Ze względu na cele można je podzielić na bractwa o charakterze gospodarczym, społeczno-charytatywnym, oświatowo-katechetycznym, wychowawczym, stanowym oraz ascetycznym i dewocyjnym (szerzenie i pogłębianie pobożności chrześcijańskiej wśród wiernych). W Polsce bractwa religijne pojawiły się już w XIII w., a ich rozwój nastąpił w XIV w. Najbardziej intensywna działalność bractw przypada na okres potrydencki, zwłaszcza na XVII w.

Na podstawie: J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 747; J. Flaga, *Bractwa religijne w archidiakonacie lubelskim do końca XVIII wieku, Chronologia i terytorialne rozmieszczenie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne", tom XLII, 1981, s. 328; J. Flaga, *Bractwa i przejawy ich życia religijnego w 2 połowie XVIII w. na przykładzie diecezji płockiej*, „Roczniki Historyczne", tom XXIV, 1976, zeszyt 2, s. 39; J. Krętosz, *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w okresie józefinizmu (1777–1815)*, Kraków 1986, s. 232.

STRUKTURA STANOWA I ZAWODOWA LUDNOŚCI

Tabl. 62. LUDNOŚĆ KORONY[a] U SCHYŁKU XVI W.

Stany	Ogółem		Wielkopolska		Małopolska	
	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach
Ogółem	**2 977,5**	**100,0**	**1 016,5**	**100,0**	**983,8**	**100,0**
Chłopi	1 981,3	66,6	700,3	68,9	677,6	68,9
Mieszczanie	718,7	24,1	256,1	25,2	258,4	26,3
Szlachta	271,8	9,1	57,4	5,6	45,7	4,6
Duchowieństwo ...	5,7	0,2	2,7	0,3	2,1	0,2

(dok.)

Stany	Mazowsze		Prusy Królewskie	
	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach
Ogółem	**679,9**	**100,0**	**297,3**[b]	**100,0**[b]
Chłopi	424,4	62,4	179,0	60,2
Mieszczanie	95,7	14,1	108,5	36,5
Szlachta	158,9	23,4	9,8	3,3
Duchowieństwo ...	0,9	0,1	.	.

a Dane nie obejmują Żydów. *b* Bez duchowieństwa.

Uwaga. Późniejsi badacze skłonni są obniżyć odsetek ludności miejskiej oraz, w większym jeszcze stopniu, odsetek szlachty.

Na podstawie: W. Kula, *Stan i potrzeby badań nad demografią historyczną dawnej Polski (do początku XIX w.)*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XIII, 1951, s. 71; *Atlas historyczny Polski: Prusy Królewskie w II połowie XVI w.*, oprac. M. Biskup przy współudziale L. Koca, Warszawa 1961, s. 73, 79.

Tabl. 63. LUDNOŚĆ WOJEWÓDZTWA KRAKOWSKIEGO I WOJEWÓDZTWA PŁOCKIEGO WEDŁUG POCHODZENIA SPOŁECZNEGO

A. WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE W LATACH 1563–1564[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	Chłopi	Mieszczanie	Szlachta
W tysiącach				
Ogółem	**301,9**	**203,7**	**89,3**	**8,9**
Wieś	211,2	203,7	x	7,5
Miasto	90,7	x	89,3	1,4
W odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**67,0**	**30,0**	**3,0**

B. WOJEWÓDZTWO PŁOCKIE OKOŁO 1580 R.

Wyszczególnienie	Ogółem	Chłopi	Mieszczanie	Szlachta
W tysiącach				
Ogółem	**113,8**	**73,0**	**17,2**	**23,6**
Wieś	96,6	73,0[b]	x	23,6[c]
Miasto	17,2	x	17,2	x
W odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**64,0**	**15,0**	**21,0**

a Bez duchowieństwa i Żydów. *b* W tym ok. 61% ludności kmiecej. *c* W tym ok. 11% szlachty zagrodowej.

Ludność miejska w woj. krakowskim w latach 1563–1564 stanowiła 30% ludności ogółem, a w woj. płockim ok. 1580 r. – 15%.

Na podstawie: A. Wyczański, *How many nobles lived in XVI-th century Poland — The case of Cracow voivodship*, in: *Economy, Society, Historiography*, ed. by F. Glatz, Budapest 1989, s. 93–97; *Atlas historyczny Polski: Województwo płockie ok. 1578*, pod kier. S. Herbsta, oprac. I. Gieysztorowa, J. Humnicki, J. Lemené, A. Żaboklicka, Warszawa 1958, tabl. 4, 5 (zmodyfikowane).

Tabl. 64. STRUKTURA RZEMIOSŁA W NIEKTÓRYCH MIASTACH POLSKICH W XVI W.

Wyszczególnienie	Lata	Liczba miast uwzględnionych	W % ogółu warsztatów – rzemiosła						
			włókiennicze	spożywcze	skórzane	drzewne	metalowe	ceramiczne i budowlane	inne i nieokreślone
Województwo krakowskie[a]	1581	60	23,1	26,4	24,9	5,8	10,8	3,7	5,3
Województwo brzeskie kujawskie	1583	22	12,5	25,0	22,7	5,9	8,0	4,4	21,5
Województwo pomorskie[b]	1570	13	31,1	17,1	20,5	13,3	10,9	6,5	0,6
Kraków z Kazimierzem i Kleparzem	1581	3	20,1	16,9	32,1	8,1	13,1	5,0	4,7
Poznań	1579—1590	1	13,5	24,7	28,9	5,2	12,9	4,4	10,4
Kalisz	1591	1	29,4	22,9	19,9	9,5	8,4	6,4	3,5

a Bez Krakowa z Kazimierzem i Kleparzem oraz Bobowej i Działoszyc. *b* Bez Gdańska i Gniewu.

Na podstawie: A. Wyrobisz, *Typy funkcjonalne miast polskich w XVI–XVIII w.*, „Przegląd Historyczny", tom LXXII, 1981, zeszyt 1, s. 32.

Tabl. 65. WARSZTATY RZEMIEŚLNICZE W GDAŃSKU W I POŁOWIE XVII W.

Rzemiosła	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Ogółem[a]	**2 643**	**100,0**
Włókiennicze	1 150	43,5
Spożywcze	362	13,7
Skórzane	344	13,0
Budownictwo okrętowe	53	2,0
Budowlane	37	1,4
Drzewne	285	10,8
Metalowe	217	8,2
Inne	195	7,4

a Wykaz prezentowanych rzemiosł jest niepełny — brak m.in. rzemiosł tłuszczowych, szklarstwa, papiernictwa, drukarstwa, koszykarstwa — szacuje się, że przy danych kompletnych liczba warsztatów rzemieślniczych wzrosłaby do ok. 3 150 (ówczesny Kraków posiadał ich 714).

Na podstawie: M. Bogucka, *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV–XVII wieku*, Warszawa 1962, s. 163—164.

Tabl. 66. STRUKTURA RZEMIOSŁA W NIEKTÓRYCH MIASTACH POLSKICH W XVIII W.

Wyszczególnienie	Lata	Liczba miast uwzględnionych	W % ogółu warsztatów — rzemiosła						
			włókiennicze	spożywcze	skórzane	drzewne	metalowe	ceramiczne i budowlane	inne i nieokreślone
Wielkopolska[a]	1793	126	31,9	22,5	19,2	7,1	4,2	4,8	10,3
Mazowsze[b]	1791—1800	47	25,3	23,6	23,2	5,0	5,2	7,6	10,1
Podlasie	1799	19	15,9	28,5	31,3	4,7	6,1	10,9	2,6
Warszawa	1792	1	20,6	10,8	18,6	8,5	9,3	28,0	4,2
Kraków	1787—1792	1	18,9	23,4	22,4	6,1	10,5	15,9	2,8
Kalisz	1781	1	8,0	28,8	16,0	8,7	13,5	14,4	10,6

a Łącznie z Poznaniem; bez tzw. okręgu nadnoteckiego. *b* Bez Warszawy.

Uwaga. Grupowań dokonano według zasad przyjętych przez A. Nowaka dla rzemiosła w Kaliszu, por. tegoż, *Rozwój gospodarczy Kalisza w XVI–XVIII w.*, w: *Dzieje Kalisza*, pod red. W. Rusińskiego, Poznań 1977, s. 175—176.

Na podstawie: J. Topolski, *Wielkopolski model gospodarczy drugiej połowy XVIII w.*, w: *Dzieje Wielkopolski*, tom I: *Do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969, s. 836; E. Balcerzak, *Zaopatrzenie w wodę miast mazowieckich w drugiej połowie XVIII wieku*, w: „Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu", tom VII, 1968, s. 42—43; J. Maroszek, *Rzemiosło w miastach podlaskich w XVI–XVIII w.*, w: M. Kwapień, J. Maroszek, A. Wyrobisz, *Studia nad produkcją rzemieślniczą w Polsce (XIV–XVIII w.)*, Wrocław 1976, s. 186—187; S. Szymkiewicz, *Warszawa na przełomie XVIII i XIX wieku w świetle pomiarów i spisów*, Warszawa 1959, s. 208—211; M. Franćić, *Kraków produkujący i konsumujący*, w: M. Kulczykowski, M. Franćić, *Kraków jako ośrodek towarowy Małopolski zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku*, Warszawa 1963, s. 173—174.

Tabl. 67. LUDNOŚĆ WIEJSKA W DOBRACH BISKUPSTWA CHEŁMIŃSKIEGO

Lata	Ogółem	Chłopi		Rzemieślnicy				Służba dworska
		pełnorolni[a]	mało- i bezrolni	razem	młynarze	karczmarze	inni	
W liczbach bezwzględnych								
1614	816	650	35	98	20	34	44	33
1646	737	431	125	119	23	34	62	62
1676	713	359	181	100	17	34	49	73
1723	717	401	136	102	18	36	48	78
1737	700	417	121	84	16	36	32	78
1759	946	559	204	102	13	41	48	81

a Wśród chłopów pełnorolnych przeważali posiadacze 2—3 włók, ale ich przewaga na przestrzeni XVII—XVIII w. stopniowo kurczyła się (z 94,7% do 55,5%).

Tabl. 67. LUDNOŚĆ WIEJSKA W DOBRACH BISKUPSTWA CHEŁMIŃSKIEGO (dok.)

Lata	Ogółem	Chłopi		Rzemieślnicy				Służba dworska
		pełnorolni[a]	mało- i bezrolni	razem	młynarze	karczmarze	inni	
				W odsetkach				
1614.....	100,0	79,6	4,3	12,0	2,4	4,2	5,4	4,1
1646.....	100,0	58,5	17,0	16,1	3,1	4,6	8,4	8,4
1676.....	100,0	50,4	25,4	14,0	2,4	4,8	6,8	10,2
1723.....	100,0	55,9	19,0	14,2	2,5	5,0	6,7	10,9
1737.....	100,0	59,6	17,3	12,0	2,3	5,1	4,6	11,1
1759.....	100,0	59,1	21,6	10,8	1,4	4,3	5,1	8,5

a Wśród chłopów pełnorolnych przeważali posiadacze 2—3 włók, ale ich przewaga na przestrzeni XVII—XVIII w. stopniowo kurczyła się (z 94,7% do 55,5%).

Na podstawie: S. Cackowski, *Gospodarstwo wiejskie w dobrach biskupstwa i kapituły chełmińskiej w XVII i XVIII wieku*, część 1, Toruń 1961, s. 103.

Tabl. 68. LUDNOŚĆ WIELKOPOLSKI WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA W 1793 R.[a]

Wyszczególnienie	Ogółem		Wieś	Miasta
	w tys.	w odsetkach	w tysiącach	
Ogółem	**800**	**100,0**	**584**	**216**
Rolnictwo	594	74,3	560	34
Rzemiosło i przemysł (także rzemiosła usługowe).....	136[b]	17,0	11	125
Handel	40	5,0	13	27
Inne.....	30	3,7	—	30

a Łącznie z rodzinami. *b* W tym w przemyśle włókienniczym zatrudnionych było 90 tys. osób.

Ludność miejska w Wielkopolsce w 1793 r. stanowiła 27% ludności ogółem.

Na podstawie: J. Topolski, *Społeczeństwo wielkopolskie w XVIII w. Konflikty społeczne. Elementy kultury materialnej*, w: *Dzieje Wielkopolski*, tom I: *Do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969, s. 846.

Tabl. 69. RZEMIEŚLNICY WIEJSCY W WIELKOPOLSCE W 1793 R.[a]

Rzemiosła	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Ogółem	**2 600**	**100,0**
Spożywcze	90	3,5
Włókiennicze	260	10,0
Skórzane	220	8,5
Drzewne	650	25,0
Metalowe	1 200	46,1
Ceramiczne i budowlane	140	5,4
Inne	40	1,5

a Bez tzw. okręgu nadnoteckiego; dane szacunkowe przyjęte przez autora w oparciu o wskaźniki zaczerpnięte z 550 zbadanych inwentarzy.

Na podstawie: J. Topolski, *Wielkopolski model gospodarczy drugiej połowy XVIII w.*, w: *Dzieje Wielkopolski*, tom I: *Do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969, s. 838.

Tabl. 70. STRUKTURA ZAWODOWA LUDNOŚCI ŻYDOWSKIEJ W MIASTACH KORONY W 1764 R.[a]

Wyszczególnienie	Szacunkowy udział zawodów w % ogółu ludności żydowskiej
Handel	35—38
Rzemiosło	30—32
Różne zawody	16—18
Arenda i szynkarstwo	13—15
Transport	2— 3

a Dane dotyczą 10 województw Korony i oparte są na materiale z 264 miast i miasteczek, w których żyła ¼ całej miejskiej ludności żydowskiej; ponieważ zawód odnotowano w spisie przy małej liczbie gospodarstw, dane dotyczą ludności miast, w których co najmniej 25% osób zostało określonych zawodowo.

Na podstawie: R. Mahler, *Żydzi w dawnej Polsce według liczb. Struktura demograficzna i społeczno–ekonomiczna Żydów w Koronie w XVIII w.* (w jęz. żyd.), Warszawa 1959, za A. Eisenbach, *Z dziejów ludności żydowskiej w Polsce w XVIII i XIX w.*, Warszawa 1983, s. 21.

Tabl. 71. STRUKTURA ZAWODOWA LUDNOŚCI ŻYDOWSKIEJ WE WSIACH KORONY W 1764 R.[a]

Wyszczególnienie	Szacunkowy udział zawodów w % ogółu ludności żydowskiej
Arendarze, karczmarze i szynkarze	80
Młynarze, mleczarze, kramarze i inni	12—13
Gorzelnicy i winiarze	4
Rzemieślnicy	2— 3
Różna służba	1

a Dane dotyczą 9 województw (Mazowsza i niektórych województw Wielkopolski i Małopolski), dla których spis odnotował zajęcia dla ok. 90% osób.

Na podstawie: R. Mahler, *Żydzi w dawnej Polsce według liczb. Struktura demograficzna i społeczno–ekonomiczna Żydów w Koronie w XVIII w.* (w jęz. żyd.), Warszawa 1959, za A. Eisenbach, *Z dziejów ludności żydowskiej w Polsce w XVIII i XIX w.*, Warszawa 1983, s. 22.

Tabl. 72. STRUKTURA LUDNOŚCI MIEJSKIEJ W POLSCE WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA W KOŃCU XV W.

Wyszczególnienie	Miasta o liczbie ludności			
	poniżej 0,6 tys.	0,6–2	2–10	10 tys. i więcej
Ogółem	**100**	**100**	**100**	**100**
Handel	13	20	15	12
Rzemiosło i produkcja przemysłowa	33	50	67	69
Usługi	2	2	3	4
Produkcja rolna	50	25	7	–
Hodowla	2	1	1	1
Wolny najem	–	1	5	11
Duchowieństwo	–	0,6	1	1
Żebractwo[a]	–	0,4	1	2

a Łącznie z marginesem społecznym.

Uwaga. Zaprezentowane w tablicy proporcje dotyczące struktury zawodowej są szacunkowe i mają jedynie charakter ogólnej informacji.

Na podstawie: M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 161.

Tabl. 73. LUDNOŚĆ KALISZA[a] WEDŁUG ZAWODÓW W 1789 R.

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Ogółem	**2 152**	**100,0**
Kupcy i handlarze	71	3,3
Szynkarze i karczmarze	106	4,9
Rzemieślnicy	585	27,2
Gospodarze	213	9,9
Czeladź i służba	429	19,9
„Luźni"[b]	650	30,2
Żebracy	98	4,6

a Bez szlachty i duchowieństwa. *b* Ludność mobilna żyjąca z pracy dorywczej.

Na podstawie: W. Rusiński, *Ludność Kalisza i jej struktura. Okres od „potopu" szwedzkiego do schyłku XVIII w.*, w: Dzieje Kalisza, pod red. W. Rusińskiego, Poznań 1977, s. 162.

Tabl. 74. LUDNOŚĆ OLKUSZA WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA W LATACH 1786–1788

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Ogółem	**112**	**100,0**
Handel	11	9,8
Szynkarstwo i karczmarstwo	21	18,8
Rzemiosło	50	44,6
Górnictwo	17	15,2
Rolnictwo	3	2,7
Nieokreślone	10	8,9

Na podstawie: D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795 r.*, w: Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, pod red. F. Kiryka i R. Kołodziejczyka, tom I, Kraków 1978, s. 336.

Tabl. 75. LUDNOŚĆ KAZIMIERZA WEDŁUG ZAWODÓW W 1791 R.

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Ogółem	**220**	**100,0**
Handlujący	43	19,6
kupcy artykułów krajowych	15	6,8
kupcy artykułów różnych	9	4,1
kramarze	6	2,7
szynkarze	13	5,9
Rzemieślnicy	76	34,5
Przy spławie	44	20,0
Rolnicy	32	14,5
Najemnicy	25	11,4

Na podstawie: W. Ćwik, *Miasta królewskie Lubelszczyzny w drugiej połowie XVIII w.*, Lublin 1968, s. 34—35.

Tabl. 76. KUPIECTWO WARSZAWSKIE W 1792 R.

Wyszczególnienie	Kupcy	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**1 467**	**100,0**
Bankierzy	9	0,6
Wekslarze	17	1,2
Liweranci, hurtownicy i przedsiębiorcy różni	9	0,6
Kupcy	396	27,0
Handlarze	326	22,2
Przekupnie	219	14,9
Kramarze	32	2,2
Tandeciarze	52	3,6
Kolektorzy	11	0,7
Barasznicy	71	4,8
Szacherzy	49	3,4
Faktorzy	18	1,2
Krowiarze, kurnicy	153	10,4
Inni	105	7,2

Uwaga. Tablica prezentuje strukturę kupiectwa warszawskiego według nazw zawodów odnotowanych w spisie z 1792 r.

Na podstawie: S. Szymkiewicz, *Warszawa na przełomie XVIII i XIX w. w świetle pomiarów i spisów*, Warszawa 1959, s. 196.

Tabl. 77. LUDNOŚĆ WARSZAWY TRUDNIĄCA SIĘ HANDLEM I SZYNKARSTWEM W 1792 R.

Wyszczególnienie	Handel		Szynkarstwo	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**1 467**	**100,0**	**1 034**	**100,0**
Szlachta	66	4,5	60	5,8
Mieszczanie	939	64,0	868	83,9
Żydzi	462	31,5	106	10,3

Na podstawie: S. Szymkiewicz, *Warszawa na przełomie XVIII i XIX w. w świetle pomiarów i spisów*, Warszawa 1959, s. 198, 203.

Tabl. 78. LUDNOŚĆ WARSZAWY ZATRUDNIONA W PROPINACJI[a] I ZAWODACH POKREWNYCH

Wyszczególnienie	1792		1797–1798	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**1 034**	**100,0**	**1 799**	**100,0**
Szynkarze	745	72,1	1 390	77,3
Gorzelnicy	15	1,4	7	0,4
Dystylatorzy	13	1,3	23	1,3
Piwowarzy	80	7,7	94	5,2
Kawiarze	78	7,5	101	5,6
Oberżyści			22	1,2
Inni	103	10,0	162	9,0

a Propinacja oznacza wyrób i sprzedaż napojów alkoholowych.

Na podstawie: S. Szymkiewicz, *Warszawa na przełomie XVIII i XIX w. w świetle pomiarów i spisów*, Warszawa 1959, s. 202–203.

Tabl. 79. KUPIECTWO WIELKOPOLSKIE W 1793 R.

Kategorie kupców	Kupcy	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**2 779**	**100,0**
Kupcy bez specjalizacji	676	24,3
Karczmarze	521	18,7
Maklerzy	240	8,6
Oberżyści	199	7,2
Kupcy suknem i odzieżą	188	6,8
Kupcy bydłem	180	6,5
Kupcy mąką	124	4,5
Kupcy zbożowi	122	4,4
Kupcy skórami	78	2,8
Kupcy winem i wódką	77	2,8
Kupcy manufakturowi	69	2,5
Kupcy żelazem	56	2,0
Aptekarze	48	1,7
Kramarze	42	1,5
Kupcy galanterią	39	1,4
Kupcy lnem	36	1,3
Kupcy papierem	29	1,0
Inni kupcy wyspecjalizowani	25	0,9
Księgarze	23	0,8
Kupcy drzewem	7	0,3

W 1793 r. kupcy (2 779) wraz z rodzinami oraz czeladzią (razem ok. 15 tys. osób) stanowili ok. 8—9% ogółu ludności miejskiej Wielkopolski.

Na podstawie: J. Topolski, *Wielkopolski model gospodarczy drugiej połowy XVIII w.*, w: *Dzieje Wielkopolski*, tom I: *Do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969, s. 842.

Tabl. 80. TRANSAKCJE KREDYTOWE W STARYM MIEŚCIE TORUNIU W LATACH 1369–1410

Wyszczególnienie	Wierzyciele		Dłużnicy		Różnica w grzywnach pruskich[a]
	w grzywnach pruskich[a]	w odsetkach	w grzywnach pruskich[a]	w odsetkach	
Ogółem	**6 676**	**100**	**6 676**	**100**	**x**
Kupcy.....	1 967	29	1 469	22	+498
Rzemieślnicy...	532	8	758	11	–226
Kościół	212	3	–	–	+212
Wdowy.....	1 127	17	186	3	+941
Obcy.....	1 118	17	132	2	+986
Nieznani	1 720	26	4 131	62	–2 411

a Grzywna pruska równa się 20 groszom.

Na podstawie: R. Czaja, *Kredyt pieniężny w Starym Mieście Toruniu do roku 1410*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XLIX, 1988 (1991), s. 8.

Tabl. 81. STRUKTURA STANOWA UCZESTNIKÓW TRANSAKCJI KREDYTOWYCH W WYBRANYCH MIASTACH[a] W LATACH 1430–1450

Wyszczególnienie	Ogółem	Wierzyciele				
		mieszczanie	chłopi	szlachta	duchowieństwo	Żydzi
Chłopi	100,0	35,6	2,5	11,0	–	–
Mieszczanie	100,0	15,0	15,3	22,3	–	–
Szlachta	100,0	30,9	5,4	4,4	–	–

(dok.)

Wyszczególnienie	Dłużnicy				
	mieszczanie	chłopi	szlachta	duchowieństwo	Żydzi
Chłopi	34,4	2,5	6,6	2,0	5,4
Mieszczanie	15,0	12,3	13,0	3,0	4,1
Szlachta	29,0	9,1	4,4	10,9	5,9

a Dotyczy Krakowa, Warszawy, Poznania, Sieradza, Ciężkowic, Radziejowa, Szreńska i Kowala.

Na podstawie: M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 192.

Tabl. 82. UCZESTNICY TRANSAKCJI KREDYTOWYCH W ZIEMI PRZEMYSKIEJ W LATACH 1437–1468

Grupy uczestników	Uczestnicy transakcji		Transakcje w grzywnach[a]/groszach			
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	ogółem	rękojemcy	wierzyciele	dłużnicy
Ogółem	**1 106**	**100,0**	**225 479/1**	**24 110/2**	**102 934/4**	**98 434/43**
Książęta i kniaziowie	4	0,4	2 235	—	2 115	120
Możnowładztwo	29	2,6	41 883/40	6 713	10 479/3	24 691/37
Szlachta urzędnicza	78	7,1	36 916/21	7 066/22	15 066/28	14 783/19
Szlachta bez urzędów	734	66,4	128 565/40	9 471/21	64 246/23	54 847/44
Wójtowie i sołtysi...	58	5,2	6 628/5	394/7	5 025/21	1 208/25
Skarb królewski.....	1	0,1	675	—	105	570
Sądy ziemi przemyskiej.....	3	0,3	16/28	—	16/28	—
Duchowni katoliccy	16	1,4	1 607/41	300	465/24	842/17
Duchowni obrzędu wschodniego.....	6	0,5	330/16	40	232/16	58
Mieszczanie	80	7,2	5 650/21	31	4 723/17	896/4
Kmiecie	85	7,7	540/17	16	257/24	266/41
Żydzi	12	1,1	429/12	78	201/12	150

a Grzywna — jednostka obrachunkowa równa 48 groszom.

Na podstawie: M. Ungeheuer, *Stosunki kredytowe w ziemi przemyskiej w połowie XV wieku*, Lwów 1929, s. 197, 200, 205, 229, 232–233, 236–237, 239.

MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI

DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE

Tabl. 83. HIERARCHIA DOCHODÓW WEDŁUG TARYFY POGŁÓWNEGO W POLSCE W 1520 R.

Wysokość podatku	Kategorie zawodowe (wybór)[a]
100—300 zł	biskupi koronni (bez ziem ruskich)
20—99 zł	kasztelan krakowski, wojewodowie, kasztelanowie więksi, biskupi ziem ruskich, opaci , wielkorządca i żupnik krakowscy
5—19 zł	prałaci i kanonicy katedralni, władycy prawosławni, kasztelanowie mniejsi, starostowie, poborcy podatkowi, rajcy krakowscy, celnicy generalni, wysocy urzędnicy żup krakowskich
2—4 zł	prałaci i kanonicy kolegiaccy, archimandryci, bogaci proboszczowie, lekarze, urzędnicy sądów szlacheckich, rajcy poznańscy i lwowscy, wójtowie, ławnicy oraz bogaci kupcy dużych miast
8—30 gr	niższy kler, wykładowcy Uniwersytetu Krakowskiego, pisarze sądowi, popi, młynarze, gwarkowie bogatsi, rajcy i kupcy średnich miast, kuźnicy i hutnicy szklani, szlachta zagrodowa
2—7 gr	bakałarze, studenci, klechy, służba kościelna, zamkowa i dworska, drobni kupcy, rzemieślnicy, sołtysi, robotnicy wykwalifikowani, gwarkowie ubożsi
0,5—1 gr	uczniowie, niżsi słudzy kościelni, kmiecie, wołosi, zagrodnicy, plebs miejski — czeladnicy i terminatorzy

a Taryfa obejmuje 192 kategorie zawodowe, a podatek liczono od zawodu lub stanowiska oraz równolegle od majątku (ilość wsi — po 1 zł od każdej); przy głowach rodzin doliczano podatek od żon i dzieci (niższy).

Na podstawie: A. Wyczański, *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku. Studia*, Wrocław 1977, s. 192—254.

Tabl. 84. PRZECIĘTNA DZIENNA PŁACA ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO W KRAKOWIE, GDAŃSKU I WARSZAWIE

Lata	Kraków		Gdańsk		Warszawa	
	w groszach	w gramach srebra	w groszach	w gramach srebra	w groszach	w gramach srebra
1516—1520	1,3	1,0	.	.	.	.
1521—1525	1,6	1,2	.	.	.	.
1526—1530	1,5	1,1	.	.	.	.
1531—1535	1,8	1,4	2,6	2,3	.	.
1536—1540	1,7	1,3	2,6	2,3	.	.
1541—1545	1,6	1,3	2,4	2,1	.	.
1546—1550	1,8	1,4	2,0	1,6	.	.
1551—1555	2,0	1,5	2,1	1,7	.	.
1556—1560	1,9	1,5	.	.	1,7	1,3
1561—1565	2,2	1,7	4,0	3,2	.	.
1566—1570	2,6	2,0	2,5	1,9	2,7	2,0
1571—1575	2,7	2,1	2,5	1,9	1,8	1,4
1576—1580	3,0	2,2	3,9	2,8	.	.
1581—1585	3,0	2,1	2,9	2,0	3,2	2,3
1586—1590	3,0	2,1	3,6	2,5	3,4	2,3
1591—1595	3,2	2,2	3,1	2,2	3,7	2,5
1596—1600	3,7	2,5	4,3	2,9	4,0	2,7
1601—1605	4,2	2,8	3,7	2,4	4,3	2,8
1606—1610	5,0	3,0	4,6	2,9	4,4	2,6
1611—1615	5,0	2,9	6,3	3,7	4,9	2,8
1616—1620	4,9	2,5	7,9	4,1	5,3	2,6
1621—1625	6,6	2,1	9,3	3,0	6,1	1,9
1626—1630	8,7	2,4	13,9	3,9	10,0	2,8
1631—1635	9,4	2,5	13,8	3,7	10,7	2,9
1636—1640	9,8	2,6	16,6	4,5	10,8	2,9
1641—1645	9,7	2,6	17,7	4,8	10,2	2,9
1646—1650	9,8	2,7	20,0	5,4	11,6	3,2
1651—1655	10,9	2,9	19,3	5,2	11,9	3,2
1656—1660	10,0	2,7	17,8	4,8	11,4	3,1
1661—1665	10,1	2,2	16,8	4,5	11,3	2,1

Tabl. 84. PRZECIĘTNA DZIENNA PŁACA ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO W KRAKOWIE, GDAŃSKU I WARSZAWIE (dok.)

Lata	Kraków		Gdańsk		Warszawa	
	w groszach	w gramach srebra	w groszach	w gramach srebra	w groszach	w gramach srebra
1666—1670	10,9	1,5	17,2	4,3	13,1	1,8
1671—1675	11,3	1,5	16,7	4,0	12,6	1,7
1676—1680	11,0	1,5	16,4	4,4	13,3	1,8
1681—1685	12,9	1,7	16,7	4,3	14,5	2,0
1686—1690	13,7	1,6	16,4	3,8	15,5	2,0
1691—1695	12,6	1,5	16,2	3,8	15,4	1,9
1696—1700	16,6	1,9	16,2	3,8	17,6	2,1
1701—1705	16,4	1,9	19,0	4,3	16,2	1,9
1706—1710	17,5	1,8	18,2	4,0	16,0	1,5
1711—1715	15,6	1,6	18,0	4,0	15,9	1,9
1716—1720	14,9	1,5	16,5	3,5	17,9	1,8
1721—1725	14,9	1,5	16,6	3,5	17,7	1,8
1726—1730	15,6	1,6	17,3	3,6	19,9	2,0
1731—1735	16,5	1,7	18,0	3,8	19,2	1,9
1736—1740	16,4	1,7	17,9	3,7	19,4	2,0
1741—1745	16,2	1,6	17,4	3,6	20,4	2,1
1746—1750	15,5	1,6	17,0	3,5	24,3	2,5
1751—1755	15,8	1,6	17,8	3,4	25,9	2,6
1756—1760	15,7	1,5	19,2	3,4	27,5	2,7
1761—1765	16,9	1,7	25,1	3,8	31,6	3,7
1766—1770	17,7	1,7	28,2	4,0	41,2	4,0
1771—1775	13,1	1,3	26,1	3,6	38,9	3,8
1776—1780	16,3	1,6	25,9	3,6	35,6	3,5
1781—1785	17,5	1,7	27,6	3,8	37,6	3,5
1786—1790	20,8	1,9	28,9	4,1	40,9	3,8
1791—1795	21,2	2,0	26,4	3,7	41,9	3,9

Na podstawie: W. Adamczyk, *Ceny w Warszawie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1938, s. 111—112; T. Furtak, *Ceny w Gdańsku w latach 1701—1815*, Lwów 1935, s. 224—225; J. Pelc, *Ceny w Gdańsku w XVI i XVII wieku*, Lwów 1937, s. 130; J. Pelc, *Ceny w Krakowie w latach 1369—1600*, Lwów 1935, s. 126; S. Siegel, *Ceny w Warszawie w latach 1701—1815*, Lwów 1936, s. 203; E. Tomaszewski, *Ceny w Krakowie w latach 1601—1795*, Lwów 1934, s. 227—228.

Tabl. 85. PRZECIĘTNA DZIENNA PŁACA ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO WE LWOWIE I W LUBLINIE

Lata	Lwów		Lublin	
	w groszach	w gramach srebra	w groszach	w gramach srebra
1511—1520	1,5	1,2	.	.
1521—1530	1,5	1,1	.	.
1531—1540	1,5	1,1	.	.
1541—1550	1,4	1,1	.	.
1551—1560	1,6	1,3	.	.
1561—1570	2,1	1,6	3,0	2,4
1571—1580	2,7	2,0	2,8	2,1
1581—1590	2,8	1,9	2,8	2,0
1591—1600	2,8	1,9	.	.
1601—1610	3,6	2,3	5,0	3,2
1611—1620	3,7	2,0	5,1	2,8
1621—1630	8,0	2,2	7,1	2,0
1631—1640	8,5	2,3	10,2	2,7
1641—1650	9,8	2,6	11,9	3,4
1651—1660	12,3	3,3	12,6	3,3
1661—1670	13,1	1,7	13,2	2,3
1671—1680	14,6	2,0	13,1	2,0
1681—1690	15,9	1,9	15,0	1,9
1691—1700	17,0	1,9	12,5	1,7
1701—1710	16,0	1,7	.	.
1711—1720	16,5	1,6	22,4	2,3
1721—1730	16,0	1,6	21,9	2,2
1731—1740	15,6	1,6	22,1	2,4
1741—1750	15,7	1,6	27,1	2,7
1751—1760	16,1	1,6	20,0	2,0
1761—1770	16,9	1,7	29,4	2,9
1771—1780	21,5	2,1	25,0	2,4
1781—1790	24,5	2,2	23,3	2,3

Na podstawie: W. Adamczyk, *Ceny w Lublinie od XVI do końca XVIII wieku*, Lwów 1935, s. 141; S. Hoszowski, *Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1928, s. 279; S. Hoszowski, *Ceny we Lwowie w latach 1701—1914*, Lwów 1934, s. 161.

Tabl. 86. DZIENNA PŁACA ORAZ DNI PRACY ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO W KRAKOWIE

Lata	Przeciętna dzienna płaca			Przeciętna liczba dni pracy na 1 ćwiertnię[a] żyta
	w groszach	w ćwiertniach[a] żyta	1521—1525=100[b]	
1521—1525	1,56	0,10	100	9,6
1526—1530	1,47	0,09	90	10,8
1531—1535	1,76	0,13	130	8,0
1536—1540	1,68	0,07	70	14,5
1541—1545	1,64	0,08	80	13,2
1546—1550	1,79	0,11	110	8,8
1551—1555	2,00	0,06	60	17,8
1556—1560	1,94	0,07	70	14,2
1561—1565	2,23	0,09	90	11,2
1566—1570	2,55	.	x	x
1571—1575	2,74	0,06	60	15,6
1576—1580	2,99	0,07	70	15,1
1581—1585	3,00	0,11	110	9,0
1586—1590	3,02	0,07	70	13,4
1591—1595	3,23	0,09	90	11,3
1596—1600	3,71	.	x	x
1601—1605	4,24	0,05	50	20,8
1606—1610	4,95	0,04	40	27,9
1611—1615	5,03	0,06	60	17,5
1616—1620	4,91	.	x	x
1621—1625	6,63	0,03	30	28,8
1626—1630	8,69	.	x	x
1631—1635	9,36	.	x	x
1636—1640	9,75	.	x	x
1641—1645	9,67	.	x	x
1646—1650	9,84	0,05	50	19,3
1651—1655	10,90	0,06	60	17,2
1656—1660	10,00	0,04	40	27,0
1661—1665	10,06	.	x	x

a Ćwiertnia krakowska — miara objętości ciał sypkich (tzw. miara nasypna) = 3 korcom, tj. ok. 108 l zboża. *b* Wskaźniki dynamiki obliczono na podstawie danych wyrażonych w ćwiertniach żyta.

Tabl. 86. DZIENNA PŁACA ORAZ DNI PRACY ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO W KRAKOWIE (dok.)

Lata	Przeciętna dzienna płaca			Przeciętna liczba dni pracy na 1 ćwiertnię[a] żyta
	w groszach	w ćwiert-niach[a] żyta	1521—1525= =100[b]	
1666—1670	10,86	.	x	x
1671—1675	11,29	.	x	x
1676—1680	10,98	0,04	40	27,0
1681—1685	12,89	0,10	100	10,0
1686—1690	13,71	0,08	80	12,5
1691—1695	12,61	0,04	40	25,0
1696—1700	16,58	0,05	50	19,9
1701—1705	16,36	0,07	70	14,7
1706—1710	17,50	0,08	80	11,8
1711—1715	15,59	0,06	60	16,5
1716—1720	14,93	0,05	50	19,8
1721—1725	14,94	0,16	160	6,4
1726—1730	15,60	.	x	x
1731—1735	16,48	.	x	x
1736—1740	16,40	0,05	50	21,3
1741—1745	16,15	0,05	50	21,2
1746—1750	15,49	0,06	60	17,4
1751—1755	15,83	0,08	80	13,0
1756—1760	15,66	0,05	50	20,2
1761—1765	16,86	0,05	50	19,6
1766—1770	17,66	0,05	50	18,3
1771—1775	13,08	0,03	30	34,6
1776—1780	16,27	0,06	60	16,7
1781—1785	17,52	0,06	60	16,7
1786—1790	20,75	0,04	40	22,6
1791—1795	21,16	0,05	50	19,7

a Ćwiertnia krakowska — miara objętości ciał sypkich (tzw. miara nasypna) = 3 korcom, tj. ok. 108 l zboża. *b* Wskaźniki dynamiki obliczono na podstawie danych wyrażonych w ćwiertniach żyta.

Na podstawie: J. Pelc, *Ceny w Krakowie w latach 1369—1600*, Lwów 1935, s. 126; E. Tomaszewski, *Ceny w Krakowie latach 1601—1795*, Lwów 1934, s. 227—228.

Tabl. 87. DZIENNA PŁACA ORAZ DNI PRACY ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO W GDAŃSKU

Lata	Przeciętna dzienna płaca			Przeciętna liczba dni pracy na 1 korzec[a] żyta
	w groszach	w korcach[a] żyta	1536–1540=100[b]	
1536–1540	2,58	0,34	100	2,9
1541–1545	2,39	0,28	82	3,6
1546–1550	2,00	0,16	47	5,3
1551–1555	2,07	0,21	62	4,8
1556–1560	.	.	x	x
1561–1565	3,96[c]	0,38	112	2,6
1566–1570	2,46	0,18	53	5,5
1571–1575	2,48	0,16	47	6,1
1576–1580	3,87	0,27	79	3,7
1581–1585	2,89	0,18	53	5,6
1586–1590	3,57	0,21	62	4,9
1591–1595	3,14	0,18	53	5,4
1596–1600	4,29	0,14	41	7,3
1601–1605	3,69	0,18	53	5,5
1606–1610	4,64	0,23	68	4,4
1611–1615	6,33	0,26	76	3,9
1616–1620	7,87	0,29	85	3,5
1621–1625	9,25	0,15	44	6,7
1626–1630	13,90	0,19	56	5,3
1631–1635	13,83	0,24	71	4,2
1636–1640	16,56	0,25	74	3,9
1641–1645	17,72	0,32	94	3,1
1646–1650	20,00	0,27	79	3,7
1651–1655	19,30	0,26	76	3,8
1656–1660	17,80	0,22	65	4,5
1661–1665	16,75	0,18	53	5,4
1666–1670	17,23	0,44	129	2,3
1671–1675	16,70	0,28	82	3,6
1676–1680	16,40	0,32	94	3,2
1681–1685	16,65	0,33	97	3,0
1686–1690	16,38	0,45	132	2,2
1691–1695	16,15	0,29	85	3,5
1696–1700	16,23	0,17	50	5,9

a Korzec gdański (szefel) — miara pojemności ciał sypkich (tzw. miara nasypna) = = ok. 55 l zboża. *b* Wskaźniki dynamiki obliczono na podstawie danych wyrażonych w korcach żyta. *c* Dane pojedyncze.

Na podstawie: J. Pelc, *Ceny w Gdańsku w XVI i XVII wieku*, Lwów 1937, s. 47–50, 130–131.

Tabl. 88. DZIENNA PŁACA ORAZ DNI PRACY ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO W WARSZAWIE

Lata	Przeciętna dzienna płaca			Przeciętna liczba dni pracy na 1 korzec[a] żyta
	w groszach	w korcach[a] żyta	1556–1560= =100[b]	
1556–1560	1,71	0,13	100	7,6
1561–1565	.	.	x	x
1566–1570	2,67	0,12	92	8,0
1571–1575	1,82	0,12	92	8,2
1576–1580	.	.	x	x
1581–1585	3,20	0,15	115	6,6
1586–1590	3,36	0,17	131	6,0
1591–1595	3,73	0,16	123	6,2
1596–1600	4,00	.	x	x
1601–1605	4,32	0,14	108	6,9
1606–1610	4,38	.	x	x
1611–1615	4,85	.	x	x
1616–1620	5,29	0,08	62	3,0
1621–1625	6,05	0,10	77	10,3
1626–1630	9,96	0,12	92	8,1
1631–1635	10,68	0,28	215	3,5
1636–1640	10,77	.	x	x
1641–1645	10,20	.	x	x
1646–1650	11,61	.	x	x
1651–1655	11,89	.	x	x
1656–1660	11,38	.	x	x
1661–1665	11,26	.	x	x
1666–1670	13,10	.	x	x
1671–1675	12,64	.	x	x
1676–1680	13,30	0,22	169	4,5
1681–1685	14,49	.	x	x
1686–1690	15,53	.	x	x
1691–1695	15,35	0,08	62	11,8
1696–1700	17,63	0,06	46	15,4
1701–1705	16,16	0,12	92	8,0
1706–1710	15,98	0,07	54	14,9
1711–1715	15,85	0,05	38	22,1

a Korzec warszawski — miara pojemności ciał sypkich (tzw. miara nasypna) = = ok. 120 l zboża, zawierał 32 garnce (po ok. 3,77 l). *b* Wskaźniki dynamiki obliczono na podstawie danych wyrażonych w korcach żyta.

Tabl. 88. DZIENNA PŁACA ORAZ DNI PRACY ROBOTNIKA NIEWYKWALIFIKOWANEGO W WARSZAWIE (dok.)

Lata	Przeciętna dzienna płaca			Przeciętna liczba dni pracy na 1 korzec[a] żyta
	w groszach	w korcach[a] żyta	1556–1560=100[b]	
1716–1720	17,93	0,05	38	20,3
1721–1725	17,68	0,07	54	13,7
1726–1730	19,92	0,04	31	23,6
1731–1735	19,22	0,10	77	10,0
1736–1740	19,42	0,05	38	20,3
1741–1745	20,36	0,06	46	16,3
1746–1750	24,27	0,05	38	18,8
1751–1755	25,89	0,12	92	8,3
1756–1760	27,46	0,12	92	8,4
1761–1765	31,56	0,13	100	7,6
1766–1770	41,17	0,16	123	6,2
1771–1775	38,90	0,09	69	11,6
1776–1780	35,57	0,15	115	6,8
1781–1785	37,57	0,14	108	7,1
1786–1790	40,92	0,10	77	10,2
1791–1795	41,89	0,08	62	12,9

a Korzec warszawski — miara pojemności ciał sypkich (tzw. miara nasypna) = = ok. 120 l zboża, zawierał 32 garnce (po ok. 3,77 l). *b* Wskaźniki dynamiki obliczono na podstawie danych wyrażonych w korcach żyta.

Na podstawie: W. Adamczyk, *Ceny w Warszawie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1938, s. 94, 111–112; S. Siegel, *Ceny w Warszawie w latach 1701––1815*, Lwów 1936, s. 179, 203.

Tabl. 89. STAWKI AKORDOWE GÓRNIKÓW DOLNYCH (kopaczy) W WIELICZCE I W BOCHNI

Lata	Wieliczka	Bochnia	Lata	Wieliczka	Bochnia
	w groszach za miarę[a]			w groszach za miarę[a]	
1518	3–4	3	1649	8	5
1592	3–4	3	1661	8	5
1600	4–5	3	1670	8	5
1642	6	5	1717	8	.

a Jednostką pracy wielicko-bocheńskich kopaczy były tzw. miary; cztery miary liczono za oszramowanie bałwana kopackiego, tj. teoretycznie idealnej bryły o wymiarach: 3 miary x 1 miara x 1 miara, przy czym długość miary wyznaczał w zasadzie łokieć krakowski (ok. 0,55 m); w rzeczywistości były to zawsze jednostki nieco większe.

Na podstawie: A. Keckowa, *Żupy krakowskie w XV–XVIII wieku (Do 1772 roku)*, Wrocław 1969, s. 240–241.

Tabl. 90. STAWKI DZIENNE GÓRNIKÓW DOLNYCH (kopaczy) W OLKUSZU

Lata	W groszach	Lata	W groszach
1567	3	1639—1640	11—12
1597	5— 6	1647	12
1612	6	1648	12
1634[a]	12—15		

a Po zmianie stopy menniczej w latach 1623—1627.

Na podstawie: D. Molenda, *Kopalnie rud ołowiu na terenie złóż śląsko-krakowskich w XVI—XVIII wieku*, Wrocław 1972, s. 334—335.

Tabl. 91. PŁACE PERSONELU FOLWARCZNEGO W KRÓLEWSZCZYZNACH WOJEWÓDZTWA KRAKOWSKIEGO

Lata	Dwornicy			Służąca	Kucharka	Parobek
	ogółem[a]	dwornik	dworniczka			
	w groszach					
Płace roczne						
1530	240	.	76	45	.	57
1533	240	.	73	30	.	42
1549	120	.	48	32	.	41
1560	.	144	58	36	30	33
1564	.	150	61	38	41	56
1588	.	.	180	48	48	62
1611	315	.	.	48	48	48
1616	332	.	90	63	48	75
1622	330	.	140	69	51	53
1636	240	.	120	84	.	96
Przeciętne płace roczne						
1530—1549	200	.	66	36	.	47
1560—1588	.	147	100	41	40	50
1611—1636	304	.	117	66	49	68

a Dane dotyczą łącznych zarobków dwornika i dworniczki.

Dwornik w okresie gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej był stałym pracownikiem najemnym i kierował w imieniu właściciela całością prac na folwarku. Jego odpowiednikiem w zakresie kierowania gospodarstwem i personelem kobiecym była dworniczka.

Na podstawie: A. Izydorczyk-Kamler, *Wynagrodzenie pracowników najemnych w folwarkach małopolskich w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, „Przegląd Historyczny", tom LXXXI, 1990, zeszyt 3—4, s. 657.

Tabl. 92. PŁACE PERSONELU FOLWARCZNEGO W KRÓLEWSZCZYZNACH WOJEWÓDZTWA SANDOMIERSKIEGO

Lata	Dwornicy			Służąca	Kucharka	Parobek
	ogółem[a]	dwornik	dworniczka			
	w groszach					
Płace roczne						
1529	.	120	72	20	26	39
1531	.	120	72	50	18	50
1546	.	120	.	24	24	39
1564	.	129	64	32	37	37
1567	184	.	60	39	46	39
1569	255	.	72	54	.	68
1611	304	.	212	48	.	66
1622	178	178	177	61	.	76
1629	416	.	.	48	48	.
Przeciętne płace roczne						
1529—1546	.	120	72	31	23	43
1564—1569	.	.	65	42	41,5	48
1611—1629	.	.	130	52	48	71

a Dane dotyczą łącznych zarobków dwornika i dworniczki.

Na podstawie: A. Izydorczyk-Kamler, *Wynagrodzenie pracowników najemnych w folwarkach małopolskich w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, „Przegląd Historyczny", tom LXXXI, 1990, zeszyt 3—4, s. 658.

Tabl. 93. PRZECIĘTNE ROCZNE KOSZTY ZATRUDNIENIA CZELADZI W KRÓLEWSZCZYZNACH MAŁOPOLSKI

Województwa	Pierwsza połowa XVI w.		Druga połowa XVI w.		Pierwsza połowa XVII w.	
	służąca	parobek	służąca	parobek	służąca	parobek
	w groszach					
Krakowskie	160	171	149	158	307	309
Sandomierskie	155	167	150	156	293	312
Lubelskie	.	.	150	162	289	304

Na podstawie: A. Izydorczyk-Kamler, *Wynagrodzenie pracowników najemnych w folwarkach małopolskich w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, „Przegląd Historyczny", tom LXXXI, 1990, zeszyt 3—4, s. 663.

Tabl. 94. ROCZNE KOSZTY ZATRUDNIENIA PERSONELU FOLWARCZNEGO W STAROSTWIE NOWEGO MIASTA KORCZYNA

Lata	Liczba		Wynagrodzenie		Utrzymanie		Koszt ogółem
	folwarków	personelu	ogółem w złp/gr	średnie na 1 osobę w gr	ogółem w złp/gr	średnie na 1 osobę w gr	
1537.....	10	60	122/13	61,2	170/23	85,4	146,6
1538.....	10	60	122/13	61,2	197/10	98,7	159,9
1542.....	10	61	124/7	61,1	277/23	137,9	199,0
1546.....	10	61	129/7	63,6	.	.	.
1556.....	9	55	124/8	67,8	300/15	163,9	231,7
1564.....	10	70	167/12	75,7	252/7	108,1	183,8
1569.....	10	57	124/4	65,3	257/19	135,6	200,9
1572.....	9	51	125/13	73,8	.	.	.
1616.....	12	52	151/13	87,3	285/13	164,7	252,0
1629.....	5[a]	21	62/6	88,9	168/18	240,9	329,8
1660.....	14	15[b]	278/16	557,1	230/29	461,9	1 019,0

a Dotyczy części starostwa. *b* Obejmuje głównie personel zarządzający.

Uwaga. Jeden złoty polski (zwany niekiedy florenem polskim) do końca Rzeczypospolitej równał się 30 groszom.

Na podstawie: A. Wyczański, *Studia nad gospodarką starostwa korczyńskiego, 1500—1660*, Warszawa 1964, s. 180—181.

Tabl. 95. PRZECIĘTNE DZIENNE PŁACE CZELADNIKÓW CIESIELSKICH I MURARSKICH W ELBLĄGU

Lata	Cieśla			Murarz		
	w groszach	w gramach srebra	1604—1624= =100[a]	w groszach	w gramach srebra	1604—1624= =100[a]
1604—1624	5,9	2,9	100	5,6	2,7	100
1630—1634	10,8	2,8	96	12,2	3,2	119
1637—1640	12,2	3,2	110	12,0	3,2	119
1651—1653	13,3	3,0	103	15,3	3,5	130
1656—1659	13,6	3,1	107	14,5	3,3	122
1676—1679	12,7	2,8	96	13,8	3,0	111
1681—1684	12,5	2,9	100	14,3	3,3	122
1687—1689	12,3	2,9	100	13,5	3,1	115
1691—1694	12,5	2,9	100	13,6	3,2	119
1699.....	12,0	2,8	96	13,5	3,1	115

a Wskaźniki dynamiki obliczono na podstawie danych wyrażonych w wadze srebra.

Na podstawie: A. Klonder, *Browarnictwo w Prusach Królewskich (druga połowa XVI—XVII w.)*, Wrocław 1983, s. 130.

Tabl. 96. ROCZNE PŁACE ROBOTNIKÓW NAJMU WOLNEGO I PRZYMUSOWEGO W MANUFAKTURZE SZKLANEJ RADZIWIŁŁÓW W URZECZU

Lata	Hutnicy		Szlifierze i polerownicy zwierciadeł	
	w złp — najem			
	wolny	przymusowy	wolny	przymusowy
1740	1 368	37[a]	912	37[a]
1750	608	76[a]	912	62[a]
1760	208[a]	156[a]	.	104[a]
1770	.	228	.	168
1780	.	228	.	192
1793	264	192	.	144

a Płace uzupełniane ordynarją, tj. produktami żywnościowymi w naturze.

Na podstawie: Z. Kamińska, *Manufaktura szklana w Urzeczu 1737—1846*, Warszawa 1964, s. 139.

Tabl. 97. STAWKI TYGODNIOWE W MANUFAKTURZE SUKIENNEJ RADZIWIŁŁÓW W NIEŚWIEŻU W 1755 R.

Wyszczególnienie	W złp/gr[a]	Wyszczególnienie	W złp/gr[a]
Farbiarz	34/18	Tkacz	4–4/15[b]
Superintendent	8/0	Dziewki	1/0
Postrzygacz	6/10	Chłopcy — pomocnicy tkacza	0/15
Pisarz	4/0		

a Patrz uwaga do tabl. 94. na str. 100. *b* Zależnie od ilości utkanych postawów sukna.

Na podstawie: W. Kula, *Szkice o manufakturach w Polsce XVIII wieku*, tom I, Warszawa 1956, s. 56.

Tabl. 98. STAWKI DNIÓWKOWE NAJEMNIKÓW ROLNYCH W POWIECIE WIZNA W 1790 R.[a]

Wyszczególnienie	Stawki w groszach — najemników	
	z wyżywieniem własnym	z wyżywieniem pracodawcy
Oracz ze swoimi wołami	45	30
Najemnik do kosy	30	15
Najemnik dobry z siekierą:		
w okresie 23 IV—29 IX 1790 r.	30	18
w okresie 29 IX 1790 r.—23 IV 1791 r.	24	.
Żeńca:		
w okresie 25 VII—24 VIII 1790 r.	20	12
w okresie 24 VIII—29 IX 1790 r.	15	10
Najemnik do jakiejkolwiek roboty (bez sprzężaju)	18	12
Pielaczka	15	4

a Stawki pieniężne płacone za roboty rolne zawarte w taksie Komisji Cywilno-Wojskowej Wizkiej wydanej w grudniu 1790 r.

Na podstawie: N. Assorodobraj, *Początki klasy robotniczej. Problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki stanisławowskiej*, Warszawa 1946, s. 104.

Tabl. 99. SZACUNKI PRZECIĘTNEGO DZIENNEGO WYŻYWIENIA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ W POLSCE W XVI W.

A. PRZECIĘTNA RACJA DZIENNA 1 OSOBY DOROSŁEJ

Artykuły	W gramach	W kcal	Artykuły	W gramach	W kcal
Ogółem	**.**	**3 500**	Mięso	20	34
Chleb żytni	920	2 134	Ryby	4	6
Pieczywo pszenne	22	53	Połcie wieprzowe	30	160
Kasza jęczmienna	16	54	Sadło	3	25
Kasza jaglana	17	60	Olej	5	45
Kasza tatarczana	15	53	Masło	4	30
Groch	46	160	Ser	10	15
Piwo	1 200	504	Inne	.	167

Tabl. 99. SZACUNKI PRZECIĘTNEGO DZIENNEGO WYŻYWIENIA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ W POLSCE W XVI W. (dok.)

B. SKŁADNIKI ODŻYWCZE PRZECIĘTNEJ RACJI DZIENNEJ 1 OSOBY DOROSŁEJ

Wyszczególnienie	W gramach	W odsetkach	Wyszczególnienie	W gramach	W odsetkach
Ogółem	**708,5**	**100,0**	Tłuszcze	47,2	6,7
Białko	77,8	11,0	Węglowodany	583,5	82,3

Uwaga. Dane opracowano w oparciu o rachunki wyżywienia czeladzi folwarcznej pochodzenia chłopskiego, stąd nie uwzględniają one produktów warzywno-ogrodowych, których nie odnotowywano, a także spożycia przypraw, głównie soli oraz ewentualnej, choć bardzo ograniczonej, konsumpcji jajek i drobiu.

Na podstawie: A. Wyczański, *Studia nad konsumpcją żywności w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, Warszawa 1969, s. 112.

Tabl. 100. SZACUNKI PRZECIĘTNEGO ROCZNEGO SPOŻYCIA ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA 1 MIESZKAŃCA W POZNANIU W LATACH 1750–1790

Artykuły	W kilogramach	Artykuły	W kilogramach
Zbożowe	**213,8**	**Nabiał i tłuszcze (dok.)**	
Chleb żytni	137,8	Jaja	3,5
Chleb pszenny	42,8	Słonina	7,5
Bułki maślane	4,7	Olej i oliwa	9,2
Mąka	8,7	**Warzywa i owoce**	**167,0**
Kasza	19,8	Owoce	12,2
Mięso i ryby	**50,0**	Warzywa	127,7
Wołowina	22,3	Groch	27,1
Wieprzowina	12,3	**Piwo**	**637,5**
Cielęcina z baraniną	5,1	**Alkohol**	**28,3**
Ryby	3,7	Wino	21,0
Śledzie[a]	6,6	Wódka	6,7
Nabiał i tłuszcze	**28,5**	Miód pitny	0,6
Masło	3,4	**Przyprawy**	**3,75**
Ser twarogowy	2,5	Sól	3,5
Ser holenderski	0,3	Ocet	0,05
Śmietana	2,1	Pozostałe przyprawy	0,2

a Łącznie z rakami.

Uwaga. Szacunki oparto na danych dotyczących zaopatrzenia miasta Poznania, biorąc za podstawę strukturę społeczną i dochody ludności. Ostateczne wyniki wydają się być zawyżone.

Na podstawie: B. Więcławski, *Zaopatrzenie i konsumpcja w Poznaniu w drugiej połowie XVIII wie*ku, Warszawa-Poznań 1989, s. 180.

Tabl. 101. SZACUNKI PRZECIĘTNEGO DZIENNEGO SPOŻYCIA NIEKTÓRYCH ARTYKUŁÓW ROŚLINNYCH NA 1 MIESZKAŃCA W GDAŃSKU[a] W LATACH 1746–1755

Artykuły	W gramach	W odsetkach	Artykuły	W gramach	W odsetkach
Ogółem	**805**	**100,0**	Kasze:		
Pszenica	147	18,3	jęczmienna	37	4,6
Żyto	433	53,8	tatarczana	54	6,7
Groch	75	9,3	jaglana	59	7,3

a Bez przedmieść.

Na podstawie: J. Baszanowski, *Konsumpcja zbóż, mięsa i masła w Gdańsku w połowie XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", tom XXXII, 1984, nr 4, s. 506.

Tabl. 102. SPOŻYCIE MIĘSA I MASŁA NA 1 MIESZKAŃCA W GDAŃSKU W LATACH 1750–1769[a]

A. SPOŻYCIE MIĘSA

Lata	Ogółem	Woły	Świnie	Barany	Cielęta	Jagnięta	Drób	Dzienne ogółem w g
			W kilogramach					
			Roczne					
1750	50,3	21,2	10,4	10,6	2,2	0,6	5,3	138
1751	59,7	25,9	14,3	11,5	2,1	1,0	4,9	164
1752	64,9	25,6	17,1	13,7	2,3	1,1	5,0	178
1753	67,7	26,1	17,3	14,9	2,5	1,4	5,5	185
1754	63,7	24,5	16,0	14,8	3,0	1,3	4,1	175
1755	71,1	28,9	17,8	15,6	3,4	1,3	4,1	195
1756	64,2	27,7	15,6	13,0	3,3	1,1	3,5	176
1757	63,9	33,8	9,9	13,1	3,3	1,0	2,8	175
1758	68,0	34,8	13,0	13,0	3,8	0,9	2,5	186
1768	58,5	28,4	10,6	10,8	4,2	0,7	3,8	160
1769	57,2	27,8	9,4	10,9	4,3	1,0	3,8	157
			Przeciętne roczne					
1750–1769	62,6	27,7	13,8	12,9	3,1	1,0	4,1	x
			Przeciętne dzienne w g					
1750–1769	172	76	38	35	9	3	11	x

a Przeciętne dla okresu 1750–1769 obliczono z lat 1750–1758 oraz 1768 i 1769.

Tabl. 102. SPOŻYCIE MIĘSA I MASŁA NA 1 MIESZKAŃCA W GDAŃSKU W LATACH 1750–1769[a] (dok.)

B. SPOŻYCIE MASŁA

Lata	Roczne w kg	Dzienne w g	Lata	Roczne w kg	Dzienne w g
1750	7,54	20,7	1756	5,27	14,4
1751	7,09	19,3	1757	5,49	15,0
1752	6,88	18,8	1758	6,49	17,8
1753	6,62	18,1	1768	6,98	19,1
1754	6,42	17,6	1769	6,89	19,1
1755	5,74	15,7	1750–1769	6,49[b]	17,8[c]

a Przeciętne dla okresu 1750–1769 obliczono z lat 1750–1758 oraz 1768 i 1769. *b, c* Przeciętne: *b* — roczne, *c* — dzienne.

Na podstawie: J. Baszanowski, *Konsumpcja zbóż, mięsa i masła w Gdańsku w połowie XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", tom XXXII, 1984, nr 4, s. 513, 517.

Tabl. 103. WIELKOŚĆ, KOSZT I WARTOŚĆ ODŻYWCZA PRZECIĘTNEJ DZIENNEJ KONSUMPCJI DWUNASTU ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA 1 MIESZKAŃCA W GDAŃSKU OKOŁO POŁOWY XVIII W.

Artykuły	Waga w g	Koszt w gr	Wartość odżywcza w kcal
Ogółem	**995**	**3,37**	**3 233**
Pszenica	147	0,38	387[a]
Żyto	433	0,71	1 457[a]
Groch	75	0,14	223
Kasze:			
jęczmienna	37	0,10	125
tatarczana	54	0,13	183
jaglana	59	0,14	266
Wołowina	76	0,61	197
Wieprzowina	38	0,34	131
Baranina	38		104
Cielęcina	9	0,47[b]	16
Drób	11		10
Masło	18	0,35	134

a W przeliczeniu na chleb. *b* Wobec braku danych autor przyjął przeciętną 3,5 gr z 1 funta.

Na podstawie: J. Baszanowski, *Konsumpcja zbóż, mięsa i masła w Gdańsku w połowie XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", tom XXXII, 1984, nr 4, s. 519.

Tabl. 104. PRZECIĘTNE ROCZNE SPOŻYCIE PIWA I GORZAŁKI PRZEZ LUDNOŚĆ CHŁOPSKĄ W WIELKOPOLSCE W KOŃCU XVIII W.

Wyszczególnienie	Piwo	Gorzałka
	na 1 mieszkańca w l	
Ogółem	**78,3**	**3,7**
woj. gnieźnieńskie	59,6	3,6
woj. kaliskie	98,7	4,6
woj. poznańskie	73,1	3,2
Z ogółem kategorie własności dóbr:		
szlachecka	78,8	3,7
duchowna	72,1	3,3
królewska	86,9	5,0

Uwaga. Powyższe obliczenia oparto na źródłach podatkowych dotyczących 2 722 wsi.

Na podstawie: M. Szczepaniak, *Karczma — wieś — dwór. Rola propinacji na wsi wielkopolskiej od połowy XVII do schyłku XVIII wieku*, Warszawa 1977, s. 145.

BUDYNKI I WARUNKI MIESZKANIOWE

Tabl. 105. BUDYNKI W OBRĘBIE MURÓW POZNANIA

Wyszczególnienie	1549	1653	1741	1779	1787
Ogółem	**445**	**308**	**328**	**365**	**453**

Na podstawie: S. Abt, *Ludność*, w: *Dzieje Poznania do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Warszawa-Poznań 1988, s. 663.

Tabl. 106. STAN ZABUDOWY KRAKOWSKIEGO ZESPOŁU MIEJSKIEGO OKOŁO 1632 R.

Wyszczególnienie	Budynki		
	ogółem	w tym murowane	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Ogółem	**2 156**	**783**	**36,3**
Kraków	638	571	89,5
Garbary	247	7	2,8
Biskupie	33	—	—
Krowodrza	36	—	—
Błonie	64	—	—
Pędzichów	31	1	3,2
Prądnik Wielki i Wieś	25	1	4,0
Przedmieście św. Mikołaja	187	10	5,3
Kleparz	159	7	4,4
Kazimierz	355	101	28,5
Miasto żydowskie[a]	183	57	31,1
Stradom	79	27	34,2
Podzamcze	56	—	—
Rybitwy	31	—	—
Smoleńsk	32	1	3,1

a Poza Kazimierzem, dane z 1653 r.

Na podstawie: J. Bieniarzówna, *Schyłek świetności*, w: *Dzieje Krakowa*, tom II: J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984, s. 197.

Tabl. 107. BUDYNKI MIESZKALNE W WARSZAWIE LEWOBRZEŻNEJ

Wyszczególnienie	1770	1797–1798
Ogółem	**2 317**	**3 181**
Murowane	580	1 078
Drewniane	1 737	2 103
Budynki murowane w % budynków ogółem	**25,0**	**33,9**

Na podstawie: H. Szwankowska, *Drewniana zabudowa mieszkaniowa Warszawy Oświecenia*, w: „Studia Warszawskie", tom XII, Warszawa XVIII wieku, zeszyt 1, Warszawa 1972, s. 195–197.

Tabl. 108. STAN ZABUDOWY I ZASIEDLENIA WARSZAWY W 1792 R.

Cyrkuły	Liczba posesji zamieszkanych	Liczba ludności w posesjach	Przeciętna liczba osób na 1 posesję
Ogółem	**3 167**	**81 271**	**25,7**
Staromiejski	526	20 006	38,0
Nowomiejski	568	13 688	24,1
Krakowsko-Przedmiejski	356	14 545	40,8
Leszczyński	491	9 961	20,3
Grzybowski	497	10 837	21,8
Nowoświecki	265	6 018	22,7
Praski	464	6 216	13,4

Na podstawie: S. Szymkiewicz, *Warszawa na przełomie XVIII i XIX w. w świetle pomiarów i spisów*, Warszawa 1959, s. 107, 126.

Tabl. 109. BUDYNKI W WYBRANYCH MIASTACH W DEPARTAMENCIE WARSZAWSKIM ZABORU PRUSKIEGO W KOŃCU XVIII W.[a]

Miasta	Ogółem	W tym murowane	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Ogółem	**2 690**	**187**	**7,0**
Bielsk	58	—	—
Bieżuń	131	12	9,2
Bodzanów	40	1	2,5
Bolimów	72	—	—
Drobin	100	1	1,0
Gąbin	94	2[b]	2,1
Głowno	45	—	—
Gostyń	77	12	15,6
Ilów	27	17	63,0
Jeżów	88	—	—
Kiernozia	26	11[b]	42,3
Kutno	187	8	4,3
Łowicz	280	43	15,4
Nowy Dwór	84	29	34,5

a Bez miasta Warszawy. *b* Budynki półmurowane.

Tabl. 109. BUDYNKI W WYBRANYCH MIASTACH W DEPARTAMENCIE WARSZAWSKIM ZABORU PRUSKIEGO W KOŃCU XVIII W.[a] (dok.)

Miasta	Ogółem	W tym murowane	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Osmolin	49	—	—
Płock	348	30	8,6
Rawa	148	1	0,7
Sierpc	233	6	2,6
Skierniewice	174	7	4,0
Sochaczew	148	3	2,0
Szreńsk	98	—	—
Wyszogród	183	4	2,2

a Bez miasta Warszawy.

Na podstawie: E. Balcerzak, *Zaopatrzenie w wodę miast mazowieckich w drugiej połowie XVIII wieku*, w: „Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu", tom VII, 1968, s. 133.

Tabl. 110. GOSPODARSTWA KORZYSTAJĄCE Z RZĄPI[a] LUB STUDNI ORAZ Z WODOCIĄGÓW MIEJSKICH W KRAKOWIE

Lata	Ogółem	Korzystające z		
		rząpi lub studni miejskich	rząpi lub studni prywatnych	wodociągów miejskich
1545[b]	276	197	24	55
1625	445	132	4	309

a Rząp — zbiornik na wodę budowany z drzewa na zrąb w kształcie beczki, mógł też być murowany. *b* Bez danych dla Kwartału Rzeźniczego.

Uwaga. Wydaje się, że dane prezentowane w powyższej tablicy są znacznie zaniżone, albowiem w regestrach rurnego (tj. opłatach za wodę) będących podstawą opracowania tablicy nie ujęto osób zwolnionych z płacenia tego podatku.

Na podstawie: E. Ligęza, *Wodociągi dawnego Krakowa do połowy XVII wieku*, Kraków 1971, s. 40.

Tabl. 111. CENA DRZEWA OPAŁOWEGO W WARSZAWIE I W KRAKOWIE

A. WARSZAWA

Lata	Przeciętne roczne ceny za 1 wóz	
	w groszach	w gramach srebra
1561—1565	5,4	4,1
1566—1570	4,5	3,5
1571—1575	5,7	4,4
1576—1580	.	.
1581—1585	4,3	3,0
1586—1590	4,6	3,1
1591—1595	5,1	3,4
1596—1600	7,0	4,7
1601—1605	6,5	4,1
1606—1610	8,2	4,9
1611—1615	9,1	5,3
1616—1620	13,7	7,7
1621—1625	33,4	10,7
1626—1630	27,0	7,3
1631—1635	30,7	8,3
1636—1640	32,4	8,7
1641—1645	39,7	10,7
1646—1650	53,8	14,5
1651—1655	36,0	9,7
1656—1660	32,8	8,9
1661—1665	30,9	5,9
1666—1670	41,1	5,6
1671—1675	44,6	6,0
1676—1680	37,7	5,1
1681—1685	34,1	4,6
1686—1690	50,2	6,3
1691—1695	36,7	4,4
1696—1700	64,5	7,8
1701—1705	58,8	7,1
1706—1710	52,2	4,9
1711—1715	82,6	8,2
1716—1720	60,3	6,0
1721—1725	58,8	5,9
1726—1730	47,8	4,8
1731—1735	56,9	5,8
1736—1740	55,5	5,6
1741—1745	90,7	9,2
1746—1750	70,3	7,1
1751—1755	75,9	7,6
1756—1760	69,5	6,8
1761—1765	112,2	11,0
1766—1770	113,3	11,0
1771—1775	60,0	5,8
1776—1780	107,4	10,4
1781—1785	116,0	11,3
1786—1790	129,9	12,1
1791—1795	154,2	14,3

Tabl. 111. CENA DRZEWA OPAŁOWEGO W WARSZAWIE I W KRAKOWIE (dok.)

B. KRAKÓW

Lata	Przeciętne roczne ceny za 1 wóz	
	w złp[a]	w gramach srebra
1601—1605	45,0	29,2
1606—1610	8,5	5,2
1611—1615	14,0	8,2
1616—1620	30,0	15,5
1621—1625	.	.
1626—1630	.	.
1631—1635	.	.
1636—1640	.	.
1641—1645	.	.
1646—1650	43,3	11,7
1651—1655	110,0	29,7
1656—1660	134,7	36,3
1661—1665	.	.
1666—1670	144,7	19,5
1671—1675	122,5	16,5
1676—1680	102,5	13,8
1681—1685	80,5	10,5
1686—1690	195,0	21,4
1691—1695	96,7	11,7
1696—1700	90,0	10,8
1701—1705	107,5	12,0
1706—1710	75,0	7,8
1711—1715	.	.
1716—1720	108,5	11,0
1721—1725	103,3	10,4
1726—1730	108,7	11,0
1731—1735	119,3	12,1
1736—1740	106,7	10,8
1741—1745	.	.
1746—1750	108,7	11,0
1751—1755	105,0	10,3
1756—1760	169,0	16,6
1761—1765	223,2	21,9
1766—1770	240,0	23,3
1771—1775	225,4	21,9
1776—1780	172,0	16,7
1781—1785	120,0	11,6
1786—1790	.	.
1791—1795	285,0	26,5

a Patrz uwaga do tabl. 94 na str. 100.

Na podstawie: W. Adamczyk, *Ceny w Warszawie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1938, s. 104; S. Siegel, *Ceny w Warszawie w latach 1701—1815*, Lwów 1936, s. 192; E. Tomaszewski, *Ceny w Krakowie w latach 1601—1795*, Lwów 1934, s. 211—212.

OCHRONA ZDROWIA

Tabl. 112. PARAFIE ZE SZPITALAMI W WYBRANYCH DIECEZJACH METROPOLII GNIEŹNIEŃSKIEJ W POCZĄTKACH XVI W.

Diecezje	Parafie		
	ogółem	w tym ze szpitalem	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Gnieźnieńska	600	29	5
Poznańska	712	51	7
Krakowska	654	45	7
Warmińska	201	28	14
Kamieńska	700	140	20

W diecezjach gnieźnieńskiej, poznańskiej i krakowskiej szpitale w XVI w. występowały tylko w miastach; ówczesne szpitale działały jako przytułki, a nie jako lecznice.

Na podstawie: E. Wiśniewski, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, w: *Kościół w Polsce. Studia nad historią kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, tom I: *Średniowiecze*, Kraków 1966, s. 348–350.

Tabl. 113. PARAFIE MIEJSKIE I WIEJSKIE ZE SZPITALAMI W DIECEZJI POZNAŃSKIEJ

Lata	Parafie ze szpitalami — w % ogółu parafii	
	miejskich	wiejskich
1603–1630	60,0	7,0
1672–1696[a]	87,9	30,9
1724–1728	80,0	30,4
1737–1744	77,9	29,2
1777–1787	83,8	26,5

a Bez archidiakonatu pszczewskiego.

Na podstawie: M. Surdacki, *Opieka społeczna w Wielkopolsce zachodniej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1992, s. 27, 68–69, 75–76, 85.

Tabl. 114. PARAFIE ZE SZPITALAMI W DIECEZJI POZNAŃSKIEJ W LATACH 1777–1787

Archdiakonaty Dekanaty	Parafie		
	ogółem	w tym ze szpitalem	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Ogółem	**293**	**120**	**41**
Archidiakonat poznański	**96**	**31**	**32**
Buk	16	7	44
Kostrzyń	13	5	38
Oborniki	20	7	35
Pyzdry	16	5	31
Rogoźno	14	2	14
Środa	17	5	29
Archidiakonat pszczewski	**65**	**26**	**40**
Grodzisk	23	6	26
Lwówek	23	13	57
Zbąszyń	19	7	37
Archidiakonat śremski	**132**	**63**	**48**
Borek	1	1	100
Kościan	15	10	67
Koźmin	23	10	43
Krobia	23	14	61
Nowe Miasto	23	11	48
Śmigiel	13	3	23
Śrem	16	9	56
Wschowa	18	5	28

Na podstawie: M. Surdacki, *Opieka społeczna w Wielkopolsce zachodniej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1992, s. 81.

Tabl. 115. PARAFIE ZE SZPITALAMI W ARCHIDIECEZJI LWOWSKIEJ OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO

Dekanaty	XV w.			XVI w.		
	parafie					
	ogółem	w tym ze szpitalem		ogółem	w tym ze szpitalem	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Ogółem	**68**[a]	**5**[b]	**7**	**81**[a]	**8**[c]	**10**
Lwów	21	1	5	20	1	5
Lwów (miasto)	.	3	.	.	2	.
Halicz	14	1	7	18	2	11
Gródek	10	.	.	12	2	17
Trembowla	6	.	.	7	.	.
Żydaczów	5	.	.	6	.	.
Złoczów	6	.	.	9	.	.
Rohatyń	6	.	.	9	1	11

(dok.)

Dekanaty	XVII w.			Połowa XVIII w.		
	parafie					
	ogółem	w tym ze szpitalem		ogółem	w tym ze szpitalem	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Ogółem	**100**[a]	**24**	**24**	**113**	**42**	**37**
Lwów	28	3	11	18	11	61
Lwów (miasto)	.	6	.	7	6	86
Halicz	17	3	18	17	7	41
Gródek	11	3	27	17	6	35
Trembowla	16	2	13	14	3	21
Żydaczów	8	1	13	12	1	8
Złoczów	9	5	56	12	5	42
Rohatyń	11	1	9	16	3	19

a–c Bez dekanatów: *a* — Lwów (miasto), *b* — Gródek, Trembowla, Żydaczów, Złoczów, Bohatyń, *c* — Trembowla, Żydaczów, Złoczów.

Uwaga. Brak danych zwłaszcza w XV–XVI w. sprawia, że dane prezentowane w tablicy jedynie w sposób przybliżony orientują o rozwoju szpitalnictwa w archidiecezji lwowskiej.

Na podstawie: J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1792 roku*, Lublin 1986, s. 265.

Tabl. 116. PARAFIE ZE SZPITALAMI[a] W DIECEZJI WILEŃSKIEJ W 1781 R.

Dekanaty	Parafie		
	ogółem	w tym ze szpitalem	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Ogółem	**455**	**307**	**67**
Wilno miasto	7	3	43
Wileński	19	9	47
Pobojski	18	16	89
Oszmiański	20	13	65
Wiłkomirski	22	12	55
Świrski	20	15	75
Lidzki	21	16	76
Raduński	17	6	35
Kupiski	26	23	89
Brosławski	29	22	76
Trocki	18	15	83
Symneński	14	14	100
Grodzieński	26	15	58
Kowieński	27	19	70
Olwicki	22	22	100
Połocki	20	10	50
Nowogródzki	18	9	50
Słonimski	18	5	28
Różański	13	9	69
Witebski	6	5	83
Wołkowyski	16	10	63
Miński	12	10	83
Radoszkowicki	14	5	36
Bobrujski	11	5	45
Augustowski	9	9	100
Knyszyński	12	10	83

a Bez szpitali zakonnych.

Na podstawie: J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 288–312, 376–377.

Tabl. 117. PARAFIE ZE SZPITALAMI W DIECEZJI KRAKOWSKIEJ WEDŁUG RODZAJU PATRONATU W POŁOWIE XVIII W.

Patronaty	Parafie		
	ogółem	w tym ze szpitalem	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem
Ogółem	**744**	**450,5**	**60,6**
Szlachecki	443,5[a]	264,0[a]	59,5
Królewski	113,5[a]	68,5[a]	60,3
Kościelny	172,5[a]	110,5[a]	64,0
Miejski	4,0	1,0	25,0
Akademii Krakowskiej	10,5[a]	6,5[a]	61,9

a Dotyczy wspólnych patronatów.

Na podstawie: S. Litak, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, w: *Kościół w Polsce. Studia nad historią kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, tom II: *Wieki XVI–XVIII*, Kraków 1969, s. 426.

Tabl. 118. NIEKTÓRE SZPITALE PARAFIALNE W DIECEZJI POZNAŃSKIEJ WEGŁUG LICZBY POKOI W LATACH 1724–1728

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta	Wieś
Ogółem	**121**	**56**	**65**
o liczbie pokoi:			
0[a]	6	–	6
1	3	2	1
2	13	4	9
3	14	5	9
4	13	4	9
5	19	8	11
6	21	9	12
7	13	10	3
8	9	7	2
9	3	3	–
10	3	1	2
11	1	–	1
12	3	3	–

a Jednoprzestrzenne.

Na podstawie: M. Surdacki, *Opieka społeczna w Wielkopolsce zachodniej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1992, s. 212.

Tabl. 119. PENSJONARIUSZE W SZPITALACH PARAFIALNYCH W DIECEZJI POZNAŃSKIEJ

Lata	Szpitale			Przeciętna liczba pensjonariuszy na 1 szpital
	ogółem	w tym ze znaną liczbą pensjonariuszy		
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	
Archidiakonat poznański				
1638—1641	23	12	52,2	8,6
1695—1696	38	26	68,4	5,0
1724—1728	45	40	88,9	5,0
1737—1744	40	24	60,0	5,1
1777—1787	31	19	61,3	6,8
Archidiakonat pszczewski				
1603—1607	12	5	41,7	11,6
1640—1641	12	6	50,0	9,5
1724—1728	26	23	88,5	5,7
1737—1744	25	18	72,0	4,0
1777—1787	26	18	69,2	5,0
Archidiakonat śremski				
1610—1619	37	12	32,4	10,8
1672—1685	74	47	63,5	5,4
1724—1728	66	44	66,7	4,7
1737—1744	68	47	69,1	4,7
1777—1787	63	55	87,3	5,4

Na podstawie: M. Surdacki, *Opieka społeczna w Wielkopolsce zachodniej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1992, s. 118—124, 127, 131, 134.

Tabl. 120. DZIECI PODRZUTKI PRZYJĘTE DO SZPITALA DZIECIĄTKA JEZUS W WARSZAWIE

Lata	W liczbach bezwzględnych	1756=100	Lata	W liczbach bezwzględnych	1756=100
1756	206	100	1778	469	228
1757	233	113	1779	586	284
1758	224	109	1780	567	275
1759	226	110	1781	688	334
1760	227	110	1782	684	332
1761	206	100	1783	670	325
1762	401	195	1784	677	329
1763	520	252	1785	679	330
1764	444	216	1786	713	346
1765	436	212	1787	796	386
1766	383	186	1788	748	363
1767	390	189	1789	797	387
1768	413	200	1790	768	373
1769	419	203	1791	794	385
1770	449	218	1792	796	386
1771	423	205	1793	760	369
1772	386	187	1794	837	406
1773	368	179	1795	906	440
1774	370	180	1796	886	430
1775	361	175	1797	890	432
1776	369	179	1798	560	272
1777	468	227	1799	460	223

Szpital Dzieciątka Jezus został założony w 1736 r. przez francuskiego księdza misjonarza Piotra Gabriela Baudouina, jako dom podrzutków i porzuconych dzieci. W 1761 r. uzyskał status Szpitala Generalnego. W 1793 r. personel administracyjny szpitala stanowiło: 8 lekarzy (w 1761 r. — 2), 22 duchownych, 56 osób służby niższej i 53 mamki.

Na podstawie: J. Bartoszewicz, *Opis Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie*, w: *Rys historyczno-statystyczny szpitali i innych zakładów dobroczynnych w Królestwie Polskim*, tom I, Warszawa 1872, s. 104, 125, 188, 206, 245—246.

Tabl. 121. CHORZY W SZPITALU DZIECIĄTKA JEZUS W WARSZAWIE W LATACH 1772—1786

Wyszczególnienie	Przyjęci do szpitala[a]	Zmarli		Wyleczeni	Pozostali w szpitalu na 1787 r.
	w liczbach bezwzględnych		w % przyjętych	w liczbach bezwzględnych	
Dorośli:					
mężczyźni	11 812	2 804	23,7	8 984	260
kobiety	10 990	2 441	22,2	8 590	190
Dzieci[b]:					
chłopcy	540	125	23,1	371[c]	438
dziewczynki	677	118	17,4	104[c]	177
Niemowlęta[b]:					
chłopcy	3 825	2 922	76,4	587[d]	541
dziewczynki	3 698	2 780	75,2	316[d]	417

a Dane nie obejmują chorych z lat poprzednich przebywających w szpitalu. *b* Łącznie z podrzutkami. *c* Oddano krewnym lub na służbę i do rzemiosła. *d* Oddano matkom i na wychowanie mamkom.

Na podstawie: K. Konarski, *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, Warszawa 1970, s. 255.

Tabl. 122. STAN OSOBOWY CECHU CHIRURGÓW (cyrulików) W GDAŃSKU

Lata	Liczba mistrzów[a]	Lata	Liczba mistrzów[a]
1536—1540	4	1671—1680	12
1541—1550	5	1681—1690	9
1551—1560	6	1691—1700	13
1561—1570	18	1701—1710	12
1571—1580	12	1711—1720	9
1581—1590	7	1721—1730	10
1591—1600	7	1731—1740	10
1601—1610	11	1741—1750	5
1611—1620	7	1751—1760	8
1621—1630	6	1761—1770	15
1631—1640	10	1771—1780	9
1641—1650	12	1781—1790	6
1651—1660	12	1791—1800	5
1661—1670	6		

a Według dat uzyskania stopnia mistrza.

Na podstawie: S. Sokół, *Historia gdańskiego cechu chirurgów 1454—1820*, Wrocław 1957, s. 220—227.

Tabl. 123. PERSONEL SŁUŻBY ZDROWIA W WARSZAWIE LEWOBRZEŻNEJ

Wyszczególnienie	1792	1797—1798
Ogółem	**211**	**169**
Aptekarze	19	20
Doktorzy i chirurdzy	42	27[a]
Felczerzy	24	—
Akuszerki	37	22
Cyrulicy	46	100[b]
Konowały	7	—
Inni	36	—

a Dane dotyczą tylko doktorów; spis pruski ujął chirurgów łącznie z cyrulikami. *b* Łącznie z chirurgami.

Uwaga. Historycy szacują, że w 1792 r. w Warszawie, łącznie z Pragą, zamieszkiwało około 110 tys. ludności.

Na podstawie: S. Szymkiewicz, *Warszawa na przełomie XVIII i XIX w. w świetle pomiarów i spisów*, Warszawa 1959, s. 188

Tabl. 124. ŚMIERTELNOŚĆ LUDNOŚCI GDAŃSKA W LATACH EPIDEMII[a]

Lata	Ludność w pięcioleciu przed epidemią (przeciętne roczne)	Zgony				
		ogółem		w tym ofiary epidemii		
		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu ludności	w liczbach bezwzględnych	w % ogółem	
					ludności	zgonów
1602	52 400[b]	16 919	32,3	15 000	28,6	88,6
1620	57 700	11 936	20,7	9 400	16,3	78,7
1624	62 500	10 535	16,8	8 000	12,8	75,9
1639	63 900	7 466	11,7	5 600	8,8	75,0
1653	64 800	11 616	17,9	8 600	13,3	74,0
1657	62 700	7 569	12,1	5 000	8,0	66,0
1709	64 000	24 533	38,3	22 700	35,5	92,5
1734	60 100	5 843	9,7	4 200	7,0	71,9

a Dane szacunkowe. *b* Ludność z lat 1601—1605.

Na podstawie: J. Baszanowski, *Przemiany demograficzne w Gdańsku w latach 1601—1846 w świetle tabel ruchu naturalnego*, do druku przygotowali A. Baszanowska i S. Mielczarski, Gdańsk 1995, s. 263.

Tabl. 125. STRUKTURA SPOŁECZNO–ZAWODOWA OFIAR EPIDEMII W WARSZAWIE W LATACH 1624–1710

Kategorie społeczno-zawodowe	1624–1710		1624–1625	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**1 909**	**100,0**	**632**	**100,0**
Szlachta, urzędnicy królewscy	5	0,2	3	0,5
Patrycjat, władze miejskie	12	0,6	7	1,1
Kler	15	0,8	11	1,7
Rzemieślnicy	297	15,6	142	22,5
Kupcy drobni, furmani	22	1,1	10	1,6
Słudzy miejscy	52	2,7	36	5,7
Słudzy kościelni i szlacheccy	86	4,5	20	3,2
Służba domowa	362	19,0	109	17,2
w tym kobiety	316	16,6	102	16,1
Uczniowie, terminatorzy	126	6,6	38	6,0
Czeladnicy	44	2,3	24	3,8
Robotnicy dniówkowi	67	3,5	48	7,6
Sieroty	24	1,2	17	2,7
Żebracy	117	6,1	40	6,3
Komornicy	22	1,1	—	—
Biedni	658	34,7	127	20,1

(dok.)

Kategorie społeczno-zawodowe	1708		1710	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**1 118**	**100,0**	**159**	**100,0**
Szlachta, urzędnicy królewscy	1	0,1	1	0,6
Patrycjat, władze miejskie	5	0,4	—	—
Kler	2	0,2	2	1,3
Rzemieślnicy	141	12,6	14	8,8
Kupcy drobni, furmani	9	0,9	3	1,9
Słudzy miejscy	15	1,3	1	0,6
Słudzy kościelni i szlacheccy	50	4,5	16	10,0
Służba domowa	198	17,7	55	34,6
w tym kobiety	167	14,9	47	29,6
Uczniowie, terminatorzy	75	6,7	13	8,2
Czeladnicy	16	1,4	4	2,5
Robotnicy dniówkowi	15	1,3	4	2,5
Sieroty	7	0,6	—	—
Żebracy	73	6,5	4	2,5
Komornicy	22	2,0	—	—
Biedni	489	43,8	42	26,5

Na podstawie: A. Karpiński, *W walce z niewidzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne*, Warszawa 2000, s. 355.

EDUKACJA I KULTURA

Tabl. 126. UMIEJĘTNOŚĆ PISANIA LUDNOŚCI DOROSŁEJ W WOJEWÓDZTWIE KRAKOWSKIM W LATACH 1563–1565[a]

Wyszczególnienie	Liczba osób składających zeznania podatkowe	W tym piśmienni w %
Szlachta ogółem	799	57
bogata[b]	40	78
średnia[c]	251	47
uboga[d]	245	22
urzędnicza	147	91
nieokreślona	116	91
Mieszczanie	43	91
Chłopi	18	22
Kler	34	94
Z ogółem szlachty i mieszczan — kobiety	58	26

a Dotyczy 5 powiatów (spośród 7) województwa krakowskiego: sądeckiego, lelowskiego, śląskiego, księskiego, krakowskiego (proszowskiego); dane szacunkowe oparte o zeznania podatkowe właścicieli dóbr ziemskich (lub ich przedstawicieli) składane na piśmie i podpisywane zgodnie z uchwałami sejmu; dane nie dotyczą miast. *b–d* Kategorie szlachty uszeregowano zgodnie z wysokością podatku wpłacanego z dóbr ziemskich: *b* — ponad 10 złp, *c* — od 1 do 10 złp, *d* — poniżej 1 złp.

Na podstawie: A. Wyczański, *Oświata a pozycja społeczna w Polsce XVI stulecia. Próba oceny umiejętności pisania szlachty województwa krakowskiego w drugiej połowie XVI w.*, w: „Społeczeństwo staropolskie", pod red. A. Wyczańskiego, tom I, Warszawa 1976, s. 46–47.

Tabl. 127. UMIEJĘTNOŚĆ PISANIA LUDNOŚCI DOROSŁEJ W WOJEWÓDZTWIE KRAKOWSKIM W XVII—POCZĄTKU XVIII W.

Wyszczególnienie	Mężczyźni		Kobiety	
	liczba osób występujących w księgach sądowych	w tym piśmienni[a] w %	liczba osób występujących w księgach sądowych	w tym piśmienne[a] w %
Magnaci	2 436	98,6	752	77,7
Szlachta	1 514	84,3	597	43,6
Mieszczanie	1 485	78,6	311	32,1
Chłopi	273	9,5	—	—

a Dane szacunkowe wynikające z analizy występowania podpisów w księgach sądowych.

Na podstawie: W. Urban, *Sztuka pisania w województwie krakowskim w XVII i XVIII wieku,* „Przegląd Historyczny", tom LXXV, 1984, zeszyt 1, s. 41, 47, 52, 60.

Tabl. 128. PARAFIE ZE SZKOŁAMI W ARCHIDIAKONACIE KRAKOWSKIM

Lata	Parafie			
	ogółem	ze szkołą		bez szkoły w liczbach bezwzględnych
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	
1513	331	135	40,8	196
1527	324	138	42,6	186
1539	312	198	63,5	114
1598[a]	371	284	76,5	87
1618[a]	370	292	78,9	78
1665[a]	353	273	77,3	80
1727[a]	333	70	21,0	263
1748[a]	317	132	41,6	185

a Dotyczy parafii wizytowanych.

Uwaga. Dane z pierwszej połowy XVI w. są niepełne, obliczono je na podstawie ksiąg kontrybucji i retaksacji duchowieństwa diecezji krakowskiej.

Na podstawie: A. Zapart, *Szkolnictwo parafialne w archidiakonacie krakowskim od XVI do XVIII w.*, Lublin 1983, s. 81, 83, 94, 103.

Tabl. 129. PARAFIE ZE SZKOŁAMI W ARCHIDIAKONACIE PSZCZEWSKIM, ŚREMSKIM I POZNAŃSKIM

Lata	Parafie			
	ogółem	ze szkołą		bez szkoły w liczbach bezwzględnych
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	
Ogółem				
1603—1619[a]	98	91	92,9	7
1638—1641[b]	134	88	65,7	46
1672—1696[c]	172	148	86,0	24
1718—1719[d]	109	63	57,8	46
1724—1728	215	149	69,3	66
1777—1787	259	147	56,8	112
Miasta				
1603—1619[a]	30	29	96,7	1
1638—1641[b]	47	25	53,2	22
1718—1719	37	27	72,9	10
1724—1728	81	59	72,8	22
1777—1787	78	58	74,3	20
Wieś				
1603—1619[a]	68	62	91,2	6
1638—1641[b]	87	63	72,4	24
1718—1719	72	36	50,0	36
1724—1728	134	90	67,2	44
1777—1787	181	89	49,2	92

a—c Bez archidiakonatów: *a* — poznańskiego, *b* — śremskiego, *c* — pszczewskiego. *d* Zwizytowane 109 parafii (przez biskupa K. A. Szembeka) stanowią ok. 33% istniejących parafii w tych latach.

W latach 1610—1640 na 186 wizytowanych parafii, 136 posiadało szkoły, z tego 36 parafii miejskich (tj. 61,0% ogółu parafii miejskich) i 100 parafii wiejskich (tj. 78,7% ogółu parafii wiejskich).

Na podstawie: S. K. Olczak, *Szkolnictwo parafialne w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku (w świetle wizytacji kościelnych)*, Lublin 1978, s. 14—16, 18—19, 21—23.

Tabl. 130. PARAFIE ZE SZKOŁAMI W DIECEZJI PRZEMYSKIEJ

Lata	Parafie			
	ogółem	ze szkołą		bez szkoły w liczbach bezwzględnych
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	
Ogółem				
1720—1728	158	108	68,4	50
1743—1745[a]	165	144	87,3	21
1753—1757[b]	151	96	63,6	55
Miasta				
1720—1728	48	27	56,3	21
1743—1745[a]	47	42	89,4	5
1753—1757[b]	42	27	64,3	15
Wieś				
1720—1728	110	81	73,6	29
1743—1745[a]	118	102	86,4	16
1753—1757[b]	109	69	63,3	40

a, b Bez dekanatów: *a* — nowomiejskiego, *b* — nowomiejskiego i pruchnickiego.

Na podstawie: H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne w diecezji przemyskiej w latach 1636—1757*, „Nasza Przyszłość", tom XLVI, 1976, s. 167, 171, 174, 179.

Tabl. 131. NAUCZYCIELE SZKÓŁ PARAFIALNYCH W DIECEZJI KRAKOWSKIEJ W POŁOWIE XVIII W.

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych	W odsetkach
Ogółem	**261**	**100,0**
Nauczyciele zawodowi	37	14,2
Duchowni	19	7,3
Kantorzy[a]	17	6,5
Organiści	160	61,3
Nieokreśleni przedstawiciele służby kościelnej	28	10,7

a Nauczyciele śpiewu i pieśni kościelnych.

Na podstawie: S. Litak, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, w: *Kościół w Polsce, Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, tom II: *Wieki XVI—XVIII*, Kraków 1969, s. 406.

Tabl. 132. SZKOLNICTWO JEZUICKIE W RZECZYPOSPOLITEJ

Lata	Szkolnictwo								Profesorowie
	ogółem		najwyższe[a]		średnie[b]		najniższe[c]		
	szkoły	uczniowie[d]	szkoły	uczniowie[d]	szkoły	uczniowie[d]	szkoły	uczniowie[d]	
1600.....	11	2 500	2	1 000	4	1 000	5	500	70
1650.....	39	7 350	3	1 500	15	3 750	21	2 100	245
1700.....	46	10 200	8	4 000	16	4 000	22	2 200	246
1770.....	66	16 400	17	8 500	20	5 000	29	2 900	417

a Kolegia pełne — szkoły pięcioklasowe łacińsko-greckie z 3-letnim kursem filozofii i 4-letnim kursem teologii, które mogły posiadać prawa Akademii. *b* Kolegia niepełne — szkoły pięcioklasowe łacińsko-greckie z kursem filozofii. *c* Kolegia — szkoły zasadnicze pięcioklasowe łacińsko-greckie z trzema klasami gramatyki, jedną klasą poetyki i jedną klasą retoryki. *d* Dane szacunkowe.

Zakon Jezuitów został założony przez Ignacego Loyolę w 1534 r. (sprowadzony do Polski w 1564 r.), został rozwiązany w 1773 r.

Na podstawie: S. Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*, Kraków 1933, tabl. VIII; B. Natoński, *Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie kontrreformacji*, w: *Wiek XVII — Kontrreformacja — Barok. Prace z historii kultury*, pod red. J. Pelca, Wrocław 1970, s. 317—322; E. Rostworowski, *Czasy saskie i Oświecenie*, w: *Zarys historii Polski*, pod red. J. Tazbira, Warszawa 1979, s. 319.

Tabl. 133. SZKOŁY ŚREDNIE W RZECZYPOSPOLITEJ W 1783 R.

Szkoły[a]	Królestwo Polskie	Wielkie Księstwo Litewskie
Ogółem	**43**	**30**
Świeckie	16	18
wydziałowe[b]	6	3
podwydziałowe[c]	6	2
podwydziałowe „mniejsze”[d]	4	13
Pijarskie	13	8
Bazyliańskie	8	2
Inne zakonne	6	2

a Według sieci szkół średnich ustalonej przez Komisję Edukacji Narodowej w 1783 r. (sieć ta nie uległa większym zmianom do czasu rozbiorów Polski). *b—d* Szkoły: *b* — 7-klasowe z 8 nauczycielami, *c* — 6-klasowe z 4, później z 5 nauczycielami, *d* — 3-klasowe z 3 nauczycielami.

Na podstawie: I. Szybiak, *Sieć szkół średnich Komisji Edukacji Narodowej*, w: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, Wrocław 1973, s. 267.

Tabl. 134. ZAPISY UCZNIÓW DO GIMNAZJUM GDAŃSKIEGO[a]

Lata	Ogółem	W tym Gdańszczanie	
	w liczbach bezwzględnych — przeciętne roczne		w % ogółem
1580—1589	73	39	53,4
1590—1599	40	18	45,0
1600—1609	83	44	53,0
1610—1619	101	53	52,5
1620—1629	37	17	45,9
1630—1639	65	23	35,4
1640—1649	105	51	48,6
1650—1659	104	70	67,3
1660—1669	97	58	59,8
1670—1679	81	45	55,6
1680—1689	60	27	45,0
1690—1699	61	26	42,6
1700—1709	62	33	53,2
1710—1719	46	20	43,5
1720—1729	45	18	40,0
1730—1739	43	18	41,9
1740—1749	32	19	59,4
1750—1758	29	14	48,3

a Dotyczy gimnazjum luterańskiego założonego w 1556 r.

Na podstawie: *Księga wpisów uczniów Gimnazjum Gdańskiego 1580—1814*, oprac. Z. Nowak i P. Szafran, Warszawa-Poznań 1974, s. 27—29.

Tabl. 135. ZAPISY UCZNIÓW DO GIMNAZJUM TORUŃSKIEGO[a] W LATACH 1600–1800

Lata	Ogółem	W tym Polacy[b]				
		razem		szlachta	mieszczanie	inni
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	w liczbach bezwzględnych		
1600–1800	**10 189**	**1 606**	**15,8**	**391**	**831**	**384**
1600–1610	588	80	13,6	22	15	43
1611–1620	973	146	15,0	57	50	39
1621–1630	986	174	17,6	44	90	40
1631–1640	1 243	158	12,7	43	83	32
1641–1650	1 049	164	15,6	65	62	37
1651–1660	612	107	17,5	17	50	40
1661–1670	606	71	11,7	10	43	18
1671–1680	651	78	12,0	19	48	11
1681–1690	546	81	14,8	16	37	28
1691–1700	540	103	19,1	22	62	19
1701–1710	474	79	16,7	9	62	8
1711–1720	369	59	16,0	3	45	11
1721–1730	327	60	18,3	6	39	15
1731–1740	225	32	14,2	2	19	11
1741–1750	210	52	24,8	7	39	6
1751–1760	155	41	26,4	3	27	11
1761–1770	145	24	16,6	9	11	4
1771–1780	127	24	18,9	1	18	5
1781–1790	138	13	9,4	1	10	2
1791–1800	225	60	26,7	35	21	4

a Gimnazjum luterańskie założone w 1568 r., do rangi Gimnazjum Akademickiego podniesione w 1594 r. *b* Do Polaków zaliczono: szlachtę polską i pruską, mieszczan (z wyłączeniem mieszczan z Prus Królewskich), Polaków z Korony bez określenia przynależności społecznej oraz osoby noszące nazwiska polskie (także przybyszów z Prus Książęcych).

Na podstawie: M. Pawlak, *Młodzież polska w Gimnazjum Toruńskim w latach 1600–1817*, „Zapiski Historyczne", tom XXXVI, 1971, zeszyt 4, s. 42.

Tabl. 136. ZAPISY NA UNIWERSYTET KRAKOWSKI

Lata	Ogółem	Polacy	Cudzoziemcy	
	w liczbach bezwzględnych — przeciętne roczne			w % ogółem
1433—1435	43	35	8	18,6
1435—1440	122	83	39	32,0
1440—1445	156	117	39	25,0
1445—1450	165	98	67	40,6
1450—1455	164	97	67	40,9
1455—1460	196	130	66	33,7
1460—1465	195	98	97	49,7
1465—1470	207	104	103	49,8
1470—1475	241	163	78	32,4
1475—1480	243	129	114	46,9
1480—1485	247	98	149	60,3
1485—1490	274	121	153	55,8
1490—1495	298	129	169	56,7
1495—1500	280	129	151	53,9
1500—1505	343	152	191	55,7
1505—1510	300	149	151	50,3
1510—1515	267	155	112	41,9
1515—1520	301	169	132	43,9
1520—1525	197	142	55	27,9
1525—1530	145	131	14	9,7
1530—1535	183	163	20	10,9
1535—1540	170	147	23	13,5
1540—1545	184	164	20	10,9
1545—1550	121	107	14	11,6
1550—1555	148	131	17	11,5
1555—1560	129	112	17	13,2

Na podstawie: I. Kaniewska, *Młodzież Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1510—1560*, w: *Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Krakowskiego w dobie Renesansu*, pod red. K. Lepszego, Kraków 1964, tabl. 4; A. Karbowiak, *Studia statystyczne z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1433/4—1509/10*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce", tom XII, Kraków 1910, s. 67.

Tabl. 137. ZAPISY NA UNIWERSYTET KRAKOWSKI WEDŁUG DIECEZJI ZAMIESZKANIA STUDENTÓW W LATACH 1600–1642

Wyszczególnienie	1600–1642		1600–1610	1610–1620	1620–1630	1630–1642
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych			
Ogółem	**10 457**	**100,0**	**2 012**	**2 312**	**2 507**	**3 626**
Diecezje:						
krakowska	5 013	47,9	968	1 149	1 161	1 735
gnieźnieńska	2 049	19,6	355	390	600	704
poznańska	699	6,7	164	154	166	215
płocka	669	6,4	198	169	125	177
przemyska	504	4,8	92	128	107	177
lwowska	285	2,7	52	77	53	103
łucka	186	1,8	30	27	45	84
wileńska	183	1,8	11	26	46	100
włocławska	179	1,7	46	38	34	61
chełmińska	174	1,7	27	34	60	53
chełmska	129	1,2	12	31	31	55
wrocławska	101	1,0	25	27	16	33
kamieniecka	58	0,6	8	11	12	27
warmińska	39	0,4	5	4	7	23
kijowska	35	0,3	3	6	11	15
żmudzka	23	0,2	1	3	4	15
inflancka	8	0,1	—	2	3	3
mińska	2		—	—	—	2
smoleńska	1		—	—	—	1
Cudzoziemcy	83	0,8	9	18	18	38
Nieokreślone	37	0,3	6	18	8	5

Na podstawie: *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, tom IV, wyd. J. Zathey, Kraków 1950, dodatek I.

Tabl. 138. ZAPISY NA UNIWERSYTET KRAKOWSKI W LATACH 1721–1776

Lata	Ogółem	Przeciętne roczne	Lata	Ogółem	Przeciętne roczne
1721–1776	**10 125**	**184**	1746–1751	1 034	207
1721–1726	1 240	248	1751–1756	946	189
1726–1731	808	162	1756–1761	1 118	224
1731–1736	588	118	1761–1766	932	186
1736–1741	845	169	1766–1771	790	158
1741–1746	959	192	1771–1776	865	173

Na podstawie: *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, tom V, wyd. K. Lewicki, Kraków-Wrocław 1946, s. 203–205.

Tabl. 139. STUDENCI IMMATRYKULOWANI W AKADEMII WILEŃSKIEJ[a]

Lata	Liczba studentów	Lata	Liczba studentów
1570	160	1592	ok. 500
1572	200	1593	ponad 600
1574	361	1595	700
1575	415	1596	ponad 800
1584	ponad 600	1615	ok. 1 000
1585	300	1616	ponad 1 200
1587	ponad 700	1617	ponad 1 200
1590	ok. 600	1618	1 210

a Dane szacunkowe.

Akademia Wileńska została założona w 1578 r. przez Stefana Batorego z przekształcenia kolegium jezuickiego; kierowana była przez jezuitów.

Na podstawie: L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, tom I, Rzym 1984, s. 112—113; tom II, Rzym 1983, s. 87.

Tabl. 140. STOPNIE NAUKOWE NADANE NA AKADEMII WILEŃSKIEJ W LATACH 1583—1781

Wyszczególnienie	Liczba stopni naukowych
Ogółem	**4 076**
Bakałarz filozofii	1 810
Magister filozofii	1 700
Bakałarz teologii	46
Licencjat teologii	59
Doktor teologii	312
Licencjat i doktor prawa kanonicznego	113
Doktor i licencjat prawa kanonicznego i cywilnego	36

Na podstawie: R. Plečkaitis, *Stopnie naukowe w dawnym Uniwersytecie Wileńskim*, w: *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579—1979*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", 154, Prace Historyczne, zeszyt 64, Kraków 1979, s. 34.

Tabl. 141. STUDENCI IMMATRYKULOWANI W AKADEMII ZAMOJSKIEJ[a]

Lata	Studenci		W tym młodzież szlachecka w % ogółem
	ogółem	przeciętne roczne	
1595—1634	2 745	69	20
1635—1648	1 678	120	10
1649—1654	.	49[b]	.
1655—1659	341	68	.
1660—1664	228	46	10
1665—1669	401	80	10
1670—1675	307	51	2
1676—1684	.	ok. 70	.
1685—1689	262	52	20
1690—1694	210	42	20
1695—1699	270	54	20
1700—1704	201	40	20
1705—1709	127	25	20
1710—1714[c]	207	52	20
1715—1719[c]	224	56	15
1720—1724	185	37	15
1728—1730	245	82	15

a Akademia została założona w 1595 r. w Zamościu przez Jana Zamojskiego. *b*, *c* Dane z: b — 3 lat, c — 4 lat.

Uwaga. Od lat trzydziestych XVIII w. napływ studentów do Akademii Zamojskiej wyraźnie się zmniejszył, w latach 1730—1745 wynosił ok. 30 studentów rocznie. Zupełny brak nowych studentów miał miejsce m.in. w latach 1730—1737, 1745—1756, 1761—1768.

Na podstawie: J. K. Kochanowski, *Dzieje Akademii Zamojskiej (1594—1784)*, Kraków 1899—1900, s. 95, 110, 115, 118, 134, 177, 195, 218.

Tabl. 142. UCZNIOWIE SZKOŁY RYCERSKIEJ W WARSZAWIE[a]

Lata	Liczba uczniów	Lata	Liczba uczniów
1765	18	1780	77
1766	237	1781	76
1767	171	1782	45
1768	180	1783	56
1769	86	1784	70
1770	86	1785	76
1771	91	1786	96
1772	97	1787	85
1773	74	1788	93
1774	88	1789	90
1775	94	1790	91
1776	93	1791	89
1777	91	1792	96
1778	91	1793	79
1779	86	1794	79

a Kształcący się zarówno na koszt państwa, jak i na koszt własny.

Szkoła Rycerska została założona przez Stanisława Augusta Poniatowskiego w Warszawie w 1765 r., likwidacji uległa z chwilą III rozbioru Polski. Jej głównymi celami było przygotowywanie młodzieży szlacheckiej do służby wojskowej oraz kształcenie jej i wychowywanie w duchu patriotycznym. Według K. Mrozowskiej w latach 1765–1794 w Szkole Rycerskiej kształciło się ok. 650 kadetów funduszowych i ok. 300 prywatnych.

Na podstawie: K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*, Warszawa 1961, s. 235–258.

Tabl. 143. ZAPISY MŁODZIEŻY Z PRUS KRÓLEWSKICH NA UNIWERSYTETY ŚRODKOWEJ I ZACHODNIEJ EUROPY W XVI–XVIII W.

Uczelnie	Lata, w których notowano studentów z Prus Królewskich	Liczba studentów
Altdorf	1575–1745	80
Bamberg	1658–1699	2
Bazyleja	1550–1755	98
Bolonia	1501–1520	5
Dillingen	1561–1685	2
Dorpat	1639–1707	4
Duisburg	1656–1700	4
Erfurt	1501–1636	9
Erlangen	1743–1772	2
Franeker	1596–1750	101
Frankfurt n. Odrą	1506–1772	729
Freiburg	1501–1735	2
Genewa	1559–1660	17
Getynga	1734–1772	72
Giessen	1608–1730	22
Graz	1586–1640	24
Greifswald	1501–1700	65
Groningen	1614–1770	79
Halle	1690–1730	188
Hardewijk	1648–1772	6
Heidelberg	1511–1735	115
Helmstedt	1575–1772	95
Herborn	1591–1665	6
Ingolstadt	1511–1700	48
Jena	1548–1720	439
Kilonia	1655–1764	52
Kolonia	1501–1772	15
Kopenhaga	1632–1714	13
Kraków	1501–1772	662
Królewiec	1544–1772	2 340
Lejda	1579–1772	557
Lipsk	1501–1772	1 030
Lowanium	1540–1665	4
Marburg	1527–1772	74
Moguncja	1583–1616	1
Montpellier	1503–1599	1
Ołomuniec	1593–1688	44
Orlean	1501–1727	3
Padeborn	1656–1772	1
Padwa	1592–1745	74
Perugia	1597–1662	14
Praga	1573–1772	33
Rostock	1501–1760	417
Rzym	1552–1772	139
Salzburg	1639–1705	1
Siena	1502–1716	93
Strassburg	1621–1772	171
Tybinga	1501–1772	70
Upsala	1595–1772	15
Utrecht	1641–1772	23
Wiedeń	1501–1690	163
Wittenberga	1502–1772	952

Na podstawie: M. Pawlak, *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI–XVIII w.*, Toruń 1988.

Tabl. 144. ZAPISY MŁODZIEŻY RZECZYPOSPOLITEJ NA PIĘTNASTU AKADEMIACH I UNIWERSYTETACH NIEMIECKICH W LATACH 1501–1650[a]

Lata	Ogółem	Młodzież ze znanym pochodzeniem społecznym					Młodzież z nieznanym pochodzeniem społecznym w liczbach bezwzględnych
		razem	szlachta		plebejusze		
	w liczbach bezwzględnych			w % razem	w liczbach bezwzględnych	w % razem	
1501–1650	**4 651**	**3 109**	**2 296**	**73,9**	**813**	**26,1**	**1 542**
1501–1510	16	14	2	14,3	12	85,7	2
1511–1520	37	34	6	17,6	28	82,4	3
1521–1530	83	74	39	52,7	35	47,3	9
1531–1540	160	107	65	60,7	42	39,3	53
1541–1550	301	189	100	52,9	89	47,1	112
1551–1560	530	322	243	75,5	79	24,5	208
1561–1570	517	434	344	79,3	90	20,7	83
1571–1580	357	216	154	71,3	62	28,7	141
1581–1590	480	334	267	79,9	67	20,1	146
1591–1600	520	334	259	77,5	75	22,5	186
1601–1610	528	352	282	81,0	70	19,9	176
1611–1620	549	323	265	82,0	58	18,0	226
1621–1630	339	210	174	82,9	36	17,1	129
1631–1640	140	96	60	62,5	36	37,5	44
1641–1650	94	70	36	51,4	34	48,6	24

a Dotyczy następujących wyższych szkół: Altdorf, Dillingen, Frankfurt nad Odrą, Freiburg w Bryzgowii, Graz, Heidelberg, Ingolstadt, Królewiec, Lipsk, Marburg, Strassburg, Tybinga, Wittenberga, Wiedeń i Würzburg.

Na podstawie: D. Żołądź-Strzelczyk, *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Poznań 1996, s. 106, 170.

Tabl. 145. STOPNIE NAUKOWE BISKUPÓW POLSKICH[a] W LATACH 1586–1795

Lata	Prowizje[b]				
	ogółem	ze stopniem naukowym		bez stopnia naukowego	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	w liczbach bezwzględnych	w % ogółem
1586–1795	**408**	**175**	**42,9**	**233**	**57,1**
1586–1615	38	9	23,7	29	76,3
1616–1645	66	17	25,8	49	74,2

a Łącznie z biskupami bakowskimi i wrocławskimi, którzy nie byli senatorami Rzeczypospolitej; biskupstwo bakowskie w Mołdawii należało w okresie od końca XVI do końca XVIII w. do polskiej organizacji kościelnej (archidiecezji lwowskiej). *b* Prowizja w prawie kościelnym jest to udzielenie urzędu kościelnego przez prawowitą władzę duchowną.

Tabl. 145. STOPNIE NAUKOWE BISKUPÓW POLSKICH[a] W LATACH 1586–1795 (dok.)

Lata	Prowizje[b]				
	ogółem	ze stopniem naukowym		bez stopnia naukowego	
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	w liczbach bezwzględnych	w % ogółem
1646–1675	60	17	28,3	43	71,7
1676–1705	58	20	34,5	38	65,5
1706–1735	64	29	45,3	35	54,7
1736–1765	53	35	66,0	18	34,0
1766–1795	69	48	69,6	21	30,4

a Łącznie z biskupami bakowskimi i wrocławskimi, którzy nie byli senatorami Rzeczypospolitej; biskupstwo bakowskie w Mołdawii należało w okresie od końca XVI do końca XVIII w. do polskiej organizacji kościelnej (archidiecezji lwowskiej). *b* Prowizja w prawie kościelnym jest to udzielenie urzędu kościelnego przez prawowitą władzę duchowną.

W latach 1586–1795 wśród 175 posiadaczy stopni naukowych w episkopacie polskim, najwięcej biskupów miało stopnie naukowe z zakresu prawa (70%) i teologii (35%). Ponad połowa stopni naukowych uzyskanych przez członków episkopatu w końcu XVI–XVIII w. była nadana za granicą głównie na uniwersytetach włoskich z Sapientią na czele.

Na podstawie: W. Müller, *Diecezje w okresie potrydenckim*, w: *Kościół w Polsce. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, tom II: *Wieki XVI–XVIII*, Kraków 1969, s. 168.

Tabl. 146. KSIĄŻKI WYDANE W POLSCE

Lata	Tytuły (przeciętne roczne)	Lata	Tytuły (przeciętne roczne)	Lata	Tytuły (przeciętne roczne)
1501–1505	19	1546–1550	56	1591–1595	140
1506–1510	28	1551–1555	58	1596–1600	168
1511–1515	53	1556–1560	82	1601–1605	183
1516–1520	50	1561–1565	93	1606–1610	226
1521–1525	49	1566–1570	81	1611–1615	224
1526–1530	53	1571–1575	100	1616–1620	253
1531–1535	66	1576–1580	99	1621–1625	229
1536–1540	59	1581–1585	132	1626–1630	202
1541–1545	64	1586–1590	141	1631–1635	238

Tabl. 146. KSIĄŻKI WYDANE W POLSCE (dok.)

Lata	Tytuły (przeciętne roczne)	Lata	Tytuły (przeciętne roczne)	Lata	Tytuły (przeciętne roczne)
1636—1640	270	1691—1695	209	1746—1750	324
1641—1645	305	1696—1700	343	1751—1755	333
1646—1650	350	1701—1705	206	1756—1760	383
1651—1655	218	1706—1710	132	1761—1765	439
1656—1660	267	1711—1715	158	1766—1770	428
1661—1665	159	1716—1720	223	1771—1775	496
1666—1670	234	1721—1725	240	1776—1780	571
1671—1675	210	1726—1730	280	1781—1785	482
1676—1680	211	1731—1735	297	1786—1790	765
1681—1685	317	1736—1740	253	1791—1795	604
1686—1690	240	1741—1745	324		

Uwaga. Powyższe dane obejmują druki wydane w języku polskim i w językach obcych (m.in. po łacinie i po niemiecku) na ziemiach państwa polskiego oraz druki dotyczące Polski wydane poza jej granicami. Dane dla lat 1473—1500 jako fragmentaryczne pominięto; dane dla lat 1501—1560 mogą być niepełne.

Na podstawie: M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501—1965*, Warszawa 1967, s. 170, 174, aneks I i II.

Tabl. 147. KSIĄŻKI WYDANE W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM W LATACH 1553—1660

Języki wydania	W odsetkach	Języki wydania	W odsetkach
Ogółem	**100**	Starocerkiewno–słowiański i staro-białoruski.....	10
Polski	46	Pozostałe[a].....	6
Łacina	38		

a Litewski, niemiecki, włoski, łotewski.

W latach 1553—1660 w Wielkim Księstwie Litewskim funkcjonowało ogółem 27 drukarni: 13 różnowierczych, 9 prawosławnych i 5 katolickich. Drukowały one przede wszystkim książki o tematyce religijnej (43% ogółu tytułów) i literackiej (40%). Należy przy tym nadmienić, że 1/3 litewskich drukarni była warsztatami efemerycznymi.

Na podstawie: M. B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984, s. 121.

Tabl. 148. TEMATYKA KSIĘGOZBIORU BIBLIOTEKI KRÓLEWSKIEJ ZYGMUNTA AUGUSTA W LATACH 1548–1572

Grupy tematyczne	Książki[a]	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**958**	**100,0**
Prawo	356	37,2
Teologia	189	19,7
Medycyna	99	10,3
Historia, geografia	94	9,8
Filozofia	47	4,9
Starożytność	45	4,7
Przyroda, matematyka	44	4,6
Literatura piękna	38	4,0
Gramatyka	32	3,3
Inne	14	1,5

a Wymieniona liczba książek stanowi pozostałość znacznie bogatszej biblioteki królewskiej, rozproszonej po śmierci Zygmunta Augusta.

Na podstawie: A. Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988, s. 123–298.

Tabl. 149. TEMATYKA KSIĘGOZBIORÓW[a] BIBLIOTEK MIESZCZAŃSKICH W POZNANIU

Tematyka książek	Druga połowa XVI w.	Pierwsza połowa XVII w.
	książki — w odsetkach	
Ogółem	**100,0**	**100,0**
Religijna	33,5	33,4
Humanistyczna	33,5	28,7
Medyczna	10,1	4,7
Prawnicza	7,4	19,4
Historyczna	5,1	8,5
Astronomiczna	3,7	1,7
Słowniki	2,0	0,8
Matematyczna	1,0	0,6
Inne	3,7	2,2

a Dane dotyczą ponad 90 księgozbiorów.

Na podstawie: M. D. Łabędzka-Topolska, *Życie umysłowe i rozwój kultury*, w: *Dzieje Poznania do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Warszawa-Poznań 1988, s. 547.

Tabl. 150. CZASOPISMA NOWE POWSTAŁE W POLSCE[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	Ośrodki wydawania czasopism				
		Warszawa	Kraków	Wilno	Lwów	pozostałe
1661—1763						
Ogółem	**41**	**24**	**1**	**5**	**1**	**10**
w tym wydane w językach obcych	17	9	—	—	—	8
Gazety ogólnoinformacyjne	25	14	1	4	—	6
w tym wydane w językach obcych	7	3	—	—	—	4
Czasopisma literackie, tzw. moralne	5	5	—	—	—	—
w tym wydane w językach obcych	3	3	—	—	—	—
Czasopisma polityczne i podobne	1	1	—	—	—	—
w tym wydane w językach obcych	—	—	—	—	—	—
Czasopisma różne	10	4	—	1	1	4
w tym wydane w językach obcych	7	3	—	—	—	4
1764—1788						
Ogółem	**39**	**27**	**2**	—	**6**	**4**
w tym wydane w językach obcych	12	9	—	—	2	1
Gazety ogólnoinformacyjne	12	3	1	—	5	3
w tym wydane w językach obcych	5	2	—	—	2	1
Czasopisma literackie, tzw. moralne	10	10	—	—	—	—
w tym wydane w językach obcych	6	6	—	—	—	—
Czasopisma polityczne i podobne	7	6	1	—	—	—
w tym wydane w językach obcych	—	—	—	—	—	—
Czasopisma różne	10	8	—	—	1	1
w tym wydane w językach obcych	1	1	—	—	—	—
1789—1794						
Ogółem	**39**	**31**	**1**	**1**	**1**	**5**
w tym wydane w językach obcych	11	9	—	—	—	2
Gazety ogólnoinformacyjne	24	18	1	1	1	3
w tym wydane w językach obcych	10	8	—	—	—	2
Czasopisma literackie, tzw. moralne	2	2	—	—	—	—
w tym wydane w językach obcych	1	1	—	—	—	—
Czasopisma polityczne i podobne	6	6	—	—	—	—
w tym wydane w językach obcych	—	—	—	—	—	—
Czasopisma różne	7	5	—	—	—	2
w tym wydane w językach obcych	—	—	—	—	—	—

a Dane nie uwzględniają czasopism wydawanych w Gdańsku.

Na podstawie: J. Łojek, *Statystyka prasy polskiej 1661—1831,* „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego", tom IV, 1965, zeszyt 1, s. 11—12.

Tabl. 151. PISARZE POLSCY

Okres	Ogółem	Z ogółem — w % — pisarze				
		z wykształceniem		duchowni	szlachta	mieszczanie
		krajowym	zagranicznym			
XV w.	43	77[a]	46[a]	88	33	67
1501—1550	66	62	35	71	33	67
1551—1600	154	46	49	43	61	39

a Suma składników przekracza 100% ponieważ pisarze posiadający wykształcenie krajowe i zagraniczne liczeni są podwójnie.

Na podstawie: A. Wyczański, *Średnia szlachta i jej rola w kulturze polskiej XVI wieku*, w: *Jan Kochanowski 1584—1984. Epoka — Twórczość — Recepcja*, tom I, Lublin 1989, s. 130—132, 139.

Tabl. 152. KRAJE I REGIONY KSZTAŁCENIA PISARZY OŚWIECENIA

Wyszczególnienie	Ośrodki[a]	Pisarze kształceni za granicą		
		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu pisarzy	w odsetkach
Ogółem	**27**	**152**[b]	**28,5**	**100,0**[b]
Niemcy	9	45	8,5	29,6
Francja	3	41	7,7	27,0
Włochy	2	37	6,9	24,3
Austria	1	21	3,9	13,8
Czechy, Morawy, Słowacja	2	6	1,1	3,9
Holandia	1	4	0,8	2,6
Szwajcaria	1	4	0,8	2,6
Wielka Brytania	2	4	0,8	2,6
Śląsk	4	18	3,4	11,8
Prusy Książęce	2	12	2,3	7,9

a Bez ośrodków, w których kształcił się tylko 1 pisarz. *b* Suma składników jest większa od „ogółem", ponieważ każdy pisarz kształcący się w dwóch i więcej ośrodkach liczony jest wielokrotnie (w jednym ośrodku kształciło się 90 pisarzy).

Na podstawie: E. Aleksandrowska, *Geografia środowiska pisarskiego*, w: *Problemy literatury polskiej okresu Oświecenia*, seria druga, pod red. Z. Golińskiego, Wrocław 1977, s. 294—295.

Okres 1795–1918

UWAGI OGÓLNE

Zakres terytorialny pojęcia „Polska" po okresie rozbiorów bywa bardzo różnie pojmowany. W tej części publikacji jako zasadę przyjęto, że pojęcie to obejmuje terytorialnie cały obszar dawnej Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r., przy czym, zgodnie z poglądami popularnymi w czasie I wojny światowej, dodawano czasem dane liczbowe dotyczące także Górnego Śląska oraz południowej części Prus Wschodnich (rejencja olsztyńska). Ze względu na stan opracowań bardziej szczegółowo zostały uwzględnione następujące obszary: Królestwo Polskie, Galicja, Wielkie Księstwo Poznańskie (od 1850 r. prowincja Poznań), Pomorze Gdańskie (prowincja Prusy Zachodnie), a także Górny Śląsk (rejencja opolska). Z tego samego względu, a także w związku z odmiennymi drogami rozwoju, większość tablic ukazuje zjawiska odrębnie dla każdego zaboru.

Pod względem chronologicznym stosunkowo niewiele tablic dotyczy pierwszej połowy XIX wieku. Jest to podyktowane dwoma względami: po pierwsze z tego okresu jest niewiele danych statystycznych, po drugie dane te nie są w pełni wiarygodne.

W dziale dotyczącym państwa nie ujęto problemów dotyczących całości terenów dawnego państwa. W omawianym okresie właściwie tylko na obszarze Królestwa Polskiego w czasie powstania listopadowego istniało w pełni suwerenne państwo polskie. Bardzo dużą autonomię miały: Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie do 1831 r. oraz Rzeczpospolita Krakowska (w latach 1815–1846). Szczególny charakter miało podziemne państwo polskie w okresie powstania styczniowego. Prawa autonomiczne uzyskał od 1867 r. zabór austriacki (Galicja) oraz Królestwo Polskie od 15 I 1917 r. Tylko te terytoria w ww. okresach mogły być uwzględnione w prezentowanym dziale. Uznano za celowe umieszczenie nie tylko danych liczbowych, lecz także osobowych, szczególnie dotyczących władzy wykonawczej.

Na wszystkich wymienionych terytoriach (poza okresem powstania styczniowego) istniały własne instytucje przedstawicielskie o różnym stopniu rzeczywistej reprezentatywności, nigdzie niewyłaniane drogą wyborów powszechnych. W Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do 1831 r. włącznie) istniał sejm dwuizbowy, przy czym członkowie senatu byli mianowani, a członkowie izby poselskiej wybierani osobno przez sejmiki szlacheckie (posłowie) i na zgromadzeniach gminnych (deputowani). W Galicji działał Sejm Krajowy wybierany w systemie kurialnym, od 1873 r. jej mieszkańcy brali też udział w wyborach do państwowej Izby Poselskiej. Zawsze i wszędzie istniała przewaga władz wykonawczych nad ustawodawczymi. W prezentowanych tablicach nie uwzględniono władz Rzeczypospolitej Krakowskiej ze względu na niewielkie ich znaczenie, a także władz Królestwa Polskiego od 15 I 1917 r., ponieważ w praktyce autonomia była niewielka (rząd powstał dopiero 7 XII 1917 r.).

Formowanie polskich oddziałów zbrojnych nie zawsze wiązało się z istnieniem autonomicznych polskich organizmów państwowych. Samodzielnych oddziałów wojskowych nie miała Rzeczpospolita Krakowska, nie było ich w autonomicznej Galicji, tworzono natomiast takie oddziały przy pomocy obcych rządów, wiążąc ich powstanie z dążeniem do uzyskania niepodległości. Pierwszą taką formacją były legiony działające w latach 1797–1801 dzięki władzom Francji. Dlatego ich liczebność i losy zostały uwzględnione w tablicach.

Jeszcze inaczej przedstawiono dane dotyczące wymiaru sprawiedliwości. W tematyce tej przedstawiono informacje dla Królestwa Polskiego i Galicji. W Królestwie Polskim autonomia sądownictwa istniała do 1841 r., do 1847 r. bez zmian obowiązywały kodeksy – karny i cywilny; od 1847 r. obowiązywał nowy kodeks karny, lecz inny niż na pozostałych obszarach państwa rosyjskiego. Pewna odmienność istniała także po 1876 r. w Królestwie Polskim, gdy powstał ujednolicony kodeks, dlatego też przedstawiono dane dotyczące także okresu po 1831 r.

W dziale drugim, mimo wszystkich wymienionych na wstępie wad i braków, zebrane dane pozwoliły ukazać wszystkie najważniejsze procesy demograficzne, jakie miały miejsce na ziemiach polskich w latach 1795–1918. W okresie tym wystąpiły bardzo istotne zmiany. Nastąpiła „eksplozja demograficzna" – w niespotykanym dotychczas i później stopniu wzrosła liczba ludności. Początkowo wystąpiło to w zachodnich dzielnicach Polski, a po 1855 r. na całym badanym obszarze. Był to głównie wynik spadku zgonów (najpierw dzieci, a później także niemowląt) i wzrostu przeciętnego trwania życia ludności. Bardzo znaczny przyrost naturalny doprowadził do nasilenia się emigracji, najpierw w zaborze pruskim, a później w Galicji i Królestwie Polskim.

Przymusowa, odgórnie wprowadzona przez władze państwa rosyjskiego, była zmiana struktury wyznaniowej w zaborze rosyjskim. Na terenie cesarstwa w 1839 r., a w 1875 r. w Królestwie Polskim została zarządzona kasata Kościoła greckokatolickiego, a jego wyznawców zmuszono do przyjęcia prawosławia (w 1906 r. część przyjęła katolicyzm). Społeczeństwo żyjące na badanym obszarze w początkach XX wieku zdecydowanie różniło się od społeczeństwa sprzed 100 lat. Równocześnie zmieniła się struktura społeczna i zawodowa ludności. Nastąpiło zniesienie poddaństwa chłopów, a później ich uwłaszczenie. Zmniejsza się udział ludności żyjącej z rolnictwa, dokonuje się proces urbanizacji i proletaryzacji społeczeństwa, głównie dzięki rozwojowi przemysłu.

W dziale trzecim starano się pokazać zasadniczą zmianę w materialnych warunkach bytu społeczeństwa, jaka dokonała się w XIX wieku. Była ona konsekwencją przede wszystkim przewrotu w sposobie produkcji i w jej infrastrukturze. Nastąpił znaczny wzrost wydajności pracy. Wielkość produkcji zaczęła systematycznie szybciej wzrastać niż liczba ludności. Zmiany poziomu życia ludności w pierwszych 60 latach prezentowanego okresu były stosunkowo niewielkie. Dopiero później tempo zmian uległo znacznemu przyspieszeniu, które zahamował wybuch I wojny światowej.

Tych wielkich zmian nie obrazują zamieszczone tablice dotyczące płac, ponieważ przedstawiają dane dla części pracowników najemnych, którzy stanowili niewielką część społeczeństwa do końca prezentowanego okresu.

W rzeczywistości następowała znaczna poprawa odżywiania się ludności, chociaż w pierwszej połowie omawianego okresu poziom konsumpcji był nadal uzależniony od poziomu urodzaju, a zakończył się wielkim „klęskowym 10-leciem" w latach 1846–1855, gdy nastąpił splot różnego rodzaju klęsk elementarnych (m.in. nieurodzaje, choroby zakaźne). Po 1855 r. sytuacja ulega zmianie. Następuje systematyczny wzrost spożycia produktów zbożowych, ziemniaków, a także mięsa. Przez cały okres występowały bardzo znaczne różnice w wielkości spożycia ludności w zależności od stopnia jej zamożności i miejsca zamieszkania.

Proces zmian warunków mieszkaniowych widoczny był przede wszystkim w miastach. Chaty chłopskie przez cały okres były prawie wyłącznie drewniane, pokryte słomą (lepiej było w zaborze pruskim). Początkowo chaty były kurne lub dymne, a dopiero od połowy XIX wieku upowszechniły się kominy (na zachodzie wcześniej). Do końca XIX wieku chaty oświetlano łuczywem, a później szybko upowszechniały się lampy naftowe. Urządzeń sanitarnych chłopi właściwie nie znali. Wszędzie dodatnio wyróżniały się zabudowania folwarczne. Zmieniały się natomiast wyraźne warunki mieszkaniowe w miastach, szczególnie większych. Tam wzrastała znacznie liczba domów murowanych, bardzo szybko znikały też domy pokryte słomą. Większe miasta (szczególnie w dzielnicach pruskich) zaczęły od lat sześćdziesiątych XIX wieku korzystać w coraz większym stopniu z urządzeń użyteczności publicznej, upowszechniały się wodociągi i kanalizacja, a w końcu okresu rozpoczęła się gazyfikacja i elektryfikacja. W ciągu całego omawianego okresu warunki mieszkaniowe zdecydowanej większości rodzin, nawet w miastach, były bardzo trudne. W jednej izbie zamieszkiwało w prymitywnych warunkach kilka osób, dopiero w końcu okresu sytuacja ta poprawiła się.

Równocześnie następowała konkretna poprawa w stanie sanitarnym i zdrowotnym ludności. Wzrastała liczba lekarzy. Zmniejszyła się radykalnie zachorowalność i śmiertelność na ospę, natomiast znaczne spustoszenia zaczęła czynić gruźlica.

Bardzo istotne zmiany dokonywały się od końca XIX wieku w szpitalnictwie. Do lat siedemdziesiątych XIX wieku liczba prawdziwych szpitali prowadzących faktycznie leczenie chorych była niewielka. Dotychczasowe tzw. szpitale, utrzymywane przeważnie przez zakony, stanowiły raczej przytułki niż instytucje prowadzące leczenie chorych. Sytuacja zaczęła ulegać zmianie od lat siedemdziesiątych XIX wieku, od kiedy rozpoczęto budować nowoczesne szpitale (szczególnie prywatne).

Dla pracowników najemnych (poza rolnictwem) ważne znaczenie miało ustawodawstwo państwowe. Od 1883 r. w państwie pruskim obowiązywała ustawa o przymusowym ubezpieczeniu chorobowym, a od 1884 r. o ubezpieczeniu od wypadków przy pracy. W zaborze austriackim przymusowe ubezpieczenie chorobowe wprowadzono w 1886 r., a od roku następnego — ubezpieczenie od wypadków przy pracy. W zaborze rosyjskim w 1887 r. zalecano właścicielom fabryk udzielanie pracownikom bezpłatnej pomocy lekarskiej, lecz przymusowe ubezpieczenie chorobowe wprowadzono dopiero w 1912 r. Odszkodowania za wypadki przy pracy wprowadzono w tym zaborze w 1903 r.

Nie wszystkie z wyżej wymienionych procesów znalazły pełne odzwierciedlenie w przedstawionych tablicach, ponieważ nie doczekały się one wyczerpujących opracowań, szczególnie w ujęciu liczbowym.

W latach 1795–1918 następowało coraz szersze upowszechnianie oświaty, kultury i nauki. Rozmiary tego rozwoju były różne w poszczególnych dzielnicach Polski i związane były z polityką władz zaborczych.

Upowszechnienie szkolnictwa najszybciej i najpełniej było realizowane w dzielnicach leżących w granicach państwa pruskiego. W Prusach próbowano wprowadzić przymus uczęszczania do szkoły dzieci w wieku 6 do 14 lat już w 1801 r. (na Śląsku), w Wielkim Księstwie Poznańskim w 1825 r., lecz realizacja tych zarządzeń następowała powoli. W skali całego państwa pruskiego dopiero ustawa z roku 1845 doprowadziła (do 1848 r.) do pełnego zrealizowania obowiązku uczęszczania do szkoły wszystkich dzieci przez 8 lat. W państwie austriackim pełny obowiązek szkolny został wprowadzony w 1869 r., w Galicji zrealizowany w 1872 r., przy równoczesnym bezpłatnym nauczaniu. Wcześniej takie ustawy obowiązywały w Rzeczpospolitej Krakowskiej. W Królestwie Polskim, jak też na pozostałym obszarze zaboru rosyjskiego, nie wprowadzono

powszechnego obowiązku szkolnego, stąd też upowszechnienie szkolnictwa początkowego nastąpiło w Królestwie Polskim dopiero na początku XX wieku, w rezultacie rozwoju szkolnictwa prywatnego.

Drugim ważnym procesem dokonującym się w latach 1795–1918 były zmiany w charakterze narodowościowym szkół i związane z tym zmiany warunków rozwoju kultury i nauki polskiej.

Konsekwentną i stale wzmagającą się politykę germanizacji w szkolnictwie prowadziły władze pruskie. Polityka ta była zróżnicowana w czasie w zależności od terytorium. Najwcześniej pełna germanizacja szkolnictwa nastąpiła na Górnym Śląsku, gdzie szkolnictwo średnie zgermanizowano w pełni po 1815 r., a wszelkie inne do 1872 r. Wolniej podobny proces nastąpił w byłych Prusach Królewskich, a najpóźniej w Wielkim Księstwie Poznańskim. W tej ostatniej dzielnicy w szkołach średnich język niemiecki jako obowiązkowy wprowadzono już w 1816 r., później jako język wykładowy wszystkich przedmiotów w wyższych klasach, w 1872 r. — we wszystkich klasach; język polski pozostał jako przedmiot nadobowiązkowy do 1900 r. W szkołach początkowych w 1832 r. język niemiecki stał się przedmiotem obowiązkowym, a w latach 1872–1875 — oficjalnym językiem wykładowym, natomiast język polski był wykładany tylko w pierwszej klasie oraz w nauczaniu religii (od 1898 r. — tylko w nauczaniu religii w pierwszej klasie).

Podobny proces następował na ziemiach zaboru rosyjskiego, tylko z pewnym opóźnieniem. Do 1832 r. szkolnictwo polskie rozwijało się tam bez przeszkód. W 1832 r. zamknięto polski Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Wileński. Poza Królestwem Polskim nastąpił upadek polskiego szkolnictwa katolickiego, wobec wyraźnego faworyzowania prawosławnego szkolnictwa rosyjskiego. Utrata polskiego charakteru szkolnictwa nastąpiła po 1864 r. Poza Królestwem Polskim szkolnictwo zostało całkowicie zrusyfikowane. W Królestwie przełomowy był rok 1869, gdy na miejsce zlikwidowanej polskiej Szkoły Głównej powstał rosyjski Uniwersytet w Warszawie, w pełni też zrusyfikowano szkoły średnie (język polski — przedmiot nadobowiązkowy). W szkołach elementarnych po 1871 r. język rosyjski stał się przedmiotem obowiązkowym, a od 1885 r. obowiązywał w nauczaniu wszystkich przedmiotów poza nauką języka polskiego i religii. Po 1905 r. rozszerzono w szkołach, szczególnie prywatnych, możliwość nauczania w języku polskim, powstawały liczne polskie, prywatne szkoły średnie.

Po 1915 r. w Królestwie Polskim język rosyjski przestał być językiem wykładowym we wszystkich szkołach. Szkoły polskie powstały też na obszarze Litwy i części Białorusi.

Inaczej problemy te kształtowały się na ziemiach pod zaborem austriackim. Do 1867 r. panowała tam tendencja do pełnej germanizacji szkolnictwa wyższego i średniego. Uniwersytet Lwowski — od 1817 r. i Krakowski — od 1854 r. były uczelniami niemieckimi. Od 1868 r. następuje polonizacja szkolnictwa.

Poza szkolnictwem przedstawiono niektóre dane dotyczące ruchu wydawniczego, który znacznie się rozwinął. Dotyczyło to w szczególności ziem pod zaborem austriackim, gdzie po 1864 r. ukazuje się najwięcej książek i czasopism, chociaż przez cały czas największym ośrodkiem wydawniczym pozostaje Warszawa.

Materiał zaprezentowano w postaci 113 zestawień tabelarycznych, 4 map i 6 wykresów.

Juliusz Łukasiewicz

PAŃSTWO

TERYTORIUM

Tabl. 1 (153). PODZIAŁ TERYTORIALNY ZIEM DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a]

Wyszczególnienie	Powierzchnia
1810 — w tys. km²	
Ogółem	**729,8**
Księstwo Warszawskie	161,5
Wolne Miasto Gdańsk	1,1
Zabór rosyjski	463,7[b]
Zabór pruski	26,2
Zabór austriacki (Galicja)	77,3
1816 — w km²	
Ogółem	**724 052**
Zabór rosyjski	591 013
Królestwo Polskie	127 321
1816 (dok.)	
Zabór rosyjski (dok.)	
Litwa i Białoruś	304 356
Ruś	159 336
Zabór pruski	54 542[c]
Wielkie Księstwo Poznańskie	28 989
Pomorze Gdańskie	25 553[c]
Zabór austriacki (Galicja)	77 347
Wolne Miasto Kraków	1 150[d]

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r. *b* Bez obwodu tarnopolskiego (z zaboru austriackiego), który w latach 1809—1815 był okupowany przez wojska rosyjskie. *c* Według ówczesnego podziału administracyjnego, który do prowincji Prus Zachodnich (Pomorze Gdańskie) nie włączył Warmii, lecz niewielkie tereny Prus Wschodnich. *d* Włączone w 1846 r. do zaboru austriackiego.

Do ziem polskich co najmniej od początku XX w. zaliczano także: Mazury, tj. rejencję olsztyńską o obszarze 12 025 km² (obejmujące część Warmii, m.in. Olsztyn), Górny Śląsk, tj. rejencję opolską o obszarze 13 230 km² oraz tzw. Śląsk Cieszyński o obszarze 2 222 km²; łącznie zaliczano dodatkowo obszar o powierzchni 27 477 km².

Na podstawie: A. Krzyżanowski i K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 2—3; S. Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920, s. 70; obliczenia własne.

Władze centralne i terenowe

Tabl. 2 (154). SEJM KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO I KRÓLESTWA POLSKIEGO

Okresy obrad	Liczba				Marszałek	
	posiedzeń[a]	senatorów	posłów	deputowanych	senatu	izby poselskiej
Księstwo Warszawskie						
10—24 III 1809	13	18	60	40	Stanisław Małachowski	Tomasz A. Ostrowski
9—23 XII 1811	14	30	100	66	Tomasz A. Ostrowski	Stanisław Sołtyk
26—28 VI 1812	2	30	100	66	Tomasz A. Ostrowski	Adam K. Czartoryski
Królestwo Polskie						
27 III—27 IV 1818	20	45	77	51	Stanisław K. Potocki	Wincenty Krasiński
13 IX—13 X 1820	11	45	77	48	Stanisław K. Potocki	Rajmund Rembieliński
13 IV—13 VI 1825	.	45	76	50	Stanisław Zamoyski	Stanisław Piwnicki
27 V—28 VI 1830	13	53	85	49	Stanisław Zamoyski	Józef Lubowidzki
18 XII 1830—23 XI 1831[b]	133	54	78	47	Antoni Ostrowski	Władysław Ostrowski

a Tylko izby poselskiej. *b* W maju 1831 r. wybrano 30 posłów reprezentujących ziemie wschodnie zaboru rosyjskiego, a Sejm wybrał 13 nowych senatorów; w czerwcu 1831 r. faktycznie było 59 senatorów, 83 posłów i 33 deputowanych.

Uwaga. Wybory do izby poselskiej odbyły się: w I—II 1809 r., w X—XI 1811 r., w X 1817 r.—I 1818 r., a następne odbywały się co dwa lata.

Na podstawie: *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 1, napisał A. Ajnenkiel, Warszawa 1989, s. 37—38, 56—57, 272—273.

Tabl. 3 (155). SEJM KRAJOWY W GALICJI

Lata wyborów	Liczba posłów						Liczba wyborców[a]				
	ogółem	wiryliści[b]	kuria				ogółem	kuria			
			I	II	III	IV		I	II	III	IV[c]
1876.....	151	10	44	3	20	74	532 781	2 086	73	22 005	508 617
1883.....	151	10	44	3	20	74	563 104	2 235	74	22 872	537 923
1889.....	151	10	44	3	20	74	557 981	2 419	93	24 154	531 315
1895.....	151	10	44	3	20	74	584 905	2 411	94	26 118	556 282
1901.....	161	12	44	3	28	74	637 091	2 380	91	49 098	585 522
1908.....	161	12	44	3	28	74	716 391	2 297	106	63 402	650 586
1913.....	161	12	44	3	28	74	799 428	2 174	116	79 139	717 999

a Uprawnionych do głosowania. *b* Było wśród nich 3 arcybiskupów i biskupów oraz 2 rektorów, a od 1900 r. także rektor politechniki oraz prezes Akademii Umiejętności w Krakowie. *c* Liczba prawyborców.

Kuria pierwsza obejmowała wielką własność, czynne prawo wyborcze mieli pełnoletni właściciele dóbr szlacheckich płacący wysokie podatki (1 poseł na około 50 wyborców). Druga kuria reprezentowała trzy izby przemysłowo-handlowe. Trzecia kuria reprezentowała mieszkańców 15 większych miast (Lwów wybierał 4 posłów, a Kraków — 3). Prawo wyborcze było określone cenzusem majątkowym lub wykształcenia, miało je 6–7% mieszkańców miast. Od 1896 r. zwiększono liczbę mandatów o 3 (otrzymały je Lwów i Kraków), a w 1900 r. o dalsze 5 (dla 10 nowych miast) — prawa wyborcze w 1908 r. miało 10,5% mieszkańców tych miast. Kuria czwarta reprezentowała mieszkańców małych miast i wsi. Tu wybory były 2-stopniowe; prawo głosowania miało 9–10% mieszkańców (prawo mieli tylko bogatsi).

W praktyce do 1908 r. blisko połowę posłów stanowili właściciele ziemscy (w 1876 r. — 71, w 1889 r. — 81), drugą dużą grupę posłów stanowili urzędnicy i osoby wykonujące wolne zawody (w 1876 r. — 50, w 1889 r. — 47), chłopów w 1883 r. nie było wcale, w 1889 r. — 2, a dopiero w 1908 r. — 18.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 292, 295; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 77.

Tabl. 4 (156). WYBORY DO SEJMU KRAJOWEGO GALICJI

Wyszczególnienie	1895	1901	1908	1895	1901	1908
	kuria III			kuria IV		
Według oddanych głosów na stronnictwa — w odsetkach						
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
stronnictwa:						
Konserwatyści	24,1	29,2	5,5	54,7	46,0	24,8
Demokraci	74,8	56,4	58,7	14,3	5,4	2,3
Narodowi demokraci[a]	—	2,1	26,2	0,8	10,4	3,8
Ludowe[a]	—	4,7	5,9	6,8	10,8	28,8
Socjaliści	—	5,5	1,7	—	—	—
Ukraińskie	1,1	2,1	1,1	18,2	27,4	38,7
Inne	—	—	0,9	5,2	—	1,6
Według udziału uprawnionych do głosowania — w %						
W prawyborach	x	x	x	20,1	18,4	31,8
W wyborach	.	.	39,7	93,1	89,7	93,4

a Wraz z pokrewnymi.

W kurii I głosowano do 1901 r. wyłącznie na konserwatystów, w 1908 r. głosowało na nich 98,2% wyborców (w 1889 r. głosowało w tej kurii 25,8% uprawnionych, w 1908 r. — 49,5%, a w 1913 r. — 53%).

W kurii IV w prawyborach wybierano w mniejszych miastach i gminach elektorów w proporcji 1 elektor na 500 wyborców, w wyborach oprócz tych elektorów brali udział bezpośrednio właściciele ziemscy niespełniający warunków do głosowania w kurii I (a więc także każdy z nich miał takie samo prawo wyborcze jak 500 innych osób). W 1913 r. na 15 537 wyborców w tej kurii było 14 360 elektorów reprezentujących 718 tys. prawyborców i 1 177 głosujących osobiście.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 293–294; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 77.

Tabl. 5 (157). WYNIKI WYBORÓW DO AUSTRIACKIEJ IZBY DEPUTOWANYCH W GALICJI

Stronnictwa	1897	1901	1907	1911	1907	1911
	liczba posłów				uzyskane głosy w odsetkach	
Ogółem	**78**	**78**	**106**	**106**	**100,0**	**100,0**
Konserwatyści	46	49	15	17	10,9	11,3
Demokraci	11	8	12	15	3,9	8,0
Centrum	—	—	14	1	8,9	2,0
Narodowi demokraci	6	7	14	12	8,6	10,4
Ludowe	3	4	16	23	13,7	15,2
Socjaldemokraci	2	2	5	9	5,0	5,1
Ukraińskie	9	7	27	26	45,7	42,2
Żydowskie	—	—	3	—	2,0	2,0
Inne	1	1	—	3	1,3	3,8

W latach 1897 i 1901 wybierano systemem kurialnym, przy czym było pięć kurii, cztery pierwsze jak w wyborach do sejmu krajowego, a do kurii piątej należeli wszyscy mężczyźni, którzy ukończyli 24 lata i nie należeli do innych kurii. W kurii pierwszej wybierano 20 posłów (0,2% ogółu uprawnionych do głosowania), w drugiej — 3, w trzeciej — 13 (3,0%), w czwartej — 27 (40,5%), a w piątej — 15 (56,3%). W kurii pierwszej i drugiej wybierano tylko konserwatystów, w trzeciej kurii w 1901 r. głosowało na nich 47,8% wyborców, w czwartej — 34,5%, a w piątej — 42,6%; w kurii czwartej na ludowców głosowało 14,7%, a na stronnictwo ukraińskie — 34,7%. W wyborach w latach 1907 i 1911 nie było kurii, prawo głosu uzyskali wszyscy mężczyźni mający co najmniej 24 lata (w 1907 r. w wyborach wzięło udział 84,8% uprawnionych do głosowania).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 285–290; K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914, Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Wrocław 1959, s. 170–171.

Tabl. 6 (158). NACZELNE WŁADZE WYKONAWCZE KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO W LATACH 1807–1815

Okresy	Nazwa organu państwowego i jego skład	Rezydenci Francji
14 I 1807–5 X 1807	**Komisja Rządząca** – 7 osób przewodniczący – Stanisław Małachowski Dyrektorium Generalne – 5 dyrektorów pierwszy dyrektor – Feliks Łubieński	Charles de Talleyrand-Perigord gen. Etienne Vincent (do XII 1807)
17 IX 1807–22 V 1815	**Książę** – król Saksonii Fryderyk August	Jean Ch. Serra (1807–1810)
5 X 1807–12 V 1813[a]	**Rada Stanu** – przewodniczący i 6 ministrów oraz od 12 VIII 1808 r. 6 radców stanu, a od końca 1809 r. – 12 radców stanu przewodniczący: Stanisław Małachowski (5 X–16 XII 1807), Ludwik Gutakowski (16 XII 1807–25 III 1809), Stanisław K. Potocki (25 III 1809 r.) Rada Ministrów – 6 ministrów prezes – przewodniczący Rady Stanu pierwszy minister – Feliks Łubieński	Edouard Bignon (1810–1812) Ambasadorowie: Dominique G. F. Pradt (od 31 V 1812) Ed. Bignon (od I 1813)

a Data opuszczenia Księstwa Warszawskiego przez wojsko polskie, które na żołd francuski przeszło 6 VI 1813 r.

Księstwo Warszawskie do 1809 r. obejmowało 6 departamentów i 60 powiatów, później 10 departamentów i 100 powiatów; na czele departamentu stał prefekt i doradcza rada departamentalna, na czele powiatu – podprefekt i rada powiatowa. Członków rad powoływał król z podwójnej liczby kandydatów przedstawionych przez sejmiki lub zgromadzenia gminne.

Na podstawie: I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 1971, s. 94; *Historia państwa i prawa Polski*, pod red. J. Bardacha, tom III, Warszawa 1981, s. 89–94, 103–105, 169–170, 176; B. Grochulska, *Księstwo Warszawskie*, wyd. 2, Warszawa 1991, s. 64–67, 233.

Tabl. 7 (159). NACZELNE WŁADZE WYKONAWCZE KRÓLESTWA POLSKIEGO

Okresy	Nazwa organu i jego skład
	Król
3 V 1815—1 XII 1825	Aleksander I cesarz Rosji
1 XII 1825—25 I 1831	Mikołaj I cesarz Rosji (detronizowany)
20 V 1815—24 XII 1815	**Rząd Tymczasowy** — 5 namiestników
	prezes — Wasilij Łanskoj
	wiceprezes — Adam J. Czartoryski
	Tymczasowa Rada Stanu — 21 członków: 5 namiestników, 2 ministrów, 6 radców stanu, 8 referendarzy stanu
	przewodniczący — jeden z namiestników
24 XII 1815—28 VII 1826	**Namiestnik** — Józef Zajączek
	Rada Stanu — do 4 XII 1830 r. — zgromadzenie ogólne 21 członków: przewodniczący, 5 ministrów, 9 radców zwyczajnych, 1 radca sekretarz stanu, 5 nadzwyczajnych radców stanu (prezes Głównej Izby Obrachunkowej, prokurator generalny i 3 członków Trybunału Najwyższego zasiadających w Komisji Rządowej Sprawiedliwości)
	przewodniczący — król (formalnie, faktycznie — namiestnik), a od 12 VIII 1826 r. — prezes Rady Administracyjnej
	Rada Administracyjna — do 4 XII 1830 r. (część Rady Stanu, m.in. 5 ministrów; doradczy organ namiestnika, od 12 VIII 1826 r. o uprawnieniach namiestnika)
	prezes — namiestnik — Walenty Sobolewski (12 VIII 1826—3 XII 1830)

Królestwo Polskie dzieliło się na 8 województw zarządzanych przez komisje wojewódzkie oraz na 39 obwodów, na czele których stali komisarze delegowani przez komisje wojewódzkie. Istniały też miasta wydzielone (od 1818 r. osiem wojewódzkich), na czele których stali prezydenci (przy każdym z nich było po 4 radnych mianowanych przez króla).

Na podstawie: I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 1971, s. 170—171; *Historia państwa i prawa Polski*, pod red. J. Bardacha, tom III, Warszawa 1981, s. 176, 304, 308—309, 314—315, 340, 354—361.

Tabl. 8 (160). NACZELNE WŁADZE WYKONAWCZE W CZASIE POWSTANIA LISTOPADOWEGO W KRÓLESTWIE POLSKIM

Okresy	Nazwa organu i jego skład
5 XII 1830—18 I 1831	**Dyktator** — Józef Chłopicki
	Rząd
3 XII—21 XII 1830	Rząd Tymczasowy — podporządkowany dyktatorowi, nadzorujący komisje rządowe — 6 osób, 3 wydziały przewodniczący — Adam J. Czartoryski
21 XII 1830—30 I 1831	Rada Najwyższa Narodowa — ogniwo pośrednie między dyktatorem a ministrami — 5 członków, 5 sekcji
30 I—26 IX 1831	**Rząd Narodowy** — z pełnią władzy wykonawczej — 5 członków, 5 wydziałów, ponadto podporządkowanych 6 ministrów, którzy od 8 VII 1831 r. tworzą Radę Ministrów przewodniczący: Adam J. Czartoryski (30 I—16 VIII 1831) Jan Krukowiecki, równocześnie prezes Rady Ministrów (17 VIII—7 IX 1831) Bonawentura Niemojowski (8 IX—26 IX 1831)
	Naczelni wodzowie
30 XI 1830—18 I 1831	Józef Chłopicki
24 I—25 II 1831	Michał Radziwiłł
26 II—11 VIII 1831	Jan Skrzynecki
11 VIII—20 VIII 1831	Henryk Dembiński
20 VIII—8 IX 1831	Jan Krukowiecki
10 IX—4 X 1831	Maciej Rybiński

Na podstawie: I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 1971, s. 98—99; *Historia państwa i prawa Polski*, pod red. J. Bardacha, tom III, Warszawa 1981, s. 423—427.

Tabl. 9 (161). NACZELNE WŁADZE PODZIEMNEGO PAŃSTWA POLSKIEGO

Okresy	Nazwa organu i jego skład
1 IX 1862—9 III 1863	**Komitet Centralny Narodowy** jako Tymczasowy Rząd Narodowy[a] — 5 członków; od 19 I 1863 r. organ wykonawczy — Komisja Wykonawcza — 5 członków przewodniczący — Stefan Bobrowski
9 III—19 III 1863	**Dyktator** — Marian Langiewicz, a przy nim Rząd Narodowy Cywilny — 4 członków
21 III—10 V 1863	**Tymczasowy Rząd Narodowy** — 6 członków, od 13 IV 1863 r. utworzono 5 wydziałów na czele: Stefan Bobrowski (do 12 IV 1863 r.) Agaton Giller (od 13 IV 1863 r.)
10 V—17 X 1863	**Rząd Narodowy** — do 22 V 1863 r. — 6 członków, od 24 V 1863 r. — 5 członków na czele: Agaton Giller (do 22 V 1863 r.) Franciszek Dobrowolski (24 V—10 VI 1863) Karol Majewski (11 VI—17 IX 1863) Franciszek Dobrowolski (17 IX—17 X 1863)
17 X 1863—11 IV 1864	**Dyktator** — Romuald Traugutt (1-osobowy Rząd Narodowy)
13 IV—5 VII 1864	**Rząd Narodowy** — 3 członków na czele — Bronisław Brzeziński

a Od 26 I do 8 III 1863 r. formalnie istniała dyktatura Ludwika Mierosławskiego.

W Królestwie Polskim utworzono 8 województw (od września 1862 r.) kierowanych przez naczelników; od 1 II 1863 r. działał prowincjonalny Rząd Tymczasowy na Litwie i Białorusi, przemianowany na Wydział Zarządzający Prowincjami Litwy, od 26 VI 1863 r. — Wydział Wykonawczy na Litwie. Istniały też: Wydział Wykonawczy na Rusi, w Galicji (nosiły różne nazwy) oraz Komitet Wielkopolski — wszystkie bez faktycznej władzy.

Na podstawie: *Historia państwa i prawa Polski*, pod red. J. Bardacha, tom III, Warszawa 1981, s. 431—468; S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1972, s. 262—263, 288—297, 366, 381, 390, 429—438, 460—466, 515—528, 636, 657, 720—725.

Tabl. 10 (162). NAJWYŻSZE WŁADZE GALICJI W DOBIE AUTONOMICZNEJ

Okresy	Osoba
Namiestnicy	
20 IX 1866—7 X 1868	Agenor Gołuchowski
1868—1871	(p.o.) L. Possinger-Choborski
20 VII 1871—3 VIII 1875	Agenor Gołuchowski
XII 1875—10 VIII 1883	Alfred Potocki
10 VIII 1883—IX 1888	Filip Zaleski
1888—25 IX 1895	Kazimierz Badeni
25 IX 1895—III 1898	Eustachy Sanguszko
31 III 1898—1903	Leon Piniński
VI 1903—12 IV 1908	Andrzej Potocki
23 III 1908—10 V 1913	Michał Bobrzyński
10 V 1913—VI 1915	Witold Korytkowski
VI 1915—IV 1916	Herman Colard
IV 1916—III 1917	Erich von Diller
1917—30 X 1918	Karl Huyn

Okresy	Osoba
Ministrowie dla Galicji	
11 IV 1871—1873	Kazimierz Grocholski
1873—1888	Florian Ziemiałkowski
1888—12 XI 1893	Filip Zaleski
12 XI 1893—29 IX 1895	Apolinary Jaworski
2 X 1895—XII 1895	Leon Biliński
I 1896—28 XI 1897	Edward Rittner
17 XII 1897—5 III 1898	Herman von Loebl
5 III 1898—28 IX 1899	Adam Jędrzejowicz
17 X 1899—18 I 1900	Kazimierz Chłędowski
18 I 1900—28 V 1906	Leonard Piętak
3 VI 1906—22 XI 1907	Wojciech Dziedrzyński
22 XI 1907—4 III 1909	Dawid Abrahamowicz
4 III 1909—9 I 1911	Władysław Dulęba
9 I 1911—19 XI 1911	Władysław Zaleski
19 XI 1911—28 XII 1913	Władysław Długosz
2 I 1914—21 X 1916	Zdzisław Morawski
31 X 1916—21 IV 1917	Michał Bobrzyński
24 VI 1917—22 VII 1918	Kazimierz Twardowski
24 VII 1918—31 X 1918	Kazimierz Gałecki

Namiestnik kierował administracją rządową m.in. poprzez starostów stojących na czele powiatów (w 1869 r. — 76 starostów, w 1910 r. — 83). Działały również organy samorządowe: Wydział Krajowy — organ wykonawczy Sejmu Krajowego, rady powiatowe (wybieralne), których organem wykonawczym były wydziały powiatowe oraz rady gminne.

Na podstawie: I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 1971, s. 45—50; K. Grzybowski, *Galicja 1848—1914*, Wrocław 1959, s. 205; *Historia państwa i prawa Polski*, pod red. J. Bardacha, tom IV, Warszawa 1982, s. 301—324.

Wojsko

Tabl. 11 (163). LEGIONY POLSKIE

Daty	Wyszczególnienie
9 I 1797	Decyzja o powstaniu Legionów Polskich przy Republice Lombardzkiej
17 V 1797	Organizacja 2. Legii oraz batalionu artylerii pod dowództwem gen. J. H. Dąbrowskiego
4 XI 1797	Stan rzeczywisty Legionów: 6 027 żołnierzy, w tym: w 1. Legii (dowódca gen. J. Wielhorski) — 290 w Ferrarze, w 2. Legii (dowódca gen. T. Rymkiewicz) — 2 501 w Mantui i Mediolanie
1 VII 1799	Po klęskach armii francuskiej — stan 1. Legii — 1 319 żołnierzy (w tym 329 w szpitalach), większe straty w 2. Legii — poległ dowódca gen. T. Rymkiewicz
8 IX 1799	Decyzja o utworzeniu Legii tzw. Naddunajskiej przy francuskiej armii reńskiej, dowódca gen. K. Kniaziewicz — formowana w Lotaryngii i Alzacji
10 II 1800	Decyzja o utworzeniu Legii Włoskiej przy armii francuskiej, dowódca gen. J. H. Dąbrowski (od IX 1800 r. przy armii cizalpińskiej, następnie Republiki Włoskiej)
VIII 1800	Stan Legii: Włoskiej — 4 825 żołnierzy (w XII 1800 r. — 6 300), Naddunajskiej — 4 806
IV 1801	Legia Naddunajska przeniesiona do Lombardii
XII 1801	Rozwiązanie obu legii — utworzenie trzech oddzielnych półbrygad — dwie przy Republice Włoskiej, trzecia przy królestwie Etrurii
17 V 1802	Wyjazd trzeciej półbrygady (b. Legii Naddunajskiej) na San Domingo w składzie 2 570 osób (3 II 1803 r. zostało 504)
27 I 1803	Wyjazd drugiej półbrygady na San Domingo w składzie 2 438 osób, we Włoszech zostały 3 152 osoby

Na podstawie: J. Pachoński, *Legiony Polskie 1794—1807*, tom II, III, IV, Warszawa 1971—1979, passim.

Tabl. 12 (164). WOJSKA KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO

Daty	Wyszczególnienie
1 I 1809	Stan — naczelny dowódca J. Poniatowski, trzy legie, w nich: 12 pułków piechoty, 6 pułków jazdy, 3 bataliony artylerii — ogółem 31 713 żołnierzy i 6 035 koni, z tego 3 pułki w Hiszpanii, a dwa w Gdańsku (łącznie w nich ok. 11 tys. żołnierzy)
28 XI 1809	Nowa organizacja: dwie dywizje, w każdej 5 brygad — ogółem 18 pułków piechoty, w nich 44 950 żołnierzy (6 196 w Hiszpanii, 4 141 w Gdańsku), 16 pułków jazdy (14 526 koni)
1 XI 1810	Stan rzeczywisty — 54 230 osób

Tabl. 12 (164). WOJSKA KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO (dok.)

Daty	Wyszczególnienie
24 VI 1812	W wojsku w Księstwie było 74 722 żołnierzy, poza tym w wojsku francuskim Legia Nadwiślańska i gwardia polsko-francuska — ogółem 85 700 żołnierzy
VI 1812	Utworzono V korpus Wielkiej Armii pod dowództwem J. Poniatowskiego w składzie 10 pułków piechoty i 6 pułków jazdy, liczący 36 311 żołnierzy — wszyscy z wojska Księstwa Warszawskiego, reszta — 6 pułków piechoty i 10 jazdy — w ośmiu innych korpusach
II 1813	Oddziały polskie w rejonie Kalisza — 7 663 żołnierzy, w marcu jako dywizja w Lipsku pod dowództwem J. H. Dąbrowskiego liczy 3 858 żołnierzy (reszta zdezerterowała)
II 1813	Oddziały polskie w rejonie Częstochowy pod dowództwem J. Poniatowskiego liczą 10 500 żołnierzy, w marcu w rejonie Krakowa jako VIII korpus liczą pod bronią 11 932 żołnierzy
8 VII 1813	Stan VIII korpusu w Żytawie — 7 978 żołnierzy, a IV korpusu jazdy — ok. 3,5 tys., oprócz tego dywizja J. H. Dąbrowskiego i rozproszone pułki — łącznie ok. 18 tys. żołnierzy

Na podstawie: B. Gembarzewski, *Wojsko Polskie, Księstwo Warszawskie 1807–1814*, wyd. 2, Warszawa 1912, s. 9, 14–19, 52, 118–119; M. Kukiel, *Dzieje wojska polskiego w dobie napoleońskiej*, wyd. 2, część 1, Warszawa 1918, s. 215–218, część 2, Warszawa 1920, s. 42–43, 185–187; M. Łukasiewicz, *Armia księcia Józefa 1813*, Warszawa 1986, s. 119, 129, 168–179, 211.

Tabl. 13 (165). WOJSKO POLSKIE W KRÓLESTWIE POLSKIM

Daty	Wyszczególnienie
2 XI 1814	W granicach byłego Księstwa Warszawskiego pod naczelnym dowództwem Wielkiego Księcia Konstantego — 33 709 żołnierzy, a w wojskach wracających z Francji i Hamburga — 6 984
20 VIII 1815	Stan wojska — 23 436 żołnierzy, w tym 1 993 generałów i oficerów
1 IX 1830	Stan wojska — 41 886 żołnierzy (w latach 1816–1830 pobór rekrutów — 26 700 osób na 10 lat), w tym 1 679 generałów i oficerów; skład: Gwardia Królewska — 3 728 żołnierzy (część korpusu gwardii cesarskiej), piechota (2 dywizje po 6 pułków) — 24 604 żołnierzy, jazda — 7 788 żołnierzy (2 dywizje, 8 pułków), korpus artylerii i inżynierii — 2 615 żołnierzy, 10 986 koni oraz 96 dział
II 1831	W wojsku ok. 55 tys. żołnierzy, 47 batalionów (1 IX 1830 r. — 26) piechoty, w nich ok. 37 600 żołnierzy, 97 szwadronów jazdy — ok. 15 800 żołnierzy, 136 dział
IV 1831	W wojsku ok. 70 tys. żołnierzy, 68 batalionów piechoty — ok. 49 tys. osób, 109 szwadronów jazdy — ok. 19 tys. żołnierzy, 144 działa
VIII 1831	Stan wojska: 71 batalionów piechoty — ok. 40 tys. żołnierzy, 85 szwadronów jazdy — 12 tys. żołnierzy, łącznie — ok. 54 tys. żołnierzy, 134 działa

Na podstawie: B. Gembarzewski, *Wojsko Polskie, Królestwo Polskie 1815–1830*, Warszawa 1903, s. 9–10, 20, 29, 44, 59, 68–70, 78–80, 84–87, 103–105, 125–127; W. Tokarz, *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*, Warszawa 1930, s. 22, 89–90, 95–109, 387–390.

Tabl. 14 (166). BITWY I POTYCZKI W POWSTANIU STYCZNIOWYM W LATACH 1863 I 1864

Wyszczególnienie	Ogółem	1863					1864			
		razem	kwartał				razem	kwartał		
			I	II	III	IV		I	II	III i IV
Ogółem	**1 228**[a]	**1 025**	**222**	**326**	**289**	**188**	**202**	**146**	**53**	**3**
Królestwo Polskie	**956**[a]	**764**	**198**	**187**	**217**	**162**	**191**	**137**	**52**	**2**
województwa:										
Kaliskie	131	110	22	35	29	24	21	16	4	1
Płockie.....	106	97	31	27	28	11	9	6	3	—
Mazowieckie	155	143	31	30	56	26	12	9	3	—
Sandomierskie.....	130	81	17	33	13	18	49	37	12	—
Krakowskie.....	101	73	21	14	24	14	28	23	5	—
Lubelskie.....	145	101	28	12	20	41	44	33	11	—
Podlaskie.....	101[a]	86	35	17	14	20	14	9	4	1
Augustowskie	87	73	13	19	33	8	14	4	10	—
Litwa	**237**	**227**	**24**	**110**	**70**	**23**	**10**	**8**	**1**	**1**
województwa:										
Kowieńskie	99	91	4	35	33	19	8	7	—	1
Grodzieńskie.....	65	64	12	31	19	2	1	1	—	—
Wileńskie.....	49	48	7	28	11	2	1	—	1	—
Inne.....	24	24	1	16	7	—	—	—	—	—
Ruś	**35**	**34**	**—**	**29**	**2**	**3**	**1**	**1**	**—**	**—**

a Włączono 1 potyczkę z kwietnia 1865 r.

Uwaga. Województwa — według podziału administracyjnego przyjętego przez władze powstańcze; dane prezentowane w tablicy nie obejmują wszystkich potyczek.

Na podstawie: S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863—1864*, Rapperswil 1913, tabela statystyczna.

Tabl. 15 (167). POLSKIE ODDZIAŁY WOJSKOWE PRZY ARMII AUSTRO-WĘGIER I NIEMIEC W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

Daty	Wyszczególnienie
27 VIII 1914	Decyzja władz armii Austro-Węgier o utworzeniu Legionów Polskich, ich dowódcą od 25 IX 1914 r. był gen. K. Trzaska-Durski, do tego czasu powstały trzy pułki; w dniu 7 XI 1914 r. ich stan ewidencyjny — 11 480 osób
19 XII 1914	Powstanie I Brygady (z 1 pułku), dowódca Józef Piłsudski, w składzie 2 pułków
23 IV 1915	Utworzenie II Brygady (dowódca F. Kűttner), a 8 V 1915 r. — III Brygady (dowódca płk W. Grzesicki), obie w składzie po dwa pułki
1 IX 1915	Liczebność Legionów — ok. 16,5 tys. żołnierzy: I Brygada — ok. 5,5 tys., II Brygada — ok. 5 tys., III Brygada — ok. 6 tys.; w oddziałach tyłowych — ok. 9 tys. osób

Tabl. 15 (167). POLSKIE ODDZIAŁY WOJSKOWE PRZY ARMII AUSTRO-WĘGIER I NIEMIEC W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ (dok.)

Daty	Wyszczególnienie
11 II 1916	Etatowy stan 6 pułków legionowych — 17 838 żołnierzy, od 4 II 1916 r. dowódcą Legionów gen. Puchalski
20 IX 1916	Przekształcanie Legionów w Polski Korpus Posiłkowy, od 14 XI 1916 r. dowódcą płk S. Szeptycki, dowódcą: I Brygady — płk M. Januszajtis, II Brygady — płk J. Haller, III Brygady — płk S. Szeptycki (od 30 XII 1916 r. — płk Z. Zieliński)
VII 1917	Kryzys przysięgowy: złożenia przysięgi odmówiło 4 723 żołnierzy, legionistów z Królestwa internowano, z Galicji — wcielono do armii Austro-Węgier. W I 1918 r. w korpusie pozostało ok. 7 500 żołnierzy. Korpus istniał do 5 III 1918 r.
10 IV 1918	Decyzja o sformowaniu Polskiej Siły Zbrojnej podporządkowanej armii niemieckiej; utworzono dwa pułki — stan w dniu 2 XI 1918 r. — 9 232 osoby

Na podstawie: M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej*, Warszawa 1990, s. 91–98, 146–151, 228–229, 247–249, 303–306, 353–373; *Historia Polski*, wyd. Instytut Historii PAN, tom III, część 3, Warszawa 1974, s. 363–364.

Tabl. 16 (168). POLSKIE ODDZIAŁY WOJSKOWE NA TERENIE PAŃSTWA ROSYJSKIEGO I WE FRANCJI W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

Daty	Wyszczególnienie
8 II 1917	Rozpoczęcie formowania Dywizji Strzelców Polskich na Ukrainie (od III 1916 r. istniała Brygada), dowódca gen. T. Bylewski, od 10 IV 1917 r. — gen. A. Syman; w V 1917 r. liczyła ok. 12 tys. żołnierzy, w X 1917 r. zostało 2 650 żołnierzy
8 VII 1917	Decyzja o utworzeniu Korpusu Polskiego, dowódca gen. J. Dowbór-Muśnicki; w XII 1917 r. na Białorusi korpus liczył 21 981 żołnierzy, 10 V 1918 r. — 23 661
23 V — — 8 VII 1918	Rozbrojenie Korpusu przez władze niemieckie
14 XII 1917	Rozpoczęcie formowania na Ukrainie II i III Korpusu Polskiego
3 III 1918	Do II Korpusu (dowódca gen. J. Stankiewicz) przyłącza się II Brygada Legionów pod dowództwem płk J. Hallera, który 28 III 1918 r. zostaje dowódcą Korpusu
12 V 1918	Po bitwie z Niemcami pod Kaniowem Korpus rozbrojony (6 915 żołnierzy)
15 I 1918	W III Korpusie Polskim (dowódca gen. de Herning Michaelis) ok. 3 600 żołnierzy
10 VI 1918	Korpus zdemobilizowany (ok. 2 500 żołnierzy)
4 VII 1917	Decyzja władz Francji o powołaniu Armii Polskiej we Francji
10 I 1918	Utworzenie pierwszego pułku strzelców, a 10 III 1918 r. — drugiego i trzeciego, w nich 10 IV 1918 r. — 10 842 żołnierzy
4 VIII 1918	Połączenie pułków w I Dywizję Strzelców Polskich, dowódca gen. Ecochard
4 X 1918	Dowódcą Armii — gen. J. Haller, ok. 1 XI 1918 r. — 17 345 żołnierzy, w tym 10 162 w strefie frontowej

Na podstawie: M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej*, Warszawa 1990, s. 282–283, 316–317, 338–341, 400–410, 418–430, 460–464.

WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI

Rys. SCHEMAT ORGANIZACJI SĄDOWNICTWA W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM I W KRÓLESTWIE POLSKIM W LATACH 1808–1841

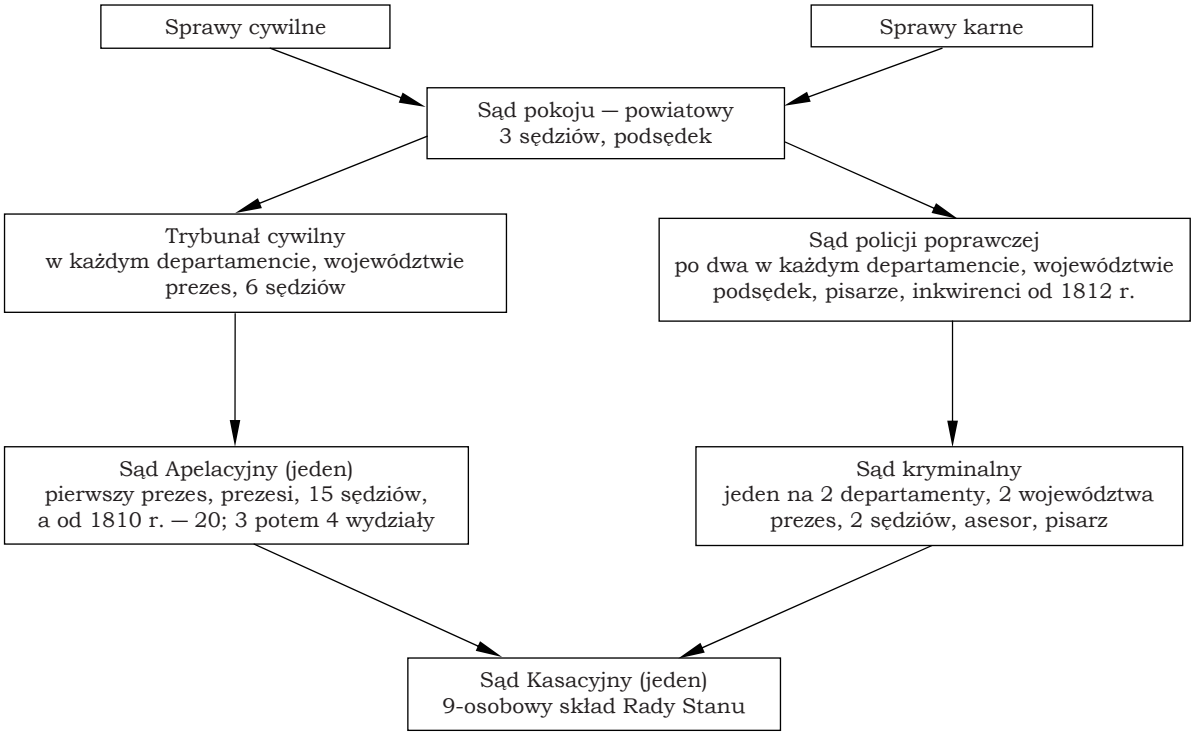

Wszystkie sądy były sądami I instancji dla konkretnych spraw według wagi przestępstwa, tak np. podsędek w sądzie pokoju osądzał wykroczenia (do 5 dni aresztu, potem do 8 dni), sąd policji poprawczej — występki (do 5 lat więzienia, od 1818 r. — do 3 lat), sąd kryminalny — zbrodnie. Wszystkich sędziów i podsędków mianował król dożywotnio, tylko sędziowie pokoju byli mianowani na 2 lata. Prokuratorów (z nominacji królewskiej) nie było w sądach pokoju, w sądach poprawczych mogli być zastępowani przez innych urzędników. Wszyscy obrońcy sądowi byli mianowani, patroni przy trybunałach — przez ministra, adwokaci przy Sądzie Apelacyjnym i mecenasi w Sądzie Kasacyjnym — przez króla. W sądach karnych nie było oddzielnych obrońców.

Na podstawie: *Historia państwa i prawa Polski*, pod red. J. Bardacha, tom III, Warszawa 1981, s. 123–129, 469–474.

Tabl. 17 (169). SPRAWY KARNE W SĄDACH KRÓLESTWA POLSKIEGO

Lata	Sprawy	Obwinieni		Sprawy	Obwinieni	
		ogółem	w tym odpowiadający z aresztu		ogółem	w tym odpowiadający z aresztu
	w liczbach bezwzględnych			na 100 tys. ludności		
	przeciętne roczne					
1822–1830	20 205	.	4 616	515	x	118
1832–1833	.	34 133	4 766	x	858	120
1835–1841	30 454	57 472	7 051	698	1 319	162
1842–1844	38 757	.	9 052	826	x	193
1845–1847	44 547	.		920	x	x
1848–1851	56 168	78 655	14 377	1 168	1 636	299
1852–1854	74 516	82 413	15 570	1 550	1 714	324
1855–1857	60 379	76 477	14 463	1 283	1 625	307
1858–1860	62 998	86 996	16 217	1 313	1 813	338
1861–1862	56 345	76 342	15 685	1 140	1 545	317

Sprawy karne w sądach Królestwa Polskiego obejmują wszystkie, nawet najdrobniejsze, m.in. drobne wykroczenia, obelgi, potwarze. W latach 1835–1841 przeciętnie rocznie 10 823 sprawy dotyczyły wykroczeń (35,5% ogółu spraw), a 19 631 – zbrodni i występków (64,5%; 450 spraw na 100 tys. ludności). W latach 1859 i 1860 obelgi i potwarze stanowiły 45,3% wszystkich sądzonych spraw; wiele z tych spraw później przeszło do kompetencji wójtów i burmistrzów i w latach 1868 i 1869 nowe sprawy o obelgi i potwarze stanowiły w sądach tylko 7,5% wszystkich spraw.

W latach 1848–1862 wśród wszystkich sądzonych przestępstw, przestępstwa przeciwko: prawom osobistym (m.in. obelgi i potwarze) stanowiły 49,1%, prawu własności – 37,1% (w tym kradzieże – 26,1%), porządkowi publicznemu – 12,1%, religii i obyczajowości – 1,7%.

Nieznana jest liczba wyroków wymierzonych przez sądy, skazujących na kary policyjne (areszt – do 8 dni, grzywna – do 40 złp, chłosta – do 16 razów), których była zdecydowana większość.

W latach 1835–1839 przeciętnie rocznie skazywano na: karę śmierci – 10 razy, twierdzę – 60, długotrwałe więzienie – 766, a na tzw. kary poprawcze – 2 245 (więzienie – od 8 dni do 3 lat, kary pieniężne – od 40 do 2 tys. złp, chłostę – od 16 do 120 razów), tj. łącznie wydawano 3 081 wyroków.

Na podstawie: [R.] B[uczyński], *Stan moralny społeczeństwa naszego na podstawie wykazów statystycznych karnych*, „Biblioteka Warszawska", *Rok 1874*, tom III, s. 241–249, 257; E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani. Więzienia i systemy kar w Królestwie Polskim 1815–1914*, Warszawa 1989, s. 43.

Tabl. 18 (170). SKAZANI PRZEZ SĄDY CYWILNE W KRÓLESTWIE POLSKIM WEDŁUG RODZAJU KARY

Lata	Ogółem	Katorga i zesłanie	Roty aresztanckie	Więzienie i areszt	Inne kary
	przeciętne roczne				
W liczbach bezwzględnych					
1877–1878	10 530	201	736	8 869	724
1882–1883	14 192	358	1 239	11 252	1 343
1885–1888	17 997	368	1 476	13 508	2 645
1890–1892	20 553	326	1 640	16 114	2 473
1894–1898	14 753	311	1 385	11 401	1 656
1899–1903	14 730	203	1 184	11 429	1 914
1907–1911	15 231	435	1 205	10 940	2 651
W odsetkach					
1877–1878	100,0	1,9	7,0	84,2	6,9
1882–1883	100,0	2,5	8,7	79,3	9,5
1885–1888	100,0	2,0	8,2	75,1	14,7
1890–1892	100,0	1,6	8,0	78,4	12,0
1894–1898	100,0	2,1	9,4	77,3	11,2
1899–1903	100,0	1,4	8,0	77,6	13,0
1907–1911	100,0	2,9	7,9	71,8	17,4

Od 1876 r. w Królestwie Polskim wprowadzano rosyjską procedurę karną i rosyjski kodeks karny. Wprowadzały one sądy gminne i sądy pokoju w miastach oraz sądy okręgowe w każdej guberni.

Sądy cywilne nie orzekały kary śmierci. Od schyłku lat siedemdziesiątych XIX w. rozpatrywanie spraw zagrożonych karą śmierci przejęły w praktyce sądy wojskowe. W latach 1905–1909 w Warszawskim Wojskowym Okręgu Sądowym na 1 564 skazanych wydano 750 wyroków śmierci (wykonano 214), a 574 skazano na katorgę.

Na podstawie: E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815–1914*, Warszawa 1989, s. 190, 278, 486–494.

Tabl. 19 (171). SĄDOWNICTWO POWSZECHNE W GALICJI W LATACH 1868–1918

Rodzaje sądów	Liczba sądów	Kompetencje sądów	Skład sądzący
Powiatowe	170[a]	drobne sprawy cywilne i wykroczenia	działały jednoosobowo
Okręgowe (obwodowe)	17 (6 w Galicji Zachodniej, 11 w Galicji Wschodniej)	w I instancji wszelkie sprawy poza sprawami rozpatrywanymi w sądach powiatowych oraz sprawami apelacyjnymi	orzekały kolegialnie: 3 sędziów w sprawach cywilnych i 4 w karnych; od 1873 r. w sprawach karnych zagrożonych karą do 5 lat więzienia oraz politycznych orzekała ława przysięgłych[b]
Wyższe sądy krajowe	2 (1 w Krakowie, 1 we Lwowie)	tylko sprawy apelacyjne	orzekały kolegialnie w składzie 5 sędziów
Najwyższy Trybunał	1 (w Wiedniu)	tylko sprawy apelacyjne	dla Galicji osobny skład (tzw. senat), który wyrokował w składzie 7 sędziów

a W 1913 r. było 190 sądów, w Galicji: Zachodniej — 70, Wschodniej — 120. *b* Kandydatów do ławy przysięgłych ustalała komisja pod przewodnictwem prezesa sądu okręgowego z listy mężczyzn mających co najmniej 30 lat i płacących co najmniej 20 koron podatku bezpośredniego. Spośród tych kandydatów powoływano w drodze losowania członków do ławy.

Uwaga. Sędziowie byli mianowani przez cesarza dożywotnio i byli niezawiśli.

Na podstawie: *Historia państwa i prawa Polski*, pod red. J. Bardacha, tom III, Warszawa 1981, s. 430–433; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 80.

Tabl. 20 (172). OBWINIENI O ZBRODNIE I PRZESTĘPSTWA[a] W GALICJI

Wyszczególnienie	1895–1899[b]	1900–1904	1905–1909
	przeciętne roczne		
W liczbach bezwzględnych			
Oskarżeni	16 295	19 458	20 489
Uwolnieni	3 374	4 805	5 220
Skazani	10 882	12 973	14 153
na karę śmierci	22	17	12
na więzienie: 5 lat i więcej	70	65	57
1–5 lat	612	576	633
3–12 miesięcy	2 837	2 331	2 292
1–3 miesięcy	3 786	4 534	4 147
na areszt — do 1 miesiąca	1 428	3 296	4 220
na karę pieniężną	2 127	2 154	2 792

a Suma uwolnionych i skazanych jest mniejsza od oskarżonych, ponieważ część oskarżonych o przestępstwa została skazana za wykroczenia. *b* W przypadku skazanych — przeciętne roczne z lat 1895 i 1896.

Tabl. 20 (172). OBWINIENI O ZBRODNIE I PRZESTĘPSTWA[a] W GALICJI (dok.)

Wyszczególnienie	1895–1899[b]	1900–1904	1905–1909
	przeciętne roczne		
Na 100 tys. ludności			
Oskarżeni	231	261	262
Uwolnieni	48	64	67
Skazani	157	174	181
na karę śmierci	0,3	0,2	0,1
na więzienie: 5 lat i więcej	1,0	0,9	0,7
1— 5 lat	8,8	7,7	8,1
3—12 miesięcy	41	31	29
1— 3 miesięcy	55	61	53
na areszt — do 1 miesiąca	21	44	54
na karę pieniężną	31	29	36
W % ogółu skazanych			
Skazani na:			
karę śmierci	0,2	0,1	0,1
więzienie: 5 lat i więcej	0,6	0,5	0,4
1— 5 lat	5,6	4,4	4,5
3—12 miesięcy	26,1	18,0	16,2
1— 3 miesięcy	34,8	34,9	29,3
areszt — do 1 miesiąca	13,1	25,4	29,8
karę pieniężną	19,6	16,6	19,7

a Suma uwolnionych i skazanych jest mniejsza od oskarżonych, ponieważ część oskarżonych o przestępstwa została skazana za wykroczenia. *b* W przypadku skazanych — przeciętne roczne z lat 1895 i 1896.

W latach 1887—1890 skazywano przeciętnie rocznie 9 634 osoby (149 osób na 100 tys. ludności), a w latach 1891—1894 — 9 912 osób (148).

W latach 1895—1909, tj. w ciągu 15 lat orzeczono 248 wyroków śmierci, a wykonano 9 (pozostałe objęto ułaskawieniem), w tym w latach 1905—1909 na 58 wyroków śmierci wykonano 1.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Galicji*, tom IV, Lwów 1893, s. 378—379, tom V, Lwów 1898, s. 356—357; *Podręcznik Statystyki Galicji*, tom VIII, Lwów 1908, s. 324—325, tom IX, Lwów 1913, s. 346—347.

Tabl. 21 (173). OBWINIENI O WYKROCZENIA[a] W GALICJI

Wyszczególnienie	1895[b]	1900—1904	1905—1909
W liczbach bezwzględnych			
Oskarżeni	450 357	510 892	473 019
Uwolnieni	272 558	300 864	252 931
Skazani	187 799	212 181	222 400
na areszt: ponad 3 miesiące	60	176	165
1—3 miesięcy	2 184	2 646	2 666
8 dni do 1 miesiąca	22 096	26 725	27 721
7 dni i mniej	120 539	123 050	106 724
na karę pieniężną	42 798	59 218	84 927
na inne kary	122	365	197
Na 100 tys. ludności			
Oskarżeni	654	684	605
Uwolnieni	381	403	324
Skazani	273	284	285
na areszt: ponad 3 miesiące	0,1	0,2	0,2
1—3 miesięcy	3,2	3,5	3,4
8 dni do 1 miesiąca	32	36	35
7 dni i mniej	175	165	137
na karę pieniężną	62	79	109
na inne kary	0,2	0,5	0,3
W % ogółu skazanych			
Skazani na:			
areszt: ponad 3 miesiące	0,0	0,1	0,1
1—3 miesięcy	1,2	1,2	1,2
8 dni do 1 miesiąca	11,8	12,6	12,5
7 dni i mniej	64,2	58,0	48,0
karę pieniężną	22,8	27,9	38,2
inne kary	0,1	0,2	0,1

a W okresach wieloletnich — przeciętne roczne; suma uwolnionych i skazanych jest większa od oskarżonych, ponieważ część oskarżonych o przestępstwa została skazana za wykroczenia. *b* Dane dotyczą sądów powiatowych.

Na podstawie: *Podręcznik Statystyki Galicji*, tom IX, Lwów 1913, s. 347.

Tabl. 22 (174). SĄDY I WIĘZIENIA W GALICJI

A. SĄDY W 1912 R.

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych
Sądy: krajowe i obwodowe	19
powiatowe	188
Prokuratorzy[a]	79
Sędziowie	1 893
w sądach:	
dwóch wyższych krajowych	469
innych krajowych i obwodowych	576
powiatowych	848
Urzędnicy	3 185
w sądach:	
krajowych i obwodowych	1 259
powiatowych	1 926
Służba	839
Służba więzienna[b]	437
Adwokaci	1 390

B. WIĘZIENIA

Wyszczególnienie	1900	1910
Więzienia[c]	4	4
Urzędnicy	.	25[d]
Dozorcy	.	293
Więźniowie ogółem	3 079	2 951
Z liczby ogółem — więźniowie:		
pobierający naukę:		
w liczbach bezwzględnych	719	585
w %	23,4	19,8
chorzy:		
w liczbach bezwzględnych	1 106	842
w %	35,9	28,5
zmarli:		
w liczbach bezwzględnych	100	57
w %	3,2	1,9
Przeciętna liczba więźniów w 1 dniu	2 162	1 942
Wydatki w tys. koron	1 052	1 710
Dochody w tys. koron	431	631
Dopłaty państwa w tys. koron	621	1 079

a W sądach krajowych i obwodowych. *b* W sądach zwykłych krajowych i obwodowych. *c* 3 więzienia dla mężczyzn (we Lwowie, Stanisławowie i Wiśliczu) oraz 1 dla kobiet (we Lwowie). *d* Ponadto 13 księży, 20 zakonnic, 4 lekarzy, 6 nauczycieli.

W 1914 r. było 1 531 adwokatów (tj. 18,9 na 100 tys. ludności), z tego 464 (30,3%) adwokatów było wyznania rzymskokatolickiego i protestanckiego, 83 (5,4%) wyznania greckokatolickiego oraz 984 (64,3%) wyznania mojżeszowego.

We Lwowie było 366 adwokatów, a w Krakowie — 279, tj. łącznie 42,1% ogólnej ich liczby w Galicji.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Galicji*, tom IX, Lwów 1913, s. 351—353; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 82.

LUDNOŚĆ

ZALUDNIENIE

Tabl. 23 (175). LUDNOŚĆ NA ZIEMIACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a] I GÓRNEGO ŚLĄSKA

A. OGÓŁEM

Wyszczególnienie	1846	1870	1897	1911		1846—1870	1870—1897	1897—1911
	w tysiącach				1846=100	średnie roczne tempo wzrostu w %		
Rzeczpospolita	**22 020**	**26 443**	**39 445**	**48 869**	**222**	**0,8**	**1,5**	**1,5**
Zabór rosyjski:								
Królestwo Polskie	4 867	6 079	9 402	11 914	245	0,9	1,6	1,7
Litwa i Białoruś	5 210	6 186	10 064	12 709	244	0,7	1,8	1,7
Ruś[b]	4 684	5 812	9 566	12 337	263	0,9	1,9	1,8
Galicja	4 876	5 492	7 047	8 082	166	0,5	0,9	1,0
Zabór pruski:								
Wielkie Księstwo Poznańskie	1 364	1 570	1 848	2 114	155	0,6	0,6	1,0
Pomorze Gdańskie	1 019	1 304	1 517	1 713	168	1,0	0,6	0,9
Górny Śląsk — rejencja opolska	**987**	**1 288**	**1 772**	**2 228**	**226**	**1,1**	**1,2**	**1,6**

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r. *b* Łącznie z powiatem kijowskim, który przed 1772 r. nie leżał w granicach Rzeczypospolitej.

Tabl. 23 (175). LUDNOŚĆ NA ZIEMIACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a] I GÓRNEGO ŚLĄSKA (dok.)

B. NA 1 km² POWIERZCHNI

Wyszczególnienie	1846	1870	1897	1911
Rzeczpospolita	**30**	**36**	**54**	**67**
Zabór rosyjski:				
Królestwo Polskie	38	48	74	94
Litwa i Białoruś	17	20	33	42
Ruś[b]	28	35	58	75
Galicja	62	70	90	103
Zabór pruski:				
Wielkie Księstwo Poznańskie	47	54	64	73
Pomorze Gdańskie	40	50	59	67
Górny Śląsk — rejencja opolska	**75**	**97**	**134**	**168**

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r. *b* Łącznie z powiatem kijowskim, który przed 1772 r. nie leżał w granicach Rzeczypospolitej.

W 1910 r. w rejencji olsztyńskiej było 544 tys. ludności (45 osób na 1 km² powierzchni), a na Śląsku Cieszyńskim 435 tys. (196 na 1 km²).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 5–9; S. Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920, s. 214.

Tabl. 24 (176). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO WEDŁUG DEPARTAMENTÓW W 1810 R.

Departamenty	Powierzchnia w tys. km²	Ludność		
		ogółem		w tym w miastach w % ogółem
		w tys.	na 1 km² powierzchni	
Ogółem	**161,5**	**4 334**	**26,9**	**18,6**
Bydgoski	15,2	337	22,2	21,6
Kaliski	18,2	513	28,1	14,9
Krakowski	10,4	443	42,7	16,2
Lubelski	16,7	457	27,3	17,8
Łomżyński	18,8	417	22,2	13,8
Płocki	16,7	386	23,2	12,9

Tabl. 24 (176). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO WEDŁUG DEPARTAMENTÓW W 1810 R. (dok.)

Departamenty	Powierzchnia w tys. km²	Ludność		
		ogółem		w tym w miastach w % ogółem
		w tys.	na 1 km² powierzchni	
Poznański	19,2	581	30,3	25,5
Radomski	15,0	363	24,1	17,4
Siedlecki	14,2	323	22,8	15,9
Warszawski	17,1	515	30,2	25,9

W 1810 r. wśród ludności cywilnej Księstwa Warszawskiego na 100 mężczyzn przypadało 98,9 kobiety.

Na podstawie: H. Grossman, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808 i 1810 r.*, „Kwartalnik Statystyczny", zeszyt 1, 1925, s. 45—48.

Tabl. 25 (177). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG WOJEWÓDZTW

Województwa[a]	Powierzchnia w km²	1819	1844	1819	1844
		ludność			
		w tysiącach		na 1 km² powierzchni	
Ogółem	**127 321**	**3 457**	**4 767**	**27,2**	**37,5**
Augustowskie	18 767	439	623	23,4	33,2
Kaliskie	17 000	506	724	29,8	42,6
Krakowskie[b]	10 569	383	482	36,2	45,7
Lubelskie	16 739	430	573	25,7	34,3
Mazowieckie	19 838	649	941	32,7	47,4
Płockie	16 653	399	537	24,0	32,2
Podlaskie	14 185	317	419	22,3	29,5
Sandomierskie	13 567	334	468	24,7	34,5

a, *b* Od 1838 r.: *a* — gubernie, *b* — gubernia kielecka.

Uwaga. Dane urzędowe na pewno zaniżone, co szczególnie dotyczy 1819 r. Bliższe rzeczywistości są dane za 1827 r. — ludność Królestwa Polskiego wynosiła 4 032 tys., tj. na 1 km² powierzchni przypadało 31,7 osoby.

Na podstawie: J. K. Janczak, *Statystyka ludności Królestwa Polskiego 1815—1830*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 31; J. K. Janczak, *Statystyka ludności Królestwa Polskiego 1830—1844*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XVI, 1985, s. 34; F. Rodecki, *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830.

Tabl. 26 (178). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ CYWILNA KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG GUBERNI

Gubernie	1868	1897	1910	1868	1897	1910
	powierzchnia w km²	ludność				
		w tysiącach		1868=100	na 1 km² powierzchni	
Ogółem	**127 321**	**5 706**	**9 149**	**12 204**	**214**	**45**	**72**	**96**
Kaliska	11 374	601	834	1 228	204	53	73	108
Kielecka	10 093	470	755	986	210	47	75	98
Lubelska	16 838	659	1 121	1 493	226	39	67	89
Łomżyńska	12 087	456	643	755	165	38	53	62
Piotrkowska	12 248	636	1 389	1 987	313	52	113	162
Płocka	10 877	443	618	798	180	41	57	73
Radomska	12 352	499	804	1 084	217	40	65	88
Siedlecka	14 334	505	757	974	193	35	53	68
Suwalska	12 551	511	563	636	124	41	45	51
Warszawska	14 569	926	1 666	2 264	245	64	114	155

Uwaga. Gubernie w granicach z 1868 r. Ludność w 1868 r. — zaniżona, w 1910 r. — zawyżona (dane urzędowe).

Na podstawie: S. Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920, s. 196–211.

Tabl. 27 (179). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ LITWY, BIAŁORUSI ORAZ RUSI NA ZIEMIACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a] WEDŁUG GUBERNI

A. POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ

Gubernie	1846	1870	1897	1912	
	powierzchnia w tys. km²	ludność			
		w tysiącach			1846=100
Ogółem					
Ogółem	**469,4**	**9 894**	**11 998**	**19 631**	**25 429**	**257**
Litwa i Białoruś					
Grodzieńska	38,6	874	1 009	1 603	1 998	229
Kowieńska	40,3	912	1 156	1 545	1 819	199
Mińska	91,4	1 011	1 182	2 148	2 926	289
Mohylewska	48,0	860	948	1 687	2 307	268
Wileńska	42,0	793	1 002	1 591	1 990	251
Witebska	44,1	760	889	1 489	1 875	247

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r.

Tabl. 27 (179). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ LITWY, BIAŁORUSI ORAZ RUSI NA ZIEMIACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a] WEDŁUG GUBERNI (dok.)

A. POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ (dok.)

Gubernie	1846		1870	1897	1912	
	powierzchnia w tys. km²	ludność				
		w tysiącach				1846=100
Ruś						
Kijowska[b]	51,0	1 730	2 175	3 559	4 636	268
Podolska	42,1	1 540	1 933	3 018	3 883	252
Wołyńska	71,9	1 414	1 704	2 990	3 996	283

B. LUDNOŚĆ NA 1 km² POWIERZCHNI

Gubernie	1846	1870	1897	1912
Ogółem				
Ogółem	**21**	**26**	**42**	**54**
Litwa i Białoruś				
Grodzieńska	23	26	42	52
Kowieńska	23	29	38	45
Mińska	11	13	24	32
Mohylewska	18	20	35	48
Wileńska	19	24	38	47
Witebska	17	20	34	43
Ruś				
Kijowska[b]	34	43	70	91
Podolska	37	46	72	92
Wołyńska	20	24	42	56

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r. *b* Łącznie z powiatem kijowskim, który przed 1772 r. nie leżał w granicach Rzeczypospolitej; w 1912 r. bez tego powiatu ludność wynosiła 3 851 tys.

Uwaga. Dane dla lat 1846, 1870 i 1912 nie w pełni wiarygodne (dane urzędowe).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 9.

Tabl. 28 (180). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ CYWILNA GALICJI WEDŁUG OBWODÓW SĄDOWYCH

Obwody sądowe	Powierzchnia w 1847 r. w km²	1819	1847	1910	1819	1847	1910
		ludność					
		w tysiącach			1819=100	na 1 km² powierzchni	
Ogółem	**78 497**[a]	**3 766**	**4 902**	**7 962**	**211**	**48**	**62**	**102**
Galicja Zachodnia	**23 157**	**1 416**	**1 888**	**2 669**	**188**	**61**	**82**	**115**
Jasło	2 860	202	283	294	146	71	99	103
Kraków[b]	3 656	287	390	670	233	79	107	183
Nowy Sącz	4 104	197	264	346	176	48	64	84
Rzeszów	5 358	236	308	548	232	44	57	102
Tarnów	3 515	211	270	368	174	60	77	105
Wadowice	3 664	283	373	444	157	77	102	121
Galicja Wschodnia	**55 340**	**2 350**	**3 013**	**5 293**	**225**	**42**	**54**	**96**
Brzeżany	4 339	187	232	418	224	43	53	96
Czortków	3 543	161	218	385	239	45	62	109
Kołomyja	4 571	164	245	437	266	36	54	95
Lwów[c]	7 802	350	435	891	255	45	56	114
Przemyśl	4 568	223	269	508	228	49	59	111
Sambor	4 914	256	322	470	184	52	66	96
Sanok	4 183	221	299	321	145	53	71	77
Stanisławów	7 007	194	268	667	344	28	38	95
Stryj	5 709	183	250	364	199	32	44	64
Tarnopol	3 286	193	222	362	188	59	68	110
Złoczów	5 418	218	255	470	216	40	47	87

a Łącznie z Wolnym Miastem Krakowem. *b* W 1819 r. dane dotyczą Wolnego Miasta Krakowa i obwodu Bochnia. *c* W latach 1819 i 1847 łącznie z obwodem Żółkiew.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 34; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 18–21; J. Szewczuk, *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*, Lwów 1939, s. 302–304.

Tabl. 29 (181). LUDNOŚĆ GALICJI

Lata	Ogółem	Galicja		Ogółem	Galicja		Ogółem	Galicja	
		Zachodnia	Wschodnia		Zachodnia	Wschodnia		Zachodnia	Wschodnia
	w tysiącach			1857=100			na 1 km² powierzchni		
1857	4 597	1 585	3 013	100	100	100	58	.	.
1869[a]	5 445	1 968	3 450	118	124	115	69	87	62
1880	5 959	2 114	3 845	130	133	128	76	91	69
1890	6 608	2 300	4 308	144	145	143	84	99	78
1900	7 316	2 502	4 812	159	158	160	93	108	87
1910	8 026	2 690	5 336	175	170	177	102	116	96

a W podziale na Galicję Zachodnią i Wschodnią dane dotyczą ludności mającej obywatelstwo austriackie.

Na podstawie: K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857–1910*, w: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 45–63.

Tabl. 30 (182). POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ ZABORU PRUSKIEGO ORAZ GÓRNEGO ŚLĄSKA WEDŁUG REJENCJI

Wyszczególnienie	1871	1890	1910		1871	1890	1910
	powierzchnia w km²	ludność					
		w tysiącach		1871=100	na 1 km² powierzchni		
Ogółem	**67 772**	**4 209**	**4 764**	**6 012**	**143**	**62**	**70**	**89**
Zabór pruski	**54 542**	**2 899**	**3 186**	**3 804**	**131**	**53**	**58**	**70**
rejencje:								
Bydgoska	11 460	567	625	764	135	49	55	67
Poznańska	17 529	1 017	1 127	1 336	131	58	64	76
Gdańska	7 959	525	589	743	141	66	74	93
Kwidzyńska	17 594	790	845	961	122	45	48	55
Górny Śląsk – rejencja opolska	**13 230**	**1 310**	**1 578**	**2 208**	**169**	**99**	**119**	**167**

W 1810 r. ludność zaboru pruskiego wynosiła 2 150 tys. (39 osób na 1 km² powierzchni), a w 1858 r. – 2 553 tys. (47 na 1 km²), a Górnego Śląska (rejencji opolskiej) odpowiednio: 906 tys. (69 na 1 km²) i 1 078 tys. (82 na 1 km²).

Na podstawie: E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 23–26; S. Kowal, *Społeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871–1914*, Poznań 1982, s. 37; *Historia Śląska*, pod red. S. Michalkiewicza, tom III, część 1, Wrocław 1976, s. 26, tom III, część 2, Wrocław 1985, s. 23.

Tabl. 31 (183). LUDNOŚĆ KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1897 R.

Płeć Gubernie	Na 100 ludności obecnej przypadało osób w wieku					
	do 19 lat			20–39	40–59	60 lat i więcej
	ogółem	do 9	10–19			
Ogółem	**49,2**	**28,1**	**21,0**	**30,3**	**14,3**	**6,2**
mężczyźni	48,7	28,2	20,5	31,2	14,1	6,0
kobiety	49,6	28,1	21,5	29,4	14,6	6,4
Kaliska	51,3	29,5	21,8	27,5	14,3	6,9
Kielecka	51,3	30,0	21,3	28,0	14,8	5,9
Lubelska	49,4	28,2	21,2	31,0	14,1	5,5
Łomżyńska	47,7	27,4	20,3	31,1	14,5	6,7
Piotrkowska	50,2	29,1	21,1	31,2	13,5	5,1
Płocka	49,9	28,4	21,5	28,0	14,8	7,3
Radomska	50,8	29,7	21,1	29,2	14,1	5,9
Siedlecka	48,0	27,7	20,3	30,6	14,9	6,5
Suwalska	47,8	26,0	21,8	27,9	15,7	8,6
Warszawska	46,6	26,3	20,3	32,9	14,3	6,2

W Królestwie Polskim w 1897 r. wśród ludności cywilnej na 100 mężczyzn przypadało 104,9 kobiety, najwięcej — 109,5 — w guberni suwalskiej, a wśród ludności obecnej (tzn. z ludnością wojskową) — 99,5 kobiety, najmniej w guberni łomżyńskiej — 92,9.

Na Litwie i Białorusi w 1897 r. na 100 ludności obecnej przypadało 49,9 osoby w wieku do 20 lat, a w wieku 60 lat i więcej — 7,1 osoby, na Rusi odpowiednio — 51,1 i 5,5. Na Litwie i Białorusi na 100 mężczyzn wśród ludności cywilnej przypadało 104,6 kobiety (101,5 — wśród ludności obecnej), a na Rusi — 102,8 (wśród obecnej — 100,3).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 33–35; S. Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920, s. 106, 115–117.

Tabl. 32 (184). LUDNOŚĆ GALICJI WEDŁUG PŁCI I WIEKU

Lata Płeć		Na 100 ludności obecnej przypadało osób w wieku					
		do 19 lat			20–39	40–59	60 lat i więcej
		ogółem	do 9	10–19			
Ogółem	1869	47,8	28,3	19,5	31,1	17,5	3,6
	1880	48,4	26,9	21,5	29,2	17,8	4,6
	1890	47,8	26,8	21,0	29,6	17,6	5,0
	1900	48,7	27,5	21,2	28,7	16,7	5,9
	1910	**52,0**	**30,5**	**21,5**	**25,8**	**16,8**	**5,4**
Mężczyźni	1869	47,9	28,4	19,5	30,3	17,8	3,9
	1910	**52,2**	**31,2**	**21,0**	**25,0**	**17,0**	**5,8**
Kobiety	1869	47,6	28,2	19,4	31,8	17,3	3,2
	1910	**51,7**	**29,8**	**21,9**	**26,7**	**16,5**	**5,1**

W Galicji w 1869 r. wśród ludności obecnej na 100 mężczyzn przypadało 102,6 kobiety, a w 1910 r. – 103,8; wśród ludności cywilnej w 1910 r. na 100 mężczyzn przypadało 105,5 kobiety.

Na podstawie: K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857–1910*, w: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 114–145.

Tabl. 33 (185). LUDNOŚĆ ZABORU PRUSKIEGO, GÓRNEGO ŚLĄSKA ORAZ MAZUR WEDŁUG WIEKU W 1910 R.

Wyszczególnienie	Na 100 ludności obecnej przypadało osób w wieku						
	do 20 lat				21–44	45–69	70 lat i więcej
	ogółem	do 5	6–13	14–20			
Zabór pruski							
Wielkie Księstwo Poznańskie	52,3	17,1	20,7	14,5	28,2	16,4	3,1
rejencje: bydgoska	52,2	17,0	20,3	14,9	29,2	15,7	2,9
poznańska	52,4	17,2	20,9	14,3	27,7	16,7	3,2
Pomorze Gdańskie	50,5	16,5	19,6	14,4	29,3	17,0	3,2
rejencje: gdańska	49,0	16,2	18,9	13,8	30,5	17,3	3,2
kwidzyńska	51,7	16,8	20,2	14,8	28,4	16,8	3,1

Tabl. 33 (185). LUDNOŚĆ ZABORU PRUSKIEGO, GÓRNEGO ŚLĄSKA ORAZ MAZUR WEDŁUG WIEKU W 1910 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Na 100 ludności obecnej przypadało osób w wieku						
	do 20 lat				21–44	45–69	70 lat i więcej
	ogółem	do 5	6–13	14–20			
Górny Śląsk							
Rejencja opolska.....	52,5	17,5	20,6	14,4	29,8	15,3	2,4
Mazury							
Rejencja olsztyńska	50,9	15,7	20,1	15,1	26,6	19,3	3,2

W 1858 r. w Wielkim Księstwie Poznańskim ludność w wieku 14 lat i mniej stanowiła 37,4% ogólnej liczby ludności, a mająca 61 lat i więcej — 4,3%; w 1880 r. ludność w tych grupach wieku stanowiła odpowiednio: 39,4% i 6,2% (w Galicji — 37,9% i 3,8%), a w 1910 r. — 40,2% i 7,4% (w Galicji — 39,8% i 5,2%).

W 1910 r. w Wielkim Księstwie Poznańskim wśród ludności obecnej na 100 mężczyzn przypadało 107,7 kobiety (w rejencji poznańskiej — 110,4), a wśród ludności cywilnej — 110,5 (w rejencji poznańskiej — 113,1). Na Pomorzu Gdańskim wśród ludności obecnej na 100 mężczyzn przypadało 103,3 kobiety, a wśród ludności cywilnej — 107,3.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 32–36; K. Zamorski, *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 1991, s. 62.

Tabl. 34 (186). LUDNOŚĆ MIAST LICZĄCYCH POWYŻEJ 10 TYS. MIESZKAŃCÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO, GALICJI, ZABORU PRUSKIEGO I GÓRNEGO ŚLĄSKA

A. LUDNOŚĆ MIAST

Wyszczególnienie	1861	1871	1880	1890	1900	1910	
	w tysiącach						1861=100
Królestwo Polskie.....	246[a]	536[b]	.	941	1 645[c]	2 188[d]	889[e]
Galicja.....	207[f]	307[g]	442	543	706	1 047	506[h]
Zabór pruski:							
Wielkie Księstwo Poznańskie	93	128	162	206	239	349	375
Pomorze Gdańskie	138	165	194	251	323	419	304
Górny Śląsk — rejencja opolska	64	116	168	266	490	799	1 248

a 1858 r. *b* 1872 r. *c* 1897 r. *d* 1909 r. *e* 1909 r. przy podstawie 1858=100. *f* 1857 r. *g* 1869 r. *h* 1910 r. przy podstawie 1857=100.

Tabl. 34 (186). LUDNOŚĆ MIAST LICZĄCYCH POWYŻEJ 10 TYS. MIESZKAŃCÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO, GALICJI, ZABORU PRUSKIEGO I GÓRNEGO ŚLĄSKA (dok.)

B. LUDNOŚĆ MIAST W % OGÓŁU LUDNOŚCI

Wyszczególnienie	1861	1871	1880	1890	1900	1910
Królestwo Polskie	5,1[a]	8,6[b]	.	11,4	17,5[c]	18,3[d]
Galicja	4,5[f]	5,6[g]	7,4	8,2	9,6	13,1
Zabór pruski:						
Wielkie Księstwo Poznańskie	6,2	8,1	9,5	11,8	12,7	16,6
Pomorze Gdańskie	11,6	12,5	13,8	17,5	20,6	24,6
Górny Śląsk — rejencja opolska	5,6	8,9	11,7	16,9	26,2	36,2

a 1858 r. *b* 1872 r. *c* 1897 r. *d* 1909 r. *f* 1857 r. *g* 1869 r.

Na ww. obszarze ludność miast liczących powyżej 10 tys. mieszkańców wzrosła z 748 tys. w latach 1857–1861 do 4 802 tys. w latach 1909–1910 (blisko 6-krotnie), tj. z 5,6% do 18,5% ogółu ludności.

W 1897 r. na obszarze Litwy i Białorusi ludność takich miast stanowiła 9,1% ogółu ludności, a na Rusi — 6,4%.

Największymi miastami były: Warszawa (w 1865 r. — 244 tys. ludności, a w 1910 r. — 781 tys.), Łódź (odpowiednio: 40 tys. i 408 tys.), Lwów (80 tys. i 207 tys.), Wilno (60 tys. i 181 tys.), Gdańsk (83 tys. i 170 tys.), Poznań (51 tys. i 157 tys.) oraz Kraków (52 tys. i 154 tys.).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 24–31; M. Nietyksza, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa 1986, s. 115.

Tabl. 35 (187). LUDNOŚĆ GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA W 1897 R.

A. LUDNOŚĆ OBECNA

Gubernie	Ogółem	Miasta i inne większe miejscowości			Wieś
		razem	miasta	inne większe miejscowości[a]	
	w odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**30,2**	**22,6**	**7,6**	**69,8**
Kaliska	100,0	19,6	13,8	5,8	80,4
Kielecka	100,0	16,4	7,6	8,8	83,6
Lubelska	100,0	23,1	13,1	10,0	76,9
Łomżyńska	100,0	24,0	12,3	11,6	76,0

a Osady miejskie (161) i inne miejscowości (44) liczące powyżej 2 tys. ludności.

Tabl. 35 (187). LUDNOŚĆ GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA W 1897 R. (dok.)

A. LUDNOŚĆ OBECNA (dok.)

Gubernie	Ogółem	Miasta i inne większe miejscowości			Wieś
		razem	miasta	inne większe miejscowości[a]	
	w odsetkach				
Piotrkowska	100,0	48,1	36,4	11,7	51,9
Płocka	100,0	20,1	15,9	4,1	79,9
Radomska	100,0	18,4	11,8	6,6	81,6
Siedlecka	100,0	20,2	14,7	5,4	79,8
Suwalska	100,0	15,9	12,6	3,3	84,1
Warszawska	100,0	49,5	43,8	5,8	50,5

B. LUDNOŚĆ CYWILNA

Gubernie	Ogółem	Miasta i osady miejskie			Wieś[c]
		razem	miasta	osady miejskie[b]	
	w odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**31,1**	**21,4**	**9,7**	**68,9**
Kaliska	100,0	22,4	13,5	8,9	77,6
Kielecka	100,0	17,9	7,1	10,8	82,1
Lubelska	100,0	21,6	11,5	10,1	78,4
Łomżyńska	100,0	21,8	10,5	11,3	78,2
Piotrkowska	100,0	49,8	35,8	14,0	50,2
Płocka	100,0	20,0	13,8	6,2	80,0
Radomska	100,0	23,0	11,5	11,5	77,0
Siedlecka	100,0	22,3	13,2	9,1	77,7
Suwalska	100,0	16,5	10,8	5,7	83,5
Warszawska	100,0	49,5	42,6	6,9	50,5

a Osady miejskie (161) i inne miejscowości (44) liczące powyżej 2 tys. ludności. *b* Według ocen M. Nietykszy — zaliczono wszystkie osady miejskie — 355 (wśród których 194 liczyły mniej niż 2 tys. ludności), 5 miejscowości (Sosnowiec, Dąbrowa Górnicza, Zawiercie, Żyrardów, Puławy) oraz przedmieścia Warszawy i Łodzi. *c* Z wyłączeniem 5 miejscowości oraz przedmieść miast wymienionych w notce *b*.

W 1827 r. w miastach i miasteczkach Królestwa Polskiego (po 1869 r. miasteczka zamieniono na osady miejskie) mieszkało 21,5% ludności, a w 1858 r. — 24,2%.

Na podstawie: S. Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920, s. 71–95, 146–182; M. Nietyksza, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa 1986, s. 135, 152, 361.

Tabl. 36 (188). LUDNOŚĆ REJENCJI ZABORU PRUSKIEGO I GÓRNEGO ŚLĄSKA WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA

Wyszczególnienie	1871	1890	1910	Przyrost ludności w 1910 r. w stosunku do 1871 r. w %
	w % ogółu ludności			
Miasta				
Zabór pruski	**26,0**	**29,0**	**34,7**	**74,8**
rejencje:				
Bydgoska	25,3	29,9	34,4	83,5
Poznańska	28,1	28,4	34,4	60,8
Gdańska	30,4	36,3	42,6	98,4
Kwidzyńska	21,1	23,9	29,2	68,9
Górny Śląsk — rejencja opolska	**18,2**	**21,4**	**25,4**	**135,4**
Miasta i osady[a]				
Zabór pruski	**26,9**	**32,0**	**38,6**	**88,2**
rejencje:				
Bydgoska	25,3	32,2	39,8	112,3
Poznańska	28,4	30,7	35,3	63,4
Gdańska	33,3	41,9	50,7	115,3
Kwidzyńska	21,9	26,6	32,8	82,5
Górny Śląsk — rejencja opolska	**.**	**36,9**[b]	**58,8**	**x**

a Miasta i osady liczące powyżej 2 tys. ludności. *b* 1885 r.

Na Śląsku Cieszyńskim ludność miejska stanowiła w 1849 r. ok. 13,8% ogółu ludności, w 1890 r. — ok. 16,7% (z ludnością osad — 48,9%), a w 1910 r. — 38,2%.

Na podstawie: S. Kowal, *Społeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871—1914*, Poznań 1982, s. 37; *Historia Śląska*, pod red. S. Michalkiewicza, tom III, część 1, Wrocław 1976, s. 24, 32, tom III, część 2, Wrocław 1985, s. 30.

Tabl. 37 (189). RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W KRÓLESTWIE POLSKIM

Lata	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny
	na 1 000 ludności — przeciętne roczne		
1824—1827	47,7	31,5	16,2
1832—1840	47,2	33,3	13,9
1841—1850	42,4	33,8	8,6
w tym 1847—1848[a]	37,0	43,0	–6,0
1851—1860	42,9	38,5	4,4
w tym 1854—1856[a]	38,7	46,7	–8,0
1861—1870[b]	45,3	29,9	15,4
1871—1880	41,3	27,8	13,5
1881—1890	40,3	25,9	14,4
1891—1900	42,6	25,5	17,1
1901—1910	40,9	23,4	17,5

a Wpływ klęsk elementarnych (nieurodzaje, choroby zakaźne). *b* Bez lat 1864—1867.

Uwaga. Dane prezentowane w tablicy nie są w pełni wiarygodne, szczególnie dla lat 1871—1890.

Na podstawie: I. Gieysztorowa, *Trudne początki statystyki demograficznej Królestwa Polskiego*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 36; J. K. Janczak, *Statystyka ludności Królestwa Polskiego 1830–1844*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XVI, 1985, s. 34, 40; B. Wojtun, *Zmiany rodności i umieralności ludności Polski centralnej w XIX i XX w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 147—151; S. Szulc, *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1895—1935*, w: *Zagadnienia demograficzne Polski*, Warszawa 1936, s. 30.

Tabl. 38 (190). RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W GALICJI ORAZ W ZABORZE PRUSKIM I NA GÓRNYM ŚLĄSKU

Lata	Galicja			Zabór pruski i Górny Śląsk[a]		
	urodzenia	zgony	przyrost naturalny	urodzenia	zgony	przyrost naturalny
	na 1 000 ludności — przeciętne roczne					
1816—1820[b]	42,5	27,0	15,5	45,6	25,8	19,8
1821—1830	41,4	29,0	12,4	42,2	29,7	12,5
1831—1840	44,3	37,3	7,0	40,9	32,5	8,4
1841—1850	41,9	40,6	1,3	43,4	32,7	10,7
w tym 1847—1848	35,0	70,2	–35,2	36,0	41,0	–5,0
1851—1860	41,2	37,9	3,3	43,5	33,9	9,6
w tym 1853—1855	36,0	52,3	–16,3	41,7	37,0	4,7
1861—1870	45,2	33,8	11,4	44,4	29,8	14,6
1871—1880	43,9	36,4	7,5	43,6	28,6	15,0

a W przypadku Górnego Śląska dotyczy rejencji opolskiej. *b* Dla Galicji przeciętne roczne z lat 1817—1820.

Tabl. 38 (190). RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W GALICJI ORAZ W ZABORZE PRUSKIM I NA GÓRNYM ŚLĄSKU (dok.)

Lata	Galicja			Zabór pruski i Górny Śląsk[a]		
	urodzenia	zgony	przyrost naturalny	urodzenia	zgony	przyrost naturalny
	na 1 000 ludności — przeciętne roczne					
1881—1890.....	44,1	32,8	11,3	42,6	27,0	15,6
1891—1900.....	44,1	29,6	14,5	43,0	24,1	18,9
1901—1910.....	41,4	25,9	15,5	40,3	21,4	18,9

a W przypadku Górnego Śląska dotyczy rejencji opolskiej.

Na ruch naturalny w Galicji olbrzymi wpływ miały klęski elementarne. W 1831 r. (epidemia cholery) współczynnik urodzeń wynosił 36,0, a zgonów — 71,4 (w Galicji Wschodniej — 76,5), w 1847 r. (nieurodzaj ziemniaków i głód) odpowiednio: 38,6 i 78,9 (w Galicji Zachodniej — aż 129,2), a w 1848 r. — 32,7 i 63,9 (zawsze bez Wolnego Miasta Krakowa i wojska), nawet w 1873 r. współczynnik zgonów (53,8) przewyższał współczynnik urodzeń (42,7).

Na podstawie: J. Szewczuk, *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772—1848*, Lwów 1939, s. 302—311; B. Wojtun, *Zmiany rodności i umieralności ludności Polski centralnej w XIX i XX w.*, w: „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 147—151.

Tabl. 39 (191). ZGONY NIEMOWLĄT NA 1 000 URODZEŃ ŻYWYCH W GALICJI ORAZ W ZABORZE PRUSKIM I NA GÓRNYM ŚLĄSKU

A. GALICJA

Płeć	1870	1880	1890	1900	1910
Ogółem	**249**	**253**	**250**	**235**	**197**
Mężczyźni	268	272	269	256	213
Kobiety	229	232	231	212	181

B. ZABÓR PRUSKI I GÓRNY ŚLĄSK

Rejencje	1875–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	1911–1913
	przeciętne roczne				
Zabór pruski					
Bydgoska	215	226	223	209	196
Poznańska	216	220	203	183	169
Gdańska	235	237	244	219	200
Kwidzyńska	226	229	226	210	195
Górny Śląsk					
Opolska	212	218	211	196	189

W Galicji (wraz z Bukowiną) w latach 1871–1880 zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych (przeciętnie w roku) wynosiły 254 (we Lwowie w latach 1857–1872 – 280).

Na 1 000 urodzeń żywych w Wielkim Księstwie Poznańskim w latach 1865–1873 zgony niemowląt (przeciętnie w roku) wynosiły 244.

W Poznaniu w latach 1876–1880 zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych (przeciętnie w roku) wynosiły 280, w latach 1899–1903 – 243 (w Gdańsku – 265), a w latach 1909–1913 – 180 (w Gdańsku – 185).

W Warszawie w 1882 r. zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych wynosiły 290, a w latach 1906–1910 (przeciętnie w roku) – 182.

Na podstawie: S. Kowal, *Społeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871–1914*, Poznań 1982, s. 20–21; K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857–1910*, w: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 174; J. Krzysztofowicz, *Zwalczanie umieralności niemowląt*, Warszawa 1971, s. 19–20.

Tabl. 40 (192). PRZECIĘTNE TRWANIE ŻYCIA W WIELKIM KSIĘSTWIE POZNAŃSKIM

Lata	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	przeciętna liczba lat trwania życia		
1850—1852	27,1	26,7	27,6
1856—1858	28,7	27,3	30,1
1862—1864	34,5	33,1	35,8
1868—1871	35,1	33,5	36,7
1872—1875	33,5	32,1	34,8
1890—1891	42,5	39,2	45,7
1896—1900	44,0	42,2	45,7
1901—1905	45,2	43,3	47,0
1906—1910	47,6	45,8	49,2

Przeciętne trwanie życia w Wielkim Księstwie Poznańskim było wyższe na wsi; w latach 1896—1900 na wsi wynosiło 45,6 lat, a w mieście — 40,4 lat, w latach 1906—1910 odpowiednio: 49,3 i 44,1 lat; 60 roku życia dożywało w latach 1872—1875 28% noworodków.

W Galicji (z Bukowiną) w latach 1870—1880 przeciętne trwanie życia noworodka wynosiło 27,8 lat (60 roku życia dożywało 19,2% noworodków), a w latach 1906—1910 — 39,8 lat.

Na podstawie: S. Szulc, *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1895—1935*, w: *Zagadnienia demograficzne Polski*, Warszawa 1936, s. 104; S. Borowski, *Zgony i wiek zmarłych w Wielkopolsce w latach 1806—1914*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom I, 1967, s. 126—129; M. Kędelski, *Umieralność i trwanie życia w Wielkopolsce w latach 1816—1875*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XVI, 1985, s. 137.

Tabl. 41 (193). SALDO MIGRACJI LUDNOŚCI W GALICJI, W ZABORZE PRUSKIM I NA GÓRNYM ŚLĄSKU W LATACH 1871—1910

Wyszczególnienie	1871—1880	1881—1890	1891—1900	1901—1910	1871—1910	
	w tysiącach					w % przyrostu liczby ludności
Galicja	**.**	**–55**	**–305**	**–496**	**–857**[a]	**41,5**[ab]
Zachodnia	.	–74	–169	–224	–468	81,2
Wschodnia	.	+20	–136	–272	–388	26,1

a Lata 1881—1910. *b* W ostatnim 10—leciu wskaźnik ten wyniósł 70% (w Galicji Zachodniej — 133%, w Galicji Wschodniej — 52%).

Tabl. 41 (193). SALDO MIGRACJI LUDNOŚCI W GALICJI, W ZABORZE PRUSKIM I NA GÓRNYM ŚLĄSKU W LATACH 1871–1910 (dok.)

Wyszczególnienie	1871–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	1871–1910	
	w tysiącach					w % przyrostu liczby ludności
Zabór pruski	**–221**	**–430**	**–356**	**–337**	**–1 344**	**148,5**[c]
rejencje:						
Bydgoska	–48	–87	–67	–72	–271	137,6
Poznańska	–78	–146	–152	–108	–483	151,4
Gdańska	–26	–63	–25	–45	–160	73,4
Kwidzyńska	–71	–134	–112	–111	–429	250,9
Górny Śląsk – rejencja opolska	**–70**[d]	**–81**	**–45**	**–55**	**–251**[e]	**25,5**[e]

c W latach 1881–1910 liczba ludności tych 4 rejencji wzrosła o 695 tys., podczas gdy ujemne saldo migracji wyniosło 1 123 tys., tj. było aż o 61,6% wyższe od przyrostu liczby ludności. *d, e* W latach: *d* – 1868–1880, *e* – 1868–1910.

Na podstawie: S. Kowal, *Społeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871–1914*, Poznań 1982, s. 31; *Historia Śląska*, pod red. S. Michalkiewicza, tom III, część 1, Wrocław 1976, s. 40, tom III, część 2, Wrocław 1985, s. 44; K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857–1910*, w: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 180–183.

Tabl. 42 (194). LUDNOŚĆ ORAZ PRZYROST NATURALNY I RZECZYWISTY LUDNOŚCI POLSKI[a]

Grupy województw	1914	1919	1914–1918		
	ludność (stan w dniu 1 I)		przyrost naturalny	saldo migracji	przyrost rzeczywisty
	w tysiącach				
Polska	**30 310**	**26 282**	**–365**	**–3 663**	**–4 028**
Centralne	12 563	10 948	75	–1 690	–1 615
Wschodnie	5 377	3 852	–150	–1 375	–1 525
Zachodnie	4 152	3 987	10	–175	–165
Południowe	8 218	7 495	–300	–423	–723

a Polska według obszaru i podziału administracyjnego z dnia 31 III 1938 r.; dane dotyczące zmian ludnościowych w województwach centralnych i wschodnich oraz częściowo południowych – niepewne.

W latach 1915–1918 na obszarze b. Królestwa Polskiego współczynnik urodzeń (na 1 000 ludności) wynosił ok. 26,0, a zgonów – 26,5 (przyrost naturalny wyniósł –0,5), na obszarze b. zaboru pruskiego i rejencji opolskiej odpowiednio: 21,5 i 23,8 (przyrost naturalny wyniósł –2,3).

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 40; B. Wojtun, *Zmiany rodności i umieralności ludności Polski centralnej w XIX i XX w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 149, 152.

NARODOWOŚĆ I WYZNANIA

Tabl. 43 (195). LUDNOŚĆ DEPARTAMENTÓW KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO WEDŁUG WYZNANIA W 1810 R.

Departamenty	W % ogółu ludności — wyznanie			Departamenty	W % ogółu ludności — wyznanie		
	katolickie[a]	ewangelickie	mojżeszowe		katolickie[a]	ewangelickie	mojżeszowe
Ogółem	**84,4**	**8,6**	**7,0**	Płocki	84,6	6,8	8,5
Bydgoski	63,7	32,3	4,0	Poznański	70,2	24,3	5,5
Kaliski	88,6	6,6	4,8	Radomski	92,8	0,3	7,0
Krakowski	94,4	0,1	5,5	Siedlecki	91,5	0,4	8,0
Lubelski	92,2	0,1	7,7	Warszawski[c]	85,6	7,3	7,1
Łomżyński[b]	84,4	5,2	10,0	Warszawa — miasto	73,0	8,9	18,1

a Z unitami. *b* Dane nie w pełni wiarygodne. *c* Bez Warszawy.

W 1827 r. w woj. lubelskim (b. departament) unici stanowili 22,6% ogółu ludności, w woj. podlaskim (b. departament siedlecki) — 19,8%, a w całym Królestwie Polskim — 4,5%. W tymże roku w całym Królestwie Polskim rzymskokatolicy stanowili 81,5% ludności, ewangelicy — 3,8%, wyznania mojżeszowego — 10%.

Na podstawie: H. Grossman, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808 i 1810 r.*, „Kwartalnik Statystyczny", zeszyt 1, 1925, s. 46; F. Rodecki, *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830.

Tabl. 44 (196). LUDNOŚĆ CYWILNA GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG JĘZYKA OJCZYSTEGO I WYZNANIA W 1913 R.

Gubernie	Język ojczysty				Wyznanie			
	polski	inny słowiański	żydowski	niemiecki	katolickie[a]	prawosławne	ewangelickie	mojżeszowe
	w % ogółu ludności							
Ogółem	**72,2**	**4,7**	**14,9**	**5,5**	**76,0**	**3,7**	**5,3**	**15,0**
Kaliska	82,3	0,5	9,0	8,2	82,1	0,5	8,3	9,1
Kielecka	88,5	0,4	10,9	0,3	88,3	0,4	0,3	11,0

a Wraz z mariawitami.

Tabl. 44 (196). LUDNOŚĆ CYWILNA GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG JĘZYKA OJCZYSTEGO I WYZNANIA W 1913 R. (dok.)

Gubernie	Język ojczysty				Wyznanie			
	polski	inny słowiański	żydowski	niemiecki	katolickie[a]	prawo-sławne	ewange-lickie	mojże-szowe
	w % ogółu ludności							
Lubelska[b]	64,5	18,2	14,6	2,7	65,6	17,1	2,7	14,6
Łomżyńska	81,5	1,1	16,5	0,9	81,4	1,1	1,1	16,4
Piotrkowska.....	68,8	0,7	15,7	14,4	70,3	0,7	12,8	16,2
Płocka	82,7	0,4	10,1	6,8	82,4	0,4	7,0	10,2
Radomska	84,4	0,4	14,0	1,1	84,4	0,5	1,1	14,0
Siedlecka[b].....	62,3	19,3	16,7	1,7	71,0	10,6	1,7	16,7
Suwalska.....	24,1	6,1	11,3	5,5	80,4	2,3	6,0	11,3
Warszawska	73,4	1,8	20,2	4,5	73,3	1,8	4,7	20,2

a Wraz z mariawitami. *b* W powiecie hrubieszowskim i tomaszowskim (gubernia lubelska) oraz w powiecie bialskim, konstantynowskim i włodawskim (gubernia siedlecka) ludność posługująca się innymi językami słowiańskimi stanowiła 53,7% ludności, spośród której 37,4% uznawało się za prawosławnych (b. unici często po 1905 r. uznawali się za katolików).

Uwaga. Nieuwzględniona w tablicy ludność, dla której językiem ojczystym był język litewski stanowiła 2,7% ogólnej liczby ludności Królestwa Polskiego oraz 52,9% ludności guberni suwalskiej (bez powiatu augustowskiego i suwalskiego — 73,4%).

W 1897 r. w Królestwie Polskim wśród ludności obecnej Polacy stanowili 71,8%, inni Słowianie — 6,7%, Litwini — 3,2%, Niemcy — 4,3%, Żydzi — 13,4%; rzymskokatolicy — 74,8%, prawosławni — 6,6%, ewangelicy — 4,6%, a wyznawcy mojżeszowi — 14,0%.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 46–49.

Tabl. 45 (197). LUDNOŚĆ MIEJSKA GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG WYZNANIA[a] W 1897 R.

Gubernie	W % ludności[b] — wyznanie		
	katolickie	mojżeszowe	inne
Miasta			
Ogółem	**47,5**	**37,4**	**15,1**
Kaliska	51,2	37,6	11,1
Kielecka	40,8	49,4	9,7
Lubelska	31,5	45,8	22,7
Łomżyńska	32,2	46,3	21,5
Piotrkowska	50,7	32,0	17,3
Płocka	45,5	35,0	19,6
Radomska	40,5	50,7	8,7
Siedlecka	30,2	53,7	16,1
Suwalska	36,1	40,0	23,8
Warszawska	54,0	33,9	12,0
Miasta i inne większe miejscowości[c]			
Ogółem	**48,2**	**37,6**	**14,2**
Kaliska	53,8	37,3	8,9
Kielecka	46,7	48,2	5,1
Lubelska	35,2	44,3	20,5
Łomżyńska	30,9	47,2	21,9
Piotrkowska	55,1	29,4	15,5
Płocka	47,0	37,0	16,0
Radomska	42,4	51,6	6,0
Siedlecka	29,8	54,4	15,8
Suwalska	36,9	40,9	22,2
Warszawska	53,9	33,5	12,6
Miasta i osady miejskie			
Ogółem	**51,1**	**39,8**	**9,1**
Kaliska	58,7	35,5	5,8
Kielecka	49,0	49,4	1,6
Lubelska	36,9	54,4	8,7
Łomżyńska	37,4	57,5	5,1
Piotrkowska	55,7	29,6	14,7
Płocka	54,9	40,3	4,8
Radomska	45,1	51,1	3,8
Siedlecka	33,7	56,5	9,8
Suwalska	43,3	40,5	16,2
Warszawska	56,6	35,4	8,1

a W przypadku miast oraz miast i innych większych miejscowości dane dotyczą ludności obecnej, w przypadku miast i osad miejskich — ludności cywilnej. *b* Odpowiednio: miast, miast i innych większych miejscowości oraz miast i osad miejskich. *c* Dane dotyczą miast i innych miejscowości liczących powyżej 2 tys. ludności.

Poza miastami i innymi większymi miejscowościami ludność wyznania katolickiego stanowiła 86,3% ludności (poza miastami — 82,8%), wyznania mojżeszowego — 3,9% (poza miastami — 7,2%), a wyznania innego — 9,8% (poza miastami — 10,0%).

Na podstawie: S. Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920, s. 146–182; M. Nietyksza, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa 1986, s. 159, 217, 222, 239, 243.

Tabl. 46 (198). POLACY I LUDNOŚĆ WYZNANIA RZYMSKOKATOLICKIEGO W GUBERNIACH NA LITWIE I BIAŁORUSI ORAZ RUSI W GRANICACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a]

Wyszczególnienie	1867	1897	1909	1867	1897	1909	1867	1897	1909
	Polacy						ludność wyznania rzymskokatolickiego		
	w tysiącach			w % ogółu ludności					
Litwa i Białoruś	**448,7**	**563,8**	**632,1**	**8,1**	**5,6**	**5,5**	**37,5**	**31,1**	**30,6**
gubernie:									
Grodzieńska	89,9	161,6	77,3	10,1	10,0	4,4	31,4	24,1	25,6
Kowieńska	30,9	139,6	57,8	2,9	9,0	3,6	82,8	76,4	73,7
Mińska	117,7	64,6	102,3	11,8	3,0	4,3	18,1	10,1	8,3
Mohylewska	26,2	17,5	57,5	2,8	0,9	2,7	4,6	3,0	2,8
Wileńska	143,3	130,1	277,1	15,9	8,2	15,3	68,1	58,8	60,5
Witebska	40,7	50,4	60,1	5,3	3,3	3,5	29,9	23,9	22,4
Ruś	**343,1**	**322,2**	**424,6**	**6,3**	**3,3**	**3,8**	**9,1**	**6,9**	**5,5**
gubernie:									
Kijowska	71,6	68,8	128,3	3,6	1,8	2,9	4,4	2,9	3,1
Podolska	99,1	69,2	68,5	5,3	2,3	2,0	12,5	8,7	8,2
Wołyńska	172,4	184,2	227,8	10,8	6,2	6,8	11,3	10,0	6,0

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej przed 1772 r.

Uwaga. Wszystkie dane, szczególnie dotyczące Polaków niezbyt wiarygodne, prawdopodobnie zaniżone, co szczególnie dotyczy guberni grodzieńskiej.

W 1897 r. w guberni kowieńskiej Litwini stanowili 66,0% ludności, a w guberni wileńskiej – 17,5%; w guberni witebskiej Łotysze stanowili 18,0% ludności.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 50–57; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 12–14; *Historia Polski*, wyd. Instytut Historii PAN, tom III, część 1, Warszawa 1963, s. 97–102.

Tabl. 47 (199). LUDNOŚĆ GALICJI WEDŁUG NARODOWOŚCI I WYZNANIA[a]

Lata	Narodowość deklarowana[b]			Wyznanie				Żydzi, którzy przyznali się do narodowości polskiej w % ogółu Żydów
	Polacy	Rusini[c]	Niemcy	rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	mojżeszowe	ewangelickie	
	w % ogółu ludności							
1857.....	.	.	.	44,7	44,9	9,7	0,7	.
1869.....	.	.	.	46,1	42,6	10,6	0,7	.
1880.....	51,5	43,0	5,5	45,6	42,2	11,5	0,7	60,4
1890.....	53,3	43,2	3,5	45,4	42,3	11,7	0,7	74,6
1900.....	54,6	42,3	2,0	45,8	42,5	11,1	0,6	76,5
1910.....	58,6	40,2	1,1	46,5	42,1	10,9	0,5	92,5

a W przypadku narodowości dane dotyczą obywateli Austro-Węgier, w przypadku wyznania — ludności obecnej. *b* W monarchii austro-węgierskiej nie można było deklarować narodowości żydowskiej. *c* Łącznie z innymi Słowianami (ok. 0,1%).

Na Śląsku Cieszyńskim w 1910 r. w powiatach bielskim i cieszyńskim narodowość polską deklarowało 68,6% obywateli, czeską — 11,0%, a niemiecką — 20,4%; 69,4% ludności było wyznania rzymskokatolickiego, 27,3% — ewangelickiego, a 3,0% — mojżeszowego.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 62—63; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 18; K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857—1910*, w: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 71, 92.

Tabl. 48 (200). LUDNOŚĆ OBWODÓW SĄDOWYCH GALICJI WEDŁUG NARODOWOŚCI I WYZNANIA[a] W 1910 R.

Obwody sądowe	Narodowość deklarowana[b]			Wyznanie			
	Polacy	Rusini[c]	Niemcy	rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	mojżeszowe	ewange-lickie
	w % ogółu ludności						
O g ó ł e m	**58,6**	**40,2**	**1,1**	**46,5**	**42,1**	**10,9**	**0,5**
Galicja Zachodnia	**96,1**	**2,8**	**0,9**	**88,6**	**3,2**	**7,9**	**0,3**
Jasło	85,8	14,1	0,1	78,8	14,0	7,2	0,0
Kraków.....	98,4	0,1	0,9	89,5	0,4	9,9	0,2
Nowy Sącz	92,0	7,7	0,3	85,1	8,2	6,2	0,5
Rzeszów.....	98,7	1,1	0,2	88,8	2,4	8,7	0,1
Tarnów	99,4	0,1	0,5	88,9	0,2	10,6	0,3
Wadowice	96,4	0,0	3,5	95,7	0,1	3,6	0,7
Galicja Wschodnia.....	**39,8**	**58,9**	**1,2**	**25,3**	**61,7**	**12,4**	**0,6**
Brzeżany	34,8	64,9	0,4	23,2	66,5	10,2	0,1
Czortków	36,9	62,6	0,4	23,6	64,9	11,4	0,1
Kołomyja	24,3	74,3	1,3	10,7	75,4	13,3	0,4
Lwów.....	51,4	46,9	1,6	32,2	51,8	15,1	1,0
Przemyśl.....	48,5	50,0	1,2	34,2	54,7	10,7	0,4
Sambor	37,1	62,2	0,7	21,6	64,8	13,2	0,3
Sanok.....	54,5	45,1	0,4	40,9	48,6	10,3	0,2
Stanisławów	31,1	67,5	1,3	18,6	68,2	12,5	0,6
Stryj	24,2	71,9	3,9	14,0	73,1	10,7	2,1
Tarnopol.....	50,3	49,4	0,3	34,9	53,5	11,5	0,1
Złoczów	37,9	60,5	1,5	23,3	63,1	12,9	0,6

a W przypadku narodowości dane dotyczą obywateli Austro-Węgier, w przypadku wyznania — ludności obecnej. *b* W monarchii austro-węgierskiej nie można było deklarować narodowości żydowskiej. *c* Łącznie z innymi Słowianami (ok. 0,1%).

W 1880 r. narodowość polską deklarowało w Galicji Zachodniej 95,0% obywateli, a rusińską — 2,7%, w Galicji Wschodniej odpowiednio: 27,9% i 64,7%; w Galicji Zachodniej było 87,7% ludności wyznania rzymskokatolickiego, 3,8% — unitów, w Galicji Wschodniej odpowiednio: 22,4% i 63,3%.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 38–39.

Tabl. 49 (201). LUDNOŚĆ REJENCJI ZABORU PRUSKIEGO, GÓRNEGO ŚLĄSKA ORAZ MAZUR WEDŁUG JĘZYKA OJCZYSTEGO I WYZNANIA W 1910 R.

Wyszczególnienie	Język ojczysty		Wyznanie			Język polski[a] – w % ludności	
	polski[a]	niemiecki	katolickie	ewangelickie	mojżeszowe	w miastach	na wsi
	w % ogółu ludności						
Zabór pruski	**49,8**	**50,1**	**60,6**	**37,7**	**1,1**	**34,1**	**57,9**
Wielkie Księstwo Poznańskie	61,5	38,4	67,7	30,8	1,3	48,8	68,1
rejencje: bydgoska	50,2	49,7	56,9	41,6	1,3	40,5	55,3
poznańska	67,9	32,0	74,0	24,6	1,3	54,0	75,2
Pomorze Gdańskie	35,5	64,4	51,8	46,3	0,8	15,4	45,4
rejencje: gdańska	28,2	71,7	48,8	49,0	0,6	7,1	43,9
kwidzyńska	41,1	58,8	54,1	44,3	1,0	28,5	46,3
Górny Śląsk – rejencja opolska	**57,0**	**40,0**	**90,6**	**8,5**	**0,8**	.	.
Mazury – rejencja olsztyńska	**49,3**[b]	**50,5**	**28,3**	**70,3**	**0,5**	.	.

a Dotyczy ludności mówiącej po polsku, kaszubsku i mazursku oraz ludności dwujęzycznej (mówiącej również po niemiecku); nie uznawano języka żydowskiego; wyznawcy mojżeszowi przyznawali się prawie wszyscy do języka niemieckiego (tak np. w Toruniu – w 98,5%, w Grudziądzu – w 99,1%). *b* Z wyłączeniem Olsztyna i powiatu Rerzel ludność mówiąca po polsku stanowiła 55,8%.

W 1846 r. do języka polskiego w Wielkim Księstwie Poznańskim przyznawało się 71,8% ludności (w tym było 21% dwujęzycznych, w 1910 r. – 0,6%).

W 1910 r. do języka polskiego przyznawało się: w rejencji bydgoskiej – bez powiatu Bydgoszcz (z miastem), Chodzież i Czarów – 62,8% ludności, w rejencji poznańskiej – bez powiatu Skwierzyna i Wschowa – 69,7%, a w całym Wielkim Księstwie Poznańskim – bez ww. powiatów – 67,8%. W rejencji gdańskiej – bez powiatu Gdańsk, Elbląg i Malbork (z miastami) – do języka polskiego i kaszubskiego przyznawało się 60,6% ludności; w rejencji kwidzyńskiej – bez pow. Susz, Kwidzyń, Człuchów, Wałcz, Złotów oraz miasta Grudziądza – do języka polskiego przyznawało się w pozostałych 11 powiatach 54,9% ludności, a na całym Pomorzu Gdańskim – bez ww. terenów – 56,9%.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 64–69; *Dzieje Wielkopolski. Lata 1793–1918*, pod red. W. Jakubczyka, tom II, Poznań 1973, s. 69; K. Wajda, *Przeszłość statystyczna obecnego woj. toruńskiego. Ludność i gospodarka w ujęciu statystyki polskiej z lat 1861–1919*, Toruń 1992, s. 29, 41.

Tabl. 50 (202). LUDNOŚĆ POWIATÓW GÓRNEGO ŚLĄSKA MÓWIĄCA PO POLSKU[a]

Powiaty	1828	1840	1861	1890	1910
	w % ogółu ludności				
Ogółem	**.**	**58,7**	**59,1**	**60,2**	**57,0**[b]
Pszczyna	94,3	86,2	89,9	89,3	86,4
Rybnik	90,6	91,3	88,4	84,8	80,6
Lubliniec	88,8	93,2	89,7	85,4	85,1
Olesno	91,3	89,8	88,0	87,2	83,6
Strzelce	94,4	90,6	89,5	83,5	81,6
Bytom[c]	91,8	89,3	78,1	73,1	60,0
Gliwice	88,5	85,8	76,5	69,0	55,1
Kluczbork	73,3	75,1	73,0	69,0	53,0
Opole	76,8	75,9	74,2	71,2	65,2
Koźle	72,2	60,6	84,1	83,1	78,1
Racibórz[d]	.	47,4	45,8	45,7	46,4
Prudnik	49,7	48,3	49,4	48,5	47,1
Głubczyce	8,6	5,9	2,3	6,2	7,7
Niemodlin	10,0	14,5	11,0	9,8	11,1
Grodków	0,0	0,0	0,0	0,6	2,3
Nysa	0,0	0,0	0,0	2,0	2,2

a Oraz po polsku i niemiecku. *b* W miastach wydzielonych: Bytom, Gliwice, Katowice, Królewska Huta, Opole i Racibórz językiem polskim posługiwało się 32,3% ludności, a na pozostałym obszarze — 71,7%. *c* Od 1890 r. dane obejmują miasta: Bytom, Katowice i Królewska Huta oraz powiaty: Bytom, Katowice i Zabrze. *d* Czesi stanowili w 1861 r. 36,6%, a w 1910 r. — 30,1% ogółu ludności.

Na podstawie: A. Galos, *Polskość Śląska w XIX wieku w świetle niemieckich materiałów statystycznych*, w: *Szkice z dziejów Śląska*, tom II, Warszawa 1956, po s. 38; *Historia Śląska*, pod red. S. Michalkiewicza, tom II, część 2, Wrocław 1975, s. 121; tom III, część 1, Wrocław 1976, s. 48.

Tabl. 51 (203). ORGANIZACJA KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO NA ZIEMIACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a]

A. METROPOLIA WARSZAWSKA

Diecezje	1830	1842	1860	1914
	liczba parafii			
Ogółem	**1 682**	**1 687**	**1 670**	**1 713**
Warszawska	273	278	276	293
Krakowska (kielecka)	274	273	228	249
Podlaska	113	112	118	109
Lubelska	127	124	127	127
Płocka	238	240	234	241
Sandomierska	197	196	214	213
Sejneńska	120	122	121	128
Włocławska	340	342	352	353

B. METROPOLIA MOHYLEWSKA

Diecezje	1834	1865	1914
	liczba parafii		
Ogółem	**917**	**1 048**	**1 033**
Mohylewska	254	165	171
Kamieniecka	81	101	101
Łucko-żytomierska	87	172	165
Mińska	91	80	50
Wileńska	299	312	327
Żmudzka	105	218	219

C. METROPOLIA LWOWSKA

Diecezje	1834	1875	1914
	liczba parafii		
Ogółem	**810**	**931**	**1 317**
Lwowska	218	260	387
Przemyska	273	295	511
Tarnowska	319	330	208
Krakowska	—	46	211

D. METROPOLIA GNIEŹNIEŃSKA

Diecezje	1848	1870	1913
	liczba parafii		
Ogółem	**916**	**963**	**1 022**
Gnieźnieńska	211	211	208
Poznańska	336	341	349
Chełmińska	226	248	289
Warmińska	143	163	176

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r.

Metropolia warszawska została zorganizowana w 1818 r. i obejmowała Królestwo Polskie i Wolne Miasto Kraków, a granice diecezji pokrywały się z granicami województw. W 1882 r. powstała diecezja kielecka z tej części, która należała do Królestwa (faktyczny rozdział nastąpił w 1848 r.).

Metropolia mohylewska została powołana w 1783 r. i od 1798 r. obejmowała terytorium całego Cesarstwa Rosyjskiego, kiedy też nastąpiła jej pełna organizacja. Tereny nienależące do Rzeczpospolitej objęła diecezja mohylewska. Sytuacja zmieniła się w 1847 r., gdy utworzono diecezję terespolską, obejmującą 6 guberni południowo-wschodnich oraz Kaukaz, a do diecezji łuckiej dołączono archidiakonat kijowski.

Na podstawie: B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Warszawa 1980.

Tabl. 52 (204). ORGANIZACJA KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO I PRAWOSŁAWNEGO NA ZIEMIACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a]

A. KOŚCIÓŁ GRECKOKATOLICKI W ZABORZE ROSYJSKIM

Diecezje	Lata istnienia diecezji	Parafie	
		lata	liczba
Połocka (archidiecezja)	do 1839	1807	445
		1825	463
Brzeska	1798–1828	1807	802
Łucka	1798–1828	1807	141
Wileńska	1809–1839	1811	295
		1825	304
Chełmska	do 1875	1816	290
		1874	267

B. KOŚCIÓŁ GRECKOKATOLICKI W GALICJI W 1914 R.

Diecezje	Liczba parafii	Diecezje	Liczba parafii
Ogółem	**1 928**	Stanisławowska[b]	457
Lwowska (archidiecezja)	759	Przemyska	712

C. KOŚCIÓŁ PRAWOSŁAWNY W ZABORZE ROSYJSKIM OKOŁO 1912 R.

Diecezje	Rok powstania diecezji	Liczba parafii	Diecezje	Rok powstania diecezji	Liczba parafii
Ogółem	**x**	**4 940**	Połocka	1833	291
Mohylewska	przed 1772	534	Litewska	1839	200
Podolska	1795	1 416	Warszawska	1840	53
Mińska	1799	547	Grodzieńska	1900	349
Wołyńska	1799	1 272	Chełmska	1905	278

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej w granicach przed 1772 r. *b* Istniejąca od 1885 r.

W 1807 r. w państwie rosyjskim w granicach dawnej Rzeczypospolitej było 1 388 parafii unickich, w 1837 r. (z obwodem białostockim) – 1 233.

W 1839 r. rząd cesarski ogłosił kasatę Kościoła greckokatolickiego w całym państwie rosyjskim poza Królestwem Polskim, gdzie zlikwidowano go w 1875 r.

Na podstawie: W. Kobłuk, *Kościoły wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Lublin 1992.

STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA

Tabl. 53 (205). STRUKTURA LUDNOŚCI OBECNEJ KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA W 1897 R.

Gubernie	Ogółem	Rolnictwo i leśnictwo	Przemysł i rzemiosło	Handel i transport	Inne
			Ogółem		
Ogółem	**100,0**	**56,6**	**15,4**	**8,4**	**19,6**[a]
Kaliska	100,0	65,2	12,2	5,5	17,1
Kielecka	100,0	72,7	8,1	6,9	12,3
Lubelska	100,0	67,0	10,3	7,1	15,6
Łomżyńska	100,0	65,0	9,8	6,6	18,6
Piotrkowska	100,0	39,5	30,4	10,3	19,8
Płocka	100,0	59,7	9,9	5,4	25,0
Radomska	100,0	67,3	11,7	7,4	13,6
Siedlecka	100,0	67,8	10,5	7,3	14,4
Suwalska	100,0	72,3	7,0	4,7	16,0
Warszawska	100,0	35,9	21,0	13,1	30,0
			W tym ludność cywilna		
Razem	**100,0**	**58,0**	**16,5**	**8,9**	**16,6**

a W tym wojsko 2,7%.

W 1897 r. z rolnictwa i leśnictwa utrzymywało się w guberniach: grodzieńskiej — 69% ludności obecnej, wileńskiej — 73,4%, wołyńskiej — 74,9%, podolskiej — 75,4%.

Na podstawie: S. Szulc, *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920, s. 122–131; A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 104.

Tabl. 54 (206). STRUKTURA LUDNOŚCI ZABORU PRUSKIEGO WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA

A. LUDNOŚĆ OGÓŁEM

Źródła utrzymania	1882	1895	1907	1882	1895	1907
	ogółem			w tym czynni zawodowo		
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Rolnictwo i leśnictwo	62,8	57,9	52,2	65,5	60,6	60,8
Przemysł i rzemiosło	18,2	21,1	23,7	19,3	21,4	21,8
Handel i transport	7,3	7,5	8,9	6,3	7,5	8,4
Inne	11,7	13,5	15,2	8,9	10,5	9,0

B. Z OGÓŁEM – LUDNOŚĆ POZAROLNICZA CZYNNA ZAWODOWO

Stanowiska społeczne	1882	1907	1882	1907
	źródła utrzymania			
	przemysł i rzemiosło		handel i transport	
Wielkie Księstwo Poznańskie				
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Samodzielni[a]	41,5	25,1	42,9	30,6
Pracownicy umysłowi	2,2	4,7	7,2	11,5
Robotnicy	56,3	70,2	49,9	57,9
Pomorze Gdańskie				
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Samodzielni[a]	36,8	21,8	40,8	27,5
Pracownicy umysłowi	1,9	5,4	5,0	11,8
Robotnicy	61,3	72,8	54,2	60,7

a Dotyczy pracodawców i pracujących na własny rachunek.

Na Górnym Śląsku w 1907 r. rolnictwo i leśnictwo było głównym źródłem utrzymania dla 29% ludności, a przemysł i rzemiosło – dla 48%, w rejencji olsztyńskiej odpowiednio: 60% i 18%.

W Galicji w 1910 r. rolnictwo i leśnictwo było głównym źródłem utrzymania dla 73,1% ludności, przemysł i rzemiosło – dla 9,5%, handel i transport – dla 9,6%, w 1900 r. odpowiednio: 76,8%, 8,0% i 8,8%.

Na podstawie: E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice Statystyczne*, Kraków 1917, s. 39; *Geschichte und Ergebnisse der zentralen amtliche Statistik in Österreich 1829–1979*, Tabellenanhang, Wien 1979, s. 17; S. Kowal, *Społeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871–1914*, Poznań 1982, s. 76, 78, 151.

MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI

DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE

Tabl. 55 (207). PRZECIĘTNE DZIENNE PŁACE RZEMIEŚLNIKÓW I ROBOTNIKÓW NIEWYKWALIFIKOWANYCH W WARSZAWIE[a]

Lata	Rzemieślnicy[b]	Robotnicy niewykwalifikowani	Rzemieślnicy[b]	Robotnicy niewykwalifikowani
	w kopiejkach		1841–1845=100	
1832–1835	67,2	21,3	80,2	65,1
1836–1840	72,6	27,1	86,6	82,9
1841–1845	83,8	32,7	100,0	100,0
1846–1850	93,3	34,4	111,3	105,2
1851–1855	105,7	38,5	126,1	117,7
1856–1860	106,3	40,3	126,8	123,2
1861–1865	108,3	44,3	129,2	135,5
1866–1870	110,2	44,5	131,5	136,1
1871–1875	126,5	54,1	150,9	165,4
1876–1879	134,6	58,7	160,6	179,5
1880–1884	134,2	60,2	160,1	184,1
1885–1889	133,7	56,4	159,5	172,5
1890–1894	151,2	59,7	180,4	182,6
1895–1899	173,7	75,0	207,2	229,3
1900–1904	181,5	84,7	216,6	259,0
1905–1909	190,6	92,8	227,4	283,8
1910–1912	248,7	109,3	296,8	334,2

a Wypłacane przez władze miejskie; do 1842 r. płace przeliczono z groszy na kopiejki (1 grosz=0,5 kopiejki). *b* Dotyczy murarzy, cieśli i stolarzy.

W przeliczeniu na równowartość w złocie płace rzemieślników w latach 1866–1870 w porównaniu z latami 1832–1835 były wyższe o 33,5% (wzrosły do 1 049 mg złota dziennie), a nominalne – o 64%; płace robotników niewykwalifikowanych były wyższe odpowiednio: o 69% i o 109%.

W 1888 r. średnia płaca dzienna mężczyzny zatrudnionego w przemyśle (bez górnictwa i hutnictwa) wynosiła 73 kop., kobiety — 43 kop., a młodocianego — 22 kop. W 1897 r. średnia płaca dzienna robotnika w przemyśle (bez górnictwa i hutnictwa) wynosiła 82 kop., a w latach 1904—1909 w całym przemyśle — 126 kop., najwyższa: w przemyśle skórzanym — 157 kop. i metalowym — 138 kop., najniższa: w przemyśle spożywczym — 100 kop. i drzewnym — 95 kop.

Na podstawie: S. Siegel, *Ceny w Warszawie w latach 1816—1914*, Poznań 1949, s. 259—569; *Polska klasa robotnicza. Zarys dziejów*, pod red. S. Kalabińskiego, tom I, część 2, Warszawa 1978, s. 285—287.

Tabl. 56 (208). RELACJE PŁAC ROBOTNIKÓW NIEWYKWALIFIKOWANYCH I RZEMIEŚLNIKÓW DO CEN ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH W WARSZAWIE

Lata	Przeciętne dzienne płace						
	robotników niewykwalifikowanych						rzemieślników
	wyrażone w kg[a]					przeliczone na jednostki porównywalne — indeks grupowy[b] 1841—1845=100	
	chleb razowy	ziemniaki	kasza jęczmienna	mięso wołowe	słonina		
1841—1845	7,73	32,2	8,38	2,22	1,38	100	100
1846—1850	8,71	22,8	7,43	2,19	1,24	97	103
1851—1855	7,02	19,3	6,30	2,35	1,30	85	91
1856—1860	8,82	29,4	7,89	2,13	1,28	102	105
1861—1865	10,57	33,7	9,23	2,05	1,31	117	112
1866—1870	7,75	24,4	6,52	1,68	0,94	86	85
1871—1875	8,74	24,4	7,86	1,79	1,14	96	87
1876—1879	8,79	29,4	8,39	2,01	1,19	101	91
1880—1884	8,33	24,1	7,90	1,74	1,09	93	81
1885—1889	9,43	33,5	8,47	1,87	1,43	109	101
1890—1895	8,92	30,3	9,18	1,88	1,37	105	104
1896—1899	13,66	43,0	12,90	2,47	1,90	153	138
1900—1904	12,53	35,9	13,24	2,83	1,89	145	121
1905—1909	12,18	65,0	13,48	2,24	2,00	158	126
1910—1912	13,94	79,7	14,46	2,43	2,41	183	162

a Ilości w kg wyliczono: dla chleba, mięsa i słoniny — z funtów, dla ziemniaków i kasz — z miar objętościowych (1 litr=0,7 kg). *b* Indeks obliczony z 5 indeksów indywidualnych, częściowo ważony; przyjęto dla chleba przelicznik 3,5, dla ziemniaków — 1,5, a dla pozostałych artykułów — 1.

W latach 1841—1850 robotnik mógł kupić za płacę dzienną 2,5 l wódki szumówki, a w latach 1900—1909 — tylko 1,5 l.

Na podstawie: S. Siegel, *Ceny w Warszawie w latach 1816—1914*, Poznań 1949, s. 182—195, 209—214, 259—269; obliczenia własne.

Tabl. 57 (209). PRZECIĘTNE DZIENNE PŁACE RZEMIEŚLNIKÓW I CZELADNIKÓW WE LWOWIE ORAZ CZELADNIKÓW W KRAKOWIE[a]

Lata	Lwów		Kraków — czeladnicy[b]	Lwów		Kraków — czeladnicy[b]
	rzemieślnicy[c]	czeladnicy[d]		rzemieślnicy[c]	czeladnicy[d]	
	w krajcarach			1856–1860=100		
1851–1855	.	.	77	x	x	73
1856–1860	115	110	105	100	100	100
1861–1865	.	.	102	x	x	96
1866–1870	147	144	104	128	131	98
1871–1875	173	167	144	150	152	136
1876–1879	.	.	151	x	x	144
1880–1884	151	150	152	131	136	145
1885–1889	171	150	164	149	136	155
1890–1894	174	155	162	151	141	154
1895–1899	190	200	158	165	182	149
1900–1904	182	186	140	158	169	132
1905–1909	212	182	210	184	165	200
1910–1912	257	223	.	223	189	x

a Wypłacane przez władze miejskie; od 1900 r. płace przeliczono z halerzy na krajcary (2 halerze=1 krajcar). *b–d* Dotyczy: *b* — czeladników murarskich i ciesielskich, *c* — murarzy i cieśli, *d* — czeladników stolarskich i murarskich.

W 1911 r. w Galicji średnia płaca dzienna robotników w przemyśle maszynowym wynosiła 302 halerze, metalowym — 258 halerzy, drzewnym — 232 halerze, a w młynarstwie — 173 halerze (w 1904 r. odpowiednio: 243, 193, 174 i 134 halerze).

Na podstawie: S. Hoszowski, *Ceny we Lwowie w latach 1701–1914*, Lwów 1934, s. 143–146; M. Górkiewicz, *Ceny w Krakowie w latach 1796–1914*, Kraków 1950, s. 224–231; obliczenia własne.

Tabl. 58 (210). RELACJE PŁAC RZEMIEŚLNIKÓW[a] DO CEN ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH WE LWOWIE

Lata	Przeciętne dzienne płace					
	wyrażone w kg					przeliczone na jednostki porównywalne — indeks grupowy[b] 1856–1860=100
	chleb razowy	ziemniaki	kasza jęczmienna	mięso wołowe	słonina	
1856–1860	21,8	43	7,33	3,77	1,77	100
1866–1870	19,0	50	8,51	3,34	2,01	104
1871–1875	18,8	47	8,39	3,64	2,16	106
1880–1884	15,4	48	8,35	2,90	1,84	95

a Dotyczy murarzy i cieśli. *b* Średnia arytmetyczna z 5 indeksów indywidualnych.

Tabl. 58 (210). RELACJE PŁAC RZEMIEŚLNIKÓW[a] DO CEN ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH WE LWOWIE (dok.)

Lata	Przeciętne dzienne płace					
	wyrażone w kg					przeliczone na jednostki porównywalne — indeks grupowy[b] 1856–1860=100
	chleb razowy	ziemniaki	kasza jęczmienna	mięso wołowe	słonina	
1885–1889	21,6	73	9,65	3,24	2,48	125
1890–1894	17,5	63	9,39	2,92	2,54	115
1895–1899	20,6	88	11,82	3,11	2,74	140
1900–1904	16,3	82	14,65	2,66	2,52	136
1905–1909	15,2	71	14,29	2,86	2,51	129
1910–1912	17,3	92	14,88	3,15	2,44	144

a Dotyczy murarzy i cieśli. *b* Średnia arytmetyczna z 5 indeksów indywidualnych.

Indeks grupowy dla czeladników murarskich i ciesielskich w Krakowie (obliczony podobnie jak dla rzemieślników we Lwowie) przy podstawie 1856–1860=100 ukształtował się na poziomie 96 dla lat 1841–1845, 59 dla lat 1846–1850, 61 dla lat 1851–1855, 102 dla lat 1880–1884 i 145 dla lat 1905–1909.

Na podstawie: S. Hoszowski, *Ceny we Lwowie w latach 1701–1914*, Lwów 1934, s. 105–123, 143–144; M. Górkiewicz, *Ceny w Krakowie w latach 1796–1914*, Kraków 1950, s. 239–249, 257–259; obliczenia własne.

Tabl. 59 (211). LUDNOŚĆ W ZABORZE PRUSKIM, NA GÓRNYM ŚLĄSKU I NA MAZURACH WEDŁUG GRUP DOCHODOWYCH[a] W 1913 R.

Rejencje	Ogółem				W tym w miastach		
	na 1 000 ludności przypada osób o dochodzie rocznym w markach						
	do 900	900–3 000	3 000–6 500	ponad 6 500	do 900	900–3 000	ponad 3 000
Ogółem	**381**	**553**	**49**	**17**	**297**	**606**	**97**
Zabór pruski							
Bydgoska	595	357	39	10	500	411	89
Poznańska	572	384	34	10	473	435	92
Gdańska	535	412	40	13	426	487	87
Kwidzyńska	642	317	33	8	541	375	84

a Na podstawie danych o podatku osobisto-dochodowym.

Tabl. 59 (211). LUDNOŚĆ W ZABORZE PRUSKIM, NA GÓRNYM ŚLĄSKU I NA MAZURACH WEDŁUG GRUP DOCHODOWYCH[a] W 1913 R. (dok.)

Rejencje	Ogółem				W tym w miastach		
	na 1 000 ludności przypada osób o dochodzie rocznym w markach						
	do 900	900–3 000	3 000–6 500	ponad 6 500	do 900	900–3 000	ponad 3 000
Górny Śląsk							
Opolska	468	494	31	8	380	534	87
Mazury							
Olsztyńska	670	295	28	7	546	369	85

a Na podstawie danych o podatku osobisto-dochodowym.

W 1913 r. na 1 000 ludności w gminach wiejskich większych (pow. 2 000 mieszkańców) na ziemiach pod panowaniem Prus dochód mniejszy od 900 marek miało 249 osób, 900–3 000 marek — 695 osób i powyżej 3 000 marek — 56 osób (odpowiednio: w rejencji bydgoskiej — 505, 465 i 30 osób, w rejencji poznańskiej — 533, 452 i 15 osób); odpowiedni dochód w gminach wiejskich mniejszych miało 548, 421 i 31 osób (w rejencji bydgoskiej — 660, 314 i 26 osób, w rejencji poznańskiej — 626, 356 i 18 osób).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 252.

Tabl. 60 (212). WYDATKI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM W BRODACH I SIEMIANOWICACH

A. ROCZNE WYDATKI W RODZINIE PRACOWNIKA PUDLINGARNI W BRODACH[a] W 1865 R.

Wyszczególnienie	W rublach	W odsetkach
Ogółem	**180,22**	**100,0**
Na wyżywienie	**127,45**	**70,7**
Bezpośrednie spożycie	108,00	59,9
chleb	37,80	21,0
kasza i groch	27,00	15,0
mięso i ryby	21,60	12,0
słonina i sól	21,60	12,0
Działka w dzierżawie	19,45	10,8
wynajem gruntu i orka	7,75	4,3
ziemniaki do sadzenia	2,70	1,5
pasza dla krowy	9,00	5,0
Inne wydatki	**52,77**	**29,3**
Drewno na opał	4,00	2,2
Odzież	48,05	26,7
Mydło	0,72	0,4

a Pudlingarnia (zakład hutnictwa żelaza) w Zagłębiu Staropolskim, własność rządu Królestwa Polskiego; dane dotyczą rodziny, która wydzierżawiła pole pod uprawę ziemniaków i posiadała 1 krowę; w pudlingarni majster zarabiał rocznie 120 rubli, podmajster — 81 rubli a maszynista — 60 rubli.

Tabl. 60 (212). WYDATKI W GOSPODARSTWIE DOMOWYM W BRODACH I SIEMIANOWICACH (dok.)

B. PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE WYDATKI W RODZINIE GÓRNICZEJ W SIEMIANOWICACH[b] W 1908 R.

Wyszczególnienie	W markach	W odsetkach	Wyszczególnienie	W markach	W odsetkach
Ogółem	**85,00**	**100,0**	Inne	4,50	5,3
Na wyżywienie	**57,93**	**68,2**	w tym kawa	3,00	3,5
Mąka — za 55 kg	13,35	15,7	**Inne wydatki**	**27,07**	**31,8**
Ziemniaki — za 75 kg	4,50	5,3	w tym:		
Inne artykuły roślinne	7,25	8,5	Odzież i obuwie	13,25	15,6
Artykuły mięsne, ryby	11,90	14,0	Na mieszkanie[e]	6,50	7,6
Tłuszcz[c]	11,25	13,2	Oświatowe — za podręczniki szkolne	2,60	3,1
Mleko, ser, jaja[d]	2,08	2,5	Piwo i wódka	2,30	2,7
Cukier — za 7,5 kg	3,10	3,6			

b Na Górnym Śląsku; dane dotyczą 8-osobowej rodziny i wydatków występujących co miesiąc. *c*, *d* Między innymi za: *c* — 7,5 kg łoju, *d* — 4 jaja. *e* Bez komornego.

W cotygodniowych wydatkach 5-osobowej rodziny robotniczej w Łodzi na początku XX w. wyżywienie stanowiło 69,5% (w tym chleb — 28,3%) i razem z innymi wydatkami wynosiło 5 rubli (średnia płaca tygodniowa — 6,15 rubli).

Na podstawie: *Ekonomika górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim 1831—1864*, Warszawa 1958, s. 77—78, 111—112; *Polska klasa robotnicza. Zarys dziejów*, pod red. S. Kalabińskiego, tom I, część 3, Warszawa 1978, s. 89; *Łódź — dzieje miasta*, tom I, Łódź 1980, s. 335.

Tabl. 61 (213). PRZECIĘTNE ROCZNE SPOŻYCIE ZBÓŻ, ZIEMNIAKÓW, CUKRU I WÓDKI NA 1 MIESZKAŃCA W KRÓLESTWIE POLSKIM

Lata	Zboża[a]				Ziemniaki[a]	Cukier	Wódka[b] w l
	ogółem	pszenica	żyto	inne[c]			
	w kilogramach						
Ok. 1810[d]	143	16	78	49	36	.	3,0
1822—1829	147	14	86	47	74	0,23[e]	5,0[f]
1841—1850	121	15	64	49	150	0,40	6,0
1851—1860	149	23	88	38	157	1,00	6,5
1861—1870	222	34	120	68	234	2,00	6,4

a Wskaźniki oparte na danych urzędowych; spożycie z wyłączeniem zużycia na cele przemysłowe i pasze. *b* W przeliczeniu na czysty spirytus. Spożycie wódki (ok. 40%) na 1 mieszkańca w latach 1840—1845 wynosiło średnio ok. 14 l, a ok. 1880 r. — 8,5 l; w 1831 r. jej spożycie w Wielkim Księstwie Poznańskim wynosiło 7,8 l, a na Pomorzu Gdańskim — 9,4 l na 1 mieszkańca. *c* Gryka, proso i owies. *d* Dane dotyczą Księstwa Warszawskiego. *e* 1825 r. *f* 1827 r.

Tabl. 61 (213). PRZECIĘTNE ROCZNE SPOŻYCIE ZBÓŻ, ZIEMNIAKÓW, CUKRU I WÓDKI NA 1 MIESZKAŃCA W KRÓLESTWIE POLSKIM (dok.)

Lata	Zboża[a]				Ziemniaki[a]	Cukier	Wódka[b] w l
	ogółem	pszenica	żyto	inne[c]			
	w kilogramach						
1871—1880.....	.	.	.	.	317	2,90	3,0
1883—1892.....	203	41	120	42	357	.	.
1891—1900.....	222	57	126	39	405	6,60	2,4
1901—1910.....	229	57	131	41	431	.	1,9
1911—1913.....	259	60	153	46	420	10,80	2,1

a Wskaźniki oparte na danych urzędowych; spożycie z wyłączeniem zużycia na cele przemysłowe i pasze. *b* W przeliczeniu na czysty spirytus. Spożycie wódki (ok. 40%) na 1 mieszkańca w latach 1840—1845 wynosiło średnio ok. 14 l, a ok. 1880 r. — 8,5 l; w 1831 r. jej spożycie w Wielkim Księstwie Poznańskim wynosiło 7,8 l, a na Pomorzu Gdańskim — 9,4 l na 1 mieszkańca. *c* Gryka, proso i owies.

Spożycie zbóż przypadające na 1 mieszkańca, szczególnie do 1864 r., było zdecydowanie wyższe w miastach: w Warszawie w latach 1826—1827 wynosiło średnio 272 kg, a w latach 1842—1851 — 280 kg, w Poznaniu w 1831 r. — 211 kg. W Galicji ok. 1885 r. spożycie zbóż na 1 mieszkańca wynosiło 174 kg, a ziemniaków — 310 kg.

Konsumpcja mięsa przypadająca na 1 mieszkańca w Królestwie Polskim w 1827 r. wynosiła 9,1 kg (w miastach — 27,7 kg, a na wsi — 4,2 kg), w 1858 r. — 12,8 kg, a w 1899 r. — 20,9 kg. Spożycie piwa w 1827 r. wynosiło 24,4 l na 1 mieszkańca, w 1865 r. — 12,8 l, w 1883 r. — 13,8 l, a w latach 1909—1911 — średnio 12,5 l.

Na podstawie: T. Sobczak, *Przełom w konsumpcji spożywczej w Królestwie Polskim w XIX wieku*, Wrocław 1968, s. 53—59, 110—117, 198—202, 219—224, 234.

Tabl. 62 (214). PRZECIĘTNE DZIENNE SPOŻYCIE ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA 1 OSOBĘ DOROSŁĄ W GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH W GRĄDACH POD BŁONIEM W 1894 R.

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa	
		karłowate[a]	inne[b]
	w gramach		
Zima			
Pieczywo i produkty zbożowe	484	434	512
chleb razowy	175	119	209
mąka żytnia	211	223	203
kasza	98	92	100
Groch	42	56	34
Ziemniaki	1 306	1 415	1 240
Kapusta kwaszona	328	372	301
Mleko	43	19	57
Mięso	7	11	.
Słonina	40	34	43
Sól	34	38	32
Lato			
Pieczywo i produkty zbożowe	384	340	408
chleb razowy	201	124	246
mąka żytnia	143	172	125
kasza	40	44	37
Ziemniaki	1 784	1 868	1 734
Żur	193	343	103
Mleko	695	505	808
Mięso	22	8	31
Słonina	29	24	32
Sól	33	38	30

a, b O powierzchni: *a* — do 2,5 ha, *b* — od 4,5 ha do 12,9 ha.

W 1903 r. 5-osobowa rodzina robotnicza w Łodzi spożywała tygodniowo: 7 l mleka, ok. 1 kg mięsa, 400 g słoniny i 400 g cukru.

Na podstawie: *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, tom IV, Wrocław 1979, s. 418— 419.

MIESZKANIA. INFRASTRUKTURA KOMUNALNA

Tabl. 63 (215). WARUNKI MIESZKANIOWE W GALICJI ORAZ W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM

Wyszczególnienie	Miejscowości	Domy	Izby		Mieszkańcy		
			w liczbach bezwzględnych	przeciętnie na 1 dom	w liczbach bezwzględnych	przeciętnie	
						na 1 dom	na 1 izbę
Galicja w 1808 r.							
Miasta	**506**	**131 782**	**201 592**	**1,5**	**816 104**	**6,2**	**4,0**
Część północna[a]	232	42 643	61 160	1,4	239 729	5,6	3,9
północno-wschodnia[b]	132	27 064	37 539	1,4	148 046	5,5	3,9
północno-zachodnia[c]	100	15 579	23 621	1,5	91 683	5,9	3,9
Część południowa	274	89 139	140 432	1,6	576 375	6,5	4,1
Lwów, Kraków	2	4 294	16 443	3,8	67 229	15,7	4,1
południowo-zachodnia[d]	125	29 490	49 315	1,7	199 099	6,8	4,0
południowo-wschodnia[e]	147	55 355	74 674	1,3	310 047	5,6	4,2
Wieś[f]	**1 063**	**57 985**	**81 860**	**1,4**	**348 549**	**6,0**	**4,3**
Część północna[a]	559	17 328	23 999	1,4	102 037	5,9	4,3
Część południowa	504	40 657	57 861	1,4	246 512	6,1	4,3
Księstwo Warszawskie[g] w 1810 r.							
Miasta	**388**	**67 681**	**.**	**x**	**525 319**	**7,8**	**x**
Warszawa	1	3 273	.	x	77 727	23,7	x
Pozostałe	387	64 408	.	x	447 592	6,9	x

a–e Obszar: *a* — który później stanowił część Królestwa Polskiego; *b* — na wschód od Wisły; *c* — na zachód od Wisły; *d* — na zachód od Sanu oraz obwody: Przemyśl i Sanok; *e* — pozostały z części południowej. *f* Dane dotyczą tylko wsi, których nazwa zaczynała się na literę „B". *g* W granicach z 1808 r.; na wsi na całym obszarze przeciętnie 1 dom zamieszkiwały 7,2 osoby.

Na podstawie: H. Grossman, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808 i 1810 r.*, „Kwartalnik Statystyczny", zeszyt 1, 1925, s. 90–105; *Spis wojskowy ludności Galicji z 1808 r.*, wyd. B. Kumor, w: „Przeszłość Demograficzna Polski", tom X–XII, XV, Warszawa 1978–1980, 1984; obliczenia własne.

Tabl. 64 (216). MIASTA I DOMY W MIASTACH KRÓLESTWA POLSKIEGO W 1827 R.

Wyszczególnienie	Miasta	Domy			Mieszkańcy	
		ogółem	w tym murowane		w liczbach bezwzględnych	przeciętnie na 1 dom
			razem	w % ogółem		
Według województw						
Ogółem	**454**	**80 484**	**8 754**	**10,9**	**869 027**	**10,8**
Warszawa — miasto	1	3 178	1 493	47,0	131 465	41,4
Augustowskie	47	8 787	528	6,0	84 403	9,6
Kaliskie	62	10 369	1 345	13,0	109 987	10,6
Krakowskie	50	8 603	964	11,2	75 362	8,8
Lubelskie	59	14 040	1 262	9,0	111 795	8,0
Mazowieckie	83	10 774	1 040	9,6	122 545	11,4
Płockie	43	6 496	816	12,6	81 467	12,5
Podlaskie	45	8 490	395	4,7	67 913	8,0
Sandomierskie	64	9 747	911	9,3	84 090	8,6
Według grup miast[a]						
Ogółem	**453**	**77 306**	**7 261**	**9,4**	**737 562**	**9,5**
Miasta liczące do 2 tys. mieszkańców	344	43 155	2 462	5,7	365 329	8,5
grupy województw:						
wschodnie[b]	110	15 336	541	3,5	119 329	7,8
sandomierskie i krakowskie	91	12 213	842	6,9	93 519	7,7
północno-zachodnie[c]	143	15 606	1 079	6,9	152 481	9,8
Miasta liczące ponad 2 tys. mieszkańców	109	34 151	4 799	14,1	372 233	10,9
grupy województw:						
wschodnie[b]	41	15 981	1 644	10,3	144 782	9,1
sandomierskie i krakowskie	23	6 137	1 033	16,8	65 933	10,7
północno-zachodnie[c]	45	12 033	2 122	17,6	161 518	13,4

a Bez Warszawy. *b*, *c* Województwa: *b* — augustowskie, lubelskie i podlaskie; *c* — kaliskie, mazowieckie i płockie.

Na podstawie: F. Rodecki, *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830, Szczegółowy wykaz miast; obliczenia własne.

Tabl. 65 (217). MIASTA I DOMY W MIASTACH KRÓLESTWA POLSKIEGO W 1865 R.[a]

Wyszczególnienie	Miasta	Domy			Mieszkańcy	
		ogółem	w tym murowane		w liczbach bezwzględnych	przeciętnie na 1 dom
			razem	w % ogółem		
Ogółem[b]	**451**	**86 975**	**12 532**	**14,4**	**1 171 110**[c]	**13,5**
Według b. województw						
Augustowskie	44	10 579	1 041	9,8	148 362	14,0
Kaliskie	63	12 335	2 619	21,2	174 301	14,1
Kieleckie	50	9 521	1 717	18,0	106 658	11,2
Lubelskie	60	13 863	1 706	12,3	150 953	10,9
Mazowieckie	84	13 535	2 354	17,4	230 906	17,1
Płockie	43	8 200	1 108	13,5	131 617	16,0
Podlaskie	43	8 683	571	6,6	107 276	12,4
Sandomierskie	64	10 259	1 416	13,8	120 922	11,8
Według grup miast						
Miasta liczące do 2 tys. mieszkańców	252	28 465	2 376	8,3	297 121	10,4
grupy województw:						
wschodnie[d]	76	9 093	455	5,0	96 653	10,6
sandomierskie i kieleckie	74	9 072	698	7,7	80 400	8,9
północno-zachodnie[e]	102	10 300	1 223	11,9	120 068	11,7
Miasta liczące ponad 2 tys. mieszkańców[f]	199	58 510	10 156	17,4	873 989	14,9
grupy województw:						
wschodnie[d]	71	24 032	2 863	11,9	309 994	12,9
sandomierskie i kieleckie	40	10 708	2 435	22,7	147 180	13,7
północno-zachodnie[e]	88	23 770	4 858	20,4	416 815	17,5

a Według podziału administracyjnego i układu, jaki przyjęto w tabl. 64 na str. 207. *b* Bez Warszawy, w której w 1862 r. domy murowane stanowiły 72%, a na 1 dom przypadało w 1868 r. 32,1 osoby. *c* Po podsumowaniu województw dane różnią się od prezentowanych dla ogółem; źródło nie wyjaśnia przyczyny tej rozbieżności. *d*, *e* Patrz notki *b* i *c* do tabl. 64 na str. 207. *f* W miastach liczących ponad 5 tys. mieszkańców (bez Warszawy) domy murowane stanowiły 25,5%, a na 1 dom przypadało 13,3 osoby.

Na podstawie: K. Kołodziejczyk, *Miasta i mieszczaństwo w Królestwie Polskim w 1865 r. w świetle statystyki*, w: *Dzieje burżuazji w Polsce*, tom II, Warszawa 1982, tablice; obliczenia własne.

Tabl. 66 (218). DOMY W MIASTACH KRÓLESTWA POLSKIEGO[a] WEDŁUG BUDULCA

Wyszczególnienie	1827	1865	1904	1827	1865	1904	1827	1865	1904
	domy drewniane			domy murowane					
	w liczbach bezwzględnych						w % ogółu domów		
Ogółem	**.**	**29 196**	**34 028**	**.**	**8 116**	**32 380**	**.**	**21,8**	**48,8**
gubernie:									
wschodnie[b]	.	13 566	14 676	.	2 239	5 076	.	14,2	25,7
kielecka i radomska[c]	.	3 453	2 889	.	1 716	4 266	.	33,2	59,6
pozostałe[d]	.	12 177	16 463	.	4 161	23 038	.	25,5	58,3
W tym 15 największych miast	3 417	5 094	7 715	1 609	3 110	19 085	32,0	37,9	71,2
Łódź	128	863	2 410	5	371	8 200	3,8	30,1	77,3
Lublin	416	385	223	315	466	1 306	41,4	54,8	85,4
Częstochowa	379	349	338	212	340	2 155	35,9	49,3	86,4
Piotrków	172	410	708	74	160	556	30,1	28,1	44,0
Pabianice	83	405	565	17	72	695	17,0	15,1	55,2
Radom	205	128	109	50	185	603	19,6	59,1	84,7
Będzin	253	374	244	13	28	699	4,7	7,0	74,1
Kalisz	307	164	73	228	248	580	42,6	60,2	88,8
Płock	127	159	130	357	303	1 170	73,8	65,6	90,0
Włocławek	308	344	283	56	196	851	15,4	36,3	75,0
Siedlce	274	300	511	28	58	445	9,3	16,2	46,5
Kielce	153	170	424	207	298	513	57,5	63,7	54,7
Tomaszów Mazowiecki	x	234	435	x	123	501	x	34,5	53,5
Zgierz	350	378	586	12	86	265	3,3	18,5	31,1
Łomża	262	431	676	35	176	546	11,8	29,0	44,7

a Dane dotyczą 112 miast; bez miast, które straciły prawa miejskie po 1868 r. oraz bez Warszawy, Suwałk i Sosnowca (który otrzymał prawa miejskie w 1902 r.). *b–d* Dotyczy: *b* — 41 miast w czterech guberniach na wschód od Wisły (bez guberni płockiej), *c* — 17 miast, *d* — 54 miast.

W Warszawie w 1904 r. domy murowane stanowiły 84,1% w ogólnej liczbie domów, a w Sosnowcu — 86,4%.

Na podstawie: F. Rodecki, *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830; *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXI, Warszawa 1907, s. 82–86; *Dzieje burżuazji w Polsce*, tom II, Warszawa 1982, tablice.

Tabl. 67 (219). BUDYNKI W KRÓLESTWIE POLSKIM[a] W 1912 R.

A. WEDŁUG BUDULCA

Wyszczególnienie	Ogółem	Budynki		
		murowane	murowano-drewniane	drewniane
	w odsetkach			
Ogółem	**100,0**	**6,7**	**7,1**	**86,2**
Miasta i osady miejskie	100,0	18,1	7,9	74,0
gubernialne[b]	100,0	40,5	7,7	51,8
powiatowe[c]	100,0	15,6	7,0	77,4
inne[d]	100,0	12,3	8,3	79,4
Wieś	100,0	4,9	7,1	88,0
budynki: folwarczne	100,0	26,5	11,7	61,8
inne	100,0	3,3	6,7	90,0

B. WEDŁUG POKRYCIA DACHOWEGO

Wyszczególnienie	Ogółem	Dachy budynków		
		ogniotrwałe	twarde palne	słomiane
	w odsetkach			
Ogółem	**100,0**	**9,4**	**12,0**	**78,6**
Miasta i osady miejskie	100,0	35,5	42,0	22,5
gubernialne[b]	100,0	72,7	24,8	2,5
powiatowe[c]	100,0	36,7	48,9	14,4
inne[d]	100,0	23,9	44,4	31,7
Wieś	100,0	4,9	7,2	87,9
budynki: folwarczne	100,0	22,4	41,9	35,7
inne	100,0	3,2	4,2	92,6

a Bez Warszawy; dane dotyczą wszelkich budynków (mieszkalnych — domy i niemieszkalnych). *b–d* Dotyczy: *b* — 9 miast gubernialnych oraz Łodzi, Częstochowy i Włocławka, *c* — 65 miast i 6 osad miejskich, *d* — 32 miast i 358 osad miejskich.

Najmniej budynków murowanych było w guberni suwalskiej — tylko 1,7%, najwięcej w guberni piotrkowskiej — 17,0%. Tamże najwięcej budynków miało dachy ogniotrwałe — 24,9%, najmniej w guberni suwalskiej — 2,2%.s

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1914*, Warszawa 1915, s. 217.

Tabl. 68 (220). WARUNKI MIESZKANIOWE W NIEKTÓRYCH WIĘKSZYCH MIASTACH

A. MIESZKANIA

Miasta		Mieszkania — w % ogółu mieszkań — o liczbie izb				Przeciętna liczba	
		1	2	3	4 i więcej	mieszkań w domu	osób na 1 dom
Warszawa	1882	46,0	23,1	12,2	18,7	5,8	30,5
	1891	44,5	23,4	15,0	16,9	.	.
	1914	40,0	24,9	17,5	17,6	9,3	49,7
Kraków	1910	38,7	26,9	34,4		.	.
w tym mieszkania robotników		72,5	21,8	5,7		x	x
Bytom	1905	14,6	39,7	21,0	24,7	8,4	41,7
Chorzów	1905	10,5	51,9	22,2	15,4	9,2	42,8
Katowice	1905	6,8	25,3	24,9	43,0	7,4	36,3

B. PRZECIĘTNA LICZBA OSÓB NA 1 IZBĘ W MIESZKANIACH

Miasta		Mieszkania o liczbie izb			
		1	2	3	4 i więcej
Warszawa	1882	4,5	2,6	1,9	1,1
	1891	4,1	2,5	1,8	1,1
Poznań	1900	3,5	2,3	.	.

We Lwowie w 1869 r. na 1 dom przypadało przeciętnie 26,2 osoby, a w 1890 r. — 38,5, w Krakowie odpowiednio: 35,3 i 45,9. Na 1 mieszkanie w 1890 r. we Lwowie przypadało średnio 5,6 osoby, a w Krakowie 6,1.

W Warszawie w 1882 r. na 1 mieszkanie przypadało 5,3 osoby, a w 1914 r. — 5,4; jedno mieszkanie składało się w 1882 r. średnio z 2,6 izby, a w 1914 r. — z 2,4; na 1 izbę przypadały w 1882 r. przeciętnie 2,0 osoby, a w 1914 r. — 2,2. W mieszkaniach 1-izbowych w 1882 r. mieszkało 39,3% mieszkańców, w 2-izbowych — 22,4%, a w większych — 38,3%, w 1891 r. odpowiednio: 36,8%, 23,7% i 39,5%.

W Poznaniu w 1900 r. w mieszkaniach 1-izbowych mieszkało 18% mieszkańców, w 2-izbowych — 27%, a w większych — 55%.

W Chorzowie w 1871 r. na 1 izbę przypadały 2,3 osoby, a w 1912 r. — 1,9.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Galicji*, tom IV, Lwów 1893, s. 12; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1914*, Warszawa 1915, s. 179; J. Cegielski, *Stosunki mieszkaniowe w Warszawie w latach 1864—1964*, Warszawa 1968, s. 109, 125—130, 276—281; *Polska klasa robotnicza, Zarys dziejów*, tom I, część 3, Warszawa 1978, s. 96—97, 236, 386—390.

Tabl. 69 (221). WODOCIĄGI I KANALIZACJA W NIEKTÓRYCH WIĘKSZYCH MIASTACH OKOŁO 1913 R.

Miasta	Wodociągi			Kanalizacja		
	długość sieci w km	podłączone domy		długość sieci w km	podłączone domy	
		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu domów		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu domów
Warszawa[a]	273	5 598	87,3	179	ok. 3 900	ok. 61
Lwów	138	.	.	.	.	.
Poznań	176	2 829	100,0	110	2 650	93,7
Gdańsk	175	7 330	94,8	149	7 598	98,3
Bydgoszcz	53	2 310	98,0	56	2 253	95,6
Gliwice	88	1 833	84,5	73	2 100	96,8
Królewska Huta	43	1 347	91,8	14	.	.

a 1910 r.; wodociąg uruchomiono w 1855 r., w 1890 r. długość sieci wynosiła 104 km (podłączone było do niej 1 731 nieruchomości, tj. 33,8% ogólnej ich liczby), a w 1918 r. — 323 km (łazienkę miało tylko 9,5% mieszkań); budowę kanalizacji rozpoczęto w 1881 r., w 1886 r. długość sieci wynosiła 18 km, w 1900 r. — 128 km, a w 1918 r. — 208 km.

Najwcześniej sieć wodociągowa rozwinęła się na Pomorzu Gdańskim, gdzie ok. 1880 r. miało ją 11 miast, podczas gdy w Wielkim Księstwie Poznańskim — 7.

W Królestwie Polskim w 1890 r. tylko 2 miasta miały wodociągi (Warszawa i Pińczów), w 1900 r. — 7, w 1914 r. — 9 (w tym 8 miało też kanalizację).

W Galicji w 1914 r. wodociągi miało ok. 30 miast.

Na podstawie: J. Cegielski, *Stosunki mieszkaniowe w Warszawie w latach 1864—1964*, Warszawa 1968, s. 88—91, 136—137; *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, tom V, Wrocław 1978, s. 327, tom VI, Wrocław 1979, s. 356—367.

Tabl. 70 (222). ZUŻYCIE GAZU W NIEKTÓRYCH WIĘKSZYCH MIASTACH OKOŁO 1913 R.

Miasta	Ogółem	Oświetlenie ulic	Inne cele		Ogółem	W tym bez oświetlenia ulic
	w tysiącach m^3			w % ogółem	na 1 mieszkańca w m^3	
Warszawa	51 304	2 837	48 467	94,5	59,3	56,0
Łódź	9 089	1 837	7 252	79,8	15,2	12,1
Lwów	7 186	1 347	5 839	81,3	33,1	26,9
Kraków	5 580	730	4 850	86,9	36,7	31,9
Gdańsk	11 610	1 018	10 592	91,2	64,5	58,8

Tabl. 70 (222). ZUŻYCIE GAZU W NIEKTÓRYCH WIĘKSZYCH MIASTACH OKOŁO 1913 R. (dok.)

Miasta	Ogółem	Oświetlenie ulic	Inne cele		Ogółem	W tym bez oświetlenia ulic
	w tysiącach m³			w % ogółem	na 1 mieszkańca w m³	
Poznań	12 641	1 451	11 190	88,5	70,7	61,0
Bydgoszcz	6 160	958	5 202	84,4	94,8	80,0
Elbląg	2 954	439	2 515	85,1	49,2	41,9
Gliwice	1 205	251	954	79,2	17,2	13,6

Gazownie najwcześniej upowszechniły się w zaborze pruskim (pierwsza powstała w Gdańsku w 1852 r., następna — w Poznaniu w 1854 r.) i w 1877 r. było ich już 16, palników gazowych na ulicach było 3 720, a w domach prywatnych 51 854, tj. na 100 ludności miast przypadało 15 palników.

W Królestwie Polskim w 1913 r. było tylko 7 gazowni (pierwsza powstała w Warszawie w 1856 r., następna — w Łodzi w 1868 r.). W Warszawie ulicznych lamp gazowych w 1868 r. było 1 238, a w 1910 r. — 6 594; w 1900 r. w mieszkaniach było 16 861 gazomierzy, a w 1910 r. — 39 048, tj. były w 28,7% ogółu mieszkań.

W Galicji było 14 gazowni: pierwsza powstała w Krakowie w 1857 r., następna — we Lwowie w 1858 r.

W 1914 r. 1 gazownia przypadała w zaborze pruskim na ok. 40 tys. ludności, w Galicji — na ok. 700 tys. ludności, a w Królestwie Polskim – na 1 700 tys. ludności.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 160; *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, tom V, Wrocław 1978, s. 333, tom VI, Wrocław 1979, s. 371—376.

Tabl. 71 (223). ZUŻYCIE ENERGII ELEKTRYCZNEJ W NIEKTÓRYCH WIĘKSZYCH MIASTACH[a] OKOŁO 1913 R.

Miasta	Ogółem		W tym oświetlenie		
			mieszkań		ulic[b]
	w tys. KW·h	na 1 mieszkańca w KW·h	w tys. KW·h	na 1 mieszkańca w KW·h	w tys. KW·h
Warszawa	14 339	17	5 445	6,3	1 106
Łódź	38 342	64	.	x	.
Lwów	9 661	45	2 650	12,3	108
Kraków	3 355	22	1 855	12,2	220
Gdańsk	3 504	20	1 913	11,1	13

a Z elektrowni miejskich, bez energii elektrycznej zużytej przez tramwaje. *b* Wszędzie przeważało oświetlenie gazowe, przy istnieniu również oświetlenia naftowego. W Warszawie oświetlenie naftowe istniało do 1916 r.; w 1914 r. były 873 latarnie elektryczne. W Poznaniu w tym czasie było 109 latarni elektrycznych oraz 166 naftowych i spirytusowych, a w Gdańsku — 99 elektrycznych, 231 naftowych i 299 gazowych.

Tabl. 71 (223). ZUŻYCIE ENERGII ELEKTRYCZNEJ W NIEKTÓRYCH WIĘKSZYCH MIASTACH[a] OKOŁO 1913 R. (dok.)

Miasta	Ogółem		W tym oświetlenie		
			mieszkań		ulic[b] w tys. KW·h
	w tys. KW·h	na 1 mieszkańca w KW·h	w tys. KW·h	na 1 mieszkańca w KW·h	
Poznań	2 539	16	1 210	7,5	49
Bydgoszcz	2 295	38	.	x	.
Elbląg	985	17	454	7,7	—
Królewska Huta	1 569	21	890	11,9	314

a Z elektrowni miejskich, bez energii elektrycznej zużytej przez tramwaje. *b* Wszędzie przeważało oświetlenie gazowe, przy istnieniu również oświetlenia naftowego. W Warszawie oświetlenie naftowe istniało do 1916 r.; w 1914 r. były 873 latarnie elektryczne. W Poznaniu w tym czasie było 109 latarni elektrycznych oraz 166 naftowych i spirytusowych, a w Gdańsku — 99 elektrycznych, 231 naftowych i 299 gazowych.

Pierwsza elektrownia miejska powstała: we Lwowie w 1893 r.; w zaborze pruskim — w 1894 r. w Grudziądzu; w Królestwie Polskim — w 1901 r. w Radomiu (w Warszawie w 1903 r.). W Królestwie Polskim ich liczba od 1907 r. szybko wzrastała — w 1914 r. było ich 33, a w 1918 r. — 174.

Wszystkie elektrownie miały wąski krąg odbiorców — w 1913 r. w zaborze pruskim i na Górnym Śląsku było ich ok. 59 tys. (w tym 21 404 to odbiorcy energii elektrycznej z elektrowni w Królewskiej Hucie oraz 12 231 to odbiorcy w 15 miastach rejencji poznańskiej).

Wcześniej i szybciej powstawały elektrownie przemysłowe; pierwsza powstała w 1878 r. w Królewskiej Hucie oraz w 1879 r. w Warszawie; w Królestwie Polskim w 1890 r. było ich 14, a w 1911 r. — 165.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 160; J. Łukasiewicz, *Początki nowoczesnego systemu energetycznego na ziemiach polskich*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki", tom XIX, 1974, s. 31–37; *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, tom VI, Wrocław 1979, s. 372–376.

OCHRONA ZDROWIA

Tabl. 72 (224). PERSONEL SŁUŻBY ZDROWIA W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM[a] W 1810 R.

Departamenty	Ogółem	Lekarze, cyrulicy (felczerzy) i akuszerki				Aptekarze	Ogółem na 10 tys. ludności
		razem	lekarze	cyrulicy (felczerzy)	akuszerki		
	w liczbach bezwzględnych						
Ogółem	**1 549**	**1 336**	**421**	**661**[b]	**254**[c]	**213**	**4,31**[d]
Bydgoski	167	132	52	56	24	35	4,95
Kaliski	152	137	19	89	29	15	2,96
Krakowski	191	153	88	42	23	38	4,32
Lubelski	102	90	35	44	11	12	2,23
Płocki	125	110	22	71	17	15	3,24
Poznański	301	249	58	151	40	52	5,18
Radomski	129	116	30	66	20	13	3,56
Warszawski	382	349	117	142	90	33	7,42

a Bez departamentu łomżyńskiego i siedleckiego. *b* Łącznie z 25 konowałami. *c* Łącznie z 80 akuszerami. *d* W tym lekarzy — 1,17 (najwięcej w departamencie warszawskim — 2,27 i departamencie krakowskim — 1,99, najmniej w departamencie kaliskim — 0,37 i płockim — 0,57), a cyrulików z konowałami — 1,83 (najwięcej w departamencie warszawskim — 2,76 i poznańskim — 2,60, a najmniej w departamencie krakowskim — 0,95 i lubelskim — 0,96).

W 1807 r. na obszarze Księstwa Warszawskiego (w granicach z 1810 r.) było 1 149 szpitali (z których ponad 95% to przytułki dla ubogich); na terenach przyłączonych do Księstwa Warszawskiego w 1809 r. było 11 szpitali cywilnych, 6 wojskowych oraz 462 szpitale dobroczynne i instytucje dla ubogich.

Na podstawie: H. Grossman, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808 i 1810 r.*, „Kwartalnik Statystyczny", zeszyt 1, 1925, s. 39, 62.

Tabl. 73 (225). PERSONEL SŁUŻBY ZDROWIA W ZABORZE ROSYJSKIM

Wyszczególnienie	Lekarze	Felczerzy	Akuszerki	Dentyści	Lekarze i felczerzy			Akuszerki
					ogółem	lekarze	felczerzy	
	w liczbach bezwzględnych				na 10 tys. ludności			
Królestwo Polskie 1904	1 986	1 632	1 206	.	3,28	1,80	1,48	1,10
1910	1 965	1 653	1 803	738	3,06	1,66	1,40	1,52
1913	**2 146**	**1 923**	**1 914**	**945**	**3,24**	**1,71**	**1,53**	**1,52**
Gubernie:								
kaliska	81	120	105	30	1,64	0,66	0,98	0,86
kielecka	62	99	65	8	1,61	0,62	0,99	0,65
lubelska	117	200	115	49	2,00	0,74	1,26	0,73
łomżyńska	49	57	65	26	1,63	0,75	0,88	1,00
piotrkowska.....	344	337	571	185	3,34	1,69	1,65	2,80
płocka	51	70	73	16	1,71	0,72	0,99	1,03
radomska	65	152	69	22	1,97	0,57	1,40	0,61
siedlecka	59	84	55	17	1,40	0,58	0,82	0,54
suwalska	50	52	43	26	1,57	0,77	0,80	0,66
warszawska[a].....	141	192	258	35	1,87	0,79	1,08	1,45
Warszawa	1 127	560	495	531	19,97	13,34	6,63	6,30
Litwa i Białoruś.....**1910**	**1 131**	**2 010**	**1 245**	**601**	**2,51**	**0,90**	**1,61**	**1,00**
Ruś[b].....**1910**	**1 548**	**1 423**	**1 026**	**538**	**2,45**	**1,28**	**1,17**	**0,85**

a Bez Warszawy. *b* Łącznie z Kijowem i powiatem kijowskim, który nie leżał w granicach Rzeczypospolitej przed 1772 r.

Lekarze byli głównie w miastach; w Królestwie Polskim w 1910 r. było 1 613 lekarzy w miastach (w Warszawie – 1 028), a w osadach miejskich i wsiach – 352; w 1913 r. odpowiednio: 1 741 i 405.

W 1827 r. w Królestwie Polskim było 169 lekarzy (tj. 0,42 na 10 tys. ludności) i 236 chirurgów, tj. łącznie – 405 lekarzy (1,0 na 10 tys. ludności) oraz 561 akuszerek, a w 1862 r. było 408 lekarzy (w tym 200 w Warszawie) i 635 akuszerek.

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXXI, Warszawa 1907, s. 93–107; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1915*, Piotrogród 1916, s. 94–95; A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 228.

Tabl. 74 (226). PERSONEL SŁUŻBY ZDROWIA W GALICJI

Lata	Lekarze	Felczerzy	Akuszerki	Lekarze i felczerzy			Akuszerki
				ogółem	lekarze	felczerzy	
	w liczbach bezwzględnych			na 10 tys. mieszkańców			
1873	386	365	893	1,36	0,70	0,66	1,62
1875	425	361	982	1,40	0,76	0,64	1,59
1878	526	334	1 020	1,48	0,91	0,58	1,76
1880	529	310	1 048	1,41	0,89	0,52	1,76
1882	539	290	1 135	1,38	0,90	0,48	1,89
1885	545	257	1 092	1,30	0,88	0,42	1,77
1887	588	229	1 140	1,29	0,93	0,36	1,81
1890	687	202	1 285	1,35	1,04	0,31	1,94
1892	796	182	1 415	1,47	1,20	0,27	2,31
1895	965	161	1 699	1,63	1,40	0,23	2,47
1897	1 133	144	1 887	1,81	1,61	0,20	2,68
1900	1 206	123	1 993	1,82	1,65	0,17	2,72
1902	1 281	108	2 009	1,86	1,72	0,14	2,81
1905	1 386	91	2 388	1,93	1,81	0,12	3,12
1908	1 424	75	2 588	1,89	1,80	0,09	3,25

W 1862 r. w Galicji było tylko 265 lekarzy, tj. 0,54 lekarza przypadało na 10 tys. ludności, podczas gdy w Królestwie Polskim wskaźnik ten wynosił 0,82.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Galicji*, tom IV, Lwów 1893, s. 31, tom VI, Lwów 1901, s. 55; *Podręcznik Statystyki Galicji*, tom IX, część 1, Lwów 1913, s.48.

Tabl. 75 (227). SZPITALE PUBLICZNE W KRÓLESTWIE POLSKIM

A. OGÓŁEM

Lata	Szpitale	Leczeni	Lata	Szpitale	Leczeni	Lata	Szpitale	Leczeni
1842	44	27 974	1854	56	62 218	1866	73	47 856
1844	46	29 160	1855	56	64 287	1897	84	61 871
1845	46	35 132	1856	56	50 077			
1853	56	44 163	1857	56	43 770	1902	84	70 837

Tabl. 75 (227). SZPITALE PUBLICZNE W KRÓLESTWIE POLSKIM (dok.)

B. WEDŁUG GUBERNI

Gubernie	1867	1897	1867	1897	1902	1897
	szpitale		łóżka[a]			
			w liczbach bezwzględnych			na 10 tys. ludności
Ogółem	**72**	**84**[b]	**3 749**	**4 911**	**5 931**	**5,5**
Kaliska	6	7	233	328	303	3,9
Kielecka.....	4	4	151	140	140	1,9
Lubelska	12	12	319	387	547	3,5
Łomżyńska	5	3	145	110	110	2,0
Piotrkowska.....	7	11	180	326	412	2,4
Płocka	5	6	134	189	189	3,5
Radomska	4	6	145	211	211	2,6
Siedlecka.....	8	9	147	172	172	2,3
Suwalska.....	5	6	109	160	180	2,8
Warszawska	16	21	2 186	2 888	3 667	15,7

a Na 1 szpital przypadały w 1867 r. 52 łóżka, w 1897 r. — 58,5, a w 1902 r. — 70,5. *b* Po podsumowaniu guberni dane różnią się od prezentowanych dla ogółem; źródło nie wyjaśnia przyczyny tej rozbieżności.

Szpitale w Królestwie Polskim były przepełnione; w 1866 r. na 1 łóżko przypadało przeciętnie 2 chorych, później nie było lepiej: liczba łóżek do 1902 r. wzrosła o 58%, a leczonych o 48%. W 1867 r. w Warszawie było skupionych prawie 54% łóżek szpitalnych Królestwa Polskiego, w 1902 r. — 46%. W 1830 r. w Królestwie Polskim były 24 szpitale publiczne, z tego 10 w województwie mazowieckim (w tym 7 w Warszawie). W początkowym okresie liczne były domy schronienia (dawne szpitale–przytułki): w 1842 r. było ich 632, w 1856 r. — 400 (z 2 655 podopiecznymi), a w 1870 r. — 265 (z 2 504 podopiecznymi).

Na podstawie: *Zdanie sprawy Rady Głównej Opiekuńczej z działań szpitali i zakładów opiekuńczych w Królestwie Polskim za lata 1842–1845, 1853–1856*; W. Mączkowski, *Stan i potrzeby szpitali Królestwa Polskiego*, Warszawa 1905, s. 39, tabl. I–III; J. Fijałek, *Instytucje pomocy materialno–zdrowotnej w Łodzi i okręgu łódzkim (do roku 1870)*, Łódź 1962, s. 50–52, 111.

Tabl. 76 (228). SZPITALE W ZABORZE ROSYJSKIM W 1910 R.

Wyszczególnienie	Szpitale	Łóżka			Leczeni	
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szpital	na 10 tys. ludności	ogółem	w tym zmarli w % ogółem
Królestwo Polskie	**347**	**10 379**	**29,9**	**8,70**	**120 549**	**8,0**
gubernie:						
Kaliska	10	427	42,7	3,54	5 497	7,0
Kielecka	12	460	38,3	4,73	4 645	7,4
Lubelska	21	873	41,6	5,97	11 939	7,6
Łomżyńska	5	172	34,4	2,75	2 130	11,1
Piotrkowska	98	1 873	19,1	9,85	18 701	7,6
Płocka	16	327	20,4	4,80	3 134	8,1
Radomska	12	323	26,9	3,02	5 373	9,6
Siedlecka	12	284	23,7	3,01	4 846	7,4
Suwalska	7	229	32,7	3,62	2 036	7,3
Warszawska	154	5 411	35,1	22,19	62 248	8,2
Litwa i Białoruś	**475**	**8 573**	**18,0**	**6,85**	**123 601**	**4,4**
Ruś[a]	**627**	**12 107**	**19,3**	**9,97**	**174 006**	**6,0**

a Z Kijowem i powiatem kijowskim, które nie leżały w granicach Rzeczypospolitej przed 1772 r.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 228.

Tabl. 77 (229). SZPITALE W GALICJI

Lata	Szpitale	Łóżka			Leczeni	
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szpital	na 10 tys. ludności	ogółem w tys.	w tym zmarli w % ogółem
1875	61	3 470	56,9	6,2	32,0	9,8
1878	61	3 729	61,1	6,4	39,9	9,4
1880	63	3 825	60,7	6,4	42,4	10,5
1882	64	4 003	62,5	6,6	41,9	9,1
1885	65	4 000	61,5	6,5	46,3	9,6
1890	75	4 331	57,7	6,6	51,7	8,4
1892	79	4 367	55,3	6,6	58,9	8,5
1895	77	4 802	62,4	7,0	63,0	7,6
1900	87	5 406	62,1	7,4	75,4	7,2

Tabl. 77 (229). SZPITALE W GALICJI (dok.)

Lata	Szpitale	Łóżka			Leczeni	
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szpital	na 10 tys. ludności	ogółem w tys.	w tym zmarli w % ogółem
1902	88	5 561	63,2	7,4	79,5	6,7
1905	94	6 337	67,4	8,3	93,0	6,2
1907	95	6 554	69,0	8,4	96,4	5,7
1909	98	6 470	66,0	8,1	103,3	5,6
1911	107	6 767	63,2	8,4	109,0	.

W Galicji w 1875 r. było 25 szpitali publicznych, a w 1911 r. — 40, prywatnych odpowiednio: 36 i 67; w 1875 r. w szpitalach publicznych było 66% ogólnej liczby łóżek, a w 1911 r. — 68% (ich liczba wzrosła z 2 303 do 4 629, tj. 2–krotnie, a w prywatnych — o 83%). W szpitalach publicznych na 1 szpital w 1875 r. przypadały 92 łóżka, w 1911 r. — 118; w prywatnych w tych latach przypadało po 32 łóżka. W 1875 r. w szpitalach publicznych leczyło się 64% ogółu leczonych, w 1911 r. — 83%.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Galicji*, tom II, Lwów 1893, s. 35, tom VI, Lwów 1901, s. 56; *Podręcznik Statystyki Galicji*, tom IX, część 1, Lwów 1913, s. 49; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice Statystyczne*, Kraków 1917, s. 94–95.

Tabl. 78 (230). LEKARZE I SZPITALE W ZABORZE PRUSKIM, NA GÓRNYM ŚLĄSKU ORAZ MAZURACH W 1911 R.

Wyszczególnienie	Lekarze[a]		Szpitale	Łóżka			Leczeni	
	w liczbach bezwzględnych	na 10 tys. ludności		w liczbach bezwzględnych	na 1 szpital	na 10 tys. ludności	ogółem	w tym zmarli w % ogółem
Zabór pruski	**1 315**	**3,42**	**177**	**9 486**	**53,6**	**24,8**	**69 204**	**7,0**
rejencje:								
Bydgoska	235	3,05	36	1 505	41,8	19,7	11 862	6,6
Poznańska	474	3,53	69	3 197	46,3	23,9	23 896	7,7
Gdańska	336	4,50	33	2 691	81,5	36,1	20 547	7,0
Kwidzyńska	270	2,80	39	2 103	53,9	21,9	12 899	6,3
Górny Śląska — rejencja opolska	**600**	**2,65**	**106**	**5 786**	**54,6**	**26,0**	**45 495**	**5,2**
Mazury — rejencja olsztyńska	**136**	**2,48**	**21**	**1 079**	**51,4**	**19,8**	**7 744**	**4,4**

a 1912 r.; łącznie z lekarzami dentystami, których w zaborze pruskim było 130.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 230.

Tabl. 79 (231). APTEKI W KRÓLESTWIE POLSKIM ORAZ W GALICJI

Wyszczególnienie		Apteki		Farmaceuci		Recepty[a]	
		w liczbach bezwzględnych	na 100 tys. ludności	w liczbach bezwzględnych	na 100 tys. ludności	w tys.	na 100 tys. ludności
Królestwo Polskie	1904	551	5,0	.	x	2 914	265
	1910	648	5,4	1 371	11,5	3 704	313
	1913	**712**	**5,7**	**1 571**	**12,5**	**3 873**	**308**
Gubernie:							
kaliska[b]		72	5,9	130	10,7	223	183
kielecka[b]		50	5,0	78	7,8	160	159
lubelska		81	5,1	121	7,6	296	187
łomżyńska		39	5,6	56	8,1	143	206
piotrkowska		132	6,5	298	14,6	780	382
płocka		31	4,4	52	7,4	121	171
radomska		53	4,7	74	6,5	170	149
siedlecka		50	4,9	71	6,9	150	146
suwalska[b]		37	5,7	62	9,5	99	152
warszawska[bc]		107	6,0	138	7,8	390	219
Warszawa		60	7,1	491	58,1	1 341	1 587
Galicja[d]	1873	188	3,4	438	7,9	.	x
	1880	227	3,8	509	8,5	.	x
	1890	244	3,7	568	8,6	.	x
	1900	270	3,7	588	8,0	.	x
	1905	295	3,8	661	8,6	.	x
	1908	**310**	**3,9**	**761**	**9,6**	**.**	**x**

a Tylko recepty płatne. *b* 1912 r. *c* Bez Warszawy. *d* Dane dotyczą aptek publicznych; łącznie z tzw. aptekami domowymi w 1873 r. było 215 aptek, w 1911 r. — 349.

W 1912 r. w zaborze pruskim było 280 aptek, tj. na 100 tys. ludności przypadało 7,3 apteki.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Galicji*, tom VI, Lwów 1901, s. 55; *Podręcznik Statystyki Galicji*, tom VIII, Lwów 1908, s. 62, tom IX, Lwów 1913, s. 48; *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXXI, Warszawa 1907, s. 99; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1915*, Piotrogród 1916, s. 95; A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 230.

Tabl. 80 (232). ZGONY W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM[a] W 1810 R.

A. OGÓŁEM

Departamenty	Na 1 000 ludności	Departamenty	Na 1 000 ludności	Departamenty	Na 1 000 ludności
Ogółem	**37,3**	Kaliski	37,7	Poznański	36,2
Bydgoski	40,8	Łomżyński	29,6	Radomski	44,1

a Dane dotyczą 5 wymienionych departamentów.

Tabl. 80 (232). ZGONY W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM[a] W 1810 R. (dok.)

B. Z OGÓŁEM — ZE ZNANĄ PRZYCZYNĄ ZGONÓW

Departamenty	Razem	W tym					Razem w % ogólnej liczby zgonów
		ospa	gruźlica	dychawica	czerwonka	odra	
W liczbach bezwzględnych							
Ogółem	**70 187**	**12 655**	**4 900**	**3 540**	**3 322**	**2 690**	**x**
W odsetkach							
Ogółem	**100,0**	**18,0**	**7,0**	**5,0**	**4,7**	**3,8**	**85,2**
Bydgoski	100,0	13,7	6,0	6,0	2,9	3,8	91,1
Kaliski	100,0	20,2	7,4	5,3	5,8	4,7	86,2
Łomżyński	100,0	19,7	8,3	4,2	5,3	3,6	83,3
Poznański	100,0	13,7	6,7	4,4	3,5	4,0	91,7
Radomski	100,0	25,4	6,8	6,6	6,8	2,4	71,8

a Dane dotyczą 5 wymienionych departamentów.

W 1810 r. zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych wynosiły w departamentach: łomżyńskim — 168, bydgoskim — 177, poznańskim — 197, kaliskim — 204, podczas gdy w radomskim — 272; ogółem w 5 tych departamentach zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych wynosiły 201.

Na podstawie: H. Grossman, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810*, „*Kwartalnik Statystyczny*", zeszyt 1, 1925, s. 80–83.

Tabl. 81 (233). ZGONY W KRÓLESTWIE POLSKIM WEDŁUG NIEKTÓRYCH PRZYCZYN

Wyszczególnienie		Choroby zakaźne						Choroby dróg oddechowych	Choroby organów trawienia
		ogółem	ospa	gruźlica	zapalenie płuc	choroby dziecięce[a]	inne		
		w % ogólnej liczby zgonów							
Warszawa	1910	35,2	2,2	16,7	3,5	7,7	5,0	14,8	12,9
	1911	31,8	2,6	16,7	2,5	6,7	3,4	14,1	13,3
	1912	34,0	0,8	19,7	2,8	6,5	4,1	14,7	13,9
	1913	36,2	0,8	19,4	2,8	9,3	3,9	15,3	14,1
Lublin	1910	33,0	2,3	14,5	5,8	4,6	5,9	13,2	14,8
	1911	38,4	2,4	16,2	6,5	5,8	7,5	5,4	13,8
	1912	38,2	0,7	17,9	2,6	9,3	7,7	11,6	14,2
	1913	38,0	0,1	20,4	3,1	7,9	6,6	10,2	15,4
Gubernia płocka[b]	1910	39,9	8,1	10,3	4,8	9,8	6,9	15,1	15,7

a Płonica, odra, błonica i koklusz. *b* Dane dotyczą 7 miast (w tym Płocka).

Tabl. 81 (233). ZGONY W KRÓLESTWIE POLSKIM WEDŁUG NIEKTÓRYCH PRZYCZYN (dok.)

Wyszczególnienie		Choroby zakaźne						Choroby dróg oddechowych	Choroby organów trawienia
		ogółem	ospa	gruźlica	zapalenie płuc	choroby dziecięce[a]	inne		
		w % ogólnej liczby zgonów							
Gubernia warszawska[c]	1910	38,3	9,6	9,8	4,7	9,6	4,6	10,3	12,5
	1911	35,7	1,9	10,7	6,5	11,3	5,4	8,5	18,5
	1912	35,7	1,6	14,6	5,1	6,5	7,9	11,7	18,8
Gubernia siedlecka i suwalska[d]	1910	25,7	1,5	9,6	3,6	6,5	4,4	15,8	14,6
	1911	29,4	2,9	10,5	3,9	7,4	4,7	14,2	15,5
	1912	32,1	1,0	13,9	4,8	7,3	5,1	13,6	18,3
	1913	35,1	0,3	13,5	4,2	8,6	8,4	12,8	23,0

a Płonica, odra, błonica i koklusz. *c–d* Dane dotyczą: *c* — w latach 1910 i 1911 — 8 miast, w 1912 r. — 6 miast (w tym Włocławka i Pułtuska); dane nie obejmują Warszawy, *d* — 15 miast (w tym Siedlec, Suwałk i Augustowa).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego: Rok 1913*, Warszawa 1914, s. 291, *Rok 1914*, Warszawa 1915, s. 236–237; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915*, Warszawa 1916, s. 90–91.

Tabl. 82 (234). ZGONY W GALICJI WEDŁUG NIEKTÓRYCH PRZYCZYN

Choroby	1878–1880	1881–1885	1886–1890	1891–1895	1896–1900	1901–1905	1906–1909
	przeciętne roczne						
W liczbach bezwzględnych							
Choroby dziecięce	39 601	36 527	41 236	36 161	33 188	28 198	25 618
błonica	15 797	13 707	14 327	12 114	10 258	6 505	3 747
koklusz	12 480	11 475	13 492	11 850	9 522	8 625	7 561
odra	5 376	5 311	6 671	4 553	4 236	4 964	5 009
szkarlatyna	5 948	6 035	6 746	7 644	9 172	8 105	9 302
Ospa	1 826	5 965	3 536	2 824	1 157	26	12
Tyfus	6 674	9 061	7 955	7 116	3 979	3 065	2 253
Czerwonka	4 814	5 952	7 961	8 231	2 569	992	894
Gruźlica	19 564	22 110	21 771	23 180	23 790	25 616	24 232
Zapalenie płuc	20 522	22 999	22 721	24 342	23 733	25 756	24 850
W % ogólnej liczby zgonów							
Choroby dziecięce	19,8	17,6	20,3	17,2	16,6	13,9	12,9
błonica	7,8	6,6	7,0	5,8	5,1	3,2	1,9
koklusz	6,3	5,5	6,6	5,6	4,8	4,2	3,8
odra	2,7	2,6	3,3	2,2	2,1	2,4	2,5
szkarlatyna	3,0	2,9	3,3	3,6	4,6	4,0	4,7

Tabl. 82 (234). ZGONY W GALICJI WEDŁUG NIEKTÓRYCH PRZYCZYN (dok.)

Choroby	1878–1880	1881–1885	1886–1890	1891–1895	1896–1900	1901–1905	1906–1909
	przeciętne roczne						
W % ogólnej liczby zgonów (dok.)							
Ospa	0,9	2,9	1,7	1,3	0,6	0,0	0,0
Tyfus	3,4	4,4	3,9	3,4	2,0	1,5	1,1
Czerwonka	2,4	2,9	3,9	3,9	1,3	0,5	0,5
Gruźlica	9,9	10,6	10,7	11,0	11,9[a]	12,6	12,2
Zapalenie płuc	10,4	11,1	11,2	11,8	11,8	12,7	12,5

a W latach 1898 i 1899 zgony w wyniku gruźlicy we Lwowie stanowiły 23,5% ogólnej liczby zgonów, w Krakowie — 20,8%, a na pozostałym terenie — 11,3%.

Przeciwko ospie w latach 1877–1881 w Galicji zaszczepiono 84% noworodków, w latach 1882–1887 — 84,8%, a w latach 1888–1893 — 89,2%.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Galicji*, tom I–V, Lwów 1887–1898; *Podręcznik Statystyki Galicji*, tom VI–IX, część 1, Lwów 1900–1913.

Tabl. 83 (235). KASY CHORYCH I UBEZPIECZENI OD WYPADKÓW W GALICJI

Lata	Kasy chorych			Członkowie w kasach chorych			Ubezpieczeni od wypadków
	ogółem	powiatowe	inne	ogółem	powiatowych	innych	
1901	137	57	80	115 318	90 627	24 691	111 985[a]
1903	142	59	83	124 064	98 786	25 278	122 348
1905	147	61	86	145 605	117 607	27 998	134 917
1907	154	64	90	172 993	139 484	33 509	151 057
1909	197	65	132	201 094	154 426	46 668	180 784[b]
1910	193	65	128	196 214	149 198	47 016	222 003[c]

a 1900r. *b* 1910 r. *c* 1912 r.

W 1890 r. w Galicji było 71 315 ubezpieczonych od wypadków. W 1912 r. ubezpieczeniami było objętych 22 401 gospodarstw rolnych (gospodarstwa używające maszyn rolniczych) oraz 14 286 zakładów nierolniczych, ubezpieczonych było 212 444 robotników, w tym 78 124 pracujących w rolnictwie, a 85 520 — w przemyśle.

W 1901 r. członkowie kas chorych stanowili 15,7% ludności cywilnej Galicji, w 1909 r. — 25,5%.

Na podstawie: *Podręcznik Statystyki Galicji*, tom VII, Lwów 1903, s. 187–189, 206; A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 219–224.

Tabl. 84 (236). KASY CHORYCH W ZABORZE PRUSKIM W 1911 R.

Wyszczególnienie	Ogółem	Wielkie Księstwo Poznańskie	Pomorze Gdańskie
Liczba kas	631	212	419
Członkowie (ubezpieczeni):			
w liczbach bezwzględnych	291 320	147 539	143 781
na 1 000 ludności	77,8	71,2	86,0
na 1 000 mężczyzn	131,4	123,2	141,6
na 1 000 kobiet	28,6	24,0	34,3
Przypadki zachorowań członków (ubezbieczonych)[a]:			
w liczbach bezwzględnych	125 169	66 853	58 316
w % ogółu członków (ubezpieczonych)	43,0	45,3	40,6
w dniach chorobowych: ogółem	2 439 180	1 316 087	1 123 093
przeciętnie na 1 przypadek zachorowania	19,5	19,7	19,3
Dochody w tys. marek	9 399	5 226	4 173
Wydatki w tys. marek	8 797	4 925	3 871

a Jeden członek (ubezpieczony) może być wykazany wielokrotnie, jeśli chorował więcej niż jeden raz; faktycznie chorowało ogółem 38,0% członków (ubezpieczonych), w Wielkim Księstwie Poznańskim — 38,9%, a na Pomorzu Gdańskim — 37,0%.

W 1912 r. liczba członków (ubezpieczonych) w kasach chorych w zaborze pruskim wzrosła do 303 610, w tym 19,5% stanowiły kobiety. Dla porównania w 1911 r. w Prusach Wschodnich na 1 000 ludności przypadało 96 ubezpieczonych, a na Śląsku już 159 (wśród kobiet 85).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 34, 226.

EDUKACJA I KULTURA

Tabl. 85 (237). UMIEJĄCY CZYTAĆ W ZABORZE ROSYJSKIM WEDŁUG GUBERNI W 1897 R.

Wyszczególnienie	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety
	ogółem	w tym bez ludności w wieku do 9 lat	razem	w tym bez mężczyzn w wieku do 9 lat	
	w % ludności danej płci i wieku				
Królestwo Polskie	30,5[a]	41	34,2	46	26,8
gubernie:					
kaliska	27,9	38	29,5	40	26,4
kielecka	22,7	30	25,9	36	19,6
lubelska	23,8	31	29,3	39	18,2
łomżyńska	29,6	39	35,2	46	23,7
piotrkowska	30,9	42	34,8	47	27,1
płocka	33,5	47	34,8	47	32,2
radomska	22,3	30	25,0	34	19,7
siedlecka	30,9	40	35,5	41	26,2
suwalska	37,4	48	41,7	50	33,2
warszawska[b]	39,1	51	42,7	55	35,4
Litwa i Białoruś — gubernie:					
grodzieńska	29,2	38	38,4	50	19,6
kowieńska	41,8	54	41,9	56	41,1
mińska	17,8	24	25,4	34	10,1
mohylewska	16,9	22	25,8	35	8,4
wileńska	28,8	38	34,8	46	23,0
witebska	24,6	33	29,9	40	19,5

a, *b* Umiejący czytać stanowili: *a* — wśród ludności miejskiej — 40,4%, wśród ludności wiejskiej — 25,7%, *b* — w Warszawie: wśród ogółu ludności — 53,5%, wśród mężczyzn — 58,3%.

Tabl. 85 (237). UMIEJĄCY CZYTAĆ W ZABORZE ROSYJSKIM WEDŁUG GUBERNI W 1897 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety
	ogółem	w tym bez ludności w wieku do 9 lat	razem	w tym bez mężczyzn w wieku do 9 lat	
	w % ludności danej płci i wieku				
Ruś — gubernie:					
kijowska	18,1	24	24,5	37	8,9
podolska	15,5	20	23,8	31	7,3
wołyńska	17,2	23	24,4	33	9,8

W Królestwie Polskim w 1862 r. umiejący czytać stanowili 17,8% ludności, a umiejący pisać i czytać — 9,3% (w Łodzi — 20,9%). Wśród poborowych w latach 1874—1883 pisać i czytać umiało 15,0%, w latach 1890—1898 — 27,5% (tylko czytać umiało 38,5%), a w 1905 r. — 37,2%, w tym w guberni warszawskiej — 47,0%.

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXVIII, Warszawa 1907; A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 260.

Tabl. 86 (238). UMIEJĄCY CZYTAĆ W GALICJI WEDŁUG OBWODÓW SĄDOWYCH W 1910 R.

Obwody sądowe	Ogółem
W % ogółu ludności	
Ogółem	**41,3**[a]
W % ludności w wieku 11 lat i więcej	
Obwody zachodnie[b]	
Jasło	69,2
Kraków	80,8
Nowy Sącz	67,4
Przemyśl	54,5
Rzeszów	70,1
Sanok	49,7
Tarnów	70,0
Wadowice	77,7

Obwody sądowe	Ogółem
W % ludności w wieku 11 lat i więcej (dok.)	
Obwody wschodnie[b]	
Brzeżany	51,1
Czortków	43,5
Kołomyja	39,0
Lwów	63,1
Sambor	45,5
Stanisławów	45,1
Stryj	52,6
Tarnopol	59,7
Złoczów	57,7

a Umiejący czytać stanowili: wśród mężczyzn — 43,9%, wśród kobiet — 38,9%, wśród ludności w wieku 11 lat i więcej — 59,2%. *b* Według podziału terytorialnego.

W Galicji w 1865 r. wśród poborowych pisać umiało tylko 4,5%. W 1880 r. wśród ludności w wieku powyżej 6 lat pisać umiało 23%, w 1890 r. — 33%, w 1900 r. — 44%.

Na Śląsku Cieszyńskim w 1910 r. czytać umiało 66,3% ludności, a wśród ludności powyżej 9 lat — 95,0%.

W 1911 r. wśród nowożeńców Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Pomorza Gdańskiego pisać umiało 95% (na Górnym Śląsku — 99%, gdzie w 1871 r. pisać umiało 74,1% ludności). Wśród poborowych umiejący pisać stanowili: w 1841 r. w Wielkim Księstwie Poznańskim — 59%, w latach 1860 i 1861 w rejencji bydgoskiej — 82,3%, w rejencji gdańskiej — 79,1%.

Na podstawie: K. Wojciechowski, *Oświata ludowa 1863–1905 w Królestwie Polskim i Galicji*, Warszawa 1954; *Historia Śląska*, pod red. S. Michalkiewicza, tom III, część 1, Wrocław 1976; *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918 r.*, pod red. S. Michalskiego, Warszawa 1982.

Tabl. 87 (239). SZKOLNICTWO POWSZECHNE[a] W KRÓLESTWIE POLSKIM

A. OGÓŁEM

Lata (szkolne)	Szkoły	Uczniowie		
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę	na 1 000 ludności
1817/18	862	27 985	33	8,1
1820/21	1 222	37 723	31	10,4
1829/30	766	33 456	44	8,1
1839/40	1 023	59 151	58	13,2
1850/51	1 351	68 954	51	14,2
1859/60	1 183	65 944	56	13,6
1869[b]	2 127	132 692	62	22,7
1872[b]	2 999	149 254	50	23,4
1883[b]	3 200	144 271	45	19,4
1895/96	3 721	215 666	58	23,9
1899/1900	4 132	256 254	62	26,5
1903/04[c]	4 315	306 098	71	29,4
1910/11	5 366	418 509	78	35,6
1913/14	6 867	461 474	67	37,4

a Do 1883 r. tylko szkoły rządowe (które do 1885 r. zostały w znacznym stopniu zrusyfikowane); łącznie ze szkółkami niedzielnymi oraz wyznaniowymi prawosławnymi i ewangelickimi; bez szkół wyznaniowych żydowskich. Szkół prywatnych było początkowo bardzo mało, np. w roku szkolnym 1839/40 było ich 70 z 2 527 uczniami. *b* Lata kalendarzowe. *c* Według danych urzędowych 18% dzieci w wieku od 8 do 14 lat uczęszczało do szkoły (23,5% chłopców i 12,3% dziewcząt).

Tabl. 87 (239). SZKOLNICTWO POWSZECHNE[a] W KRÓLESTWIE POLSKIM (dok.)

B. Z OGÓŁEM — SZKOLNICTWO NA WSI

Lata (szkolne)	Szkoły	Uczniowie	
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę
1820/21	880	19 915	23
1829/30	329	9 691	29
1839/40	436	14 968	34
1850/51	625	22 987	37

C. Z OGÓŁEM — SZKOLNICTWO PRYWATNE

Lata (szkolne)	Szkoły	Uczniowie	
		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu uczniów
1895/96	164	9 804	4,5
1899/1900	223	13 748	5,4
1910/11	885	81 439	19,5
1913/14	1 229	91 061	19,7

a Notka patrz na str. 228.

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXVIII i XL, Warszawa 1907 i 1914; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915*, Warszawa 1916; R. Gerber, *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, tom III, 1960; E. Podgórska, *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807–1831*, Warszawa 1960; obliczenia własne.

Tabl. 88 (240). UCZNIOWIE SZKÓŁ POWSZECHNYCH[a] W KRÓLESTWIE POLSKIM W ROKU SZKOLNYM 1910/11

Gubernie	Ogółem	W szkołach		Ogółem na 1 000 ludności
		rządowych	prywatnych	
Ogółem	**418 509**[b]	**337 070**	**81 439**	**36**
Kaliska	35 270	31 319	3 951	28
Kielecka	28 705	26 991	1 714	29
Lubelska	46 504	43 376	3 128	31
Łomżyńska	15 137	14 248	889	24
Piotrkowska	100 451	65 493	34 958	51
Płocka	20 912	18 636	2 276	30
Radomska	28 800	26 007	2 793	27
Siedlecka	29 230	27 716	1 514	30
Suwalska	16 510	15 485	1 025	26
Warszawska[c]	61 458	47 851	13 607	36
Warszawa — miasto	35 532	19 948	15 584	45

a Bez szkół wyznaniowych żydowskich (91 tys. uczniów w 3 569 szkołach); ogólna liczba uczniów (łącznie z uczniami szkół wyznaniowych żydowskich) wynosiła ok. 509 tys. (43 na 1 000 ludności), a uczniowie tych szkół wyznaniowych stanowili 27,6% dzieci w wieku szkolnym (7–12 lat). *b* W tym 6 858 uczniów w 125 szkółkach niedzielnych oraz 17 065 uczniów w 399 szkołach wyznaniowych prawosławnych. *c* Bez Warszawy.

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XL, Warszawa 1914; obliczenia własne.

Tabl. 89 (241). SZKOLNICTWO POWSZECHNE W KRÓLESTWIE POLSKIM W GRUDNIU 1917 R.[a]

Wyszczególnienie	Szkoły					
	ogółem		publiczne		prywatne	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w % ogółem	w liczbach bezwzględnych	w % ogółem
Szkoły	8 883	100,0	6 788	76,4	2 095	23,6
miasta	1 071	12,1	709	66,2	362	33,8
wieś	7 812	87,9	6 079	77,8	1 733	22,2
Nauczyciele	12 276	100,0	9 448	77,0	2 828	23,0
w tym kobiety	7 216	58,8	5 417	75,1	1 799	24,9
w tym wieś	8 438	68,7	6 565	77,8	1 873	22,2
Uczniowie	721 590	100,0	603 718	83,7	117 872	16,3
miasta	177 158	24,6	142 934	80,7	34 224	19,3
wieś	544 432	75,4	460 784	84,6	83 648	15,4
wyznanie:						
rzymskokatolickie	638 146	88,4	543 397	85,2	94 749	14,8
ewangelickie	22 327	3,1	11 799	52,8	10 528	47,2
mojżeszowe	55 988	7,8	44 744	79,9	11 244	20,1
inne	5 129	0,7	3 778	73,7	1 351	26,3

a Dane obejmują tereny Królestwa Polskiego, bez obszarów tzw. Ober-Ostu, obejmującego całą b. gubernię suwalską oraz wschodnią część b. guberni siedleckiej; bez wyznaniowych szkół żydowskich.

W styczniu 1914 r. na obszarze Królestwa Polskiego (bez obszarów tzw. Ober-Ostu) było 5 855 szkół (w tym 805 prywatnych) z 8 969 nauczycielami i 406,1 tys. uczniów (w tym 72,4 tys. uczniów w szkołach prywatnych). W styczniu 1914 r. uczyło się 24,8% dzieci w wieku 7–12 lat, w grudniu 1917 r. — 46,0%.

W 1917 r. w Królestwie Polskim (bez Ober-Ostu) na 1 000 ludności przypadało ok. 83 uczniów szkół powszechnych (w Galicji — ok. 143). W publicznych szkołach powszechnych uczniowie wyznania rzymskokatolickiego stanowili 90,0% ogółu uczniów, ewangelickiego — 2,0% i mojżeszowego — 7,4%, a w szkołach prywatnych odpowiednio: 80,4%, 8,9% i 9,5%.

Na podstawie: E. Grabowski, *Stan szkolnictwa powszechnego w grudniu roku 1917*, „Statystyka Polski", tom I, Warszawa 1919; K. Konarski, *Dzieje szkolnictwa w b. Królestwie Kongresowem 1915–1918*, Kraków 1923.

Tabl. 90 (242). SZKOLNICTWO POWSZECHNE NA OBSZARZE OBER-OSTU[a] (bez Kurlandii)

Daty	Szkoły					
	ogółem	polskie		litewskie	białoruskie	inne
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	w liczbach bezwzględnych		
Ogółem						
Październik 1916	828	385	46,5	260	8	175
Grudzień 1917	1 108	291	26,3	542	50	225
Marzec 1918	1 350	299	22,1	710	89	252
Okręg białostocko-grodzieński						
Październik 1916	358	267	74,6	6	3	82
Grudzień 1917	324	176	54,3	17	46	85
Marzec 1918	365	178	48,8	23	79	85
Bez okręgu białostocko-grodzieńskiego						
Październik 1916	470	118	25,1	254	5	93
Grudzień 1917	784	115	14,7	525	4	140
Marzec 1918	985	121	12,3	687	10	167

a Tereny Ober-Ostu obejmowały, obok części b. Królestwa Polskiego, także całą b. gubernię grodzieńską i kowieńską, prawie całą b. gubernię wileńską oraz część b. guberni wołyńskiej.

W październiku 1916 r. na terenach Ober-Ostu było ok. 64 tys. uczniów (w okręgu białostocko-grodzieńskim — blisko 28 tys.), w listopadzie 1917 r. — ok. 74 tys. (w okręgu białostocko-grodzieńskim — 26,5 tys.).

Na obszarze guberni wołyńskiej, podolskiej, kijowskiej w roku szkolnym 1917/18 było 1 247 szkół polskich, a w nich 73,7 tys. uczniów.

Na podstawie: J. Turonek, *Białoruś pod okupacją niemiecką*, Warszawa 1989; J. Kornecki, *Oświata polska na Rusi w czasie Wielkiej Wojny*, Warszawa 1922.

Tab. 91 (243). SZKOLNICTWO LUDOWE W GALICJI

Lata (szkolne)	Szkoły	Uczniowie[a]			
		ogółem			w tym dziewczęta w % ogółem
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę	w % ogółu ludności	
1828/29[b]	1 575	51 471	33	1,2	27,1
1840/41[b]	1 946	70 135	36	1,6	28,9
1846/47	2 231	88 804	40	1,8	30,1
1850/51	2 315	81 126	35	1,8	.
1864/65	2 787	153 986	55	3,0	36,3
1870/71	2 374	155 768	66	2,8	39,2
1874/75	2 486	204 429	82	3,6	41,7
1879/80	2 847	292 515	103	4,9	44,4
1884/85	3 167	426 046	135	6,9	46,0
1889/90	3 657	469 624	128	7,2	46,8
1891/92	3 883	531 586	137	8,0	48,0[c]
1900/01	4 236	709 683	167	9,7	47,7[d]
1905/06	4 781	872 536	182	11,4	48,5[e]
1910/11	5 643	1 080 425	191	13,5	.
1911/12	5 842	1 122 526[f]	192	13,9	.

a Bez uczniów w wieku 13–15 lat kontynuujących naukę w szkolnictwie ludowym; uczniów tych było w roku szkolnym: 1850/51 – 23 910, w 1891/92 – 116 347 (tj. 52,6% ludności w wieku 13–15 lat), w 1910/11 – 205 013 (tj. 77,2%). *b* Bez Wolnego Miasta Krakowa. *c–e* Rok szkolny: *c* – 1894/95, *d* – 1899/1900, *e* – 1904/05. *f* Łącznie z uczniami w wieku 13–15 lat kontynuującymi naukę ogólna liczba uczniów wynosiła 1 331,3 tys., tj. stanowiła 16,5% ogółu ludności.

Spośród ludności w wieku 6–12 lat w szkołach ludowych w Galicji uczyło się w roku szkolnym: 1891/92 – 66,9% dzieci, w 1900/01 – 76,9%, w 1905/06 – 83,0%, 1910/11 – 85,5%.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 263; K. Wojciechowski, *Oświata ludowa 1863–1905 w Królestwie Polskim i Galicji*, Warszawa 1954; *Geschichte und Ergebnisse der zentrelen amtliche Statistik in Österreich 1829–1979*, Tabellenanhang, Wien 1979.

Tabl. 92 (244). PUBLICZNE SZKOLNICTWO LUDOWE W ZABORZE PRUSKIM

Lata	Ogółem			Wielkie Księstwo Poznańskie			Pomorze Gdańskie		
	szkoły	uczniowie		szkoły	uczniowie		szkoły	uczniowie	
		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu ludności		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu ludności		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu ludności
1816.....	.	.	.	.	.	.	923	39 274	6,8
1837.....	.	.	.	.	145 517	12,1	.	.	.
1849.....	.	.	.	.	.	.	1 676	134 538	13,3
1864.....	4 133	387 180	13,9	2 037	218 484	14,3	2 096	168 696	13,5
1882.....	4 102	498 823	16,1	2 187	283 188	16,6	1 915	215 635	15,4
1891.....	4 480	544 041	17,0	2 399	306 730	17,4	2 081	237 311	16,5
1901.....	4 927	622 010	17,8	2 695	346 629	18,3	2 232	275 381	17,6
1906.....	5 176	669 702	18,3	2 862	379 626	19,0	2 314	290 076	17,6
1911.....	5 372	710 360	18,6	2 992	407 109	19,3	2 380	303 251	17,7

Obowiązek uczęszczania dzieci w wieku 6–14 lat do szkoły w zaborze pruskim wprowadzono w 1864 r. Na Pomorzu Gdańskim do szkoły w 1816 r. uczęszczało 48% dzieci w tym wieku, w 1849 r. — 89%, a w 1864 r. — 90,8% (w miastach — 78,3%, a na wsi — 94,6%), w Wielkim Księstwie Poznańskim w 1837 r. — 61,8%, a w 1864 r. — 93,7% dzieci (w miastach — 86,1%, na wsi — 97,0%).

Od 1873 r. w przeważającej mierze szkoły zostały zgermanizowane, w pełni — w 1887 r. (nauka religii w języku polskim ograniczona została w 1901 r.).

W 1911 r. polscy uczniowie stanowili w szkołach zaboru pruskiego 64% (na wsi — 69,8%).

Na Górnym Śląsku obowiązek szkolny wprowadzono w 1801 r.; w 1852 r. w szkołach nauką objętych było 77% dzieci, a w roku szkolnym 1860/61 — 92,6%. W 1911 r. dzieci polskie stanowiły 70% uczniów.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 267; S. Truchim, *Historia szkolnictwa i oświaty polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1815–1915*, tom I i II, Łódź 1967, 1968; Ł. Borodziej, *Pruska polityka oświatowa na ziemiach polskich w okresie Kulturkampfu*, Warszawa 1972.

Tabl. 93 (245). SZKOLNICTWO ŚREDNIE W KRÓLESTWIE POLSKIM

A. SZKOLNICTWO ŚREDNIE RZĄDOWE[a]

Lata	Ogółem		W tym ogólnokształcące	
	szkoły	uczniowie	szkoły	uczniowie
1817/18[b]	.	.	40	6 850
1829/30[b]	48	10 640	36	9 833
1833/34[b]	36	4 887	31	4 346
1839/40[b]	38	8 130	33	7 597
1845	39	8 281	33	7 445
1850	41	8 347	34	7 363
1855	40	7 656	32	6 387
1859	43	9 299	35	8 132
1862	43	10 590	36	9 634
1866	58	13 182	50	12 293

B. SZKOLNICTWO ŚREDNIE PODLEGŁE MINISTERSTWU OŚWIATY

Lata (szkolne)	Ogółem			Szkolnictwo rządowe			Szkolnictwo prywatne		
	szkoły	uczniowie		szkoły	uczniowie		szkoły	uczniowie	
		w liczbach bezwzględnych	na 1 000 ludności		w liczbach bezwzględnych	w % ogółem		w liczbach bezwzględnych	w % ogółem
1895/96	111	22 260	2,5	60	15 589	70,0	51	6 671	30,0
1899/1900	138	30 024	3,1	59	19 308	64,3	79	10 716	35,7
1904/05	.	.	x	66	22 421	.	.	.	.
1905/06	.	.	x	68	14 468	.	.	.	.
1910/11	222	47 815	4,1	63	19 744	41,3	159	28 071	58,7
1912/13	289	67 399	5,6	.	.	.	.	.	.

a Ponadto istniały także szkoły prywatne: w roku szkolnym 1833/34 było 66 szkół z 2 008 uczniami, a w roku szkolnym 1839/40 — 62 szkoły z 2 469 uczniami. *b* Lata szkolne.

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXVIII, XL, Warszawa 1907, 1914; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1914*, Warszawa 1915; R. Gerber, *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w pierwszym dziesięcioleciu rządów Paskiewicza*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, tom II, 1959; J. Kucharzewski, *Epoka paskiewiczowska, Losy Oświaty*, Warszawa 1914.

Tabl. 94 (246). SZKOLNICTWO ŚREDNIE[a] W KRÓLESTWIE POLSKIM W ROKU SZKOLNYM 1910/11

Gubernie	Ogółem		Szkolnictwo rządowe		Szkolnictwo prywatne		Uczniowie ogółem na 1 000 ludności
	szkoły	uczniowie	szkoły	uczniowie	szkoły	uczniowie	
Ogółem	**282**	**60 674**	**76**	**21 959**	**206**	**38 715**	**5,1**
Kaliska	11	1 948	4	900	7	1 048	1,6
Kielecka	12	2 176	5	1 044	7	1 132	2,2
Lubelska	24	5 025	14	3 141	10	1 884	3,4
Łomżyńska	6	1 001	2	514	4	487	1,6
Piotrkowska	45	11 839	7	3 193	38	8 646	6,2
Płocka	10	2 064	4	864	6	1 200	3,0
Radomska	9	2 167	6	1 311	3	856	2,0
Siedlecka	10	1 911	4	1 042	6	869	2,0
Suwalska	12	2 247	5	1 166	7	1 081	3,5
Warszawska[b]	21	3 067	5	910	16	2 157	12,4
Warszawa — miasto	122	27 229	20	7 874	102	19 355	

a Podległe Ministerstwu Oświaty; łącznie ze szkołami zawodowymi (niepodległymi Ministerstwu Oświaty). *b* Bez Warszawy.

W Królestwie Polskim w roku szkolnym 1912/13 wszystkich szkół średnich (łącznie ze szkołami zawodowymi) było 346 z 81 217 uczniami (w tym w szkołach prywatnych uczyło się 61,7% uczniów).

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XL, Warszawa 1914; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1914*, Warszawa 1915; obliczenia własne.

Tabl. 95 (247). SZKOLNICTWO ŚREDNIE W KRÓLESTWIE POLSKIM[a] W ROKU SZKOLNYM 1917/18

A. SZKOŁY I UCZNIOWIE

Wyszczególnienie	Szkoły	Uczniowie		Szkoły	Uczniowie
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę	w odsetkach	
Ogółem	**366**	**83 412**	**228**	**100,0**	**100,0**
szkoły:					
Polskie	275	66 239	241	75,1	79,4
Żydowskie	81	15 881	196	22,1	19,0
Niemieckie	10	1 292	129	2,7	1,5

a Dane obejmują tereny Królestwa Polskiego, bez obszarów tzw. Ober-Ostu.

Tabl. 95 (247). SZKOLNICTWO ŚREDNIE W KRÓLESTWIE POLSKIM[a] W ROKU SZKOLNYM 1917/18 (dok.)

B. STRUKTURA UCZNIÓW I NAUCZYCIELI WEDŁUG WYZNANIA

Wyszczególnienie	Ogółem	Wyznanie			
		rzymsko-katolickie	ewangelickie	mojżeszowe	inne
Uczniowie	100,0	60,4	4,0	35,4	0,2
w tym szkół:					
polskich	100,0	75,8	3,4	20,5	0,3
niemieckich	100,0	9,1	83,9	4,1	2,9
Nauczyciele	100,0	71,9	7,7	18,2	2,2

a Dane obejmują tereny Królestwa Polskiego, bez obszarów tzw. Ober-Ostu.

Na obszarze Królestwa Polskiego (bez obszaru tzw. Ober-Ostu) w roku szkolnym 1914/15 było ogółem 280 szkół średnich, z tego 182 polskie (prywatne) i 98 rosyjskich (55 rządowych i 43 prywatne). W roku szkolnym 1915/16 było 215 szkół polskich z 44 658 uczniami.

W roku szkolnym 1917/18 na ww. obszarze przeważały szkoły żeńskie, które stanowiły ponad 55% ogółu szkół, lecz przypadało na nie 47,7% ogólnej liczby uczniów.

W guberni wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej w roku szkolnym 1917/18 czynnych było 31 polskich szkół średnich z 5 526 uczniami (na 1 szkołę przypadało 178 uczniów).

Na podstawie: J. Kornecki, *Oświata polska na Rusi w czasie Wielkiej Wojny*, Warszawa 1922; K. Konarski, *Dzieje szkolnictwa w b. Królestwie Kongresowym 1915—1918*, Kraków 1923.

Tabl. 96 (248). SZKOLNICTWO NA LITWIE I BIAŁORUSI ORAZ RUSI W GRANICACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a] W 1911 R.

Wyszczególnienie	Szkoły	Uczniowie		
		ogółem		w tym dziewczęta w % ogółem
		w tys.	na 10 tys. ludności	
Ogółem	**17 651**	**1 150,1**	**466**[b]	**28,8**
Litwa i Białoruś	**9 869**	**569,7**	**455**	**29,1**
gubernie:				
Grodzieńska	1 996	103,4	524	36,3
Kowieńska	634	47,7	265	33,5
Mińska	2 411	137,2	478	26,0
Mohylowska	2 235	135,6	599	27,5
Wileńska	883	54,3	277	23,2
Witebska	1 710	91,7	495	33,5

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej przed 1772 r; dane dotyczą wszelkiego typu szkół (poza szkolnictwem wyższym); bez żydowskich szkół wyznaniowych (1 319 szkół z 35 tys. uczniów). *b* Chłopców — 660, a dziewcząt — 270 na 10 tys. ludności danej płci.

Tabl. 96 (248). SZKOLNICTWO NA LITWIE I BIAŁORUSI ORAZ RUSI W GRANICACH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ[a] W 1911 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Szkoły	Uczniowie		
		ogółem		w tym dziewczęta w % ogółem
		w tys.	na 10 tys. ludności	
Ruś	**7 782**	**580,3**	**478**	**28,6**
gubernie:				
Kijowska	2 665	255,0	554	32,2
Podolska	2 732	169,1	444	25,8
Wołyńska	2 385	156,2	398	25,5

a Obejmujące obszar Rzeczypospolitej przed 1772 r; dane dotyczą wszelkiego typu szkół (poza szkolnictwem wyższym); bez żydowskich szkół wyznaniowych (1 319 szkół z 35 tys. uczniów).

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915.

Tabl. 97 (249). SZKOLNICTWO ŚREDNIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCE W GALICJI

Lata (szkolne)	Szkoły	Nauczyciele		Uczniowie			
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę	w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę	na 1 nauczyciela	na 1 000 ludności
1850/51	14	174	12,4	4 644	332	26,7	1,0
1860/61	21	276	13,1	5 737	273	20,8	1,2
1870/71	25	431	17,2	8 293	332	19,2	1,5
1880/81	28	663	23,7	10 840	387	16,3	1,8
1890/91	31	701	22,6	13 711	442	19,6	2,1
1900/01	37	879	23,8	21 393	578	24,3	2,9
1905/06	57	1 315	23,1	31 831	558	24,2	4,1
1910/11	100	1 892	18,9	40 066	400	21,2	5,0
1912/13	130	.	x	42 228	325	x	.

W Galicji w latach 1876–1886 na 100 uczniów szkół średnich ogólnokształcących uczniowie wyznania rzymskokatolickiego stanowili 63,9%, greckokatolickiego — 16,8%, a mojżeszowego — 18,1%, a w roku szkolnym 1910/11 odpowiednio: 54,7%, 21,7% i 22,6%.

Coraz liczniejsze były zawodowe szkoły ponadpodstawowe: w 1911 r. było ich 235 z 25 334 uczniami (w tym 38 seminariów nauczycielskich z 6 410 uczniami), tj. na 1 000 ludności przypadało 3,2 ucznia; łącznie w szkołach ponadpodstawowych (średnich ogólnokształcących i zawodowych) przypadało 8,2 ucznia na 1 000 ludności.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915*, Warszawa 1916.

Tabl. 98 (250). SZKOLNICTWO ŚREDNIE W ZABORZE PRUSKIM W 1911 R.[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	Wielkie Księstwo Poznańskie	Pomorze Gdańskie
Szkoły średnie	1 318	854	464
ogólnokształcące	230	107	123
publiczne	78	41	37
prywatne	152	66	86
zawodowe i specjalne	1 088	747	341
Uczniowie:			
w liczbach bezwzględnych	79 156	41 951	37 205
w szkołach:			
ogólnokształcących	37 049	18 483	18 566
publicznych	22 059	11 312	10 747
prywatnych	14 990	7 171	7 819
zawodowych i specjalnych	42 107	23 468	18 639
na 1 000 ludności	20,7	19,8	21,7
w tym w szkołach ogólnokształcących	9,7	8,7	10,8

a W pełni zgermanizowane.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915; E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917; obliczenia własne.

Tabl. 99 (251). NAUCZYCIELE W SZKOŁACH RZĄDOWYCH[a] W KRÓLESTWIE POLSKIM

Lata (szkolne)	Nauczyciele					Uczniowie na 1 nauczyciela w szkołach	
	ogółem	w szkołach powszechnych		w szkołach średnich			
		w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę	w liczbach bezwzględnych	na 1 szkołę	powszechnych	średnich
1817/18	1 258	868	1,0	390	9	32	18
1829/30	1 218	778	1,0	440	11	43	23
1838/39	1 442	934	1,0	508	13	55	16
1862[b]	1 671	1 078	1,0	593	14	55	17
1866[b]	2 346	1 692	1,0	654	14	56	20
1895/96	5 220	4 084	1,2	1 136	19	49	14
1899/1900	5 799	4 636	1,2	1 163	20	51	17
1904/05	6 624	5 306	1,3	1 318	20	54	17
1910/11	7 174	6 017	1,3	1 157	18	56	17

a Od roku szkolnego 1895/96 podległe Ministerstwu Oświaty. *b* Lata kalendarzowe.

W Królestwie Polskim w szkołach prywatnych w roku szkolnym 1817/18 pracowało 89 nauczycieli (łącznie w szkołach prywatnych i rządowych pracowało więc 1 347 nauczycieli), w roku szkolnym 1838/39 – 501 (łącznie 1 943), a w 1866 r. – 771 (łącznie 3 117); w szkołach prywatnych podległych

Ministerstwu Oświaty w roku szkolnym 1904/05 było 2 616 nauczycieli (łącznie 9 240), a w roku szkolnym 1910/11 — 4 722 (łącznie 11 896).

We wszystkich szkołach (nie tylko podległych Ministerstwu Oświaty) w roku szkolnym 1910/11 pracowało ogółem 13 490 nauczycieli (bez nauczycieli w wyznaniowych szkołach żydowskich), z tego 7 437 w szkołach rządowych, a 6 053 — w prywatnych (44,9%); z ogólnej liczby w szkołach powszechnych pracowało 8 732 nauczycieli (w tym w prywatnych — 2 692, tj. 30,8%), a 4 758 — w ponadpodstawowych (w tym w prywatnych — 3 361, tj. 70,6%).

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXVIII i XL, Warszawa 1907 i 1914; obliczenia własne.

Tabl. 100 (252). NAUCZYCIELE W PAŃSTWOWYCH SZKOŁACH LUDOWYCH I ŚREDNICH OGÓLNOKSZTAŁCĄCYCH W GALICJI

Lata (szkolne)	Nauczyciele				Uczniowie na 1 nauczyciela ogółem
	ogółem	w tym w szkołach ludowych			
	w liczbach bezwzględnych		w % ogółem	na 1 szkołę	
1850/51	2 644	2 470	93,4	1,1	42
1869/70	3 593	3 162	88,0	1,3	72
1891/92	6 617	5 916	89,4	1,5	104
1900/01	9 202	8 323	90,4	2,1	96
1905/06	12 618	11 303	89,6	2,5	87
1910/11	16 930	15 038	88,8	2,8	81
1911/12	.	16 005	.	2,9	79

Prywatne szkoły ludowe w Galicji miały niewielkie znaczenie; w roku szkolnym 1891/92 były 203 szkoły (tj. 5,2% ogólnej liczby szkół) i uczyło się w nich 3,4% uczniów, w roku szkolnym 1911/12 istniały 244 szkoły (tj. 4,2%), w których uczyło się 2,1% uczniów; w roku szkolnym 1907/08 uczyło w nich 1 044 nauczycieli (na 1 szkołę przypadało 4,4 nauczyciela).

W roku szkolnym 1907/08 w szkołach zawodowych (państwowych i prywatnych) pracowało 2 755 nauczycieli.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915; *Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918*, pod red. S. Michalskiego, Warszawa 1982; obliczenia własne.

Tabl. 101 (253). NAUCZYCIELE W PUBLICZNYCH SZKOŁACH LUDOWYCH W ZABORZE PRUSKIM I NA GÓRNYM ŚLĄSKU

Lata	Zabór pruski			Górny Śląsk
	ogółem	Wielkie Księstwo Poznańskie	Pomorze Gdańskie	
Nauczyciele				
W liczbach bezwzględnych				
1882	6 055	3 127	2 928	2 668
1891	7 190	3 756	3 434	3 441
1901	8 824	4 654	4 170	4 765
1906	9 755	5 223	4 532	5 810
1911	10 810	5 837	4 973	6 920
Na 1 szkołę				
1882	1,5	1,4	1,5	2,2
1891	1,6	1,6	1,7	2,6
1901	1,8	1,7	1,9	3,3
1906	1,9	1,8	2,0	3,8
1911	2,0	2,0	2,1	4,4
Uczniowie na 1 nauczyciela				
1882	82	91	74	95
1891	76	82	69	81
1901	70	74	66	75
1906	69	73	64	71
1911	66	70	61	64

Na Pomorzu Gdańskim w 1816 r. było 933 nauczycieli w szkołach ludowych, tj. 1,0 nauczyciel przypadał na 1 szkołę, w 1849 r. było 1 927 nauczycieli, tj. 1,1 nauczyciela przypadało na 1 szkołę, a na 1 nauczyciela przypadało 70 uczniów.

W 1864 r. w zaborze pruskim w szkołach katolickich ludowych na 1 nauczyciela przypadało 97 uczniów, a w ewangelickich — 66.

W roku szkolnym 1910/11 w ogólnokształcących szkołach średnich w zaborze pruskim było 1 430 nauczycieli, tj. 7,4 nauczyciela przypadało na 1 szkołę, a na 1 nauczyciela przypadało 18 uczniów.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915, s. 267; *Historia Śląska*, pod red. S. Michalkiewicza, tom III, część 1, Wrocław 1976; *Dzieje Pomorza Nadwiślańskiego od VII wieku do 1945 r.*, Gdańsk 1978.

Tabl. 102 (254). STUDENCI UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

Lata (akademickie)	Liczba studentów	Lata (akademickie)	Liczba studentów	Lata (akademickie)	Liczba studentów
1817/18	209	1822/23	522	1826/27	638
1819/20	404	1823/24	602	1827/28	653
1820/21	524	1824/25	694	1828/29	773
1821/22	568	1825/26	779	1829/30	964

Uniwersytet Warszawski został utworzony w 1816 r. z połączenia powstałej w 1808 r. Szkoły Prawa (3-letnia, przyjęła ona do 1814 r. 1 044 osoby), Szkoły Lekarskiej uruchomionej w 1809 r. (przyjęła 199 osób) oraz Szkoły Nauk Administracyjnych powstałej w 1811 r. (przyjęła na studia 273 osoby). Uniwersytet do 1830 r. wydał 1 254 dyplomy (w tym 757 absolwentom wydziału prawa). W 1817 r. było 42 wykładowców, a w 1829 r. – 48.

W 1818 r. przy uniwersytecie powstała Szkoła Leśnictwa, w 1820 r. uruchomiono na Marymoncie pod Warszawą Instytut Agronomiczny. Już w 1816 r. powstała Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach.

Wszystkie te uczelnie zostały zlikwidowane w 1832 r.

Na podstawie: R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831*, Wrocław 1977; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, pod red S. Kieniewicza, Warszawa 1981.

Tabl. 103 (255). ZAPISY DO SZKOŁY GŁÓWNEJ W WARSZAWIE W LATACH 1862–1868

Lata	Liczba zapisów	Lata	Liczba zapisów	Lata	Liczba zapisów
1862–1868	**2 666**	1864	324	1867	304
1862	603	1865	515		
1863	245	1866	389	1868	286

W Szkole Głównej w II semestrze roku akademickiego 1862/63 było 770 studentów, rok później – 356, a w 1866 r. – 1 278 studentów; w 1862 r. było 70 wykładowców, w 1866 r. – 84. Szkoła działała do 1869 r., kiedy została przekształcona w rosyjski Uniwersytet.

W 1836 r. reaktywowano Instytut Agronomiczny, który w 1840 r. został przemianowany na Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa. W latach 1841–1857 Instytut ukończyło 1 213 absolwentów. W 1861 r. pod nazwą Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego ulokowany został w Puławach, w 1863 r. – zlikwidowany.

W 1857 r. uruchomiono Akademię Medyko-Chirurgiczną w Warszawie, którą w 1862 r. włączono do Szkoły Głównej. W latach 1857–1861 zapisało się do niej 597 osób; w roku akademickim 1857/58 było 47 studentów, a w roku akademickim 1859/60 – 290.

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXVIII, Warszawa 1907; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, pod red S. Kieniewicza, Warszawa 1981.

Tabl. 104 (256). WYKŁADOWCY I STUDENCI UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

Lata (akademickie)	Wykładowcy	Studenci				
		ogółem	w % ogółem — wyznanie			
			katolickie	prawosławne	ewangelickie	mojżeszowe
1869/70	56[a]	1 036	.	.	.	.
1874/75	.	535	.	.	.	.
1879/80[b]	74	672	71,0	9,8	3,0	16,0
1884/85	78	1 253	.	.	.	.
1889/90	72	1 167	.	.	.	.
1894/95	80	1 085	57,5	17,7	4,7	19,9
1899/1900	72	1 142	.	.	.	.
1904/05	71	1 556	66,3	16,6	3,9	12,6
1908/09	.	778	5,4	82,6	2,3	8,6
1910/11	98	1 911	6,6	80,8	2,5	9,9
1913/14	133[c]	2 450	13,2	74,1	2,3	10,3
1914/15	.	2 062	.	.	.	.

a Rok akademicki 1870/71; w roku tym wśród wykładowców Polacy stanowili 64% (36 osób), którzy w większości wykładali w języku polskim; w 1880 r. było ich 24 (32%), w 1890 r. — 14 (19%), a w 1895 r. — 9 (11%). *b* Struktura wyznaniowa studentów z 1881 r. *c* Rok akademicki 1912/13.

Z Królestwa Polskiego w roku akademickim 1894/95 pochodziło 79,7% studentów Uniwersytetu Warszawskiego, w roku akademickim 1904/05 — 78,9%, w roku 1912/13 — tylko 24%.

W 1881 r. ojcowie 62,4% studentów Uniwersytetu byli szlachcicami lub urzędnikami, 4,2% — duchownymi, 29,1% — mieszczanami, a 3,0% — chłopami (lub kozakami); w 1905 r. wskaźniki te wynosiły odpowiednio: 44,2%, 3,2%, 47,5% i 3,5%, a w 1914 r.: 14,2%, 26,7%, 46,6%, i 12,2%.

Od 3 IV 1905 r. do 14 IX 1908 r. Uniwersytet był nieczynny (bojkot polskiej młodzieży).

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXVIII i XL, Warszawa 1907 i 1914; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915*, Warszawa 1916; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, pod red. S. Kieniewicza, Warszawa 1981.

Tabl. 105 (257). SZKOŁY WYŻSZE W KRÓLESTWIE POLSKIM

A. WYKŁADOWCY I STUDENCI

Szkoły	1894/95		1904/05		1910/11		1912/13	
	wykładowcy	studenci[a]	wykładowcy	studenci[a]	wykładowcy	studenci[a]	wykładowcy	studenci[a]
Ogółem	**.**	**1 449**	**171**	**3 498**	**227**	**4 103**	**294**	**4 863**
Uniwersytet Warszawski	80	1 152	71	1 743	98[b]	2 002	133[c]	2 415
Instytuty:								
Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa	.	184	32	324	53	429	53	429
Weterynaryjny	.	113	18	291	16	414	27	462
Politechniczny	—	—	50	1 140	60	778	81	826
Wyższe Kursy Żeńskie	—	—	—	—	x	480	x	731

B. STUDENCI[a] WEDŁUG WYZNANIA I NARODOWOŚCI W ROKU AKADEMICKIM 1910/11

Szkoły	Wyznanie				Polacy
	katolickie	prawosławne	ewangelickie	mojżeszowe	
	w % ogółu studentów				
Ogółem	**12,3**	**69,0**	**3,4**	**14,8**	**12,6**
Uniwersytet Warszawski	9,8	77,3	2,4	10,3	9,7
Instytuty:					
Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa	12,8	72,7	4,7	9,1	12,1
Weterynaryjny	19,6	70,8	2,2	7,2	18,4
Politechniczny	19,8	59,9	7,1	11,3	23,0
Wyższe Kursy Żeńskie	3,5	44,0	1,3	51,2	2,9

a Łącznie z wolnymi słuchaczami. *b*, *c* Wykładający również na Wyższych Kursach Żeńskich: *b* — 67 wykładowców, *c* — 66 wykładowców.

Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa reaktywowano w 1869 r. w Puławach jako uczelnię rosyjską, w 1873 r. miał 52 studentów, w 1914 r. został ewakuowany do Charkowa.

Instytut Weterynaryjny powstał w 1873 r. i miał 83 studentów.

Instytut Politechniczny (rosyjski) w Warszawie został uruchomiony w 1898 r. (nieczynny w latach 1905–1908).

Wyższe Kursy Żeńskie (prywatne) powstały w 1908 r. przy Uniwersytecie Warszawskim.

Na podstawie: *Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta*, tom XXVIII i XL, Warszawa 1907 i 1914; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915*, Warszawa 1916.

Tabl. 106 (258). STUDENCI SZKÓŁ WYŻSZYCH W WARSZAWIE

Lata (akademickie) Szkoły	Ogółem	W % ogółem — wyznanie			
		rzymsko-katolickie	ewangelickie	mojżeszowe	inne
Ogółem 1915/16	2 045	60,4	4,5	34,8	0,3
1916/17	3 258	60,9	4,6	34,3	0,2
1917/18	**4 071**	**59,1**	**4,2**	**36,3**	**0,4**
Uniwersytet Warszawski[a]	2 366	52,1	4,2	43,2	0,5
Politechnika Warszawska	1 282	63,5	3,8	32,6	0,1
Wyższa Szkoła Rolnicza	235	94,9	4,7	—	0,4
Wyższa Szkoła Handlowa	188	71,8	8,0	20,2	—

a W roku akademickim 1915/16 Uniwersytet liczył 1 043 studentów, a w 1916/17 — 1 612, w tym studenci wyznania rzymskokatolickiego stanowili 49,8% studentów, a mojżeszowego — 45,3%. W roku akademickim 1915/16 studenci wydziału prawa stanowili 20,8% studentów Uniwersytetu, a wydziału lekarskiego — 51,6%, w roku akademickim 1917/18 odpowiednio: 36,6% i 39,8%.

Politechnika Warszawska powstała w listopadzie 1915 r. (na pierwszym roku studiów było 595 studentów); Wyższa Szkoła Rolnicza powstała na bazie Kursów Przemysłowo-Rolniczych istniejących od 1911 r., status szkoły wyższej uzyskała w 1916 r.; Wyższa Szkoła Handlowa powstała w 1915 r. z założonych w 1906 r. prywatnych Kursów Handlowych im. Zielińskiego.

Od roku akademickiego 1915/16 we wszystkich szkołach wyższych w Warszawie językiem wykładowym był język polski.

Na podstawie: K. Konarski, *Dzieje szkolnictwa w b. Królestwie Kongresowym 1915–1918*, Kraków 1923; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, pod red. A. Garlickiego, Warszawa 1982.

Tabl. 107 (259). STUDENCI UNIWERSYTETÓW I POLITECHNIKI W GALICJI

Lata (akademickie)	Ogółem	Uniwersytety		Politechnika Lwowska
		Krakowski	Lwowski	
1848/49	1 291	371	920	—
1850/51	1 035	230	632	173
1855/56	992	190	601	201
1860/61	1 100	318	596	186
1865/66	1 222	302	713	207
1870/71	1 792	563	994	235
1875/76	1 677	542	875	260
1880/81	1 902	717	994	191
1885/86	2 138	1 003	973	162
1890/91	2 460	1 147	1 169	144
1895/96	2 972	1 201	1 460	311

Tabl. 107 (259). STUDENCI UNIWERSYTETÓW I POLITECHNIKI W GALICJI (dok.)

Lata (akademickie)	Ogółem	Uniwersytety		Politechnika Lwowska
		Krakowski	Lwowski	
1900/01	3 939	1 255	1 972	712
1905/06	6 484	2 248	3 048	1 188
1910/11	8 549	2 452	4 595	1 502
1913/14	9 314	2 605	5 206	1 503
1914/15	.	466	.	.
1915/16	2 619	1 281	1 174	164
1916/17	2 916	1 619	1 158	139

Uniwersytet Lwowski powstał w 1817 r. jako uczelnia niemiecka (od 1871 r. — polska); w roku akademickim 1828/29 miał 1 665 słuchaczy, w 1841/42 — 1 182.

Politechnika Lwowska powstała w 1844 r. (nieczynna w roku akademickim 1848/49); w roku akademickim 1846/47 miała 259 studentów.

Na podstawie: *Geschichte und Ergebnisse der zentralen amtliche Statistik in Österreich 1829–1979*, Tabellenanhang, Wien 1979.

Tabl. 108 (260). WYKŁADOWCY I STUDENCI SZKÓŁ WYŻSZYCH W GALICJI

Szkoły	1907/08		1911/12				
	wykładowcy	studenci	wykładowcy	słuchacze			
				ogółem[a]	w tym studenci	w % ogółem — wyznanie[b]	
						rzymsko-katolickie	mojżeszowe
Ogółem[c]	**486**	**7 547**	**644**	**10 334**	**9 524**	**78,5**	**20,3**
Uniwersytety	366	5 930	451	8 088	7 363	76,7	22,3
Krakowski	.	.	233	2 827	2 482	83,3	14,8
Lwowski	.	.	218	5 261	4 881	73,2	26,3
Politechnika Lwowska	88	1 379	134	1 803	1 723	85,9	12,0
Akademia Weterynaryjna[d]	21	94	26	207	202	83,1	13,0
Akademia Sztuk Pięknych[e]	11	144	11	128	128	.	.
Akademia Rolnicza[f]	.	.	22	108	108	.	.

a Dotyczy studentów i wolnych słuchaczy. *b* Nie obejmuje studentów Akademii Sztuk Pięknych i Akademii Rolniczej. *c* W roku akademickim 1907/08 bez wykładowców i studentów Akademii Rolniczej. *d* Powstała w 1881 r. we Lwowie Szkoła Weterynarii otrzymała status Akademii w 1898 r. *e*, *f* Otrzymały status Akademii w 1900 r. z przekształcenia: *e* — samodzielnej Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie, *f* — istniejącej od 1856 r. Wyższej Szkoły Rolniczej w Dublanach.

Na podstawie: A. Krzyżanowski, K. Kumaniecki, *Statystyka Polski*, Kraków 1915; *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915*, Warszawa 1916.

Tabl. 109 (261). POLSKI RUCH WYDAWNICZY W LATACH 1794—1913

Lata	Książki wydane ogółem[a]	W tym w języku polskim						
		razem	w tym o znanym miejscu[b] wydania					
			razem	Królestwo Polskie	Litwa, Białoruś i Ruś	Galicja	zabór pruski	inne kraje
	w liczbach bezwzględnych			w odsetkach				
1794—1913 ...	**144 096**	**129 128**	**127 354**	**36,9**	**4,8**	**44,1**	**8,1**	**6,1**[c]
1794—1853	30 833	27 556	26 218	37,9	17,1	23,6	10,6	10,8
1794—1803	2 528[d]	2 531	2 398	35,4	27,1	26,4	5,1	6,0
1804—1813	3 449	3 236	2 847	38,5	27,4	18,4	12,0	3,6
1814—1823	4 553	4 306	3 937	44,5	26,0	18,2	8,0	3,4
1824—1833	5 167	4 765	4 602	49,2	18,2	18,0	6,0	8,6
1834—1843	6 546	5 437	5 273	37,5	11,6	20,2	9,8	20,9
1844—1853	8 590	7 281	7 161	28,0	8,1	33,7	16,7	13,4
1854—1913	113 263	101 572	101 136	36,6	1,6	49,4	7,5	4,9
1854—1863	11 612	9 764	9 601	33,4	9,6	30,3	13,0	13,6
1864—1873	12 564	10 833	10 769	31,9	1,0	44,3	13,1	9,7
1874—1883	17 410	16 679	16 608	38,6	1,2	47,3	8,2	4,6
1884—1893	21 060	17 679	17 643	32,7	0,3	55,0	7,5	4,5
1894—1903	20 170	17 769	17 749	37,9	0,4	53,1	5,7	3,0
1904—1913	30 447	28 848	28 766	40,0	1,0	53,2	4,1	1,7

a Według kryterium przyjętego przez K. Estreichera — dotyczy wydanych w języku polskim oraz dotyczących spraw polskich; dane dla lat 1871—1913 na podstawie obliczeń dokonanych przez M. Czarnowską. *b* Według granic po 1846 r. *c* Wydano 7 758 książek, w tym we Francji — 2 253, w Niemczech — 1 918, w Rosji — 1 072, w Stanach Zjednoczonych — 772. *d* Podano za źródłem, dane dla „ogółem" mniejsze od „w tym w języku polskim", źródło nie wyjaśnia przyczyny tej rozbieżności.

Na obszarze Królestwa Polskiego w latach 1794—1853 wydano 9 946 książek w języku polskim, a w latach 1854—1913 — 37 065; na Litwie, Białorusi i Rusi odpowiednio: 4 482 i 1 636 książek, w Galicji — 6 183 i 49 977, w zaborze pruskim — 2 770 i 7 541, w innych krajach — 2 837 i 4 921 (zawsze bez książek, dla których nie udało się dokładnie określić miejsca lub roku wydania).

Na podstawie: E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 35; M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501—1965*, Warszawa 1967, s. 172—173.

Tabl. 110 (262). KSIĄŻKI W JĘZYKU POLSKIM WEDŁUG GŁÓWNYCH OŚRODKÓW WYDAWANIA

Lata	Warszawa	Kraków	Lwów	Poznań	Wilno
W liczbach bezwzględnych					
1794—1833	5 274	1 765	766	345	2 583
1794—1803.....	747	446	146	68	427
1804—1813.....	970	391	113	60	615
1814—1823.....	1 528	457	234	118	804
1824—1833.....	2 029	471	273	99	737
1834—1863	6 680	2 668	2 587	1 434	1 836
1834—1843.....	1 739	578	376	258	593
1844—1853.....	1 856	904	1 131	548	528
1854—1863.....	3 085	1 186	1 080	628	715
1864—1893	14 568	11 305	7 141	2 896	285
1864—1873.....	3 318	2 196	1 725	850	83
1874—1883.....	5 745	3 661	2 795	1 004	174
1884—1893.....	5 505	5 448	2 621	1 042	28
1894—1913	17 456	15 161	8 016	1 593	212
1894—1903.....	6 568	5 213	3 900	729	41
1904—1913.....	10 888	9 948	4 116	864	171
W % ogółu książek wydanych w języku polskim o znanym miejscu wydania					
1794—1833	38,3	12,8	5,6	2,5	18,7
1794—1803.....	31,2	18,6	6,1	2,8	17,8
1804—1813.....	34,1	13,7	4,0	2,1	21,6
1814—1823.....	38,8	11,6	5,9	3,0	20,4
1824—1833.....	44,1	10,2	5,9	2,2	16,0
1834—1863	30,2	12,0	11,7	6,5	8,3
1834—1843.....	33,0	11,0	7,1	4,9	11,2
1844—1853.....	25,5	12,4	15,5	7,5	7,3
1854—1863.....	32,1	12,4	11,2	6,5	7,4
1864—1893	32,4	25,1	15,9	6,4	0,6
1864—1873.....	30,8	20,4	16,0	7,9	0,8
1874—1883.....	34,6	22,0	16,8	6,0	1,0
1884—1893.....	31,2	30,9	14,9	5,9	0,2
1894—1913	37,5	32,6	17,2	3,4	0,5
1894—1903.....	37,0	29,4	22,0	4,1	0,2
1904—1913.....	37,9	34,6	14,3	3,0	0,6

Książki polskie wydawano również w innych ośrodkach: w latach 1794—1913 we Wrocławiu wydano 1 000 książek (do 1833 r. — 506), w Tarnowie — 932, w Wadowicach — 821 (od 1830 r.), w Cieszynie — 681 (od 1844 r.), w Złoczowie — 599 (od 1884 r.), w Przemyślu — 570.

Na podstawie: E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 35, 37.

Tabl. 111 (263). CZASOPISMA POLSKIE[a]

Lata	Liczba pism — przeciętne roczne	Lata	Liczba pism — przeciętne roczne	Lata	Liczba pism — przeciętne roczne
1796—1805	14	1836—1845	77	1876—1885	156
1806—1815	16	1846—1855	75	1886—1895	264
1816—1825	42	1856—1865	85	1896—1905	492
1826—1835	59	1866—1875	108	1906—1913	935[b]

a Patrz notka *a* do tabl. 109 na str. 246. *b* W połowie 1914 r. było 1 178 czasopism.

Na podstawie: E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 36; M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501—1965*, Warszawa 1967, s. 180—181.

Tabl. 112 (264). CZASOPISMA W JĘZYKU POLSKIM WEDŁUG MIEJSCA WYDAWANIA W EUROPIE W 1913 R.

Miejsce wydania	Liczba pism periodycznych					
	ogółem	gazety[a]	tygodniki	dwutygodniki	miesięczniki	inne
Ogółem	**673**[b]	**130**	**170**	**144**	**172**	**57**
Królestwo Polskie.....	110	35	39	7	18	11
w tym Warszawa.....	74	18	33	5	12	6
Litwa, Białoruś, Ruś	17	6	4	2	3	2
w tym Wilno	12	4	3	2	2	1
Austria	402	24	94	116	129	39
w tym:						
Lwów.....	189	12	39	57	69	12
Kraków.....	99	5	16	28	38	12
Cieszyn.....	14	2	2	5	4	1
Przemyśl.....	11	3	5	1	2	—
Prusy.....	135	64	33	17	18	3
w tym Poznań	58	13	19	10	15	1
Inne kraje.....	9	1	—	2	4	2

a Ukazujące się co najmniej 2 razy w tygodniu. *b* Ponadto w Stanach Zjednoczonych wydano 69 pism.

Na podstawie: E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 36; M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501—1965*, Warszawa 1967, s. 180—181.

Tabl. 113 (265). TOWARZYSTWA OŚWIATOWE I UNIWERSYTETY LUDOWE

A. TOWARZYSTWA OŚWIATOWE

Wyszczególnienie	1907 Macierz Szkolna w Warszawie[a]	1913	
		Towarzystwo Szkoły Ludowej w Krakowie[b]	Macierz Szkolna w Cieszynie[c]
Koła	781	301	64
Członkowie	116 341	42 156	5 280
Szkoły	141	115	12
Kursy dla analfabetów	.	177	—
Uczniowie w szkołach i na kursach dla analfabetów	61 908	32 486	1 729
Ochronki i bursy	317	36	16
Wychowankowie w ochronkach i bursach	14 401	1 839	698
Biblioteki	505	2 520	62
Czytelnicy bibliotek	400 344	.	.
Odczyty i wykłady	2 708	8 547	427

B. UNIWERSYTETY LUDOWE

Wyszczególnienie	1904/05–1913/14[d]			1912/13		
	wykłady	słuchacze		wykłady	słuchacze	
		w tys.	na 1 wykład		w tys.	na 1 wykład
Uniwersytet Powszechny we Lwowie	317	50,8	161	405	45,1	111
Uniwersytet Powszechny w Krakowie	148	20,2	136	122	11,5	94
Uniwersytet Ludowy w Krakowie	145	23,0	159	751	52,6	70
Uniwersytet dla Wszystkich w Warszawie	393	96,3	245	.	.	.

a–c Założone: *a* — 21 VI 1906 r. (w grudniu 1907 r. — rozwiązana), *b* — w 1891 r., *c* — w 1885 r. *d* Przeciętne roczne.

W roku akademickim 1912/13 Uniwersytet Powszechny we Lwowie obsługiwał głównie miasta prowincjonalne (29 miast, 279 wykładów, 35,2 tys. słuchaczy), natomiast uniwersytety w Krakowie (Powszechny i Ludowy) obsługiwały miasto Kraków (567 wykładów, 45,2 tys. słuchaczy) oraz miasta poza Krakowem (306 wykładów i 18,9 tys. słuchaczy).

Na podstawie: E. Romer, I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917, s. 33.

Okres 1918–2000

UWAGI OGÓLNE

W odróżnieniu od wcześniejszych okresów, geograficzne pojęcie „państwo polskie", a tym samym zakres prezentowanych materiałów statystycznych nie nastręczał istotniejszych problemów. Dla lat 1918–1945 przyjęto bowiem terytorium państwa polskiego po I wojnie światowej, a dla lat 1945–2000 – terytorium po II wojnie światowej.

Tablice dla całego okresu 1918–2000 opracowano zasadniczo w oparciu o dwa typy źródeł – statystykę Głównego Urzędu Statystycznego oraz opracowania autorskie. W tym drugim przypadku, w sytuacji gdy źródłem pierwotnym były dane GUS, przyjmowano w zasadzie to źródło. Wynikało to z dwóch przesłanek: publikacje autorskie często nie obejmowały całego interesującego nas okresu, były fragmentaryczne i podejmowały analizę zjawisk z punktu widzenia i w ramach określonych potrzeb merytorycznych, innych niż przyjęte w niniejszym tomie. Jest to charakterystyczne przede wszystkim dla monografii dotyczących okresu po II wojnie światowej. Ponadto czasem brakowało w nich precyzyjnie podanych źródeł czy metod stosowanych przy prowadzeniu badań. Stąd też wykorzystano głównie te zestawienia autorskie, które dotyczą zjawisk nieobjętych statystyką państwową.

Istotny natomiast był problem selekcji i doboru materiału statystycznego. W tym przypadku kierowano się przede wszystkim dążeniem do uzyskania zestawień w długich ciągach chronologicznych, co w wielu przypadkach wymagało ujednolicenia metod prezentacji statystycznej. Niektóre tablice zostały zamieszczone natomiast wyłącznie po to, by egzemplifikować zjawiska charakterystyczne dla danego problemu i danego okresu.

Ze względu na występujące różnice metodologiczne i źródłowe, a tym samym nieporównywalność danych w całym okresie 1918–2000, tablice uporządkowano zgodnie z kryterium rzeczowym oraz chronologicznym według następujących podokresów: 1918–1939, 1939–1945, 1945–2000. Należy przy tym zaznaczyć, że dla okresu 1939–1945 przedstawiony materiał nie oddaje w pełni specyfiki czasu II wojny światowej.

Dział „Państwo" rozpoczynają tablice prezentujące terytorium, granice i podziały administracyjne państwa polskiego. Starano się w nich oddać m.in. dziedzictwo przeszłości. Dotyczy

to zwłaszcza okresu 1918–1939, w którym zachowano sposób prezentacji danych statystycznych według grup województw, odpowiadający mniej więcej byłym dzielnicom zaborczym.

W tematyce dotyczącej władz centralnych i terenowych szczególnie rozbudowane są zestawienia dotyczące okresu międzywojennego i lat wojny (jako cezury przyjęto z jednej strony 1 IX 1939 r., z drugiej 28 VI 1945 r., tj. datę powstania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, który został uznany za oficjalny rząd państwa polskiego przez państwa zachodnie). Mamy świadomość, że zwłaszcza dla okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie da się za pomocą danych liczbowych pokazać specyfiki ustroju, aczkolwiek zestawiając dane starano się przedstawić monopartyjny charakter państwa.

Zagadnienia dotyczące wojska są szerzej zaprezentowane dla okresu międzywojennego niż dla lat 1945–2000. Opracowania monograficzne oferują bowiem dość bogaty materiał ilościowy dla okresu przedwojennego i bardzo ograniczony dla okresu powojennego. Kwerenda w Centralnej Bibliotece Wojskowej nie przyniosła większych efektów (liczba publikacji na temat wojska w okresie 1945–2000 jest imponująca, niestety nie zawierają one informacji o charakterze ilościowym możliwych do wykorzystania w niniejszej publikacji). W literaturze przedmiotu znajdujemy na przykład dane dotyczące liczebności wojska w konkretnym momencie, ale już nie w kilku dziesięcioleciach. Roczniki statystyczne GUS dopiero w ostatnich latach podają podstawowe dane dotyczące liczebności armii polskiej. Wojsko Polskie w latach 1946–2000 przeżywało kilka zmian organizacyjnych. W 1949 r., gdy stanowisko ministra obrony narodowej objął marszałek ZSRR Konstanty Rokossowski, polegały one na przyjęciu radzieckiego modelu organizacji wojska (m.in. zorganizowano korpusy, zmniejszono z siedmiu do trzech liczbę dowództw okręgów wojskowych wojsk lądowych). Ponadto istniały: dowództwo wojsk lotniczych i dowództwo Marynarki Wojennej. Po 1956 r. w wojsku dokonano istotnych zmian, m.in.: zlikwidowano niektóre dywizje piechoty oraz szczebel korpusu, powołano natomiast dywizje pancerne, zmotoryzowane dywizje piechoty, dywizję spadochronową i dywizję obrony wybrzeża (piechotę morską). Armia dzieliła się na wojska operacyjne przeznaczone do użycia w ramach Układu Warszawskiego oraz na Wojska Obrony Terytorialnej Kraju (OTK). W strukturze Wojska Polskiego istotną rolę odgrywały wojska przeciwlotnicze, inżynieryjno-saperskie, drogowe i kolejowe. Na początku 1990 r. siły zbrojne tworzyły: wojska lądowe (rozmieszczone w 3 okręgach wojskowych), Wojska Obrony Powietrznej Kraju (OPK; zorganizowane w trzech korpusach), wojska lotnicze (rozpoczęto ich integrowanie z wojskami OPK w Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej) oraz Marynarka Wojenna. Zasadnicze zmiany reorganizacyjne i modernizacyjne w Wojsku Polskim rozpoczęły się wraz z przyjęciem Polski do NATO w 1999 r.

Statystyka wymiaru sprawiedliwości oddaje zarówno jego organizację, jak i działalność. W tablicach zaprezentowano dane dotyczące sądownictwa powszechnego, prokuratury, adwokatury, notariatu, przestępczości i więziennictwa. Zrezygnowano natomiast z prezentacji danych odnoszących się do sądów szczególnych (rozpatrujących sprawy specjalnych kategorii) z uwagi na brak ciągłości instytucjonalnej, jak i poważne luki w zakresie ilościowego obrazu ich działalności. W tablicach znalazły swoje odbicie zjawiska charakterystyczne dla

historii polskiego wymiaru sprawiedliwości. W II Rzeczypospolitej dotyczy to przede wszystkim dziedzictwa zaborów w zakresie ustroju sądownictwa (jednolite prawo o ustroju sądów powszechnych weszło w życie w 1928 r.) i regulacji prawnych (odmienne kodeksy, kategorie przestępstw i kar), w Polsce po II wojnie światowej — zmian organizacyjnych i kodeksowych. W obu okresach brakuje pełnej ciągłości danych dotyczących statystyki przestępczości z powodu zmian obowiązującego prawa.

Większość danych zamieszczonych w dziale „Ludność" oraz niektóre informacje dotyczące warunków mieszkaniowych w dziale „Materialne warunki życia ludności" opierają się w zasadzie na wynikach spisów, zarówno powszechnych, jak i przeprowadzanych metodą reprezentacyjną. Największe wątpliwości i zastrzeżenia historyków budzą spisy bezpośrednio powojenne — z lat 1921 i 1946. Pierwszy przeprowadzony był w warunkach nieustabilizowanych granic, drugi w trakcie wielkich przemieszczeń ludności. Niemniej oba stanowią punkt wyjścia dla analiz historycznych dotyczących obu okresów — przedwojennego i powojennego.

Problematyka prezentowana w tablicach wyżej wymienionych działów posiada bardzo bogatą literaturę. Mimo istnienia interesujących zestawień w opracowaniach monograficznych, w wielu przypadkach odwoływaliśmy się do bezpośrednich źródeł pospisowych, zwłaszcza że były one podstawą analiz autorskich.

Statystyka kościołów i wyznań prezentowana w niniejszej publikacji jest niepełna, zwłaszcza jeżeli chodzi o wyznania niechrześcijańskie, które nie doczekały się opracowań zawierających szersze informacje o charakterze ilościowym. Najpełniej pokazana jest statystyka Kościoła katolickiego. Jego stanowisko w II Rzeczypospolitej regulował zawarty konkordat z Watykanem w 1925 r. (wypowiedziany przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w 1945 r.). Status innych religii ujęty był w odrębnych regulacjach (nie wszystkie związki wyznaniowe zostały prawnie uznane). Po II wojnie światowej sytuację prawną związków wyznaniowych określało początkowo ustawodawstwo przedwojenne, od 1949 r. — prawo o stowarzyszeniach, od 1989 r. — ustawy wyznaniowe. W 1997 r. ratyfikowany został konkordat dotyczący statusu i praw Kościoła rzymskokatolickiego.

W dziale „Materialne warunki życia ludności" zamieszczono informacje pozwalające na prześledzenie najważniejszych zmian w dziedzinie dochodów, spożycia, budownictwa mieszkaniowego i warunków mieszkaniowych oraz ochrony zdrowia. Dane te nie oddają w pełni zmian w jakości życia ludności, dotyczy to zwłaszcza kształtowania się płac realnych, tym niemniej stanowią ilustrację zjawisk i procesów zachodzących na przestrzeni okresu 1918–2000.

W dziale tym znalazły się także dane dotyczące ubezpieczeń społecznych. W odniesieniu do II Rzeczypospolitej odzwierciedlają one m.in. organizację budowanego przez państwo polskie systemu ochrony socjalnej pracowników najemnych.

System ubezpieczeń odziedziczony po państwach zaborczych był bardzo zróżnicowany. Zmiany ustawodawstwa w II Rzeczypospolitej obejmowały generalnie dwa kierunki działań — wprowadzanie przede wszystkim na terenie b. zaboru rosyjskiego ubezpieczeń tam niewy-

stępujących oraz stopniowe ujednolicanie systemu ubezpieczeń w skali całego państwa. Ustawą z 1920 r. określono jednolite zasady powszechnego i obowiązkowego ubezpieczenia na wypadek choroby (początkowo na terenie b. Królestwa Polskiego, od 1922 r. na terenie całego państwa, bez Górnego Śląska); ustawą z 1921 r. wprowadzono ubezpieczenia od wypadków przy pracy na terenie b. zaboru rosyjskiego (przepisy te na terenie b. zaboru austriackiego i pruskiego istniały już przed wojną). Ustawą z 1924 r. wprowadzono ubezpieczenia robotników na wypadek braku pracy (od 1925 r. rozszerzono je na pracowników umysłowych); w 1927 r. wydano dekret o systemie ubezpieczeń emerytalno-rentowych i na wypadek bezrobocia pracowników umysłowych (jednolity na terenie całego państwa). 28 III 1933 r. ukazała się tzw. ustawa scaleniowa (zwana kodeksem ubezpieczeń społecznych) o ujednoliceniu ustawodawstwa w dziedzinie ubezpieczeń chorobowych i macierzyńskich, emerytalnych i śmierci żywiciela, wypadków przy pracy i inwalidztwa oraz braku pracy. W okresie powojennym rozszerzono — w stosunku do przepisów przedwojennych — ubezpieczenia społeczne pracowników najemnych, na początku lat pięćdziesiątych prawo do świadczeń w zakresie ubezpieczeń chorobowych, rodzinnych i emerytalnych uzyskali wszyscy robotnicy i pracownicy umysłowi zatrudnieni w sektorze uspołecznionym. Rolnicy indywidualni bezpłatną opieką lekarską zostali objęci od 1972 r., a ubezpieczeniem emerytalnym faktycznie od 1980 r. Ustawą z 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników i ich rodzin upodobniono ich sytuację do pracowników najemnych w sektorze uspołecznionym. Właściciele zakładów handlowych i rzemieślnicy od 1965 r. ubezpieczali się indywidualnie.

Dobór tematyki w dziale „Edukacja i kultura" nie sprawiał większych problemów. Większość zjawisk tam zaprezentowanych, z wyjątkiem statystyki szkolnictwa, jest łatwo policzalna i w dużym stopniu porównywalna. W statystyce szkolnictwa natomiast, gdzie metoda i zakres gromadzonych informacji są pochodnymi zmian organizacyjnych, w przypadku braku ciągłości i porównywalności danych zaprezentowano je w podwójnym ujęciu. Wówczas rezygnowano z przedstawiania danych szczegółowych na rzecz zjawisk o charakterze ogólnym w dłuższym okresie.

Materiał zaprezentowano w postaci 238 zestawień tabelarycznych, 6 map i 6 wykresów.

Andrzej Jezierski
Cecylia Leszczyńska

PAŃSTWO

TERYTORIUM

Lata 1918—1939

Tabl. 1 (266). TERYTORIUM I GRANICE POLSKI

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych
1922	
Powierzchnia w km²	388 634[a]
Długość granicy państwowej w km	5 534
morskiej	140
lądowej	5 394
z Niemcami	1 912
z ZSRR	1 412
z Czechosłowacją	984
z Litwą	507
z Rumunią	349
z Wolnym Miastem Gdańskiem	121
z Łotwą	109
1939 (stan w dniu 31 VIII)	
Powierzchnia w km²	389 720
Długość granicy państwowej w km	5 548
morskiej	140

a Powierzchnia zweryfikowana w 1933 r.; wcześniejsze roczniki statystyczne podają powierzchnię 388 390 km².

Tabl. 1 (266). TERYTORIUM I GRANICE POLSKI (dok.)

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych
1939 (stan w dniu 31 VIII) (dok.)	
Długość granicy państwowej w km (dok.)	
lądowej	5 408
z Niemcami	2 000
w tym z Protektoratem Czech i Moraw[b]	88
z ZSRR	1 412
ze Słowacją[b]	638
z Litwą	507
z Rumunią	347
z Węgrami	277
z Wolnym Miastem Gdańskiem	121
z Łotwą	106

b 14 III 1939 r. po zajęciu przez Niemcy Czecho-Słowacji (urzędowa pisownia ustalona po ugodzie monachijskiej z dnia 29 IX 1938 r.) z Czech i Moraw został utworzony niemiecki protektorat, Ruś Zakarpacką anektowały Węgry, Słowacja zachowała atrybuty niezależnego państwa (według konstytucji z lipca 1939 r. oficjalna nazwa Republika Słowacka); w dniu 12 VIII 1939 r. Słowacja podpisała specjalną umowę o współpracy wojskowej z Niemcami.

Uwaga. Powierzchnię w obu latach podano bez Zatoki Puckiej (394 km^2), wód terytorialnych (493 km^2) oraz pasa przyległego do wód terytorialnych (494 km^2).

Terytorium Polski składało się w ok. 69% z ziem b. zaboru rosyjskiego, w ok. 20% — b. zaboru austriackiego i w ok. 11% — b. zaboru pruskiego.

Zmiana powierzchni w 1939 r. w stosunku do 1922 r. wynikała przede wszystkim z przyłączenia do Polski w październiku 1938 r. Zaolzia (906 km^2) oraz drobnych spornych obszarów przygranicznych na granicy ze Słowacją.

Na podstawie: H. Batowski, *Agonia pokoju i początek wojny*, Poznań 1984, s. 343; *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, tom II, Warszawa 1981, s. 405; *Mały Rocznik Statystyczny 1933*, Warszawa 1933, s. 3; *Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939–czerwiec 1941*, Londyn 1941 — tłumaczenie Warszawa 1990 r. z oryginału „Concise Statistical Year-book of Poland September 1939—June 1941", s. 2.

Tabl. 2 (267). POWIERZCHNIA I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WEDŁUG WOJEWÓDZTW

Województwa	1926[a]	1939[b]						
	powierzchnia w tys. km²		powiaty		miasta		gminy wiejskie	gromady
			ogółem	w tym grodzkie	ogółem	w tym grodzkie		
Polska	**388,4**	**389,7**	**264**	**23**	**611**	**53**	**3 195**	**40 533**
M. st. Warszawa	0,12	0,14	4	4	1	1	x	x
Województwa centralne:								
warszawskie	29,3	31,7	22	—	53	3	293	6 411
łódzkie	19,0	20,4	15	1	39	5	237	3 920
kieleckie	25,7	22,2	18	3	37	8	275	3 668
lubelskie	31,2	26,6	16	1	29	3	228	3 259
białostockie	32,7	26,0	10	1	35	3	128	3 477
Województwa wschodnie:								
wileńskie	28,0	29,0	9	1	15	1	96	880
nowogródzkie	23,5	23,0	8	—	10	—	87	1 717
poleskie	42,3	36,7	9	—	12	2	79	1 785
wołyńskie	30,3	35,7	11	—	22	3	103	2 740
Województwa zachodnie:								
poznańskie	26,5	28,1	29	2	100	3	237	3 644
pomorskie	16,4	25,7	28	5	64	6	234	2 872
śląskie	4,2	5,1	11	3	25	3	463	—
Województwa południowe:								
krakowskie	17,4	17,6	18	1	47	3	195	1 797
lwowskie	27,0	28,4	27	1	58	5	252	2 237
stanisławowskie	18,4	16,9	12	—	28	3	119	911
tarnopolskie	16,2	16,5	17	—	36	1	169	1 215

a, *b* Stan w dniu: *a* — 1 I, *b* — 1 IV.

W statystyce przez cały okres międzywojenny stosowano podział na grupy województw: centralne, wschodnie, zachodnie i południowe, odpowiadający mniej więcej dawnym prowincjom zaborczym. Podział administracyjny państwa dokonany w latach 1919–1922 był trwały i utrzymał się bez większych zmian do 1939 r. — liczba województw była stała, liczba powiatów początkowo wynosiła 276, w 1939 r. — 264. Zachodziły natomiast zmiany w powierzchni jednostek administracyjnych, zwłaszcza województw (m.in. w latach 1926, 1930 i 1931, najistotniejsze w latach 1937–1939), a ich celem było zatarcie granic zaborczych na styku b. zaboru rosyjskiego i pruskiego.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926*, Warszawa 1927, s. 5–10; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 11.

Lata 1939—1945

Tabl. 3 (268). POWIERZCHNIA POLSKI WEDŁUG TERENÓW OKUPOWANYCH W 1941 R.

Stan w dniu 1 I

Wyszczególnienie	W tys. km²	W odsetkach
Polska	**389,7**	**100,0**
tereny okupowane przez:		
Niemcy	**188,7**	**48,4**
w podziale na:		
Rzeszę	92,5	23,7
Generalną Gubernię	95,5	24,5
Słowację	0,7	0,2
ZSRR	**201,0**	**51,6**
w podziale na:		
Litwę[a]	8,3	2,1
Białoruś	103,0	26,5
Ukrainę	89,7	23,0

a Na mocy porozumienia z dnia 10 X 1939 r. ZSRR przekazał Litwie okręg wileński o obszarze 5,7 tys. km². Po włączeniu Litwy do ZSRR w 1940 r. do Litewskiej Republiki Radzieckiej włączono z Białoruskiej Republiki Radzieckiej około 2,6 tys. km². W ten sposób na rzecz Litwy Polska utraciła 8,3 tys. km². W źródłach można też spotkać się z informacją, że obszar miasta Wilna i okolic włączonych do Litwy w październiku 1939 r. wynosił 6 880 km².

Uwaga. W literaturze spotkać się można z innymi wielkościami dotyczącymi powierzchni okupowanej przez Niemcy i ZSRR. Na przykład w *Encyklopedii historii gospodarczej Polski do roku 1945*, tom II, Warszawa 1981, s. 405—406 podaje się, że na obszar okupowany przez ZSRR przypadało 201 285 km², a na obszar okupowany przez Niemcy — 188 152 km² (w tym Generalną Gubernię — 95 742 km², ziemie wcielone do Rzeszy — 91 974 km²). Warto zauważyć, że liczby nie sumują się na powierzchnię ogólną Polski, brak też informacji o powierzchni włączonej do Litwy i Słowacji. O rozbieżnościach tych pisze też m.in. Cz. Madajczyk w *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, tom I, Warszawa 1970, s. 51—59) oraz Cz. Łuczak w *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 13. Z uwagi na to, że informacje z *Małego Rocznika Statystycznego* z 1941 r. podają pełny obraz podziału ziem polskich, autorzy zdecydowali się zaprezentować powyższą tablicę.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939–czerwiec 1941*, Londyn 1941 — tłumaczenie Warszawa 1990 r. z oryginału „Concise Statistical Year-book of Poland September 1939—June 1941", s. 5.

Tabl. 4 (269). POWIERZCHNIA ZIEM WCIELONYCH DO RZESZY I GENERALNEJ GUBERNI

Wyszczególnienie	1940	1942
	w km²	
O g ó ł e m	**187 644**	**268 222**
ziemie wcielone do:		
Rzeszy	**91 902**	**123 042**
włączone do:		
Prus Wschodnich	16 144	47 284
Okręgu Gdańsk — Prusy Zachodnie	21 237	21 237
Rejencji opolskiej	2 769	2 769
Rejencji katowickiej	7 809	7 809
Kraju Warty	43 943	43 943
Generalnej Guberni	**95 742**	**145 180**
dystrykty:		
Krakowski	26 912	29 921
Lubelski	26 848	26 560
Radomski	25 260	24 431
Warszawski	16 722	17 168
Galicyjski	x	47 100

Po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej w 1941 r. całość ziem II Rzeczypospolitej znalazła się pod okupacją niemiecką. Zaszły też zmiany w podziale terenów wcześniej okupowanych. Obszar ziem włączonych do Rzeszy zwiększył się w 1941 r. o tzw. Bezirk Białystok (okręg Białystok) — 31 140 km² (w źródłach można spotkać też liczbę 31 426 km²), zaś w Generalnej Guberni utworzono nowy dystrykt — Galicja.

Na podstawie: Cz. Łuczak, *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze*, Poznań 1983, s. 341; M. Gnatowski, *Białostocczyzna w latach wojny i okupacji hitlerowskiej. Zarys dziejów politycznych regionu*, tom I, Białystok 1979, s. 229.

Lata 1945—2000

Tabl. 5 (270). TERYTORIUM I GRANICE POLSKI

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych
1946	
Powierzchnia w km²	311 730
Długość granicy państwowej w km	3 566
morskiej	497[a]
lądowej	3 069
z ZSRR	1 321
z Czechosłowacją	1 292
z Niemcami	456
Długość linii brzegowej w km	581[a]
2000	
Terytorium w km²	322 577[b]
obszar lądowy (łącznie z wodami śródlądowymi)	311 904
morskie wody wewnętrzne	1 991
morze terytorialne	8 682

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych
2000 (dok.)	
Długość granicy państwowej w km	3 495
morskiej	440
lądowej	3 055
z Rosją	210
z Litwą	103
z Białorusią	416
z Ukrainą	528
ze Słowacją	541
z Republiką Czeską	790
z Niemcami	467
Długość linii brzegowej w km	788[c]

a W tym Hel 71 km. *b* Powierzchnia ogólna przyjęta według podziału administracyjnego wynosi 312,7 tys. km² i obejmuje obszar lądowy (łącznie z wodami śródlądowymi) — 311,9 tys. km² oraz część morskich wód wewnętrznych — 0,8 tys. km². *c* W tym Mierzeja Helska — 75 km; łącznie z Zalewem Szczecińskim i Zalewem Wiślanym.

W latach 1946—2000 najistotniejsza zmiana przebiegu granicy miała miejsce w 1951 r., w którym dokonano wymiany ziem przygranicznych z ZSRR. Polska otrzymała rejon Ustrzyk Dolnych, a ZSRR rejon miasta Bełz. Różnice w przebiegu granic wynikają również ze zmian metod pomiaru.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 12; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 1—2.

Tabl. 6 (271). POWIERZCHNIA I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY W 1947 R.

Stan w dniu 1 IV

Wyszczególnienie	Powierzchnia[a] w tys. km²	Powiaty		Miasta	Gminy wiejskie
		ogółem	w tym grodzkie		
Polska	**311,7**	**299**	**29**	**703**	**3 006**
ziemie dawne[b]	210,8	183	22	446	2 046
w tym b. Wolne Miasto Gdańsk	1,9	2	1	5	23
ziemie odzyskane[c]	100,9	116	7	257	960
Województwa:					
m.st. Warszawa	0,14	6	6	1	x
warszawskie	29,0	21	—	47	273
m. Łódź	0,21	—	—	1	x
łódzkie	20,2	14	—	38	232
kieleckie	18,1	13	2	27	213
lubelskie	27,8	16	1	27	237
białostockie	22,6	12	1	30	128
ziemie dawne[b]	20,0	9	1	27	106
ziemie odzyskane[c]	2,6	3	—	3	22
olsztyńskie*	19,3	18	1	30	142
gdańskie	10,7	13	2	24	111
ziemie dawne[b]	7,5	8	2	16	73
ziemie odzyskane[c]	3,2	5	—	8	38
pomorskie	20,0	22	4	52	185
szczecińskie*	30,3	25	1	74	230
poznańskie	39,2	42	2	131	340
ziemie dawne[b]	28,1	29	2	101	233
ziemie odzyskane[c]	11,1	13	—	30	107
wrocławskie*	24,7	35	2	82	276
śląskie	15,4	29	6	57	295
ziemie dawne[b]	5,7	12	3	27	150
ziemie odzyskane[c]	9,7	17	3	30	145
krakowskie	15,9	16	1	43	189
rzeszowskie	18,2	17	—	39	155

a Powierzchnia niektórych województw ustalona szacunkowo. *b* Tereny należące do II Rzeczypospolitej, które pozostały w granicach Polski po 1945 r. *c* Ziemie północne i zachodnie, które znalazły się w granicach Polski po 1945 r.

Uwaga. Gwiazdką (*) oznaczono województwa, których powierzchnia w całości stanowi ziemie odzyskane.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 14.

Tabl. 7 (272). PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

Stan w dniu 31 XII

Lata	Województwa[a]	Powiaty		Gminy	Gromady	Miasta[b]	Osiedla	Dzielnice[c]
		ogółem	w tym miasta stanowiące powiaty miejskie[d]					
1948[e]	16	317	46	2 994	x	700	x	x
1955	19	371	76	x	8 790	729	47	52
1960	22	396	74	x	6 331	745	148	39
1970	22	391	74	x	4 671	834	55	39
1975	49	x	x	2 327	x	810	x	21
1980	49	x	x	2 070	x	804	x	21
1990	49	x	x	2 121[f]	x	830	x	7
2000	16	308[g]	65	2 489[h]	x	880	x	7

a W latach 1948—1970 łącznie z miastami wydzielonymi na prawach województwa (w latach 1948 i 1955 — Warszawa i Łódź, a w latach 1960 i 1970 — również Kraków, Poznań i Wrocław). *b* W latach 1948—1970 łącznie z miastami wydzielonymi na prawach województwa oraz z miastami stanowiącymi powiaty grodzkie (w 1948 r.) i miejskie; w 2000 r. łącznie z miastami na prawach powiatu. *c* W latach 1955—1970 dzielnice miast, które posiadały dzielnicowe rady narodowe; w latach 1975 i 1980 dzielnice miast, w których istniały urzędy dzielnicowe: Warszawa (7), Łódź (5), Kraków (4), Wrocław (5); w latach 1990 i 2000 tylko dzielnice w Warszawie (7). *d* Dotyczy: w 1948 r. — powiatów grodzkich, w 2000 r. — miast na prawach powiatu. *e* Stan w dniu 1 IV. *f* Wiejskie i miejsko-wiejskie. *g* Bez miast na prawach powiatu. *h* Miejskie (w tym 65 gmin miejskich mających również status miasta na prawach powiatu), wiejskie i miejsko-wiejskie.

Uwaga. Od dnia 27 V 1990 r. jednostkami podziału terytorialnego stopnia podstawowego są gminy; gmina obejmująca: obszar miasta (to gmina miejska), teren wiejski (gmina wiejska), obszar miasta wraz z otaczającym je obszarem wiejskim (gmina miejsko-wiejska).

Podział administracyjny w latach 1948–2000 ulegał kilkakrotnie istotnym zmianom. Ustawą z dnia 28 VI 1950 r. utworzono 3 nowe województwa, w ten sposób ich liczba wzrosła do 19 (w tym 2 miasta — Warszawa i Łódź — wydzielone na prawach województwa). Dekretem z dnia 31 XII 1956 r. wyłączono z województw miasta: Kraków, Poznań i Wrocław oraz nadano ich radom miejskim prawa rad wojewódzkich. W ten sposób liczba miast wydzielonych z województw wzrosła do 5, a województw do 22. Z dniem 1 I 1955 r. zlikwidowano gminy i na ich miejsce utworzono gromady oraz powołano jako nowe jednostki administracyjne osiedla. Zlikwidowano je z dniem 1 I 1973 r. (16 osiedli podniesiono do rangi miast, 8 włączono do sąsiednich miast, 29 zaliczono do wsi). Z dniem 1 I 1973 r. zniesiono gromady, na ich miejsce przywrócono gminy (zlikwidowano 4 315 gromad i powołano 2 365 gmin). Z dniem 1 VI 1975 r. zlikwidowano powiaty, zaś w miejsce dotychczasowych województw i miast

wydzielonych z województw powołano ustawą z dnia 28 V 1975 r. 49 nowych województw. Ustawą z dnia 24 VII 1998 r. wprowadzono od 1 I 1999 r. nowy zasadniczy trójstopniowy podział terytorialny państwa na województwa, powiaty i gminy.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 17; *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 31; *Rocznik Statystyczny 1961*, Warszawa 1961, s 11; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, Warszawa 1973, s. 55; *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 9; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. LVIII, 41; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 45—46; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. LXII.

Tabl. 8 (273). POWIERZCHNIA I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WEDŁUG WOJEWÓDZTW

A. W 1948 R.

Stan w dniu 1 IV

Województwa	Powierzchnia[a] w tys. km²	Powiaty		Miasta[b]	Gminy wiejskie
		ogółem	w tym grodzkie		
Polska	**311,7**	**317**	**46**	**700**	**2 994**
M.st. Warszawa	0,14	6	6[c]	1	x
M. Łódź	0,21	3	3[c]	1	x
Białostockie	23,2	13	1	30	131
Gdańskie	10,7	14	3	24	111
Kieleckie	18,1	14	3	27	213
Krakowskie	15,9	16	1	43	188
Lubelskie	27,8	16	1	27	237
Łódzkie	20,2	15	1	38	231
Olsztyńskie	19,3	18	1	30	142
Pomorskie[d]	20,0	23	5	52	188
Poznańskie	39,2	45	5	129	328
Rzeszowskie	18,2	17	—	39	165
Szczecińskie	30,3	26	2	73	227
Śląskie[e]	15,4	32	9	57	291
Warszawskie	28,4	21	—	47	271
Wrocławskie	24,7	38	5	82	271

a Powierzchnia niektórych województw ustalona szacunkowo. *b* Łącznie z miastami wydzielonymi na prawach województwa i miastami stanowiącymi powiaty grodzkie. *c* Powiaty grodzkie będące dzielnicami miast. *d*, *e* W latach późniejszych województwo: *d* — bydgoskie, *e* — katowickie.

Tabl. 8 (273). POWIERZCHNIA I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WEDŁUG WOJEWÓDZTW (cd.)

B. W 1973 R.

Stan w dniu 1 I

Województwa	Powierzchnia w tys. km²	Powiaty		Dzielnice[a]	Miasta[b]	Gminy
		ogółem	w tym miejskie[c]			
Polska	**312,7**	**390**	**76**	**37**	**836**	**2 365**
M.st. Warszawa	0,45	x	x	7	1	x
M. Kraków	0,32	x	x	4	1	x
M. Łódź	0,21	x	x	5	1	x
M. Poznań	0,23	x	x	5	1	x
M. Wrocław	0,29	x	x	5	1	x
Białostockie	23,2	20	1	—	35	133
Bydgoskie	20,9	26	5	—	56	145
Gdańskie	11,0	18	5	3	29	87
Katowickie	9,5	33	19	4	75	112
Kieleckie	19,5	24	5	—	36	170
Koszalińskie	18,1	15	2	—	34	89
Krakowskie	15,3	21	4	—	50	188
Lubelskie	24,9	22	3	—	32	189
Łódzkie	17,1	21	5	—	37	155
Olsztyńskie	20,9	19	1	—	39	95
Opolskie	9,6	18	4	—	36	92
Poznańskie	26,9	34	5	—	98	199
Rzeszowskie	18,6	23	4	—	45	164
Szczecińskie	12,8	14	2	4	36	75
Warszawskie	29,5	33	5	—	68	234
Wrocławskie	18,8	31	4	—	84	138
Zielonogórskie	14,6	18	2	—	41	100

a Dzielnice miast, które posiadały dzielnicowe rady narodowe. *b* Łącznie z miastami wydzielonymi na prawach województwa i miastami stanowiącymi powiaty miejskie. *c* Miasta stanowiące powiaty miejskie.

Tabl. 8 (273). POWIERZCHNIA I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WEDŁUG WOJEWÓDZTW (cd.)

C. W LATACH 1975 I 1998

Stan w dniu 31 XII

Województwa	1975			1998		
	powierzchnia w km²	miasta	gminy	powierzchnia w km²	gminy	miasta
Polska	**312 677**	**810**	**2 327**	**312 685**	**2 489**[a]	**875**
Stołeczne warszawskie[b]	3 794	28	32	3 788	58	28
Bialskopodlaskie	5 353	6	35	5 348	40	6
Białostockie	10 053	17	54	10 055	55	20
Bielskie	3 703	18	52	3 704	59	18
Bydgoskie	10 352	27	61	10 349	59	28
Chełmskie	3 867	4	25	3 866	30	4
Ciechanowskie	6 362	9	51	6 362	51	11
Częstochowskie	6 189	17	58	6 182	58	17
Elbląskie	6 103	15	43	6 103	42	18
Gdańskie	7 388	19	56	7 394	63	21
Gorzowskie	8 498	21	49	8 484	40	22
Jeleniogórskie	4 380	26	29	4 379	40	25
Kaliskie	6 512	20	54	6 512	58	20
Katowickie	6 649	47	61	6 650	98	56
Kieleckie	9 210	17	84	9 211	80	22
Konińskie	5 139	18	45	5 139	48	18
Koszalińskie	8 471	17	40	8 470	41	18
Krakowskie[c]	3 254	10	47	3 254	39	13
Krośnieńskie	5 701	11	42	5 702	44	12
Legnickie	4 036	11	31	4 037	37	11
Leszczyńskie	4 153	19	34	4 154	32	20
Lubelskie	6 792	16	63	6 792	69	17
Łomżyńskie	6 709	12	46	6 684	46	12
Łódzkie[d]	1 502	8	12	1 524	18	8

a Z tego 318 gmin miejskich (w tym 11 gmin m.st. Warszawy), 567 gmin miejsko-wiejskich oraz 1 604 gminy wiejskie. *b*–*d* W 1975 r. miasta podzielone były na dzielnice: *b* — Warszawa (7; w 1998 r. tylko gmina Warszawa Centrum podzielona była na 7 dzielnic), *c* — Kraków (4), *d* — Łódź (5).

Tabl. 8 (273). POWIERZCHNIA I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WEDŁUG WOJEWÓDZTW (cd.)

C. W LATACH 1975 I 1998 (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Województwa	1975			1998		
	powierzchnia w km²	miasta	gminy	powierzchnia w km²	gminy	miasta
Nowosądeckie	5 576	14	54	5 576	60	14
Olsztyńskie	12 329	21	55	12 327	58	25
Opolskie	8 535	29	61	8 535	65	30
Ostrołęckie	6 472	9	40	6 498	44	10
Pilskie	8 205	24	43	8 205	43	24
Piotrkowskie	6 261	10	54	6 266	56	11
Płockie	5 114	9	44	5 117	48	10
Poznańskie	8 152	33	57	8 151	62	34
Przemyskie	4 430	9	35	4 437	41	11
Radomskie	7 294	15	61	7 294	63	16
Rzeszowskie	4 399	13	49	4 397	47	13
Siedleckie	8 495	12	66	8 499	75	13
Sieradzkie	4 870	9	43	4 868	42	10
Skierniewickie	3 957	9	37	3 960	44	8
Słupskie	7 453	11	39	7 453	37	11
Suwalskie	10 490	14	50	10 490	48	15
Szczecińskie	9 980	29	59	9 982	54	31
Tarnobrzeskie	6 282	13	55	6 283	55	17
Tarnowskie	4 151	9	50	4 151	48	11
Toruńskie	5 345	13	41	5 348	49	13
Wałbrzyskie	4 167	31	36	4 168	45	31
Włocławskie	4 404	14	38	4 402	46	16
Wrocławskie[a]	6 289	16	42	6 287	40	18
Zamojskie	6 986	5	53	6 980	57	10
Zielonogórskie	8 853	26	61	8 868	57	28

a W 1975 r. miasta podzielone były na dzielnice — Wrocław (5).

Tabl. 8 (273). POWIERZCHNIA I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY WEDŁUG WOJEWÓDZTW (dok.)

D. W 2000 R.

Stan w dniu 31 XII

Województwa	Powierzchnia w km^2	Powiaty	Miasta na prawach powiatu	Gminy	Miasta
Polska	**312 685**	**308**	**65**	**2 489**[a]	**880**
Dolnośląskie	19 948	26	4	169	90
Kujawsko-pomorskie	17 970	19	4	144	52
Lubelskie	25 114	20	4	213	41
Lubuskie	13 984	11	2	83	42
Łódzkie	18 219	20	3	177	42
Małopolskie	15 144	19	3	182	55
Mazowieckie[b]	35 579	38	4	325	84
Opolskie	9 412	11	1	71	34
Podkarpackie	17 926	20	4	160	45
Podlaskie	20 180	14	3	118	36
Pomorskie	18 293	15	4	123	42
Śląskie	12 294	17	19	166	69
Świętokrzyskie	11 691	13	1	102	29
Warmińsko-mazurskie	24 203	17	2	116	49
Wielkopolskie	29 826	31	4	226	109
Zachodniopomorskie	22 902	17	3	114	61

a Z tego 318 gmin miejskich (w tym 11 gmin m.st. Warszawy oraz 65 gmin mających również status miasta na prawach powiatu), 572 gminy miejsko-wiejskie i 1 599 gmin wiejskich. *b* W Warszawie w gminie Warszawa Centrum istniało 7 dzielnic.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 17; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 55; *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 9; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. LX–LXVII; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. LXII–LXV.

WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE

Lata 1918—1939

Tabl. 9 (274). POSŁOWIE SEJMU USTAWODAWCZEGO W LATACH 1919—1922

Wyszczególnienie	Liczba posłów
Ogółem	**444**[a]
W dniu otwarcia pierwszej sesji Sejmu — 10 II 1919 r.	335
z wyborów głównych w dniu 26 I 1919 r.	291
z b. zaboru rosyjskiego	220
z b. zaboru austriackiego	71
z nominacji	44
z b. Wiedeńskiej Rady Państwa (28 XI 1918 r.)	28
z b. parlamentu Rzeszy (7 II 1919 r.)	16
Z wyborów uzupełniających	73
w b. zaborze rosyjskim (w okręgu: Suwałki — w dniu 26 II 1919 r., Biała Podlaska — w dniu 9 III 1919 r., Białystok i Bielsk Podlaski — w dniu 15 VI 1919 r.)	21
w b. zaborze pruskim	52
w Wielkim Księstwie Poznańskim — w dniu 1 VI 1919 r.	32[a]
w Prusach Zachodnich — w dniu 2 V 1920 r.	20
Z nominacji	36
z obwodu mogileńskiego (zgodnie z pkt. 53 ordynacji wyborczej z dnia 28 XI 1918 r.)	10
ze Śląska Cieszyńskiego w dniu 14 III 1919 r.	6
z okręgu wileńskiego (uchwała Sejmu z dnia 24 III 1922 r.)	20

a W tym 2 mandaty zostały nieobsadzone po wyborach uzupełniających — 2 z 9 posłów wcześniej nominowanych nie uzyskało mandatów.

Uwaga. W trakcie kadencji ubyło 36 posłów (na skutek: śmierci — 14 posłów, unieważnienia mandatów wyrokiem Sądu Najwyższego w 1919 r. — 4, zrzeczenia się mandatu — 18) oraz uzupełniono skład o 17 posłów. W momencie zakończenia kadencji w dniu 27 XI 1922 r. Sejm liczył 423 posłów.
Marszałkiem Sejmu Ustawodawczego był Wojciech Trąmpczyński.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 276—280.

Tabl. 10 (275). KLUBY I KOŁA POSELSKIE SEJMU USTAWODAWCZEGO

Kluby i koła poselskie	1920 (stan w III)		1922 (stan w XI)	
	przewodniczący	członkowie	przewodniczący	członkowie
Polskie Stronnictwo Ludowe (w 1922 r. — Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”)	Wincenty Witos	86	Wincenty Witos	81
Związek Ludowo-Narodowy	Stanisław Głąbiński	71	Stanisław Głąbiński	91
Narodowe Zjednoczenie Ludowe	Edward Dubanowicz	58	Leopold Skulski	45
Związek Polskich Posłów Socjalistycznych	Ignacy Daszyński	35	Ignacy Daszyński	33
Narodowy Chrześcijański Klub Robotniczy	Edward Bigoński	25	Stanisław Adamski	25
Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”	Błażej Stolarski	23	Błażej Stolarski	24
Narodowo-Chrześcijańskie Stronnictwo Ludowe	x	x	Edward Dubanowicz	23
Narodowe Koło Robotnicze (w 1922 r. — Narodowa Partia Robotnicza)	Bolesław Fichna	14	Bolesław Fichna	21
Klub Pracy Konstytucyjnej	Jan Kanty Federowicz	17	Jan Kanty Federowicz	15
Zjednoczenie Mieszczańskie	Aleksander de Rosset	11	Aleksander de Rosset	11
Wolny Związek Posłów Narodowości Żydowskiej	Abraham Ozjasz Thon	10	Izaak Grünbaum	10
Polskie Stronnictwo Ludowe „Lewica”	Jan Stapiński	11	Jan Stapiński	8
Polskie Stronnictwo Katolicko-Ludowe	Antoni Matakiewicz	5	Antoni Matakiewicz	7
Niemieckie Stronnictwo Ludowe	—	2	—	7
Narodowa Partia Pracy	x	x	—	6
Klub Rad Ludowych	x	x	—	5
Klub Lewicy Ludowej	x	x	Józef Putek	4
Narodowe Stronnictwo Robotnicze	—	4	x	x
Stronnictwo Radykalno-Chłopskie	—	2	Eugeniusz Okoń	1
Stronnictwo Posłów Komunistycznych	x	x	—	2

Uwaga. Bez przynależności klubowej w 1920 r. było 6 posłów, w 1922 r. — 12.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 286–287.

Tabl. 11 (276). KADENCJE SEJMU I SENATU

Kadencje	Wybory	Posiedzenie		Liczba posiedzeń
		pierwsze	ostatnie	
Sejm				
I	5 XI 1922	28 XI 1922	3 XI 1927	340
II[a]	4 III 1928	27 III 1928	29 III 1930	86
III	16 XI 1930	9 XII 1930	28 VI 1935	148
IV[b]	8 IX 1935	4 X 1935	27 VII 1938	90
V[c]	6 XI 1938	28 XI 1938	2 IX 1939	30[d]
Senat				
I	12 XI 1922	28 XI 1922	13 VII 1927	157
II[a]	11 III 1928	27 III 1928	13 III 1930	31
III	23 XI 1930	9 XII 1930	4 VII 1935	80
IV[b]	15 IX 1935	4 X 1935	26 VII 1938	54
V[c]	13 XI 1938	28 XI 1938	2 IX 1939	20

a, b Sejm i Senat rozwiązano przed upływem kadencji: *a* — 30 VIII 1930 r., *b* — 13 IX 1938 r. *c* Formalnie rozwiązano Sejm i Senat na mocy rozporządzenia prezydenta z dnia 2 XI 1939 r. wydanego w Paryżu. *d* Monitor Polski Nr 203, s. 18 z dnia 4 IX 1939 r. omyłkowo podaje posiedzenie Sejmu w dniu 2 IX 1939 r. jako 31. Było to ostatnie posiedzenie sesji nadzwyczajnej obu izb.

Uwaga. W latach 1922—1935 Sejm liczył 444 posłów, a Senat 111 senatorów, od czerwca 1935 r. — 208 posłów i 96 senatorów.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 293.

Tabl. 12 (277). WYBORY DO SEJMU I SENATU

Lata wyborów Kadencje	Uprawnieni do głosowania	Oddane głosy[a]			
		ogółem	w tym ważne	ogółem	w tym ważne
	w tysiącach			w % uprawnionych	
Sejm					
1922 — I kadencja	13 012	8 813	8 763	67,7	67,3
1928 — II kadencja	14 970	11 728	11 408	78,3	76,2
1930 — III kadencja	15 791	11 816	11 334	74,8	71,8
1935 — IV kadencja	16 332	7 504	7 065[b]	45,9	43,3
1938 — V kadencja	17 626	11 826	11 324[c]	67,1	64,2

a W przypadku IV i V kadencji Sejmu i Senatu dane dotyczą kart wyborczych. *b, c* Według nowej ordynacji wyborczej z 1935 r. ważnych głosów było: *b* — 12 278 tys., *c* — 19 010 tys.

Tabl. 12 (277). WYBORY DO SEJMU I SENATU (dok.)

Lata wyborów Kadencje	Uprawnieni do głosowania	Oddane głosy[a]			
		ogółem	w tym ważne	ogółem	w tym ważne
	w tysiącach			w % uprawnionych	
Senat					
1922 — I kadencja	9 088	5 589	5 554	61,5	61,1
1928 — II kadencja	10 185	6 507	6 390	63,9	62,7
1930 — III kadencja	10 940	6 910	6 797	63,2	62,1
1935 — IV kadencja	267	167	.	62,5	.
1938 — V kadencja	339	237	.	69,9	.

a W przypadku IV i V kadencji Sejmu i Senatu dane dotyczą kart wyborczych.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 293—294.

Tabl. 13 (278). KLUBY I KOŁA POSELSKIE SEJMU I KADENCJI

Kluby i koła poselskie	1922		1926	
	przewodniczący	członkowie	przewodniczący	członkowie
Związek Ludowo-Narodowy	Stanisław Głąbiński	98	Stanisław Głąbiński	100
Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” ...	Wincenty Witos	70	Wincenty Witos	50
Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie” (w 1926 r. — Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie” i „Jedność Ludowa”)	Stanisław Thugutt	48	Błażej Stolarski	47
Chrześcijańska Demokracja	Józef Chaciński	43	Józef Chaciński	41
Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów	Norbert Barlicki	41	Norbert Barlicki	41
Koło Żydowskie	Abraham Ozjasz Thon	34	Leon Reich	34
Chrześcijańsko-Narodowy	Edward Dubanowicz	28	Edward Dubanowicz	20

Tabl. 13 (278). KLUBY I KOŁA POSELSKIE SEJMU I KADENCJI (dok.)

Kluby i koła poselskie	1922		1926	
	przewodniczący	członkowie	przewodniczący	członkowie
Narodowa Partia Robotnicza	Stanisław Wachowiak	18	Karol Popiel	18
Zjednoczenie Posłów Niemieckich	Eugeniusz Naumann	16	Eugeniusz Naumann	17
Ukraiński	Antoni Wasyńczuk	20	Sergiusz Chrucki	15
Związek Chłopski	x	x	Jan Bryl	13
Niezależna Partia Chłopska	x	x	Alfred Fiderkiewicz	7
Partia Pracy	x	x	Kazimierz Bartel	6
Komunistyczna Frakcja Poselska	x	x	Jakub Wojtiuk	6
Białoruski	Bronisław Taraszkiewicz	11	Fabian Jeremicz	5
Katolicko-Ludowy	x	x	Ignacy Jasiński	5
Ukraińsko-Włościański	Mikołaj Ilkow	5	Mikołaj Ilkow	5
Chłopskie Stronnictwo Radykalne	Eugeniusz Okoń	4	Eugeniusz Okoń	4
Białoruska Włościańska Robotnicza Hromada	x	x	Bronisław Taraszkiewicz	4
Związek Proletariatu Miast i Wsi	Stefan Królikowski	2	x	x
Żydowskie Stronnictwo Ludowe	Noach Pryłucki	1	Noach Pryłucki	1
Posłowie bez przynależności klubowej	—	5	—	4

Uwaga. Marszałkiem Sejmu został Maciej Rataj, a Senatu — Wojciech Trąmpczyński.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 327—328.

Tabl. 14 (279). KLUBY I KOŁA POSELSKIE SEJMU II KADENCJI

Kluby i koła poselskie	1928		1930	
	przewodniczący	członkowie	przewodniczący	członkowie
Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem	Walery Sławek	122	Walery Sławek	108
Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów	Zygmunt Marek	63	Zygmunt Marek	51
Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”	Jan Woźnicki	40	Michał Róg	51
Związek Ludowo-Narodowy	Roman Rybarski	32	Roman Rybarski	38

Tabl. 14 (279). KLUBY I KOŁA POSELSKIE SEJMU II KADENCJI (dok.)

Kluby i koła poselskie	1928		1930	
	przewodniczący	członkowie	przewodniczący	członkowie
Ukraińsko-Białoruski (w 1930 r. wydzielił się klub Ukraiński)	Dymitr Lewicki	30	Dymitr Lewicki	26
Stronnictwo Chłopskie	Jan Dąbski	26	Jan Dąbski	27
Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”	Andrzej Średniawski	21	Wincenty Witos	20
Klub Niemiecki	Eugeniusz Neumann	19	Eugeniusz Neumann	18
Chrześcijańska Demokracja	Józef Chaciński	15	Józef Chaciński	13
Narodowa Partia Robotnicza	Franciszek Roguszczak	14	Franciszek Roguszczak	14
Koło Żydowskie	Jakub Wygodzki	13	Izaak Grünbaum	16
Ukraińska Socjalistyczno-Radykalna Reprezentacja	Lew Baczyński	8	Semen Żuk	5
Komunistyczna Frakcja Poselska (Klub Sejmowy Jedności Robotniczo-Chłopskiej)	Adolf Jerzy Warski-Warszawski	7	—	7
Frakcja Narodowej Partii Robotniczej „Lewica”	Antoni Ciszak	5	Antoni Ciszak	4
Białoruski Klub Robotniczo-Chłopski	Józef Gawrylik	5	Józef Gawrylik	4
Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Socjalistyczne Zjednoczenie	Maksym Czuczmaj	3	—	1
Związek Chłopski	Jan Stapiński	3	Jan Stapiński	3
Grupa Śląska Chrześcijańskiej Demokracji	Wojciech Korfanty	3	Wojciech Korfanty	3
Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Zjednoczenie Socjalistyczne „Lewica”	—	2	—	3
Frakcja Niemieckich Posłów Socjalistycznych	—	6	—	2
Posłowie bez przynależności klubowej	—	5	—	6

Uwaga. Marszałkiem Sejmu został Ignacy Daszyński, a Senatu — Julian Szymański.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 329—330.

Tabl. 15 (280). KLUBY I KOŁA POSELSKIE SEJMU III KADENCJI

Kluby i koła poselskie	1930		1935	
	przewodniczący	członkowie	przewodniczący	członkowie
Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem	Walery Sławek	247	Walery Sławek	249
Narodowy	Roman Rybarski	62	Roman Rybarski	59
Posłów i Senatorów Chłopskich (w 1935 r. — Stronnictwa Ludowego)	Michał Róg	48	Michał Róg	38
Związek Parlamentarny Polskich Socjalistów (w 1935 r. — Polskich Socjalistów)	Mieczysław Niedziałkowski	24	Mieczysław Niedziałkowski	22
Ukraiński	Antoni Horbaczewski	18	Dymitr Lewicki	16
Chrześcijańska Demokracja	Antoni Ponikowski	15	Antoni Ponikowski	8
Narodowa Partia Robotnicza	Jan Faustyniak	10	Jan Faustyniak	8
Koło Żydowskie	Ozjasz Abraham Thon	6	Ozjasz Abraham Thon	6
Niemiecki	Eugeniusz Franz	5	Eugeniusz Franz	5
Komunistyczna Frakcja Poselska	—	4	—	4
Chłopskiego Stronnictwa Rolniczego	x	x	—	6
Ukraińskich Socjalistów Radykałów	Iwan Makuch	3	Iwan Makuch	5
Posłów Ruchu Narodowego	x	x	—	4
Chrześcijański Klub Ludowy	x	x	—	3
Chrześcijańsko-Społeczny	x	x	—	2
Żydowskie Stronnictwo Ortodoksyjne „Agudas Izrael”	Aron Lewin	1	Aron Lewin	1
Zjednoczenie Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”	Ferdynand Tkaczow	1	x	x
Posłowie bez przynależności klubowej	x	x	—	7

Uwaga. Marszałkiem Sejmu został Kazimierz Świtalski, a Senatu — Władysław Raczkiewicz.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 331—332.

Tabl. 16 (281). UGRUPOWANIA PARLAMENTARNE SEJMU I SENATU IV KADENCJI W LATACH 1935–1938

Ugrupowania parlamentarne	Prezesi
Ogólne:	
Koło Parlamentarne Obozu Zjednoczenia Narodowego	Bolesław Jerzy Świdziński
Grupa Wiejskich Działaczy Społecznych	Ignacy Nowak
Klub Dyskusyjny Uczestników Walk o Niepodległość	Wacław Sieroszewski
Porozumienie Katolicko-Narodowe	Walerian Zaklika
Fachowe:	
Koło Rolników	Piotr Sobczyk
Grupa Oświatowa	Bolesław Miklaszewski
Parlamentarna Grupa Pracy	Emil Bobrowski
Grupa Prawnicza	Wacław Makowski
Grupa Samorządowa	Kazimierz Duch
Grupa Posłów i Senatorów Ukraińskich województw południowo-wschodnich (Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna)	Wasyl Mudryj
Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna Wołynia	Piotr Pewny
Grupa Posłów i Senatorów Żydowskich	Emil Sommerstein

Uwaga. W Sejmie i Senacie IV kadencji znaleźli się posłowie Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR) oraz posłowie mniejszości narodowych. Według przyjętego regulaminu każdy poseł miał działać samodzielnie i zgodnie z własnymi przekonaniami. Zgodnie z wezwaniem Walerego Sławka posłowie zorganizowali się w 14 grupach parlamentarnych wojewódzkich. Po rozwiązaniu BBWR (30 X 1935 r.) posłowie tego ugrupowania zrzeszyli się w kołach politycznych i fachowych, posłowie mniejszości narodowych tworzyli własne grupy. Początkowo najliczniejszy był Klub Dyskusyjny Posłów i Senatorów Uczestników Walk o Niepodległość (ok. 100 osób). Grupa Posłów i Senatorów Ukraińskich liczyła 14 posłów i 4 senatorów, Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna Wołynia — 5 posłów i 2 senatorów, Grupa Posłów i Senatorów Żydowskich — 3 posłów i 2 senatorów. Wraz z powstaniem Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN; formalnie w lutym 1937 r.) dokonały się pewne przetasowania. Najsilniejszą grupę tworzyli posłowie i senatorowie, którzy utożsamiali się z OZN (ok. 115 osób), pozostali należeli do grup i klubów krytycznych wobec obozu.

Marszałkiem Sejmu został Stanisław Car, a Senatu — Aleksander Prystor.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 336–337.

Tabl. 17 (282). UGRUPOWANIA PARLAMENTARNE SEJMU I SENATU V KADENCJI W LATACH 1938 I 1939

Ugrupowania parlamentarne	Prezesi	Posłowie	Senatorowie
Ogółem	**x**	**208**	**96**
Koło Parlamentarne Obozu Zjednoczenia Narodowego	Stanisław Skwarczyński	164	66
Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna	Wasyl Mudryj	14	5
Ukraińska Reprezentacja Wołynia	Sergiusz Tymoszenko	4	1
Żydowskie Koło Parlamentarne	Emil Sommerstein	5	1
Posłowie i senatorowie bezpartyjni	—	21	23

Uwaga. Marszałkiem Sejmu został Walery Sławek, następnie — Wacław Makowski, a Senatu — Bogusław Miedziński.
Formalne rozwiązanie Sejmu i Senatu nastąpiło na mocy rozporządzenia prezydenta z dnia 2 XI 1939 r.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 338.

Tabl. 18 (283). KADENCJE SEJMU ŚLĄSKIEGO

Kadencje	Wybory	Posiedzenie		Liczba	
		pierwsze	ostatnie	posiedzeń	posłów
I[a]	24 IX 1922	10 X 1922	23 I 1929[b]	187	48
II[c]	11 V 1930	27 V 1930	17 IX 1930	10	48
III	23 XI 1930	9 XII 1930	26 III 1935	49	48
IV	8 IX 1935	24 IX 1935	24 IV 1939	30	24+4[d]

a Zgodnie z ustawą konstytucyjną dla województwa śląskiego z dnia 15 VII 1920 r. Sejm Śląski I kadencji miał być wybrany w 5-przymiotnikowym głosowaniu (tajnym, równym, bezpośrednim, proporcjonalnym i powszechnym), w którym na każdych 25 tys. mieszkańców miał przypadać jeden poseł (ordynacja jak do Sejmu Rzeczypospolitej, z ograniczeniem czynnego prawa wyborczego do osób zamieszkujących województwo w dniu objęcia władzy przez Polskę i posiadających obywatelstwo polskie). *b* Kadencja przedłużona — zamiast 5 lat trwała 7. *c* Rozwiązany zarządzeniem prezydenta z dnia 26 IX 1930 r. *d* Dotyczy 4 posłów z Zaolzia z powołania prezydenckiego w 1938 r.

Uwaga. Marszałkiem Sejmu Śląskiego I—III kadencji został Konstanty Wolny, IV kadencji — Karol Grzesik.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 348.

Tabl. 19 (284). WYBORY PREZYDENTA PRZEZ ZGROMADZENIE NARODOWE W 1922 R.

A. W DNIU 9 XII

Wyszczególnienie	Wyniki wyborów w turze				
	I	II	III	IV	V
Oddane głosy	545	545	544	545	545
w tym głosy ważne	541	542	541	541	516
na kandydatów[a]:					
Jan Baudouin de Courtenay	103	10	5	—	—
Ignacy Daszyński	49	1	—	—	—
Gabriel Narutowicz[b]	62	151	158	171	**289**
Stanisław Wojciechowski	105	152	150	146	—
Maurycy Zamoyski	222	228	228	224	227
Wymagana absolutna większość głosów ważnych	271	272	271	271	259

B. W DNIU 20 XII

Wyszczególnienie	Wyniki wyborów w I turze
Oddane głosy	535
w tym głosy ważne	519
na kandydatów[a]:	
Kazimierz Morawski	221
Stanisław Wojciechowski[c]	**298**
Wymagana absolutna większość głosów ważnych	260

a Zgłoszonych Zgromadzeniu Narodowemu. *b* Prezydent Gabriel Narutowicz został zamordowany 16 XII 1922 r. *c* Prezydent Stanisław Wojciechowski zrezygnował z pełnienia funkcji prezydenta w dniu 14 V 1926 r.; zastępczo (do nowych wyborów prezydenckich) funkcję tę pełnił Marszałek Sejmu Maciej Rataj.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 307–308.

Tabl. 20 (285). WYBORY PREZYDENTA PRZEZ ZGROMADZENIE NARODOWE W 1926 R.

A. W DNIU 31 V

Wyszczególnienie	Wyniki wyborów w I turze
Oddane głosy	546
w tym głosy ważne	485[a]
na kandydatów[b]:	
Adolf Bniński	193
Józef Piłsudski[c]	292
Wymagana absolutna większość głosów ważnych	242

B. W DNIU 1 VI

Wyszczególnienie	Wyniki wyborów w turze	
	I	II
Oddane głosy	545	545
w tym głosy ważne	482	476[a]
na kandydatów[b]:		
Adolf Bniński	211	200
Zygmunt Marek	56	1
Ignacy Mościcki	215	**281**
Wymagana absolutna większość głosów ważnych	242	242

a Liczby podane w tablicy dotyczące przebiegu głosowania w dniu 31 V oraz w dniu 1 VI (II tura) zapewne zawierają błędy, na co wskazuje porównanie liczby oddanych głosów ważnych i wymaganej absolutnej większości głosów ważnych; źródło nie wyjaśnia przyczyn tej rozbieżności. *b* Zgłoszonych Zgromadzeniu Narodowemu. *c* Józef Piłsudski nie przyjął ofiarowanej mu godności.

Uwaga. Głosowanie miało charakter tajny; do głosów nieważnych zaliczono oddane karty czyste lub z nazwiskami osób nie będących kandydatami. Głosy nieważne oddali głównie przedstawiciele mniejszości słowiańskich i komuniści.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 308—309; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867—1935*, Warszawa 1990, s. 386, 391.

Tabl. 21 (286). WYBORY PREZYDENTA PRZEZ ZGROMADZENIE NARODOWE W DNIU 8 V 1933 R.

Wyszczególnienie	Wyniki wyborów w I turze
Oddane głosy	343
w tym głosy ważne oddane na	
Ignacego Mościckiego[a]	**332**
Wymagana absolutna większość głosów ważnych	167

a Kandydat zgłoszony Zgromadzeniu Narodowemu.

Uwaga. We wrześniu 1939 r. wraz z rezygnacją z urzędu prezydenta RP, Ignacy Mościcki wyznaczył na swojego następcę Władysława Raczkiewicza, który objął urząd 30 IX 1939 r. i pełnił go do śmierci, tj. do 6 VI 1947 r.

Na podstawie: A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 308—309.

Tabl. 22 (287). PREMIERZY

Okresy urzędowania	Premierzy
17 XI 1918—16 I 1919	Jędrzej Moraczewski
16 I 1919—9 XII 1919	Ignacy Paderewski
13 XII 1919—9 VI 1920	Leopold Skulski
23 VI 1920—24 VII 1920	Władysław Grabski
24 VII 1920—13 IX 1921	Wincenty Witos
19 IX 1921—6 VI 1922	Antoni Ponikowski
28 VI 1922—7 VII 1922	Artur Śliwiński
31 VII 1922—14 XII 1922	Julian I. Nowak
16 XII 1922—26 V 1923	Władysław Sikorski
28 V 1923—14 XII 1923	Wincenty Witos
19 XII 1923—13 XI 1925	Władysław Grabski
20 XI 1925—5 V 1926	Aleksander Skrzyński
10 V 1926—14 V 1926	Wincenty Witos
15 V 1926—30 IX 1926	Kazimierz Bartel
2 X 1926—27 VI 1928	Józef Piłsudski
27 VI 1928—13 IV 1929	Kazimierz Bartel
14 IV 1929—7 XII 1929	Kazimierz Świtalski
29 XII 1929—17 III 1930	Kazimierz Bartel
29 III 1930—23 VIII 1930	Walery Sławek
25 VIII 1930—4 XII 1930	Józef Piłsudski
4 XII 1930—26 V 1931	Walery Sławek
27 V 1931—9 V 1933	Aleksander Prystor
10 V 1933—13 V 1934	Janusz Jędrzejewicz
15 V 1934—28 III 1935	Leon Kozłowski
28 III 1935—12 X 1935	Walery Sławek
13 X 1935—15 V 1936	Marian Zyndram-Kościałkowski
15 V 1936—30 IX 1939	Felicjan Sławoj-Składkowski

Na podstawie: *Gabinety II Rzeczypospolitej*, pr. zb. pod red. J. Farysia i J. Pajewskiego, Szczecin-Poznań 1991; http://www.kpm.gov.pl.

Lata 1939—1945

Uwaga do tablic 23—26

W literaturze przedmiotu spotkać można inne daty (zwłaszcza dzienne) odnoszące się do zasiadania przez daną osobę w ciałach przedstawicielskich bądź pełnienia funkcji ministerialnych. Autorzy tablic dokonali konfrontacji tych informacji, odwołując się do najnowszej literatury. Obok nazwisk podano w nawiasach ugrupowania polityczne, których dana osoba była członkiem bądź z którymi była powiązana. Zrezygnowano z zamieszczania dodatkowych informacji dotyczących zmian przynależności danej osoby do środowisk politycznych, wykluczeń z partii itp.

Tabl. 23 (288). SKŁAD OSOBOWY PREZYDIUM RADY NARODOWEJ

Wyszczególnienie	Kadencje	
	I (30 XII 1939—3 IX 1941)[a]	II (3 II 1942—21 III 1945)[b]
Przewodniczący.....	Ignacy Paderewski[c]	Stanisław Grabski (Stronnictwo Narodowe; 24 II 1942—30 XI 1944) Bronisław Skalak (Polska Partia Socjalistyczna; 30 XI 1944—21 III 1945)[d]
Wiceprzewodniczący	Tadeusz Bielecki (Stronnictwo Narodowe) Władysław Folkierski (Stronnictwo Narodowe)[f] Herman Lieberman (Polska Partia Socjalistyczna) Stanisław Mikołajczyk (Stronnictwo Ludowe)	Władysław Banaczyk (Stronnictwo Ludowe)[e] Lucjan Rybiński (Stronnictwo Narodowe; do VI 1942 r.) Stanisław Celichowski (Stronnictwo Narodowe; od VI 1942 r.)[e] Michał Kwiatkowski (Stronnictwo Pracy)
Sekretarz.....	Jan Brandys	Witold Kulerski

a, b Posiedzenia Rady: *a* — pierwsze w dniu 23 I 1940 r., ostatnie w dniu 3 IX 1941 r., *b* — pierwsze w dniu 24 II 1942 r., ostatnie w dniu 21 III 1945 r. *c* Faktycznie obowiązki przewodniczącego pełnił S. Mikołajczyk; I. Paderewski zmarł 29 VI 1941 r. *d* Pełnił rolę urzędującego wiceprzewodniczącego. *e* Po wejściu W. Banaczyka i S. Celichowskiego do rządu S. Mikołajczyka w Radzie zastąpili ich odpowiednio: Władysław Zaręba (Stronnictwo Ludowe) i Roman Fengler (Stronnictwo Narodowe). *f* Zastępował T. Bieleckiego po ewakuacji do Londynu od czerwca 1940 r. do czerwca 1941 r.

Radę Narodową powołano dekretem Prezydenta RP z dnia 9 XII 1939 r. wydanym w Angers, a kolejnym dekretem z dnia 21 XII 1939 r. zmieniono jej nazwę na Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej. Obradowała najpierw w Angers, od lipca 1940 r. w Londynie. Rada pełniła rolę organu doradczego prezydenta i rządu. Powoływał ją prezydent na wniosek premiera, bez określania długości jej kadencji, w składzie co najmniej 12, najwyżej 24 członków (od lutego 1942 r. — co najmniej 22, a najwyżej 32 członków, od marca 1945 r. — co najmniej 35, a najwyżej 40 członków). Członkowie Rady wybierali prezydium: przewodniczącego, wiceprzewodniczących i sekretarza. Znaleźli się w niej przedstawiciele

stronnictw stanowiących bazę polityczną rządu (Stronnictwa Narodowego, Stronnictwa Pracy, Stronnictwa Ludowego i Polskiej Partii Socjalistycznej). Po podpisaniu układu Sikorski–Majski (30 VII 1941 r.) część Rady krytycznie oceniła politykę premiera, ponadto dwóch jej wiceprzewodniczących odeszło do rządu S. Mikołajczyka, co doprowadziło do jej rozwiązania w dniu 3 IX 1941 r. i nominowania Rady w nowym składzie w dniu 3 II 1942 r. Została ona rozwiązana dekretem Prezydenta RP z dnia 21 III 1945 r.

Na podstawie: E. Duraczyński, R. Turkowski, *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945*, Warszawa 1997, s. 96, 210–211, 242; Z. Hirsz, *Instytucje polityczno-prawne okupowanego państwa polskiego w latach 1939–1945*, Białystok 1980, s. 84–87; A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 239–253, 351–353; R. Turkowski, *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej*, praca zbiorowa pod red. Z. Błażyńskiego, Londyn 1994, s. 389–439.

Tabl. 24 (289). SKŁAD OSOBOWY RADY JEDNOŚCI NARODOWEJ W LATACH 1944 I 1945[a]

Wyszczególnienie	Osoby	Przynależność osób do ugrupowań politycznych
Przewodniczący	Kazimierz Pużak	Polska Partia Socjalistyczna „Wolność, Równość, Niepodległość”
	Jerzy Braun	Stronnictwo Pracy
Wiceprzewodniczący	Kazimierz Bagiński	Stronnictwo Ludowe
	Władysław Jaworski	Stronnictwo Narodowe
Członkowie	Tomasz Arciszewski	Polska Partia Socjalistyczna „Wolność, Równość, Niepodległość”
	Zygmunt Zaremba	
	Franciszek Białas	
	Józef Grudziński	Stronnictwo Ludowe
	Józef Niećko	
	Stanisław Mierzwa	
	Stanisław Wójcik	
	Zygmunt Berezowski	Stronnictwo Narodowe
	Józef Milik	
	Mieczysław Jakubowski	
	Aleksander Zwierzyński	
	Józef Hajdukiewicz	
	Franciszek Urbański	Stronnictwo Pracy
	Józef Kwasiborski	
	Józef Chaciński	
	Piotr Nowakowski	

a Pierwsze posiedzenie Rady w dniu 12 III 1944 r., ostatnie — w dniu 27 VI 1945 r.

Tabl. 24 (289). SKŁAD OSOBOWY RADY JEDNOŚCI NARODOWEJ W LATACH 1944 I 1945[a] (dok.)

Wyszczególnienie	Osoby	Przynależność osób do ugrupowań politycznych
Członkowie (dok.).....	Tadeusz Jachimowski Eugeniusz Czarnowski Zygmunt Kapitaniak Stanisław Michałowski Jan Jacek Nikisz Józef Krasowski Bolesław Biega	inne organizacje

a Pierwsze posiedzenie Rady w dniu 12 III 1944 r., ostatnie — w dniu 27 VI 1945 r.

Rada Jedności Narodowej (RJN) została powołana w dniu 9 I 1944 r. jako ciało opiniodawcze („podziemny" parlament) przy Delegacie Rządu na Kraj. Jej poprzednikami były Polityczny Komitet Porozumiewawczy i Krajowa Reprezentacja Polityczna. RJN składała się z 17 osób, w tym po 4 przedstawicieli najważniejszych partii i stronnictw, pozostali pochodzili z mniejszych organizacji. Zmiany składu Rady wynikały m.in. z aresztowań (F. Urbański, S. Mierzwa, K. Pużak, K. Bagiński, A. Zwierzyński, J. Chaciński zostali aresztowani przez NKWD 27–28 III 1945 r.), śmierci, rezygnacji bądź odwołania. Na ostatnim posiedzeniu w dniu 27 VI 1945 r. Rada podjęła decyzję o samorozwiązaniu z dniem 1 VII 1945 r.

Na podstawie: J. Giełżyński, *Polska w drugiej wojnie światowej*, Londyn 1982, s. 440–441; A. Tomaszewska, *Aneksy*, w: A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 2, *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 258–262, 354.

Tabl. 25 (290). GABINETY WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO, STANISŁAWA MIKOŁAJCZYKA I TOMASZA ARCISZEWSKIEGO

Wyszczególnienie	Gabinet		
	W. Sikorskiego (1 X 1939–4 VII 1943)	S. Mikołajczyka (14 VII 1943–24 XI 1944)	T. Arciszewskiego (29 XI 1944–5 VII 1945)
Premier.....	Władysław Sikorski[a] („Front Morges")	Stanisław Mikołajczyk (Stronnictwo Ludowe)	Tomasz Arciszewski (Polska Partia Socjalistyczna)
Zastępca premiera[b] (w gabinecie S. Mikołajczyka — wicepremier)	Stanisław Stroński („Front Morges") Kazimierz Sosnkowski Stanisław Kot (Stronnictwo Ludowe) Stanisław Mikołajczyk (Stronnictwo Ludowe; od IX 1941 r.)	Jan Kwapiński (Polska Partia Socjalistyczna) Jan Stanisław Jankowski (od 26 IV 1944 r.)	—

a Równocześnie Naczelny Wódz i Generalny Inspektor Sił Zbrojnych. *b* W gabinecie W. Sikorskiego funkcja zastępcy prezesa Rady Ministrów zmieniała swój charakter — do grudnia 1939 r. była stała (Stanisław Stroński), potem premier Sikorski powierzał ją w porozumieniu z prezydentem członkom rządu, od sierpnia 1940 r. ponownie stała; zastępca premiera od 13 XI 1939 r. pełnił jednocześnie funkcję przewodniczącego Komitetu Ministrów dla Spraw Kraju (pierwszym był K. Sosnkowski).

Tabl. 25 (290). GABINETY WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO, STANISŁAWA MIKOŁAJCZYKA I TOMASZA ARCISZEWSKIEGO (cd.)

Wyszczególnienie	Gabinet		
	W. Sikorskiego (1 X 1939—4 VII 1943)	S. Mikołajczyka (14 VII 1943—24 XI 1944)	T. Arciszewskiego (29 XI 1944—5 VII 1945)
Ministrowie:			
spraw wojskowych (od XI 1942 r. — obrony narodowej)	Władysław Sikorski („Front Morges"; 30 IX 1939—26 IX 1942) Marian Kukiel (od 26 IX 1942 r.)	Marian Kukiel	Marian Kukiel
informacji i dokumentacji (od IX 1940 r.)	Stanisław Stroński („Front Morges"; 11 IX 1940—15 III 1943) Stanisław Kot (Stronnictwo Ludowe; od 18 III 1943 r.)	Stanisław Kot (Stronnictwo Ludowe)	Adam Pragier (Polska Partia Socjalistyczna)
spraw wewnętrznych	Władysław Sikorski („Front Morges"; 30 IX 1939—9 X 1940) Stanisław Kot (Stronnictwo Ludowe; 9 X 1940—28 VIII 1941) Stanisław Mikołajczyk (Stronnictwo Ludowe; od 3 IX 1941 r.)	Władysław Banaczyk (Stronnictwo Ludowe)	Zygmunt Berezowski (Stronnictwo Narodowe)
spraw zagranicznych	August Zaleski (30 IX 1939—22 VIII 1941) Edward Raczyński (od 22 VIII 1941 r.)	Tadeusz Romer	Adam Tarnowski
skarbu (od 9 X 1939 r. do 29 VI 1942 r. również przemysłu i handlu)	Adam Koc (30 IX 1939—9 XII 1939) Henryk Strasburger (od 9 XII 1939 r.)	Ludwik Grosfeld (Polska Partia Socjalistyczna)	—
przemysłu, handlu i żeglugi (od 29 VI 1942 r.; w gabinecie T. Arciszewskiego równocześnie kierownictwo skarbu)	Jan Kwapiński (Polska Partia Socjalistyczna; od 29 VI 1942 r.)	Jan Kwapiński (Polska Partia Socjalistyczna)	Jan Kwapiński (Polska Partia Socjalistyczna)
opieki społecznej (od 1940 r. — pracy i opieki społecznej)	Jan Stańczyk (Polska Partia Socjalistyczna; od 2 X 1939 r.)	Jan Stańczyk (Polska Partia Socjalistyczna)	Tomasz Arciszewski (Polska Partia Socjalistyczna)

Tabl. 25 (290). GABINETY WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO, STANISŁAWA MIKOŁAJCZYKA I TOMASZA ARCISZEWSKIEGO (cd.)

Wyszczególnienie	Gabinet		
	W. Sikorskiego (1 X 1939—4 VII 1943)	S. Mikołajczyka (14 VII 1943—24 XI 1944)	T. Arciszewskiego (29 XI 1944—5 VII 1945)
Ministrowie (dok.)			
sprawiedliwości	Władysław Sikorski („Front Morges"; 16 X 1939—VII 1940) Marian Seyda (Stronnictwo Narodowe; VII 1940—22 VIII 1941) Herman Lieberman (Polska Partia Socjalistyczna; 3 IX 1941——20 X 1941) Karol Popiel (Stronnictwo Pracy; 30 X 1941—21 I 1942) Wacław Komarnicki (Stronnictwo Narodowe; od 21 I 1942 r.)	Wacław Komarnicki (Stronnictwo Narodowe)	Bronisław Kuśnierz (Stronnictwo Pracy)
prac kongresowych (od VII 1942 r.)	Marian Seyda (Stronnictwo Narodowe; od 13 VII 1942 r.)	Marian Seyda (Stronnictwo Narodowe)	Władysław Folkierski (Stronnictwo Narodowe)
odbudowy administracji publicznej (od VII 1943 r.; od V 1942 r. do VII 1943 r. — biuro prac administracyjnych)	Karol Popiel (Stronnictwo Pracy; od 6 V 1942 r.)	Karol Popiel (Stronnictwo Pracy)	Stanisław Sopicki (Stronnictwo Pracy)
wyznań religijnych i oświecenia publicznego (od VII 1943 r.; od X 1939 r. do V 1941 r. — urząd szkolnictwa; od V 1941 r. do VII 1943 r. — urząd oświaty i spraw szkolnych)	Józef Haller (Stronnictwo Pracy; od 3 X 1939 r.)	Ks. Zygmunt Kaczyński (Stronnictwo Pracy)	Władysław Folkierski (Stronnictwo Narodowe)
Delegat Rządu do Spraw Polskich na Wschodzie (od V 1943 r.; od VI 1942 r. działający nieformalnie)	Tadeusz Romer (od 18 VI 1943 r.)	Henryk Strasburger (od 21 VII 1943 r.)	—

Tabl. 25 (290). GABINETY WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO, STANISŁAWA MIKOŁAJCZYKA I TOMASZA ARCISZEWSKIEGO (dok.)

Wyszczególnienie	Gabinet		
	W. Sikorskiego (1 X 1939—4 VII 1943)	S. Mikołajczyka (14 VII 1943—24 XI 1944)	T. Arciszewskiego (29 XI 1944—5 VII 1945)
Delegat Rządu we Francji	Stanisław Jurkiewicz (22 IX 1942—3 XI 1942) Stanisław Zabiełło (3 XI 1942—XII 1942) Tytus Komarnicki (od XII 1942 r.)	Tytus Komarnicki (do 10 X 1943 r.) Wiesław Dąbrowski	—
Delegat Rządu na Kraj (od XII 1940 r.; od 26 IV 1944 r. w randze wicepremiera)	Cyryl Ratajski (Stronnictwo Pracy; 3 XII 1940—5 VIII 1942) Jan Piekałkiewicz (Stronnictwo Ludowe; 17 IX 1942—19 II 1943) Jan Stanisław Jankowski (Stronnictwo Pracy; od 21 IV 1943 r.)	Jan Stanisław Jankowski (Stronnictwo Pracy)	Jan Stanisław Jankowski (Stronnictwo Pracy; do 28 III 1945 r.) Stefan Korboński (Stronnictwo Ludowe; 10 IV—1 VII 1945 r.; p.o. delegata)

Uwaga. Zaprzysiężony w dniu 1 X 1939 r. gabinet premiera Sikorskiego był początkowo 4-osobowy: Władysław Sikorski (premier), Stanisław Stroński (wicepremier), August Zaleski (minister spraw zagranicznych) i Adam Koc (minister skarbu). Do połowy października 1939 r. skład gabinetu uzupełniono o Jana Stańczyka (minister opieki społecznej) oraz o ministrów bez teki, którymi byli: Józef Haller, Aleksander Ładoś (do 9 III 1940 r.), Marian Seyda, Kazimierz Sosnkowski (do 22 VIII 1941 r.) oraz Stanisław Kot i którym powierzono określone zadania i urzędy. W okresie późniejszym stanowisko ministra bez teki będzie przejściowo przynależne różnym politykom ze środowisk tworzących rząd.

W dniu 3 VII 1940 r. Rada Ministrów powołała Delegaturę Rządu na Kraj jako organ kolegialny, składający się z departamentów (w połowie 1942 r. z 10, a od kwietnia 1944 r. — 13). Istotną funkcję w „państwie podziemnym" pełniły departamenty informacji, oświaty, spraw wewnętrznych i sprawiedliwości. Dekretem z dnia 26 IV 1944 r. prezydent powołał do życia Krajową Radę Ministrów, a z dniem 3 V 1944 r. rozpoczęła ona działalność w składzie: Jan Stanisław Jankowski (wicepremier rządu RP z siedzibą w kraju), ministrowie: Adam Bień (Stronnictwo Ludowe), Antoni Pajdak (Polska Partia Socjalityczna) i Stanisław Jasiukowicz (Stronnictwo Narodowe). Tworzyli oni Krajową Radę Ministrów. Po ich aresztowaniu przez NKWD w dniach 27—28 III 1945 r., funkcję delegata objął Stefan Korboński. Pełnił ją do 1 VII 1945 r., tj. do chwili rozwiązania Delegatury.

Na podstawie: J. Giełżyński, *Polska w drugiej wojnie światowej*, Londyn 1982, s. 349, 440; Z. J. Hirsz, *Instytucje polityczno-prawne okupowanego państwa polskiego w latach 1939—1945*, Białystok 1980, s. 90—94; M. Hułas, *Goście czy intruzi. Rząd polski na uchodźstwie wrzesień 1939 — lipiec 1943*, Warszawa 1996, s. 72—73, 138—140, 155—209; B. Janicka, *Kalendarium władz RP na obczyźnie 1939—1945*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej*, praca zbiorowa pod red. Z. Błażyńskiego, Londyn 1994, s. 964—968.

Tabl. 26 (291). POLSKI KOMITET WYZWOLENIA NARODOWEGO I RZĄD TYMCZASOWY

Wyszczególnienie	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego — PKWN (21 VII 1944—31 XII 1944)	Rząd Tymczasowy (31 XII 1944—28 VI 1945)
Przewodniczący	Edward Osóbka-Morawski	x
Wiceprzewodniczący	Andrzej Witos	x
	Wanda Wasilewska	
Prezes Rady Ministrów	x	Edward Osóbka-Morawski
Wiceprezes	x	Władysław Gomułka
		Stanisław Janusz
Ministrowie resortów (ministerstw)[a]:		
Administracji Publicznej	Stanisław Kotek-Agroszewski (do 20 XI 1944 r.)	Józef Maślanka (do 11 IV 1945 r.)
		Edward Ochab (od 11 IV 1945 r.)
Aprowizacji i Handlu (od 1 XII 1944 r.)	Teodor Piotrowski[b]	Teodor Piotrowski (do 30 III 1945 r.)
		Jerzy Sztachelski (od 30 III 1945 r.)
Bezpieczeństwa Publicznego	Stanisław Radkiewicz	Stanisław Radkiewicz
Gospodarki Narodowej i Finansów (do 30 XI 1944 r.)[c]	Jan Stefan Haneman	—
Informacji i Propagandy	Stefan Jędrychowski	Sefan Matuszewski
Komunikacji, Poczt i Telegrafu (do 30 XI 1944 r.)[d]	Jan Michał Grubecki	—
Komunikacji (od 1 XII 1944 r.)	Jan Rabanowski[b]	Jan Rabanowski
Kultury i Sztuki	Wincenty Rzymowski	Wincenty Rzymowski (do 2 V 1945 r.)
		Edmund Zalewski (od 2 V 1945 r.)
Obrony Narodowej	Michał Żymierski	Michał Żymierski
Odbudowy (od 24 V 1945 r.)	—	Michał Kaczorowski
Odszkodowań wojennych (do 31 XII 1944 r.)	Emil Sommerstein	—
Oświaty	Stanisław Skrzeszewski	Stanisław Skrzeszewski
Poczt i Telegrafów (od 1 XII 1944 r.)	Tadeusz Kapeliński[b]	Tadeusz Kapeliński

a W przypadku PKWN dane dotyczą resortów, w przypadku Rządu Tymczasowego — ministerstw. *b* Kierownik. *c*, *d* Od 1 XII 1994 r. w ich miejsce utworzono: *c* — 3 resorty (Przemysłu, Skarbu oraz Aprowizacji i Handlu), *d* — 2 resorty (Komunikacji oraz Poczty i Telegrafów).

Tabl. 26 (291). POLSKI KOMITET WYZWOLENIA NARODOWEGO I RZĄD TYMCZASOWY (dok.)

Wyszczególnienie	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego — PKWN (21 VII 1944—31 XII 1944)	Rząd Tymczasowy (31 XII 1944—28 VI 1945)
Ministrowie resortów (ministerstw; dok.)[a]		
Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia (od 11 IV 1945 r. — Pracy i Opieki Społecznej)	Bolesław Drobner	Wiktor Trojanowski
Przemysłu (od 1 XII 1944 r.)	Hilary Minc[b]	Hilary Minc
Rolnictwa i Reform Rolnych	Andrzej Witos[b] (do 9 X 1944 r.)	Edward Bertold
	Edward Osóbka-Morawski (od 9 X 1944 r.)	
Sprawiedliwości	Jan Czechowski	Edmund Zalewski (do 2 V 1945 r.)
		Henryk Świątkowski (od 2 V 1945 r.)
Spraw Zagranicznych.....	Edward Osóbka-Morawski[b]	Edward Osóbka-Morawski (do 2 V 1945 r.)
		Wincenty Rzymowski (od 2 V 1945 r.)
Skarbu (od 1 XII 1944 r.)	Jan Stefan Haneman[b]	Konstanty Dąbrowski
Zdrowia (od 11 IV 1945 r.; wyłączone z Min. Pracy i Opieki Społecznej)	—	Franciszek Litwin

a W przypadku PKWN dane dotyczą resortów, w przypadku Rządu Tymczasowego — ministerstw. *b* Kierownik.

Na podstawie: T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944—1991*, Warszawa 1991, s. 92—95.

Lata 1945—2000

Tabl. 27 (292). SKŁAD POLITYCZNY KRAJOWEJ RADY NARODOWEJ WEDŁUG MANDATÓW

Ugrupowania polityczne	1945	1946	
	styczeń		koniec września
	uzyskane mandaty		
W liczbach bezwzględnych			
Ogółem	**167**	**435**	**450**
Polska Partia Robotnicza	59	137	142
Polska Partia Socjalistyczna.....	39	110	113

Tabl. 27 (292). SKŁAD POLITYCZNY KRAJOWEJ RADY NARODOWEJ WEDŁUG MANDATÓW (dok.)

Ugrupowania polityczne	1945	1946	
	styczeń		koniec września
	uzyskane mandaty		
W liczbach bezwzględnych (dok.)			
Stronnictwo Ludowe	47	62	68
Polskie Stronnictwo Ludowe	—	54	45
Stronnictwo Demokratyczne	7	33	35
Stronnictwo Pracy	—	17	15
Polskie Stronnictwo Ludowe „Nowe Wyzwolenie”	—	—	11
Partie żydowskie (Sjon, Poalej Sjon, Bund)	3	3	3
Członkowie KRN bez przynależności partyjnej	12	19	18
W odsetkach			
O g ó ł e m	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Polska Partia Robotnicza	35,3	31,5	31,6
Polska Partia Socjalistyczna	23,4	25,3	25,1
Stronnictwo Ludowe	28,1	14,2	15,1
Polskie Stronnictwo Ludowe	—	12,4	10,0
Stronnictwo Demokratyczne	4,2	7,6	7,8
Stronnictwo Pracy	—	3,9	3,3
Polskie Stronnictwo Ludowe „Nowe Wyzwolenie”	—	—	2,4
Partie żydowskie (Sjon, Poalej Sjon, Bund)	1,8	0,7	0,7
Członkowie KRN bez przynależności partyjnej	7,2	4,4	4,0

Krajową Radę Narodową (KRN) powołano w nocy z 31 XII 1944 r. na 1 I 1945 r. W jej skład weszły osoby ze środowisk współpracujących z Polską Partią Robotniczą. W związku z powstaniem Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (28 VI 1945 r.) jej skład poszerzono o delegatów partii opozycyjnych (Polskie Stronnictwo Ludowe i Stronnictwo Pracy). Jej członkowie pochodzili z kooptacji bądź delegacji. KRN działała do 19 I 1947 r.

Na podstawie: T. Mołdawa, *Aneksy*, w: J. Zakrzewska, T. Mołdawa, *Historia sejmu polskiego*, tom III, *Polska Ludowa*, Warszawa 1989, s. 271; *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 181.

Tabl. 28 (293). POSŁOWIE SEJMU USTAWODAWCZEGO W 1947 R.

Ugrupowania polityczne	Liczba posłów
Ogółem	**444**
Polska Partia Socjalistyczna	116
Polska Partia Robotnicza	114
Stronnictwo Ludowe	109
Stronnictwo Demokratyczne	41
Polskie Stronnictwo Ludowe	26
Stronnictwo Pracy	17
Polskie Stronnictwo Ludowe „Nowe Wyzwolenie”	7
Katolicko-Społeczny Klub Poselski	3
Inne partie	2
Posłowie bez przynależności partyjnej	9

Uwaga. Wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. odbywały się w warunkach zastraszania i represji w stosunku do przedstawicieli partii opozycyjnych wobec Polskiej Partii Robotniczej, a ich rzeczywiste wyniki zdaniem historyków zostały sfałszowane. W tablicy podano wyniki oficjalne.

Kadencja Sejmu Ustawodawczego trwała od 4 II 1947 r. do 4 VIII 1952 r.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 182; *Rocznik Statystyczny 1997*, Warszawa 1997, s. 48.

Tabl. 29 (294). KADENCJE SEJMU I SENATU

Kadencje	Okres kadencji
Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	
I	20 XI 1952—20 XI 1956
II	20 II 1957—20 II 1961
III	16 IV 1961—16 IV 1965
IV	30 V 1965—30 V 1969
V	1 VI 1969—15 II 1972
VI	19 III 1972—19 III 1976
VII	21 III 1976—21 III 1980
VIII	23 III 1980—31 VIII 1985
IX	13 X 1985—3 VI 1989
X	4 VI 1989—26 X 1991
Rzeczypospolitej Polskiej	
I	25 XI 1991—31 V 1993
II	14 X 1993—19 X 1997
III	20 X 1997—18 X 2001
Senat Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	
I	4 VI 1989—26 X 1991
Rzeczypospolitej Polskiej	
II	26 XI 1991—31 V 1993
III	15 X 1993—19 X 1997
IV	20 X 1997—18 X 2001

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1997*, Warszawa 1997, s. 48; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 37.

Tabl. 30 (295). POSŁOWIE SEJMU POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Stan na początku kadencji

A. I–IX KADENCJA

Kadencje	Wybory	Posłowie					
		ogółem	przynależni do			bezpartyjni	
			Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej	Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego	Stronnictwa Demokratycznego	razem	w tym członkowie kół: ZNAK, PAX, Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego
I	26 X 1952	425	273	90	25	37	—
II	20 I 1957	459	239	118	39	63	8
III	16 IV 1961	460	256	117	39	48	11
IV	30 V 1965	460	255	117	39	49	13
V	1 VI 1969	460	255	117	39	49	12
VI	19 III 1972	460	255	117	39	49	12
VII	21 III 1976	460	261	113	37	49	12
VIII	23 III 1980	460	261	113	37	49	16
IX	13 X 1985	460	245	106	35	74	—

B. X KADENCJA

Ugrupowania polityczne	Posłowie	
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**460**	**100,0**
Polska Zjednoczona Partia Robotnicza	173	37,6
Obywatelski Klub Parlamentarny (Solidarność)	161	35,0
Zjednoczone Stronnictwo Ludowe	76	16,5
Stronnictwo Demokratyczne	27	5,9
Koło PAX	10	2,2
Unia Chrześcijańsko-Społeczna	8	1,7
Polski Związek Katolicko-Społeczny	5	1,1

Wybory do Sejmu X Kadencji, zwanego Sejmem kontraktowym (porozumienie przy Okrągłym Stole), odbyły się 4 VI 1989 r. Uprawnionych do głosowania było 27 362,3 tys. osób, głosów ważnych oddano 17 053,2 tys. (62,3% ogółu uprawnionych). W wyborach do Sejmu kandydaci Solidarności mogli uzyskać

35% miejsc, pozostałe zostały zarezerwowane dla posłów partii i stronnictw zasiadających w sejmach PRL.

Marszałkiem Sejmu został Mikołaj Kozakiewicz (Zjednoczone Stronnictwo Ludowe).

W tym samym dniu, co wybory do Sejmu X Kadencji, odbyły się wybory do nowo powołanego Senatu, w których oddano 14 682,3 tys. głosów ważnych (53,7% ogółu uprawnionych). Zgodnie z zawartym porozumieniem, wybory do Senatu były wolne (na 100 miejsc 99 zdobyli kandydaci Solidarności — Obywatelski Klub Parlamentarny).

Marszałkiem Senatu został Andrzej Stelmachowski (Obywatelski Klub Parlamentarny).

Na podstawie: T. Mołdawa, *Aneksy*, w: J. Zakrzewska, T. Mołdawa, *Historia sejmu polskiego*, tom III, *Polska Ludowa*, Warszawa 1989, s. 304; *Rocznik Statystyczny 1990*, Warszawa 1990, s. 65—66.

Tabl. 31 (296). WYBORY DO SEJMU I SENATU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Kadencje	Wybory	Uprawnieni do głosowania w tys.	Oddane głosy ważne	
			w tys.	w % uprawnionych
Sejm				
I	27 X 1991	27 517,3	11 218,6	40,7
II	19 IX 1993	27 677,3	13 796,2	49,8
III	21 IX 1997	28 409,1	13 088,2	46,1
Senat				
II	27 X 1991	27 517,3	11 474,8	41,7
III	19 X 1993	27 677,3	13 985,5	50,5
IV	21 IX 1997	28 409,1	13 318,0	46,9

Uwaga. Marszałkami Sejmu byli: I kadencji — Wiesław Chrzanowski, II kadencji — Józef Oleksy, a od 3 III 1995 r. — Józef Zych, III kadencji — Maciej Płażyński.

Marszałkami Senatu byli: II kadencji — August Chełchowski, III kadencji — Adam Struzik, IV kadencji — Alicja Grześkowiak.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 79; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 36—37.

Tabl. 32 (297). WYNIKI WYBORÓW DO SEJMU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ I, II ORAZ III KADENCJI

Stan w dniu wyborów

Komitety wyborcze	1991 — I kadencja[a]		1993 — II kadencja[b]		1997 — III kadencja[c]	
	uzyskane mandaty					
	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach	w liczbach bezwzględnych	w odsetkach
Ogółem	**460**	**100,0**	**460**	**100,0**	**460**	**100,0**
Unia Demokratyczna (w 1997 r. — Unia Wolności)	62	13,5	74	16,1	60	13,0
Sojusz Lewicy Demokratycznej	60	13,0	171	37,2	164	35,7
Wyborcza Akcja Katolicka	49	10,7	x	x	x	x
Polskie Stronnictwo Ludowe	x	x	132	28,7	27	5,9
Polskie Stronnictwo Ludowe „Sojusz Programowy”	48	10,4	x	x	x	x
Konfederacja Polski Niepodległej	46	10,0	22	4,8	x	x
Porozumienie Obywatelskie Centrum	44	9,6	x	x	x	x
Kongres Liberalno-Demokratyczny	37	8,0	—	—	x	x
Ruch Ludowy „Porozumienie Ludowe”	28	6,1	x	x	x	x
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	27	5,9	—	—	x	x
Unia Pracy	x	x	41	8,9	—	—
Bezpartyjny Blok Wspierania Reform	x	x	16	3,5	x	x
Towarzystwa Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej (w 1997 r. — Mniejszość Niemiecka na Śląsku Opolskim)	x	x	3	0,6	2	0,4
Akcja Wyborcza Solidarność	x	x	x	x	201	43,7
Ruch Odbudowy Polski ROP	x	x	x	x	6	1,3
Pozostałe	59	12,8	1	0,2	—	—

a Wymieniono komitety, które w wyborach uzyskały powyżej 5% mandatów; niewymienione komitety (20) ujęte zostały w pozycji pozostałe, pośród których Mniejszość Niemiecka uzyskała 7 mandatów (1,5% ogólnej ich liczby). *b*, *c* Ponadto w wyborach nie uzyskało mandatów (poza wymienionymi w tabl.: Kongresem Liberalno-Demokratycznym i NSZZ „Solidarność” w 1993 r. oraz Unią Pracy w 1997 r.): *b* — 5 komitetów, *c* — 4 komitety.

N podstawie: *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 73; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 80; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1998*, Warszawa 1998, s. 38–39.

Tabl. 33 (298). WYNIKI WYBORÓW DO SENATU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ II, III ORAZ IV KADENCJI

Stan w dniu wyborów

Komitety wyborcze	1991 — II kadencja	1993 — III kadencja[a]	1997 — IV kadencja[a]
	liczba uzyskanych mandatów		
Ogółem	**100**	**100**	**100**
Unia Demokratyczna (w 1997 r. — Unia Wolności)	21	4	8
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	11	10	x
Porozumienie Obywatelskie Centrum	9	x	x
Wyborcza Akcja Katolicka	9	x	x
Polskie Stronnictwo Ludowe „Sojusz Programowy”	7	x	x
Kongres Liberalno-Demokratyczny	6	1	x
Ruch Ludowy „Porozumienie Ludowe”	5	x	x
Sojusz Lewicy Demokratycznej	4	37	28
Konfederacja Polski Niepodległej	4	—	x
Partia Chrześcijańskich Demokratów	3	x	x
Chrześcijańska Demokracja	1	x	x
Ludowe Porozumienie Wyborcze „Piast”	1	x	x
Narodowy Komitet Wyborczy	1	x	x
Unia Pracy	x	2	—
Bezpartyjny Blok Wspierania Reform	x	2	x
Towarzystwa Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej (w 1997 r. — Mniejszość Niemiecka na Śląsku Opolskim)	x	1	—
Akcja Wyborcza Solidarność	x	x	51
Ruch Odbudowy Polski ROP	x	x	5
Polskie Stronnictwo Ludowe	x	36	3
Pozostałe	18	7	5

a Ponadto w wyborach nie uzyskały mandatów (poza wymienionymi w tabl.: Konfederacją Polski Niepodległej w 1993 r. oraz Unią Pracy i Mniejszością Niemiecką na Śląsku Opolskim w 1997 r.) po 4 komitety.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 73; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 80; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1998*, Warszawa 1998, s. 38—39.

Tabl. 34 (299). RADA PAŃSTWA

Kadencje	Przewodniczący	Członkowie[a]				
		ogółem	przynależni do			bezpartyjni
			Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej	Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego	Stronnictwa Demokratycznego	
20 II 1947—20 XI 1952	Bolesław Bierut[b]	9	5	2	1	1
20 XI 1952—20 II 1957	Aleksander Zawadzki	15	8	4	1	2
20 II 1957—15 V 1961	Aleksander Zawadzki	15	8	4	2	1
15 V 1961—24 VI 1965	Aleksander Zawadzki (do 7 VIII 1964 r.)	17[c]	8	5	2	1
	Edward Ochab (od 12 VIII 1964 r.)					
24 VI 1965—27 VI 1969	Edward Ochab	17	9	5	2	1
27 VI 1969—28 III 1972	Marian Spychalski (do XII 1970 r.)	17[c]	7	5	2	2
	Józef Cyrankiewicz (od 13 III 1971 r.)					
28 III 1972—25 III 1976	Henryk Jabłoński	17[c]	8	4	1	3
25 III 1976—2 IV 1980	Henryk Jabłoński	17[c]	7	4	2	3
2 IV 1980—6 XI 1985	Henryk Jabłoński	17	8	4	2	3
6 XI 1985—19 VII 1989	Wojciech Jaruzelski	17	7	4	2	4

a Stan w końcu kadencji. *b* Pełniący jednocześnie funkcję Prezydenta Rzeczypospolitej. *c* Łącznie z 1 vacatem.

Na podstawie: T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944—1991*, Warszawa 1991, s. 78—88.

Tabl. 35 (300). PREZYDENCI

Wyszczególnienie	Okres urzędowania
Wybrani przez Parlament	
Prezydent Rzeczypospolitej wybrany przez Sejm Ustawodawczy w dniu 5 II 1947 r. — Bolesław Bierut	5 II 1947—20 XI 1952
Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej (do 31 XII 1989 r. — Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej) wybrany przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 19 VII 1989 r.[a] — Wojciech Jaruzelski	19 VII 1989—22 XII 1990

a Wyniki głosowania: liczba członków Zgromadzenia Narodowego 560, uczestniczyło w głosowaniu 544, głosów ważnych oddano 537, większość bezwzględna wynosiła 269; na jedynego kandydata — Wojciecha Jaruzelskiego — głosowało 270 osób.

Tabl. 35 (300). PREZYDENCI (dok.)

Wyszczególnienie	Okres urzędowania
Wybrani w wyborach powszechnych	
Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej — wybrany w dniu:	
9 XII 1990 r. — Lech Wałęsa	23 XII 1990—22 XII 1995
19 XI 1995 r. — Aleksander Kwaśniewski	23 XII 1995—22 XII 2000
8 X 2000 r. — Aleksander Kwaśniewski	od 23 XII 2000[b]

b Kadencja kończy się po 5 latach od dnia zaprzysiężenia.

Na podstawie: A. Dudek, *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989—2001*, Kraków 2002, s. 68; T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944—1991*, Warszawa 1991, s. 89; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 36.

Tabl. 36 (301). WYBORY POWSZECHNE PREZYDENTA

Wyszczególnienie	1990		1995		2000
	I tura — — 25 XI	II tura — — 9 XII	I tura — — 5 XI	II tura — — 19 XI	I tura — 8 X
W tysiącach					
Uprawnieni do głosowania	27 545,6	27 436,1	28 136,3	28 062,4	29 122,3
Oddane głosy	16 702,0	14 650,0	18 203,2	19 146,5	17 789,2
w tym głosy ważne	16 442,5	14 305,8	17 872,4	18 762,6	17 598,9
W % oddanych głosów ważnych					
Głosy oddane na kandydatów[a]:					
Stanisław Tymiński	23,1	25,7	x	x	x
Lech Wałęsa	40,0	**74,3**	33,1	48,3	1,01
Aleksander Kwaśniewski	x	x	35,1	**51,7**	**53,90**
Marian Krzaklewski	x	x	x	x	15,57
Andrzej Marian Olechowski	x	x	x	x	17,30

a W latach 1990 i 1995 w I turze uwzględniono tych kandydatów, którzy przeszli do II tury wyborów, w 2000 r. — kandydatów, którzy uzyskali — poza L. Wałęsą — powyżej 15% głosów ważnych.

Uwaga. W I turze wyborów w 1990 r. było 6 kandydatów, w 1995 r. — 13, w 2000 r. — 12; w 2000 r. wybory zakończyły się po I turze.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 79; *Rocznik Statystyczny 1996*, Warszawa 1996, s. 79; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 36.

Tabl. 37 (302). TYMCZASOWY RZĄD JEDNOŚCI NARODOWEJ W LATACH 1945–1947[a]

Wyszczególnienie	Ministrowie (przynależność do ugrupowań politycznych)
Prezes Rady Ministrów	Edward Osóbka-Morawski (Polska Partia Socjalistyczna)
Wiceprezesi	Władysław Gomułka (Polska Partia Robotnicza)
	Stanisław Mikołajczyk (Polskie Stronnictwo Ludowe)
Ministerstwa:	
Administracji Publicznej	Władysław Kiernik (Polskie Stronnictwo Ludowe)
Aprowizacji i Handlu	Jerzy Sztachelski (Polska Partia Robotnicza)
Bezpieczeństwa Publicznego	Stanisław Radkiewicz (Polska Partia Robotnicza)
Informacji i Propagandy	Stefan Matuszewski (Polska Partia Socjalistyczna; do 6 IX 1946 r.)
	Feliks Widy-Wirski (Stronnictwo Pracy; od 6 IX 1946 r.)
Komunikacji	Jan Rabanowski (Stronnictwo Demokratyczne)
Kultury i Sztuki	Władysław Kowalski (Stronnictwo Demokratyczne)
Lasów	Stanisław Tkaczow (Polska Partia Robotnicza)
Obrony Narodowej	Michał Żymierski (Polska Partia Robotnicza)
Odbudowy	Michał Kaczorowski (Polska Partia Socjalistyczna)
Oświaty	Czesław Wycech (Polskie Stronnictwo Ludowe)
Poczt i Telegrafów	Tadeusz Kapeliński (Stronnictwo Ludowe; do 1 III 1946 r.)
	Józef Putek (Stronnictwo Ludowe; od 1 III 1946 r.)
Pracy i Opieki Społecznej	Jan Stańczyk (Polska Partia Socjalistyczna; do 18 VII 1946 r.)
	Adam Kuryłowicz (Polska Partia Socjalistyczna; od 18 VII 1946 r.)
Przemysłu	Hilary Minc (Polska Partia Robotnicza)
Rolnictwa i Reform Rolnych	Stanisław Mikołajczyk (Polskie Stronnictwo Ludowe)
Sprawiedliwości	Henryk Świątkowski (Polska Partia Socjalistyczna)
Spraw Zagranicznych	Wincenty Rzymowski (Stronnictwo Demokratyczne)
Skarbu	Konstanty Dąbrowski (Polska Partia Socjalistyczna)
Zdrowia	Franciszek Litwin (Stronnictwo Ludowe)
Ziem Odzyskanych (utworzone 13 XI 1945 r.)	Władysław Gomułka (Polska Partia Robotnicza)
Żeglugi i Handlu Zagranicznego[b]	Stefan Jędrychowski (Polska Partia Robotnicza)

a W okresie od 28 VI 1945 r. do 5 II 1947 r. *b* Urząd ministra żeglugi i handlu zagranicznego utworzono 8 I 1946 r., minister Stefan Jędrychowski został powołany 28 VI 1945 r.

Uwaga. Ministrem bez teki od 28 XI 1946 r. był Józef Cyrankiewicz (Polska Partia Socjalistyczna).

Na podstawie: T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 95–97.

Tabl. 38 (303). PREMIERZY

Okres urzędowania	Premierzy (przynależność do ugrupowań politycznych)
6 II 1947—20 XI 1952	Józef Cyrankiewicz (Polska Partia Socjalistyczna)
20 XI 1952—18 III 1954	Bolesław Bierut (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
18 III 1954—23 XII 1970	Józef Cyrankiewicz (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
23 XII 1970—18 II 1980	Piotr Jaroszewicz (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
18 II 1980—24 VIII 1980	Edward Babiuch (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
24 VIII 1980—11 II 1981	p.o. Józef Pińkowski (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
11 II 1981—6 XI 1985	Wojciech Jaruzelski (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
6 XI 1985—19 IX 1988	Zbigniew Messner (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
27 IX 1988—2 VIII 1989	Mieczysław F. Rakowski (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
2 VIII 1989—19 VIII 1989	Czesław Kiszczak[a] (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
24 VIII 1989—14 XII 1990	Tadeusz Mazowiecki (Obywatelski Klub Parlamentarny)
4 I 1991—5 XII 1991	Jan Krzysztof Bielecki (Kongres Liberalno-Demokratyczny)
23 XII 1991—5 VI 1992	Jan Olszewski (Porozumienie Centrum)
5 VI 1992—10 VII 1992	Waldemar Pawlak[b] (Polskie Stronnictwo Ludowe)
11 VII 1992—26 X 1993	Hanna Suchocka (Unia Demokratyczna)
26 X 1993—1 III 1995	Waldemar Pawlak (Polskie Stronnictwo Ludowe)
4 III 1995—26 I 1996	Józef Oleksy (Sojusz Lewicy Demokratycznej)
15 II 1996—17 X 1997	Włodzimierz Cimoszewicz (Sojusz Lewicy Demokratycznej)
17 X 1997—19 X 2001	Jerzy Buzek (Akcja Wyborcza Solidarność)

a Ostatecznie nie sformował rządu i 15 VIII 1989 r. złożył swój urząd. *b* Nie sformował rządu.

Uwaga. W literaturze przedmiotu spotkać można odmienne daty (zwłaszcza dzienne). Wynika to z przyjmowania różnych momentów jako początku bądź końca urzędowania danego premiera (desygnacja, zaprzysiężenie, rezygnacja itp.). W tablicy jako początek okresu urzędowania przyjęto objęcie funkcji premiera, jako koniec — odwołanie bądź wygaśnięcie kadencji.

Na podstawie: A. Dudek, *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989—2001*, Kraków 2002, s. 56—77; T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944—1991*, Warszawa 1991, s. 92—156; http://www.kpm.gov.pl.

Tabl. 39 (304). WYBORY DO RAD NARODOWYCH

Daty wyborów	Radni w tys.						
	ogółem	rad narodowych					
					miast		
		wojewódzkich[a]	miejskich	powiatowych	stanowiących powiaty	i powiatów	nie stanowiących powiatów
5 XII 1954	204,4[b]	2,8	x	19,4	8,0	x	20,7
31 III 1958	205,0	2,1	x	17,6	4,7	x	19,0
16 IV 1961	184,0	2,2	x	17,6	4,6	x	19,7
30 V 1965	171,7	2,4	x	17,5	4,7	x	22,0
1 VI 1969	165,7	2,5	x	17,6	4,9	x	24,4
9 XII 1973	135,5	3,2	x	20,3	4,9	1,6	17,0
21 III 1976	6,7	6,7	x	x	x	x	x
5 II 1978	100,9	x	16,8	x	x	x	x
23 III 1980	6,7	6,7	x	x	x	x	x
17 VI 1984	110,4	7,0	17,4	x	x	x	x
19 VI 1988	108,8	6,9	16,8	x	x	x	x

(dok.)

Daty wyborów	Radni w tys.				
	rad narodowych				
	dzielnicowych	wspólnych dla miast i gmin	gminnych	osiedlowych	gromadzkich
5 XII 1954	4,5	x	x	1,2	147,8
31 III 1958	2,7	x	x	3,3	155,6
16 IV 1961	2,5	x	x	3,7	133,8
30 V 1965	2,5	x	x	2,5	120,0
1 VI 1969	2,7	x	x	1,3	112,3
9 XII 1973	2,7	17,1	68,6	x	x
21 III 1976	x	x	x	x	x
5 II 1978	2,0	26,4	55,6	x	x
23 III 1980	x	x	x	x	x
17 VI 1984	2,6	27,5	55,9	x	x
19 VI 1988	2,7	28,9	53,5	x	x

a Do 1973 r. łącznie z radami narodowymi miast wyłączonych z województw. *b* Stan w dniu 1 III 1955 r.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1990*, Warszawa 1990, s. 66–67.

Tabl. 40 (305). WYBORY DO RAD GMIN

Daty wyborów	Radni[a]			
	ogółem	rad gmin		
		miejskich	wiejskich	miejsko-wiejskich
27 V 1990	52 037	8 335[b]	30 039	13 663
19 VI 1994	51 926	9 443[c]	29 634	12 849

a Dotyczy liczby mandatów. *b* Łącznie z 345 radnymi rad gmin dzielnic Warszawy. *c* Łącznie z 68 radnymi Rady m.st. Warszawy i 175 radnymi rad dzielnic w gminie Warszawa Centrum.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1990*, Warszawa 1990, s. 67; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 83; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. 44.

Tabl. 41 (306). WYBORY DO ORGANÓW JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W DNIU 11 X 1998 R.

Wyszczególnienie	Radni[a]
Rady:	
gmin[b]	49 458
miast w miastach na prawach powiatu	2 921
powiatów	10 290
Sejmiki województw	855

a Dotyczy liczby mandatów. *b* Bez rad miast w miastach na prawach powiatu.

Uwaga. Ponadto wybierano 68 radnych do Rady m.st. Warszawy i 175 radnych do rad dzielnic w gminie Warszawa Centrum.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. 44–45.

Wojsko

Lata 1918—1939

Tabl. 42 (307). WOJSKO POLSKIE W KOŃCU 1920 R.

Rodzaje wojsk	Liczba jednostek
Piechota	23 dywizje (w tym jedna ochotnicza)
	— 111 pułków (w tym 9 ochotniczych)
	etat pułku:
	3 bataliony (w każdym po 4 kompanie strzelców i kompania karabinów maszynowych)
	kompania karabinów maszynowych
	kompania techniczna
	pluton łączności
	pułk liczył 3 260 osób, z tego 91 oficerów, 378 podoficerów i 2 791 szeregowców
Kawaleria	12 brygad (w tym jedna ochotnicza)
	— 46 pułków (w tym 6 ochotniczych): pułki szwoleżerów, ułanów, strzelców konnych, strzelców granicznych, pułk tatarski, samodzielne dywizjony i szwadrony
Artyleria	23 brygady
	— 22 pułki artylerii polowej
	— 20 pułków artylerii ciężkiej
	— 2 samodzielne dywizjony (1 artylerii ciężkiej i 1 artylerii lekkiej)
	— kilka dywizjonów artylerii konnej
	— kilkanaście mniejszych jednostek artyleryjskich
Broń pancerna.....	1 pułk czołgów, 49 pociągów pancernych
Wojska inżynieryjne.....	1 pułk inżynieryjny
	23 bataliony saperów
	batalion saperów mostowych
	4 kolumny (2 saperskie, 1 pontonowa, 1 mostowa)
	podstawowa jednostka to kompania — etat 231 osób, w tym 4 oficerów
Łączność	9 batalionów telegraficznych
	35 kompanii łączności

Tabl. 42 (307). WOJSKO POLSKIE W KOŃCU 1920 R. (dok.)

Rodzaje wojsk	Liczba jednostek
Lotnictwo	9 dywizjonów skupionych w 5 grupach lotniczych (w tym 4 dywizjony rozpoznawcze, 2 — myśliwskie, 2 — zapasowe)
	mniejsza jednostka — eskadra — 21 eskadr (17 rozpoznawczych, 3 myśliwskie, 1 bombowa)
Wojska kolejowe	6 batalionów (po 6 kompanii kolejowych)
	3 samodzielne kompanie
Wojska samochodowe	63 kolumny (w tym 24 samochodów ciężarowych, 4 sanitarne, 4 pancerne, jednostki techniczne i pomocnicze)
	podstawowe jednostki to dywizjony i kolumny (odpowiednik kompanii)

Uwaga. Liczebność Wojska Polskiego w maju 1920 r. wynosiła 964 tys., z tego 40 tys. oficerów, 156 tys. podoficerów, 767 tys. szeregowych. Napływ ochotników w lipcu i sierpniu 1920 r. podniósł liczebność armii, a maksymalny stan osobowy to 1 100 tys. Przez szeregi wojska przewinęło się w latach 1918—1920 ok. 1,5 mln osób. Straty bezpowrotne (zabici i zaginieni) wyniosły 350 tys. osób.

Na podstawie: M. Wrzosek, *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918—1921*, Białystok 1988, s. 145, 194—214, 220, 221—262.

Tabl. 43 (308). POCHODZENIE POLSKIEGO KORPUSU OFICERSKIEGO W 1921 R.

Wyszczególnienie	Ogółem	Oficerowie				
		z armii				z legionów
		austro-węgierskiej	rosyjskiej	niemieckiej	J. Hallera	
W liczbach bezwzględnych						
Ogółem	**30 105**	**9 476**	**7 951**	**2 596**	**2 269**	**7 813**
Generałowie	145	60	66	3	4	12
broni	4	1	1	—	1	1
dywizji	26	10	11	1	—	4
brygady	115	49	54	2	3	7
Pułkownicy	445	175	197	12	9	52
Podpułkownicy	762	350	232	43	23	114
Majorowie	1 590	665	487[a]	112	54	272
Kapitanowie	4 948	2 164	1 456	345[b]	151	832
Porucznicy	13 686	4 117	3 648	1 252	1 597	3 072
Podporucznicy	8 529	1 945	1 865	829	431	3 459

a, *b* Z uwagi na niesumowanie się na ogółem dokonano korekty liczb w stosunku do źródła; źródło podaje: *a* — 442, *b* — 344.

Tabl. 43 (308). POCHODZENIE POLSKIEGO KORPUSU OFICERSKIEGO W 1921 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Oficerowie				
		z armii				z legionów
		austro-węgierskiej	rosyjskiej	niemieckiej	J. Hallera	
		W odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**31,5**	**26,4**	**8,6**	**7,5**	**26,0**

Na podstawie: M. Wrzosek, *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1921*, Białystok 1988, s. 137.

Tabl. 44 (309). WOJSKO POLSKIE (etat pokojowy) W POŁOWIE LAT DWUDZIESTYCH[a]

Rodzaje wojsk Czas trwania służby wojskowej	Liczba jednostek
Piechota — 18 miesięcy	30 dywizji
	— 90 pułków piechoty
	— 84 pułki piechoty
	— 6 pułków strzelców podhalańskich
	skład dywizji: sztab, 3 pułki piechoty, 1 pułk artylerii lekkiej, przydzielany batalion saperów
Kawaleria — 25 miesięcy	4 dywizje
	5 samodzielnych brygad
	— 40 pułków jazdy
	— 27 pułków ułanów
	— 10 pułków strzelców konnych
	— 3 pułki szwoleżerów
	skład dywizji: 6 pułków, dywizjon artylerii konnej
	skład brygady: 2–3 pułki kawalerii, dywizjon artylerii konnej, pododdziały łączności i saperów (pionierów) i inne służby
Artyleria — 25 miesięcy	30 pułków artylerii lekkiej (wchodzących w skład 30 dywizji piechoty)
	10 pułków artylerii ciężkiej (tzw. artyleria dyspozycyjna korpusów)
	13 dywizjonów artylerii konnej (wchodzących w skład brygad kawalerii)
	1 pułk artylerii górskiej, 1 pułk artylerii najcięższej — stanowiły artylerię dyspozycyjną Naczelnego Wodza
	1 dywizjon pomiarów artylerii
	6 dywizjonów artylerii przeciwlotniczej

a Liczebność sił zbrojnych: 17 tys. oficerów, ok. 275 tys. podoficerów i szeregowych oraz ok. 80 tys. koni.

Tabl. 44 (309). WOJSKO POLSKIE (etat pokojowy) W POŁOWIE LAT DWUDZIESTYCH[a] (dok.)

Rodzaje wojsk Czas trwania służby wojskowej	Liczba jednostek
Broń pancerna — 24 miesiące...	2 dywizjony pociągów pancernych (każdy po 5 pociągów)
Wojska inżynieryjno-saperskie — 24 miesiące.....	10 pułków saperów (po 3 bataliony w pułku, 1 batalion przydzielany do dywizji piechoty)
	3 pułki saperów kolejowych
	samodzielny batalion mostowy
	samodzielny batalion elektrotechniczny
Łączność — 24 miesiące	3 pułki
Lotnictwo — 24 miesiące	3 pułki lotnicze (w ich skład wchodziło 9 eskadr rozpoznawczych i 4 myśliwskie)
	formacje balonowe — 5 batalionów
Marynarka Wojenna — 27 miesięcy.....	flota wojenna — dywizjon torpedowców, 2 kanonierki, drobne jednostki pomocnicze
	flota rzeczna w Pińsku — stan nieznany
Korpus Ochrony Pogranicza — 24 miesiące	24 bataliony piechoty
	20 szwadronów kawalerii
	oddziały saperów, łączności i służb

a Notka patrz na str. 304.

Wojska lądowe zorganizowane były w 10 Dowództw Okręgów Korpusu (DOK). W skład korpusu wchodziły przeważnie 3 dywizje piechoty, dywizja bądź brygada kawalerii, pułk artylerii ciężkiej i pułk saperów. DOK przewidziane były na czas wojny jako sztaby jednostek taktyczno-operacyjnych, tj. korpusów. Władzę naczelną stanowiło Ministerstwo Spraw Wojskowych i Sztab Generalny.

W latach 1926–1935, tj. w okresie gdy marszałek J. Piłsudski pełnił urząd ministra spraw wojskowych i Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, liczebność broni głównej Wojska Polskiego nie uległa zmianie w stosunku do połowy lat 20. Utrzymano 90 pułków piechoty, 40 pułków kawalerii, 30 pułków artylerii lekkiej i 10 ciężkiej. Zmian dokonywano w wojskach technicznych, lotnictwie, Marynarce Wojennej i Korpusie Ochrony Pogranicza. Władze naczelne Wojska Polskiego składały się z: Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, Ministerstwa Spraw Wojskowych i Sztabu Głównego.

Na czas wojny przewidywano dowództwa armii i dowództwa grup operacyjnych (DOK pozostawiono funkcje administracyjne i logistyczne). Ich dowódcami w czasie wojny mieli być inspektorzy armii mający podlegać Generalnemu Inspektorowi Sił Zbrojnych — w czasie wojny stawał się on Naczelnym Wodzem. Po śmierci marszałka J. Piłsudskiego w 1935 r. naczelne stanowiska zostały rozdzielone — Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych został awansowany do stopnia marszałka E. Rydz-Śmigły, ministrem spraw wojskowych został generał T. Kasprzycki.

Na podstawie: P. Stawecki, *Wojsko Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1972, s. 374, 383–389; *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, tom I, *Kampania wrześniowa*, część 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*, Londyn 1951, s. 150–160.

Tabl. 45 (310). WOJSKO POLSKIE W II POŁOWIE LAT TRZYDZIESTYCH

Związki operacyjno-taktyczne Rodzaje wojsk	1936	1939	
		stan w dniu 15 III	stan zmobilizowania we wrześniu
Związki operacyjno-taktyczne — dowództwa[a]:			
armii	—	—	7
grup operacyjnych	—	—	10
dywizji piechoty	30	30	39
dywizji kawalerii	1	—	—
brygad kawalerii	14	11	11
brygad pancerno-motorowych	—	1	2
brygad saperów	2	2	—
brygad Korpusu Ochrony Pogranicza (KOP)	6	3	5
brygad Obrony Narodowej	—	10	6
Piechota:			
pułki piechoty, strzelców podhalańskich i KOP	96	98	132
bataliony piechoty, strzelców i KOP (samodzielne)	17	18	25[b]
bataliony karabinów maszynowych (samodzielne)	—	—	16
bataliony Obrony Narodowej	—	33	61
Kawaleria:			
pułki kawalerii	40	40[c]	40[d]
dywizjony kawalerii KOP	1	1	1
szwadrony kawalerii dywizyjnej i KOP	19	19	44
Artyleria[e]:			
pułki artylerii lekkiej	30	32	40
pułki artylerii ciężkiej	10	10	1
pułki artylerii najcięższej	1	1	1
pułki artylerii przeciwlotniczej	1	1	1
dywizjony artylerii lekkiej (samodzielne)	2	3	10
dywizjony artylerii konnej (w brygadach kawalerii)	13	11	11
dywizjony artylerii zmotoryzowanej (w brygadach pancerno-motorowych)	—	1	2

a Patrz nota do tabl. 44 na str. 305. *b* W tym jeden batalion zmotoryzowany. *c*, *d* W tym pułki zmotoryzowane: *c* — 2, d — 3. *e* Ponadto baterie i plutony dział przeciwlotniczych i przeciwpancernych przydzielane jednostkom piechoty i kawalerii.

Tabl. 45 (310). WOJSKO POLSKIE W II POŁOWIE LAT TRZYDZIESTYCH (dok.)

Związki operacyjno-taktyczne Rodzaje wojsk	1936	1939	
		stan w dniu 15 III	stan zmobilizowania we wrześniu
Artyleria[e] (dok.)			
dywizjony artylerii ciężkiej (samodzielne)	—	8	42
dywizjony artylerii przeciwlotniczej (samodzielne)	6	9	9
dywizjony morskie przeciwlotnicze (samodzielne)	2	2	2
dywizjony pomiarowe artylerii	—	2	3
Oddziały pancerne i zmotoryzowane:			
pułki zmotoryzowane w brygadach pancerno-motorowych	—	2	4
dywizjony rozpoznawcze brygad pancerno-motorowych	—	1	2
bataliony czołgów	8	11	3
dywizjony pancerne w brygadach kawalerii	—	—	11
kompanie czołgów lekkich i rozpoznawczych przydzielane do wielkich jednostek piechoty i kawalerii	—	—	24
dywizjony pociągów pancernych	2	2	—
Saperzy:			
pułki saperów	—	1	2
bataliony saperów (w tym specjalne)	13	14	48
kompanie, szwadrony i kolumny pontonowo-mostowe	36	37	94
Łączność:			
pułki	1	1	—
bataliony	4	4	97
kompanie i szwadrony	39	43	—
Lotnictwo:			
dowództwa brygad lotniczych	—	2	2
dowództwa pułków lotniczych	6	6	—
dowództwa dywizjonów lotniczych	14	13	11
eskadry przydzielane do armii	51	57	43
kompanie balonowe	10	8	12

e Notka patrz na str. 306.

Na podstawie: E. Kozłowski, *Próby modernizacji sił zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1972, s. 405—406.

Tabl. 46 (311). STAN LICZEBNY POLSKICH SIŁ ZBROJNYCH (etat pokojowy)

Wyszczególnienie	Stan w dniu			
	1 II 1936	1 I 1938	1 I 1939	1 VI 1939
Żołnierze				
Ogółem	**278 851**	**231 358**	**256 378**	**439 718**
Żołnierze służby czynnej	257 755	230 910	246 999	350 089[a]
oficerowie zawodowi	16 783	17 003	17 619	17 622
podoficerowie zawodowi nadterminowi	42 422	41 851	43 626	43 327
podchorążowie zawodowi i kadeci	3 304	3 264	3 772	3 678
kursanci szkół podoficerskich	1 541	1 934	2 072	1 888
szeregowi służby czynnej	193 705	166 858	179 910	283 594
Żołnierze rezerwy	21 096	448	9 379	89 629
oficerowie (powołani)	748	12	112	3 376
szeregowi (powołani na ćwiczenia)	20 348	436	9 267	86 253
Pracownicy cywilni				
Ogółem	**8 368**	**8 343**	**8 583**	**8 954**
Konie				
Ogółem	**57 114**	**57 638**	**62 176**	**79 166**

a Liczba ta jest mniejsza o 20 żołnierzy niż wynika z sumy; źródło nie wyjaśnia przyczyny tej różnicy.

Na podstawie: E. Kozłowski, *Wojsko Polskie 1936–1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Warszawa 1964, s. 323.

Tabl. 47 (312). STAN UZBROJENIA WOJSKA POLSKIEGO

Rodzaj broni i sprzętu	1936	VIII 1939	Uwagi[a]
Karabiny (kb i kbk) w tys.	1 145	1 193	różnych typów
Karabiny ppanc wzór 35	—	ok. 3 500	nowoczesne
Rkm i lkm w tys.	ok. 26	ok. 26	różnych typów
Ckm w tys.	16,4	15	różnych typów
Nkm plot i ppanc 20 mm	—	ok. 50	nowoczesne
Granatniki 45 mm	408	3 850	nowoczesne
Moździerze 81 mm	ok. 1 600	ok. 1 200	różnych typów
Działa ppanc 37 mm	—	ok. 1 200	nowoczesne
Działa plot 40 mm	—	ok. 300	nowoczesne
Działa plot 75 mm	—	44	nowoczesne
Armaty polowe 75 mm	1 932	1 840	różny stopień zużycia
Armaty polowe 105 mm	210	254	
Armaty polowe 120 mm	42	43	
Armaty 152,4 mm obrony wybrzeża	4	4	
Haubice polowe 100 mm	778	900	
Haubice polowe 155 mm	298	341	
Moździerze 220 mm	12	27	
Samochody pancerne	90	100	przestarzałe
Rozpoznawcze pojazdy gąsienicowe TK, TKS (2,5—4t)	548	574	nowoczesne
Czołgi lekkie	72	211	różnych typów
Pociągi pancerne	10	10	
Samoloty bombowe „Łoś”	18	44	nowoczesne
Samoloty myśliwskie	130	300	różnych typów, przestarzałe
Samoloty liniowe „Karaś”	170	188	
Samoloty towarzyszące	99	292	ok. 200 przestarzałych
Niszczyciele	2	4	nowoczesne
Okręty podwodne	3	5	nowoczesne
Stawiacze min	—	1	nowoczesne
Trałowce	4	6	nowoczesne
Torpedowce	5	1	
Kanonierki	2	2	
Okręty pomocnicze floty	5	5	
Statki flotylli rzecznej	34	34	

a Odnoszą się do stanu uzbrojenia w 1939 r.

Na podstawie: E. Kozłowski, *Próby modernizacji sił zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1972, s. 407—408.

Tabl. 48 (313). POLSKA I NIEMIECKA DYWIZJA PIECHOTY W 1939 R.

Stan w dniu 1 IX

Wyszczególnienie	Polska	Niemiecka
	dywizja piechoty	
Oficerowie	515	636
Szeregowi	15 977	17 098
Konie	6 939	4 842
Samochody	76	1 009
Motocykle	.	527
Pojazdy rozpoznawcze	16[a]	12
Karabiny	ok. 15 800	ok. 13 300
Karabiny ppanc	92	—
Pistolety maszynowe	—	ok. 3 700
Rkm i lkm	326	378
Ckm	132	138
Moździerze 81 mm	20	54
Granatniki 45—50 mm	81	93
Nkm plot 20 mm	—	12
Działa plot 40 mm	4	przydzielane
Działa ppanc 37 mm	27	75
Armaty 75—150 mm	33	26
Haubice 100—155 mm	15	48

a Były tylko w 18 dywizjach piechoty (łącznie w dniu 1 IX 1939 r. było 39 dywizji piechoty).

Na podstawie: E. Kozłowski, *Wojsko Polskie 1936—1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Warszawa 1964, s. 90.

Lata 1939—1945

Tabl. 49 (314). UDZIAŁ REGULARNYCH POLSKICH JEDNOSTEK WOJSKOWYCH W BITWACH I OPERACJACH W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Bitwy Operacje wojenne	Jednostki	Żołnierze[a] w tys.	
		ogółem	w tym zabici, ranni, zaginieni
Bitwa o Narwik w 1940 r.	Brygada Podhalańska	5	0,3
Bitwy w Belgii i Francji w 1940 r.	1. i 2. Dywizja Piechoty Brygada Pancerno-Motorowa	42	2,1
Działania w Libii w latach 1941 i 1942	Brygada Karpacka	5	0,6
Bitwa pod Lenino w 1943 r.	1. Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki	12,2	2,9
Bitwy we Włoszech w latach 1944 i 1945	2. Korpus Polskich Sił Zbrojnych	56	11,4
Operacje w północno-zachodniej Europie w 1944 r. i północnych Niemczech w 1945 r.	1. Dywizja Pancerna 1. Brygada Spadochronowa	25	5,9
Walki nad środkową Wisłą w 1944 r.	1. Armia Wojska Polskiego	75	9,6
Ofensywa zimowa w 1945 r.		100	5,9
Operacja berlińska w 1945 r.		90	10,9
Operacja berlińska i praska w 1945 r.	2. Armia Wojska Polskiego 1. Korpus Pancerny	90	19,1

a Dane szacunkowe.

Uwaga. Szacuje się, że łączne straty wśród żołnierzy polskich (zabici, ranni i zaginieni) na froncie zachodnim wyniosły 43 430 osób, na froncie wschodnim — 48 389 osób.

Na podstawie: W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie w końcowych operacjach wojennych 1945 roku*, w: *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1972, s. 726; W. Biegański, *Regularne jednostki Wojska Polskiego na Zachodzie. Formowanie. Działania bojowe*, Warszawa 1967, s. 82—83; *Ludowe Wojsko Polskie 1943—1945*, praca zbiorowa pod red. W. Jurgielewicza, Warszawa 1978, s. 37, 69, 849, 854.

Tabl. 50 (315). ARMIA KRAJOWA W 1944 R.

Stan w dniu 1 III

Okręgi	Plutony		Oficerowie, podchorążowie i podoficerowie				
	pełne	szkieletowe	ogółem	oficerowie		podchorążowie	podoficerowie
				razem	w tym sztabowi		
Ogółem	**6 187**	**2 633**	**106 140**[a]	**10 748**	**3 631**	**7 506**[a]	**87 886**[a]
Komenda Główna	54	6	2 744	1 273	893	411	1 060
Obszar Warszawy	511	692	12 150	1 540	280	809	9 801
Warszawa miasto	647	153	15 035	1 938	149	2 462	10 635
Lublin	775	73	8 571	839	258	476	7 256
Kielce (Radom)	552	76	9 109	808	303	486	7 815
Kraków	1 057	220	17 837	1 883	677	1 082	14 872
Łódź	707	—	6 680	274	29	177	6 229
Śląsk	862	117	6 301	253	116	153	5 895
Poznań	5	272	1 676	99	49	96	1 481
Pomorze	56	181	295	61	12	4	230
Białystok	205	253	8 075	390	183	365	7 320
Wilno	93	27	2 323	469	193	188	1 666
Nowogródek	15	107	1 365	123	59	220	1 022
Polesie	61	35	541	42	25	45	454
Wołyń[b]	—	201	62[a]	62	62	.	.
Lwów	196	184	9 934	459	247	321	9 154
Tarnopol	301	20	2 563	121	52	139	2 303
Stanisławów	90	16	879	114	44	72	693

a Bez podchorążych i podoficerów z okręgu Wołyń. *b* Dane nie obejmują 27. Dywizji Piechoty Armii Krajowej.

Uwaga. W styczniu 1944 r. w ramach planu „Burza" zmobilizowano 27. Dywizję Piechoty Armii Krajowej, operującą na Wołyniu Zachodnim, w skład której wchodziło 107 plutonów (ok. 6 tys. osób, w tym 130 oficerów i 650 podoficerów). Uzbrojenie dywizji: 5 tys. karabinów, 220 pistoletów maszynowych, 200 lkm i rkm, 30 ckm, 6 rusznic ppanc, 4 działka ppanc, 780 koni, 200 wozów i wystarczająca ilość amunicji.

Na podstawie: *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, tom III, *Armia Krajowa*, Londyn 1950, s. 123; J. Turowski, *Pożoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK*, Warszawa 1990, s. 214—228.

Tabl. 51 (316). WAŻNIEJSZE OPERACJE WOJENNE JEDNOSTEK ARMII KRAJOWEJ W RAMACH PLANU „BURZA" W 1944 R.

Operacje wojenne Daty	Jednostki	Żołnierze w tys.
Na Wołyniu — początek operacji 26 III	27. Wołyńska Dywizja Piechoty	ok. 6,0
Wileńska — 6—13 VII	Oddziały AK okręgu wileńskiego i nowogródzkiego	ok. 5,5
Lwowska — 23—27 VII	Oddziały obszaru lwowskiego AK (odtworzona 5. Dywizja Piechoty i 14. Pułk Ułanów)	ok. 3,0
Lubelska — lipiec	3. i 9. Dywizja Piechoty oraz niedobitki 27. Dywizji Piechoty	.
Podlaska (Białostocczyzna) — lipiec	Częściowy udział 18., 29. i 30. Dywizji Piechoty	.
Na obszarze warszawskim (rejon Siedlec i Węgrowa) — 27 VII—9 VIII	8. Dywizja Piechoty	.
Radomska (w zachodniej Kielecczyźnie) — 31 VII—1 VIII	Głównie oddziały 2. i 7. Dywizji Piechoty	ok. 30,0
Na terenie Rzeszowszczyzny i Jarosławia	Oddziały krakowskiego okręgu AK (odtworzona 6., 21., 22. i 24. Dywizja Piechoty i Krakowska Brygada Kawalerii)	.

Uwaga. Wyżej wymienione operacje oddziałów Armii Krajowej dokonywane były częściowo w porozumieniu z dowództwem jednostek Armii Czerwonej. Po zakończeniu operacji poważna część żołnierzy i oficerów AK została internowana i wywieziona w głąb ZSRR. Część żołnierzy została wcielona do Ludowego Wojska Polskiego.

Na podstawie: *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, tom III, *Armia Krajowa*, Londyn 1950, s. 500.

Tabl. 52 (317). POLSKIE SIŁY ZBROJNE W POWSTANIU WARSZAWSKIM[a] W 1944 R.

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych
Żołnierze w tys.:	
stan ewidencyjny w końcu lipca — Armia Krajowa na terenie okręgu warszawskiego	49,8[b]
stan bojowy w dniu 1 VIII	ok. 25
Armia Krajowa — w momencie wybuchu powstania	22—23
inne organizacje wojskowe	1,8
oddział Armii Krajowej w Puszczy Kampinoskiej (przedarł się z Wileńszczyzny)	0,8
Uzbrojenie (po wybuchu powstania):	
karabiny zwykłe	1 000
pistolety maszynowe	300
pistolety zwykłe i rewolwery	1 700

a Dane szacunkowe. *b* 49 781 żołnierzy.

Tabl. 52 (317). POLSKIE SIŁY ZBROJNE W POWSTANIU WARSZAWSKIM[a] W 1944 R. (dok.)

Wyszczególnienie	W liczbach bezwzględnych
Uzbrojenie (dok.)	
ręczne i lekkie karabiny maszynowe	60
ciężkie karabiny maszynowe	7
karabiny przeciwpancerne i piaty	35
granaty ręczne	25 000
Jednostki bojowe uczestniczące w powstaniu (ok. 1 IX):	
kompanie	137
szwadrony	6
plutony	106
żołnierze (kompanii, szwadronów i plutonów) w tys.	ok. 28–29
Broń, która trafiła do oddziałów ze zrzutów lotniczych[c]:	
amerykańskich i brytyjskich:	
karabiny	130
pistolety maszynowe	300
pistolety	950
ręczne i lekkie karabiny maszynowe	150
piaty	230
granaty ręczne	13 300
moździerze	13
rosyjskich:	
karabiny	160
pistolety maszynowe	700
ciężkie karabiny maszynowe	5
karabiny przeciwpancerne	143
granaty ręczne	4 000
Żołnierze I Armii Wojska Polskiego biorący udział w walkach o przyczółek na lewym brzegu Wisły w tys.	2,6
w tym zabici i zaginieni	2,0
Straty żołnierzy powstańców w tys.	22,2
zabici	10,2
ciężko ranni	7,0
zaginieni	5,0
Wzięci do niewoli niemieckiej w tys.	17,0

a Dane szacunkowe. *c* W różnych opracowaniach istnieją bardzo poważne rozbieżności dotyczące wielkości zrzutów, np. zrzuty amerykańskie i brytyjskie szacowane są od 36 do 104 t broni, amunicji i zaopatrzenia, a rosyjskie — od 55 do 268 t; w tablicy podano zrzuty broni, które dotarły do powstańców.

Na podstawie: J. Kirchmayer, *Powstanie warszawskie*, Warszawa 1984, 154–166, 462; R. Nazarewicz, *Z problematyki politycznej Powstania Warszawskiego*, Warszawa 1985, s. 143, 268–269, 287, 312; A. Przygoński, *Powstanie Warszawskie*, w: *Problemy wojny i okupacji 1939–1944*, praca zbiorowa pod red. W. Góry i J. Gołębiowskiego, Warszawa 1969, s. 446–464.

Tabl. 53 (318). WOJSKA LĄDOWE POLSKICH SIŁ ZBROJNYCH NA ZACHODZIE W 1945 R.[a]

Stan w maju

Wyszczególnienie	Żołnierze	Wyposażenie			
		działa	moździerze	wozy bojowe	pojazdy mechaniczne
Ogółem	**162 520**	**1 593**	**422**	**5 322**	**31 884**
Na froncie zachodnim[b] — 1. Dywizja Pancerna	16 000	174	24	930	3370
Stacjonujące w Wielkiej Brytanii[c]:	54 234	325	124	1 268	10 990
1. Korpus Polski[d]	8 391	8	6	123	4 216
4. Dywizja Piechoty	12 800	222	76	528	1 872
16. Samodzielna Brygada Pancerna	3 096	12	6	312	352
1. Samodzielna Brygada Strzelców Spadochronowych[e]	4 169	23	18	15	250
inne jednostki wojskowe	25 778	60	18	290	4 300
Na froncie włoskim[b]	55 780	770	164	1 945	11 496
2. Korpus Polski	11 950	8	6	155	5 277
3. Dywizja Strzelców Karpackich	16 010	260	76	676	2 340
5. Kresowa Dywizja Piechoty	15 940	260	76	667	2 340
2. Brygada Pancerna	3 870	12	6	402	449
2. Grupa Artylerii	8 010	230	—	45	1 090
Stacjonujące w południowych Włoszech i na Bliskim Wschodzie[c]	36 506	324	110	1 179	6 028
we Włoszech i na Bliskim Wschodzie:					
7. Dywizja Piechoty[d]	12 800	222	76	528	1 872
16. Brygada Piechoty	3 430	30	10	179	304
14. Samodzielna Brygada Pancerna	3 096	12	6	312	352
na Bliskim Wschodzie	17 180	60	18	160	3 500

a Niektóre dane szacunkowe. *b* Uczestniczące w walkach. *c* Nieuczestniczące w walkach. *d* Ze składu osobowego formacji czerpano uzupełnienie na pokrycie strat poniesionych w walkach frontowych. *e* Brygada uczestniczyła w walkach frontowych w 1944 r., a następnie została wycofana do Wielkiej Brytanii.

Uwaga. Polskie siły powietrzne liczyły 19,4 tys. żołnierzy (14 dywizjonów, ok. 300 samolotów i ośrodki szkolne); marynarka wojenna liczyła 3,8 tys. marynarzy i 16 okrętów. Pomocnicza wojskowa służba kobiet obejmowała 6,7 tys. osób. Jednostki polskie w armii francuskiej liczyły ok. 2 tys. żołnierzy. Łącznie Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie liczyły ok. 194,5 tys. osób.

Na podstawie: W. Biegański, *Regularne jednostki Wojska Polskiego na Zachodzie. Formowanie. Działania bojowe*, Warszawa 1967, s. 84—86.

Tabl. 54 (319). WOJSKA LĄDOWE WOJSKA POLSKIEGO NA FRONCIE WSCHODNIM W 1945 R.[a]

Stan w maju

Wyszczególnienie	Żołnierze	Wyposażenie				
		działa	moździerze[b]	wozy bojowe	pojazdy mechaniczne	konie
Ogółem	**104 788**	**1 261**	**1 144**	**171**	**3 621**	**14 868**
1. Armia Wojska Polskiego	**51 598**	**616**	**538**	**93**	**2 288**	**9 109**
1. Dywizja Piechoty	6 547	56	91	4	247	1 103
2. Dywizja Piechoty	6 580	72	88	6	212	1 109
3. Dywizja Piechoty	7 146	68	99	8	240	1 394
4. Dywizja Piechoty	6 554	69	86	7	230	1 190
6. Dywizja Piechoty	7 137	72	101	13	152	1 466
2. Samodzielna Brygada Zaporowa	1 799	—	3	—	45	290
1. Samodzielna Brygada Kawalerii	3 307	20	23	—	71	2 556
1. Brygada Artylerii Armat	1 112	36	—	—	85	—
2. i 3. Brygada Artylerii Haubic	3 677	115	—	—	329	—
4. Brygada Artylerii Przeciwpancernej	1 456	48	—	—	135	—
Inne jednostki	6 283	60	47	55	542	1
2. Armia Wojska Polskiego	**53 190**	**645**	**606**	**78**	**1 333**	**5 759**
5. Dywizja Piechoty	6 278	60	99	—	102	1 069
7. Dywizja Piechoty	8 127	79	142	10	109	1 391
8. Dywizja Piechoty	6 894	42	69	11	133	1 307
9. Dywizja Piechoty	6 540	22	42	1	68	754
10. Dywizja Piechoty	7 641	87	140	—	144	1 238
1. Korpus Pancerny	7 519	142	82	44	99	—
2. Dywizja Artylerii	5 225	153	—	—	463	—
9. Brygada Artylerii Pancernej	1 295	35	—	—	—	—
14. Brygada Artylerii Przeciwpancernej	1 337	24	—	—	44	—
Inne jednostki	2 334	1	32	12	171	—

a Niektóre dane szacunkowe. *b* Ponadto 40 miotaczy min w 2. Armii Wojska Polskiego.

Uwaga. 11., 12., 13. i 14. Dywizje Piechoty nie uczestniczyły w walkach, jako że ich formowanie zakończyło się po kapitulacji Niemiec. W skład Wojska Polskiego wchodził ponadto Korpus Lotniczy (3 dywizje) oraz Samodzielna Dywizja Lotnictwa. 1. Samodzielny Morski Batalion Zapasowy pełnił służbę w Gdańsku i Gdyni. Łącznie w dniu 1 V 1945 r. liczba żołnierzy Wojska Polskiego na froncie wschodnim i w kraju wynosiła ok. 378,9 tys.

Na podstawie: *Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945. Wybór materiałów źródłowych*, tom II, część 2, Warszawa 1964, aneks.

Lata 1945—2000

Tabl. 55 (320). KORPUS OFICERSKI WOJSKA POLSKIEGO W 1945 R.

Stan w dniu 1 VII

Rodzaje broni i służb	Ogółem	Oficerowie		
		Wojska Polskiego	Armii Radzieckiej[a]	
			w liczbach bezwzględnych	w % ogółem
Ogółem	**40 859**	**24 463**	**16 396**	**40,1**
Piechota	7 725	6 537	1 188	15,4
Kawaleria	662	643	19	2,9
Artyleria	4 930	2 017	2 913	59,1
Broń pancerna	2 743	1 592	1 151	42,0
Marynarka Wojenna	167	148	19	11,4
Lotnictwo	4 247	450	3 797	89,4
Służba inżynieryjno-saperska	1 509	661	848	56,2
Łączność	1 762	737	1 025	58,2
Służba chemiczna	520	175	345	66,3
Służba kolejowa	26	15	11	42,3
Służba zaopatrzenia	5 788	3 114	2 674	46,2
Służba zdrowia	3 814	1 984	1 830	48,0
Służba sprawiedliwości	288	258	30	10,4

a Czasowo odbywający służbę w Wojsku Polskim.

Tabl. 55 (320). KORPUS OFICERSKI WOJSKA POLSKIEGO W 1945 R. (dok.)

Stan w dniu 1 VII

Rodzaje broni i służb	Ogółem	Oficerowie		
		Wojska Polskiego	Armii Radzieckiej[a]	
			w liczbach bezwzględnych	w % ogółem
Służba administracyjna	1 298	1 109	189	14,6
Aparat polityczny	4 165	4 037	128	3,1
Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego (piechota i kawaleria)	1 215	986	229	18,8

a Czasowo odbywający służbę w Wojsku Polskim.

Uwaga. Z. Wojdalski podaje, że w dniu 15 III 1945 r. w jednostkach frontowych 1. i 2. Armii Wojska Polskiego (bez jednostek specjalnych i kadry dowódczej) było 16 979 oficerów radzieckich (52,7%), w dniu 1 VIII 1946 r. — 3 977, 1 V 1948 r. — 1 225, 1 II 1949 r. — 902 (6,2% korpusu oficerskiego Wojska Polskiego). Według E. J. Nalepy odsetek oficerów Armii Czerwonej w Wojsku Polskim wynosił: w 1946 r. — 24%, w 1947 r. — 10%, w 1948 r. — 7,5%, w 1949 r. — 6%, w 1950 r. — 3,6%, w 1951 r. — 2,5%, w 1952 r. — 2,%, w 1953 r. — 1,4%, w 1954 r. — 0,9%, w 1955 r. — 0,4%, w 1956 r. — 0,2%. Zasadniczy spadek miał miejsce po zakończeniu działań wojennych — do końca czerwca 1946 r. odkomenderowano 12,4 tys. oficerów Armii Radzieckiej i w dniu 1 VII 1946 r. na etatach Wojska Polskiego pozostało ich ok. 4,6 tys. W dniu 5 VIII 1949 r. oficerowie Armii Radzieckiej stanowili 5% korpusu oficerskiego Wojska Polskiego (w tym na 192 kluczowych stanowiskach dowódczych 84 obsadzonych było przez oficerów radzieckich). W dniu 1 III 1953 r. w Wojsku Polskim było 40 generałów i 662 oficerów radzieckich.

Na podstawie: I. Blum, *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944—1948*, Warszawa 1968, s. 184 (dane Departamentu Personalnego WP z 3 sierpnia 1945 r.); Z. Wojdalski, *Pomoc radziecka w kształtowaniu korpusu oficerskiego Ludowego Wojska Polskiego w latach drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu*, w: *Powojenne dzieje Ludowego Wojska Polskiego. Historiografia, stan i kierunki badań*, Materiały zamkniętego sympozjum z 29 XI 1978, Warszawa 1980, s. 191; E. J. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943—1968*, Warszawa 1995, s. 17, 34, 41, 65, 73.

Tabl. 56 (321). STAN OSOBOWY WOJSKA POLSKIEGO W 1945 R.

Stan w dniu 1 VIII

Wyszczególnienie	Liczba żołnierzy
Stan etatowy	
Wojsko podległe:	
Ministerstwu Obrony Narodowej (MON) i Sztabowi Głównemu	443 330
Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego (MBP)	32 165
Stan faktyczny	
Wojsko podległe:	
Ministerstwu Obrony Narodowej i Sztabowi Głównemu	351 704
oficerowie	39 601
podoficerowie	81 946
Stan faktyczny (dok.)	
Wojsko podległe (dok.)	
Ministerstwu Obrony Narodowej i Sztabowi Głównemu (dok.)	
szeregowcy	214 766
słuchacze szkół podległych MON	1 149
kursanci	14 242
Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego	30 275
oficerowie	2 254
podoficerowie	3 893
szeregowcy	22 875
słuchacze szkół podległych MBP	1 253

Uwaga. W grupie podoficerów, specjalistów i szeregowców było ok. 13 tys. z Armii Radzieckiej, a w grupie oficerów — ok. 16 tys., łącznie 29 tys. osób (ok. 8% faktycznego stanu sił zbrojnych).

Na podstawie: K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945—1947*, Warszawa 1974, s. 24—27.

Tabl. 57 (322). WOJSKO POLSKIE (etat pokojowy) NA PRZEŁOMIE LAT 1945 I 1946

Rodzaje wojsk	Liczba jednostek
Piechota	18 dywizji
	— 54 pułki piechoty
	— 2 samodzielne bataliony
	skład dywizji: sztab, 3 pułki piechoty, 1 pułk artylerii lekkiej
Kawaleria	1 dywizja
	skład dywizji: 3 pułki ułanów, dywizjon artylerii konnej
Artyleria	3 brygady
	18 pułków artylerii lekkiej wchodzących w skład 18 dywizji piechoty
	6 samodzielnych pułków
	2 samodzielne pułki artylerii przeciwlotniczej
	3 samodzielne dywizjony

Tabl. 57 (322). WOJSKO POLSKIE (etat pokojowy) NA PRZEŁOMIE LAT 1945 I 1946 (dok.)

Rodzaje wojsk	Liczba jednostek
Broń pancerna (jednostki pancerne i zmotoryzowane)	4 brygady
	7 samodzielnych pułków
	3 samodzielne bataliony
Wojska inżynieryjno-saperskie	4 brygady
	1 samodzielny pułk
	3 samodzielne bataliony
Łączność	1 samodzielny pułk
	3 samodzielne bataliony
Wojska lotnicze.....	3 dywizje
	1 pułk łączności
	2 bataliony inżynieryjne
Marynarka Wojenna	szkolny pułk
	dywizjon okrętów podwodnych (3 okręty)
	dywizjon ścigaczy (11 okrętów)
	oddział okrętów pomocniczych
Wojska Ochrony Pogranicza.....	10 oddziałów ochrony pogranicza
Szkolnictwo wojskowe.....	3 oficerskie szkoły piechoty
	2 oficerskie szkoły artylerii
	1 oficerska szkoła broni pancernej
	1 oficerska szkoła samochodowa
	1 oficerska szkoła saperów
	1 oficerska szkoła łączności
	3 szkoły lotnicze (w tym jedna oficerska)
	Centralna Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych
	Oficerska Szkoła Intendentury
	Szkoła Oficerów Poborowych

Uwaga. Po dniu 1 X 1945 r. nastąpiło przejście Wojska Polskiego (WP) na etat pokojowy i reorganizacja w stosunku do stanu istniejącego w momencie zakończenia wojny. Władze naczelne WP to: Ministerstwo Obrony Narodowej i Sztab Główny.

Wojska lądowe zorganizowane były w 7 Dowództwach Okręgu Wojskowego (DOW): Warszawa, Koszalin, Poznań, Wrocław, Kraków, Łódź, Lublin. Ponadto istniały: dowództwo wojsk lotniczych i dowództwo Marynarki Wojennej.

Na podstawie: I. Blum, *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944—1948*, Warszawa 1968, s. 358—372.

Tabl. 58 (323). MARYNARKA WOJENNA

Wyszczególnienie	1945	1946	1950	1956	1960	1975
Stan osobowy:						
etaty	2 152	6 100	10 409	16 906	15 339	21 399
w tym w jednostkach floty (okręty i sztaby)	185	800	1 613	3 385	4 078	7 555
faktyczny — oficerowie	398	432	885	2 418	2 304	3 354
Okręty i pomocnicze jednostki pływające	7	44	95	156	162	287
okręty bojowe (ścigacze, okręty i kutry patrolowe Wojsk Ochrony Pogranicza)	3	21	22	29	40	52
okręty specjalnego przeznaczenia (trałowce, kutry trałowe, okręty: desantowe, szkolne, rozpoznawcze, ratownicze i hydrograficzne)	1	10	14	53	52	125
pomocnicze jednostki pływające (m.in. holowniki, zbiornikowce, motorówki)	3	13	59	74	70	110
Wyporność okrętów w t	3 560	9 550	15 533	37 700	46 332	84 185
w tym okrętów bojowych	2 152	5 680	9 048	14 200	16 404	17 533
Samoloty:						
bojowe tłokowe	—	—	16	29	10	—
bojowe odrzutowe	—	—	—	48	49	50
Działa artylerii nadbrzeżnej:						
152 mm	—	—	—	4	4	—
130 mm	—	12	12	32	32	—
100 mm	—	—	—	8	8	—
Armaty przeciwlotnicze:						
85 mm	—	—	—	36	36	—
37 mm	—	—	—	3	24	84

Na podstawie: Cz. Ciepielski, W. Pater, J. Przybylski, *Polska Marynarka Wojenna 1918—1980. Zarys dziejów*, Warszawa 1992, s. 378.

Tabl. 59 (324). STAN OSOBOWY WOJSKA POLSKIEGO

A. OGÓŁEM

Lata	Żołnierze w tys.	
	ogółem	w tym służby zasadniczej
1950	394[a]	.
1960	370[b]	.
1990[c]	314	206
2000[d]	178	93

a, b Wojsko skoszarowane; dane na podstawie spisów powszechnych według stanu w dniu: *a* — 3 XII, *b* — 6 XII. *c, d* Stan w dniu: *c* — 1 I, *d* — 31 XII.

B. Z OGÓŁEM — ŻOŁNIERZE ZAWODOWI

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1990	1995	2000
Ogółem	**91 750**	**86 179**	**84 237**
Generałowie	114	122	120
Oficerowie starsi	21 763	21 066	16 784
Oficerowie młodsi	23 970	20 368	18 915
Chorążowie	25 562	28 254	25 232
Podoficerowie	20 341	16 369	23 186

Na podstawie: *Wojsko Polskie. Fakty i liczby*, Warszawa 1990; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 56.

Tabl. 60 (325). SIŁY ZBROJNE (podział funkcjonalny) W 1990 R.

Stan w dniu 1 I

Wyszczególnienie	Żołnierze	
	w tysiącach	w odsetkach
Ogółem	**314,0**	**100,0**
Instytucje centralne Ministerstwa Obrony Narodowej	3,3	1,0
Wojska lądowe	150,3	47,9
Wojska Obrony Powietrznej Kraju	48,2	15,4
Wojska lotnicze	38,0	12,1
Marynarka Wojenna	21,2	6,8
Jednostki centralne	24,9	7,9
Jednostki i urządzenia tyłowe	28,1	8,9

Na podstawie: *Wojsko Polskie. Fakty i liczby*, Warszawa 1990.

Tabl. 61 (326). SIŁY ZBROJNE W 2000 R.

A. ORGANIZACJA

Rodzaje wojsk	Jednostki organizacyjne
Wojska lądowe	Śląski Okręg Wojskowy
	Pomorski Okręg Wojskowy
	Korpus Powietrzno-Zmechanizowany
	jednostki bezpośredniego podporządkowania
Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej	2. Korpus Obrony Powietrznej
	3. Korpus Obrony Powietrznej
	jednostki bezpośredniego podporządkowania
Marynarka Wojenna	3. Flotylla Okrętów
	8. Flotylla Obrony Wybrzeża
	9. Flotylla Obrony Wybrzeża
	Brygada Lotnictwa Marynarki Wojennej
	jednostki zabezpieczenia operacyjnego
	jednostki zabezpieczenia logistycznego

B. PODSTAWOWE UZBROJENIE

Stan w dniu 10 XI

Rodzaje wojsk	Uzbrojenie	
	rodzaj	w liczbach bezwzględnych
Wojska lądowe	czołgi:	
	T-55	806
	T-72	684
	PT-91	186
	bojowe wozy opancerzone:	
	TO	33
	BWP-1	1 367
	BWR-1	38
	artyleria (120 mm i więcej):	
	armaty/haubice	1 067
	moździerze	230
	WWPR	257
	mosty towarzyszące — BLG-67M2	163
	śmigłowce uderzeniowe:	
	szturmowe — Mi-24	44
	wielozadaniowe:	
	Mi-2 URP	22
	W-3W „Sokół”	31

Tabl. 61 (326). SIŁY ZBROJNE W 2000 R. (cd.)

B. PODSTAWOWE UZBROJENIE (cd.)

Stan w dniu 10 XI

Rodzaje wojsk	Uzbrojenie	
	rodzaj	w liczbach bezwzględnych
Wojska lądowe (dok.)	śmigłowce wsparcia:	
	Mi-8	18
	Mi-17	3
	śmigłowce nieuzbrojone transportowe:	
	Mi-8	11
	Mi-2	21
Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej	samoloty bojowe:	
	MiG-21	114
	MiG-29	22
	SU-22	99
	samoloty szkolne:	
	TS-11 „Iskra”	137
	PZL-130 „Orlik”	35
	samoloty transportowe:	
	An-26	10
	An-28	2
	An-2	25
	śmigłowce:	
	Mi-8	8
	W-3 „Sokół”	18
	Mi-2	65
	stacjonarne zestawy rakietowe	ok. 30
	stanowiska radiolokacyjne	ok. 200
Marynarka Wojenna	okręty[a]	86
	pomocnicze jednostki pływające	63
	samoloty bojowe — MiG-21 bis	26

a Niszczyciel, fregata, okręty podwodne, korwety, okręty rakietowe, okręty zwalczania okrętów podwodnych, okręty transportowo-minowe, trałowce, kutry trałowe, okręt dowodzenia, okręty rozpoznawcze, okręty hydrograficzne, okręty ratownicze, okręt badawczy.

Tabl. 61 (326). SIŁY ZBROJNE W 2000 R. (dok.)

B. PODSTAWOWE UZBROJENIE (dok.)

Stan w dniu 10 XI

Rodzaje wojsk	Uzbrojenie	
	rodzaj	w liczbach bezwzględnych
Marynarka Wojenna (dok.).....	samoloty szkolno-treningowe — TS-11 „Iskra”	14
	samoloty patrolowo-ratownicze — An-28 „Bryza” RM	8
	samoloty transportowe:	
	An-28 TD	3
	An-2	1
	śmigłowce zwalczania okrętów podwodnych — Mi-14 PŁ	10
	śmigłowce ratownicze:	
	Mi-14 PS	3
	W-3 RM „Anakonda”	6
	Mi-2 RM	6
	śmigłowce — W-3 „Sokół”	2

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej w 2000 r.:

— Wojska lądowe — składają się z jednostek operacyjnych i obrony terytorialnej zorganizowanych w dwa okręgi wojskowe oraz Korpus Powietrzno-Zmechanizowany. Trzon wojsk operacyjnych stanowi sześć dywizji ogólnowojskowych (cztery dywizje zmechanizowane, dywizja kawalerii pancernej, dywizja obrony wybrzeża), pięć brygad ogólnowojskowych oraz jednostki rodzajów wojsk. W skład wojsk lądowych wchodzą także trzy wyższe szkoły oficerskie oraz trzy centra szkolenia.

— Wojska Lotnicze i Obrony Powietrznej — struktura organizacyjna oparta jest na korpusach obrony powietrznej, w skład których wchodzą formacje: lotnictwa taktycznego, rakiet obrony przeciwlotniczej, radiotechniczne oraz jednostki zabezpieczenia. Dowódcy Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej podlega m.in. specjalny pułk lotnictwa transportowego, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych oraz trzy centra szkolenia.

— Marynarka Wojenna — struktura obejmuje dwie flotylle obrony wybrzeża, flotyllę okrętów oraz brygadę lotnictwa. Flotylle posiadają w swoim składzie okręty i pomocnicze jednostki pływające oraz jednostki brzegowe zabezpieczające działania jednostek pływających, a także brygady lotnictwa Marynarki Wojennej. Dowódcy Marynarki Wojennej podlega m.in. Akademia Marynarki Wojennej oraz ośrodki szkolenia Marynarki Wojennej. Oprócz wymienionych jednostek w skład Marynarki Wojennej wchodzą jednostki dowodzenia, łączności, zabezpieczenia logistycznego.

Na podstawie: *Obrona Narodowa 2001*, Warszawa 2000, s. 64, 70—71, 92—95, 120—123, 134—135, 139.

WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI

Lata 1918—1939

Tabl. 62 (327). SĄDOWNICTWO

Lata	Sądy apelacyjne		Sądy okręgowe		Sądy grodzkie[a]		Ludność na 1 sędziego[bcd] sądu	
	sądy	sędziowie[c]	sądy	sędziowie[c]	sądy	sędziowie[d]	okręgowego	grodzkiego[a]
1922.....	8	189	50	990	728	1 429	27 451	19 018
1928.....	8	229	51	1 166	652	1 410	25 496	21 084
1930.....	8	215	51	961	568	1 770	33 211	18 032
1934.....	7	200	45	969	548	1 447	32 937	22 057
1937.....	7	214	45	945	550	1 678	33 774	19 020

a Do 1928 r. na obszarze b. zaborów: rosyjskiego — sądy pokoju, pruskiego i austriackiego — sądy powiatowe. *b* Dane o ludności: w 1922 r. — na podstawie powszechnego spisu z 1921 r., w 1928 r. — na podstawie szacunków, w latach 1930, 1934 i 1937 — na podstawie powszechnego spisu z 1931 r. (bez skoszarowanego wojska). *c*, *d* Etaty; sędziowie łącznie: *c* — z prezesami, dyrektorami i sędziami zapasowymi, *d* — z naczelnikami.

Organizacja sądownictwa powszechnego została ujednolicona na obszarze całego państwa polskiego w 1928 r. (prawo o ustroju sądów powszechnych) i obejmowała:
— sądy I instancji — grodzkie, orzekające w drobnych sprawach karnych i cywilnych oraz sądy okręgowe dla spraw ważniejszych;
— sądy II instancji — apelacyjne, rozstrzygające apelacje od sądów okręgowych; do 1932 r. istniało 8 sądów apelacyjnych: apelacja warszawska, lubelska, wileńska, poznańska, toruńska, katowicka, krakowska i lwowska. W 1933 r. zlikwidowano apelację toruńską, włączając ją do poznańskiej;
— Sąd Najwyższy, będący najwyższą instancją dla sądów powszechnych, rozpatrujący odwołania od decyzji II instancji oraz orzeczenia stanowiące interpretację przepisów prawa. W tablicy nie ujęto Sądu Najwyższego, bowiem jego organizacja i stan etatów nie ulegały większym zmianom; liczba etatów sędziowskich w 1937 r. wynosiła 74, prokuratorskich 37.

Poza sądownictwem powszechnym istniały sądy szczególne (wojskowe, pracy) oraz sądy rozstrzygające sprawy wynikające ze stosunków publicznoprawnych (Trybunał Stanu, Trybunał Kompetencyjny i Najwyższy Trybunał Administracyjny).

Terytorialna organizacja sądownictwa nie pokrywała się z podziałem administracyjnym państwa.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1930*, Warszawa 1930, s. 488; *Mały Rocznik Statystyczny 1932*, Warszawa 1932, s.137; *Mały Rocznik Statystyczny 1936*, Warszawa 1936, s. 255; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 360; *Statystyka czynności sądów 1926*, „Statystyka Polski", tom XXXVIII, 1930, s. 2—3.

Tabl. 63 (328). POWIERZCHNIA ORAZ SĄDY OKRĘGOWE I GRODZKIE WEDŁUG OKRĘGÓW SĄDÓW APELACYJNYCH W 1930 R.

Okręgi sądów apelacyjnych	Powierzchnia[a] w tys. km²	Sądy		Sędziowie[b] w sądach	
		okręgowe	grodzkie	okręgowych	grodzkich
Ogółem	**388,4**	**51**	**568**	**961**	**1 770**
Warszawa	91,3	13	131	242	319
Lublin	76,8	6	85	120	168
Wilno	94,0	4	74	93	123
Toruń	16,4	5	28	41	82
Poznań	26,5	4	50	83	138
Katowice	4,2	2	15	37	55
Kraków	23,8	6	69	116	267
Lwów	55,3	11	116	229	618

(dok.)

Okręgi sądów apelacyjnych	Prokuratorzy	Sędziowie śledczy	Asesorowie	Komornicy	Pisarze hipoteczni
	w sądach okręgowych i grodzkich				
Ogółem	**351**	**231**	**77**	**493**	**107**
Warszawa	98	89	39	182	71
Lublin	49	48	13	86	31
Wilno	32	46	11	75	5
Toruń	22	4	3	48	—
Poznań	32	6	—	78	—
Katowice	19	11	7	24	—
Kraków	36	2	4	—	—
Lwów	63	25	—	—	—

a 1928 r. *b* Etaty; w przypadku sądów okręgowych łącznie z prezesami, dyrektorami i sędziami zapasowymi, w przypadku sądów grodzkich łącznie z naczelnikami.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1930*, Warszawa 1930, s. 488; *Statystyka sądownictwa, więziennictwa i przestępczości*, „Wiadomości Statystyczne", zeszyt specjalny IV, 1932, s. 3.

Tabl. 64 (329). ADWOKACI, APLIKANCI ADWOKACCY I NOTARIUSZE

A. W 1922 R.

Wyszczególnienie	Adwokaci	Aplikanci adwokaccy	Notariusze
Polska	**3 082**	**.**	**535**
B. Królestwo Polskie	722	44	244
Ziemie wschodnie (okręgi piński, wilejski, łucki)	76	20	43
Okręg wileński	68	30	6
B. zabór pruski	89	.	53
Małopolska	2 054	.	157
Województwo śląskie	73	.	32

B. W LATACH 1928 I 1939

Wyszczególnienie	1928			1939 (stan w dniu 1 I)	
	adwokaci	aplikanci adwokaccy	notariusze	adwokaci	aplikanci adwokaccy
Polska	**4 171**	**1 308**	**736**	**7 980**	**3 257**
Według grup województw					
Centralne[a]	956	294	261	2 531	901
Wschodnie	270	75	62	354	104
Zachodnie:					
woj. poznańskie i pomorskie	365	—	155	639	182
woj. śląskie	142	22[b]	46	278	88
Południowe	2 438	917	212	4 178	1 982
Według okręgów sądów apelacyjnych					
Warszawa	866	270	205	2 217	836
Lublin	168	34	74	314	65
Wilno	192	65	44	354	104
Toruń[c]	109	—	56	290	65
Poznań	256	—	99	349	117
Katowice	142	22[b]	46	278	88
Kraków	771	266	79	1 451	775
Lwów	1 667	651	133	2 727	1 207

a Łącznie z m.st. Warszawą. *b* Tylko w okręgu sądu w Cieszynie. *c* Mimo zlikwidowania w 1933 r. sądu apelacyjnego w Toruniu źródło podaje dane dla tego okręgu w 1939 r.

Uwaga. W 1922 r. istniały rady adwokackie w Warszawie i Lublinie oraz izby adwokackie w Poznaniu, Toruniu, Krakowie, Lwowie, Przemyślu, Samborze.
W 1937 r. liczba notariuszy wynosiła 811.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/22*, część 2, Warszawa 1923, s. 273; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*, 1930, Warszawa 1930, s. 490; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 361.

Tabl. 65 (330). POLICJA PAŃSTWOWA WEDŁUG WOJEWÓDZTW[a]

Województwa	1926	1928	1935	1938	
	policjanci				ludność[b] na 1 policjanta
Polska	**37 618**[c]	**32 784**	**29 933**	**30 909**	**1 040**
M.st. Warszawa	3 314	3 263	3 708	3 387	373
Białostockie	2 664	1 782	1 404	1 432	1 146
Kieleckie	2 804	2 469	2 212	2 402	1 223
Krakowskie	2 129	1 743	1 594	1 862	1 234
Lubelskie	2 045	1 862	1 447	1 475	1 672
Lwowskie	2 952	2 674	2 638	2 726	1 147
Łódzkie	2 784	2 620	2 608	2 762	953
Nowogródzkie	1 763	1 370	946	989	1 069
Poleskie	1 810	1 490	1 210	1 276	886
Pomorskie	1 366	1 114	1 209	1 328	818
Poznańskie	1 973	1 747	1 578	1 654	1 279
Stanisławowskie	1 543	1 422	1 256	1 323	1 116
Śląskie[d]	.	2 561	2 347	2 305	563
Tarnopolskie	1 594	1 361	1 270	1 334	1 202
Warszawskie	1 976	1 620	1 420	1 512	1 675
Wileńskie	4 818	1 890	1 319	1 370	1 146
Wołyńskie	2 083	1 796	1 767	1 772	1 177

a Dane nie obejmują Komendy Głównej Policji, szkół policyjnych i oddziałów rezerwowych. *b* Ludność na podstawie powszechnego spisu z 1931 r. *c* Bez policjantów z województwa śląskiego. *d* Policja województwa śląskiego funkcjonowała w oparciu o ustawę o policji z 1919 r. oraz dodatkowe przepisy z czerwca 1922 r. i w związku z autonomią województwa śląskiego zachowała zewnętrzną odrębność.

Uwaga. W 1938 r. policja mundurowa obejmowała 27 870 osób (w tym 629 oficerów), policja śledcza — 3 039 osób (w tym 161 oficerów).

Zgodnie z ustawą o policji państwowej z 1919 r. organizacja policji była przystosowana do podziału administracyjnego kraju.

Na podstawie: J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918—1939*, Warszawa 1979, s. 50—51, 53; A. Misiuk, *Policja państwowa 1919—1939*, Warszawa 1996, s. 70—91; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926*, Warszawa 1927, s. 445—446.

Tabl. 66 (331). PRZESTĘPSTWA ZAMELDOWANE POLICJI

A. W LATACH 1923, 1925 I 1930[a]

Rodzaje przestępstw	1923	1925	1930
Zdrada główna	76	852	556
Inne przestępstwa polityczne	1 966	2 237	3 604
Bunt i opór władzy	4 424	2 815	2 712
Inne przestępstwa przeciwko władzy	64 828	72 512	10 749
Przestępstwa urzędowe	1 924	809	255
Szpiegostwo	233	118	82
Dezercja	13 323	3 257	692
Inne przestępstwa przeciwko państwu	1 606	407	83
Zakłócenie spokoju publicznego	53 748	70 162	70 172
Ukrywanie przestępców i zbiegostwo aresztantów	1 741	762	395
Przemyt	4 173	3 360	945
Włóczęgostwo i żebranie	15 283	21 291	12 724
Spekulacja walutą	2 418	102	.
Fałszerstwo pieniędzy i papierów wartościowych	322	1 275	1 860
Fałszerstwo dokumentów, dowodów	1 320	1 123	1 584
Fałszerstwo innego rodzaju	1 550	942	870
Rozbój i rabunek	2 924	1 655	1 171
Morderstwo i zabójstwo	1 382	1 056	1 664
Inne rodzaje pozbawienia życia	1 706	1 734	1 554
Podpalenie zbrodnicze	1 603	2 077	3 993
Podpalenie przypadkowe	6 122	9 879	.
Przestępstwa na tle seksualnym	625	795	1 253
Inne przestępstwa przeciwko moralności	6 778	8 732	6 681
Uszkodzenie cielesne	25 175	34 801	74 282

a Dane policji państwowej; obejmują przestępstwa stwierdzone w dochodzeniu policyjnym, których sprawcy zostali następnie osądzeni (skazani lub uniewinnieni) przez sądy bądź postępowanie zostało umorzone. Nie uwzględniono wykazywanych przez Komendę Główną Policji Państwowej samobójstw, nieszczęśliwych wypadków, zaginięć osób, drobnych wykroczeń oraz nielegalnych przekroczeń granicy.

Tabl. 66 (331). PRZESTĘPSTWA ZAMELDOWANE POLICJI (cd.)

A. W LATACH 1923, 1925 I 1930[a] (dok.)

Rodzaje przestępstw	1923	1925	1930
Spędzenie płodu	1 089	1 390	1 381
Podrzucenie, porzucenie dziecka	1 664	1 712	1 587
Handel żywym towarem	29	8	57
Kradzież ogółem	273 329	208 073	305 191
w tym z włamaniem	42 322	24 695	35 824
w tym kradzież:			
kolejowa	14 747	4 053	4 540
kieszonkowa	11 690	9 869	10 694
z pola i lasu	46 036	42 288	51 601
przewodów telegraficznych i telefonicznych	887	434	446
Oszustwo	11 805	15 206	29 308
Wymuszenie	783	752	1 031
Przywłaszczenie i sprzeniewierzenie	9 464	9 539	17 705
Paserstwo	3 681	1 776	1 537
Lichwa, paskarstwo (w 1930 r. tylko lichwa)	50 839	23 589	4 875
Hazard karciany	2 404	1 448	1 252
Potajemne gorzelnictwo	930	551	1 109
Kłusownictwo	4 057	5 287	9 967
Przekroczenie przepisów:			
sanitarno-administracyjnych	266 356	223 295	290 374
handlowo-administracyjnych	242 091	242 921	132 624
meldunkowych	36 698	46 346	27 156
Przekupstwo	941	318	149
Opilstwo	72 423	89 028	90 735
Bigamia	239	138	139
Krzywoprzysięstwo	73	296	725

a Dane policji państwowej; obejmują przestępstwa stwierdzone w dochodzeniu policyjnym, których sprawcy zostali następnie osądzeni (skazani lub uniewinnieni) przez sądy bądź postępowanie zostało umorzone. Nie uwzględniono wykazywanych przez Komendę Główną Policji Państwowej samobójstw, nieszczęśliwych wypadków, zaginięć osób, drobnych wykroczeń oraz nielegalnych przekroczeń granicy.

Tabl. 66 (331). PRZESTĘPSTWA ZAMELDOWANE POLICJI (cd.)

B. W LATACH 1935 I 1938[a]

Rodzaje przestępstw	1935	1938
Ogółem	**590 564**	**471 871**
w tym:		
Zbrodnia stanu	948	1 004
Przestępstwa przeciwko władzom i urzędom	26 356	25 263
w tym:		
zniewaga władzy lub urzędu	3 418	3 213
zniewaga i czynna napaść na urzędnika	10 752	11 657
Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu	10 463	5 389
w tym zniewaga Narodu i Państwa	1 708	2 823
Podpalenie	3 104	2 238
Fałszerstwa	9 543	8 279
w tym:		
fałszerstwa pieniędzy	121	74
świadome puszczanie w obieg fałszywych pieniędzy	2 475	788
fałszowanie dokumentów	4 168	4 854
Zabójstwo	1 672	1 575
Dzieciobójstwo	932	614
Zabójstwo usiłowane	1 659	1 445
Ciężkie uszkodzenie ciała	17 215	17 231
Podrzucenie dziecka	2 142	2 378
Stręczycielstwo i sutenerstwo	735	592
Inne przestępstwa na tle seksualnym	3 112	3 483
Kradzież	472 287	368 003
w tym:		
kasowa z włamaniem	301	264
kieszonkowa	11 121	10 204
z wozów	7 502	5 911

a Dane dotyczą zbrodni i występków będących przedmiotem dochodzeń policyjnych i obejmują przestępstwa, których sprawcy zostali względnie zostaną skazani lub uniewinnieni przez sądy, jak i te przestępstwa, w których postępowanie zostało umorzone.

Tabl. 66 (331). PRZESTĘPSTWA ZAMELDOWANE POLICJI (dok.)

B. W LATACH 1935 I 1938[a] (dok.)

Rodzaje przestępstw	1935	1938
Kradzież (dok.)		
środków lokomocji	12 795	17 316
kolejowa	8 128	5 308
mieszkaniowa	98 221	75 154
koni i bydła	3 737	2 452
z pola i lasu	108 800	35 522[b]
Rozbój	1 917	2 002
Oszustwo	27 584	24 429
Paserstwo	9 110	6 278

a Dane dotyczą zbrodni i występków będących przedmiotem dochodzeń policyjnych i obejmują przestępstwa, których sprawcy zostali względnie zostaną skazani lub uniewinnieni przez sądy, jak i te przestępstwa, w których postępowanie zostało umorzone. *b* Zarejestrowano tylko poważniejsze kradzieże z pola.

Uwaga. Unifikacja prawa karnego i materialnego umożliwiła reorganizację statystyki policyjnej. Od dnia 1 I 1935 r. wprowadzony został nowy wykaz rejestracji przestępstw zameldowanych policji, zgodny z klasyfikacją przestępstw nowego Kodeksu karnego z 1932 r. Stąd porównywalność danych dotyczących zameldowanych przestępstw z okresem przed 1935 r. jest ograniczona.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1928*, Warszawa 1928, s. 496–497; *Statystyka sądownictwa, więziennictwa i przestępczości*, „Wiadomości Statystyczne", zeszyt specjalny IV, 1932, s. 12–13; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 362.

Tabl. 67 (332). SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE

A. W LATACH 1924, 1926 I 1928[a]

Wyszczególnienie	1924	1926	1928
Ogółem			
Ogółem	**184 391**	**188 869**	**185 348**
w tym recydywiści	27 982	21 067	28 599
młodociani[b]	20 718	20 298	19 948
w tym dziewczęta	2 919	2 667	2 390
dorośli	163 673	168 571	165 400
w tym kobiety	31 094	30 836	29 647
Za przestępstwa przeciwko:			
dobrom prawnym zbiorowości	21 550	24 614	21 533
dobrom osobistym jednostki	49 595	57 894	58 246
dobrom majątkowym jednostki	113 246	106 361	105 569
Według grup województw			
Centralne[c] i wschodnie — rosyjski Kodeks karny			
Razem	**55 266**	**52 853**	**56 474**
młodociani[b]	6 550	6 312	6 543
w tym dziewczęta	1 065	895	951
dorośli	48 716	46 541	49 931
w tym kobiety	9 394	8 610	8 877
Za przestępstwa przeciwko:			
dobrom prawnym zbiorowości	8 754	9 176	9 254
dobrom osobistym jednostki	5 253	7 083	8 508
dobrom majątkowym jednostki	41 259	36 594	38 712

a Dane dotyczą osób skazanych przez sądy powszechne (tj. bez skazanych przez sądy wojskowe) na obszarze województw centralnych i wschodnich — za przestępstwa zagrożone karą więzienia lub wyższą, na obszarze województw zachodnich (bez Śląska Cieszyńskiego) — za zbrodnie i występki, na obszarze województw południowych i Śląska Cieszyńskiego — za przestępstwa zagrożone karą powyżej 3 miesięcy aresztu zwykłego. Z uwagi na różnorodność kodeksów karnych prezentowane dane nie są w pełni ze sobą porównywalne. *b* W województwach centralnych, wschodnich, południowych i na Śląsku Cieszyńskim osoby, które ukończyły 10 lat, ale nie ukończyły 18 lat, w województwach zachodnich — osoby, które ukończyły 12 lat, ale nie ukończyły 18 lat. *c* Łącznie z m.st. Warszawą.

Tabl. 67 (332). SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE (cd.)

A. W LATACH 1924, 1926 I 1928[a] (dok.)

Wyszczególnienie	1924	1926	1928
Według grup województw (dok.)			
Zachodnie (bez Śląska Cieszyńskiego) — niemiecki Kodeks karny			
Razem	**32 284**	**27 994**	**27 342**
młodociani[b]	4 155	3 678	3 626
w tym dziewczęta	605	509	388
dorośli	28 129	24 316	23 716
w tym kobiety	5 954	4 856	4 441
Za przestępstwa przeciwko:			
dobrom prawnym zbiorowości	7 434	7 042	5 855
dobrom osobistym jednostki	6 981	6 343	6 900
dobrom majątkowym jednostki	17 869	14 609	14 587
Południowe (łącznie ze Śląskiem Cieszyńskim) — austriacki Kodeks karny			
Razem	**96 841**	**108 022**	**101 532**
młodociani[b]	10 013	10 308	9 779
w tym dziewczęta	1 249	1 263	1 051
dorośli	86 828	97 714	91 753
w tym kobiety	15 746	17 370	16 329
Za przestępstwa przeciwko:			
dobrom prawnym zbiorowości	5 362	8 396	6 424
dobrom osobistym jednostki	37 361	44 468	42 838
dobrom majątkowym jednostki	54 118	55 158	52 270

a Dane dotyczą osób skazanych przez sądy powszechne (tj. bez skazanych przez sądy wojskowe) na obszarze województw centralnych i wschodnich — za przestępstwa zagrożone karą więzienia lub wyższą, na obszarze województw zachodnich (bez Śląska Cieszyńskiego) — za zbrodnie i występki, na obszarze województw południowych i Śląska Cieszyńskiego — za przestępstwa zagrożone karą powyżej 3 miesięcy aresztu zwykłego. Z uwagi na różnorodność kodeksów karnych prezentowane dane nie są w pełni ze sobą porównywalne. *b* W województwach centralnych, wschodnich, południowych i na Śląsku Cieszyńskim osoby, które ukończyły 10 lat, ale nie ukończyły 18 lat, w województwach zachodnich — osoby, które ukończyły 12 lat, ale nie ukończyły 18 lat.

Tabl. 67 (332). SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE (dok.)

B. W LATACH 1932, 1935 I 1937[a]

Wyszczególnienie	1932	1935	1937
	w tysiącach		
Ogółem	**750,3**	**622,0**	**358,0**
w tym recydywiści	28,7	86,9	109,5
dorośli	726,8	598,8	349,6
w tym kobiety	124,9	101,3	58,9
nieletni[b]	23,4	23,2	8,4
w tym dziewczęta	3,4	2,7	0,8
w tym za przestępstwa:			
przeciwko państwu	2,7	2,7	3,8
przeciwko władzom i urzędom	32,9	32,2	35,2
fałszowanie pieniędzy (w 1937 r. — łącznie z fałszowaniem papierów wartościowych, znaków urzędowych i narzędzi mierniczych)	0,7	0,5	1,7
stręczycielstwo, sutenerstwo	1,4	1,5	0,2
zabójstwo	1,2	1,3	28,3[c]
uszkodzenie ciała (ciężkie i lekkie)	40,7	38,9	
inne przeciwko życiu i zdrowiu	3,0	3,6	
zniewagi	25,8	22,6	.
rozbój (rabunek, wymuszenie)	1,4	1,5	1,5
kradzież	191,7	179,7	127,6
przywłaszczenie i sprzeniewierzenie	15,1	15,6	9,5
oszustwo	11,4	9,4	6,7
szalbierstwo	38,5	38,2	22,7
paserstwo	17,3	21,0	21,3
Z ogółem — dorośli skazani na karę zasadniczą[d]:			
więzienie	120,5	92,6	99,4
areszt	231,4	340,0	206,2
grzywna	374,9	155,8	44,0

a W latach 1932 i 1935 dane dotyczą skazanych za wszystkie przestępstwa, w 1937 r. dane nie obejmują skazań za przestępstwa skarbowe i za przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego oraz za wykroczenia. Z uwagi na odmienne zasady klasyfikacji liczby dotyczące poszczególnych rodzajów przestępstw w 1937 r. nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie. *b* Do ukończonych 17 lat. *c* Dotyczy skazanych za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (w tym za zabójstwo skazano 1,3 tys. osób, za bardzo ciężkie i ciężkie uszkodzenie ciała — 7,0 tys.) *d* W podziale według rodzaju kary zasadniczej nie uwzględniono kary śmierci (w 1937 r. na karę śmierci skazano 14 osób); w 1935 r. bez skazanych uwolnionych od kary.

Na podstawie: *Statystyka sądownictwa, więziennictwa i przestępczości*, „Wiadomości Statystyczne", zeszyt specjalny IV, 1932, s. 16–20; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1929*, Warszawa 1929, s. 518, 532; *Mały Rocznik Statystyczny 1935*, Warszawa 1935, s. 236–237; *Mały Rocznik Statystyczny 1937*, Warszawa 1937, s. 347–348; *Mały Rocznik Statystyczny 1938*, Warszawa 1938, s. 351–353; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 363–364.

Tabl. 68 (333). SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE WEDŁUG WYMIARU KARY ZASADNICZEJ

A. W 1928 R.

Wymiar kary	Ogółem	Grupy województw		
		centralne[a] i wschodnie — rosyjski Kodeks karny	zachodnie (bez Śląska Cieszyńskiego) — niemiecki Kodeks karny	południowe (łącznie ze Śląskiem Cieszyńskim) — austriacki Kodeks karny
Ogółem	**185 348**[b]	**56 464**	**27 342**	**101 532**
Kara śmierci	42	7	10	25
Ciężkie więzienie	13 592	1 099	531	11 962
dożywotnio	59	49	5	5
powyżej 5 lat	479	362	39	78
od 1 do 5 lat	2 072	688	487	897
poniżej roku	10 982	—	—	10 982
Więzienie	56 924	37 674	14 560	4 690
powyżej 1 roku	3 438	3 066	356	16
od 3 do 12 miesięcy	12 810	9 414	2533	863
3 miesiące i mniej	40 676	25 194	11 671	3 811
Twierdza	202	187	15	—
Areszt ścisły	5 097	—	—	5 097
powyżej 1 miesiąca	941	—	—	941
od 2 do 4 tygodni	1 879	—	—	1 879
poniżej 2 tygodni	2 277	—	—	2 277
Areszt zwykły	63 574	12 521	146	50 907
powyżej 1 miesiąca	2 141	1 325	14	802
od 2 do 4 tygodni	15 123	7 325	40	7 758
poniżej 2 tygodni	46 310	3 871	92	42 347
Grzywna	43 369	3 662	10 856	28 851
Inne kary	2 538	1 314	1 224	—

a Łącznie z m.st. Warszawą. *b* W tym 10 osób zwolnionych z odbywania kary, nieuwzględnionych w dalszym podziale; patrz notka *a* do tabl. 67 na str. 334.

Tabl. 68 (333). SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE WEDŁUG WYMIARU KARY ZASADNICZEJ (dok.)

B. W 1937 R.[c]

Wymiar kary	Dorośli	Nieletni[d]
Ogółem	**349 656**	**8 380**
Kara śmierci[e]	14	x
Więzienie	99 448	29
1 rok i więcej	24 694	18
6—12 miesięcy	20 524	11
6 miesięcy i mniej	54 230	
Areszt	206 213	1 961
powyżej 6 miesięcy	894	81
1—6 miesięcy	56 788	685
1 miesiąc i mniej	148 531	1 195
Grzywna	43 981	545
Umieszczenie w zakładzie poprawczym	x	5 845

c Dane nie obejmują skazań za przestępstwa skarbowe i za przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego oraz za wykroczenia. *d* Do ukończonych 17 lat. *e* W 1937 r. wykonano 12 wyroków śmierci.

Na podstawie: *Statystyka sądownictwa, więziennictwa i przestępczości*, „Wiadomości Statystyczne", zeszyt specjalny IV, 1932, s. 17—20; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 363.

Tabl. 69 (334). OSĄDZENI PRZEZ SĄDY DORAŹNE

Lata[a]	Ogółem	Skazani			Uniewinnieni	Skierowani na drogę zwykłego postępowania sądowego	Ułaskawieni ze skazanych na karę	
		razem	na karę śmierci	na więzienie			śmierci	więzienia
1919[b]	244	145	90	55	27	72	3	11
1920[b]	447	229	98	131	83	135	10	6
1921	366	225	133	92	44	97	48	4
1922	478	321	181	140	39	118	56	7
1923	313	204	109	95	22	87	21	—
1924	290	162	109	53	28	100	20	—
1925	210	130	62	68	21	59	19	—
1926	105	92	54	38	6	7	32	—
1927	98	65	37	28	4	29	27	2
1928	6	6	2	4	—	—	—	.
1929	2	1	—	1	—	1	—	.
1931	66	52	39	13	1	13	13	.
1932	244	204	127	77	1	39	49	.
1933	152	131	88	43	2	19	33	.
1934	36	28	16	12	2	6	8	.

a W 1930 r. nie było osądzeń. *b* Jedynie w 4 okręgach apelacyjnych (Warszawa, Lublin, Kraków, Lwów).

Uwaga. Sądy doraźne powoływane były uchwałą Rady Ministrów na okresy przejściowe w celu utrzymania bezpieczeństwa publicznego na określonych obszarach państwa; działały w latach 1919—1934. Rozpatrywały sprawy karne z zastosowaniem skróconej procedury. Uprawnione były do orzekania surowszych kar niż sądy powszechne.

Na postawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924*, Warszawa 1925, s. 253; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926*, Warszawa 1927, s. 445; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1928*, Warszawa 1928, s. 489; *Mały Rocznik Statystyczny 1933*, Warszawa 1933, s. 154; *Mały Rocznik Statystyczny 1935*, Warszawa 1935, s. 237.

Tabl. 70 (335). WIĘZIENIA I WIĘŹNIOWIE

Stan w dniu 1 I

Wyszczególnienie	1922[a]	1925	1930	1935	1939
Więzienia					
Ogółem	**353**	**337**	**335**	**341**	**376**
Więźniowie					
Ogółem	**28 488**	**32 085**	**30 219**	**55 895**	**71 316**
Śledczy		11 511	11 388	14 722	14 008
Karni		20 574	18 831	41 173	57 308
dorośli		19 560	17 932	40 822	55 140
w tym skazani:					
do 6 miesięcy		.	.	15 574	16 557
od 6 miesięcy do 1 roku		.	.	7 380	12 371
od 1 roku do 3 lat		.	.	8 947	13 179
powyżej 3 lat		.	.	8 310	11 685
nieletni[b]		1 014	899	351	2 168

a Stan w dniu 1 VII. *b* W latach 1922, 1925 i 1930 w województwach centralnych, wschodnich, południowych i na Śląsku Cieszyńskim osoby, które ukończyły 10 lat, ale nie ukończyły 18 lat, w województwach zachodnich — osoby, które ukończyły 12 lat, ale nie ukończyły 18 lat; w latach 1935 i 1939 — osoby do ukończonych 17 lat w momencie popełnienia przestępstwa.

Uwaga. Dane dotyczą wszystkich zakładów przymusowego pobytu (domów karnych, więzień, aresztów, zakładów wychowawczych i poprawczych).

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/22*, Warszawa 1923, s. 274; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927*, Warszawa 1927, s. 494–495; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1930*, Warszawa 1930, s. 496–497; *Mały Rocznik Statystyczny 1935*, Warszawa 1935, s. 235; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 368.

Lata 1945—2000

Tabl. 71 (336). SĄDOWNICTWO

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1946[a]	1955	1960	1970	1990	2000
Sąd Najwyższy						
Sąd Najwyższy	1	1	1	1	1	1
Sędziowie	45	83	94	105	85	83
Sądownictwo powszechne						
Sądy:						
apelacyjne	9	—	—	—	10[b]	10[b]
wojewódzkie[c]	—	19	19[d]	19[d]	44	—
okręgowe[c]	58	—	—	—	—	43
sądy pracy i ubezpieczeń społecznych	—	8[e]	11[e]	11[e]	20[f]	57[g]
sądy gospodarcze	—	—	—	—	—	27[g]
grodzkie	423	—	—	—	—	—
pracy	7	—	—	—	—	—
powiatowe[h]	—	323	331[i]	320[i]	—	—
rejonowe[h]	—	—	—	—	285	294
sądy rodzinne	—	—	—	—	294[g]	313[g]
sądy pracy	—	—	—	—	282[g]	227[g]
sądy gospodarcze	—	—	—	—	—	94[g]
Sędziowie sądów:						
apelacyjnych	122	—	—	—	211	331
wojewódzkich[c]	—	608	758	758	1 261	—
okręgowych[c]	760[k]	—	—	—	—	2 072
grodzkich	1 013[k]	—	—	—	—	—

a Stan w dniu 1 I. *b* Powołane z dniem 1 X 1990 r. *c* W miejsce sądów wojewódzkich w 1999 r. powołano sądy okręgowe. *d* Ponadto ośrodki zamiejscowe sądów wojewódzkich (w 1960 r. — 7, w 1970 r. — 4); sędziów podano łącznie z tymi ośrodkami. *e* Do czerwca 1985 r. poza strukturą sądów powszechnych; dane dotyczą okręgowych sądów ubezpieczeń społecznych w sądownictwie ubezpieczeń społecznych (sędziów: w 1955 r. — 59, w 1960 r. — 119, w 1970 r. — 96). *f* Przy sądach wojewódzkich. *g* Odrębne jednostki organizacyjne — wydziały w sądach; sędziów podano łącznie z tymi jednostkami. *h* W miejsce sądów powiatowych w 1975 r. powołano sądy rejonowe. *i* Ponadto wydziały zamiejscowe sądów powiatowych (w 1960 r. — 28, w 1970 r. — 11) oraz wydziały dla nieletnich w sądach powiatowych (w 1960 r. — 61, w 1970 r. — 96); sędziów podano łącznie z tymi wydziałami. *k* Łącznie z sędziami pełniącymi obowiązki notariuszy oraz — w przypadku sądów okręgowych — łącznie z sędziami okręgowymi śledczymi.

Tabl. 71 (336). SĄDOWNICTWO (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1946[a]	1955	1960	1970	1990	2000
Sądownictwo powszechne (dok.)						
Sędziowie sądów (dok.):						
pracy	10	—	—	—	—	—
powiatowych[h]	—	1 517	2 065	2 087	—	—
rejonowych[h]	—	—	—	—	3 367	4 774
Asesorzy sądowi	403	.	339	300	657	2 005
Aplikanci sądowi	991	.	778	640	.	
Komornicy	232	.	480	541	459	578

a Stan w dniu 1 I. *h* Notka patrz na str. 341.

System polskiego sądownictwa obejmuje:

— Sąd Najwyższy — naczelny organ sądowy, sprawujący nadzór nad działalnością wszystkich innych sądów w zakresie orzekania oraz ustalający wytyczne (uchwały) wyjaśniające przepisy prawne wiążące wszystkie sądy; rozpatruje rewizje nadzwyczajne (od 1996 r. — kasację w sprawach karnych i cywilnych) od prawomocnych wyroków sądowych; do czasu powołania w 1990 r. sądów apelacyjnych Sąd Najwyższy rozpoznawał także odwołania od orzeczeń wydawanych w I instancji przez sądy wojewódzkie;

— sądy powszechne — rozstrzygają sprawy cywilne, rodzinne, karne, gospodarcze, z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych nieprzekazane do właściwości innych sądów i obejmują:
  — sądy I instancji — rejonowe (do 1975 r. — powiatowe) oraz sądy okręgowe (do 1998 r. — wojewódzkie) dla spraw im przypisanych, jako sądom I instancji,
  — sądy II instancji — okręgowe (do 1998 r. — wojewódzkie) i apelacyjne, rozpatrujące rewizje i zażalenia od orzeczeń sądów w I instancji; od 1990 r. istnieje 10 sądów apelacyjnych: w Białymstoku, w Gdańsku, w Katowicach, w Krakowie, w Lublinie, w Łodzi, w Poznaniu, w Rzeszowie, w Warszawie oraz we Wrocławiu,

— sądy szczególne, poza strukturą sądów powszechnych (m.in.: w latach 1945–1947 Najwyższy Trybunał Narodowy powołany do osądzania zbrodniarzy wojennych; w latach 1946–1974 Trybunał Ubezpieczeń Społecznych wraz z okręgowymi sądami ubezpieczeń społecznych; w latach 1975–1985 okręgowe sądy pracy i ubezpieczeń społecznych — od lipca 1985 r. wydziały w sądach powszechnych; od 1980 r. Naczelny Sąd Administracyjny, z ośrodkami zamiejscowymi w największych miastach: w 1990 r. — 6 ośrodków, w 2000 r. — 10; sądy wojskowe).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 229; *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 386; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 441; *Rocznik Statystyczny 1972*, Warszawa 1972, s. 619; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 75; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 69–70; M. Kallas, *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 1996, s. 429–431.

Tabl. 72 (337). PROKURATURA[a]

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1957	1960	1970	1980	1990	2000
Prokuratury:						
Generalna	1	1	1	1	1[b]	x
apelacyjne	—	—	—	—	—	10[c]
wojewódzkie[d]	19	19	22[e]	49	49	—
okręgowe[d]	—	—	—	—	—	44
powiatowe[f]	335	301	315	—	—	—
rejonowe[f]	—	—	—	293	308	322
Prokuratorzy w prokuraturach:						
Generalnej	88	114	137	124	122[b]	x
apelacyjnych	—	—	—	—	—	188
wojewódzkich[d]	649[g]	665	715	785	822[bh]	—
okręgowych[d]	—	—	—	—	—	1 370
powiatowych[f]	1 045[g]	1 630	1 721	—	—	—
rejonowych[f]	—	—	—	2 034	2 159[bh]	3 140
Asesorzy	355	165	327	212	422	616
Aplikanci	101	197	414	287	1 101	103

a Bez prokuratury wojskowej. *b* 1989 r. *c* Powołane z dniem 1 VII 1993 r. *d* W miejsce prokuratur wojewódzkich powołano w 1999 r. prokuratury okręgowe. *e* W tym 3 rejony zamiejscowe prokuratur wojewódzkich. *f* W miejsce prokuratur powiatowych powołano w 1975 r. prokuratury rejonowe. *g* Ponadto w prokuraturach wojewódzkich i powiatowych zatrudnionych było 509 referendarzy śledczych. *h* Dla 1990 r. w źródłach liczba prokuratorów (3 149) podawana jest łącznie dla prokuratur wojewódzkich i rejonowych.

Uwaga. Organizacja i zadania prokuratury zostały określone ustawą z dnia 20 VII 1950 r. Wtedy utworzono urząd Prokuratora Generalnego, któremu podporządkowano prokuratury terenowe. Wcześniej prokuratura funkcjonowała w oparciu o przepisy przedwojenne (w 1946 r. liczba prokuratorów była następująca: przy Najwyższym Trybunale Narodowym — 6; przy Sądzie Najwyższym — 14; przy sądach apelacyjnych — 32; przy sądach okręgowych — 414). Zasadniczych zmian dokonano ustawą z dnia 29 XII 1989 r., kiedy prokuraturę podporządkowano ministrowi sprawiedliwości pełniącemu równocześnie funkcję Prokuratora Generalnego. W 1996 r. została utworzona Prokuratura Krajowa, która wchodzi w skład Ministerstwa Sprawiedliwości.

Prokuratury apelacyjne mieszczą się w: Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Warszawie i Wrocławiu.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 229; *Rocznik Statystyczny 1959*, Warszawa 1959, s. 384; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 440; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 618; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 610; *Rocznik Statystyczny 1990*, Warszawa 1990, s. 75; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 75; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 68.

Tabl. 73 (338). ADWOKATURA

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1946	1956[a]	1960	1970	1980	1990[b]	2000
Zespoły adwokackie	9[c]	353[d]	459	460	393	410	55
Adwokaci	3 018	4 974	5 622	5 764	4 251	6 902	7 020
w tym członkowie zespołów	.	.	.	3 914	3 398	3 681	365
Aplikanci	180	271	437	303	295	407	972
Sprawy przyjęte (w ciągu roku)[e] w tys.	.	.	.	415,0	352,4	305,5	193,4
z wyboru	.	.	.	372,5	328,4	276,7	128,4
z urzędu	.	.	.	42,5	24,0	28,8	65,0

a Stan w dniu 31 III. *b* Bez części prywatnych kancelarii adwokackich. *c* Izby adwokackie obejmujące tereny poszczególnych okręgów sądów apelacyjnych. *d* Ponadto 101 filii. *e* Dotyczy spraw dorosłych i nieletnich.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 230; *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 388; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 441; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 618; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 620; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 94.

Tabl. 74 (339). NOTARIAT[a]

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1956	1960	1970	1980	1990
Liczba biur (kancelarii)	266	298	278	283	312
Notariusze i asesorzy notarialni	375	445	442	500	862
Aplikanci notarialni	30	140	52	70	116
Wpływ spraw (w ciągu roku)[b] w tys.	921	1 813	856	1 081	2 069
w tym:					
umowy o sprzedaż nieruchomości rolnych	21	74	40	72	67
sprawy nakazowe	237	117	191	151	x
księgi wieczyste	.	.	472	693	1 461

a Dane dotyczą państwowych biur notarialnych. *b* Od 1970 r. bez odpisów, wypisów i poświadczeń (łącznie z nimi w 1970 r. wpłynęło 2 120 tys. spraw).

Uwaga. Zgodnie z ustawą z dnia 14 II 1991 r. Prawo o notariacie biura notarialne sprywatyzowano, ich nazwy zmieniając na kancelarie; w 2000 r.:
- zarejestrowanych było 1 242 kancelarie notarialne (stan w dniu 1 I),
- notariusze sporządzili 1 216 tys. aktów notarialnych (w tym 85 tys. umów o sprzedaży nieruchomości rolnych) oraz wykonali 3 376 tys. innych czynności notarialnych (m.in. odpisy, wypisy, poświadczenia dokumentów, przyjęcie dokumentów na przechowanie, doręczenie oświadczeń).

Na podstawie: *Monitor Polski z 4 IV 2000 r.*, Nr 10, poz. 197; *Rocznik Statystyczny 1958*, Warszawa 1958, s. 464; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 440; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 630; *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987, s. 526; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 83; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 75.

Tabl. 75 (340). ZATRUDNIENI W SŁUŻBIE BEZPIECZEŃSTWA I MILICJI OBYWATELSKIEJ

Lata	Służba Bezpieczeństwa			Milicja Obywatelska		
	ogółem[a]	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych[b]	jednostki terenowe	ogółem[c]	Komenda Główna	jednostki terenowe
1945	23 718	2 520	21 198	56 203	934	55 269
1950	28 584	4 606	23 978	37 580	1 012	36 568
1955	21 010	5 924	14 173	51 641	1 078	48 781
1960	11 770	5 151	6 268	54 959	1 177	52 587
1965	15 718	6 792	8 673	59 885	784	58 362
1969	17 947	7 506	10 441	63 321	450	62 105

a W latach 1955, 1960 i 1965 łącznie ze słuchaczami szkół podległych Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, nieuwzględnionymi w dalszym podziale. *b* W latach 1945 i 1950 — Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. *c* W latach 1955—1969 łącznie ze słuchaczami szkół służby milicji, nieuwzględnionymi w dalszym podziale.

Uwaga. Stan zatrudnienia w prezentowanym okresie był niższy niż stan etatów, stanowiąc od 75% do 90% stanu etatów.

Według W. Roszkowskiego w końcu 1947 r. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego liczyło ponad 200 tys. pracowników, w tym 100 tys. było w jednostkach paramilitarnych, a 40 tys. stanowili cywilni urzędnicy i agenci.

W kwietniu 1990 r. w miejsce Milicji Obywatelskiej ustanowiono Policję.

Na podstawie: *Informator o stanie zatrudnienia w Służbie Bezpieczeństwa i Służbie Milicji w latach 1945—1953 i 1945—1969.* (materiały udostępnione przez A. Paczkowskiego; klauzulę tajności uchylono decyzją ministra spraw wewnętrznych nr 154 z dnia 16 VI 1994 r.); A. Albert (W. Roszkowski), *Najnowsza historia Polski 1918—1980*, Warszawa 1989, s. 553.

Tabl. 76 (341). PEŁNOZATRUDNIENI[a] W BEZPIECZEŃSTWIE PUBLICZNYM

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1990	1995	2000
Ogółem	**142 759**	**168 238**	**173 450**
Funkcjonariusze i żołnierze zawodowi	103 108	145 109	147 631
Pracownicy cywilni	39 651	23 129	25 819

a Łącznie z niepełnozatrudnionymi pracownikami cywilnymi w przeliczeniu na pełnozatrudnionych.

Uwaga. Działalność w zakresie bezpieczeństwa publicznego prowadziły jednostki budżetowe nadzorowane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (do 31 XII 1996 r. — Ministra Spraw Wewnętrznych), tj. głównie Policja, Straż Graniczna, Nadwiślańskie Jednostki Wojskowe MSWiA, Biuro Ochrony Rządu, Państwowa Straż Pożarna, Obrona Cywilna Kraju (od 1 X 2000 r. włączona do struktur Państwowej Straży Pożarnej) oraz jednostka nadzorowana przez Prezesa Rady Ministrów (do 30 IX 1996 r. — Ministra Spraw Wewnętrznych), tj. Urząd Ochrony Państwa.

W 2000 r. w Policji zatrudnionych było 119 545 pracowników, z tego 100 366 to funkcjonariusze i 19 179 — pracownicy cywilni. Ponadto zatrudnionych było 13 667 pracowników pomocniczych i obsługi. Według stanu w dniu 1 I 1999 r. liczba: komend wojewódzkich wynosiła 16 (bez Komendy Stołecznej w Warszawie, będącą komendą miejską na prawach komendy wojewódzkiej), komend powiatowych i miejskich — 329, komisariatów — 2 072.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 56, 58; http://www.wspol.edu.pl; http://www.kgp.gov.pl.

Tabl. 77 (342). PRZESTĘPSTWA ZAMELDOWANE MILICJI I PROKURATURZE[a]

Rodzaje przestępstw[b]	1955	1960	1965	1968
Ogółem	**339 840**	**429 991**	**414 007**	**383 260**
w tym:				
Zabójstwo dokonane i usiłowane[c]	707	619	439	380
Nierząd	1 710	3 135	3 332	3 559
Bardzo ciężkie i ciężkie uszkodzenie ciała	7 248	6 372	8 222	7 500
Bójki	.	7 620[d]	6 310	4 920
Kradzież	227 425	215 698	198 191	186 485
mienia społecznego	96 715	109 086	103 682	81 516
w tym z włamaniem	13 888	12 479	13 205	16 575
mienia prywatnego	130 710	106 612	94 509	104 969
w tym z włamaniem	18 455	13 446	9 362	14 210
Rozbój i wymuszenie rozbójnicze	2 503	2 466	2 569	3 888
Oszustwo	3 121	6 376	3 527	2 501
Przestępstwa urzędnicze	16 690	25 415	11 717	7 176
Spekulacja	6 779[e]	14 022	5 463	2 912
Przestępstwa przeciwko władzom, urzędom oraz porządkowi publicznemu	.	.	44 229	38 287

a W latach 1955 i 1960 wyłącznie przestępstwa zameldowane milicji. *b* Grupowanie według kwalifikacji prawnej przyjętej w postanowieniu o wszczęciu postępowania. *c* Bez dzieciobójstwa. *d* 1961 r. *e* Dotyczy przestępstw dewizowych i karno-skarbowych.

Uwaga. Począwszy od danych za 1970 r. w rocznikach statystycznych wprowadzono informacje o przestępstwach stwierdzonych.

Dla porównania — liczba przestępstw stwierdzonych w postępowaniu przygotowawczym wyniosła w 1965 r. — 486 007, w 1968 r. — 468 602.

Wykrywalność sprawców zabójstw w 1955 r. wynosiła 75,7%, w 1965 r. — 93,5%. Szerzej: B. Hołyst, *Wykrywalność sprawców zabójstw*, Warszawa 1967.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 383; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 439; *Rocznik Statystyczny 1969*, Warszawa 1969, s. 574; *Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1971, s. 624.

Tabl. 78 (343). PRZESTĘPSTWA STWIERDZONE W ZAKOŃCZONYCH POSTĘPOWANIACH PRZYGOTOWAWCZYCH

Rodzaje przestępstw	1970	1980	1990	2000
Ogółem	**424 217**	**337 935**	**883 346**	**1 266 910**
w tym:				
Przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz bezpieczeństwu w komunikacji	47 728	19 956	34 311	23 317
Przeciwko życiu i zdrowiu	23 348	14 710	15 509	35 424
w tym:				
zabójstwo	486	589	730	1 269
udział w bójce lub pobiciu	4 652	3 840	3 935	14 363
Przeciwko wolności i obyczajności	8 637	5 093	9 942	4 469[a]
w tym zgwałcenie	1 926	1 576	1 840	2 399
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	9 121	4 427	2 453	5 407
Przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży	26 763	26 308	26 522	53 709[b]
Przeciwko mieniu społecznemu	93 861	92 918	197 343	
w tym zagarnięcie mienia	63 570	48 682	57 849	
Przeciwko mieniu prywatnemu	140 639	129 082	550 747	925 433[c]
w tym:				
kradzież	92 665	63 400	158 785	
kradzież z włamaniem	26 544	39 235	313 691	
Przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych	23 479	11 520	7 016	13 501[d]
Przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	5 005	3 449	2 158	9 867
Przeciwko dokumentom	5 394	6 676	6 387	70 591[e]
Przeciwko porządkowi publicznemu	872	868	705	4 479

a–e Według klasyfikacji Kodeksu karnego z 1997 r. dotyczy przestępstw: *a* — przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, *b* — przeciwko rodzinie i opiece, *c* — przeciwko mieniu (w tym kradzież rzeczy — 309 846 i kradzież z włamaniem — 364 786), *d* — przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego, *e* — przeciwko wiarygodności dokumentów.

Uwaga. Przestępstwa podano:
- w latach 1970, 1980 i 1990 — zgodnie z klasyfikacją Kodeksu karnego z 1969 r. (ustawa z dnia 19 IV 1969 r., z późniejszymi zmianami), obowiązującego do 31 VIII 1998 r., ustawy karnej skarbowej lub innych ustaw szczegółowych,
- w 2000 r. — zgodnie z klasyfikacją Kodeksu karnego z 1997 r. (ustawa z dnia 6 VI 1997 r., z późniejszymi zmianami), obowiązującego od 1 IX 1998 r., Kodeksu karnego skarbowego obowiązującego od 17 X 1999 r. lub innych ustaw szczegółowych.

Wykrywalność sprawców przestępstw wynosiła: w 1990 r. — 40% (w tym sprawców zabójstw — 79,0%), w 2000 r. — 47,8% (w tym sprawców zabójstw — 87,0%).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1971, s. 624–625; *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987, s. 517; *Rocznik Statystyczny 1992*, Warszawa 1992, s. 78; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 63–64.

Tabl. 79 (344). PRAWOMOCNE ORZECZENIA SĄDÓW POWSZECHNYCH WOBEC NIELETNICH[a]

A. W LATACH 1955, 1960 I 1965[b]

Rodzaje przestępstw	1955	1960	1965
Ogółem	**15 893**	**20 520**	**29 730**
w tym:			
Przeciwko władzom i urzędom	161	106	143
Przeciwko dokumentom	164	110	135
Sprowadzanie niebezpieczeństwa powszechnego[c]	.	402	436
Przeciwko porządkowi publicznemu	.	78	63
Przeciwko życiu i zdrowiu	666	1 038	1 917
w tym:			
zabójstwo	.	.	11
bardzo ciężkie i ciężkie uszkodzenie ciała	138	164	348
lekkie uszkodzenie ciała	353	348	704
udział w bójce	106	197	264
naruszenie nietykalności cielesnej	.	190	416
Przeciwko moralności	.	153	339
w tym:			
nierząd z osoba nieletnią	.	106	209
zgwałcenie	.	.	118
Przeciwko własności społecznej	5 574	6 792	10 289
w tym zagarnięcie mienia	1 708	6 609	10 130
Przeciwko mieniu prywatnemu	7 841	11 072	15 754
w tym:			
kradzież	6 530	9 692	13 668
rozbój[d]	75	136	503

B. W LATACH 1965–2000[e]

Rodzaje przestępstw	1965	1970	1980	1990[f]	2000[f]
Ogółem	**29 730**	**26 437**	**14 220**	**10 200**	**25 667**
w tym:					
Przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz bezpieczeństwu w komunikacji	436	470	232	324	289

a Dane dotyczą osób. *b* Zgodnie z klasyfikacją Kodeksu karnego z 1932 r., z późniejszymi zmianami. *c*, *d* Przestępstwa: *c* — w 1960 r. — przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, *d* — w latach 1955 i 1960 — kradzież rozbójnicza. *e* Patrz uwaga do tabl. 78 na str. 348; w przypadku 1965 r. dane podano w dostosowaniu do Kodeksu karnego z 1969 r. i mogą się różnić od danych prezentowanych w części A tablicy. *f* Dotyczy nieletnich — w związku z czynami karalnymi (bez nieletnich — w związku z demoralizacją); źródła nie precyzują danych o nieletnich za lata poprzednie.

Tabl. 79 (344). PRAWOMOCNE ORZECZENIA SĄDÓW POWSZECHNYCH WOBEC NIELETNICH[a] (dok.)

B. W LATACH 1965–2000[e] (dok.)

Rodzaje przestępstw	1965	1970	1980	1990[f]	2000[f]
Przeciwko życiu i zdrowiu	1 501	1 298	456	419	3 716
w tym:					
zabójstwo	11	9	12	9	17
uszkodzenie ciała.....	1 052	952	242	254	1 396[g]
udział w bójce lub pobiciu.....	264	244	192	144	1 795
Przeciwko wolności i obyczajności.....	339	721	215	120	823[h]
w tym zgwałcenie.....	118	410	114	68	49
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	.	385	70	53	527
Przeciwko mieniu społecznemu.....	10 289	8 517	5 079	2 262	
w tym zagarnięcie mienia.....	6 647	3 212	1 331	703	
Przeciwko mieniu prywatnemu	15 754	14 320	7 913	6 675	
w tym:					
kradzież.....	13 668	9 314	3 512	2 429	18 488[i]
kradzież w sposób zuchwały i z włamaniem		2 980	3 209	3 131	
rozbój	503	749	432	315	
Przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych	143	122	21	9	64[k]
Przeciwko porządkowi publicznemu ...	63	144	93	139	109

a Dane dotyczą osób. *e*, *f* Notki patrz na str. 349. *g*–*k* Według Kodeksu karnego z 1997 r. dotyczy przestępstw: *g* — uszczerbek na zdrowiu, *h* — przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności, *i* — przeciwko mieniu (w tym kradzież rzeczy — 2 924 i kradzież z włamaniem — 6 129), *k* — przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego.

Uwaga. Dane dotyczą osób, które miały: w 1955 r. — do ukończonych 16 lat; w latach 1960, 1965 i 1970 — do ukończonych 17 lat, w 1980 r. — nie ukończyły 17 lat w chwili popełnienia przestępstwa i wobec których sąd zastosował środki wychowawcze, orzekł zakład poprawczy lub karę pozbawienia wolności. W latach 1990 i 2000 na podstawie ustawy z dnia 26 X 1982 r. (o postępowaniu w sprawach nieletnich, z późniejszymi zmianami) postępowanie w sprawach o czyny karalne dotyczy osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat i wobec których sąd orzekł środki wychowawcze (m.in. nadzór kuratora lub rodziców, umieszczenie w zakładzie wychowawczym lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej, zobowiązanie do określonego zachowania, upomnienie), poprawcze (zakład poprawczy) lub kary (pozbawienie wolności).

Nieletnich, wobec których prawomocnie orzeczono środki wychowawcze lub poprawcze w sądach powszechnych w związku z demoralizacją było: w 1990 r. — 4 050, w 2000 r. — 8 878 (dotyczy osób, które nie ukończyły 18 lat).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 391; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 445; *Rocznik Statystyczny 1968*, Warszawa 1968, s. 595; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 626; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 612; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 78–79; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 81–83.

Tabl. 80 (345). DOROŚLI SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE ZA PRZESTĘPSTWA ŚCIGANE Z OSKARŻENIA PUBLICZNEGO I PRYWATNEGO

Lata	Z oskarżenia publicznego				Z oskarżenia prywatnego
	ogółem	w tym mężczyźni	z ogółem — poprzednio karani	ogółem na 10 tys. ludności w wieku 17 lat i więcej[a]	
	w liczbach bezwzględnych				
1965	207 976	186 099	56 024	66,0	14 347
1970	166 049	148 405	49 723	73,4	6 704
1980	151 958	135 861	55 110	58,7	2 850
1990	106 464	100 189	41 673	38,9	1 200
2000	222 785	206 014	69 785	74,6	1 300[b]

a W 1965 r. — na 10 tys. ogółu ludności. *b* 1996 r.

Uwaga. Skazanych prawomocnie przez sądy powszechne w 1946 r. zostało 82 216 osób dorosłych (tj. 34,6 osoby na 10 tys. ogólnej liczby ludności), w 1955 r. — 207 146 (tj. 75,9), w 1960 r. — 301 927 (tj. 102,1); wśród ogółu skazanych w 1946 r. było 62 645 mężczyzn, w 1955 r. — 159 391 mężczyzn i 35 604 poprzednio karanych, w 1960 r. — 240 192 mężczyzn i 55 073 poprzednio karanych. Źródła nie precyzują, czy dane te dotyczą skazanych ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 389; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 443; *Rocznik Statystyczny 1968*, Warszawa 1968, s. 589—593; *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 528—531; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 614—615; *Rocznik Statystyczny 1992*, Warszawa 1992, s. 84—85; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 86, 88.

Tabl. 81 (346). DOROŚLI SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE ZA PRZESTĘPSTWA ŚCIGANE Z OSKARŻENIA PUBLICZNEGO

A. W LATACH 1955, 1960 I 1965[a]

Rodzaje przestępstw	1955[b]	1960[b]	1965
Ogółem	**207 146**	**301 927**	**207 976**
w tym:			
Przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	1 200	2 898	1 776
Przeciwko władzom i urzędom[c]	25 345	20 326	14 505
Przeciwko dokumentom	.	3 795	1 877
Sprowadzanie niebezpieczeństwa powszechnego[d]	.	18 647	36 795
Przeciwko porządkowi publicznemu	.	.	6 479

a Zgodnie z klasyfikacją Kodeksu karnego z 1932 r., z późniejszymi zmianami. *b* Źródła nie precyzują, czy dane dotyczą skazanych ściganych z oskarżenia publicznego. *c* W 1955 r. przestępstwa przeciwko zarządowi państwowemu. *d* W 1960 r. przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu.

Tabl. 81 (346). DOROŚLI SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE ZA PRZESTĘPSTWA ŚCIGANE Z OSKARŻENIA PUBLICZNEGO (cd.)

A. W LATACH 1955, 1960 I 1965[a] (dok.)

Rodzaje przestępstw	1955[b]	1960[b]	1965
Przeciwko życiu i zdrowiu	23 422	53 823	26 105
w tym:			
zabójstwo	350	216	281
bardzo ciężkie i ciężkie uszkodzenie ciała	2 518	3 650	4 477
lekkie uszkodzenie ciała	10 128	13 023	5 444
udział w bójce	7 420	12 039	6 060
Przeciwko moralności	.	1 468	1 489
w tym zgwałcenie	.	360	597
Przeciwko wolności i godności człowieka	27 999	20 659	5 096
Przeciwko rodzinie i opiece	.	5 384	14 388
Przeciwko własności społecznej	51 260	59 889	43 072
w tym zagarnięcie mienia	16 038	32 370	31 374
Przeciwko mieniu prywatnemu	35 646	38 979	31 214
w tym:			
kradzież	20 211	20 573	21 593
rozbój[c]	632	978	1 569
Przestępstwa urzędnicze	.	14 719	4 862

B. W LATACH 1965–2000[d]

Rodzaje przestępstw	1965	1970	1980	1990	2000
Ogółem	**207 976**	**166 049**	**151 958**	**106 464**	**222 815**
w tym:					
Przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz bezpieczeństwu w komunikacji	38 628	28 304	9 420	6 792	11 020
Przeciwko życiu i zdrowiu	18 113	18 229	13 759	5 528	21 418
w tym:					
zabójstwo	281	323	320	262	480
ciężkie uszkodzenie ciała	193	361	482	266	6 867[e]
inne uszkodzenie ciała	8 335	10 589	6 334	2 955	
udział w bójce lub pobiciu	6 060	5 070	6 028	1 539	10 511

a Zgodnie z klasyfikacją Kodeksu karnego z 1932 r., z późniejszymi zmianami. *b* Źródła nie precyzują, czy dane dotyczą skazanych ściganych z oskarżenia publicznego. *c* W latach 1955 i 1960 kradzież rozbójnicza. *d* Patrz uwaga do tabl. 78 na str. 348; w przypadku 1965 r. dane podano w dostosowaniu do Kodeksu karnego z 1969 r. i mogą się różnić od danych prezentowanych w części A tablicy. *e* Według Kodeksu karnego z 1997 r. dotyczy przestępstwa — uszczerbek na zdrowiu.

Tabl. 81 (346). DOROŚLI SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE ZA PRZESTĘPSTWA ŚCIGANE Z OSKARŻENIA PUBLICZNEGO (dok.)

B. W LATACH 1965–2000[a] (dok.)

Rodzaje przestępstw	1965	1970	1980	1990	2000
Przeciwko wolności i obyczajności	5 183	3 527	2 413	1 994	9 465[b]
w tym zgwałcenie	597	1 177	1 060	627	776
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	7 249	5 027	1 773	687	304
Przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży	14 867	17 591	20 228	16 619	34 578[c]
Przeciwko mieniu społecznemu	43 072	33 536	41 807	23 277	
w tym zagarnięcie mienia	31 374	22 933	25 662	9 953	
Przeciwko mieniu prywatnemu	31 214	31 325	39 351	41 434	100 150[d]
w tym:					
kradzież	22 007[g]	19 353	16 164	12 453	
rozbój	1 569	3 176	3 416	3 535	
Przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych	17 805	11 973	5 788	2 182	4 609[e]
Przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	3 366	2 366	2 893	977	5 685
Przeciwko dokumentom	2 272	1 694	2 609	564	16 275[f]
Przeciwko porządkowi publicznemu	.	4 019	1 034	2 298	2 914

a Patrz uwaga do tabl. 78 na str. 348; w przypadku 1965 r. dane podano w dostosowaniu do Kodeksu karnego z 1969 r. i mogą się różnić od danych prezentowanych w części A tablicy. *b–f* Według Kodeksu karnego z 1997 r. dotyczy przestępstw: *b* — przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności, *c* — przeciwko rodzinie i opiece, *d* — przeciwko mieniu (w tym kradzież rzeczy — 23 061 i kradzież z włamaniem — 32 424), *e* — przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego, *f* — przeciwko wiarygodności dokumentów. *g* Łącznie z kradzieżą w sposób zuchwały i z włamaniem.

Uwaga. Zrezygnowano z prezentowania liczby skazanych w latach 1946–1949 z powodu małej porównywalności z latami późniejszymi oraz z powodu wątpliwości co do rzetelności informacji o liczbie skazanych w grupie przestępstw przeciwko państwu. Według oficjalnej statystyki w 1946 r. skazano ogółem 82,2 tys. osób, w tym za przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości — 0,9 tys., przeciwko władzom i urzędom — 5,0 tys., przeciwko porządkowi publicznemu — 6,5 tys., przeciwko dokumentom — 0,8 tys., przeciwko życiu i zdrowiu — 8,3 tys. (w tym zabójstwo — 0,5 tys.), przeciwko moralności — 0,2 tys., przeciwko mieniu — 49,7 tys.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 233–234; *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 389; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 443; *Rocznik Statystyczny 1970*, Warszawa 1970, s. 562–563; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 621–622; *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 528–529; *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987, s. 523; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 83; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 88–89.

Tabl. 82 (347). DOROŚLI SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE ZA PRZESTĘPSTWA ŚCIGANE Z OSKARŻENIA PUBLICZNEGO WEDŁUG WYMIARU KARY

Wyszczególnienie	1961	1965	1970	1980	1990	2000
O g ó ł e m	**302 045**	**207 976**	**166 049**	**151 958**	**106 464**	**222 815**
w tym:						
Kara śmierci[a]	**14**	**3**	**10**	**8**	**—**	**x**
Pozbawienie wolności	**235 989**	**157 932**	**124 142**	**102 602**	**81 170**	**174 233**
bezwzględne	114 490	74 492	50 962	44 550	29 140	30 736
z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	121 499	83 440	73 180	58 052	52 030	143 497
Wymiar kary:						
do 3 miesięcy	66 193	30 318	x	x	x	573
3 miesiące	x	x	1 694	122	225	3 452
powyżej 3 do 6 miesięcy	77 376	50 529	22 279	3 130	5 344	28 701
powyżej 6 miesięcy do 1 roku	70 618	54 423	66 650	40 947	37 630	86 465
powyżej 1 roku do 2 lat	15 468	16 447	24 293	45 256	27 752	48 379
powyżej 2 do 3 lat	3 727	3 751	5 520	7 345	6 277	3 790
powyżej 3 do 5 lat	1 629	1 578	2 777	4 235	3 130	1 988
powyżej 5 do 10 lat	820	724	783	1 360	678	641
powyżej 10 do 15 lat	158	162	116	160	114	195
25 lat	x	x	30	47	20	49
Dożywotnie pozbawienie wolności	**64**	**50**	**x**	**x**	**x**	**12**
Ograniczenie wolności	**x**	**x**	**10 325**	**27 380**	**5 230**	**14 796**
wymiar kary:						
Do 6 miesięcy	x	x	5 429	3 234	2 424	8 065
Powyżej 6 miesięcy do 1 roku	x	x	4 533	14 869	1 931	6 724
Powyżej 1 roku do 2 lat	x	x	363	9 277	875	7

a W 1946 r. na karę śmierci skazano 364 osoby, w 1950 r. — 34, w 1955 r. — 16, w 1960 r. — 11; ostatni raz na karę śmierci skazano w 1987 r. — 7 osób (Kodeks karny z 1997 r. zniósł karę śmierci).

Tabl. 82 (347). DOROŚLI SKAZANI PRAWOMOCNIE PRZEZ SĄDY POWSZECHNE ZA PRZESTĘPSTWA ŚCIGANE Z OSKARŻENIA PUBLICZNEGO WEDŁUG WYMIARU KARY (dok.)

Wyszczególnienie	1961	1965	1970	1980	1990	2000
Grzywna wymierzona samoistnie (w 2000 r. — grzywna)	**65 978**	**49 991**	**31 384**	**21 551**	**19 487**	**33 699**
Grzywna orzeczona obok kary pozbawienia wolności	**84 943**	**75 017**	**71 333**	**70 089**	**57 147**	**65 655**
Środki wychowawcze lub poprawcze[b]	**x**	**x**	**142**[c]	**210**	**78**	**—**

b W Odniesieniu do osób, które popełniły przestępstwo w wieku 17 lat. *c* Ujęte w ogólnej liczbie skazanych.

Uwaga. Dane za lata 1970, 1980 i 1990 podano według systemu kar przewidzianych w Kodeksie karnym z 1969 r. Z danymi tymi nie są do końca porównywalne wielkości za lata 1961 i 1965, oparte o znowelizowane przepisy Kodeksu karnego z 1932 r. Dane w 2000 r. — oparte o przepisy Kodeksu karnego z 1997 r., który przewiduje bardziej rozbudowany system kar — zostały podane w warunkach porównywalnych z latami poprzednimi.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1968*, Warszawa 1968, s. 593; *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 530; *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987, s. 524; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. 85; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 91; http://www.upr.org.pl.

Tabl. 83 (348). TYMCZASOWO ARESZTOWANI I ODBYWAJĄCY KARY

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1955	1960	1970[a]	1980[a]	1990	2000
Ogółem	**80 920**	**98 250**	**70 943**	**105 509**	**50 165**	**70 544**
w tym zatrudnieni[b]	41 441	44 176	46 826	79 285	20 500	14 646
mężczyźni	73 351	90 409	67 099	100 274	49 231	68 815
w tym młodociani[c]	10 327	10 120	14 183	11 514	5 505	18 895
kobiety	7 569	7 841	3 844	5 235	934	1 729
w tym młodociane[c]	1 115	634	504	429	89	370
Tymczasowo aresztowani	33 442[d]	34 456[d]	14 397	16 194	16 200	22 032
Skazani[e]	47 478[f]	63 794[f]	56 546	89 315	33 965	48 512[g]
według wymiaru kary:						
do 6 miesięcy	8 262	17 350	6 050	8 681	569	1 494
powyżej 6 miesięcy do 1 roku	9 241	17 665	9 443	9 155	3 262	7 725

a Dane dotyczą przeciętnej liczby osób w roku. *b* W czasie odbywania kary lub tymczasowego aresztowania. *c* W latach 1955—1980 — w wieku poniżej 21 lat, w 1990 r. — w wieku 17—21 lat, w 2000 r. — w wieku 15—24 lat. *d* Więźniowie śledczy. *e* Łącznie z ukaranymi. *f* Więźniowie karni. *g* W podziale według wymiaru kary bez ukaranych (506 osób) i skazanych na karę zastępczą (1 306 osób).

Tabl. 83 (348). TYMCZASOWO ARESZTOWANI I ODBYWAJĄCY KARY (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1955	1960	1970[a]	1980[a]	1990	2000
Skazani[e] (dok.)						
według wymiaru kary (dok.)						
powyżej 1 roku do 3 lat	13 040	18 690	23 977	41 987	16 742	21 860
powyżej 3 do 5 lat	5 462	5 086	8 821	16 336	7 349	7 402
powyżej 5 do 10 lat	6 472	3 324	5 428	10 173	4 064	5 082
powyżej 10 do 15 lat	3 804	1 208	2 035	2 108	1 224	2 231
25 lat	1 197[h]	471[h]	792	875	755	861
dożywotnie pozbawienie wolności			—	—	—	45

a Dane dotyczą przeciętnej liczby osób w roku. *e* Łącznie z ukaranymi. *h* Dotyczy skazanych powyżej 15 lat.

Liczba zakładów karnych i aresztów śledczych (stan w dniu 31 XII) wynosiła: w 1990 r. — 151 (z tego 86 zakładów karnych i 65 aresztów śledczych), w 2000 r. — 156 (z tego odpowiednio: 86 i 70).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1957*, Warszawa 1957, s. 404; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 446; *Rocznik Statystyczny 1969*, Warszawa 1969, s. 585; *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987, s. 525; *Rocznik Statystyczny 1992*, Warszawa 1992, s. 86; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 91–92.

LUDNOŚĆ

ZALUDNIENIE

Lata 1918—1939

Tabl. 84 (349). LUDNOŚĆ NA PODSTAWIE SPISÓW I SZACUNKÓW[a]

Daty spisów i szacunków	Ludność ogółem		Ludność wiejska		Ludność miejska	
	w tys.	na 1 km² powierzchni	w tys.	w % ogółem	w tys.	w % ogółem
30 IX 1921[b]	27 177[c]	70	20 250	75,4	6 608	24,6
9 XII 1931	32 107[d]	83	23 185	72,6	8 731	27,4
31 XII 1938[e]	34 849	90	24 394	70,0	10 455	30,0

a W latach 1921 i 1931 dane na podstawie powszechnych spisów ludności, w 1938 r. — dane szacunkowe. *b* Spis nie został przeprowadzony na terenie Górnego Śląska oraz na niektórych obszarach przyszłego województwa wileńskiego (miasto Wilno, powiaty: Oszmiana, Święciany, Wilno—Troki); dane dla tych terenów zostały oszacowane: dla Górnego Śląska w oparciu o spis niemiecki z 1919 r. (980,3 tys.), dla okręgu wileńskiego — spis b. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich z 1919 r. (501,7 tys.). *c, d* W podziale na ludność wiejską i miejską nie uwzględniono ludności spisanej przez władze wojskowe (skoszarowane wojsko oraz w 1921 r. również jeńcy i internowani): *c* — 318,5 tys., *d* – 191,5 tys. *e* Ludność w granicach z dnia 1 I 1938 r.; po przyłączeniu w październiku 1938 r. Zaolzia (258 tys. mieszkańców) liczba ludności wzrosła do 35 107 tys., a na 31 VIII 1939 r. szacowana była na 35 339 tys.

Uwaga. W 1910 r. liczba ludności (według szacunków) wynosiła 28 978 tys. w granicach z dnia 1 I 1938 r. (na 1 km² powierzchni przypadało 75 osób).

Na podstawie: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, tom II, Warszawa 1981, s. 542; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924*, Warszawa 1925, s. 6*; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926*, Warszawa 1927, s. 5—9; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 10, 15; *Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939—czerwiec 1941*, Londyn 1941 — tłumaczenie Warszawa 1990 r. z oryginału „Concise Statistical Year-book of Poland September 1939—June 1941", s. 3; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 9.

Tabl. 85 (350). LUDNOŚĆ WEDŁUG WOJEWÓDZTW[a]

Województwa[b]	1921	1931	1921	1931
	w tysiącach		na 1 km² powierzchni	
Polska	**27 177**	**32 107**	**70**	**83**
Białostockie	1 307	1 644	40	51
Kieleckie	2 536	2 936	99	115
Krakowskie	1 993	2 298	114	132
Lubelskie	2 088	2 465	67	79
Lwowskie	2 718	3 127	101	110
Łódzkie	2 253	2 632	118	138
Nowogródzkie	824	1 057	35	46
Poleskie	881	1 132	21	31
Pomorskie	936	1 080	57	66
Poznańskie	1 968	2 107	74	80
Stanisławowskie	1 339	1 480	73	87
Śląskie	1 125[c]	1 295	266[c]	308
Tarnopolskie	1 429	1 600	88	97
Warszawskie	3 050	3 701	104	126
w tym m.st. Warszawa	937	1 172	6 645	8 337
Wileńskie	973[c]	1 276	35[c]	44
Wołyńskie	1 438	2 086	48	58

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności; w podziale według województw nie uwzględniono ludności spisanej przez władze wojskowe: w 1921 r. — 318,5 tys., w 1931 r. — 191,5 tys. *b* W każdorazowych granicach administracyjnych. *c* Z doszacowaną ludnością obszarów, na których nie przeprowadzono spisu w 1921 r.; patrz notka *b* do tabl. 84 na str. 357.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926*, Warszawa 1927, s. 5—10; *Mały Rocznik Statystyczny 1935*, Warszawa 1935, s. 8, 11—14.

Tabl. 86 (351). LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU I PŁCI[a]

A. OGÓŁEM

Wiek Płeć	1921	1931	1921	1931
	w tysiącach		w odsetkach	
Ogółem	**27 177**	**32 107**	**100,0**	**100,0**
0—14 lat	9 629	10 735	35,4	33,4
15—59	15 593	18 882	57,4	58,8
60 lat i więcej	1 955	2 490	7,2	7,8
Mężczyźni	13 133	15 619	48,3	48,6
0—14 lat	4 857	5 434	17,9	16,9
15—59	7 331	9 045	27,0	28,2
60 lat i więcej	945	1 140	3,4	3,6

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności.

Tabl. 86 (351). LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU I PŁCI[a] (dok.)

A. OGÓŁEM (dok.)

Wiek Płeć	1921	1931	1921	1931
	w tysiącach		w odsetkach	
Kobiety	14 044	16 488	51,7	51,4
0—14 lat	4 772	5 301	17,5	16,5
15—59	8 262	9 837	30,4	30,6
60 lat i więcej	1 010	1 350	3,7	4,2

B. LUDNOŚĆ MIEJSKA I WIEJSKA[b] W 1931 R.

Płeć Wiek	Ogółem	Miasta	Wieś
	W tysiącach		
Ogółem	**32 107**	**8 731**	**23 185**
Mężczyźni	15 619	4 104	11 324
Kobiety	16 488	4 627	11 861
	W odsetkach		
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**
mężczyźni	48,6	47,0	48,8
kobiety	51,4	53,0	51,2
0— 4 lata	12,4	9,6	13,6
5— 9	12,4	10,7	13,1
10—14	8,6	7,7	9,1
15—19	9,5	9,6	9,5
20—29	19,7	20,8	18,7
30—39	13,3	15,2	12,6
40—49	9,3	10,8	8,8
50—59	7,0	7,8	6,8
60—69	5,1	5,2	5,1
70 i więcej	2,7	2,6	2,7

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności. *b* W podziale na miasta i wieś, nie uwzględniono ludności (mężczyźni) spisanej przez władze wojskowe (191,5 tys.).

Uwaga. Na szacowaną ogólną liczbę ludności w 1900 r. (25,1 mln) i w 1939 r. (35,1 mln) ludność w wieku 0—14 lat stanowiła odpowiednio: 39,3% i 32,5%, w wieku 15—49 lat — 47,7% i 52,5%, w wieku 50—64 lata — 9,4% i 10,0%, w wieku 65 lat i więcej — 3,6% i 5,0%.

W 1921 r. ludność w wieku: 0—4 lata stanowiła 10,1% ogółu ludności, 5—9 lat — 11,5%, 10—14 lat — 13,8%, 15—19 lat — 12,2%, 20—29 lat — 16,8%, 30—39 lat — 11,4%, 40—49 lat — 9,3%, 50—59 lat — 7,7%, 60—69 lat — 4,7%, 70 lat i więcej — 2,5%.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 18—19; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 11.

Tabl. 87 (352). LICZBA KOBIET NA 100 MĘŻCZYZN WEDŁUG WIEKU[a]

Wiek	1921	1931	Wiek	1921	1931
Ogółem	**106,9**	**105,6**	20—29	114,9	102,9
0—14 lat	98,3	97,5	30—39	117,0	112,8
0— 4	97,5	97,1	40—49	109,2	114,7
5— 9	99,2	97,8	50—59	106,2	114,2
10—14	97,9	97,7	60 lat i więcej	106,8	118,5
15—59 lat	112,7	108,8	60—69	105,7	116,2
15—19	112,5	106,0	70 lat i więcej	108,5	123,1

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 18—19; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 11.

Tab. 88 (353). MIASTA I LUDNOŚĆ W MIASTACH[a]

Wyszczególnienie		Ogółem	Grupy miast według liczby ludności						
			poniżej 5 000	5 000—9 999	10 000—19 999	20 000—49 999	50 000—99 999	100 000—199 999	200 000 i więcej
Miasta	1921	611	354	146	62	36	7	3	3
	1931	636	308	177	83	46	11	6	5
Ludność w miastach w tys.	1921	6 608	1 008	1 005	842	1 100	563	482	1 608
	1931	8 689[b]	928	1 233	1 099	1 392	688	781	2 568

a Ludność na podstawie powszechnych spisów, w każdorazowych granicach administracyjnych miast, bez ludności spisanej przez władze wojskowe. *b* Ludność obecna według miejsca jej pobytu w chwili spisu, stąd inna liczba ludności miejskiej niż w tabl. 84 na str. 357 i tabl. 86 na str. 359.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 34.

Tabl. 89 (354). LUDNOŚĆ DUŻYCH MIAST[a]

Miasta	1921	1931	1939
	w tysiącach		
Warszawa	937	1 172	1 289
Białystok	77	91	107
Bydgoszcz	88	117	141
Chorzów	73	81	110
Częstochowa	80	117	138
Gdynia	1,3	30	120
Katowice	50	126	134
Kraków	184	219	259
Lublin	94	112	122
Lwów	219	312	318
Łódź	452	605	672
Poznań	169	245	272
Sosnowiec	86	109	130
Wilno	129[b]	195	209

a Dane dotyczą miast, które w 1939 r. liczyły 100 tys. i więcej ludności; ludność w każdorazowych granicach administracyjnych miast, bez ludności spisanej przez władze wojskowe. *b* 1919 r.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 36.

Tabl. 90 (355). RUCH NATURALNY LUDNOŚCI[a]

Lata	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony		Przyrost naturalny
							ogółem	w tym niemowląt[b]	
	w tysiącach				na 1000 ludności				
1919	336	808	712	96	12,7	30,5	26,9	.	3,6
1920	284	861	721	140	10,6	32,2	27,0	.	5,2
1921—1925	286	985	526	459	10,1	34,7	18,5	.	16,2
1926—1930	281	991	514	477	9,2	32,3	16,8	147	15,5
1931—1935	273	905	479	426	8,3	27,6	14,6	136	13,0
1936—1938	280	866	481	385	8,2	25,3	14,1	139	11,2

a W okresach wieloletnich — przeciętne roczne. *b* Na 1 000 urodzeń żywych; dane częściowo niekompletne (wadliwa rejestracja).

Uwaga. Najwyższa liczba urodzeń żywych była w 1925 r. i wyniosła 1 036,0 tys.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 42—43.

Tabl. 91 (356). RUCH NATURALNY LUDNOŚCI WEDŁUG GRUP WOJEWÓDZTW

Lata	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony		Przyrost naturalny
			ogółem	w tym niemowląt[a]	
	na 1 000 ludności — przeciętne roczne				
Województwa centralne (warszawskie[b], łódzkie, kieleckie, lubelskie, białostockie)					
1921—1925	10,1	33,6	18,2	.	15,4
1926—1930	9,3	32,0	16,4	140	15,6
1931—1935	8,2	26,8	14,0	127	12,8
1936—1938	8,1	25,0	13,7	134	11,3
Województwa wschodnie (wileńskie, nowogródzkie, poleskie, wołyńskie)					
1921—1925	10,8	38,1	17,4	.	20,7
1926—1930	9,5	36,4	16,4	122	20,0
1931—1935	8,4	30,2	14,4	119	15,8
1936—1938	8,2	27,4	13,6	128	13,8
Województwa zachodnie (poznańskie, pomorskie, śląskie)					
1921—1925	8,4	33,2	16,7	.	16,5
1926—1930	8,0	29,1	14,7	166	14,4
1931—1935	8,5	25,8	13,4	148	12,4
1936—1938	8,5	24,4	13,3	144	11,1
Województwa południowe (krakowskie, lwowskie, stanisławowskie, tarnopolskie)					
1921—1925	10,4	35,0	20,6	.	14,4
1926—1930	9,3	31,7	18,5	168	13,2
1931—1935	8,4	27,9	16,2	157	11,7
1936—1938	8,1	25,0	15,4	152	9,6

a Na 1 000 urodzeń żywych; w województwach wschodnich i częściowo centralnych dane niekompletne (wadliwa rejestracja). *b* Łącznie z m.st. Warszawą.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 42.

Tabl. 92 (357). ZEWNĘTRZNY RUCH WĘDRÓWKOWY LUDNOŚCI

Wyszczególnienie	1919—1925	1926—1930	1931—1935	1936—1938
	w tysiącach			
Wychodźstwo	577,8	964,1	229,3	286,1
do krajów europejskich	230,0	679,1	135,3	216,1
w tym:				
Francja	217,9	285,1	57,3	61,9
Niemcy[a]	.	362,6	35,4	76,9
Łotwa[a]	.	.	36,6	60,2
do krajów pozaeuropejskich	347,8	285,0	94,0	70,0
w tym:				
Stany Zjednoczone	215,5	42,7	6,8	5,6
Kanada	.	103,7	6,3	6,1
Ameryka Pd.	.	119,6	25,8	39,6
Palestyna	.	12,3	52,2	16,0
Powrót wychodźców	.	459,7	232,5	178,1
z krajów europejskich	.	426,5	211,5	172,4
w tym:				
Francja	.	38,8	117,1	42,9
Niemcy[a]	.	320,2	48,6	67,7
Łotwa[a]	.	.	28,8	56,6
z krajów pozaeuropejskich	162,5	33,2	21,0	5,7
w tym:				
Stany Zjednoczone	.	8,4	2,4	0,8
Kanada	.	5,0	6,6	1,1
Ameryka Pd.	.	7,7	8,4	2,3
Palestyna	.	5,6	0,9	1,4
Repatriacja	1 181,8	—	—	—

a Wychodźstwo głównie sezonowe.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 31—32.

Lata 1939—1945

Tabl. 93 (358). LUDNOŚĆ NA TERENACH OKUPOWANYCH

Wyszczególnienie	W tysiącach	W odsetkach
1939 (stan w dniu 31 VIII)[a]		
Polska	**35 339**	**100,0**
tereny okupowane[b] przez:		
Niemcy	22 140	62,7
w podziale na:		
Rzeszę	10 568	30,0
Generalną Gubernię	11 542	32,6
Słowację	30	0,1
ZSRR	13 199	37,3
w podziale na:		
Litwę	537	1,5
Białoruś	4 733	13,4
Ukrainę	7 929	22,4

Wyszczególnienie	W tysiącach	W odsetkach
1943 (stan w dniu 1 III)[c]		
Generalna Gubernia	**14 854**	**100,0**
Dystrykty: Galicja	4 201	28,3
Kraków	3 482	23,4
Lublin	2 075	14,0
Radom	2 397	16,1
Warszawa	2 699	18,2

a Dane szacunkowe. *b* Według podziału obowiązującego w dniu 1 I 1941 r. *c* Dane na podstawie spisu.

Uwaga. Liczba ludności Generalnej Guberni (GG) wynosiła: w grudniu 1939 r. — 11 380 tys., w grudniu 1940 r. — 12 100 tys., w grudniu 1942 r. — 11 012 tys. (z dystryktem Galicja — 15 423 tys.). Według Cz. Madajczyka w ciągu 2 lat, tj. od grudnia 1940 r. do grudnia 1942 r., do GG (bez dystryktu Galicja) przybyło: 153 tys. ludności niemieckiej, 186 tys. ludności białoruskiej i ukraińskiej; ubyło: 620 tys. ludności polskiej i 1 232 tys. ludności żydowskiej. Według szacunku w lutym 1942 r. liczba ludności GG (z dystryktem Galicja) wynosiła 17 776 tys., co oznacza, że do grudnia 1942 r. ubyło 2 353 tys. osób. W tym okresie nastąpiła masowa zagłada ludności żydowskiej.

Na podstawie: *Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis für das Generalgouvernement auf Grund der Summarischen Bevölkerungsbestandsaufnahme am 1 März 1943*, Kraków 1943, s. IX; Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, tom I, Warszawa 1970, s. 241; *Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939—czerwiec 1941*, Londyn 1941 — tłumaczenie Warszawa 1990 r. z oryginału „Concise Statistical Year-book of Poland September 1939—June 1941", s. 5; Cz. Łuczak, *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 209.

Tabl. 94 (359). GŁÓWNE OBOZY ZAGŁADY ŻYDÓW W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ NA ZIEMIACH POLSKICH I SZACUNKI LICZBY OFIAR

Obozy	Szacunek liczby ofiar — w tys. — według		
	Aharona Weissa	Czesława Madajczyka	Raula Hilberga
KL Auschwitz[a]	1 200—2 500	2 500	ponad 1 000
Treblinka	700—900	700—800	ponad 750
Bełżec	600	500—600	do 600
Sobibór	250	150—250	do 200
Chełmno n. Nerem	152—310	260—300	do 150
Majdanek	120—200	200	do 50

a Inne szacunki liczby ofiar według: R. Hössa (komendanta obozu) — 1 130 tys., G. Wellersa — 1 232 tys., F. Pipera — 960 tys.

Uwaga. Ofiarami tych obozów byli głównie, choć nie tylko, Żydzi z całej Europy.

Na podstawie: Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, tom II, Warszawa 1970, s. 294, 301, 343; F. Piper, *Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz*, Oświęcim 1992, s. 92, 101—102, 104—105, 122—124.

Tabl. 95 (360). SZACUNEK STRAT WOJENNYCH ŻYDÓW POLSKICH

Wyszczególnienie	W tysiącach
Żydzi polscy w 1939 r.	3 500[a]
Straty wojenne	2 700[b]
Generalna Gubernia (bez Galicji wschodniej)	1 280
Galicja wschodnia	530
okręg białostocki	160—225
Kraj Warty	280—300
Górny Śląsk	100
pozostałe obszary: włączone do Rzeszy	32
wschodnie	300

a Ludność uznana za Żydów według hitlerowskich ustaw norymberskich; według *Małego Rocznika Statystycznego Polski wrzesień 1939—czerwiec 1941* szacowana liczba ludności wyznania mojżeszowego według stanu w dniu 31 VIII 1939 r. wynosiła 3 351 tys. *b* Liczba przyjęta na podstawie szacunków dla poszczególnych regionów — straty wśród Żydów szacowano w granicach od 2 682 tys. do 2 767 tys. osób; inne szacunki mówią o stratach od 2,7 mln do 3 mln osób, z tego 2 mln przypada na obozy natychmiastowej zagłady i koncentracyjne, 0,5 mln — na getta i obozy pracy, pozostali byli ofiarami specjalnych grup operacyjnych (Einsatzgruppen).

Tabl. 95 (360). SZACUNEK STRAT WOJENNYCH ŻYDÓW POLSKICH (dok.)

Wyszczególnienie	W tysiącach
Żydzi po wojnie	335—350
w Polsce w 1946 r.	225—240
w innych krajach (poza ZSRR)	110
Żydzi, których los jest nieznany (w tym deportowani do ZSRR)	450—465

Na podstawie: Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, tom II, Warszawa 1970, s. 306—328 (tamże inne szacunki); *Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939—czerwiec 1941*, Londyn 1941 — tłumaczenie Warszawa 1990 r. z oryginału „Concise Statistical Year-book of Poland September 1939—June 1941", s. 10.

Tabl. 96 (361). OBYWATELE POLSCY DEPORTOWANI NA ROBOTY PRZEZ WŁADZE NIEMIECKIE ORAZ ZATRUDNIENI W RZESZY POLSCY JEŃCY WOJENNI W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Wyszczególnienie	W tysiącach
Ogółem	**2 857,5**[a]
Obywatele polscy deportowani na roboty[b]	2 826,5
z Generalnej Guberni	1 297,0
do dnia 7 VII 1944 r. (łącznie z okręgiem białostockim)	1 214,0
z powstania warszawskiego	67,0
w XI i XII 1944 r.	16,0
z ziem wcielonych do Rzeszy	729,5
Polacy	670,0
osoby innych narodowości	36,0
z Kraju Warty do Francji	23,5
z ziem zabużańskich	500,0
b. jeńcy wojenni (którym narzucono status robotnika cywilnego)	300,0
Zatrudnieni w Rzeszy polscy jeńcy wojenni	31,0

a Liczba oparta o różnorakie szacunki. *b* W charakterze robotników cywilnych.

Na podstawie: Cz. Łuczak, *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 161.

Tabl. 97 (362). ROBOTNICY PRZYMUSOWI Z POLSKI ZATRUDNIENI W RZESZY W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Stan w dniu

Daty	Ogółem	Robotnicy z Generalnej Guberni		Robotnicy z ziem wcielonych do Rzeszy
		razem	w tym narodowości ukraińskiej	
	w tysiącach			
1941..... 31 I	798,1	.	.	.
25 IV	872,7	.	.	.
15 IX	1 007,6	.	.	.
1942..... 20 I	1 032,2	.	.	.
20 V	1 194,9	775,3	155,3	419,6
10 X	1 340,3	896,8	194,6	443,5
20 XI	1 344,7	895,9	.	448,8
31 XII	1 372,0	918,1	207,3	453,9
1943.....31 XII	1 577,2	1 054,5	228,8	522,7
1944..... 31 III	1 583,1	1 028,3	.	554,8
30 VI	1 625,2	1 032,7	.	592,5
30 IX	1 662,3	1 053,0	235,2	609,3

Uwaga. Podane liczby oparte są na statystyce zatrudnionych, przez co różnią się od liczby wywiezionych obywateli polskich (niektórzy wywiezieni przebywający na robotach np. przez kilka tygodni mogli nie zostać objęci statystyką zatrudnionych na dany dzień). W tablicy nie ujęto ludności zabużańskiej oraz polskich jeńców wojennych, którzy utracili status jeniecki, ale nie byli uwzględniani w statystyce robotników przymusowych.

Liczby w tablicy zostały potwierdzone przez nowsze obliczenia: według *Deutsche Geschichte 1933–1945*, Olzog Verlag, Monachium 1998, w sierpniu 1944 r. w Rzeszy zatrudnionych było 1 688,1 tys. Polaków.

Na podstawie: Cz. Łuczak, *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 161.

Tabl. 98 (363). OBYWATELE POLSCY REPRESJONOWANI PRZEZ WŁADZE ZSRR W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Rodzaje represji	W tysiącach
Ogółem	**566,1**[a]
1939—1941	
Jeńcy wojenni i internowani	43,1[b]
rozstrzelani (Katyń, Charków, Twer)	14,6
internowani (w niewoli do VIII 1941 r.)	26,0
zmarli i zaginieni	2,5
Aresztowani na Kresach Wschodnich	110,0[c]
w tym na terenie: tzw. Zachodniej Ukrainy	65,0
tzw. Zachodniej Białorusi	43,0
Litwy	1,7
Deportowani[d]	320,0
deportacje: I — 10 II 1940 r.	140,0
II — 13 IV 1940 r.	61,0
III — VI 1940 r.	79,0
IV — VI 1941 r.	40,0
1941—1944	
Aresztowani na terenie ZSRR[e]	3,0
1944—1945	
Internowani[f]	40,0
Aresztowani i deportowani[f]	50,0

a Wiarygodna liczba represjonowanych ustalona w badaniach. *b* Liczba nie obejmuje jeńców zwolnionych do grudnia 1939 r. lub przekazanych Niemcom; szacuje się, że do niewoli rosyjskiej dostało się ok. 240 tys. wojskowych. *c* Spośród ogółu aresztowanych ok. 7,3 tys. zostało rozstrzelanych na mocy tej samej decyzji (z dnia 5 III 1940 r.) co jeńcy z Kozielska, Starobielska i Ostaszkowa. *d* I deportacja objęła głównie osadników wojskowych i pracowników służby leśnej z rodzinami, 82% wywiezionych to Polacy; II deportacja — rodziny jeńców i aresztowanych przez NKWD, głównie Polacy; III deportacja — uchodźców z Polski centralnej i zachodniej; IV deportacja — osoby „klasowo obce", przeprowadzona także wśród obywateli II RP na Litwie. *e* Najczęściej z powodu nieprzyjmowania obywatelstwa ZSRR. *f* Na terenach kontrolowanych przez radzieckie siły bezpieczeństwa.

Na podstawie: *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich. Raport Komisji Ekspertów na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości RP*, Ośrodek „Karta", Warszawa 2000, s. 26.

Lata 1945—2000

Tabl. 99 (364). LUDNOŚĆ NA PODSTAWIE SPISÓW

Daty spisów	Ludność ogółem		Ludność wiejska		Ludność miejska	
	w tys.	na 1 km² powierzchni	w tys.	w % ogółem	w tys.	w % ogółem
14 II 1946	23 930[a]	77	16 109	68,2	7 517	31,8
3 XII 1950	25 008[b]	80	15 009	61,0	9 605	39,0
6 XII 1960	29 776[c]	95	15 200	51,7	14 206	48,3
8 XII 1970	32 642	104	15 578	47,7	17 064	52,3
7 XII 1978	35 061	112	14 911	42,5	20 150	57,5
7 XII 1988	37 879	121	14 704	38,8	23 175	61,2
17 V 1995	38 620	124	14 843	38,4	23 777	61,6

a—c W podziale na ludność wiejską i miejską nie uwzględniono ludności spisanej przez władze wojskowe (skoszarowane wojsko): *a* — 304 tys., *b* — 394 tys., *c* — 370 tys..

Uwaga. W 1946 r. dane na podstawie Powszechnego Sumarycznego Spisu Ludności, w latach 1950—1988 — na podstawie spisów powszechnych, w 1995 r. — na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną.

W 2000 r. ludność na podstawie bilansów (stan w dniu 31 XII) wynosiła 38 644 tys., z tego ludność wiejska stanowiła 38,2%, a ludność miejska — 61,8%; na 1 km² powierzchni przypadały 124 osoby.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 98—99.

Tabl. 100 (365). LUDNOŚĆ WEDŁUG WOJEWÓDZTW

A. W LATACH 1950 I 1970[a]

Województwa	1950	1970	1950	1970	1950	1970
	ogółem w tys.		w tym w miastach w % ogółem		ogółem na 1 km² powierzchni	
Polska	**25 008**[b]	**32 658**	**39,0**[b]	**52,3**	**80**[b]	**104**
M. st. Warszawa	804	1 316	100,0	100,0	1 883	2 936
M. Kraków	x	589	x	100,0	x	2 542
M. Łódź	620	763	100,0	100,0	2 952	3 556
M. Poznań	x	472	x	100,0	x	2 139
M. Wrocław	x	526	x	100,0	x	2 291
Białostockie	955	1 176	22,4	37,2	41	51
Bydgoskie	1 451	1 914	42,5	50,7	69	92
Gdańskie	930	1 469	58,0	69,6	85	133
Katowickie	2 722	3 701	63,2	76,8	290	387
Kieleckie	1 633	1 890	18,3	32,6	85	97
Koszalińskie	518	796	34,1	49,6	29	44
Krakowskie	2 114	2 183	31,0	30,4	136	142
Lubelskie	1 610	1 925	17,7	31,0	64	77
Łódzkie	1 453	1 669	26,5	35,7	87	98
Olsztyńskie	689	980	29,3	41,1	33	46
Opolskie	810	1 059	27,3	42,6	85	111
Poznańskie	2 105	2 193	41,1	39,6	77	82
Rzeszowskie	1 368	1 758	17,1	27,6	73	94
Szczecińskie	529	899	55,9	66,6	42	70
Warszawskie	2 042	2 518	20,5	35,6	70	86
Wrocławskie	1 699	1 977	49,6	55,6	89	103
Zielonogórskie	561	885	37,1	54,2	38	61

a W 1950 r. ludność na podstawie spisu powszechnego według stanu w dniu 3 XII, województwa według podziału administracyjnego obowiązującego w dniu 15 V 1951 r.; w 1970 r. ludność na podstawie bilansów według stanu w dniu 31 XII, województwa według podziału administracyjnego obowiązującego w dniu 1 I 1971 r. *b* W podziale według województw i miast nie uwzględniono ludności spisanej przez władze wojskowe (skoszarowane wojsko) — 394 tys.

Tabl. 100 (365). LUDNOŚĆ WEDŁUG WOJEWÓDZTW (cd.)

B. W LATACH 1975, 1990 I 1998[a]

Stan w dniu 31 XII

Województwa	1975	1990	1998	1975	1990	1998
	w tysiącach			na 1 km² powierzchni		
Polska	**34 185**	**38 183**	**38 667**	**109**	**122**	**124**
Stołeczne warszawskie	2 155	2 422	2 419	568	639	639
Bialskopodlaskie	280	305	309	52	57	58
Białostockie	618	693	701	62	69	70
Bielskie	779	900	927	210	243	250
Bydgoskie	995	1 111	1 137	96	107	110
Chełmskie	221	247	249	57	64	64
Ciechanowskie	399	428	437	63	67	69
Częstochowskie	727	777	780	118	126	126
Elbląskie	423	479	495	69	78	81
Gdańskie	1 249	1 432	1 469	169	194	199
Gorzowskie	434	501	514	51	59	61
Jeleniogórskie	487	518	523	111	118	119
Kaliskie	644	711	725	99	109	111
Katowickie	3 488	3 989	3 895	525	600	586
Kieleckie	1 037	1 127	1 132	113	122	123
Konińskie	426	469	481	83	91	94
Koszalińskie	435	508	528	51	60	62
Krakowskie	1 120	1 232	1 245	344	378	383
Krośnieńskie	422	495	510	74	87	90
Legnickie	414	516	526	103	128	130
Leszczyńskie	343	387	400	83	93	96
Lubelskie	885	1 016	1 027	130	150	151
Łomżyńskie	320	347	353	48	52	53
Łódzkie	1 079	1 139	1 100	710	748	722

a Na podstawie bilansów.

Tabl. 100 (365). LUDNOŚĆ WEDŁUG WOJEWÓDZTW (cd.)

B. W LATACH 1975, 1990 I 1998[a] (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Województwa	1975	1990	1998	1975	1990	1998
	w tysiącach			na 1 km² powierzchni		
Nowosądeckie	599	698	748	107	125	134
Olsztyńskie	662	753	778	54	61	63
Opolskie	971	1 019	1022	114	119	120
Ostrołęckie	362	397	412	56	61	63
Pilskie	417	481	497	51	59	61
Piotrkowskie	583	643	642	93	103	102
Płockie	481	516	520	94	101	102
Poznańskie	1 171	1 334	1364	144	164	167
Przemyskie	374	407	416	85	92	94
Radomskie	678	751	763	93	103	105
Rzeszowskie	610	724	755	139	165	172
Siedleckie	601	651	661	71	77	78
Sieradzkie	387	408	411	79	84	85
Skierniewickie	389	419	424	98	106	107
Słupskie	356	414	430	48	56	58
Suwalskie	415	471	489	40	45	47
Szczecińskie	854	972	995	86	97	100
Tarnobrzeskie	535	599	609	85	95	97
Tarnowskie	578	670	701	139	161	169
Toruńskie	587	659	675	110	123	126
Wałbrzyskie	714	741	733	171	178	176
Włocławskie	403	429	435	92	98	99
Wrocławskie	1 026	1 129	1 137	163	180	181
Zamojskie	472	490	489	68	70	70
Zielonogórskie	580	660	679	66	74	77

a Na podstawie bilansów.

Tabl. 100 (365). LUDNOŚĆ WEDŁUG WOJEWÓDZTW (dok.)

C. W 2000 R.[a]

Stan w dniu 31 XII

Województwa	Ogółem w tys.	W tym w miastach w % ogółem	Ogółem na 1 km² powierzchni
Polska	**38 644**	**61,8**	**124**
Dolnośląskie	2 973	71,5	149
Kujawsko-pomorskie	2 100	62,2	117
Lubelskie	2 232	46,9	89
Lubuskie	1 024	64,7	73
Łódzkie	2 643	64,8	145
Małopolskie	3 234	50,4	214
Mazowieckie	5 072	64,2	143
Opolskie	1 085	52,3	115
Podkarpackie	2 129	41,0	119
Podlaskie	1 221	58,5	61
Pomorskie	2 198	68,3	120
Śląskie	4 848	79,3	394
Świętokrzyskie	1 323	45,8	113
Warmińsko-mazurskie	1 468	60,2	61
Wielkopolskie	3 361	57,7	113
Zachodniopomorskie	1 734	69,6	76

a Na podstawie bilansów.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1959*, Warszawa 1959, s. 37; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 67; *Rocznik Statystyczny 1977*, Warszawa 1977, s. XLVI–XLVII; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. XLVIII–XLIX, 42; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. LX–LXVII; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. LXII–LXV; obliczenia własne.

Tabl. 101 (366). LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU I PŁCI[a]

Stan w dniu 31 XII

A. W TYSIĄCACH

Wiek Płeć	1950	1960	1970	1980	1990	2000
			Ogółem			
Ogółem	**25 035,0**	**29795,2**	**32657,7**	**35 734,9**	**38 183,2**	**38644,2**
0—14 lat	7 374,1	9 985,1	8 662,2	8 707,4	9 522,7	7 272,9
15—59	15 586,8	16 962,0	19 760,9	22 303,9	22 932,7	24 921,1
60 lat i więcej	2 074,1	2 848,1	4 234,6	4 723,6	5 727,8	6 450,2
mężczyźni	11 942,0	14 414,3	15 861,5	17 410,6	18 606,0	18 773,0
0—14 lat	3 736,3	5 092,9	4 427,2	4 453,7	4 870,9	3 731,0
15—59	7 372,5	8 188,8	9 696,4	11 080,5	11 456,1	12 467,8
60 lat i więcej	833,2	1 132,6	1 737,9	1 876,4	2 279,0	2 574,2
kobiety	13 093,0	1 5380,9	16 796,2	18 324,3	19 577,2	1 9871,2
0—14 lat	3 637,8	4 892,2	4 235,0	4 253,7	4 651,8	3 541,9
15—59	8 214,3	8 773,2	10 064,5	11 223,4	11 476,6	12 453,3
60 lat i więcej	1 240,9	1 715,5	2 496,7	2 847,2	3 448,8	3 876,0
0— 4 lata	3 077,7	3 420,2	2 538,0	3 263,7	2 884,4	1 977,8
5— 9	1 996,6	3 520,3	2 733,7	2 916,4	3 385,3	2 426,8
10—14	2 299,8	3 044,6	3 390,5	2 527,3	3 253,0	2 868,4
15—19	2 396,0	1 934,2	3 478,5	2 720,4	2 897,8	3 356,8
20—29	4 534,9	4 517,3	4 846,8	6 669,3	5 102,9	6 065,2
30—39	3 105,2	4 402,8	4 412,5	4 735,2	6 492,3	5 011,4
40—49	3 370,2	2 987,9	4 242,0	4 234,2	4 544,7	6 263,1
50—59	2 180,5	3 119,8	2 781,1	3 944,8	3 895,0	4 224,5
60—64	755,9	1 097,7	1 498,3	1 134,5	1 843,6	1 704,1
65—69	533,7	733,0	1 161,2	1 248,0	1 494,3	1 606,0
70 lat i więcej	784,5	1 017,4	1 575,1	2 341,1	2 389,9	3 140,1

a Na podstawie bilansów.

Tabl. 101 (366). LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU I PŁCI[a] (cd.)

Stan w dniu 31 XII

A. W TYSIĄCACH (dok.)

Wiek	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Miasta						
Razem	**9 243,0**	**14 401,0**	**17 088,0**	**20 978,5**	**23 614,5**	**23 876,5**
0— 4 lata	1 090,1	1 507,7	1 156,1	1 852,3	1 616,7	1 079,8
5— 9	654,4	1 611,4	1 248,7	1 626,7	2 038,8	1 324,1
10—14	685,9	1 374,3	1 610,7	1 322,2	2 007,0	1 650,3
15—19	874,3	993,1	1 978,0	1 520,8	1 850,8	2 082,3
20—29	1 845,2	2 411,8	2 796,3	4 204,4	3 078,4	3 802,7
30—39	1 249,7	2 340,1	2 558,0	3 135,9	4 302,2	3 051,5
40—49	1 296,1	1 449,7	2 319,6	2 607,2	3 094,5	4 159,0
50—59	807,8	1 436,1	1 384,6	2 244,2	2 428,7	2 861,6
60—64	275,9	490,3	723,3	595,9	1 074,6	1 082,9
65—69	194,5	330,6	553,7	655,0	842,7	982,8
70 lat i więcej	269,1	455,9	759,0	1 213,9	1 280,1	1 799,4
Wieś						
Razem	**15 792,0**	**15 394,2**	**15 569,7**	**14 756,4**	**14 568,7**	**14 767,7**
0— 4 lata	1 987,6	1 912,5	1 381,9	1 411,4	1 267,8	898,0
5— 9	1 342,2	1 908,9	1 485,0	1 289,7	1 346,5	1 102,6
10—14	1 613,9	1 670,3	1 779,8	1 205,1	1 245,9	1 218,0
15—19	1 521,7	941,1	1 500,5	1 199,6	1 047,0	1 274,6
20—29	2 689,7	2 105,5	2 050,5	2 464,9	2 024,5	2 262,5
30—39	1 855,5	2 062,7	1 854,5	1 599,3	2 190,1	1 959,9
40—49	2 074,1	1 538,2	1 922,4	1 627,0	1 450,2	2 104,1
50—59	1 372,7	1 683,7	1 396,5	1 700,6	1 466,3	1 362,9
60—64	480,0	607,4	775,0	538,6	769,0	621,2
65—69	339,2	402,4	607,5	593,0	651,6	623,2
70 lat i więcej	515,4	561,5	816,1	1 127,2	1 109,8	1 340,7

a Na podstawie bilansów.

Tabl. 101 (366). LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU I PŁCI[a] (cd.)

Stan w dniu 31 XII

B. W ODSETKACH

Wiek Płeć	1950	1960	1970	1980	1990	2000
			Ogółem			
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
0—14 lat	29,5	33,5	26,6	24,4	24,9	18,8
15—59	62,3	56,9	60,5	62,4	60,1	64,5
60 lat i więcej	8,2	9,6	12,9	13,2	15,0	16,7
mężczyźni	47,7	48,4	48,6	48,7	48,7	48,6
0—14 lat	14,9	17,1	13,6	12,5	12,7	9,7
15—59	29,5	27,5	29,7	31,0	30,0	32,3
60 lat i więcej	3,3	3,8	5,3	5,2	6,0	6,7
kobiety	52,3	51,6	51,4	51,3	51,3	51,4
0—14 lat	14,6	16,4	13,0	11,9	12,2	9,1
15—59	32,8	29,4	30,8	31,4	30,1	32,2
60 lat i więcej	4,9	5,8	7,6	8,0	9,0	10,0
0— 4 lata	12,3	11,5	7,8	9,1	7,5	5,1
5— 9	8,0	11,8	8,4	8,2	8,9	6,3
10—14	9,2	10,2	10,4	7,1	8,5	7,4
15—19	9,6	6,5	10,7	7,6	7,6	8,7
20—29	18,1	15,1	14,8	18,7	13,4	15,7
30—39	12,4	14,7	13,5	13,2	17,0	13,0
40—49	13,4	10,1	13,0	11,8	11,9	16,2
50—59	8,8	10,5	8,5	11,0	10,2	10,9
60—64	3,0	3,7	4,6	3,2	4,8	4,4
65—69	2,1	2,5	3,5	3,5	3,9	4,2
70 lat i więcej	3,1	3,4	4,8	6,6	6,3	8,1

a Na podstawie bilansów.

Tabl. 101 (366). LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU I PŁCI[a] (dok.)

Stan w dniu 31 XII

B. W ODSETKACH (dok.)

Wiek	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Miasta						
Razem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
0— 4 lata	11,8	10,5	6,8	8,8	6,8	4,5
5— 9	7,1	11,2	7,3	7,8	8,6	5,5
10—14	7,4	9,5	9,4	6,3	8,5	6,9
15—19	9,5	6,9	11,6	7,3	7,8	8,7
20—29	20,0	16,7	16,4	20,0	13,0	15,9
30—39	13,5	16,2	15,0	14,9	18,2	12,8
40—49	14,0	10,1	13,6	12,4	13,1	17,4
50—59	8,7	10,0	8,1	10,7	10,3	12,0
60—64	3,0	3,4	4,2	2,8	4,6	4,5
65—69	2,1	2,3	3,2	3,1	3,6	4,1
70 lat i więcej	2,9	3,2	4,4	5,8	5,4	7,5
Wieś						
Razem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
0— 4 lata	12,6	12,4	8,9	9,6	8,7	6,1
5— 9	8,5	12,4	9,5	8,7	9,2	7,5
10—14	10,2	10,9	11,4	8,2	8,5	8,2
15—19	9,6	6,1	9,6	8,1	7,2	8,6
20—29	17,0	13,7	13,2	16,7	13,9	15,3
30—39	11,8	13,4	11,9	10,8	15,0	13,3
40—49	13,1	10,0	12,3	11,0	10,0	14,2
50—59	8,7	10,9	9,0	11,5	10,1	9,2
60—64	3,0	3,9	5,0	3,7	5,3	4,2
65—69	2,1	2,6	3,9	4,0	4,5	4,2
70 lat i więcej	3,3	3,6	5,2	7,6	7,6	9,1

a Na podstawie bilansów.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 75; *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 36; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 42; *Demografia 1991*, Warszawa 1991, s. 44—45, *Rocznik Demograficzny 2001*, Warszawa 2001, s. 66; obliczenia własne.

Tabl. 102 (367). LICZBA KOBIET NA 100 MĘŻCZYZN WEDŁUG GRUP WIEKU[a]

Stan w dniu 31 XII

Grupy wieku	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Ogółem	**109,6**	**106,7**	**105,9**	**105,2**	**105,2**	**105,9**
0—14 lat	97,4	96,1	95,7	95,5	95,5	94,9
15—59	111,4	107,1	103,8	101,3	100,2	99,9
60 lat i więcej	148,9	151,5	143,7	151,7	151,3	150,6

a Na podstawie bilansów.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 11; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 40; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 100; obliczenia własne.

Tabl. 103 (368). MIASTA I LUDNOŚĆ W MIASTACH[a]

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie		Ogółem	Grupy miast według liczby ludności						
			poniżej 5 000	5 000—9 999	10 000—19 999	20 000—49 999	50 000—99 999	100 000—199 999	200 000 i więcej
Miasta	1946	703	436	132	71	43	10	7	4
	1950	706	393	159	76	50	12	11	5
	1960[b]	889	405	236	138	68	20	13	9
	1970	889	359	220	162	97	27	14	10
	1980	804	264	185	169	111	38	22	15
	1990	830	257	177	177	128	48	23	20
	2000	880	287	181	183	137	50	23	19
Ludność w miastach[c] w tys.	1946	7 459	1 126	938	964	1 235	785	868	1 543
	1950	9 605	1 066	1 113	1 034	1 523	832	1 640	2 397
	1960[b]	14 206	1 208	1 652	1 880	2 081	1 273	1 885	4 227
	1970	17 088	1 099	1 571	2 243	2 916	1 871	2 193	5 195
	1980	20 979	787	1 283	2 392	3 466	2 614	3 090	7 347
	1990	23 615	803	1 252	2 552	3 963	3 231	3 013	8 801
	2000	23 876	883	1 285	2 680	4 222	3 359	3 044	8 403

a W latach 1960 i 1970 miasta i ludność w miastach podano łącznie z osiedlami. *b* Według podziału administracyjnego z dnia 1 I 1962 r. (w podziale administracyjnym z dnia 31 XII 1960 r. liczba miast wynosiła 745, a osiedli 148 — razem 893). c Na podstawie bilansów; w latach 1946, 1950 i 1960 — na podstawie spisów powszechnych, bez ludności spisanej przez władze wojskowe.

Uwaga. W 1946 r. liczba ludności miejskiej (dane spisu powszechnego z dnia 14 II) według *Rocznika Statystycznego 1947* wynosiła 7 459 tys., według późniejszych roczników — 7 517 tys.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 20; *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 14, 21—27; *Rocznik Statystyczny 1961*, Warszawa 1961, s. 20—21; *Rocznik Statystyczny 1977*, Warszawa 1977, s. 30; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 45; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 105.

Tabl. 104 (369). LUDNOŚĆ DUŻYCH MIAST[a]

Stan w dniu 31 XII

Miasta	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000
	w tysiącach						
Warszawa	479	804	1 139	1 316	1 596	1 656	1 610
Białystok	57	69	121	169	224	271	286
Bielsko-Biała	46	57	87	106	164	181	179
Bydgoszcz	135	163	232	282	349	382	385
Bytom	93	174	183	188	234	231	202
Chorzów	111	130	147	152	150	132	120
Częstochowa	101	112	165	188	235	258	256
Dąbrowa Górnicza	28	32	56	62	141	137	130
Elbląg	21	48	77	90	110	126	130
Gdańsk	118	195	287	366	457	465	457
Gdynia	78	104	150	192	236	252	255
Gliwice	96	120	150	172	198	214	209
Gorzów Wielkopolski	20	33	59	75	106	124	126
Grudziądz	37	45	65	76	90	102	102
Jastrzębie-Zdrój	.	2	3	25	99	104	101
Kalisz	48	56	71	82	99	106	108
Katowice	128	225	270	305	355	367	341
Kielce	50	61	94	127	185	214	211
Koszalin	17	19	44	65	94	109	112
Kraków	299	344	481	590	716	751	742
Legnica	24	39	64	76	90	105	109
Lublin	99	117	181	239	304	351	356
Łódź	497	620	711	763	836	848	793
Olsztyn	29	44	68	95	133	163	174
Opole	28	39	67	87	117	128	129
Płock	29	33	44	72	103	123	131
Poznań	268	321	408	472	553	590	575
Radom	69	80	130	160	191	229	231
Ruda Śląska	19	110	132	143	159	171	154
Rybnik	23	27	34	44	123	144	144
Rzeszów	29	28	63	83	121	153	163
Słupsk	34	33	53	69	86	101	102
Sosnowiec	78	96	132	145	246	259	241
Szczecin	73	179	269	338	388	413	416
Tarnów	33	37	71	86	105	121	122

a Dane dotyczą miast, które w 2000 r. liczyły 100 tys. i więcej ludności; ludność na podstawie bilansów, w każdorazowych granicach administracyjnych miast.

Tabl. 104 (369). LUDNOŚĆ DUŻYCH MIAST[a] (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Miasta	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000
	w tysiącach						
Toruń	68	81	105	130	174	202	204
Tychy	.	13	50	72	167	192	131
Wałbrzych	73	94	120	125	134	141	135
Włocławek	48	52	63	77	107	122	123
Wrocław	171	309	432	526	618	643	634
Zabrze	104	172	190	197	196	205	198
Zielona Góra	16	32	54	74	101	114	119

a Dane dotyczą miast, które w 2000 r. liczyły 100 tys. i więcej ludności; ludność na podstawie bilansów, w każdorazowych granicach administracyjnych miast.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 21–27; *Rocznik Statystyczny 1963*, Warszawa 1963, s. 23–25; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 72–74; *Rocznik Statystyczny 1983*, Warszawa 1983, s. 39–41; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 46–48; *Miasta w liczbach 1999–2000*, Warszawa 2002, s. 10–48.

Tabl. 105 (370). RUCH NATURALNY LUDNOŚCI

Lata	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony		Przyrost naturalny
							ogółem	w tym niemowląt[a]	
	w tysiącach				na 1 000 ludności				
1946[b]	281,9	622,5	241,8	380,7	11,9	26,2	10,2	119,8	16,0
1950	267,1	763,1	288,7	474,4	10,8	30,7	11,6	111,2	19,1
1960	244,2	669,5	224,2	445,3	8,2	22,6	7,6	54,8	15,0
1970	280,3	547,8	268,6	279,2	8,5	16,8	8,3	36,7	8,5
1980	307,4	695,8	353,2	342,6	8,6	19,5	9,9	25,5	9,6
1990	255,4	547,7	390,3	157,4	6,7	14,3	10,2	19,3	4,1
2000	211,2	378,3	368,0	10,3	5,5	9,8	9,5	8,1	0,3

a Na 1 000 urodzeń żywych. *b* Dane szacunkowe.

Uwaga. Od 1994 r. stosuje się w Polsce definicję urodzenia i zgonu noworodka rekomendowaną przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), zbieżną z definicją obowiązującą w Polsce do 1962 r. W tablicy według nowej definicji podaje się dane o urodzeniach i zgonach (w tym niemowląt) od 1970 r. (wartości bezwzględne oraz przeliczenia na 1 000 ludności i na 1 000 urodzeń żywych).

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 31; *Rocznik Demograficzny 2002*, Warszawa 2002, s. XXXIV–XXXVI.

Tabl. 106 (371). MIGRACJE WEWNĘTRZNE LUDNOŚCI NA POBYT STAŁY

Wyszczególnienie	1951—1960	1961—1970	1971—1980	1981—1990	1991—1995	1996—2000
			W tysiącach			
O g ó ł e m	**13 622,4**	**9 355,0**	**8 933,0**	**6 710,4**	**2 313,9**	**2 096,6**
Miasta:						
napływ[a]	6 961,7	4 644,9	5 460,7	4 196,5	1 424,6	1 176,6
odpływ[b]	5 913,7	3 444,3	3 455,3	2 852,5	1 106,7	1 130,3
Wieś:						
napływ[a]	6 660,7	4 710,1	3 472,3	2 513,9	889,3	920,0
odpływ[b]	7 708,7	5 910,7	5 477,7	3 857,9	1 207,2	966,3
Saldo migracji w miastach	+1 048,0	+1 200,6	+2 005,4	+1 344,0	+317,9	+46,3
			Na 1 000 ludności			
Saldo migracji w miastach	+8,7	+7,6	+10,5	+6,1	+2,7	+0,4

a Zameldowania. *b* Wymeldowania.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 32; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 54; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 116.

Tabl. 107 (372). MIGRACJE ZAGRANICZNE LUDNOŚCI NA POBYT STAŁY

Wyszczególnienie	1946—1950	1951—1960	1961—1970	1971—1980	1981—1990	1991—1995	1996—2000
	w tysiącach						
Imigranci	1 499,9	277,7	24,3	16,3	17,3	32,5	40,4
Emigranci	2 543,6	377,4	223,8	225,7	266,7	112,7	112,2
Saldo migracji	–1 043,7	–99,7	–199,5	–209,4	–249,4	–80,2	–71,8

Uwaga. Imigracja do Polski w latach 1946—1950 obejmuje również repatriacje i przesiedlenia. Według danych Państwowego Urzędu Repatriacyjnego od lipca 1945 r. do marca 1947 r. zachodnią granicę przekroczyło 1 218,2 tys. repatriantów i reemigrantów (w tym 656,2 tys. w 1945 r.). Z ZSRR repatriacja i przesiedlenia objęły: w 1944 r. — 117,2 tys. osób, w 1945 r. — 723,5 tys., w 1946 r. — 644,4 tys., w 1947 r. — 0,5 tys. Na emigrację z Polski składały się m.in. wysiedlenia Niemców (od lutego 1946 r. do kwietnia 1947 r. — 1 682,4 tys. osób) oraz wysiedlenia ludności ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej (do 31 XII 1945 r. — 341,7 tys. osób, w 1946 r. — 176,5 tys.). Według najnowszych danych z Polski przesiedlono łącznie 516 tys. osób, z tego: na Ukrainę — ok. 480 tys., na Białoruś — 36 tys., na Litwę — 14 osób. Do Polski przesiedlono: z Ukrainy — 790 tys., z Białorusi — 230 tys., z Litwy — 170 tys., tj. łącznie 1 190 tys. osób. Z kolei liczbę wysiedlonych z Polski w latach 1945—1950 Niemców szacuje się na 3 155,6 tys.

Na podstawie: D. Matelski, *Niemcy w Polsce XX wieku*, Warszawa-Poznań 1999, s. 225—228; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 32; *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 28—31; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 54; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 117—118; *Teczka specjalna J. W. Stalina*, Warszawa 1998, s. 543—546.

NARODOWOŚCI I WYZNANIA

Lata 1918—1939

Tabl. 108 (373). LUDNOŚĆ WEDŁUG NARODOWOŚCI NA PODSTAWIE SPISU 1921 R.

Wyszczególnienie	W % ogółu ludności — narodowość					
	polska	rusińska (ukraińska)	białoruska	niemiecka	żydowska	inna i niewiadoma
Polska	**69,2**	**14,3**	**3,9**	**3,9**	**7,8**	**0,9**
M. st. Warszawa	72,3	0,1	0,0	0,1	26,9	0,6
Województwa centralne:						
warszawskie	89,8	0,0	0,0	2,3	7,8	0,1
łódzkie	83,2	0,0	0,0	4,6	12,0	0,2
kieleckie	91,3	0,0	0,0	0,1	8,5	0,1
lubelskie	85,4	3,0	0,1	0,5	10,9	0,1
białostockie[a]	76,8	0,0	9,1	0,3	12,5	1,3
Województwa wschodnie:						
okręg wileński	57,9	0,0	25,7	0,0	8,1	8,3
powiaty objęte spisem[b]	46,7	0,0	47,3	0,0	3,9	2,1
powiaty nieobjęte spisem[c]	68,7	0,0	4,9	0,0	12,3	14,1
nowogródzkie	53,9	0,0	37,7	0,0	6,8	1,6
poleskie	24,3	17,7	42,6	0,1	10,4	4,9
wołyńskie	16,8	68,4	0,1	1,7	10,5	2,5
Województwa zachodnie:						
poznańskie	83,1	0,0	0,0	16,7	0,1	0,1
pomorskie	81,0	0,0	0,0	18,7	0,1	0,2
śląskie[d]	70,6	0,0	0,0	28,3	0,4	0,7
Województwa południowe:						
krakowskie	93,0	2,5	0,0	0,5	3,9	0,1
lwowskie	56,6	35,9	0,0	0,5	7,0	0,0

a W tym 2 542 mieszkańców gminy Marcinkańce według spisu z 1919 r. *b* Brasław, Duniłowicze, Dzisna, Wilejka. *c* Miasto Wilno, powiaty: Oszmiana, Święciany, Wilno—Troki. *d* Ludność podzielona według udziału procentowego wynikającego ze spisu 1910 r.

Tabl. 108 (373). LUDNOŚĆ WEDŁUG NARODOWOŚCI NA PODSTAWIE SPISU 1921 R. (dok.)

Wyszczególnienie	W % ogółu ludności — narodowość					
	polska	rusińska (ukraińska)	białoruska	niemiecka	żydowska	inna i niewiadoma
Województwa południowe (dok.):						
stanisławowskie	22,2	69,8	0,0	1,2	6,8	0,0
tarnopolskie	45,0	50,0	0,0	0,2	4,8	0,0
Ludność spisana przez władze wojskowe[e]	89,8	3,8	0,3	0,3	1,7	4,1[f]

e Dotyczy skoszarowanego wojska, jeńców i internowanych. *f* W tym 3,9% stanowiła narodowość rosyjska.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924*, Warszawa 1925, s. 12—17; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926*, Warszawa 1927, s. 25—26.

Tabl. 109 (374). LUDNOŚĆ WEDŁUG JĘZYKA OJCZYSTEGO NA PODSTAWIE SPISU 1931 R.

Województwa Miasta Wieś	W % ogółu ludności — język ojczysty							
	polski	ukraiński	ruski	białoruski	rosyjski	niemiecki	żydowski z hebrajskim	inny i niewiadomy
Polska	**68,9**	**10,1**	**3,8**	**3,1**	**0,4**	**2,3**	**8,6**	**2,8**
miasta	68,3	2,2	1,1	0,4	0,6	2,6	24,3	0,5
wieś	69,1	13,1	4,9	4,1	0,4	2,2	2,6	3,6
M. st. Warszawa	70,5	0,1	0,0	0,0	0,3	0,2	28,5	0,4
Województwa centralne:								
warszawskie	88,1	0,0	0,0	0,0	0,1	2,9	8,5	0,4
miasta	69,6	0,0	0,0	0,0	0,1	0,7	29,3	0,3
wieś	93,6	0,0	0,0	0,0	0,1	3,6	2,3	0,4
łódzkie	80,1	0,1	0,0	0,0	0,1	5,9	13,6	0,2
miasta	62,6	0,0	0,0	0,0	0,1	7,3	29,8	0,2
wieś	92,7	0,1	0,0	0,0	0,0	4,9	2,0	0,3
kieleckie	89,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	10,4	0,1
miasta	70,3	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	29,3	0,2
wieś	95,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	3,9	0,1
lubelskie	85,6	2,6	0,4	0,1	0,1	0,6	10,5	0,1
miasta	61,8	0,2	0,0	0,0	0,2	0,1	37,5	0,2
wieś	90,6	3,0	0,5	0,1	0,1	0,8	4,8	0,1
białostockie	71,9	0,2	0,0	12,5	2,1	0,5	11,9	0,9[a]
miasta	56,9	0,1	0,0	1,5	2,6	0,7	38,0	0,2
wieś	76,7	0,2	0,0	16,0	2,0	0,4	3,6	1,1
Województwa wschodnie:								
wileńskie	59,7	0,0	0,1	22,7	3,4	0,1	8,5	5,5[b]
miasta	63,0	0,1	0,0	3,0	3,7	0,2	28,9	1,1
wieś	58,8	0,0	0,1	27,8	3,3	0,1	3,3	6,6

a, *b* W tym język litewski: *a* — 0,8%, *b* — 5,2%.

Tabl. 109 (374). LUDNOŚĆ WEDŁUG JĘZYKA OJCZYSTEGO NA PODSTAWIE SPISU 1931 R. (dok.)

Województwa Miasta Wieś	W % ogółu ludności — język ojczysty							
	polski	ukraiński	ruski	białoruski	rosyjski	niemiecki	żydowski z hebrajskim	inny i niewiadomy
Województwa wschodnie (dok.):								
nowogródzkie	52,4	0,0	0,1	39,1	0,7	0,0	7,3	0,4
miasta	45,4	0,1	0,1	11,4	2,4	0,2	40,3	0,1
wieś	53,2	0,0	0,1	42,1	0,4	0,0	3,7	0,5
poleskie	14,5	4,8	—	6,6	1,4	0,1	10,0	62,6[c]
miasta	29,7	0,5	—	3,7	5,3	0,1	48,8	11,9
wieś	12,2	5,4	—	7,1	0,9	0,1	4,1	70,2
wołyńskie	16,6	68,0	0,4	0,1	1,1	2,3	9,9	1,6[d]
miasta	27,5	16,1	0,2	0,1	5,3	1,1	48,6	1,1
wieś	15,1	75,2	0,4	0,1	0,6	2,4	4,5	1,7
Województwa zachodnie:								
poznańskie	90,5	0,0	0,0	0,0	0,0	9,2	0,2	0,1
miasta	94,0	0,1	0,0	0,0	0,0	5,4	0,4	0,1
wieś	88,2	0,0	0,0	0,0	0,0	11,7	0,0	0,1
pomorskie	89,8	0,0	0,0	0,0	0,0	9,8	0,2	0,2
miasta	92,4	0,1	0,0	0,0	0,1	6,7	0,5	0,2
wieś	88,5	0,0	0,0	0,0	0,0	11,2	0,0	0,3
śląskie	92,3	0,0	0,0	0,0	0,0	7,0	0,5	0,2[e]
miasta	85,5	0,0	0,0	0,0	0,0	12,9	1,4	0,2
wieś	95,6	0,0	0,0	0,0	0,0	4,2	0,1	0,1
Województwa południowe:								
krakowskie	91,3	0,1	2,5	0,0	0,0	0,4	5,6	0,1
miasta	79,3	0,2	0,2	0,0	0,0	0,9	19,2	0,2
wieś	95,3	0,1	3,3	0,0	0,0	0,2	1,0	0,1
lwowskie	57,7	18,5	15,6	0,0	0,0	0,4	7,5	0,3
miasta	63,5	7,4	4,7	0,0	0,1	0,4	23,7	0,2
wieś	55,8	22,2	19,2	0,0	0,0	0,4	2,1	0,3
stanisławowskie	22,4	46,9	22,0	0,0	0,0	1,1	7,4	0,2
miasta	40,8	18,7	11,0	0,0	0,0	1,9	27,4	0,2
wieś	17,9	53,9	24,7	0,0	0,0	0,9	2,4	0,2
tarnopolskie	49,3	25,1	20,4	0,0	0,0	0,2	4,9	0,1
miasta	58,3	10,3	9,3	0,0	0,0	0,1	21,9	0,1
wieś	47,4	28,1	22,7	0,0	0,0	0,2	1,5	0,1

c—*e* W tym: *c* — język „tutejszy" — 62,5%, *d* — język czeski — 1,5%, *e* — język czeski — 0,0%.

Uwaga. W Powszechnym Spisie Ludności 1931 r. nie było pytania o narodowość, tylko o język i wyznanie. Szacunku struktury ludności według narodowości w 1931 r. dokonał J. Tomaszewski. Według jego obliczeń Polacy stanowili 64,7% ogółu ludności, Ukraińcy — 16,0%, Żydzi — 9,8%, Białorusini — 6,1%, Niemcy — 2,4%, Rosjanie — 0,4%, Litwini — 0,3%, Czesi — 0,1%, inni — 0,2%.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1937*, Warszawa 1937, s. 22; J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985, s. 25—36.

Tabl. 110 (375). LUDNOŚĆ WEDŁUG WYZNANIA NA PODSTAWIE SPISU 1921 R.

Wyszczególnienie	W % ogółu ludności — wyznanie					
	rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	prawo-sławne	ewange-lickie[a]	mojżeszowe	inne i niewiadome
Polska	**63,8**	**11,2**	**10,5**	**3,7**	**10,5**	**0,3**
M.st. Warszawa	63,8	0,1	0,6	1,9	33,1	0,5
Województwa centralne:						
warszawskie	85,4	0,0	0,2	4,2	9,6	0,6
łódzkie	77,0	0,0	0,2	7,7	14,5	0,6
kieleckie	87,6	0,0	0,1	0,4	11,9	0,0
lubelskie	77,6	0,1	7,3	0,9	13,8	0,3
białostockie[b]	68,6	0,0	15,1	1,0	14,8	0,5
Województwa wschodnie:						
okręg wileński	61,2	0,0	26,9	0,1	9,4	2,4
powiaty objęte spisem[c]	42,1	0,0	48,4	0,1	5,9	3,5
powiaty nieobjęte spisem[d]	79,4	—	6,2	0,2	12,8	1,4
nowogródzkie	39,5	0,0	51,1	0,1	9,0	0,3
poleskie	7,8	0,0	79,2	0,4	12,6	0,0
wołyńskie	11,6	0,0	74,2	2,7	11,5	0,0
Województwa zachodnie:						
poznańskie	82,9	0,1	0,1	16,4	0,5	0,0
pomorskie	79,6	0,0	0,1	19,9	0,3	0,1
śląskie[e]	89,2	0,0	0,0	9,2	1,5	0,1
Województwa południowe:						
krakowskie	89,3	2,6	0,1	0,3	7,7	0,0
lwowskie	46,5	41,4	0,1	0,5	11,5	0,0
stanisławowskie	14,5	73,9	0,1	0,8	10,7	0,0
tarnopolskie	31,3	59,4	0,1	0,2	9,0	0,0
Ludność spisana przez władze wojskowe[f]	85,7	0,6	7,9	1,2	4,5	0,1

a Augsburskie, reformowane i unijne. *b* W tym 2 542 mieszkańców gminy Marcinkańce według spisu z 1919 r. *c* Brasław, Duniłowicze, Dzisna, Wilejka. *d* Miasto Wilno, powiaty: Oszmiana, Święciany, Wilno—Troki. *e* Ludność podzielona według udziału procentowego wynikającego ze spisu 1910 r. *f* Dotyczy skoszarowanego wojska, jeńców i internowanych.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924*, Warszawa 1925, s. 12—17; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926*, Warszawa 1927, s. 25—26.

Tabl. 111 (376). LUDNOŚĆ WEDŁUG WYZNANIA NA PODSTAWIE SPISU 1931 R.

Województwa Miasta Wieś	W % ogółu ludności — wyznanie							
	rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	prawo-sławne	ewange-lickie[a]	mojże-szowe	inne chrześci-jańskie	inne niechrze-ścijańskie	niewia-dome
Polska	**64,8**	**10,4**	**11,8**	**2,6**	**9,8**	**0,5**	**0,0**	**0,1**
miasta	63,7	3,7	2,2	2,8	27,3	0,2	0,0	0,1
wieś	65,1	13,0	15,4	2,5	3,2	0,6	0,0	0,2
M.st. Warszawa	66,9	0,1	0,8	1,8	30,1	0,1	0,0	0,2
Województwa centralne:								
warszawskie	86,5	0,0	0,2	3,7	8,7	0,7	0,0	0,2
miasta	67,7	0,0	0,3	2,0	29,7	0,2	0,0	0,1
wieś	92,2	0,0	0,1	4,3	2,4	0,8	0,0	0,2
łódzkie	77,6	0,0	0,2	7,1	14,4	0,6	0,0	0,1
miasta	59,9	0,1	0,3	7,9	31,2	0,5	0,0	0,1
wieś	90,4	0,0	0,1	6,5	2,2	0,6	0,0	0,2
kieleckie	88,3	0,1	0,1	0,4	10,8	0,1	0,0	0,2
miasta	69,0	0,1	0,2	0,4	30,2	0,0	0,0	0,1
wieś	95,0	0,0	0,0	0,4	4,2	0,1	0,0	0,3
lubelskie	76,9	0,1	8,5	0,9	12,8	0,6	0,0	0,2
miasta	54,1	0,1	1,5	0,3	43,7	0,1	0,0	0,2
wieś	81,8	0,1	10,0	1,1	6,2	0,6	0,0	0,2
białostockie	67,8	0,1	18,5	0,9	12,0	0,5	0,1	0,1
miasta	53,0	0,1	6,9	1,3	38,4	0,1	0,1	0,1
wieś	72,5	0,1	22,2	0,8	3,6	0,7	0,0	0,1
Województwa wschodnie:								
wileńskie	62,5	0,1	25,4	0,3	8,7	2,7	0,2	0,1
miasta	60,8	0,1	7,5	0,8	29,2	1,1	0,4	0,1
wieś	62,9	0,1	30,1	0,1	3,4	3,1	0,2	0,1
nowogródzkie	40,2	0,2	51,3	0,1	7,8	0,1	0,2	0,1
miasta	37,2	0,1	18,6	0,4	42,6	0,1	1,0	0,0
wieś	40,5	0,2	54,8	0,1	4,1	0,1	0,1	0,1
poleskie	11,0	0,2	77,4	0,5	10,1	0,8	0,0	0,0
miasta	25,2	0,3	24,7	0,4	49,2	0,2	0,0	0,0
wieś	8,9	0,1	85,4	0,5	4,2	0,9	0,0	0,0
wołyńskie	15,7	0,5	69,8	2,6	10,0	1,3	0,0	0,1
miasta	25,3	0,4	23,5	1,4	49,1	0,3	0,0	0,0
wieś	14,4	0,5	76,2	2,7	4,6	1,5	0,0	0,1

a Augsburskie, reformowane i unijne.

Tabl. 111 (376). LUDNOŚĆ WEDŁUG WYZNANIA NA PODSTAWIE SPISU 1931 R. (dok.)

Województwa Miasta Wieś	W % ogółu ludności — wyznanie							
	rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	prawo-sławne	ewange-lickie[a]	mojże-szowe	inne chrześci-jańskie	inne niechrze-ścijańskie	niewia-dome
Województwa zachodnie:								
poznańskie	89,6	0,1	0,1	9,7	0,3	0,1	0,0	0,1
miasta	93,4	0,1	0,2	5,3	0,8	0,1	0,0	0,1
wieś	87,0	0,1	0,0	12,6	0,1	0,1	0,0	0,1
pomorskie	89,7	0,1	0,1	9,3	0,3	0,3	0,0	0,2
miasta	92,4	0,1	0,3	5,9	0,9	0,2	0,0	0,2
wieś	88,4	0,1	0,0	11,0	0,1	0,3	0,0	0,1
śląskie	92,3	0,1	0,0	5,9	1,5	0,1	0,0	0,1
miasta	89,2	0,1	0,1	6,5	3,9	0,1	0,0	0,1
wieś	93,8	0,0	0,0	5,7	0,3	0,1	0,0	0,1
Województwa południowe:								
krakowskie	89,0	2,3	0,5	0,3	7,6	0,0	0,0	0,3
miasta	73,6	0,6	0,1	0,7	24,8	0,1	0,0	0,1
wieś	94,2	2,8	0,7	0,2	1,7	0,0	0,0	0,4
lwowskie	46,3	41,7	0,3	0,4	11,0	0,1	0,0	0,2
miasta	47,9	17,8	0,3	0,6	33,2	0,1	0,0	0,1
wieś	45,8	49,6	0,3	0,4	3,6	0,1	0,0	0,2
stanisławowskie	16,6	72,9	0,1	0,8	9,5	0,0	0,0	0,1
miasta	29,4	33,8	0,1	1,7	34,8	0,1	0,0	0,1
wieś	13,4	82,7	0,1	0,6	3,1	0,0	0,0	0,1
tarnopolskie	36,7	54,5	0,1	0,2	8,4	0,1	0,0	0,0
miasta	37,7	27,2	0,2	0,2	34,7	0,0	0,0	0,0
wieś	36,5	60,1	0,1	0,2	3,0	0,1	0,0	0,0

a Augsburskie, reformowane i unijne.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1937*, Warszawa 1937, s. 24; J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985, s. 25—36.

Tabl. 112 (377). LUDNOŚĆ WIĘKSZYCH MIAST WEDŁUG WYZNANIA[a]

Lata Miasta	W % ogółu ludności — wyznanie							
	rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	prawo-sławne	ewange-lickie[b]	mojże-szowe	inne chrześci-jańskie	inne niechrze-ścijańskie	niewia-dome
Warszawa 1921	63,9	0,0	0,6	1,9	33,1	0,1	0,0	0,4
1931	66,9	0,1	0,8	1,8	30,1	0,1	0,0	0,2
Łódź 1921	53,5	0,0	0,4	10,8	34,6	0,5	0,0	0,2
1931	56,3	0,1	0,3	9,3	33,5	0,4	0,0	0,1

a W latach 1921 i 1931 dane na podstawie powszechnych spisów ludności. *b* Augsburskie, reformowane i unijne.

Tabl. 112 (377). LUDNOŚĆ WIĘKSZYCH MIAST WEDŁUG WYZNANIA[a] (dok.)

Lata Miasta		W % ogółu ludności — wyznanie							
		rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	prawo-sławne	ewange-lickie[b]	mojże-szowe	inne chrześci-jańskie	inne niechrze-ścijańskie	niewia-dome
Lwów	1921	51,0	12,4	0,3	1,2	35,1	0,0	0,0	0,0
	1931	50,3	16,0	0,4	1,2	31,9	0,1	0,0	0,1
Poznań	1921	93,3	0,1	0,1	5,3	1,2	0,0	—	0,0
	1931	96,1	0,2	0,2	2,6	0,8	0,1	0,0	0,0
Kraków	1921	74,2	0,4	0,3	0,4	24,6	0,0	0,0	0,1
	1931	72,7	0,7	0,1	0,5	25,8	0,1	0,0	0,1
Wilno	1931	64,5	0,2	4,8	0,9	28,1	1,1	0,3	0,1
Katowice	1931	89,7	0,2	0,2	5,0	4,5	0,2	0,0	0,2
Gdynia	1921	92,3	—	—	7,7	—	0,0	—	—
	1936	95,8	0,4	0,5	1,2	1,9	0,0	0,0	0,2

a W latach 1921 i 1931 dane na podstawie powszechnych spisów ludności. *b* Augsburskie, reformowane i unijne.

Uwaga. W Powszechnym Spisie Ludności 1931 r. na język polski jako ojczysty wskazało: w Warszawie — 70,5% mieszkańców, w Łodzi — 59,0%, we Lwowie — 63,5%, w Poznaniu — 96,6%, w Krakowie — 78,1%, w Wilnie — 65,9%, w Katowicach — 84,9%, w Gdyni (dane dla 1936 r.) — 98,3%.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 37—38.

Tabl. 113 (378). LUDNOŚĆ[a] WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA I WAŻNIEJSZYCH WYZNAŃ NA PODSTAWIE SPISU 1931 R.

Wyznania	Ogółem	Rolnictwo[b]	Górnictwo i przemysł	Handel i ubezpie-czenia	Komuni-kacja i transport	Szkol-nictwo i kultura	Służba domowa	Pozostałe działy i inni[c]
	W tysiącach							
Ogółem	**31 915,8**	**19 346,9**	**6 177,9**	**1 943,2**	**1 153,1**	**338,1**	**441,1**	**2 515,5**
w tym:								
Rzymskokatolickie	20 670,1	12 161,7	4 317,9	712,3	942,1	233,1	342,9	1 960,1
Greckokatolickie	3 336,2	2 940,4	193,4	23,2	31,4	13,5	38,3	96,0
Prawosławne	3 762,5	3 475,7	127,9	22,7	24,6	7,9	23,6	80,1
Ewangelickie[d]	835,2	494,2	198,3	40,1	13,0	9,9	12,4	67,3
Mojżeszowe	3 113,9	125,1	1 313,3	1 140,5	139,4	72,6	22,5	300,5

a Bez ludności spisanej przez władze wojskowe (191,5 tys.). *b* Bez ogrodnictwa, rybactwa i leśnictwa. *c* Grupa „inni" obejmuje: osoby utrzymujące się bez pracy zarobkowej (emeryci, renciści, kapitaliści, osoby przebywające w przytułkach, więzieniach itp.) oraz osoby o zawodzie nieokreślonym i niewiadomym. *d* Augsburskie, reformowane i unijne.

Tabl. 113 (378). LUDNOŚĆ[a] WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA I WAŻNIEJSZYCH WYZNAŃ NA PODSTAWIE SPISU 1931 R. (dok.)

Wyznania	Ogółem	Rolnictwo[b]	Górnictwo i przemysł	Handel i ubezpieczenia	Komunikacja i transport	Szkolnictwo i kultura	Służba domowa	Pozostałe działy i inni[c]
				W odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**60,6**	**19,3**	**6,1**	**3,6**	**1,0**	**1,5**	**7,9**
w tym:								
Rzymskokatolickie	100,0	58,8	20,9	3,4	4,6	1,1	1,7	9,5
Greckokatolickie..	100,0	88,1	5,8	0,7	1,0	0,4	1,1	2,9
Prawosławne	100,0	92,4	3,4	0,6	0,7	0,2	0,6	2,1
Ewangelickie[d]	100,0	59,2	23,7	4,8	1,6	1,2	1,5	8,0
Mojżeszowe.....	100,0	4,0	42,2	36,6	4,5	2,3	0,7	9,7

a Bez ludności spisanej przez władze wojskowe (191,5 tys.). *b* Bez ogrodnictwa, rybactwa i leśnictwa. *c* Grupa „inni" obejmuje: osoby utrzymujące się bez pracy zarobkowej (emeryci, renciści, kapitaliści, osoby przebywające w przytułkach, więzieniach itp.) oraz osoby o zawodzie nieokreślonym i niewiadomym. *d* Augsburskie, reformowane i unijne.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 31—32.

Tabl. 114 (379). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W II RZECZYPOSPOLITEJ[a]

Metropolie Diecezje	Powierzchnia w tys. km²	Liczba parafii		Przeciętna powierzchnia 1 parafii w km²	Katolicy		Księża diecezjalni
					w tys.	przeciętna liczba katolików na 1 parafię	
	1925		1937	1925			
Ogółem	**388,6**	**5 053**	**5 170**	**76,9**	**18 171,7**	**3 596**	**7 977**[b]
Metropolia gnieźnieńsko-poznańska	**52,0**	**1 198**	**1 191**	**43,4**	**3 477,2**	**2 902**	**1 871**
Gnieźnieńska.....	6,5	285	622	22,9	620,7	2 178	303
Poznańska.....	16,3	385		42,3	1 126,1	2 925	494
Chełmińska	16,6	275	323	60,3	860,4	3 129	485
Włocławska	12,6	253	246	49,0	870,0	3 610	589
Metropolia krakowska ..	**39,5**	**1 112**	**1 149**	**35,5**	**4 818,5**	**4 333**	**1 786**[c]
Krakowska	8,1	260	272	31,3	1 173,3	4 513	645
Tarnowska.....	9,5	256	272	37,1	891,9	3 484	455
Kielecka.....	9,5	233	227	40,8	788,8	3 386	395
Częstochowska	8,2	184	183	44,8	871,6	4 737	.
Katowicka (śląska).....	4,2	179	195	23,5	1 092,9	6 105	291

a Po zawarciu konkordatu z Watykanem w 1925 r. *b* W podziale według metropolii i diecezji — dane dla 1924 r., które w podziale według nowych diecezji nie uwzględniają 15 księży z wikariatu biskupiego w Brasławiu i 64 księży z wikariatu biskupiego w Cieszynie. *c* Bez diecezji częstochowskiej.

Tabl. 114 (379). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W II RZECZYPOSPOLITEJ[a] (dok.)

Metropolie Diecezje	Powierzchnia w tys. km²	Liczba parafii		Przeciętna powierzchnia 1 parafii w km²	Katolicy		Księża diecezjalni
					w tys.	przeciętna liczba katolików na 1 parafię	
	1925		1937	1925			
Metropolia warszawska	**77,2**	**1 234**	**1 281**	**62,6**	**5 652,8**	**4 581**	**1 960**
Warszawska	12,4	253	248	49,0	1 482,1	5 858	505
Płocka	14,0	239	226	58,5	737,4	3 085	375
Lubelska	16,8	211	228	79,8	985,3	4 670	339
Siedlecka	14,3	182	222	78,6	660,2	3 627	232
Sandomierska	12,2	227	226	53,5	925,5	4 077	374
Łódzka	7,5	122	131	61,0	862,3	5 183	135
Metropolia wileńska	**118,1**	**712**	**614**	**165,9**	**2 022,1**	**2 840**	**780**
Wileńska	54,0	359	343	150,3	1 202,6	3 350	516
Łomżyńska	13,7	138	134	99,3	530,1	3 697	169
Pińska	50,4	215	137	234,5	289,4	1 345	95
Metropolia lwowska	**101,8**	**797**	**935**	**127,7**	**2 201,1**	**2 762**	**1 501**
Lwowska	38,9	372	408	104,6	978,0	2 629	646
Przemyska	23,9	330	394	72,4	1 028,0	3 115	685
Łucka	39,0	95	133	410,5	195,1	2 054	170

a Po zawarciu konkordatu z Watykanem w 1925 r.

Organizacja terytorialna Kościoła rzymskokatolickiego po odzyskaniu niepodległości pochodziła z okresu zaborów (w 1913 r. w granicach II Rzeczypospolitej istniało 14 archidiecezji i diecezji, 4 319 parafii, 4 442 kościoły i kaplice). Po 1918 r. w granicach państwa polskiego działały 4 metropolie (w tym 3 w całości: gnieźnieńsko-poznańska — były zabór pruski, warszawska — byłe Królestwo Polskie, lwowska — była Galicja, a jedna w części — mohylewska — dawny zabór rosyjski), 4 archidiecezje, 12 diecezji w całości i 3 diecezje rozdzielone granicami państwowymi z Rumunią, Litwą i Ukrainą radziecką. W latach 1918—1925 dokonywano zmian w powyższej strukturze (w 1923 r. istniało 19 diecezji, ponadto działały: Administratura Apostolska dla Spisza i Orawy, Administratura Apostolska dla Górnego Śląska oraz Wikariat Generalny Biskupstwa Wrocławskiego dla Śląska Cieszyńskiego). Jednolitą organizację Kościoła rzymskokatolickiego wprowadzono po zawarciu konkordatu z Watykanem w 1925 r.; przybyły diecezje częstochowska, śląska i pińska (zamiast mińskiej), zlikwidowano administratury i wikariaty. Od 1925 r. w Rzeczpospolitej istniało 5 metropolii oraz 21 archidiecezji i diecezji (z czego 10 pochodziło z okresu przedrozbiorowego, 6 — z okresu zaborów, a 5 utworzono po 1918 r.); taka organizacja Kościoła utrzymała się do 1939 r.

Na podstawie: *Kościół katolicki w Polsce 1918—1990*, Warszawa 1991, s. 104—107, 110.

Tabl. 115 (380). KOŚCIÓŁ GRECKOKATOLICKI W II RZECZYPOSPOLITEJ

Wyszczególnienie		Ogółem	Galicyjsko-lwowska prowincja kościelna				Administracja Apostolska Łemkowszczyzny[a]
			razem	diecezje			
				lwowska	stanisławowska	przemyska	
Wyznawcy w tys.	1921	3 031,1	3 031,1	.	.	.	x
	1931	3 336,2	3 336,2	.	.	.	x
Duchowieństwo	1918	2 186	2 186	894	515	777	x
	1930	2 373	2 373	1 157	494	722	x
	1938	.	2 283	1 018	525	740	128[b]
w tym żonaci[c]		.	1 391	738	222	431	57[b]
Duchowni diecezjalni	1936	2 380	2 248	982	540	726	132
biskupi		7	7	3	2	2	—
duchowni parafialni[d]		2 147	2 021	874	486	661	126
księża pracujący[e]		180	177	80	47	50	3
emeryci i nieczynni		46	43	25	5	13	3
Dekanaty	1918	115	115	54	20	41	x
	1939	128	119	54	20	45	9
Parafie	1918	2 208	2 208	1 106	415	687	x
	1939	.	2 265	1 267	421	577	111[b]

a Administracja Apostolska Łemkowszczyzny, podlegająca bezpośrednio Watykanowi, została utworzona przez Stolicę Apostolską w 1934 r.; jej obszar wydzielono z diecezji przemyskiej z uwagi na masowe przechodzenie Łemków na prawosławie. *b* 1935 r. *c* Duchowieństwa greckokatolickiego do 1918 r. nie obowiązywał celibat; decyzję o jego wprowadzeniu podjęto na Konferencji Episkopatu Greckokatolickiego w 1919 r. (realizowana była ona stopniowo). *d* Bez zakonników obsługujących parafie. *e* Dotyczy pracujących w urzędach, seminariach, kapłanów wojskowych, katechetów oraz pracujących za granicą.

Uwaga. W granicach II Rzeczypospolitej znajdowała się metropolia halicko-lwowska obrządku greckokatolickiego z 3 archidiecezjami i diecezjami. Na terenie diecezji lwowskiej działało 5 protoprezbiteriatów (halicki, lwowski, stryjski, tarnopolski, złoczowski) — jednostek dodatkowych, pośrednich między dekanatem a parafią.

Na podstawie: *Kościół katolicki w Polsce 1918—1990*, Warszawa 1991, s. 64—65.

Tabl. 116 (381). KOŚCIÓŁ PRAWOSŁAWNY W II RZECZYPOSPOLITEJ

Województwa	Parafie i filie etatowe						Wyznawcy w 1931 r. w tys.
	1924			1934			
	ogółem	parafie	filie etatowe	ogółem[a]	parafie[a]	filie etatowe	
Ogółem	**1 272**	**857**	**415**	**1 307**	**991**	**316**	**3 762,5**[b]
Białostockie	77	63	14	87	63	24	304,7
Kieleckie	1	1	—	4	4	—	2,9
Krakowskie	—	—	—	4	—	4	12,0
Lwowskie	—	—	—	3	1	2	9,0
Lubelskie	54	49	5	54	48	6	210,4
Łódzkie	1	1	—	3	2	1	5,0
Nowogródzkie	146	118	28	149	120	29	542,3
Poleskie	286	222	64	381	299	82	875,8
Stanisławowskie	1	1	—	—	—	—	0,9
Warszawskie	3	3	—	4	4	—	4,6
Wileńskie	113	91	22	119	98	21	324,7
Wołyńskie	590	308	282	602	455	147	1 455,9

a Liczby podano za źródłem, po podsumowaniu województw dane różnią się od prezentowanych dla „ogółem"; źródło nie wyjaśnia przyczyn tych rozbieżności. *b* Dane na podstawie Powszechnego Spisu Ludności; łącznie z 14,3 tys. wyznawców z pozostałych województw; według danych Powszechnego Spisu Ludności 1921 r. liczba wyznawców prawosławia wynosiła 2 815,8 tys.

Uwaga. Kościół prawosławny posiadał jedną metropolię obejmującą 5 diecezji: wołyńską, poleską, grodzieńską, wileńską i warszawską. Podział na diecezje nie pokrywał się z powyższym podziałem na województwa. Z racji statusu Kościoła prawosławnego (autokefalia) jego organizacja była określana przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Na podstawie: *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, Warszawa 1993, s. 36–37, 60–63.

Lata 1945—2000

Tabl. 117 (382). LUDNOŚĆ WEDŁUG NARODOWOŚCI NA PODSTAWIE SPISU 1946 R.[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	Polacy	Osoby, co do których toczy się postępowanie weryfikacyjne	Niemcy	Inne narodowości
	w tysiącach				
Ogółem	**23 929,8**[b]	**20 520,2**	**417,4**	**2 288,3**[c]	**399,6**
miasta	7 459,4[d]	6 442,5	195,6	768,6	52,7
wieś	16 166,1[d]	14 077,7	221,8	1 519,7	346,9
Ziemie dawne[e]	18 803,4	17 948,6	229,4	251,9	373,5
w tym byłe Wolne Miasto Gdańsk	200,1	153,1	6,5	39,5	1,0
miasta	5 686,2	5 446,5	115,2	84,3	40,2
wieś	13 117,2	12 502,1	114,2	167,6	333,3
Ziemie odzyskane[f]	4 822,1	2 571,6	188,0	2 036,4	26,1
miasta	1 773,2	996,0	80,4	684,3	12,5
wieś	3 048,9	1 575,6	107,6	1 352,1	13,6

a Powszechny Sumaryczny Spis Ludności; dane niekompletne z uwagi na trwające ruchy repatriacyjno-przesiedleńcze. *b* W podziale na ziemie dawne i odzyskane, ludność miejską i wiejską oraz według narodowości nie uwzględniono 304,3 tys. osób. *c* Według K. Piesowicza liczba zaniżona, gdyż od daty przeprowadzenia spisu (14 II 1946 r.) do końca 1949 r. przesiedlono 2 752 tys. osób, porównaj Rozprawa habilitacyjna K. Piesowicza pt. „Zmiany w rozmieszczeniu i w strukturze ludności Polski w latach 1939—1950", Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych 1979, Aneks s. 13—14. *d* Dane różnią się od prezentowanych w rocznikach statystycznych w latach późniejszych (po weryfikacji danych, ludność miast przyjęto na poziomie 7 517 tys. osób, wsi — 16 109 tys. osób). *e*, *f* Patrz notki *b*, *c* do tabl. 6 na str. 263.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 20.

Tabl. 118 (383). LUDNOŚĆ NA ZIEMIACH ODZYSKANYCH I W BYŁYM WOLNYM MIEŚCIE GDAŃSKU WEDŁUG NARODOWOŚCI W 1947 R.

Stan w dniu 1 VI

Województwa	Ogółem	Polacy		Niemcy		Inne narodowości	
	w tysiącach		w % ogółem	w tys.	w % ogółem	w tys.	w % ogółem
Ogółem	**5 283**	**4 985**	**94,3**	**289**	**5,5**[a]	**9**	**0,2**
Białostockie	54	53	98,1	1	1,9	0	0,0
Gdańskie	399	380	95,2	18	4,5	1	0,3
w tym byłe Wolne Miasto Gdańsk	250	242	96,8	7	2,8[b]	1	0,4
Olsztyńskie	484	452	93,4	32	6,6[c]	0	0,0
Poznańskie	364	362	99,4	1	0,3	1	0,3
Śląskie	1 339	1 330	99,3	8	0,6	1	0,1
Szczecińskie	951	833	87,6	116	12,2[d]	2	0,2
Wrocławskie	1 692	1 575	93,1	113	6,7[e]	4	0,2

a–e Według danych Powszechnego Sumarycznego Spisu Ludności z 1946 r. udział ludności niemieckiej wynosił: *a* — 42,2%, *b* — 19,8%, *c* — 28,0%, *d* — 53,1%, *e* — 63,8%.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 20; *Rocznik Statystyczny 1949*, Warszawa 1949, s. 19.

Tabl. 119 (384). NIEKTÓRE WYZNANIA RELIGIJNE W POLSCE

A. W LATACH 1950 I 1980

Stan w dniu 31 XII

Kościoły i związki wyznaniowe[a]	1950	1980	1950	1980	1950	1980
	parafie, zbory, gminy wyznaniowe		kościoły, kaplice, domy modlitwy		wierni, wyznawcy w tys.	
Kościół Rzymskokatolicki	5 750[b]	7089	8 284[b]	14 585	.	34 745,5[c]
Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	135	231	202	295	400,0	460,0
Kościół Ewangelicko-Augsburski	428	122	.	346	159,5	72,0
Kościół Polskokatolicki	.	88	.	93	200,0	29,0
Starokatolicki Kościół Mariawitów	43	42	61	55	31,0	24,5
Zjednoczony Kościół Ewangeliczny	74	244[d]	22	79	3,7	8,6

a Uwzględniono kościoły i związki wyznaniowe, w których liczba wiernych w 1980 r. przekraczała 500. *b* 1956 r. *c* Ochrzczeni; 1985 r. *d* Łącznie z jednostkami niższymi niż parafie.

Tabl. 119 (384). NIEKTÓRE WYZNANIA RELIGIJNE W POLSCE (cd.)

A. W LATACH 1950 I 1980 (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Kościoły i związki wyznaniowe[a]	1950	1980	1950	1980	1950	1980
	parafie, zbory, gminy wyznaniowe		kościoły, kaplice, domy modlitwy		wierni, wyznawcy w tys.	
Kościół Adwentystów Dnia Siódmego	62	120	56	120	6,0	6,6
Polski Kościół Chrześcijan Baptystów	72	128	58	56	4,1	6,0
Kościół Ewangelicko-Reformowany	8	14	8	14	3,0	4,5
Katolicki Kościół Mariawitów	24	23	27	37	5,2	4,0
Kościół Metodystyczny	88	60	70	56	14,2	3,8
Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego	115	94	.	3	3,1	3,2
Świecki Misyjny Ruch „Epifania”.....	54	79	54	151[b]	1,5	2,0
Związek Religijny Wyznania Mojżeszowego	40	16	65	24	56,0	1,5
Wschodni Kościół Staroobrzędowy ...	6	4	6	3	1,5	1,4
Muzułmański Związek Religijny	6	6	2	2	1,3	1,2
Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego	51	26	—	—	1,2	0,6

B. W LATACH 1990 I 2000

Stan w końcu roku

Kościoły i związki wyznaniowe[c]	1990	2000	1990	2000	1990	2000
	jednostki kościelne[d]		duchowni		wierni, wyznawcy w tys.	
Kościół katolicki						
Rzymskokatolicki.....	8 905	9 950[e]	23 578	27 933	35 894,5[f]	34 609,0[f]
Greckokatolicki	90	99	70	68	300,0	123,0
Kościoły starokatolickie						
Starokatolicki Mariawitów.....	41[e]	37	29	28	24,8	24,4
Polskokatolicki	94	81	113	104	52,4	23,0
Katolicki Mariawitów	30[e]	24[e]	38	16	3,0	2,6

a Uwzględniono kościoły i związki wyznaniowe, w których liczba wiernych w 1980 r. przekraczała 500. *b* Łącznie z mieszkaniami prywatnymi. *c* Uwzględniono kościoły i związki wyznaniowe, w których liczba wiernych w 2000 r. przekraczała 500. *d* Obejmują m.in.: parafie, zbory, gminy wyznaniowe, ośrodki. *e* Łącznie z placówkami niższymi niż parafie. *f* Ochrzczeni.

Tabl. 119 (384). NIEKTÓRE WYZNANIA RELIGIJNE W POLSCE (cd.)

B. W LATACH 1990 I 2000 (cd.)

Stan w końcu roku

Kościoły i związki wyznaniowe[a]	1990	2000	1990	2000	1990	2000
	jednostki kościelne[b]		duchowni		wierni, wyznawcy w tys.	
Kościoły prawosławne						
Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	250[c]	222	243	284	570,6	509,5
Wschodni Kościół Staroobrzędowców w RP	4	4	3	3	2,6	1,0
Kościoły protestanckie i tradycji protestanckiej						
Ewangelicko-Augsburski	293[c]	131	120	171	100,0	87,3
Zielonoświątkowy	117	182	193	324	12,5	19,8
Adwentystów Dnia Siódmego	123	151	89	69	9,6	9,5
Nowoapostolski Kościół w Polsce	25[c]	52[d]	34	50[d]	1,0	5,4[d]
Ewangelicko-Metodystyczny	43	44	41	30	3,0	4,4
Chrześcijan Baptystów	111	92[d]	65	90[d]	6,2	4,2[d]
Zborów Chrystusowych	50[c]	25	51	63	3,3	4,3
Ewangelicko-Reformowany	10[c]	10[d]	7	9[d]	4,0	3,6[d]
Chrystusowy	28[c]	16	27	33	4,6	3,6
Ewangelicznych Chrześcijan	.	56	42[e]	61	0,05	2,9
Wolnych Chrześcijan	92[c]	64	—	61	3,0	2,8
Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego	91	77	280	259	2,6	2,3
Świecki Ruch Misyjny „Epifania”	78	71	415	409	2,0	1,7
Kościół Boży w Chrystusie	14	28	39	131	0,6	1,7
Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa	25[c]	16[f]	49	54[f]	1,3	1,6[f]
Kościół Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich (Mormoni)	4	.	64	114[d]	0,3	1,1[d]
Ewangeliczna Wspólnota Zielonoświątkowa	1	6	9	58	0,5	0,6
Ewangeliczny Związek Braterski	24	30	18	25	0,4	0,5

a Uwzględniono kościoły i związki wyznaniowe, w których liczba wiernych w 2000 r. przekraczała 500. *b* Obejmują m.in.: parafie, zbory, gminy wyznaniowe, ośrodki. *c* Łącznie z placówkami niższymi niż parafie. *d* 1999 r. *e* 1992 r. *f* 1994 r.

Tabl. 119 (384). NIEKTÓRE WYZNANIA RELIGIJNE W POLSCE (dok.)

B. W LATACH 1990 I 2000 (dok.)

Stan w końcu roku

Kościoły i związki wyznaniowe[a]	1990	2000	1990	2000	1990	2000
	jednostki kościelne[b]		duchowni		wierni, wyznawcy w tys.	
Związki wyznaniowe islamskie — Muzułmański Związek Religijny	6[c]	6[d]	4[c]	5[d]	4,0[c]	5,1[d]
Związki wyznaniowe Dalekiego Wschodu						
Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny	3	5[e]	89	275[e]	3,0[c]	5,0[e]
Związek Buddyjski Tradycji Karma Kamtzang w Polsce	—	7	5[f]	8	.	1,7
Inne związki wyznaniowe						
Związek Wyznania Świadków Jehowy	1 248	1 793	—	—	96,8[g]	122,6[g]
Chrześcijański Kościół Głosicieli Dobrej Nowiny	3[d]	39	8[d]	39	.	4,7
Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitanii”	—	.	2	101	0,5	1,3
Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP	13	21[e]	—	1[e]	1,6	1,2[e]

a Uwzględniono kościoły i związki wyznaniowe, w których liczba wiernych w 2000 r. przekraczała 500. *b* Obejmują m.in.: parafie, zbory, gminy wyznaniowe, ośrodki. *c* 1988 r. *d* 1995 r. *e* 1996 r. *f* 1994 r. *g* Głosiciele.

Na podstawie: J. Kozłowski, J. Langner, T. Zagajewski, *Atlas wyznań w Polsce, Kraków 1989*, s. 34—65, 81; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 33; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 57—58; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 120—121.

Tabl. 120 (385). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W POLSCE

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1946	1956	1966	1976	1986
Archidiecezje i diecezje	21	25	25	27	27
Parafie	5 889	5 750	6 638	7 141	8 260
Kościoły i kaplice	7 904	8 284	10 202	14 039	15 332
Kardynałowie, arcybiskupi i biskupi	36	35	70	74	92
Księża	8 806	10 115	13187	14 555	17 146

Tabl. 120 (385). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W POLSCE (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1946	1956	1966	1976	1986
Kapłani	1 499	2 959	3494	4453	5 664
Bracia zakonni	1 524	2 919	1 678	1 737	1 598
Zakonnice	13 012	20 737	21 778	24 786	25 080

Status kanoniczno-prawny poszczególnych jednostek Kościoła rzymskokatolickiego po II wojnie światowej nie był określony jednolicie z uwagi na brak konkordatu z Watykanem, a także z powodu zmiany granic państwa. Diecezje, które w całości znalazły się w granicach Polski po wojnie zachowały swoje granice z 1925 r., natomiast diecezje, które należały do metropolii wileńskiej i lwowskiej, a znalazły się w granicach Polski po 1945 r., nazywane były następująco: metropolia wileńska z siedzibą dla obszaru polskiego w Białymstoku i metropolia lwowska z siedzibą dla obszaru polskiego w Lubaczowie. Z kolei diecezja w Drohiczynie została wydzielona jako część diecezji pińskiej. Na ziemiach odzyskanych zostały utworzone administratury apostolskie w Gdańsku, Olsztynie, Opolu, Wrocławiu i Gorzowie. W wyniku powyższych zmian na ziemiach polskich funkcjonowało 25 jednostek o charakterze diecezji, w tym 17 na „ziemiach dawnych". Po podpisaniu układu o granicy zachodniej z RFN w 1970 r. dostosowano granice diecezji zachodnich do granic państwa, a w 1972 r. zostały erygowane 4 diecezje: opolska, gorzowska, szczecińsko-kamieńska i koszalińsko-kołobrzeska i przydzielone wraz z diecezją gdańską do polskich metropolii.

Na podstawie: J. Kozłowski, J. Langner, T. Zagajewski, *Atlas wyznań w Polsce*, Kraków 1989, s. 11; *Kościół katolicki w Polsce 1918—1990*, Warszawa 1991, s. 50—51.

Tabl. 121 (386). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W POLSCE W 1971 R.

Metropolie Diecezje	Ludność ogółem	W tym wierni[a]	
	w tysiącach		w % ogółem
Ogółem	**32 749**[b]	**30 592**	**93,4**
Metropolia gnieźnieńska	**3 775**	**3 625**	**96,0**
Gnieźnieńska	945	929	98,3
Chełmińska	1 260	1197	95,0
Gdańska	540	507	94,0
Włocławska	1 030	992	96,3
Metropolia krakowska	**7 198**	**6 825**	**94,8**
Krakowska	1 975	1 888	95,6
Częstochowska	1 400	1 310	93,6
Katowicka	1 723	1 600	92,9
Kielecka	950	906	95,3
Tarnowska	1 150	1 121	97,4
Metropolia lwowska	**1 485**	**1 407**	**94,8**
W Lubaczowie	72	71	99,0
Przemyska	1 413	1 336	94,6
Metropolia poznańska — archidiecezja poznańska	**1 690**	**1 597**	**94,5**
Metropolia warszawska	**10 327**	**9 419**	**91,2**
Warszawska	3 180	2 820	88,7
Lubelska	1 624	1 416	87,2
Łódzka	1 360	1 200	88,2
Płocka	880	850	96,6
Sandomiersko-radomska	1 225	1 175	95,9
Siedlecka (podlaska)	785	755	96,2
Warmińska	1 273	1 203	94,5
Metropolia wileńska	**1 134**	**954**	**84,1**
W Białymstoku	371	290	78,1
W Drohiczynie	183	94	51,5
Łomżyńska	580	570	98,3
Metropolia wrocławska	**7 140**	**6 765**	**94,7**
Wrocławska	3 050	2 937	96,3
Gorzowska[c]	2 490	2 298	92,3
Opolska[c]	1 600	1 530	95,6

a Ochrzczeni. *b* Dane stanowią sumę ludności wykazanej, dla poszczególnych diecezji, w ankiecie diecezjalnej (według danych Głównego Urzędu Statystycznego ludność kraju według stanu w dniu 31 XII 1971 r. wynosiła 32 909 tys.). *c* Diecezja powstała formalnie w 1972 r.

Na podstawie: *Kościół katolicki w Polsce 1918—1990*, Warszawa 1991, s. 50—51.

Tabl. 122 (387). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W POLSCE W 1985 R.[a]

Stan w dniu 31 XII

Metropolie Diecezje	Parafie	Księża diecezjalni	Księża zakonni	Wierni[b] w % ogółu ludności
O g ó ł e m	**8 101**	**16 872**[c]	**5 168**[d]	**95,7**
Metropolia gnieźnieńska	**1 586**	**2 813**	**878**	**96,2**
Gnieźnieńska	353	606	99	98,9
Chełmińska	438	831	246	95,0
Gdańska	87	197	130	97,3
Koszalińsko-kołobrzeska	212	335	119	94,8
Szczecińsko-kamieńska	206	290	129	93,5
Włocławska	290	554	155	98,4
Metropolia krakowska	**1 922**	**4 527**	**1 247**	**97,1**
Krakowska	448	1 065	759	97,9
Częstochowska	322	739	154	97,2
Katowicka	392	1 014	129	95,5
Kielecka	297	576	55	96,3
Tarnowska	463	1 133	150	99,2
Metropolia lwowska	**538**	**1 097**	**268**	**99,5**
W Lubaczowie	36	61	5	99,7
Przemyska	502	1 036	263	99,5
Metropolia poznańska — archidiecezja poznańska	**479**	**922**	**291**	**95,6**
Metropolia warszawska	**2 023**	**4 667**	**1 621**	**95,2**
Warszawska	385	1 133	733	95,9
Lubelska	324	941	293	88,1
Łódzka	173	458	208	93,6
Płocka	267	476	77	98,2
Sandomiersko-radomska	316	651	65	97,9
Siedlecka (podlaska)	249	502	55	95,9
Warmińska	309	506	190	98,6
Metropolia wileńska	**251**	**714**	**37**	**85,3**
W Białymstoku	74	267	11	77,3
W Drohiczynie	36	90	1	57,1
Łomżyńska	141	357	25	98,4
Metropolia wrocławska	**1 302**	**2 132**	**826**	**95,2**
Wrocławska	598	1 020	445	96,6
Gorzowska	230	375	161	95,7
Opolska	474	737	220	94,8

a Dane pochodzą z ankiety diecezjalnej z 1987 r. *b* Ochrzczeni. *c* Ponadto 88 kardynałów, arcybiskupów i biskupów oraz 5 563 alumnów. *d* Kapłani; ponadto 1 477 braci i 2 901 kleryków.

Na podstawie: J. Kozłowski, J. Langner, T. Zagajewski, *Atlas wyznań w Polsce,* Kraków 1989, s. 84, 96, 100; *Kościół katolicki w Polsce 1918—1990*, Warszawa 1991, s. 52.

Tabl. 123 (388). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W POLSCE W 2000 R.

Stan w końcu roku

Metropolie Diecezje	Dekanaty[a]	Parafie i wikariaty samodzielne	Księża[b]	Alumni diecezjalni	Wierni[c]			
					ogółem w tys.	w % ogółu ludności	na 1 parafię	na 1 księdza
Ogółem	**1 099**	**9 950**	**27 933**	**4 745**	**34 609,0**	**95,7[d]**	**3 478**	**1 239**
Metropolia białostocka	**45**	**361**	**1 167**	**257**	**1 140,3**	**87,1**	**3 159**	**977**
Białostocka	10	92	392	88	357,9	82,3	3 890	913
Drohiczyńska	11	93	224	77	208,0	70,9	2 237	929
Łomżyńska	24	176	551	92	574,4	98,9	3 264	1 042
Metropolia częstochowska	**86**	**755**	**2 009**	**386**	**2 596,1**	**98,2**	**3 439**	**1 292**
Częstochowska	35	299	831	150	845,6	96,0	2 828	1 018
Radomska	29	299	763	150	950,0	99,7	3 177	1 245
Sosnowiecka	22	157	415	86	800,5	98,7	5 099	1 929
Metropolia gdańska	**67**	**665**	**1 708**	**312**	**2 409,5**	**94,4**	**3 623**	**1 411**
Gdańska	20	175	719	103	926,8	93,4	5 296	1 289
Pelplińska	30	299	618	111	802,0	94,4	2 682	1 298
Toruńska	17	191	371	98	680,7	96,1	3 564	1 835
Metropolia gnieźnieńska	**69**	**584**	**1 475**	**227**	**1 846,6**	**97,4**	**3 162**	**1 252**
Gnieźnieńska	33	328	793	114	995,0	97,2	3 034	1 255
Włocławska	36	256	682	113	851,6	97,6	3 327	1 249
Metropolia katowicka	**86**	**858**	**2 424**	**345**	**3 211,4**	**95,2**	**3 743**	**1 325**
Katowicka	32	312	1 129	163	1 650,0	97,1	5 288	1 461
Gliwicka	18	150	477	78	691,0	90,7	4 606	1 449
Opolska	36	396	818	104	870,4	95,6	2 198	1 064
Metropolia krakowska	**140**	**1 341**	**4 842**	**640**	**4 264,8**	**96,7**	**3 180**	**881**
Bielsko-żywiecka	22	203	588	94	743,1	91,9	3 661	1 264
Kielecka	32	300	720	125	793,2	97,0	2 644	1 102
Krakowska	43	400	2 046	120	1 607,3	96,9	4 018	786
Tarnowska	43	438	1 488	301	1 121,2	99,7	2 560	753
Metropolia lubelska	**76**	**726**	**2 286**	**463**	**2 500,4**	**97,9**	**3 444**	**1 094**
Lubelska	26	252	1 050	188	1 049,5	98,1	4 164	999
Sandomierska	25	231	567	140	708,1	97,2	3 065	1 249
Siedlecka	25	243	669	135	742,8	98,2	3 057	1 110

a Dane dotyczą 1999 r. *b* Diecezjalni i zakonni. *c* Ochrzczeni. *d* Jako liczbę ludności ogółem przyjęto sumę ludności diecezji w oparciu o wyniki ankiety diecezjalnej (według danych Głównego Urzędu Statystycznego ludność kraju według stanu w dniu 31 XII 2000 r. wynosiła 38 644 tys.).

Tabl. 123 (388). KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI W POLSCE W 2000 R. (dok.)

Stan w końcu roku

Metropolie Diecezje	Dekanaty[a]	Parafie i wikariaty samodzielne	Księża[b]	Alumni diecezjalni	Wierni[c]			
					ogółem w tys.	w % ogółu ludności	na 1 parafię	na 1 księdza
Metropolia olsztyńska	**71**	**557**	**1 189**	**213**	**1 622,6**	**95,9**	**2 913**	**1 365**
Elbląska	19	155	319	69	483,6	98,4	3 120	1 516
Ełcka	19	150	315	72	437,0	93,0	2 913	1 387
Olsztyńska	33	252	555	72	702,0	96,2	2 786	1 265
Metropolia poznańska	**74**	**691**	**1 666**	**240**	**2 312,4**	**96,9**	**3 347**	**1 388**
Kaliska	33	276	538	109	758,4	98,6	2 748	1 410
Poznańska	41	415	1 128	131	1 554,0	96,1	3 745	1 378
Metropolia przemyska	**75**	**784**	**2 164**	**456**	**1 910,1**	**99,2**	**2 436**	**883**
Przemyska	36	384	1 041	217	817,3	99,7	2 128	785
Rzeszowska	20	224	718	140	605,8	98,5	2 705	844
Zamojsko-lubaczowska	19	176	405	99	487,0	99,4	2 767	1 202
Metropolia szczecińsko-kamieńska	**88**	**748**	**1 816**	**315**	**2 842,8**	**92,4**	**3 801**	**1 565**
Koszalińsko-kołobrzeska	25	223	548	113	850,0	90,9	3 812	1 551
Szczecińsko-kamieńska	36	266	648	88	1 000,0	92,5	3 759	1 543
Zielonogórsko-gorzowska	27	259	620	114	992,8	93,6	3 833	1 601
Metropolia warszawska	**101**	**762**	**2 647**	**465**	**3 910,8**	**95,5**	**5 132**	**1 477**
Łowicka	21	161	388	67	586,5	99,7	3 643	1 512
Płocka	34	242	577	111	778,0	96,2	3 215	1 348
Warszawska	28	203	1 148	188	1 436,0	94,2	7 074	1 251
Warszawsko-praska	18	156	534	99	1 110,3	94,8	7 117	2 079
Metropolia wrocławska	**77**	**701**	**1 816**	**295**	**2 581,2**	**94,9**	**3 682**	**1 421**
Legnicka	34	294	590	116	1 111,1	97,5	3 779	1 883
Wrocławska	43	407	1 226	179	1 470,1	93,0	3 612	1 199
Łódzka[e]	**34**	**211**	**678**	**106**	**1 460,0**	**94,8**	**6 919**	**2 153**
Ordynariat Polowy Wojska Polskiego	**10**	**206**	**46**	**25**	**x**	**x**	**x**	**x**

a Dane dotyczą 1999 r. *b* Diecezjalni i zakonni. *c* Ochrzczeni. *e* Diecezja podlegająca bezpośrednio Stolicy Apostolskiej.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 122.

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI

Lata 1918—1939

Tabl. 124 (389). LUDNOŚĆ WEDŁUG STANOWISK SPOŁECZNYCH I ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA NA PODSTAWIE SPISÓW

A. W 1921 R.

Źródła utrzymania	Ogółem	W tym czynni zawodowo					
		razem	samo-dzielni	personel pracowniczy i nadzorczy	robotnicy i chałupnicy	pomagający członkowie rodzin	nieznane stanowisko społeczne
	w tysiącach						
Ogółem	**25 694,7**[a]	**13 917,1**	**3 557,6**	**432,9**	**3 308,9**	**6 170,8**	**446,9**
Rolnictwo i leśnictwo	16 856,7	10 269,9	2 690,3	38,3	1 486,6	6 053,1	1,6
Górnictwo i przemysł	3 530,4	1 266,4	448,0	57,2	700,1	60,3	0,8
Handel i ubezpieczenia ..	1 611,6	518,8	325,2	49,7	90,5	52,9	0,5
Komunikacja i transport	834,7	243,9	23,3	54,8	163,9	1,8	0,2
Służba publiczna, wolne zawody	753,2	327,3	48,0	189,2	88,7	0,6	0,7
Armia, marynarka i lotnictwo wojskowe.....	414,7	350,7	—	27,8	322,8	—	0,1
Służba domowa i inne usługi osobiste	340,6	275,7	22,0	0,8	251,4	1,2	0,3
Bezrobotni i osoby niewykonujące pracy zawodowej.....	739,6	418,6	—	—	—	—	418,6
Bez bliższego określenia i bez podania zawodu	613,2	245,8	0,8	15,1	204,9	0,9	24,0

a Ludność obszarów objętych spisem, tj. bez Górnego Śląska, miasta Wilno, powiatów: Oszmiana, Święciany, Wilno—Troki; łącznie z ludnością spisaną przez władze wojskowe (jeńcy spisani przez władze wojskowe zostali umieszczeni w dziale bezrobotni i osoby niewykonujące pracy zawodowej).

Tabl. 124 (389). LUDNOŚĆ WEDŁUG STANOWISK SPOŁECZNYCH I ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA NA PODSTAWIE SPISÓW (dok.)

B. W 1931 R.

Źródła utrzymania	Ogółem	W tym czynni zawodowo[b]			
		razem	samo-dzielni	najemni[c]	
				razem	w tym robotnicy
	w tysiącach				
Ogółem	**31 915,8**[d]	**15 321,5**[e]	**10 020,0**	**4 881,5**	**4 217,0**
Rolnictwo	19 346,9	9 986,1	8 556,1	1 430,0	1 412,4
Ogrodnictwo, rybactwo i leśnictwo	233,9	81,4	16,0	65,4	56,3
Górnictwo i przemysł	6 177,9	2 537,7	757,1	1780,6	1 674,4
Handel i ubezpieczenia	1 943,2	813,2	548,0	265,2	179,6
Komunikacja i transport	1 153,1	340,5	50,9	289,6	222,5
Służba publiczna, kościół, organizacje i instytucje społeczne	713,1	294,9	8,1	286,8	117,7
Szkolnictwo i kultura	338,1	181,0	27,4	153,6	24,5
Lecznictwo i higiena, utrzymywanie czystości oraz zakłady opieki społecznej	275,3	151,6	55,8	95,8	63,0
Służba domowa	441,1	415,7	x	415,7	415,7
Inne[f]	1293,2	519,4[e]	0,6	98,8	50,9

b Łącznie z pomagającymi członkami rodzin. *c* Pracownicy umysłowi i robotnicy. *d* Bez ludności spisanej przez władze wojskowe (191,5 tys.) *e* Łącznie z osobami utrzymującymi się bez pracy zarobkowej (patrz notka *f*) nieuwzględnionymi w podziale według stanowisk. *f* Osoby utrzymujące się bez pracy zarobkowej (emeryci, renciści, kapitaliści, osoby przebywające w przytułkach, więzieniach itp.) oraz osoby o zawodzie nieokreślonym i niewiadomym.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927*, Warszawa 1927, s. 58; *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 62, 1937, s. 49, 65.

Tabl. 125 (390). STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA NA PODSTAWIE SPISÓW[a]

A. POLSKA

Źródła utrzymania	1921	1931	1921	1931
	w granicach spisu 1921 r.[b]		w granicach spisu 1931 r.	
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Rolnictwo	65,2	62,1	63,3	60,3
Ogrodnictwo, rybactwo i leśnictwo	0,6	0,7	0,6	0,7
Górnictwo i przemysł	15,8	18,0	17,2	19,2
Handel i ubezpieczenia	6,3	5,7	6,2	6,1
Komunikacja i transport	3,3	3,5	3,4	3,6
Służba publiczna, kościół, organizacje i instytucje społeczne	1,8	2,2	1,8	2,2
Szkolnictwo i kultura	0,8	1,0	0,9	1,0
Lecznictwo i higiena, utrzymywanie czystości oraz zakłady opieki społecznej	0,6	0,7	0,6	0,9
Służba domowa	1,1	1,4	1,1	1,4
Inne[c]	4,5	4,7	4,9	4,6

B. WOJEWÓDZTWA

Województwa	1921[b]	1931	1921[b]	1931	1921[b]	1931	1921[b]	1931
	w % ogółu ludności — źródła utrzymania							
	rolnictwo		górnictwo i przemysł		handel i ubezpieczenia		komunikacja i transport	
Polska	**65,2**	**60,3**	**15,8**	**19,2**	**6,3**	**6,1**	**3,3**	**3,6**
M.st. Warszawa	0,6	0,4	39,4	42,6	23,3	19,8	10,6	8,9
Województwa centralne:								
warszawskie	67,0	60,8	16,7	21,2	5,7	5,2	2,8	3,5
łódzkie	53,6	48,6	27,2	31,4	8,4	7,7	2,8	3,0
kieleckie	61,4	56,8	23,0	26,8	6,7	5,7	2,8	3,0
lubelskie	72,9	71,0	12,3	13,9	6,7	5,6	2,1	2,4
białostockie	71,6	69,9	13,6	14,1	5,0	4,0	2,8	2,9

a Łącznie z ludnością spisaną przez władze wojskowe, nieuwzględnioną w danych dla województw. *b* Patrz notka *b* do tabl. 84 na str. 357. *c* Osoby utrzymujące się bez pracy zarobkowej (emeryci, renciści, kapitaliści, osoby przebywające w przytułkach, więzieniach itp.), osoby o zawodzie nieokreślonym i niewiadomym oraz osoby spisane przez władze wojskowe.

Tabl. 125 (390). STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA NA PODSTAWIE SPISÓW[a] (dok.)

B. WOJEWÓDZTWA (dok.)

Województwa	1921[b]	1931	1921[b]	1931	1921[b]	1931	1921[b]	1931
	w % ogółu ludności — źródła utrzymania							
	rolnictwo		górnictwo i przemysł		handel i ubezpieczenia		komunikacja i transport	
Województwa wschodnie:								
wileńskie	88,1	72,3	4,8	10,2	2,8	4,3	1,0	2,8
nowogródzkie	82,8	82,4	6,3	7,1	3,1	2,8	1,3	1,5
poleskie	81,2	80,6	7,5	7,9	3,9	3,0	2,4	2,0
wołyńskie	80,4	79,4	8,1	8,5	5,7	4,4	1,3	1,7
Województwa zachodnie:								
poznańskie	55,1	47,1	20,2	22,4	4,9	5,9	6,6	7,3
pomorskie	60,7	51,5	16,5	19,3	3,6	4,5	5,8	7,8
śląskie	35,0	12,2	37,7	54,6	6,4	4,8	5,8	6,9
Województwa południowe:								
krakowskie	65,0	59,5	15,8	18,7	5,7	5,7	4,4	4,2
lwowskie	71,4	68,6	10,9	11,9	6,5	5,9	3,0	3,0
stanisławowskie	78,1	74,7	9,1	11,1	4,7	4,3	2,6	2,5
tarnopolskie	81,6	79,6	7,5	8,1	4,7	4,4	1,3	1,3

a Łącznie z ludnością spisaną przez władze wojskowe, nieuwzględnioną w danych dla województw. *b* Patrz notka *b* do tabl. 84 na str. 357.

Uwaga. Dla umożliwienia porównań prezentowanych w tablicy, dokonano niezbędnych przeliczeń danych dla obu okresów, przy czym dane Powszechnego Spisu Ludności 1921 r. dostosowano w zasadzie do klasyfikacji przyjętej dla Powszechnego Spisu Ludności 1931 r.

Na podstawie: *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 62, 1937, s. 54—57.

Tabl. 126 (391). LUDNOŚĆ WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA I STANOWISK SPOŁECZNYCH[a]

Lata Stanowiska społeczne		Ogółem	Rolnictwo, ogrodnictwo i leśnictwo	Górnictwo i przemysł	Handel i ubezpieczenia	Komunikacja i transport	Służba publiczna, szkolnictwo, lecznictwo	Służba domowa	Inne i nieokreślone[b]
				W tysiącach					
Ogółem	1921	27 212	17 351	4 685	1 700	923	1 007	298	1 248
	1931	32 107	19 581	6 178	1 889	1 153	1 307	441	1 558
	1938	34 849	20 589	8 099	2 117	1 231	1 464	480	869
Samodzielni zatrudniający siły najemne	1921	2 344	1 923	305	91	6	19	—	0
	1931	1 878	1 377	342	112	9	34	—	4
	1938	1 997	1 439	385	125	10	38	—	—
Samodzielni niezatrudniający sił najemnych	1921	15 288	12 314	1 439	1 280	96	157	—	2
	1931	18 456	15 160	1 674	1 232	165	154	—	71
	1938	19 846	15 968	2 230	1 343	145	160	—	—
Pracownicy umysłowi	1921	1 152	134	193	116	166	509	0	34
	1931	1 387	60	239	180	179	637	—	92
	1938	1 653	69	384	219	209	772	—	—
Robotnicy	1921	7 238	2 970	2 743	212	654	322	298	39
	1931	9 135	2 984	3 923	365	800	482	441	140
	1938	10 484	3 113	5 100	430	867	494	480	—
Nieokreślone stanowisko społeczne	1921	1 190	10	5	1	1	0	0	1 173
	1931	1 251	0	0	0	0	0	0	1 251
	1938	869	0	0	0	0	0	0	869
				W odsetkach					
Ogółem	1921	100,0	63,8	17,2	6,2	3,4	3,7	1,1	4,6
	1931	100,0	60,9	19,2	5,9	3,6	4,1	1,4	4,9
	1938	100,0	59,1	23,2	6,1	3,5	4,2	1,4	2,5

a Dane oparte są o obliczenia J. Żarnowskiego i różnią się od liczb podanych w poprzednich tablicach ponieważ, dla porównywalności danych w 3 okresach, autor dokonywał przeliczeń zarówno według źródła utrzymania, jak i stanowiska społecznego; m.in. uwzględnił wojsko, do danych za 1921 r. doszacował ludność Górnego Śląska — około 1 mln i okręgu wileńskiego — 517 tys. osób, ponadto w poszczególnych działach doszacował bezrobotnych. *b* Obejmuje skoszarowane wojsko, emerytów i inwalidów (w 1931 r. — 560 tys.), pensjonariuszy opieki społecznej (w 1931 r. — 80 tys.), „kapitalistów i rentierów" (w 1931 r. — 20 tys.), właścicieli domów czynszowych (w 1931 r. — 70 tys.), pensjonariuszy internatów i zakładów wychowawczych, więźniów, a także osoby z marginesu społecznego; według obliczeń J. Żarnowskiego liczebność tej ostatniej grupy (żebracy, prostytutki, włóczędzy, część więźniów, ludzie bez zawodu itp.) wynosiła łącznie około 400 tys. w trzech wymienionych latach.

Na podstawie: J. Żarnowski, *Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1973, s. 21—22, 37—47.

Tabl. 127 (392). STRUKTURA ROBOTNIKÓW W WIELKIM I ŚREDNIM PRZEMYŚLE PRZETWÓRCZYM WEDLUG DNI PRACY W TYGODNIU[a]

Lata	Ogółem	Pracujący pełny tydzień	Częściowo zatrudnieni		
			razem	pracujący	
				4–5 dni	1–3 dni
1928	100,0	87,9	12,1	10,9	1,2
1929	100,0	85,0	15,0	12,5	2,5
1930	100,0	79,5	20,5	15,6	4,9
1931	100,0	75,3	24,7	18,7	6,0
1932	100,0	64,3	35,7	24,7	11,0
1933	100,0	66,4	33,6	23,9	9,7
1934	100,0	70,5	29,5	21,2	8,3
1935	100,0	72,5	27,5	20,2	7,3
1936	100,0	73,0	27,0	19,6	7,4
1937	100,0	75,6	24,4	18,1	6,3
1938	100,0	77,4	22,6	17,1	5,5

a Robotnicy zatrudnieni przy produkcji (tj. bez dozorców, woźniców, urlopowanych, chorych itp.) w zakładach zatrudniających 20 i więcej robotników.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 264.

Tabl. 128 (393). PRZEPRACOWANE ROBOTNIKOGODZINY W WIELKIM I ŚREDNIM PRZEMYŚLE[a]

Lata	Ogółem		Górnictwo[b]		Hutnictwo		Przemysł przetwórczy	
	w mln	1928=100	w mln	1928=100	w mln	1928=100	w mln	1928=100
1928	1 793,0	100,0	287,7	100,0	147,2	100,0	1 358,1	100,0
1929	1 811,4	101,0	322,1	112,0	147,6	100,3	1 341,7	98,8
1930	1 497,5	83,5	262,3	91,2	120,9	82,1	1 114,3	82,0
1932	993,6	55,4	167,7	58,3	59,7	40,6	766,2	56,4
1933	987,2	55,1	145,2	50,5	66,1	44,9	775,9	57,1
1934	1 115,3	62,2	146,8	51,0	74,9	50,9	893,6	65,8
1935	1 185,3	66,1	139,1	48,3	80,0	54,3	966,2	71,1

a Robotnicy zatrudnieni przy produkcji (tj. bez dozorców, woźniców, urlopowanych, chorych itp.) w zakładach zatrudniających 20 i więcej robotników. *b* Bez kopalń ropy naftowej i soli.

Tabl. 128 (393). PRZEPRACOWANE ROBOTNIKOGODZINY W WIELKIM I ŚREDNIM PRZEMYŚLE[a] (dok.)

Lata	Ogółem		Górnictwo[b]		Hutnictwo		Przemysł przetwórczy	
	w mln	1928=100	w mln	1928=100	w mln	1928=100	w mln	1928=100
1936	1 289,8	71,9	143,1	49,7	86,3	58,6	1 060,4	78,1
1937	1 483,0	82,7	178,3	62,0	104,1	70,7	1 200,6	88,4
1938	1 598,4	89,1	183,2	63,7	114,1	77,5	1 301,1	95,8

a Robotnicy zatrudnieni przy produkcji (tj. bez dozorców, woźniców, urlopowanych, chorych itp.) w zakładach zatrudniających 20 i więcej robotników. *b* Bez kopalń ropy naftowej i soli.

Uwaga. W tym samym okresie znacząco rosła wydajność pracy. W wielkim i średnim przemyśle ogółem (bez przemysłu budowlanego i poligraficznego), przy przyjęciu 1928 r. za 100, wynosiła: w 1929 r. — 102%, w 1930 r. — 104%, w 1931 r. — 107%, w 1932 r. —108%, w 1933 r. — 115%, w 1934 r. — 120%, w 1935 r. — 124%, w 1936 r. — 128%, w 1937 r. — 129%.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 265—266.

Tabl. 129 (394). BEZROBOCIE (poza rolnictwem)

Stan w końcu roku

Lata	Bezrobotni w tys.	
	dane szacunkowe	zarejestrowani[a]
1919	226	353[b]
1921	173	52
1923	61	68
1925	252	204
1927	.	137
1929	139	185

Lata	Bezrobotni w tys.	
	dane szacunkowe	zarejestrowani[a]
1931	603—655	313
1933	940	343
1935	830—1156	403
1937	790	470
1938	675	456

a W państwowych urzędach pośrednictwa pracy (zimą i wczesną wiosną liczba zarejestrowanych bezrobotnych była największa). *b* Stan w maju.

Na podstawie: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Robotnicy przemysłowi w Polsce. Materialne warunki bytu 1918—1939*, Warszawa 1971, s. 525—530; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 267—268, 276.

Lata 1945—2000

Tabl. 130 (395). LUDNOŚĆ WEDŁUG GŁÓWNEGO ŹRÓDŁA UTRZYMANIA[a]

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1978	1988	1995
	w tysiącach					
Ogółem	**25 008**[b]	**29 776**[c]	**32 642**	**35 061**	**37 879**	**38 620**
Ludność utrzymująca się z pracy	23 618	27 539	29 262	29 875	29 832	24 741
poza rolnictwem	12 021	16 258	19 530	21 670	23 119	20 351
pracujący	5 388	7 361	10 333	12 533	13 178	.
utrzymywani	6 633	8 897	9 197	9 137	9 941	.
w rolnictwie	11 597	11 281	9 732	8 205	6 713	4 390[d]
pracujący	7 016	6 546	6 096	4 976	4 040	.
utrzymywani	4 581	4 735	3 636	3 229	2 673	.
Ludność utrzymująca się z niezarobkowych źródeł	996	1 867	3 380	5 186	8 047	13 879
posiadający niezarobkowe źródło	.	1 398	2 452	4 044	6 807	.
utrzymywani	.	469	928	1 142	1 240	.

a Dane na podstawie spisów powszechnych, dla 1995 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną. *b*, *c* W dalszym podziale nie uwzględniono: *b* — 394 tys. osób, *c* — 370 tys. osób. *d* Dotyczy gospodarstw indywidualnych.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 13; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 27; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 81; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 43; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 99.

Tabl. 131 (396). LUDNOŚĆ WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA[a]

Wyszczególnienie	1950		1960		1970	
	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach
Ogółem	**25 008**[b]	**100,0**	**29 776**[c]	**100,0**	**32 642**	**100,0**
Ludność utrzymująca się z pracy	23 618	96,0	27 539	93,7	29 262	89,6
działy gospodarki[d]:						
przemysł	5 137	20,9	7 343	25,0	8 897	27,2
budownictwo	1 181	4,8	1 859	6,3	2 287	7,0
rolnictwo	11 598	47,1	11 281	38,4	9 732	29,8
transport i łączność	1 268	5,2	1 785	6,1	2 118	6,5
handel	1 328	5,4	1 427	4,9	1 589	4,9
nauka i rozwój techniki, oświata i wychowanie oraz kultura i sztuka	546	2,2	819	2,8	1 217	3,7
ochrona zdrowia i opieka społeczna, kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek	290	1,2	546	1,8	714	2,2
pozostałe działy	2 270	9,2	2 479	8,4	2 708	8,3
Ludność utrzymująca się z niezarobkowych źródeł	996	4,0	1 867	6,3	3 380	10,4

(dok.)

Wyszczególnienie	1978		1984	
	w tys.	w odsetkach	w tys.	w odsetkach
Ogółem	**35 061**	**100,0**	**37 026**	**100,0**
Ludność utrzymująca się z pracy	29 875	85,2	28 964	78,2
działy gospodarki[d]:				
przemysł	9 363	26,7	9 283	25,1
budownictwo	2 780	7,9	2 401	6,5
rolnictwo	8 205	23,4	7 146	19,3
transport i łączność	2 128	6,0	2 086	5,6
handel	1 955	5,6	1 990	5,4
nauka i rozwój techniki, oświata i wychowanie oraz kultura i sztuka	1 504	4,3	1 698	4,6
ochrona zdrowia i opieka społeczna, kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek	1 005	2,9	1 269	3,4
pozostałe działy	2 935	8,4	3 091	8,3
Ludność utrzymująca się z niezarobkowych źródeł	5 186	14,8	8 062	21,8

a Dane na podstawie spisów powszechnych, dla 1984 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną. *b*, *c* W dalszym podziale nie uwzględniono: *b* — 394 tys. osób, *c* — 370 tys. osób. *d* Według Klasyfikacji Gospodarki Narodowej.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s 13—14.

Tabl. 132 (397). LUDNOŚĆ CZYNNA ZAWODOWO[a]

A. OGÓŁEM

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1978	1988
Ogółem w tys.	**12 404**	**13 971**	**16 944**	**17 962**	**18 452**
miasta	4 122	5 961	8 222	9 922	10 703
wieś	8 282	8 010	8 722	8 040	7 749
Mężczyźni:					
w tysiącach	6 858	7 791	9 149	9 806	10 070
w % ogółem	55,3	55,7	54,0	54,6	54,6
Kobiety:					
w tysiącach	5 546	6 180	7 795	8 156	8 382
w % ogółem	44,7	44,3	46,0	45,4	45,4
Ludność czynna zawodowo na 100 ludności ogółem	**49,6**	**46,9**	**51,9**	**51,2**	**48,7**

B. WEDŁUG DZIAŁÓW GOSPODARKI[b]

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1978	1988
	w odsetkach				
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Przemysł	18,8	23,3	27,6	29,7	28,2
Budownictwo	4,2	5,7	6,6	8,2	7,9
Rolnictwo	56,5	47,1	37,9	29,5	27,1
Transport	3,8	4,1	4,9	5,2	4,7
Łączność		0,7	0,8	0,8	0,9
Handel	5,2	5,3	6,1	7,6	8,1
Nauka i rozwój techniki	2,5	0,2	0,5	0,8	0,7
Oświata i wychowanie		2,8	3,8	4,3	5,7
Kultura i sztuka		0,6	0,7	0,7	0,7
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	1,4	2,4	2,7	3,4	5,0
Kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek		0,1	0,3	0,6	0,9
Pozostałe działy	7,6	7,7	8,1	9,2	10,1

a Dane na podstawie spisów powszechnych. *b* Działy według Klasyfikacji Gospodarki Narodowej.

Na podstawie: *Polska 1918—1988, Warszawa 1989*, s. 33—34; *Ludność i mieszkania. Zarys przemian w latach 1979—1988. Polska*, Warszawa 1990, s. 23.

Tabl. 133 (398). AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI W WIEKU 15 LAT I WIĘCEJ

W listopadzie

Wyszczególnienie	1990[a]	1991[a]	1992	1993	1994	1995
	w tysiącach					
Ludność	**28 661**	**28 898**	**28 391**	**28 380**	**28 903**	**29 106**
mężczyźni	.	.	13 535	13 465	13 730	13 826
kobiety	.	.	14 856	14 915	15 173	15 280
Aktywni zawodowo	17 611	17 928	17 529	17 367	17 122	17 004
mężczyźni	9 579	9 684	9 481	9 369	9 205	9 200
kobiety	8 032	8 244	8 048	7 998	7 917	7 804
pracujący	16 485	15 772	15 135	14 772	14 747	14 771
mężczyźni	9 027	8 663	8 308	8 093	8 070	8 089
kobiety	7 458	7 109	6 827	6 679	6 677	6 682
bezrobotni	1 126[b]	2 156[b]	2 394	2 595	2 375	2 233
mężczyźni	552	1 022	1 173	1 276	1 135	1 111
kobiety	574	1 134	1 221	1 319	1 240	1 122
Bierni zawodowo	11 050	10 970	10 862	11 013	11 781	12 102
mężczyźni	.	.	4 054	4 096	4 525	4 626
kobiety	.	.	6 808	6 917	7 256	7 476

(cd.)

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999[c]	2000[c]
	w tysiącach				
Ludność	**29 486**	**29 727**	**30 061**	**30 388**	**30 671**
mężczyźni	14 024	14 142	14 306	14 478	14 619
kobiety	15 462	15 585	15 755	15 910	16 052
Aktywni zawodowo	17 064	17 052	17 162	17 214	17 300
mężczyźni	9 239	9 264	9 284	9 307	9 397
kobiety	7 825	7 788	7 878	7 907	7 903
pracujący	15 103	15 315	15 335	14 573	14 540
mężczyźni	8 328	8 462	8 421	8 100	8 066
kobiety	6 775	6 853	6 914	6 473	6 474

a Stan w końcu roku. *b* Bezrobotni zarejestrowani. *c* W IV kwartale.

Tabl. 133 (398). AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI W WIEKU 15 LAT I WIĘCEJ (dok.)

W listopadzie

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999[c]	2000[c]
	w tysiącach				
Aktywni zawodowo (dok.)					
bezrobotni	1 961	1 737	1 827	2 641	2 760
mężczyźni	911	802	863	1 207	1 331
kobiety	1 050	935	964	1 434	1 429
Bierni zawodowo	12 422	12 675	12 899	13 174	13 371
mężczyźni	4 785	4 878	5 022	5 171	5 222
kobiety	7 637	7 797	7 877	8 003	8 149

c W IV kwartale.

Uwaga. Aktywność ekonomiczną ludności od 1992 r. określa się na podstawie badania reprezentacyjnego. Obliczenia dla lat 1990 i 1991 zostały dokonane przez autorów i nie są w pełni porównywalne z danymi za lata następne; jako aktywnych zawodowo w latach 1990 i 1991 przyjęto pracujących i bezrobotnych (zarejestrowanych), a liczbę biernych zawodowo uzyskano przez odjęcie od ogółu ludności aktywnych zawodowo.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 122; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 117; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. 126; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 127; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 131.

Tabl. 134 (399). BEZROBOTNI I STOPA BEZROBOCIA

Stan w dniu 31 XII

Lata	Bezrobotni zarejestrowani		Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	Lata	Bezrobotni zarejestrowani		Stopa bezrobocia rejestrowanego w %
	ogółem w tys.	w tym posiadający prawo do zasiłku w % ogółem			ogółem w tys.	w tym posiadający prawo do zasiłku w % ogółem	
1990	1 126	79,2	6,5	1996	2 360	51,9	13,2
1991	2 156	79,0	12,2	1997	1 826	30,5	10,3
1992	2 509	52,3	14,3	1998	1 831	23,0	10,4
1993	2 890	48,3	16,4	1999	2 350	23,6	13,1
1994	2 838	50,1	16,0	2000	2 703	20,3	15,1
1995	2 629	58,9	14,9				

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 132; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. 142; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 143; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 148.

MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI

DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE

Lata 1918—1939

Tabl. 135 (400). DOCHODY MNIEJSZYCH[a] GOSPODARSTW ROLNYCH

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw przyjętych do obliczeń	Przeciętny obszar gospodarstwa w ha	Dochód w przeliczeniu na 1 ha w zł			
			brutto	netto	rolniczy[b]	społeczny[c]
1926/27	432	14	530	162	236	378
1927/28	804	14	595	214	281	428
1928/29	855	14	569	158	229	372
1929/30	793	14	483	106	172	304
1930/31	739	13	362	25	91	211
1931/32	437	13	281	8	78	167
1932/33	417	13	237	26	83	154
1933/34	513	13	219	35	83	147
1934/35	564	13	202	18	68	125
1935/36	690	12	234	53	101	165
1936/37	714	12	269	63	125	194
1937/38	200	13	270	60	116	189
1933/34—1936/37[d]	620	12	231	42	102	158
według grup województw:						
centralne	222	12	248	54	135	177
wschodnie	153	14	154	32	84	117
zachodnie	109	17	282	32	99	162
południowe	136	8	278	43	142	195

a Od 2 do 50 ha. *b*, *c* Suma dochodów: *b* — z kapitału i pracy rodziny, *c* — które czerpią z gospodarstwa rolnego właściciel i osoby trzecie, tj. państwo, samorząd, najemnicy i wierzyciele. *d* Przeciętne roczne.

Tabl. 135 (400). DOCHODY MNIEJSZYCH[a] GOSPODARSTW ROLNYCH (dok.)

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw przyjętych do obliczeń	Przeciętny obszar gospodarstwa w ha	Dochód w przeliczeniu na 1 ha w zł			
			brutto	netto	rolniczy[b]	społeczny[c]
1933/34—1936/37[d] (dok.) według grup gospodarstw:						
2— 3 ha	17	2,5	378	31	218	251
3— 5	69	4	336	51	191	228
5—10	213	7	259	48	151	185
10—15	143	12	221	46	117	157
15—30	155	20	183	32	76	121
30—50 ha.....	23	37	149	21	48	92

a Od 2 do 50 ha. *b*, *c* Suma dochodów: *b* — z kapitału i pracy rodziny, *c* — które czerpią z gospodarstwa rolnego właściciel i osoby trzecie, tj. państwo, samorząd, najemnicy i wierzyciele. *d* Przeciętne roczne.

Uwaga. Dane dotyczą lat gospodarczych obejmujących okres od 1 IV do 31 III następnego roku.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 74.

Tabl. 136 (401). ROCZNE WYNAGRODZENIA UMOWNE STAŁYCH ROBOTNIKÓW ROLNYCH (ordynariuszy)[a]

Grupy województw	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1937/38
W złotych								
Centralne	1 968	1 884	1 258	998	1 174	912	866	1 057
Wschodnie.....	1 640	1 785	1 203	834	1 007	851	796	866
Zachodnie.....	2 268	2 219	1 598	1 244	1 370	1 025	1 072	1 146
Południowe.....	1 663	1 617	1 071	875	933	767	730	830
Wyrażone w kwintalach żyta								
Centralne	46	48	54	62	51	51	60	47
Wschodnie.....	42	43	49	58	48	47	54	43
Zachodnie.....	53	57	65	71	59	58	71	51
Południowe.....	39	40	42	51	42	41	48	38

a Dane dotyczą lat służbowych obejmujących okres od 1 IV do 31 III następnego roku.

Uwaga. Według E. Estreicherówny roczne wynagrodzenie ordynariuszy wynosiło w latach służbowych: 1923/24 — 607,6 zł (ponad 60 q żyta), 1925/26 — 1 112,6 zł (49 q żyta), 1928/29 — 1 889,9 zł (46 q żyta), „Statystyka Pracy", Rocznik VIII, zeszyt 4, 1929, s. 355.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 269.

Tabl. 137 (402). SKŁADNIKI ROCZNEGO WYNAGRODZENIA STAŁYCH ROBOTNIKÓW ROLNYCH[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	Pensja	Ordynaria	Mieszkanie	Opał	Utrzymanie inwentarza	Ziemniaki i ziemia	Przewozy
	w złotych							
1929/30								
Ordynariusze	1 265,9	137,7	364,8	110,6	167,6	187,9	277,7	19,6
Rzemieślnicy	1 546,9	264,5	431,4	115,0	175,8	240,9	299,2	20,1
Dozorcy	1 339,8	184,3	381,5	110,6	171,5	194,6	277,7	19,6
Komornicy	1 096,8	455,2	171,2	80,4	88,3	85,1	210,2	6,4
Komornice	864,3	381,7	168,0	107,3	83,7	98,4	17,5	7,7
1932/33								
Ordynariusze	890,4	132,8	258,6	62,2	126,9	117,3	177,8	14,8
Rzemieślnicy	1 110,0	253,2	305,0	63,6	134,0	149,0	190,2	15,0
Dozorcy	944,2	167,9	270,9	62,2	129,5	121,4	177,8	14,5
Komornicy	804,3	374,7	123,3	47,0	65,6	59,2	129,6	4,9
Komornice	470,0	133,7	121,9	62,6	62,4	72,1	11,3	6,0

a Dane dotyczą lat służbowych obejmujących okres od 1 IV do 31 III następnego roku.

Na podstawie: Sz. Weinzieher, *Płace stałych robotników rolnych w r. 1932/1933*, „Statystyka Pracy", Rocznik XII, zeszyt 2, 1933, s. 125—126.

Tabl. 138 (403). PRZECIĘTNE DZIENNE PŁACE DNIÓWKOWYCH ROBOTNIKÓW ROLNYCH

Wyszczególnienie	Polska		Grupy województw							
			centralne		wschodnie		zachodnie		południowe	
	1928	1933	1928	1933	1928	1933	1928	1933	1928	1933
	w złotych									
Robotnicy na wyżywieniu własnym										
Sezon wiosenny:										
mężczyzna	3,9	1,7	4,1	1,8	3,8	1,5	4,8	2,2	3,0	1,3
kobieta	2,6	1,3	2,8	1,4	2,3	1,1	3,2	1,7	2,3	1,1
młodociany	2,4	1,1	2,6	1,1	2,2	0,9	2,9	1,4	2,0	0,9
mężczyzna z parą koni	16,9	8,3	17,7	8,1	12,6	5,2	22,0	12,0	16,4	7,9
Sezon letni:										
mężczyzna	5,6	2,5	5,9	2,7	5,4	2,1	6,6	3,0	4,6	2,0
kobieta	3,5	1,9	3,8	1,9	3,3	1,6	4,1	2,1	2,9	1,4
młodociany	2,9	1,5	3,1	1,6	2,7	1,3	3,2	1,8	2,4	1,2
mężczyzna z parą koni	17,3	8,5	18,0	8,6	13,6	5,5	22,9	12,3	15,8	7,3

Tabl. 138 (403). PRZECIĘTNE DZIENNE PŁACE DNIÓWKOWYCH ROBOTNIKÓW ROLNYCH (dok.)

Wyszczególnienie	Polska		Grupy województw							
			centralne		wschodnie		zachodnie		południowe	
	1928	1933	1928	1933	1928	1933	1928	1933	1928	1933
	w złotych									
Robotnicy na wyżywieniu pracodawcy										
Sezon wiosenny:										
mężczyzna	2,7	1,3	2,8	1,4	2,6	1,2	3,3	1,7	2,8	1,1
kobieta	1,8	1,0	2,0	1,0	1,6	0,9	2,2	1,3	1,6	0,9
młodociany	1,6	0,8	1,7	0,9	1,5	0,7	2,0	1,0	1,4	0,7
mężczyzna z parą koni	12,6	6,7	13,0	6,5	9,2	4,0	17,0	10,2	12,1	6,3
Sezon letni:										
mężczyzna	4,1	1,9	4,3	2,2	4,0	1,7	4,9	2,3	3,3	1,5
kobieta	2,5	1,4	2,7	1,5	2,4	1,3	2,9	1,6	2,0	1,1
młodociany	2,0	1,2	2,1	1,3	1,9	1,0	2,3	1,4	1,7	0,9
mężczyzna z parą koni	13,3	6,9	13,8	7,0	10,7	4,5	17,9	10,1	11,9	5,7

Uwaga. Płace w sezonie jesiennym były zbliżone do stawek płac w sezonie wiosennym.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 269; szerzej: S. Rościszewska, *Płace dniówkowych robotników niestałych w rolnictwie w roku 1933*, „Statystyka Pracy", Rocznik XIV, zeszyt 2, 1935, s. 94—115; M. Zaremba, *Płace robotników dniówkowych niestałych w rolnictwie*, „Statystyka Pracy", Rocznik VIII, zeszyt 1, 1929, s. 37—44.

Tabl. 139 (404). PRZECIĘTNE GODZINNE WYNAGRODZENIA ROBOTNIKÓW W WIELKIM I ŚREDNIM PRZEMYŚLE[a]

Wyszczególnienie	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
	w złotych										
Ogółem	**0,93**	**1,01**	**1,00**	**0,93**	**0,86**	**0,78**	**0,74**	**0,72**	**0,71**	**0,74**	**0,78**
Górnictwo[b]	1,03	1,15	1,22	1,22	1,13	1,06	1,01	0,99	0,97	1,00	1,08
węglowe	1,06	1,18	1,25	1,24	1,14	1,07	1,02	1,01	1,00	1,05	1,14
Zagłębie Górnośląskie	1,10	1,23	1,31	1,30	1,22	1,16	1,11	1,09	1,08	1,13	1,23
Zagłębie Dąbrowskie	0,98	1,07	1,13	1,11	1,00	0,94	0,87	0,87	0,86	0,91	1,00
Zagłębie Krakowskie	0,86	0,96	1,03	1,03	0,94	0,85	0,78	0,79	0,79	0,80	0,84
rud żelaza	0,64	0,68	0,70	0,70	0,61	0,52	0,48	0,43	0,39	0,44	0,47
rud cynku	0,90	0,98	1,11	1,10	1,12	1,03	1,02	1,02	1,03	1,07	1,10

a Dotyczy zakładów zatrudniających 20 i więcej robotników. *b* Bez kopalń ropy naftowej i soli.

Tabl. 139 (404). PRZECIĘTNE GODZINNE WYNAGRODZENIA ROBOTNIKÓW W WIELKIM I ŚREDNIM PRZEMYŚLE[a] (dok.)

Wyszczególnienie	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
	w złotych										
Hutnictwo	1,11	1,21	1,29	1,27	1,16	1,17	1,16	1,15	1,17	1,17	1,20
żelazne	1,14	1,24	1,31	1,30	1,17	1,18	1,17	1,16	1,17	1,17	1,19
woj. kieleckie	0,86	0,93	0,94	0,92	0,87	0,85	0,82	0,83	0,83	0,86	0,92
woj. śląskie	1,38	1,47	1,52	1,53	1,40	1,38	1,37	1,37	1,38	1,39	1,38
cynkowe i ołowiane	0,98	1,11	1,22	1,17	1,14	1,14	1,13	1,12	1,13	1,21	1,24
Przemysł przetwórczy	0,90	0,95	0,92	0,83	0,77	0,69	0,66	0,64	0,64	0,66	0,70
mineralny	0,70	0,75	0,73	0,60	0,56	0,48	0,45	0,45	0,47	0,49	0,52
metalowy i elektrotechniczny	0,97	1,03	1,01	0,96	0,92	0,81	0,75	0,73	0,74	0,75	0,79
chemiczny	1,09	1,17	1,13	0,93	0,87	0,84	0,80	0,76	0,76	0,78	0,81
włókienniczy	0,83	0,87	0,81	0,75	0,70	0,66	0,66	0,65	0,66	0,69	0,73
papierniczy	0,92	1,00	0,96	0,79	0,74	0,71	0,68	0,66	0,64	0,66	0,68
skórzany	1,15	1,17	1,13	0,93	0,87	0,80	0,78	0,74	0,73	0,76	0,78
drzewny	0,62	0,65	0,63	0,52	0,49	0,41	0,38	0,37	0,37	0,39	0,41
spożywczy	0,98	1,00	0,96	0,84	0,77	0,71	0,69	0,65	0,63	0,65	0,67
odzieżowy	0,72	0,76	0,71	0,65	0,61	0,57	0,53	0,52	0,51	0,52	0,55
budowlany	1,13	1,29	1,25	1,19	0,97	0,82	0,76	0,76	0,74	0,75	0,77
poligraficzny	1,41	1,43	1,36	1,26	1,19	1,08	1,01	0,97	0,96	0,92	0,93

a Dotyczy zakładów zatrudniających 20 i więcej robotników.

Uwaga. Informacje o wysokości i strukturze wynagrodzeń pochodzą z badań Głównego Urzędu Statystycznego oraz danych Ministerstwa Przemysłu i Handlu (np. statystyka zarobków w przemyśle hutniczym, górnictwie). Do 1928 r. GUS gromadził dane o płacach przewidzianych umowami zbiorowymi oraz nadsyłane przez zakłady publiczne, organizacje zawodowe pracodawców (taryfy płac). Na mocy rozporządzenia rządu z lutego 1928 r. zakłady przemysłowe zobowiązano do przedkładania GUS danych o zarobkach według list płac (stawki płac). Od 1932 r. dane o zarobkach dotyczą zakładów zatrudniających więcej niż 20 robotników, objętych badaniem GUS. Zasięg badań w kolejnych latach był poszerzany, o ile w 1932 r. objęły one 80% robotników w wielkich i średnich zakładach przemysłu przetwórczego, to w 1938 r. już prawie 99% (w 1932 r. badaniem objęto 317,3 tys. robotników na 396,8 tys. ogółem, w 1938 r. odpowiednio 637,6 tys. na 645,5 tys.). Obliczenia stawek płac przed 1929 r. prowadził J. Derengowski, *Płace robotników przemysłowych w Polsce w latach 1924—1929*, „Statystyka Pracy", Rocznik IX, zeszyt 2, 1930. Porównywał on płace niektórych grup robotników według branż przemysłu, miast i poziomu kwalifikacji.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 261, 272, 274.

Tabl. 140 (405). STRUKTURA ROBOTNIKÓW W WIELKIM I ŚREDNIM PRZEMYŚLE PRZETWÓRCZYM WEDŁUG WYSOKOŚCI TYGODNIOWEGO WYNAGRODZENIA[a]

Stan w sierpniu

Wyszczególnienie	Robotnicy — w odsetkach — według wysokości przeciętnego tygodniowego wynagrodzenia								
	poniżej 10 zł	10–20	20–30	30–40	40–50	50–60	60–70	70–80	80 zł i więcej
Ogółem 1929	5,6	16,1	19,0	18,1	13,5	9,7	6,4	4,5	7,1
1932	9,3	25,5	26,1	18,1	9,4	4,8	2,7	1,6	2,5
1933	11,1	26,8	27,0	16,6	8,4	4,3	2,4	1,3	2,1
1934	12,2	29,3	26,3	15,4	7,8	3,7	2,2	1,2	1,9
1935	11,4	28,7	27,6	15,2	7,9	3,9	2,2	1,3	1,8
1936	10,9	28,1	27,9	15,6	7,9	4,1	2,4	1,3	1,8
1937	9,8	24,9	26,2	18,1	9,4	5,0	2,8	1,5	2,3
1938	**9,4**	**24,7**	**25,5**	**17,8**	**9,6**	**5,5**	**3,2**	**1,7**	**2,6**
mężczyźni	6,3	19,8	23,0	20,4	12,4	7,4	4,5	2,5	3,7
kobiety	11,7	35,1	34,2	13,6	3,6	1,3	0,3	0,1	0,1
zakłady zatrudniające robotników:									
do 49	16,4	32,7	24,0	13,4	6,4	3,2	1,7	0,9	1,3
50—199	12,3	28,1	24,4	16,7	8,6	4,3	2,4	1,3	1,9
200 i więcej.....	7,0	21,9	26,2	19,1	10,5	6,3	3,8	2,1	3,1
M.st. Warszawa	5,2	17,7	18,5	17,9	12,1	9,5	7,1	3,9	8,1
Grupy województw:									
centralne	7,2	22,5	29,7	20,9	9,7	4,4	2,3	1,3	2,0
wschodnie	25,6	38,4	19,9	9,0	3,9	1,7	0,8	0,3	0,4
poznańskie i pomorskie	10,9	28,9	26,3	16,7	8,8	4,6	2,1	0,9	0,8
śląskie	8,3	18,3	24,2	16,3	11,6	9,1	6,2	3,3	2,7
południowe	14,2	33,4	20,8	13,2	8,2	4,9	2,5	1,3	1,5

a Dotyczy zakładów zatrudniających 20 i więcej robotników; w latach 1937 i 1938 poszerzono zakres badania.

Na podstawie: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Robotnicy przemysłowi w Polsce. Materialne warunki bytu 1918—1939*, Warszawa 1971, s. 315; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 273.

Tabl. 141 (406). WYNAGRODZENIA TYGODNIOWE ROBOTNIKÓW ORAZ STRUKTURA ROBOTNIKÓW WEDŁUG WYSOKOŚCI TYGODNIOWEGO WYNAGRODZENIA

Wyszczególnienie	Przeciętne wynagrodzenie tygodniowe[a] w zł	Robotnicy — w odsetkach — według wysokości przeciętnego tygodniowego wynagrodzenia								
		9,99 zł i mniej	10,00—19,99	20,00—29,99	30,00—39,99	40,00—49,99	50,00—59,99	60,00—69,99	70,00—79,99	80,00 zł i więcej
1933[b]										
Ogółem	**24,3**	**22,7**	**29,7**	**20,0**	**11,6**	**6,7**	**3,8**	**2,2**	**1,3**	**2,0**
Górnictwo	37,7	5,4	16,4	20,6	19,5	14,5	11,3	6,2	3,0	3,1
Hutnictwo	46,2	4,3	13,3	17,6	17,5	14,2	9,6	7,1	6,1	10,3
Przemysł przetwórczy:										
wielki i średni	27,4	11,8	28,3	26,6	15,3	8,1	4,2	2,3	1,3	2,1
drobny	22,8	21,9	30,6	23,6	11,7	5,8	2,8	1,5	0,8	1,3
Rzemiosło	18,4	32,9	35,2	16,9	7,5	3,6	1,7	0,9	0,5	0,8
Chałupnictwo	14,0	44,7	37,7	10,6	3,6	1,7	0,7	0,4	0,2	0,4
Handel i ubezpieczenia, transport	22,5	20,8	32,7	23,4	11,3	5,6	2,7	1,4	0,8	1,3
Inne[c]	40,9	3,9	13,2	20,1	19,8	14,4	8,7	6,3	5,2	8,4
Roboty publiczne	14,1	47,2	37,1	6,7	3,7	2,9	1,0	0,4	0,5	0,5
1936 — przemysł przetwórczy[d] Według gałęzi przemysłu										
Mineralny	20,59	19,3	38,0	23,1	11,9	4,5	1,8	0,8	0,3	0,3
Metalowy	33,38	10,1	20,7	21,6	18,2	11,3	6,8	4,4	2,9	4,0
Elektrotechniczny	30,61	9,5	24,0	25,9	17,0	9,3	5,5	3,5	2,2	3,1
Chemiczny	34,91	3,8	19,5	24,3	19,3	12,5	8,1	5,7	3,5	3,3
Włókienniczy	27,14	3,4	26,0	40,0	18,4	7,0	2,4	1,2	0,6	1,0
Papierniczy	29,44	14,2	25,0	18,4	15,4	12,9	7,1	3,6	1,3	2,1
Skórzany	32,72	4,0	21,6	28,2	19,6	12,8	6,5	2,8	1,4	3,1
Drzewny	16,19	29,1	43,3	19,2	5,8	1,8	0,5	0,2	0,0	0,1
Spożywczy	27,56	12,8	28,6	23,3	14,1	9,1	5,9	3,5	1,5	1,2
Odzieżowy	21,45	14,6	40,5	25,4	10,5	4,2	2,2	1,3	0,6	0,7
Budowlany	31,43	7,5	18,3	30,2	19,6	12,1	7,3	2,5	1,1	1,4
Poligraficzny	40,98	11,4	22,4	15,0	13,8	7,5	5,7	6,1	4,8	13,3

a Obliczono na podstawie stawek godzinowych. *b* Według badań T. Czajkowskiego. *c* Elektrownie, wodociągi, warsztaty kolejowe, wytwórnie wojskowe. *d* Na podstawie ankiety Głównego Urzędu Statystycznego, która objęła 4 287 zakładów zatrudniających ponad 20 robotników; badaniem objęto 467,8 tys. robotników.

Tabl. 141 (406). WYNAGRODZENIA TYGODNIOWE ROBOTNIKÓW ORAZ STRUKTURA ROBOTNIKÓW WEDŁUG WYSOKOŚCI TYGODNIOWEGO WYNAGRODZENIA (dok.)

Wyszczególnienie	Przeciętne wynagrodzenie tygodniowe[a] w zł	Robotnicy — w odsetkach — według wysokości przeciętnego wynagrodzenia tygodniowego								
		9,99 zł i mniej	10,00—19,99	20,00—29,99	30,00—39,99	40,00—49,99	50,00—59,99	60,00—69,99	70,00—79,99	80,00 zł i więcej
1936 — przemysł przetwórczy[d] (dok.)										
Według płci										
Mężczyźni	31,36	8,2	21,8	26,3	19,3	10,6	5,7	3,4	2,0	2,7
Kobiety	20,21	12,8	40,9	33,4	8,8	2,6	0,9	0,5	0,1	0,0
Młodociani:										
chłopcy	9,35	62,4	33,0	4,0	0,5	0,1	—	—	—	—
dziewczęta	10,54	54,9	38,7	5,8	0,6	—	—	—	—	—

a Obliczono na podstawie stawek godzinowych. *d* Na podstawie ankiety Głównego Urzędu Statystycznego, która objęła 4 287 zakładów zatrudniających ponad 20 robotników; badaniem objęto 467,8 tys. robotników.

Na podstawie: T. Czajkowski, *Próba szacunkowego obliczenia skali zarobków robotniczych w Polsce*, „Statystyka Pracy", Rocznik XIII, zeszyt 4, 1934, s. 234; badanie GUS dla 1936 r. w: „Statystyka Pracy", Rocznik XVI, zeszyt 3, 1937, s. 170—187 i Rocznik XVII, zeszyt 1, 1938, s. 36—37.

Tabl. 142 (407). DYNAMIKA PRZECIĘTNYCH GODZINNYCH PŁAC ROBOTNIKÓW W PRZEMYŚLE[a]

Lata	Płace nominalne	Płace realne[b]	Lata	Płace nominalne	Płace realne[b]
	1928=100			1928=100	
1921	.	54	1930	106	115
1922	.	76	1931	99	119
1923	.	89	1932	91	122
1924	63	59	1933	84	125
1925	70	62	1934	81	129
1926	78	90	1935	79	132
1927	91	91	1936	79	136
1928	100	100	1937	82	132
1929	107	107	1938	86	141

a Do 1931 r. na podstawie danych o stawkach płac, od stycznia 1932 r. na podstawie danych o zarobkach godzinnych przy nadaniu poszczególnym gałęziom przemysłu stałych wag. *b* Obliczono jako iloraz wskaźnika przeciętnej godzinnej płacy nominalnej oraz wskaźnika kosztów utrzymania.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 274.

Tabl. 143 (408). DYNAMIKA PRZECIĘTNYCH PŁAC REALNYCH ROBOTNIKÓW W PRZEMYŚLE WEDŁUG GAŁĘZI I REGIONÓW

Wyszczególnienie	1924		1925	1926	1927	1928	1929
	28 II	w końcu grudnia					
	1927=100						
Ogółem	.	**116,6**	**102,5**	**92,8**	**100,0**	**107,5**	**113,1**
Kopalnie węgla kamiennego:							
Zagłębie Dąbrowskie	118,0	91,1	81,9	85,1	105,2	108,4	123,7
Zagłębie Górnośląskie	123,0	89,1	77,2	98,5	105,4	109,7	118,8
Przemysł naftowy (Borysław)	85,4	86,0	81,2	98,3	98,4	104,2	100,1
Huty żelaza (Górny Śląsk)	133,3	93,4	83,0	107,9	107,8	128,5	130,3
Przemysł metalowy:							
Warszawa	113,6	94,6	120,1	115,0	123,8	132,2	131,0
Łódź	124,4	103,4	100,6	95,4	99,0	111,1	110,1
Lublin	138,4	119,8	106,8	91,9	102,7	111,6	110,6
Poznań	107,3	96,6	91,0	93,8	100,8	123,2	131,8
Bydgoszcz	100,3	87,0	90,1	87,3	104,7	122,4	127,5
Górny Śląsk	155,4	96,8	85,6	94,0	108,7	111,3	124,6
Tkalnie bawełny (Łódź)	114,4	104,9	88,6	94,5	99,4	106,9	105,9
Przemysł chemiczny (Górny Śląsk)	.	100,0	88,8	89,6	108,7	132,1	133,9
Cukrownie — grupy województw:							
centralne	89,8	95,8	90,5	98,5	101,2	100,9	103,6
zachodnie	.	98,5	90,7	93,2	102,3	108,2	118,1
Przemysł budowlany:							
Warszawa	142,5	118,3	104,8	90,7	107,7	126,8	133,7
Łódź	126,9	105,7	93,9	81,2	112,6	124,1	122,9
Kraków	.	111,0	98,5	85,3	117,3	132,1	130,9
Lwów	83,1	90,4	92,4	93,2	114,2	119,4	128,9
Poznań	97,5	103,2	105,7	91,5	114,0	140,0	151,9
Katowice	148,5	97,8	89,0	90,0	107,1	116,3	132,1

Na podstawie: J. Derengowski, *Płace robotników przemysłowych w Polsce w latach 1924—1929*, „Statystyka Pracy", Rocznik IX, zeszyt 2, 1930, s. 116, 120.

Tabl. 144 (409). PRACOWNICY UMYSŁOWI OBJĘCI UBEZPIECZENIEM EMERYTALNYM W ZAKŁADZIE UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH (ZUS)[a] WEDŁUG WYSOKOŚCI MIESIĘCZNEGO ZAROBKU

Wyszczególnienie		Liczba pracowników (w grudniu) w tys.	Pracownicy — w odsetkach — według wysokości przeciętnego miesięcznego zarobku[b]					
			poniżej 120 zł	120—180	180—360	360—480	480—720	720 zł i więcej
Ogółem	1928	225,1	10,5	16,8	40,3	11,9	11,4	9,1
	1930	247,2	10,2	13,8	38,1	12,9	13,4	11,6
	1933	232,3	16,6	20,0	37,9	9,6	9,2	6,7
	1934	257,8	24,9	20,5	33,3	8,5	8,3	4,5
	1935	**279,0**	**26,1**	**21,6**	**32,4**	**7,8**	**7,7**	**4,4**
Mężczyźni[c]		196,6	20,8	19,4	33,9	9,5	10,3	6,1
według grup województw:								
centralne[d]		87,1	16,1	17,7	36,1	10,7	11,8	7,6
wschodnie		17,8	32,1	28,7	30,3	4,9	3,0	1,0
poznańskie i pomorskie		33,0	27,1	21,9	33,9	7,2	6,0	3,9
Górny Śląsk		19,8	10,7	10,0	30,4	15,1	22,4	11,4
południowe[e]		38,9	26,1	21,8	32,3	7,8	7,8	4,2
Kobiety[c]		82,4	38,6	26,7	28,9	3,8	1,7	0,3
według grup województw:								
centralne[d]		38,1	30,9	26,1	34,7	5,3	2,6	0,4
wschodnie		6,1	52,9	28,8	17,1	1,0	0,1	0,1
poznańskie i pomorskie		16,0	48,7	28,0	21,1	1,4	0,8	0,0
Górny Śląsk		5,6	31,4	25,7	34,3	5,2	2,9	0,5
południowe[e]		16,6	44,1	26,3	25,8	2,9	0,8	0,1

a Ubezpieczeniu emerytalnemu w ZUS nie podlegali etatowi pracownicy państwowi i samorządowi. *b* W latach 1928—1933 według wysokości zarobków w grudniu. *c* W 1935 r. przeciętny miesięczny zarobek mężczyzn wynosił 280,5 zł, kobiet — 170,8 zł. *d* Łącznie z m.st. Warszawą. *e* Łącznie ze Śląskiem Cieszyńskim.

W 1935 r. z 313 tys. pracowników umysłowych objętych ubezpieczeniem emerytalnym ZUS (zatrudnionych w ciągu roku) w rolnictwie pracowało 16 tys., w przemyśle — 79 tys., w transporcie — 12 tys., w handlu i usługach — 68 tys., w biurach i szkołach — 124 tys., w pozostałych działach — 14 tys. Dane nie obejmują Górnego Śląska, gdzie liczbę pracowników umysłowych szacuje się na 29 tys.

Przeciętne miesięczne zarobki mężczyzn z wykształceniem niższym w 1930 r. wynosiły 319 zł, w 1933 r. — 273 zł, odpowiednio: z wykształceniem średnim — 395 zł i 331 zł, z wykształceniem wyższym — 686 zł i 580 zł. Przeciętne miesięczne zarobki kobiet z wykształceniem niższym w 1930 r. wynosiły 237 zł, w 1933 r. — 203 zł, odpowiednio: z wykształceniem średnim — 251 zł i 209 zł, z wykształceniem wyższym — 371 zł i 284 zł.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 276—277; T. Bartnicki, T. Czajkowski, *Struktura zatrudnienia i zarobki pracowników umysłowych*, Warszawa 1936, s. 129.

Tabl. 145 (410). MIESIĘCZNE PŁACE PRACOWNIKÓW ADMINISTRACJI PAŃSTWOWEJ, NAUCZYCIELI, PRACOWNIKÓW PRZEDSIĘBIORSTW PAŃSTWOWYCH, SĘDZIÓW I PROKURATORÓW ORAZ ZAWODOWYCH WOJSKOWYCH I POLICJI W 1939 R.

A. PRACOWNICY ADMINISTRACJI PAŃSTWOWEJ, NAUCZYCIELE I PRACOWNICY PRZEDSIĘBIORSTW PAŃSTWOWYCH

Grupy uposażenia	Uposażenie zasadnicze w zł			Liczba etatów			
	administracja cywilna[a] i nauczyciele	Polskie Koleje Państwowe	Polska Poczta, Telegraf i Telefon	administracja cywilna[a] i nauczyciele		Polskie Koleje Państwowe	Polska Poczta, Telegraf i Telefon
				ogółem	w tym nauczyciele		
I	3 000	1 000	1 000	1	—	11	12
II	2 000	700	700	13	—	83	128
III	1 500	550	450	43	—	141	327
IV	1 000	450	350	743	566	426	904
V	700	390	280	1 353	396	586	1 614
VI	450	335	240	7 088	3 809	1 182	3 480
VII	335	295	205	16 136	10 289	2 483	7 641
VIII	260	260	175	28 622	18 509	6 446	11 580
IX	210	225	145	45 352	32 877	9 389	11 431
X	160	200	120	26 468	10 233	16 575	3 424
XI	130	175	100	22 449	12 452	28 179	98
XII	100	150	—	3 503	—	43 411	—
XIII	—	125	—	—	—	31 031	—
XIV	—	100	—	—	—	3 222	—

B. SĘDZIOWIE I PROKURATORZY[b]

Grupy uposażenia	Uposażenie zasadnicze w zł	Liczba etatów	Grupy uposażenia	Uposażenie zasadnicze w zł	Liczba etatów
I	1 100	207	III	575	1 570
II	800	486	IV	425	1 382

a Urzędnicy i niżsi funkcjonariusze administracji ogólnej oraz funkcjonariusze służby więziennej. *b* Sądownictwo powszechne i administracyjne.

Tabl. 145 (410). MIESIĘCZNE PŁACE PRACOWNIKÓW ADMINISTRACJI PAŃSTWOWEJ, NAUCZYCIELI, PRACOWNIKÓW PRZEDSIĘBIORSTW PAŃSTWOWYCH, SĘDZIÓW I PROKURATORÓW ORAZ ZAWODOWYCH WOJSKOWYCH I POLICJI W 1939 R. (dok.)

C. ZAWODOWI WOJSKOWI

Stopnie	Uposażenie zasadnicze[c] w zł	
	samotnych	utrzymujących rodzinę
Marszałek	3 000	
Generał broni	2 000	
Generał dywizji	1 500	
Generał brygady	1 000	
Pułkownik	632	713
Podpułkownik	524	580
Major	435	490
Kapitan	345	400

Stopnie	Uposażenie zasadnicze[c] w zł	
	samotnych	utrzymujących rodzinę
Porucznik	265	324
Podporucznik	206	266
Chorąży	230	300
Starszy sierżant	194	264
Sierżant	171	241
Plutonowy	151	201
Kapral	137	167

D. POLICJA PAŃSTWOWA

Stopnie	Uposażenie zasadnicze w zł
Inspektor	700
Nadkomisarz	430
Komisarz	335
Podkomisarz	270
Aspirant	240

Stopnie	Uposażenie zasadnicze w zł
Starszy przodownik	200
Przodownik	180
Starszy posterunkowy	160
Posterunkowy	150

c Poza m.st. Warszawą.

Dla niektórych stanowisk obowiązywały dodatki funkcyjne i lokalne. Dodatki funkcyjne były bardzo zróżnicowane i w 1939 r. wynosiły: w administracji państwowej od 3 000 zł (minister) do 50 zł (naczelnik więzienia III klasy), w szkolnictwie od 500 zł (rektor uniwersytetu) do 5 zł (kierownik szkoły powszechnej), w sądownictwie od 2 000 zł (pierwszy prezes Sądu Najwyższego) do 50 zł (kierownik sądu grodzkiego), w policji od 800 zł do 40 zł, w wojsku od 3 000 zł do 75 zł, w PKP od 600 zł do 25 zł, w PPTiT od 500 zł do 30 zł. Dodatki lokalne otrzymywali funkcjonariusze pracujący w wyszczególnionych miastach: w Gdyni średnio w wysokości 20% uposażenia zasadniczego, w Warszawie — 15%, na Helu, w Katowicach, w Chorzowie, w Tarnowskich Górach, w Mysłowicach, w Cieszynie, w Bielsku-Białej — 10%. Wojskowi zawodowi w Warszawie zamiast dodatku lokalnego mieli wyższe uposażenie zasadnicze.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 278–279.

Tabl. 146 (411). STRUKTURA PRZECIĘTNYCH ROZCHODÓW W RODZINACH ROBOTNICZYCH WEDŁUG KIERUNKÓW KONSUMPCJI

Wyszczególnienie	Ogółem	Żywność	Alkohol i tytoń	Odzież i obuwie	Mieszkanie	Opał i światło	Higiena i zdrowie	Kultura i oświata	Komunikacja	Pozostałe
1928										
Gospodarstwa domowe o liczbie osób:										
2	100,0	39,9	8,8	23,5	3,6	3,8	3,4	2,5	2,4	12,1
3	100,0	54,1	5,6	14,3	8,1	4,9	2,5	2,0	0,6	7,9
4	100,0	54,7	4,0	14,9	8,4	4,4	2,2	3,5	1,0	6,9
5	100,0	59,3	3,0	15,1	7,1	4,1	2,1	2,8	0,8	5,7
6 i więcej	100,0	59,6	3,1	15,3	6,2	4,3	1,9	2,1	1,2	6,3
1938										
Gospodarstwa domowe o liczbie osób:										
2	100,0	33,2	4,2	15,6	10,9	5,5	5,6	4,2	1,6	19,2
3	100,0	36,4	3,3	12,6	17,0	4,8	5,5	4,7	3,9	11,8
4	100,0	40,6	3,4	12,3	15,2	4,2	5,6	4,3	2,4	12,0
5	100,0	41,3	3,3	11,8	16,1	4,1	3,4	4,2	2,0	13,8
6 i więcej	100,0	46,0	2,0	15,1	10,2	3,7	2,5	4,7	1,5	14,3

Uwaga. W 1928 r. badaniem budżetów rodzinnych objęte były 93 rodziny robotnicze z Warszawy, Łodzi, Zagłębia Dąbrowskiego i Górnego Śląska, w 1938 r. — 73 rodziny robotnicze z Warszawy, Łodzi, Poznania i Śląska. Badania nie obejmowały osób samotnych.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 52.

Tabl. 147 (412). BUDŻETY RODZIN ROBOTNICZYCH I PRACOWNIKÓW UMYSŁOWYCH W WARSZAWIE

A. BUDŻETY RODZIN ROBOTNICZYCH

Wyszczególnienie	Robotnicy zatrudnieni — 1927 r.					Bezrobotni — 1932 r.
	budżet typowy	roczne kwoty wydatków na jednostkę konsumpcyjną[a] w zł				
		do 599	600—899	900—1 199	1 200 i więcej	
Liczba zbadanych rodzin						
Ogółem	**x**	**9**	**16**	**7**	**8**	**80**
Przychody w odsetkach						
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Zarobki głowy rodziny	84,4	81,9	87,7	84,8	91,2	44,2
Zarobki członków rodziny	8,5	11,5	7,8	5,4	2,5	
Pozostałe przychody	7,1	6,6	4,5	9,8	6,3	55,8
Rozchody w odsetkach						
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	63,8	68,6	64,6	60,3	50,1	75,0
Alkohol i tytoń	2,4	1,7	2,8	2,5	3,7	2,2
Komorne	6,4	7,8	5,6	4,6	5,6	2,7
Urządzenie mieszkania	1,9	1,1	2,0	2,5	4,4	0,2
Opał i światło	4,5	4,7	4,3	4,1	4,4	10,4
Higiena i zdrowie	1,5	1,2	1,3	1,8	2,4	2,3
Odzież, obuwie i bielizna	10,9	9,3	11,2	12,6	13,4	5,1
Kultura i oświata	3,6	1,7	3,5	5,8	7,2	0,9
Ubezpieczenia, podatki	3,0	2,6	3,1	2,2	5,7	0,1
Inne wydatki	1,3	0,8	1,4	1,6	3,0	1,1
Na majątek i długi	0,7	0,5	0,2	2,0	0,1	—
Przeciętne roczne spożycie artykułów na jednostkę konsumpcyjną						
Chleb w kg	152,2	147,5	160,2	168,8	130,0	115,6
Bułki i ciasto w kg	11,3	7,8	11,6	19,4	29,3	5,6
Mąka w kg	20,9	18,8	25,4	22,5	26,6	15,5
Kasza i ryż w kg	8,0	6,3	10,8	6,8	11,8	12,4
Groch i fasola w kg	3,6	3,4	3,3	5,2	2,7	9,5

a Głowa rodziny — 1,00 jednostki konsumpcyjnej, żona — 0,85, dziecko 14—17 lat — 0,80, dziecko 3—7 lat — 0,50, łącznie 4-osobowa rodzina=3,15 jednostki konsumpcyjnej.

Tabl. 147 (412). BUDŻETY RODZIN ROBOTNICZYCH I PRACOWNIKÓW UMYSŁOWYCH W WARSZAWIE (cd.)

A. BUDŻETY RODZIN ROBOTNICZYCH (dok.)

Wyszczególnienie	Robotnicy zatrudnieni — 1927 r.					Bezrobotni — 1932 r.
	budżet typowy	roczne kwoty wydatków na jednostkę konsumpcyjną[a] w zł				
		do 599	600—899	900—1 199	1 200 i więcej	
Przeciętne roczne spożycie artykułów na jednostkę konsumpcyjną (dok.)						
Ziemniaki w kg	190,6	181,5	201,4	219,0	176,0	243,8
Inne jarzyny w kg	51,3	42,6	49,2	71,4	106,3	25,9
Mleko w l	64,8	38,6	85,1	121,5	141,7	39,0
Masło w kg	2,0	1,4	2,2	3,2	5,1	0,7
Ser w kg	0,4	0,3	0,4	0,6	2,2	0,2
Śmietana w l	1,5	0,7	2,1	3,2	3,9	1,4
Jaja w szt	38,9	14,9	50,9	74,4	182,0	20,0
Mięso, wędliny i ryby w kg	30,7	22,8	36,9	44,0	65,1	26,6
Tłuszcze w kg	9,5	7,7	10,0	14,2	15,6	8,3
Cukier i słodycze w kg	20,1	17,3	22,1	25,2	31,4	13,0
Owoce i przetwory owocowe w kg	4,0	2,1	5,1	7,6	12,7	0,1

B. BUDŻETY RODZIN PRACOWNIKÓW UMYSŁOWYCH W 1932 R.

Wyszczególnienie	Budżet typowy	Roczne kwoty wydatków na jednostkę konsumpcyjną[a] w zł			
		do 1 439	1 440—1 799	1 800—2 999	3 000 i więcej
Liczba zbadanych rodzin					
Ogółem	**x**	**8**	**11**	**33**	**19**
Przychody w odsetkach					
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Zarobki głowy rodziny	79,1	80,6	79,1	82,4	74,0
Zarobki członków rodziny	9,2	6,5	7,5	8,1	14,3
Pozostałe przychody	11,7	12,9	13,4	9,5	11,7

a Głowa rodziny — 1,00 jednostki konsumpcyjnej, żona — 0,85, dziecko 14—17 lat — 0,80, dziecko 3—7 lat — 0,50, łącznie 4-osobowa rodzina=3,15 jednostki konsumpcyjnej.

Tabl. 147 (412). BUDŻETY RODZIN ROBOTNICZYCH I PRACOWNIKÓW UMYSŁOWYCH W WARSZAWIE (cd.)

B. BUDŻETY RODZIN PRACOWNIKÓW UMYSŁOWYCH W 1932 R. (cd.)

Wyszczególnienie	Budżet typowy	Roczne kwoty wydatków na jednostkę konsumpcyjną[a] w zł			
		do 1 439	1 440—1 799	1 800—2 999	3 000 i więcej
Rozchody w odsetkach					
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	30,4	36,5	31,0	31,4	21,6
Alkohol i tytoń	2,3	3,0	2,4	2,2	1,6
Komorne	13,0	11,5	16,2	12,8	13,7
Urządzenie mieszkania	4,0	2,9	1,6	3,6	6,8
Opał i światło	5,1	6,0	5,5	4,8	3,8
Higiena i zdrowie	3,3	3,2	2,4	3,7	3,4
Odzież, obuwie i bielizna	12,1	11,3	13,2	12,8	12,1
Kultura i oświata	5,5	3,6	5,6	5,8	7,8
Ubezpieczenia, podatki	8,6	7,2	6,9	8,9	10,5
Inne wydatki	10,3	7,8	8,6	10,4	14,1
Na majątek i długi	5,4	7,0	6,6	3,6	4,6
Przeciętne roczne spożycie artykułów na jednostkę konsumpcyjną					
Chleb w kg	97,3	106,4	89,8	88,7	82,2
Bułki i ciasto w kg	28,6	22,9	28,3	33,7	43,4
Mąka w kg	25,6	26,2	29,8	24,1	21,1
Kasza i ryż w kg	12,6	13,1	9,8	12,6	13,0
Groch i fasola w kg	3,1	3,8	1,3	2,8	1,9
Ziemniaki w kg	202,3	246,0	173,4	147,4	142,7
Inne jarzyny w kg	55,8	47,3	50,8	67,2	77,4
Mleko w l	139,6	123,6	166,6	143,6	171,5
Masło w kg	13,2	10,6	9,2	16,1	22,7
Ser w kg	3,7	3,1	2,8	4,7	5,9
Śmietana w l	6,1	4,1	5,4	8,9	10,0

a Głowa rodziny — 1,00 jednostki konsumpcyjnej, żona — 0,85, dziecko 14—17 lat — 0,80, dziecko 3—7 lat — 0,50, łącznie 4-osobowa rodzina=3,15 jednostki konsumpcyjnej.

Tabl. 147 (412). BUDŻETY RODZIN ROBOTNICZYCH I PRACOWNIKÓW UMYSŁOWYCH W WARSZAWIE (dok.)

B. BUDŻETY RODZIN PRACOWNIKÓW UMYSŁOWYCH W 1932 R. (dok.)

Wyszczególnienie	Budżet typowy	Roczne kwoty wydatków na jednostkę konsumpcyjną[a] w zł			
		do 1 439	1 440—1 799	1 800—2 999	3 000 i więcej
Przeciętne roczne spożycie artykułów na jednostkę konsumpcyjną (dok.)					
Jaja w szt	242,7	196,0	268,8	308,0	294,9
Mięso, wędliny i ryby w kg	67,0	49,4	70,8	88,8	100,0
Tłuszcze w kg	11,4	11,6	13,0	10,9	8,8
Cukier i słodycze w kg	31,7	30,4	26,5	37,4	33,2
Owoce i przetwory owocowe w kg	18,9	9,3	10,1	30,5	48,1

a Głowa rodziny — 1,00 jednostki konsumpcyjnej, żona — 0,85, dziecko 14—17 lat — 0,80, dziecko 3—7 lat — 0,50, łącznie 4-osobowa rodzina=3,15 jednostki konsumpcyjnej.

Uwaga. Według badań L. Landaua miesięczny koszt utrzymania (według cen z maja 1932 r.) wynosił dla 4-osobowej rodziny: pracownika umysłowego — 141,26 zł, robotniczej — 43,76 zł.

Na podstawie: L. Landau, *Wskaźnik kosztów utrzymania pracowników umysłowych*, „Statystyka Pracy", Rocznik XII, zeszyt 1, 1933, s. 18—19; E. Otrębski, *Wyniki badania budżetów domowych pracowników umysłowych przeprowadzonego w maju 1932 r.*, „Statystyka Pracy", Rocznik XI, zeszyt 4, 1932, s. 345—348; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 280—283.

Tabl. 148 (413). SPOŻYCIE NIEKTÓRYCH ARTYKUŁÓW NA 1 MIESZKAŃCA

Wyszczególnienie	1929	1930	1932	1934	1936	1938
Mięso w kg	18,4	17,6	19,3	18,6	20,2	22,4
Cukier w kg	11,9	11,3	9,1	8,9	10,5	12,2
Sól jadalna w kg	9,9	9,8	8,7	8,4	8,4	8,4
Spirytus konsumpcyjny 100° w l	1,6	1,2	0,7	0,8	1,0	1,3
Piwo w l	8,4	7,7	4,3	3,4	3,3	4,4
Drożdże w kg	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Wyroby tytoniowe w kg	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6
Papier gazetowy w kg	.	0,8	0,7	0,8	0,9	.
Papier pakowy w kg	.	1,6	1,3	1,5	1,6	2,0
Nafta w kg	4,4	4,8	3,8	3,8	3,7	4,1
Gaz świetlny w m^3	7,9	5,4	4,8	4,3	4,4	.
Zapałki w szt	1 083	1 127	828	466	471	541
Mydło w kg	1,2	1,3	1,1	1,4	1,5	.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 159.

Tabl. 149 (414). WYDATKI NA OPIEKĘ SPOŁECZNĄ

Lata (budżetowe[a])	Z budżetu Ministerstwa Opieki Społecznej				Związków samorządu terytorialnego[b]	Skarbu Śląskiego[c]
	ogółem	w tym na opiekę nad				
		dziećmi i młodzieżą	inwalidami i weteranami[d]	bezrobotnymi[e]		
	w milionach złotych					
1927/28	29,6	6,3	4,6	6,0	53,0	4,0
1929/30	36,3	9,4	6,8	10,0	70,4	16,8
1931/32	49,5	6,3	4,7	33,4	74,1	15,0
1933/34	58,0	4,9	3,5	47,1	69,2[e]	7,9
1935/36	28,5	5,7	4,3	14,6	48,0	10,7
1937/38	14,6	5,2	5,4	2,5	53,5	13,4
1938/39[f]	14,4	5,1	4,8	2,5	52,7	12,4
1939/40[f]	20,4	5,2	4,4	8,8	.	.

a Obejmują okres od 1 IV do 31 III następnego roku. *b* Łącznie z wydatkami zakładów opiekuńczych. *c* Łącznie z wydatkami zdrowotnymi, przy czym dla zakładów opiekuńczych uwzględnione są tylko dopłaty. *d* Dotyczy opieki nad inwalidami wojennymi, weteranami powstań oraz od roku 1935/36 — osobami zasłużonymi w walce o niepodległość. *e* Łącznie z dopłatami na Fundusz Pracy (do 1935 r. — Fundusz Bezrobocia). *f* Preliminarze budżetowe.

Uwaga. Pomocą społeczną zajmowały się ponadto stowarzyszenia opiekuńcze, fundacje, ochronki przyfabryczne, prowadzone było dożywianie dzieci i młodzieży itp. Dzięki akcji m.in. Komitetów Pomocy Dzieciom i Młodzieży oraz Komitetu Pomocy Zimowej liczba dożywianych dzieci i młodzieży wyniosła 364 tys. w roku szkolnym 1935/36 i 830 tys. w roku szkolnym 1937/38, a wartość świadczeń w latach 1935/36–1937/38 wynosiła ponad 25 mln zł.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 287, 291.

Tabl. 150 (415). UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE

Wyszczególnienie		Ogółem	Grupy województw				
			centralne[a]	wschodnie	poznańskie i pomorskie	śląskie[b]	południowe[b]
		przeciętna liczba ubezpieczonych w tys.					
Ubezpieczenia na wypadek choroby	1925	1 881[c]	637	33	549	233	429
	1929	2 662	1 042	136	620	280	584
	1934	1 816	843	124	226	178	445
	1938	2 254	1 071	161	286	215	521
Ubezpieczenia od wypadków przy pracy[d]	1925	1 209	.	.	278	190	.
	1929	1 865	.	.	260	222	.
	1934	1 829	849	121	242	169	448
	1938	2 273	1 101	162	292	194	524
Ubezpieczenia emerytalne robotników	1925	534[e]	—	—	339	195	.
	1929	705	—	—	456	237	12
	1934	1 657	722	99	329	130	377
	1938	2 064	910	128	398	189	439
Ubezpieczenia emerytalne pracowników umysłowych	1925	80	—	—	28	26	26
	1929	249	114	19	46	30	40
	1934	267	122	22	45	24	54
	1938	343	160	30	55	29	69
Ubezpieczenia od bezrobocia robotników	1925	595	304	9	56	151	75
	1929	1 002	490	35	115	209	153
	1934	769	404	37	80	124	124
	1938	1 191	593	76	132	178	212
Ubezpieczenia od bezrobocia pracowników umysłowych	1929	249	114	19	46	34	36
	1934	267	122	22	45	24	54
	1938	340	158	30	55	33	64

a Łącznie z m.st. Warszawą. *b* W ubezpieczeniach robotników i pracowników umysłowych na wypadek choroby, od wypadków przy pracy oraz emerytalnych — Śląsk Cieszyński łącznie z województwami południowymi. *c* Dane tylko kas chorych czynnych przez cały rok. *d* Dotyczy robotników przemysłowych; statystyka ubezpieczenia robotników rolnych nie była prowadzona; według szacunków zakładów ubezpieczeń w 1938 r. ubezpieczeniem w rolnictwie objętych było ok. 2 mln osób. *e* Bez Bractwa Górniczego w Krakowie i Kasy Brackiej w Borysławiu.

Uwaga. W niektórych latach podział danych według grup województw — szacunkowy.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 306.

Tabl. 151 (416). ŚWIADCZENIA ZAKŁADÓW UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Wyszczególnienie	1925	1927	1929	1931	1933	1935	1937
Osoby pobierające renty i świadczenia w tys.							
Ubezpieczenie:							
emerytalne (stan w dniu 31 XII)	118,5	127,2	148,5	158,5	171,1	224,8	262,5
robotnicy[a]	115,4	123,1	142,3	149,7	156,9	203,3	232,5
pracownicy umysłowi[b]	3,1	4,1	6,2	8,8	14,2	21,5	30,0
renty od wypadków przy pracy (stan w dniu 31 XII)	63,1	70,8	95,8	109,7	105,4	108,1	125,6
zasiłki na wypadek braku pracy (przeciętne roczne)	46,9	26,3	56,9	130,9	64,0	68,1	79,0
robotnicy	46,9	25,3	53,3	113,6	49,4	58,9	70,6
pracownicy umysłowi	—	1,0	3,6	17,3	14,6	9,2	8,4
Przeciętna liczba ubezpieczonych w tys.							
W ubezpieczeniu emerytalnym:							
robotnicy	534[c]	624	705	556	460	1 684	1 985
pracownicy umysłowi	80	85	249	256	232	279	318
Od wypadków przy pracy[d]	1 209	1 441	1 865	1 479	1 087	1 890	2 183
Na wypadek braku pracy:							
robotnicy	595	774	1 002	816	699	822	1 060
pracownicy umysłowi	—	87	249	256	232	277	315
Na wypadek choroby	1 881[e]	2 202[e]	2 662	2 391	2 068	1 859	2 171
Przeciętne świadczenia na jednego ubezpieczonego w zł							
Emerytalne:							
robotników[a]	18,7	19,0	27,7	.	43,5	20,7	24,3
pracowników umysłowych	15,9	42,7	49,7	.	107,0	119,9	146,6
Od wypadków przy pracy	4,8	6,5	8,4	.	11,3	11,4	12,1
Na wypadek braku pracy:							
robotników	40,4	20,7	49,6	.	37,9	31,2	30,7
pracowników umysłowych	—	9,1	22,2	.	96,8	41,3	27,5
Na wypadek choroby[f]	64,5	76,2	97,9	.	73,8	46,9	48,9

a Bez dodatkowego ubezpieczenia kolejarzy i górników. *b* Bez zaopatrzeń pobieranych na rachunek Skarbu Państwa. *c* Bez Bractwa Górniczego w Krakowie i Kasy Brackiej w Borysławiu. *d* Dotyczy robotników przemysłowych; patrz notka *d* do tabl. 150 na str. 433. *e* Dane dotyczą tylko kas chorych czynnych przez cały rok sprawozdawczy. *f* Bez Górnego Śląska.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 306–311.

Tabl. 152 (417). DOCHODY I WYDATKI FUNDUSZU PRACY

Wyszczególnienie	1933—1934	1934—1935	1935—1936	1936—1937	1937—1938	1938—1939
	w milionach złotych					
Dochody	**88,3**	**109,7**	**152,9**	**161,8**	**172,0**	**195,0**
w tym:						
Obciążenie dochodów prywatnych	51,8	58,6	68,2	71,7	80,6	89,1
Obciążenie spożycia (widowisk, cukru, mieszkań, żarówek)	8,7	10,2	10,9	10,8	12,3	13,7
Wpływy ze Skarbu Państwa	19,2	30,0	31,9	3,7	—	—
Wydatki	**85,7**	**121,6**	**152,4**	**164,9**	**152,7**	**200,0**
w tym:						
Roboty publiczne	49,9	80,2	87,4	95,7	72,4	93,1
Zatrudnienie młodzieży	—	2,0	7,2	9,2	10,0	10,0
Pomoc doraźna	32,1	32,0	20,3	13,9	17,4	12,4
Akcje specjalne	1,4	3,7	1,6	3,4	4,7	8,2
Zabezpieczenie na wypadek bezrobocia pracowników fizycznych	—	—	27,0	31,8	32,5	37,9
Administracja	0,3	1,7	6,2	6,6	6,6	7,3

Fundusz Pracy został powołany 16 III 1933 r., a 1 IV 1935 r. przejął zadania Funduszu Bezrobocia, utworzonego 18 VII 1924 r. w związku z wprowadzeniem obowiązkowych ubezpieczeń robotników na wypadek braku pracy. Zadaniem Funduszu Bezrobocia było gromadzenie środków pieniężnych z obowiązkowych składek obciążających pracownika i pracodawcę i wypłacanie ustawowych zasiłków ubezpieczonym bezrobotnym (obowiązkowi ubezpieczenia podlegali robotnicy zatrudnieni w zakładach zatrudniających 5 osób i więcej, bez robotników rolnych). Zasiłki wypłacano tym ubezpieczonym, którzy w ostatnim roku przed utratą pracy byli zatrudnieni co najmniej przez 20 tygodni (w latach 1924—1931), a od 1932 r. — 26 tygodni. Okres wypłaty zasiłków wynosił początkowo 13 tygodni w roku, w 1925 r. — 17 tygodni, od 1926 r. — 26 tygodni, na początku lat trzydziestych w czasie wielkiego kryzysu — 39 tygodni, od 1934 r. — 26 tygodni. Zasiłek stanowił przeciętnie 30% zarobków i korzystało z niego od 20 do ponad 30% zarejestrowanych w urzędach pośrednictwa pracy. Liczba bezrobotnych korzystających z zasiłku wynosiła: w 1928 r. — 44 tys., w 1931 r. — 150 tys., w 1936 r. — 93 tys. Fundusz Bezrobocia prowadził także akcję pomocy doraźnej dla pozbawionych pracy.

Fundusz Pracy miał zadania szersze, a mianowicie: organizowanie robót publicznych, prowadzenie pośrednictwa pracy, organizowanie akcji specjalnych (przysposobienie zawodowe, szkolenia i pomoc przy zakładaniu własnych warsztatów pracy, działalność kulturalno-oświatowa), pomoc doraźną, zatrudnianie młodzieży (np. hufce junackie — praca połączona z dokształcaniem czy zdobywaniem zawodu). Największe znaczenie w działalności Funduszu Pracy miały roboty publiczne obejmujące prace przy budowie: kolei, dróg wodnych i lądowych, mostów, nawierzchni ulic miejskich, kanalizacji itp. Liczba zatrudnionych przy robotach publicznych wynosiła (dane za lipiec): w 1925 r. — 23 tys., w 1927 r. — 48 tys., w 1929 r. — 38 tys., w 1931 r. — 41 tys., w 1933 r. — 85 tys., w 1935 r. — 78 tys. Dla zwiększenia zatrudnienia liczby bezrobotnych stosowano system turnusowy, przez co np. w 1937 r. pracowało 189 tys. osób, a w 1938 r. — 136 tys. osób.

Na podstawie: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Robotnicy przemysłowi w Polsce. Materialne warunki bytu 1918—1939*, Warszawa 1971, s. 525—530, 574; *Mały Rocznik Statystyczny 1937*, Warszawa 1937, s. 19; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 292, 390.

Lata 1939—1945

Tabl. 153 (418). TYGODNIOWE NORMY PRZYDZIAŁU ŻYWNOŚCI DLA LUDNOŚCI GENERALNEJ GUBERNI

Artykuły	VI 1941			X 1942				
	Niemcy	Polacy		Niemcy	Polacy			
		dorośli	dzieci		dorośli	dzieci	pracujący	
							ciężko	bardzo ciężko
	w gramach							
Chleb	2 100	1 050	700	2 100	1 100	700	1 137	1 312
Mąka	250	100	100	250	100	100	125	125
Mięso i przetwory mięsne	750	100	100	600	do 105	do 100	do 125	do 175
Masło i inne tłuszcze	350	—	—	300	—	—	15	15
Cukier	300	100	100	300	50	50	57	65
Marmolada	200	100	100	200	60	60	90	92
Kawa zbożowa	100	40	40	100	40	42,5	43,7	52,5
Jaja[a]	3	0,75[b]	0,25[c]	3	—	—	1	1,25[d]

(dok.)

Artykuły	I 1943					
	Niemcy		nie Niemcy			
	dorośli	dzieci	dorośli	dzieci	pracujący	
					ciężko	bardzo ciężko
	w gramach					
Chleb	2 250	1 870	1 050	1 200	1 400	2 100
Mąka	250	125	—	—	186	186
Mięso i przetwory mięsne	600	500	do 100	do 100	300	320
Masło i inne tłuszcze	300	300	—	—	62,5	62,5
Cukier	250	250	50	50	75	112
Marmolada	250	250	60	60	185	185
Kawa zbożowa	62,5	62,5	37,5	25	.	.
Ziemniaki	3 800	3 800	1 920	1 920	2 730	2 730
Jaja[a]	3	3	—	—	1	1,25[d]

a W sztukach. *b* 3 sztuki na 4 tygodnie. *c* 1 sztuka na 4 tygodnie. *d* 5 sztuk na 4 tygodnie.

Na podstawie: Cz. Łuczak, *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 537.

Tabl. 154 (419). DZIENNA WARTOŚĆ ODŻYWCZA PRZYDZIAŁÓW ŻYWNOŚCI DLA LUDNOŚCI WARSZAWY W LATACH 1940–1944

Wyszczególnienie	Wartość energetyczna		Spożycie (przydział)					
			białka		tłuszczów		węglowodanów	
	w kaloriach	w %	w gramach	w %	w gramach	w %	w gramach	w %
Dzienna norma fizjologiczna ustalona przez Komitet Ekspertów Ligi Narodów	2 400	100,0	70	100,0	50	100,0	400	100,0
Wartość odżywcza przydziałów żywności dla:								
ludności polskiej: w 1940 r.	740	30,8	12,1	17,3	1,1	2,2	163	40,7
w 1941 r.	699	29,1	12,9	18,4	3,3	6,6	142	35,5
w 1942 r.	576	24,0	11,1	15,9	1,6	3,2	125	31,2
do 31 X 1943 r.	415	17,3	7,0	10,0	0,9	1,8	93	23,2
1 I–30 VI 1944 r.	840	35,0	19,5	27,8	1,25	2,5	173	43,3
ludności niemieckiej w 1941 r.	2 613	108,8	82,4	117,7	95,6	191,2	338	84,5
ludności żydowskiej w 1941 r.	184	7,7	3,2	4,6	0,2	0,4	41	10,2

Uwaga. Przydziały żywności w innych miastach były mniejsze.

Na podstawie: Cz. Łuczak, *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 538, 540.

Tabl. 155 (420). TYGODNIOWE NORMY PRZYDZIAŁU ŻYWNOŚCI DLA LUDNOŚCI POLSKIEJ I NIEMIECKIEJ W KRAJU WARTY

Wyszczególnienie N — Niemcy P — Polacy	1941	1942	1943	7 I — –28 II 1944	29 V — –23 VII 1944	24 VII — –12 XI 1944	13 XI — –31 XII 1944
	w gramach						
Chleb ..... N	2 250	2 000	2 600	2 425	2 425	2 425	2 225
P	2 250	1 900	2 250	2 320	2 350	2 350	2 225
Mięso..... N	400	300	250	250	250	250	250
P	250	200	200	200	200	200	200
Masło ..... N	240	207,5	220	220	220	220	220
Margaryna..... P	100	100	100	125	125	125	125
Ser ..... N	37,5	37,5	37,5	31,2	31,2	31,2	31,2
Twaróg ..... N	37,5	37,5	37,5	—	—	31,2	31,2
P	31,2	31,2	31,2	31,2	31,2	31,2	31,2
Cukier..... N	250	250	225	225	225	225	220
P	225	225	225	225	225	225	218,7
Marmolada ..... N	175	175	175	175	175	175	187,5
Smarowanie na chleb P	250	225	225	300	300	300	300

Tabl. 155 (420). TYGODNIOWE NORMY PRZYDZIAŁU ŻYWNOŚCI DLA LUDNOŚCI POLSKIEJ I NIEMIECKIEJ W KRAJU WARTY (dok.)

Wyszczególnienie N — Niemcy P — Polacy		1941	1942	1943	7 I — —28 II 1944	29 V — —23 VII 1944	24 VII — —12 XI 1944	13 XI — —31 XII 1944
		w gramach						
Ziemniaki	N	3 000	3 000	3 000	3 500	3 500	2 500	3 000
	P	3 000	3 000	3 000	3 500	3 500	2 500	3 000
Kawa zbożowa	N	37,5	37,5	37,5	37,5	37,5	37,5	37,5
	P	37,5	37,5	37,5	37,5	37,5	37,5	37,5
Mleko chude[a]	N	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,75	1,50
	P	0,87	0,87	0,87	0,87	0,87	0,87	0,75
Jaja[b]	N	1	1	1	1	1	1	1
	P	—	—	—	—	—	—	—
Czekolada	N	30	30	30	—	—	—	—
	P	—	—	—	—	—	—	—

a W litrach. *b* W sztukach.

Na podstawie: Cz. Łuczak, *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979, s. 544.

Lata 1945—2000

Tabl. 156 (421). STRUKTURA NOMINALNYCH DOCHODÓW OSOBISTYCH LUDNOŚCI

Wyszczególnienie	1970	1980	1990
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**
w tym:			
Wynagrodzenia	57,7	56,6	38,2
Świadczenia społeczne pieniężne	9,8	11,4	17,3
Dochody z pracy w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie	18,5	15,1	6,7
przeznaczone na:			
spożycie, przyrost zasobów pieniężnych i inne wydatki	17,7	14,5	6,1
inwestycje nieprodukcyjne[a]	0,8	0,6	0,6
Dochody z pracy poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie	3,8	3,1	12,9
Dochody z działalności ubocznej	1,7	1,5	1,7
Saldo kredytów na konsumpcję i na indywidualne budownictwo mieszkaniowe	0,3	0,1	0,6

a W 1990 r. przeznaczone na budownictwo mieszkaniowe.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 44; *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 195.

Tabl. 157 (422). NOMINALNE DOCHODY W SEKTORZE GOSPODARSTW DOMOWYCH[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	Pracodawców i pracujących na własny rachunek		Osób fizycznych	
		w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie	poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie	pracujących najemnie	posiadających niezarobkowe źródło dochodów
	w milionach złotych				

Przed reformą ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych

1991

1.	Nadwyżka operacyjna brutto.....	15 449,9	3 640,0	11 809,9		
2.	Wynagrodzenia i inne dochody związane z pracą najemną (netto)	24 915,9			24 915,9	
3.	Dochody z tytułu własności (saldo).....	3 643,7	–50,9	541,3	3 153,3	
4.	Dochody pierwotne brutto (1+2+3)	44 009,5	3 589,1	12 351,2	28 069,2	
5.	Podatki od dochodów i majątku ..	368,1	198,8	125,8	43,5	
6.	Świadczenia z ubezpieczeń społecznych	13 286,9			13 286,9	
7.	Inne transfery socjalne.....	1 216,5	–148,5	–319,9	1 684,9	
8.	Różne transfery bieżące (saldo)....	–815,6	–153,6	–299,7	–362,3	
9.	Dochody do dyspozycji brutto (4–5+6+7+8).....	57 329,2	3 088,2	11 605,8	42 635,2	

1995

1.	Nadwyżka operacyjna brutto.....	81 426,8	13 952,6	67 474,2		
2.	Wynagrodzenia i inne dochody związane z pracą najemną	94 407,3			94 407,3	
3.	Dochody z tytułu własności (saldo).....	21 372,4	–370,3	13 587,0	5 353,0	2 802,7
4.	Dochody pierwotne brutto (1+2+3)	197 206,5	13 582,3	81 061,2	99 760,3	2 802,7
5.	Podatki od dochodów i majątku ..	29 378,7	746,2	10 559,2	9 622,0	8 451,3
6.	Świadczenia z ubezpieczeń społecznych	47 751,8				47 751,8
7.	Inne transfery socjalne.....	6 750,3	–567,0	–646,4		7 963,7
8.	Różne transfery bieżące (saldo)....	–1 441,8	–185,5	363,0	–944,5	–674,8
9.	Dochody do dyspozycji brutto (4–5+6+7+8).....	220 888,1	12 083,6	70 218,6	89 193,8	49 392,1

a Niektóre dane nie są w pełni porównywalne z powodu zmian przepisów dotyczących obciążeń podatkowych i z tytułu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz w zakresie świadczeń socjalnych.

Tabl. 157 (422). NOMINALNE DOCHODY W SEKTORZE GOSPODARSTW DOMOWYCH[a] (dok.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Pracodawców i pracujących na własny rachunek		Osób fizycznych	
		w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie	poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie	pracujących najemnie	posiadających niezarobkowe źródło dochodów
	w milionach złotych				
Po reformie ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych — 2000					
1. Nadwyżka operacyjna brutto	166 905,6	14 795,3	152 110,3		
2. Wynagrodzenia i inne dochody związane z pracą najemną	253 422,6			253 422,6	
3. Składki na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne płacone przez pracodawców	44 306,8			44 306,8	
4. Dochody z tytułu własności (saldo)	48 117,5	–1 193,0	35 057,2	10 372,4	3 880,9
5. Dochody pierwotne brutto (1+2+3+4)	512 752,5	13 602,3	187 167,5	308 101,8	3 880,9
6. Podatki od dochodów i majątku	35 025,8	1 147,4	13 767,2	11 274,8	8 836,4
7. Składki na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne	109 129,7	1 107,4	3 358,9	100 734,2	3 929,2
8. Świadczenia z ubezpieczeń społecznych	101 288,7				101 288,7
9. Świadczenia z pomocy społecznej	18 870,9				18 870,9
10. Różne transfery bieżące (saldo)	–534,6	–414,2	–875,6	1 542,9	–787,7
11. Dochody do dyspozycji brutto (5–6–7+8+9+10)	488 222,0	10 933,3	169 165,8	197 635,7	110 487,2

a Niektóre dane nie są w pełni porównywalne z powodu zmian przepisów dotyczących obciążeń podatkowych i z tytułu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz w zakresie świadczeń socjalnych.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 533; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 560.

Tabl. 158 (423). DYNAMIKA REALNYCH DOCHODÓW[a] LUDNOŚCI

A. W LATACH 1955–1990

Lata	Dochody osobiste ludności[b] na 1 mieszkańca	Dochody osobiste ludności z pracy w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie[bc]	Lata	Dochody osobiste ludności[b] na 1 mieszkańca	Dochody osobiste ludności z pracy w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie[bc]
	1970=100			1970=100	
1955	.	70,2	1975	152,5	121,9
1960	68,5	89,4	1980	175,9	133,0
1965	80,9	103,8	1985	161,3	115,6
1970	100,0	100,0	1990	169,0	71,9

B. W LATACH 1971–1991

Lata	Dochody osobiste ludności[b] — rok poprzedni=100				
	ogółem	w tym			na 1 mieszkańca
		wynagrodzenia	świadczenia społeczne pieniężne	dochody z pracy w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie[c]	
1971	109,3	109,2	116,8	109,0	108,4
1972	112,3	112,3	108,6	109,9	111,4
1973	110,3	112,2	108,3	103,3	109,3
1974	107,1	110,1	106,5	98,1	106,0
1975	110,0	110,9	117,9	100,4	108,9
1976	106,7	105,6	110,4	109,5	105,7
1977	106,3	103,9	111,9	105,2	106,3
1978	101,3	98,4	109,7	98,2	100,4
1979	103,0	102,2	111,2	98,7	102,4
1980	101,9	103,5	104,6	96,8	101,0
1981	104,2	102,0	113,4	119,7	103,3
1982	82,7	72,5	114,3	84,3	82,0
1983	101,4	102,8	100,3	88,1	100,4
1984	102,8	100,0	101,4	95,7	101,8

a Dochody realne wyrażają fizyczne rozmiary dóbr i usług, które ludność mogłaby nabyć za uzyskane dochody nominalne w porównywalnych okresach. *b* Dochody osobiste ludności (gospodarstw domowych) obejmują zarówno pieniężne, jak i niepieniężne dochody: z pracy (wynagrodzenia), ze świadczeń społecznych, z pracy w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (pomniejszone o wydatki na inwestycje produkcyjne, przyrost wartości stada i zapasów produkcji roślinnej), z działalności gospodarczej poza rolnictwem itd. *c* Przeznaczone na spożycie, przyrost zasobów pieniężnych i inne wydatki oraz inwestycje nieprodukcyjne.

Tabl. 158 (423). DYNAMIKA REALNYCH DOCHODÓW[a] LUDNOŚCI (cd.)

B. W LATACH 1971—1991 (dok.)

Lata	Dochody osobiste ludności[b] — rok poprzedni=100				
	ogółem	w tym			na 1 mieszkańca
		wynagrodzenia	świadczenia społeczne pieniężne	dochody z pracy w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie[c]	
1985	106,9	104,8	97,8	102,2	106,0
1986	102,4	104,5	105,1	98,1	101,8
1987	101,2	97,1	102,0	89,7	100,6
1988	113,6	112,9	111,5	124,4	113,0
1989	106,0	106,3	108,6	113,5	105,7
1990	85,3	67,7	85,7	50,1	84,9
1991	105,9	97,3	129,8	81,3	105,5

C. W LATACH 1992—2000

Lata	Dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych[d]					
	ogółem	podsektor pracodawców i pracujących na własny rachunek		podsektor osób fizycznych		na 1 mieszkańca
		w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie	poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie	pracujących najemnie	posiadających niezarobkowe źródło dochodów	
	Rok poprzedni=100					
1992	99,6	103,7	109,1	96,7		99,3
1993	99,4	111,3	111,7	94,7		99,2
1994	103,5	95,5	98,0	106,2		103,3
1995	106,0	114,1	101,2	110,0	104,4	105,9
1996	104,8	90,9	104,9	107,4	103,4	104,7
1997	107,1	91,7	110,2	107,0	106,0	107,0

a Dochody realne wyrażają fizyczne rozmiary dóbr i usług, które ludność mogłaby nabyć za uzyskane dochody nominalne w porównywalnych okresach. *b* Dochody osobiste ludności (gospodarstw domowych) obejmują zarówno pieniężne, jak i niepieniężne dochody: z pracy (wynagrodzenia), ze świadczeń społecznych, z pracy w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (pomniejszone o wydatki na inwestycje produkcyjne, przyrost wartości stada i zapasów produkcji roślinnej), z działalności gospodarczej poza rolnictwem itd. *c* Przeznaczone na spożycie, przyrost zasobów pieniężnych i inne wydatki oraz inwestycje nieprodukcyjne. *d* Dochody do dyspozycji brutto to dochody pierwotne brutto skorygowane o podatki od dochodów i majątku, składki na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne (od 1999 r.), świadczenia z ubezpieczeń społecznych, świadczenia z pomocy społecznej i transfery.

Tabl. 158 (423). DYNAMIKA REALNYCH DOCHODÓW[a] LUDNOŚCI (dok.)

C. W LATACH 1992—2000 (dok.)

Lata	Dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych[b]					
	ogółem	podsektor pracodawców i pracujących na własny rachunek		podsektor osób fizycznych		na 1 mieszkańca
		w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie	poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie	pracujących najemnie	posiadających niezarobkowe źródło dochodów	
Rok poprzedni=100 (dok.)						
1998	104,6	91,0	106,3	104,8	104,2	104,6
1999	102,0	75,8	103,5	100,9	106,2	102,1
2000	101,4	87,4	103,8	99,8	102,2	101,4
1995=100						
2000	121,4	50,3	132,0	121,3	124,0	121,4

a Dochody realne wyrażają fizyczne rozmiary dóbr i usług, które ludność mogłaby nabyć za uzyskane dochody nominalne w porównywalnych okresach. *b* Dochody do dyspozycji brutto to dochody pierwotne brutto skorygowane o podatki od dochodów i majątku, składki na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne (od 1999 r.), świadczenia z ubezpieczeń społecznych, świadczenia z pomocy społecznej i transfery.

Uwaga. Dane w tablicy obliczono według zasad: dla lat 1955—1985 — systemu „MPS" (Material Product System), dla lat 1986—1991 — według systemu rachunków narodowych zgodnie z zaleceniami „SNA" (System of National Accounts), od 1992 r. według „SNA 1993" i „ESA 1995" (European System of Accounts 1995).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1978*, s. XL—XLI; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 110—112; *Rocznik Statystyczny 1989*, Warszawa 1989, s. 148—149; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 194, 196; *Rocznik Statystyczny 1992*, Warszawa 1992, s. XL—XLI, 183, 185; *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 194—195; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1998*, Warszawa 1998, s. 527; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 552; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 562.

Tabl. 159 (424). WSKAŹNIKI WYNAGRODZEŃ NOMINALNYCH, CEN TOWARÓW I USŁUG KONSUMPCYJNYCH ORAZ WYNAGRODZEŃ REALNYCH[a]

A. W LATACH 1955–1989

Lata	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia nominalne netto	Ceny towarów i usług konsumpcyjnych[b]	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia realne netto[c]	
	rok poprzedni=100			1960=100
1955	x	x	x	77,5
1956	110,9	99,4	111,6	86,4
1957	114,4	105,6	108,3	93,6
1958	105,4	102,0	103,3	96,7
1959	107,8	102,6	105,1	101,5
1960	103,2	104,8	98,5	100,0
1961	104,4	101,7	102,6	102,6
1962	103,6	103,2	100,4	103,0
1963	104,8	102,3	102,4	105,6
1964	103,1	101,0	102,1	107,7
1965	102,6	102,6	100,0	107,7
1966	104,5	101,2	103,3	111,4
1967	104,0	101,5	102,5	114,2
1968	103,8	102,5	101,3	115,6
1969	103,2	101,5	101,7	117,5
1970	102,9	101,2	101,7	119,5
1971	105,5	99,8	105,7	126,2
1972	106,4	100,0	106,4	134,3
1973	111,5	102,6	108,7	146,0
1974	113,8	106,8	106,6	155,5
1975	111,8	103,0	108,5	169,0

a Dane dotyczące wynagrodzeń nie obejmują jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego; do 1974 r. wynagrodzenia bez nagród z zakładowego funduszu nagród; do 1990 r. dane dotyczą wynagrodzeń w jednostkach państwowych, spółdzielniach oraz jednostkach organizacji społecznych, politycznych i związków zawodowych. *b* Do 1990 r. — wskaźnik kosztów utrzymania, od 1991 r. — wskaźnik cen dla gospodarstw domowych pracowników oraz pracowników użytkujących gospodarstwo rolne. *c* Obliczono jako iloraz wskaźnika przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia nominalnego oraz wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych (do 1990 r. — wskaźnika kosztów utrzymania).

Tabl. 159 (424). WSKAŹNIKI WYNAGRODZEŃ NOMINALNYCH, CEN TOWARÓW I USŁUG KONSUMPCYJNYCH ORAZ WYNAGRODZEŃ REALNYCH[a] (cd.)

A. W LATACH 1955–1989 (dok.)

Lata	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia nominalne netto	Ceny towarów i usług konsumpcyjnych[b]	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia realne netto[c]	
	rok poprzedni=100			1960=100
1976	109,4	104,7	104,5	176,5
1977	107,4	104,9	102,4	180,8
1978	106,3	108,7	97,8	176,8
1979	109,0	106,7	102,2	180,6
1980	113,4	109,1	103,9	187,8
1981	127,3	124,4	102,3	192,1
1982	151,3	201,5	75,1	144,2
1983	124,5	123,1	101,1	145,8
1984	116,3	115,7	100,5	146,6
1985	118,8	114,4	103,8	152,2
1986	120,4	117,3	102,6	156,2
1987	121,1	125,5	96,5	150,7
1988	181,9	159,0	114,4	172,4
1989	391,8	359,5	109,0	187,9

B. W LATACH 1955–2000

Lata	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia nominalne netto	Ceny towarów i usług konsumpcyjnych[b]	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia realne netto[c]	
	rok poprzedni=100			1990=100
1955	x	x	x	57,2
1960	103,2	104,8	98,5	73,9
1965	102,6	102,6	100,0	77,5
1970	102,9	101,2	101,7	85,7
1975	111,8	103,0	108,5	118,6

a Dane dotyczące wynagrodzeń nie obejmują jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego; do 1974 r. wynagrodzenia bez nagród z zakładowego funduszu nagród; do 1990 r. dane dotyczą wynagrodzeń w jednostkach państwowych, spółdzielniach oraz jednostkach organizacji społecznych, politycznych i związków zawodowych. *b* Do 1990 r. — wskaźnik kosztów utrzymania, od 1991 r. — wskaźnik cen dla gospodarstw domowych pracowników oraz pracowników użytkujących gospodarstwo rolne. *c* Obliczono jako iloraz wskaźnika przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia nominalnego oraz wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych (do 1990 r. — wskaźnika kosztów utrzymania).

Tabl. 159 (424). WSKAŹNIKI WYNAGRODZEŃ NOMINALNYCH, CEN TOWARÓW I USŁUG KONSUMPCYJNYCH ORAZ WYNAGRODZEŃ REALNYCH[a] (dok.)

B. W LATACH 1955–2000 (dok.)

Lata	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia nominalne netto	Ceny towarów i usług konsumpcyjnych[b]	Przeciętne miesięczne wynagrodzenia realne netto[c]	
	rok poprzedni=100			1990=100
1980	113,4	109,1	103,9	131,8
1985	118,8	114,4	103,8	107,0
1990	498,0	658,4	75,6	100,0
1991	170,6	171,1	99,7	99,7
1992	138,9	142,8	97,3	97,0
1993	131,3	135,2	97,1	94,2
1994	132,9	132,3	100,5	94,6
1995	131,8	128,0	103,0	97,4
1996	126,7	119,9	105,7	103,0
1997	123,5	115,1	107,3	110,5
1998	117,0	112,0	104,5	115,4
1999	112,5[d]	107,4	104,7[d]	126,0[de]
2000	111,1[d]	110,0	101,0[d]	127,2[de]

a Dane dotyczące wynagrodzeń nie obejmują jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego; do 1974 r. wynagrodzenia bez nagród z zakładowego funduszu nagród; do 1990 r. dane dotyczą wynagrodzeń w jednostkach państwowych, spółdzielniach oraz jednostkach organizacji społecznych, politycznych i związków zawodowych. *b* Do 1990 r. — wskaźnik kosztów utrzymania, od 1991 r. — wskaźnik cen dla gospodarstw domowych pracowników oraz pracowników użytkujących gospodarstwo rolne. *c* Obliczono jako iloraz wskaźnika przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia nominalnego oraz wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych (do 1990 r. — wskaźnika kosztów utrzymania). *d* Wynagrodzenia brutto, tj. łącznie z zaliczkami na poczet podatku dochodowego od osób fizycznych oraz składkami na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne płaconymi przez ubezpieczonego pracownika. *e* 1992=100.

Uwaga. Ze względu na brak równowagi rynkowej w niektórych latach, wskaźnik wynagrodzenia realnego nie oddaje w pełni realnej siły nabywczej mierzonej ilością dóbr i usług jakie mogły być nabyte za płacę nominalną.

Na podstawie: *Praca 1990*, Warszawa 1991, s. XXVIII–XXIX; *Rocznik Statystyczny Pracy 2001*, Warszawa 2001, s. XXIV–XXV; *Rocznik Statystyczny 1978*, Warszawa 1978, s. XXXIV–XXXV; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 113; *Rocznik Statystyczny 1985*, Warszawa 1985, s. 158; *Rocznik Statystyczny 1989*, Warszawa 1989, s. 149; *Rocznik Statystyczny 1992*, Warszawa 1992, s. 191; *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 202; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 144; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. XXXVIII–XXXIX, 159; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 160; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 163, 165.

Tabl. 160 (425). RELACJE PRZECIĘTNYCH MIESIĘCZNYCH WYNAGRODZEŃ W GOSPODARCE NARODOWEJ[a]

A. RELACJE WYNAGRODZEŃ NETTO WEDŁUG DZIAŁÓW KLASYFIKACJI GOSPODARKI NARODOWEJ[b]

Wyszczególnienie	1956	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
	przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce ogółem=100							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
w tym:								
Przemysł	110,4	109,5	108,6	106,9	105,2	106,8	112,8	106,4
Budownictwo	118,6	117,4	118,0	119,7	119,2	110,0	110,9	99,9
Rolnictwo	75,6	81,2	81,1	83,5	99,1	103,5	100,5	93,1
Leśnictwo	64,7	72,1	73,1	72,5	84,2	83,3	90,4	92,4
Transport i łączność	98,8	96,0	101,1	102,1	101,6	105,8	95,0	91,7
Handel	86,3	85,2	85,8	87,0	83,9	81,5	82,1	84,4
Gospodarka komunalna	91,6	94,4	91,6	95,8	96,6	102,1	94,1	91,9
Gospodarka mieszkaniowa oraz niematerialne usługi komunalne					83,9	88,8	90,3	83,5
Nauka i rozwój techniki	88,0	118,3	125,3	121,6	111,0	106,8	108,4	103,9
Oświata i wychowanie		88,2	88,4	86,5	80,7	84,0	82,8	102,7
Kultura i sztuka		92,8	92,3	95,1	85,4	85,0	85,0	94,2
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	72,3	79,4	78,8	77,6	82,3	81,5	77,3	101,1
Kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek				79,7	80,9	84,9	89,9	89,3
Administracja państwowa i wymiar sprawiedliwości	99,9	93,5	98,3	100,4	101,9	98,6	99,0	135,1
Finanse i ubezpieczenia	91,5	94,3	92,7	98,4	82,9	82,9	90,3	120,7

B. RELACJE WYNAGRODZEŃ BRUTTO[c] WEDŁUG SEKCJI POLSKIEJ KLASYFIKACJI DZIAŁALNOŚCI

Wyszczególnienie	1995	2000[d]
	przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce ogółem=100	
Ogółem	**100,0**	**100,0**
w tym sfera budżetowa[e]	92,5	102,0
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	90,4	90,4
Rybołówstwo i rybactwo	85,1	71,6

a Bez jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. *b* Dane dotyczą jednostek państwowych, spółdzielni oraz jednostek organizacji społecznych, politycznych i związków zawodowych; do 1970 r. bez nagród z zakładowego funduszu nagród. *c* Wynagrodzenia łącznie z zaliczkami na poczet podatku dochodowego od osób fizycznych. *d* Łącznie ze składkami na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne płaconymi przez ubezpieczonego pracownika. *e* Dane dotyczą jednostek budżetowych, zakładów budżetowych, gospodarstw pomocniczych jednostek budżetowych.

Tabl. 160 (425). RELACJE PRZECIĘTNYCH MIESIĘCZNYCH WYNAGRODZEŃ W GOSPODARCE NARODOWEJ[a] (dok.)

B. RELACJE WYNAGRODZEŃ BRUTTO[c] WEDŁUG SEKCJI POLSKIEJ KLASYFIKACJI DZIAŁALNOŚCI (dok.)

Wyszczególnienie	1995	2000[d]
	przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce ogółem=100	
Przemysł	109,8	102,6
górnictwo i kopalnictwo	193,5	169,5
przetwórstwo przemysłowe	95,0	92,7
wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę	146,2	135,3
Budownictwo	87,0	90,1
Handel i naprawy[f]	83,5	84,0
Hotele i restauracje	71,2	68,7
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	105,2	113,2
Pośrednictwo finansowe	144,8	172,0
Obsługa nieruchomości i firm; nauka[g]	106,5	112,7
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i zdrowotne[h]	124,3	128,4
Edukacja	89,5	96,9
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	82,9	78,1
Pozostała działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna	93,2	99,9

a Bez jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. *c* Wynagrodzenia łącznie z zaliczkami na poczet podatku dochodowego od osób fizycznych. *d* Łącznie ze składkami na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne płaconymi przez ubezpieczonego pracownika. *f–h* Pełna nazwa sekcji: *f* — Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego, *g* — Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, *h* — Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne.

Na podstawie: *Teoria i praktyka podziału*, praca zbiorowa pod red. Z. Moreckiej, Warszawa 1988, s. 204; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 229—230; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. 157; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 163.

Tabl. 161 (426). RELACJE PRZECIĘTNYCH MIESIĘCZNYCH EMERYTUR I RENT Z POZAROLNICZEGO SYSTEMU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH DO PRZECIĘTNYCH MIESIĘCZNYCH WYNAGRODZEŃ[a]

Lata	W %	Lata	W %
1950	17,6	1980	47,5
1955	19,1	1985	51,4
1960	39,7	1990	56,8
1965	41,8	1995	63,5
1970	51,4	2000	55,7[b]
1975	41,2		

a Relacje obliczono: do 1990 r. z wartości netto, w latach 1995 i 2000 — brutto, tj. łącznie z zaliczkami na poczet podatku dochodowego od osób fizycznych, przyjmując: emerytury i renty bieżące, a od 1980 r. — wypłaty oraz przeciętne miesięczne wynagrodzenia w zakresie podanym w notkach *a* i *b* (dotyczy lat 1950—1990) do tabl. 160 na str. 447. *b* Do obliczenia relacji przyjęto za podstawę przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto pomniejszone o składki na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. XXXVI—XXXVII, XL—XLI, XLIV, XLVI; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. XXXIV—XXXV, 174; *Rocznik Statystyczny 1990*, Warszawa 1990, s. 228; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 156; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 173.

Uwaga do tablic 162—164

Badania budżetów gospodarstw domowych do 1981 r. prowadzone były metodą ciągłą (badano te same gospodarstwa przez rok i dłużej), w latach 1982—1992 — metodą rotacji kwartalnej w cyklu rocznym, a od 1993 r. — metodą rotacji miesięcznej w cyklu kwartalnym (badania obejmują w każdym miesiącu inne gospodarstwa). Od 1993 r. badania budżetów gospodarstw domowych obejmują 6 grup gospodarstw, tj. gospodarstwa domowe: pracowników, pracowników użytkujących gospodarstwo rolne, rolników, pracujących na własny rachunek, emerytów i rencistów oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (kryterium klasyfikacji gospodarstw stanowi wyłączne lub główne źródło utrzymania).

Badaniem budżetów gospodarstw domowych objętych było:

— w 1960 r. — 2 311 gospodarstw domowych pracowników zatrudnionych w przemyśle państwowym, w tym 1 983 gospodarstwa robotników;
— w 1970 r. — 3 466 gospodarstw, z tego: 1 765 gospodarstw pracowników fizycznych, 1 101 — pracowników umysłowych oraz 600 gospodarstw mieszanych pracowników zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem i leśnictwem, niezwiązanych z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi (pominięto je w tabl. 162);
— w 1980 r. — 8 632 gospodarstwa domowe, z tego: 4 929 gospodarstw pracowników (2 930 na stanowiskach robotniczych i 1 999 na stanowiskach nierobotniczych), 1 009 — robotniczo-chłopskich, 1 088 — chłopskich i 1 606 — emerytów i rencistów;
— w 1990 r. — 27 861 gospodarstw domowych, z tego: 12 663 gospodarstwa pracowników (8 122 na stanowiskach robotniczych i 4 541 na stanowiskach nierobotniczych), 3 365 — pracowniczo-chłopskich, 3 204 — chłopskich i 8 629 — emerytów i rencistów;
— w 2000 r. — 36 163 gospodarstwa domowe, z tego: 14 509 gospodarstw pracowników (8 643 na stanowiskach robotniczych i 5 866 na stanowiskach nierobotniczych), 2 934 — pracowników użytkujących gospodarstwo rolne, 1 710 — rolników, 2 359 — pracujących na własny rachunek, 13 004 — emerytów i rencistów i 1 647 — utrzymujących się z niezarobkowych źródeł.

Tabl. 162 (427). WYDATKI W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH WEDŁUG GRUP WYDATKÓW

A. W LATACH 1970, 1980 I 1990[a]

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe					
	pracowników			pracowniczo-chłopskie[b]	chłopskie	emerytów i rencistów
	ogółem	na stanowiskach robotniczych	na stanowiskach nierobotniczych			
1970 — przeciętne roczne[c]						
W złotych						
Na 1 gospodarstwo domowe	.	.	.	x	**45 254**	x
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**16 422**	**14 594**	**19 411**	x	**11 285**	x
W odsetkach						
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**100,0**	**100,0**	**100,0**	x	**100,0**	x
Żywność	43,1	46,4	39,7	x	50,4	x
Napoje alkoholowe	1,9	2,2	1,6	x	2,5	x
Wyroby tytoniowe	1,6	1,7	1,4	x	1,0	x
Odzież i obuwie	15,7	15,5	15,4	x	16,0	x
Mieszkanie	10,7	9,9	11,8	x	4,1	x
Opał i światło	4,1	4,2	4,1	x	4,3	x
Higiena osobista i ochrona zdrowia	4,9	4,1	5,9	x	2,6	x
Kultura, oświata, sport i turystyka	7,7	6,4	9,7	x	5,1	x
Transport i łączność	2,6	2,3	3,1	x	1,5	x
Pozostałe wydatki	7,7	7,3	7,2	x	12,5	x
1980 — przeciętne roczne						
W złotych						
Na 1 gospodarstwo domowe	**138 874**	**133 564**	**146 850**	**144 456**	**124 803**	**59 151**
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**40 137**	**36 493**	**46 325**	**31 679**	**33 822**	**33 231**
W odsetkach						
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	36,0	38,0	33,3	38,8	39,8	49,0
Napoje alkoholowe	2,9	3,2	2,5	3,6	3,6	2,7
Wyroby tytoniowe	1,6	1,7	1,4	1,2	1,1	1,5
Odzież i obuwie	14,9	15,0	14,8	14,9	12,7	10,9

a Dane w złotych podano przed denominacją w 1995 r., tj. w „starych" złotych. *b* W 1980 r. gospodarstwa domowe robotniczo-chłopskie. *c* Dla gospodarstw chłopskich dane dotyczą 1 321 gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną, zbadanych przez Instytut Ekonomiki Rolnej w roku gospodarczym 1969/1970, są to gospodarstwa o wyższym poziomie i nie są typowe dla ogółu gospodarstw, stąd danych nie należy uogólniać na wszystkie gospodarstwa chłopskie.

Tabl. 162 (427). WYDATKI W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH WEDŁUG GRUP WYDATKÓW (cd.)

A. W LATACH 1970, 1980 I 1990[a] (dok.)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe					
	pracowników			pracowniczo-chłopskie[b]	chłopskie	emerytów i rencistów
	ogółem	na stanowiskach robotniczych	na stanowiskach nierobotniczych			
1980 — przeciętne roczne (dok.)						
W odsetkach (dok.)						
Mieszkanie	12,3	12,3	12,3	12,7	9,8	11,1
Opał, energia elektryczna i cieplna	2,6	2,6	2,6	2,5	2,8	4,5
Higiena osobista i ochrona zdrowia	3,5	3,2	3,8	2,3	2,2	4,6
Kultura, oświata, wychowanie, sport, turystyka i wypoczynek	10,0	8,5	12,1	5,2	4,1	7,1
Transport i łączność	6,6	5,2	8,6	5,5	5,7	3,9
Pozostałe wydatki	9,6	10,3	8,6	13,3	18,1	4,6
1990 — przeciętne miesięczne						
W tysiącach złotych						
Na 1 gospodarstwo domowe	**1 715,4**	**1 600,9**	**1 883,5**	**2 063,9**	**1 854,0**	**884,6**
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**488,7**	**432,7**	**590,5**	**454,6**	**509,3**	**486,0**
W odsetkach						
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	48,0	51,5	43,4	50,8	51,8	57,8
Napoje alkoholowe	1,9	1,9	1,7	2,3	2,2	1,3
Wyroby tytoniowe	1,4	1,6	1,2	1,0	1,0	1,1
Odzież i obuwie	11,2	11,1	11,5	10,8	9,0	7,9
Mieszkanie	9,6	9,2	10,1	11,4	11,2	8,4
Opał, energia elektryczna i cieplna	3,5	3,7	3,2	4,0	4,6	6,9
Higiena osobista i ochrona zdrowia	3,2	3,0	3,5	2,3	2,2	3,7
Kultura, oświata, wychowanie, sport, turystyka i wypoczynek	11,2	9,9	12,9	6,1	5,0	5,8
Transport i łączność	7,1	5,6	9,1	8,0	8,2	3,8
Pozostałe wydatki	2,9	2,5	3,4	3,3	4,8	3,3

a Dane w złotych podano przed denominacją w 1995 r., tj. w „starych" złotych. *b* W 1980 r. gospodarstwa domowe robotniczo-chłopskie.

Tabl. 162 (427). WYDATKI W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH WEDŁUG GRUP WYDATKÓW (cd.)

B. W 2000 R.[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym gospodarstwa domowe pracowników		
		razem	na stanowiskach	
			robotniczych	nierobotniczych
Przeciętne miesięczne W złotych				
Na 1 gospodarstwo domowe	**1 870,22**	**2 185,18**	**1 846,48**	**2 671,94**
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**599,49**	**629,27**	**497,75**	**853,14**
W odsetkach				
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność i napoje bezalkoholowe	30,8	27,8	32,2	23,4
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	3,0	3,1	3,8	2,5
Odzież i obuwie	5,5	6,1	5,8	6,4
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	17,9	17,5	18,3	16,7
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	5,9	6,1	6,1	6,1
Zdrowie	4,5	3,3	3,0	3,6
Transport	9,9	11,2	9,3	13,0
Łączność	3,5	3,7	3,4	3,9
Rekreacja i kultura	6,7	8,0	6,9	9,1
Edukacja (łącznie z wychowaniem przedszkolnym)	1,4	1,9	1,5	2,3
Restauracje i hotele	1,4	1,8	1,4	2,1
Inne towary i usługi	4,9	5,3	4,8	5,8
w tym higiena osobista	2,4	2,7	2,6	2,9
Kieszonkowe	0,9	1,0	1,1	1,1
Pozostałe wydatki	3,7	3,2	2,4	4,0

a Wydatki gospodarstw domowych zostały pogrupowane na podstawie Klasyfikacji Spożycia Indywidualnego według Celu (COICOP), stąd dane za 2000 r. nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie.

Tabl. 162 (427). WYDATKI W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH WEDŁUG GRUP WYDATKÓW (dok.)

B. W 2000 R.[a] (dok.)

Wyszczególnienie	W tym gospodarstwa domowe			
	pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
Przeciętne miesięczne W złotych				
Na 1 gospodarstwo domowe	**2 122,98**	**1 870,72**	**2 806,29**	**1 391,45**
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**467,22**	**441,99**	**760,75**	**636,31**
W odsetkach				
Na 1 osobę w gospodarstwie domowym	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność i napoje bezalkoholowe	36,8	41,7	25,4	33,4
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	3,0	3,2	2,8	2,7
Odzież i obuwie	6,3	5,5	6,9	3,9
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	14,0	12,4	15,0	21,6
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	6,2	5,7	5,9	5,7
Zdrowie	3,3	3,6	3,2	7,5
Transport	11,1	10,6	14,2	6,2
Łączność	2,6	2,8	4,5	3,3
Rekreacja i kultura	5,2	4,5	8,2	4,8
Edukacja (łącznie z wychowaniem przedszkolnym)	1,5	1,1	2,2	0,4
Restauracje i hotele	0,7	0,4	2,1	0,8
Inne towary i usługi	4,6	4,5	5,3	4,4
w tym higiena osobista	2,0	1,7	2,8	2,0
Kieszonkowe	1,5	0,5	0,9	0,5
Pozostałe wydatki	3,2	3,5	3,4	4,8

a Wydatki gospodarstw domowych zostały pogrupowane na podstawie Klasyfikacji Spożycia Indywidualnego według Celu (COICOP), stąd dane za 2000 r. nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1971, s. 573–576, 582–583; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 126, 132–136; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 207, 214–217; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 191–196.

Tabl. 163 (428). STRUKTURA WYDATKÓW NA 1 OSOBĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH PRACOWNIKÓW NA STANOWISKACH ROBOTNICZYCH WEDŁUG LICZBY OSÓB I GRUP WYDATKÓW

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe o liczbie osób					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
1960[a] — przeciętne roczne							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	47,6	41,4	46,8	45,6	48,0	50,4	52,4
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	3,9	4,7	4,2	3,8	4,0	3,4	3,6
Odzież i obuwie	15,3	18,3	14,9	15,4	15,1	14,6	14,6
Mieszkanie	6,5	5,6	7,1	7,2	6,6	6,2	5,1
Opał i światło	2,8	2,6	3,1	2,7	2,8	2,7	2,6
Higiena osobista i ochrona zdrowia	3,7	3,3	3,5	3,8	3,7	4,1	3,8
Kultura, oświata, turystyka	5,8	6,0	5,5	6,6	5,7	5,5	5,2
Transport i łączność	1,7	2,5	1,9	1,9	1,6	1,5	1,3
Pozostałe wydatki	12,7	15,6	13,0	13,0	12,5	11,6	11,4
1970 — przeciętne roczne							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	46,4	40,4	46,6	45,2	46,6	47,7	51,0
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	3,9	4,3	4,0	4,0	3,8	3,7	3,1
Odzież i obuwie	15,5	17,3	13,9	15,3	15,4	16,5	16,9
Mieszkanie	9,9	10,3	10,3	10,9	9,9	8,8	7,4
Opał i światło	4,2	2,7	4,6	4,2	4,3	4,2	4,1
Higiena osobista i ochrona zdrowia	4,1	4,0	4,4	4,0	4,1	4,0	3,7
Kultura, oświata, sport i turystyka	6,4	7,0	6,1	6,7	6,7	5,7	5,3
Transport i łączność	2,3	3,8	2,6	2,4	2,0	1,9	1,8
Pozostałe wydatki	7,3	10,2	7,5	7,3	7,2	7,5	6,7
1980 — przeciętne roczne							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	38,0	41,9	38,1	37,3	36,7	40,4	41,1
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	4,9	4,6	5,4	5,2	4,8	4,6	4,4
Odzież i obuwie	15,0	13,8	14,5	15,0	14,8	15,5	15,7
Mieszkanie	12,3	12,3	12,0	11,8	13,0	11,9	11,2

a Wydatki na 1 gospodarstwo domowe.

Tabl. 163 (428). STRUKTURA WYDATKÓW NA 1 OSOBĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH PRACOWNIKÓW NA STANOWISKACH ROBOTNICZYCH WEDŁUG LICZBY OSÓB I GRUP WYDATKÓW (cd.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe o liczbie osób					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
1980 — przeciętne roczne (dok.)							
Opał, energia elektryczna i cieplna	2,6	4,1	2,8	2,6	2,6	2,7	2,7
Higiena osobista i ochrona zdrowia	3,2	3,9	3,5	3,2	3,2	2,9	2,8
Kultura, oświata, wychowanie, sport, turystyka i wypoczynek	8,5	7,8	7,9	8,8	8,9	7,8	7,1
Transport i łączność	5,2	2,4	3,3	5,6	5,6	5,4	4,3
Pozostałe wydatki	10,3	9,2	12,5	10,5	10,4	8,8	10,7
1990 — przeciętne miesięczne							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność	51,5	51,1	51,8	49,1	50,4	53,9	57,2
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	3,5	4,4	3,8	3,8	3,5	3,3	2,9
Odzież i obuwie	11,1	11,0	9,6	11,4	11,4	10,8	11,2
Mieszkanie	9,2	10,6	9,9	9,7	9,0	8,9	7,7
Opał, energia elektryczna i cieplna	3,7	5,0	4,7	3,5	3,4	3,7	4,0
Higiena osobista i ochrona zdrowia	3,0	3,4	3,3	3,1	3,0	2,9	2,7
Kultura, oświata, wychowanie, sport, turystyka i wypoczynek	9,9	8,2	8,2	10,5	10,8	9,2	8,2
Transport i łączność	5,6	3,4	5,8	6,3	5,9	5,0	4,3
Pozostałe wydatki	2,5	2,9	2,9	2,6	2,6	2,3	1,8
2000[a] — przeciętne miesięczne							
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Żywność i napoje bezalkoholowe	32,2	24,0	29,3	30,1	32,1	34,8	39,9
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	3,8	6,0	4,6	3,8	3,6	3,4	3,6
Odzież i obuwie	5,8	4,8	5,1	5,5	6,2	6,2	5,4
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	18,3	20,9	20,5	18,6	17,5	17,3	18,6
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	6,1	6,2	7,4	6,4	5,7	6,1	5,0
Zdrowie	3,0	2,6	3,4	2,9	3,1	2,9	2,9

a Wydatki gospodarstw domowych zostały pogrupowane na podstawie Klasyfikacji Spożycia Indywidualnego według Celu (COICOP), stąd dane za 2000 r. nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie.

Tabl. 163 (428). STRUKTURA WYDATKÓW NA 1 OSOBĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH PRACOWNIKÓW NA STANOWISKACH ROBOTNICZYCH WEDŁUG LICZBY OSÓB I GRUP WYDATKÓW (dok.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe o liczbie osób					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
2000[a] — przeciętne miesięczne (dok.)							
Transport	9,3	8,7	8,2	11,1	9,7	7,9	6,4
Łączność	3,4	3,8	4,1	3,6	3,6	2,9	2,7
Rekreacja i kultura	6,9	5,1	5,7	6,7	7,6	7,4	6,1
Edukacja (łącznie z wychowaniem przedszkolnym)	1,5	1,0	0,6	1,5	1,6	1,8	1,3
Restauracje i hotele	1,4	4,8	1,5	1,4	1,4	1,2	1,2
Inne towary i usługi	4,8	5,0	4,5	5,1	4,8	4,8	4,2
Kieszonkowe	1,1	0,0	0,6	0,8	1,2	1,3	1,3
Pozostałe wydatki	2,4	7,0	4,5	2,5	1,9	2,0	1,3

a Wydatki gospodarstw domowych zostały pogrupowane na podstawie Klasyfikacji Spożycia Indywidualnego według Celu (COICOP), stąd dane za 2000 r. nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie.

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 53–54; *Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1971, s. 575; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 135; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 218; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 191–193; *Budżety gospodarstw domowych w 2000 r.*, Warszawa 2001, s. 25–31.

Tabl. 164 (429). PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE SPOŻYCIE NIEKTÓRYCH ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA 1 OSOBĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

A. W LATACH 1970, 1980 I 1990

Wyszczególnienie	1970[a]		1980[a]			1990		
	gospodarstwa domowe							
	pracowników	chłopskie	pracowników	chłopskie	emerytów i rencistów	pracowników	chłopskie	emerytów i rencistów
Pieczywo w kg	8,54	5,50[b]	7,34	8,91	8,02	7,10	8,81	8,42
Makaron w kg	0,14	0,04	0,19	0,15	0,28	0,14	0,08	0,20
Mąka w kg	1,29	5,92	1,18	2,48	1,73	1,12	2,51	1,91
Kasza, ryż, płatki w kg	0,44	0,47	0,55	0,78	1,07	0,30	0,49	0,69
Mięso, podroby i przetwory w kg	3,84[c]	3,37	5,48	5,30	6,13	4,96	6,63	5,95
mięso i podroby	.	.	3,18	3,54	3,82	2,71	4,34	3,46
przetwory mięsne	.	.	2,29	1,76	2,32	2,25	2,29	2,49

a Dane roczne przeliczono na miesięczne. *b* Dokupione. *c* Bez podrobów.

Tabl. 164 (429). PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE SPOŻYCIE NIEKTÓRYCH ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA 1 OSOBĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH (cd.)

A. W LATACH 1970, 1980 I 1990 (dok.)

Wyszczególnienie	1970[a]		1980[a]			1990		
	gospodarstwa domowe							
	pracowników	chłopskie	pracowników	chłopskie	emerytów i rencistów	pracowników	chłopskie	emerytów i rencistów
Ryby i przetwory w kg	0,54	0,18	0,53	0,43	0,70	0,39	0,29	0,49
Mleko w l	9,03	20,30	9,63	14,42	13,47	6,78	12,74	10,78
Sery w kg	0,65	0,75	0,83	1,02	1,13	0,76	0,95	1,04
Śmietana i śmietanka w kg	0,52	1,30	0,73	1,15	0,91	0,49	0,97	0,68
Jaja w szt	14,98	24,92	17,18	21,52	20,18	14,45	21,88	19,34
Tłuszcze jadalne w kg	1,66	1,91	1,77	1,92	2,18	1,52	1,88	2,11
w tym:								
tłuszcze zwierzęce	0,61	1,15	0,53	0,93	0,63	0,33	0,76	0,56
masło	0,61	0,53	0,84	0,59	0,94	0,73	0,68	0,85
Ziemniaki w kg	10,34	17,00	8,70	10,63	10,08	8,29	10,64	12,96
Strączkowe, warzywa, grzyby, przetwory w kg	5,10	7,78	5,10	5,31	6,40	5,20	6,86	7,41
Owoce i przetwory w kg	3,23	6,25	3,56	2,84	4,36	3,04	3,05	3,75
Cukier w kg	2,18	1,94	2,11	2,20	2,25	1,92	2,98	2,71

B. W 2000 R.[b]

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe		
	pracowników	rolników	emerytów i rencistów
Ryż w kg	0,18	0,20	0,31
Pieczywo w kg	5,99	7,81	7,42
Makaron w kg	0,30	0,27	0,42
Mąka w kg	0,81	1,98	1,62
Kasze i płatki w kg	0,19	0,28	0,39
Mięso w kg	4,89	6,76	6,34
w tym:			
mięso surowe	2,50	3,94	3,29
przetwory mięsne	2,11	2,46	2,58
Ryby[c] w kg	0,40	0,38	0,55
Mleko[d] w l	3,92	8,71	6,91

a Dane roczne przeliczono na miesięczne. *b* Grupowania spożycia artykułów żywnościowych dokonano w oparciu o Klasyfikację Spożycia Indywidualnego według Celu (COICOP), stąd dane nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie. *c* Bez marynat, przetworów ze zwierząt morskich i słodkowodnych, wyrobów garmażeryjnych i panierowanych. *d* Bez skondensowanego i w proszku.

Tabl. 164 (429). PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE SPOŻYCIE NIEKTÓRYCH ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH NA 1 OSOBĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH (dok.)

B. W 2000 R.[a] (dok.)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe		
	pracowników	rolników	emerytów i rencistów
Napoje mleczne i jogurty w l	0,61	0,22	0,66
Sery w kg	0,78	0,79	0,96
Śmietana i śmietanka w kg	0,35	0,69	0,58
Jaja w szt	12,60	18,35	17,26
Olej i pozostałe tłuszcze w kg	1,36	1,76	1,95
w tym:			
masło	0,28	0,29	0,39
margaryna i inne tłuszcze roślinne	0,92	1,01	1,24
Owoce w kg	3,77	4,14	4,77
Warzywa w kg	10,82	16,16	16,86
w tym ziemniaki	6,35	9,65	10,03
Cukier, dżem, miód, czekolada i wyroby cukiernicze w kg	1,78	2,79	2,72
w tym cukier	1,40	2,49	2,33

a Grupowania spożycia artykułów żywnościowych dokonano w oparciu o Klasyfikację Spożycia Indywidualnego według Celu (COICOP), stąd dane nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1971, s. 579, 583; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 137—138; *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 238—239; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 207—210.

Tabl. 165 (430). SPOŻYCIE NIEKTÓRYCH ARTYKUŁÓW KONSUMPCYJNYCH NA 1 MIESZKAŃCA[a]

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Ziarno 4 zbóż[b] w przeliczeniu na przetwory w kg	166	145	131	127	115	119
Ziemniaki[b] w kg	270	223	190	158	144	132
Warzywa w kg	.	.	111	101	119	120
Owoce w kg	.	.	32,8	37,7	28,9	51,1
Mięso i podroby[c] w kg	36,5	42,5	53,0	74,0	68,6	65,4
w tym mięso	.	.	48,7	69,1	63,6	61,4
Tłuszcze jadalne w kg	11,2	15,6	20,8	24,8	23,6	28,4
zwierzęce	6,2	7,4	8,2	8,1	8,2	6,6
roślinne	1,7	3,5	6,6	7,8	7,6	17,6
masło	3,3	4,7	6,0	8,9	7,8	4,2

a Opracowano metodą: produkcja powiększona o import, pomniejszona o eksport oraz o ubytki i straty produktów rolnych u producentów i w obrocie, z uwzględnieniem zmiany stanu zapasów w magazynach handlowych (hurtu i detalu) i u producentów. *b* Dane dotyczą lat gospodarczych, tzn. obejmują okres od 1 VII danego roku kalendarzowego do 30 VI roku następnego. *c* Łącznie z mięsem i podrobami przeznaczonymi na przetwory.

Tabl. 165 (430). SPOŻYCIE NIEKTÓRYCH ARTYKUŁÓW KONSUMPCYJNYCH NA 1 MIESZKAŃCA[a] (dok.)

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Mleko krowie[d] w l	206	227	262	262	241	191
Jaja kurze w szt	116	143	186	223	190	186
Cukier w kg	21,0	27,9	39,2	41,4	44,1	41,2
Wódki, likiery, inne napoje alkoholowe w przeliczeniu na 100% w l	2,3	2,4	3,3	6,0	3,8[e]	2,0
Wina i miody pitne w l	0,9	4,5	5,7	10,1	7,4	11,9
Piwo otrzymane ze słodu w l	13,9	22,8	31,6	30,4	30,4	66,2
Papierosy z tytoniu w szt	1 063	1 539	2 078	2 679	2 648	1 934

a Opracowano metodą: produkcja powiększona o import, pomniejszona o eksport oraz o ubytki i straty produktów rolnych u producentów i w obrocie, z uwzględnieniem zmiany stanu zapasów w magazynach handlowych (hurtu i detalu) i u producentów. *d* Łącznie z mlekiem przeznaczonym na przetwory; bez mleka przerobionego na masło. *e* Z produkcji krajowej.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. LX–LXI.

Tabl. 166 (431). ŚWIADCZENIA SPOŁECZNE[a]

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1990	2000
	w tysiącach					
Ubezpieczeni (bez rolników indywidualnych) zarejestrowani w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych[b]	5 155	7 524	11 069	14 029	14 124	13 060
Przeciętna liczba emerytów i rencistów	987	1 369	2 346	4 517	7 104	9 412
w tym rolnicy indywidualni	.	.	25	423	1 506	1 887
Przeciętna miesięczna liczba rodzin uprawnionych do zasiłku rodzinnego (bez emerytów i rencistów)	.	3 100	3 678	4 499	5 365	.

a W 1946 r. w ZUS zarejestrowanych było 2 509 tys. osób, liczba pobierających emerytury i renty (bez rolników indywidualnych) wynosiła 529 tys. *b* Przeciętne w roku, w latach 1990 i 2000 — stan w dniu 31 XII.

Uwaga. Od 1 I 1978 r. prawo do otrzymywania świadczeń emerytalno-rentowych uzyskali rolnicy, którzy przekazali gospodarstwa rolne następcom (w okresie 1 I 1972–31 XII 1977 — w zamian za gospodarstwa przekazane państwu). W latach 1995 i 2000 w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego było ubezpieczonych 1 452 tys. osób.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1968*, Warszawa 1968, s. 552–553, 555; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 174–178; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. 164; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. XL–XLI, 173.

WARUNKI MIESZKANIOWE

Lata 1918—1939

Tabl. 167 (432). MIESZKANIA ZAMIESZKANE I ZALUDNIENIE MIESZKAŃ[a]

Wyszczególnienie	1921[b]			1931		
	ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś
Mieszkania w tys.	4 863,5	1 340,8	3 522,7	6 402,5	1 930,4	4 472,1
Ludność w mieszkaniach w tys.	.	.	.	31 620,5	8 523,8	23 096,7
Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie	.	.	.	4,9	4,4	5,2
Izby w tys.	.	.	.	11 790,7	4 226,6	7 564,1
Struktura mieszkań według liczby izb w mieszkaniu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1	52,9	36,0	59,3	46,9	36,5	51,4
2	29,5	30,2	29,3	34,4	32,3	35,4
3	9,6	17,0	6,8	11,0	16,9	8,4
4	3,6	8,9	2,6	4,4	8,0	2,9
5 i więcej	4,4	7,9	2,0	3,3	6,3	1,9
Struktura ludności w mieszkaniach według liczby izb w mieszkaniu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1	.	.	.	.	31,9	47,9
2	.	.	.	.	32,9	37,2
3	.	.	.	.	18,4	9,5
4	.	.	.	.	16,8	5,4
5 i więcej	.	.	.	.		
Przeciętna liczba osób na 1 izbę	.	2,0	3,4	2,7	2,0	3,1
w mieszkaniach o liczbie izb:						
1	.	.	.	.	3,9	4,8
2	.	.	.	.	2,2	3,7
3	.	.	.	.	1,6	1,9
4	.	.	.	.	1,1	1,3
5 i więcej	.	.	.	.		

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności. *b* Bez Górnego Śląska i okręgu wileńskiego; według późniejszych szacunków liczba mieszkań na obszarze całego państwa w 1921 r. wynosiła 6 023,2 tys. (w miastach — 1 800,1 tys., na wsi — 4 223,1 tys.).

Na podstawie: A. Andrzejewski, *Polityka mieszkaniowa*, Warszawa 1987, s. 126, 149; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 63; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 59.

Tabl. 168 (433). WYPOSAŻENIE W INSTALACJE MIAST I BUDYNKÓW MIESZKALNYCH W MIASTACH

A. MIASTA OGÓŁEM ORAZ OBSŁUGIWANE PRZEZ URZĄDZENIA KOMUNALNE

Stan w dniu 31 XII

Lata	Miasta ogółem	W % ogółem — miasta wyposażone w sieć			
		wodociągową	kanalizacyjną	elektryczną	gazową
1928	630	18,3	19,0	.	16,3
1938	602	27,2	.	79,9	17,6

B. WYPOSAŻENIE W INSTALACJE BUDYNKÓW MIESZKALNYCH W MIASTACH W 1931 R.[a]

Miasta	Budynki							Ludność w budynkach nieposiadających instalacji w % ogółu ludności miast
	ogółem w tys.	wyposażone w					nieposiadające instalacji	
		wodociąg	kanalizację	elektryczność	gaz	wodociąg, kanalizację, elektryczność i gaz		
		w % ogółem						
Ogółem	**618,8**	**15,9**	**12,9**	**37,9**	**7,5**	**10,0**	**56,2**	**33,4**
większe[b]	250,5	28,0	23,6	52,9	11,9	19,3	40,7	20,4
pozostałe	368,3	7,6	5,7	27,6	4,5	3,6	66,7	54,9
w tym:								
Warszawa	24,8	62,0	46,1	67,8	31,7	44,1	24,6	9,1
Łódź	17,9	14,7	6,9	67,1	10,8	5,7	31,3	14,6
Lwów	13,7	47,2	42,7	43,9	12,5	36,4	45,5	18,8
Poznań	6,2	78,0	68,2	63,5	56,3	63,9	13,9	4,4
Kraków	7,8	64,7	54,1	59,2	29,7	47,8	28,8	13,4
Wilno	11,9	12,4	10,0	39,4	0,9	8,3	59,3	36,0
Katowice	4,0	87,5	68,3	92,7	18,6	66,8	3,6	1,6
Bydgoszcz	6,7	53,8	51,4	38,2	38,3	40,3	33,9	22,9
Częstochowa	6,1	18,1	16,8	48,2	—	14,6	49,5	26,6
Lublin	4,7	18,4	8,2	35,6	4,5	7,6	62,4	33,3
Sosnowiec	4,2	10,7	12,8	64,0	—	9,5	34,2	23,4
Chorzów[c]	2,9	92,1	70,3	88,9	33,1	67,2	2,9	0,9
Gdynia	1,9	20,2	11,5	44,4	—	10,9	50,8	35,1

a Dane na podstawie Powszechnego Spisu Ludności. *b* Liczące 20 tys. i więcej ludności. *c* Według stanu administracyjnego w dniu 1 VII 1934 r.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 67; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 57. Por. też: *Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 XII 1931 r.*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 62, 1937, s. 22—23; *Nieruchomości i budynki w miastach. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 XII 1931 r.*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 26, 1935, s. 9.

Tabl. 169 (434). BUDYNKI ZAMIESZKAŁE WEDŁUG MATERIAŁU ŚCIAN I POKRYCIA DACHU W 1921 R.[a]

Wyszczególnienie	Grupy województw				Śląsk Cieszyński
	centralne[b]	wschodnie	zachodnie	południowe	
	w % ogółu budynków				
Budynki według materiału ścian					
Ogółem					
Murowane	16,9	2,3	75,4	8,5	64,7
Drewniane	79,7	93,4	13,1	70,0	35,1
Gliniane	3,3	2,6	11,2	21,4	0,2
Z niewiadomego materiału	0,1	1,7	0,3	0,1	0,0
Miasta					
Murowane	50,5	12,0	92,9	35,6	87,9
Drewniane	48,3	84,7	2,3	53,6	12,0
Gliniane	1,0	1,4	4,5	10,6	0,0
Z niewiadomego materiału	0,2	1,9	0,3	0,2	0,1
Wieś					
Murowane	11,4	1,3	70,7	4,9	58,9
Drewniane	84,8	94,3	15,9	72,2	40,9
Gliniane	3,7	2,7	13,1	22,8	0,2
Z niewiadomego materiału	0,1	1,7	0,3	0,1	0,0
Budynki według materiału pokrycia dachu					
Ogółem					
Ogniotrwałe	18,2	6,5	78,3	19,5	64,6
Drewniane	9,5	10,4	0,2	11,8	14,1
Słomiane	72,0	81,2	20,9	68,4	21,2
Nieznane	0,3	1,9	0,6	0,3	0,1
Miasta					
Ogniotrwałe	70,7	27,5	97,9	53,3	95,1
Drewniane	19,4	46,8	0,2	25,7	3,5
Słomiane	9,4	23,5	1,4	20,6	1,3
Nieznane	0,5	2,2	0,5	0,4	0,1
Wieś					
Ogniotrwałe	9,7	4,3	73,1	15,1	56,9
Drewniane	7,8	6,7	0,3	9,9	16,8
Słomiane	82,2	87,2	26,0	74,7	26,2
Nieznane	0,3	1,8	0,6	0,3	0,1

a Dane na podstawie Powszechnego Spisu Ludności; budynki zamieszkałe obejmują budynki mieszkalne oraz zamieszkałe przynajmniej przez 1 osobę, budynki o przeznaczeniu biurowym, fabryczne, szopy, składy itp. *b* Łącznie z m.st. Warszawą.

Na podstawie: *Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Budynki. Analiza*, Warszawa 1928, s. 25, 31.

Tabl. 170 (435). BUDYNKI MIESZKALNE W MIASTACH WEDŁUG MATERIAŁU ŚCIAN I POKRYCIA DACHU W 1931 R.[a]

Wyszczególnienie	Budynki ogółem	Według materiału ścian			
		cegła, kamień (oprócz gliny)	drewno, mur pruski, inne nieogniotrwałe	glina, ziemia	nieznany
W liczbach bezwzględnych					
Ogółem	**618 099**	**283 459**	**309 388**	**22 981**	**2 271**
Według grup miast					
5 000 i mniej ludności	124 529	47 733	69 434	7 067	295
5 001—10 000	135 259	51 570	73 544	9 716	429
10 001—20 000	108 488	41 947	62 152	3 966	423
20 001—75 000	128 012	58 481	67 107	1 864	560
75 001 i więcej ludności	121 811	83 728	37 151	368	564
Według grup województw					
Centralne[b]	247 030	117 004	127 568	1 606	852
Wschodnie	82 549	12 333	69 710	312	194
Zachodnie	89 943	81 757	4 955	2 802	429
Południowe	198 577	72 365	107 155	18 261	796
W odsetkach					
Ogółem	**100,0**	**45,9**	**50,0**	**3,7**	**0,4**
Według grup miast					
5 000 i mniej ludności	100,0	38,3	55,8	5,7	0,2
5 001—10 000	100,0	38,1	54,4	7,2	0,3
10 001—20 000	100,0	38,7	57,3	3,6	0,4
20 001—75 000	100,0	45,7	52,4	1,5	0,4
75 001 i więcej ludności	100,0	68,7	30,5	0,3	0,5
Według grup województw					
Centralne[b]	100,0	47,4	51,6	0,7	0,3
Wschodnie	100,0	14,9	84,5	0,4	0,2
Zachodnie	100,0	90,9	5,5	3,1	0,5
Południowe	100,0	36,4	54,0	9,2	0,4

a Dane na podstawie Powszechnego Spisu Ludności. *b* Łącznie z m.st. Warszawą.

Tabl. 170 (435). BUDYNKI MIESZKALNE W MIASTACH WEDŁUG MATERIAŁU ŚCIAN I POKRYCIA DACHU W 1931 R.[a] (dok.)

Wyszczególnienie	Z ogółem — według materiału pokrycia dachu				
	dachówka, blacha, inne ogniotrwałe (bez papy)	papa, tektura smołowcowa	drewno	słoma, trzcina, inne nieogniotrwałe	nieznany
W liczbach bezwzględnych					
Ogółem	**273 294**	**164 498**	**112 923**	**64 436**	**2 948**
Według grup miast					
5 000 i mniej ludności	58 639	18 713	25 447	21 279	451
5 001—10 000	56 755	23 488	31 969	22 477	570
10 001—20 000	46 940	25 152	21 847	14 081	468
20 001—75 000	55 085	41 144	25 884	5 208	691
75 001 i więcej ludności	55 875	56 001	7 776	1 391	768
Według grup województw					
Centralne[b]	85 668	100 800	37 881	21 274	1 407
Wschodnie	33 043	3 113	35 498	10 547	348
Zachodnie	43 446	44 764	127	1 112	494
Południowe	111 137	15 821	39 417	31 503	699
W odsetkach					
Ogółem	**44,2**	**26,6**	**18,3**	**10,4**	**0,5**
Według grup miast					
5 000 i mniej ludności	47,1	15,0	20,4	17,1	0,4
5 001—10 000	42,0	17,4	23,6	16,6	0,4
10 001—20 000	43,3	23,2	20,1	13,0	0,4
20 001—75 000	43,0	32,1	20,2	4,1	0,5
75 001 i więcej ludności	45,9	46,0	6,4	1,1	0,6
Według grup województw					
Centralne[b]	34,7	40,8	15,3	8,6	0,6
Wschodnie	40,0	3,8	43,0	12,8	0,4
Zachodnie	48,3	49,8	0,1	1,2	0,6
Południowe	56,0	8,0	19,8	15,9	0,3

a Dane na podstawie Powszechnego Spisu Ludności. *b* Łącznie z m.st. Warszawą.

Na podstawie: *Nieruchomości i budynki w miastach. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 XII 1931 r.*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 26, 1935, s. 8.

Tabl. 171 (436). MIESZKANIOWY RUCH BUDOWLANY W MIASTACH

A. BUDYNKI ROZPOCZĘTE (budowy nowe, rozbudowy, nadbudowy)

Wyszczególnienie	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Liczba budynków						
Ogółem	**13 324**	**13 393**	**12 463**	**13 823**	**16 462**	**13 884**
w tym wielkie miasta[a]	2 399	3 218	3 051	3 435	4 455	3 432
W tym budynki nowe	12 100	12 361	11 528	12 620	15 073	12 480
w tym wielkie miasta[a]	2 166	2 940	2 768	3 135	4 047	3 033
Kubatura budynków w tys. m³						
Ogółem	**7 162**	**7 752**	**7 694**	**10 281**	**14 437**	**11 981**
W tym wielkie miasta[a]	2 269	3 010	3 263	4 787	8 019	6 065
W tym budynków nowych						
Razem	**6 780**	**7 374**	**7 318**	**9 769**	**13 802**	**11 335**
według grup miast						
5 000 i mniej ludności	488	434	436	537	595	519
5 001— 20 000	1 924	1 719	1 553	1 648	2 013	2 208
20 001—100 000	2 234	2 360	2 239	3 032	3 488	2 843
100 001 i więcej ludności	2 134	2 861	3 090	4 552	7 706	5 765
według grup województw						
Centralne[b]	2 996	3 253	3 039	4 409	6 852	5 893
Wschodnie	536	574	450	394	578	704
Zachodnie	1 463	1 744	1 991	2 993	3 208	2 059
Południowe	1 785	1 803	1 838	1 973	3 164	2 679
według inwestorów						
Państwo	59	280	54	127	26	423
Samorząd terytorialny	80	15	113	149	145	89
Spółdzielnie mieszkaniowe	212	140	84	121	97	274
Inni	6 429	6 939	7 067	9 372	13 534	10 549

a Miasta liczące według Powszechnego Spisu Ludności 1931 r. 100 tys. i więcej ludności (Warszawa, Łódź, Częstochowa, Sosnowiec, Lublin, Wilno, Poznań, Bydgoszcz, Katowice, Chorzów, Kraków, Lwów). *b* Łącznie z m.st. Warszawą.

Tabl. 171 (436). MIESZKANIOWY RUCH BUDOWLANY W MIASTACH (cd.)

A. BUDYNKI ROZPOCZĘTE (dok.)

Wyszczególnienie	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Przeciętna kubatura budynków nowych w m³						
Ogółem	**560**	**597**	**635**	**774**	**916**	**908**
Według grup miast						
5 000 i mniej ludności	365	361	362	396	362	370
5 001— 20 000	394	401	386	412	418	503
20 001—100 000	587	600	627	734	763	778
100 001 i więcej ludności	985	973	1 111	1 452	1 904	1 901
Według grup województw						
Centralne[b]	495	557	588	767	1 009	943
Wschodnie	370	382	342	342	376	502
Zachodnie	950	868	1 009	1 099	1 164	1 132
Południowe	566	599	600	658	793	890
Liczba mieszkań w budynkach rozpoczętych						
Ogółem	**28 078**	**28 290**	**26 871**	**36 196**	**47 667**	**42 537**
w tym wielkie miasta[a]	7 912	9 977	10 598	16 224	24 067	20 510
W tym mieszkania 1- i 2-izbowe	14 994	13 884	13 564	18 916	23 263	23 198
w tym wielkie miasta[a]	4 080	4 722	5 407	8 445	10 882	11 400
Liczba izb w budynkach rozpoczętych						
Ogółem	**73 635**	**78 170**	**73 423**	**95 957**	**129 490**	**108 694**
w tym wielkie miasta[a]	21 861	28 227	29 021	42 737	67 920	57 701
W tym izby w mieszkaniach 1- i 2-izbowych	25 771	23 861	23 399	32 271	39 874	39 239
w tym wielkie miasta[a]	6 799	7 865	9 121	13 785	18 102	18 809

a Miasta liczące według Powszechnego Spisu Ludności 1931 r. 100 tys. i więcej ludności (Warszawa, Łódź, Częstochowa, Sosnowiec, Lublin, Wilno, Poznań, Bydgoszcz, Katowice, Chorzów, Kraków, Lwów). *b* Łącznie z m.st. Warszawą.

Tabl. 171 (436). MIESZKANIOWY RUCH BUDOWLANY W MIASTACH (dok.)

B. BUDYNKI NOWE ZAKOŃCZONE[a]

Wyszczególnienie	1929	1930	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Liczba budynków	**7 479**	**9 500**	**7 889**	**9 890**	**10 774**	**11 434**	**10 731**	**12 067**
w tym wielkie miasta[b]	.	.	1 542	2 144	2 230	2 495	2 923	3 665
W tym budynków nowych	.	.	7 136	9 038	10 018	10 549	9 792	11 012
w tym wielkie miasta[b]	.	.	1 317	1 884	2 032	2 277	2 645	3 307
Kubatura budynków w tys. m³	**5 279**	**6 528**	**5 111**	**5 472**	**6 350**	**7 303**	**8 247**	**11 307**
w tym wielkie miasta[b]	.	.	2 087	1 918	2 400	2 991	4 183	6 379
W tym budynków nowych	.	.	4 816	5 157	6 064	6 974	7 818	10 816
w tym wielkie miasta[b]	.	.	1 950	1 792	2 276	2 854	3 978	6 114
Liczba mieszkań	**19 755**	**27 413**	**19 381**	**20 609**	**22 989**	**25 900**	**28 982**	**37 893**
w tym wielkie miasta[b]	.	.	7 077	6 607	7 838	9 483	13 680	19 974
W tym mieszkań 1- i 2-izbowych	.	.	10 462	10 484	11 458	13 259	14 930	19 233
w tym wielkie miasta[b]	.	.	3 747	3 197	3 811	4 687	7 255	9 896
Liczba izb	**54 450**	**69 315**	**50 689**	**55 514**	**62 646**	**70 073**	**77 488**	**101 744**
w tym wielkie miasta[b]	.	.	18 594	18 132	21 333	26 231	35 884	54 055
W tym w mieszkaniach 1- i 2-izbowych	.	.	17 817	18 008	19 537	23 076	25 196	32 612
w tym wielkie miasta[b]	.	.	6 247	5 312	6 079	7 946	11 409	16 241

a Dotyczy budynków nowych i rozbudowywanych. *b* Miasta liczące według Powszechnego Spisu Ludności 1931 r. 100 tys. i więcej ludności (Warszawa, Łódź, Częstochowa, Sosnowiec, Lublin, Wilno, Poznań, Bydgoszcz, Katowice, Chorzów, Kraków, Lwów).

Uwaga. Dane dla lat 1929 i 1930 (częściowo pochodzące z ankiety Ministerstwa Robót Publicznych) nie są w pełni porównywalne z danymi za lata późniejsze pochodzącymi ze statystyki Głównego Urzędu Statystycznego z powodu odmiennych metod rejestracji ruchu budowlanego. Od 1931 r. GUS otrzymywał sprawozdania z urzędów budowlanych (rozporządzenie Rady Ministrów z 10 IX 1930 r. o statystyce budowlanej). Nie rejestrowały one jednak ruchu budowlanego parterowego na terenie gmin wiejskich, ponadto nie wszystkie magistraty nadsyłały kompletne dane.

Na podstawie: *Ruch budowlany w Polsce w 1931 r.*, „Statystyka Polski", seria B, zeszyt 12, 1933, s. 12—15, 31, 57, 61, 72; *Ruch budowlany w miastach 1937*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 100, 1939, s. 2.

Tabl. 172 (437). BUDYNKI MIESZKALNE ROZPOCZĘTE W MIASTACH (budowy nowe)

A. WEDŁUG LICZBY IZB W MIESZKANIU

Wyszczególnienie	1932				1937			
	w % ogółu budynków — z mieszkaniami o liczbie izb							
	1	2	3	4 i więcej	1	2	3	4 i więcej
Ogółem	**13,9**	**38,6**	**26,7**	**20,8**	**15,7**	**38,0**	**26,7**	**19,6**
Według grup miast								
5 000 i mniej ludności	24,3	39,5	21,2	15,0	14,2	46,3	25,6	13,9
5 001— 20 000	12,8	41,0	27,0	19,2	15,6	40,4	25,0	19,0
20 001—100 000	10,4	39,6	26,7	23,3	10,0	37,6	30,6	21,8
100 001 i więcej ludności	15,8	34,5	28,1	21,6	18,7	36,3	25,7	19,3
Według grup województw								
Centralne[a]	15,6	44,3	24,3	15,8	17,9	42,4	24,3	15,4
Wschodnie	6,8	23,6	34,5	35,1	9,2	22,0	34,4	34,4
Zachodnie	9,3	25,4	29,8	35,5	10,0	29,7	30,2	30,1
Południowe	15,9	41,0	26,9	16,2	16,0	37,4	28,4	18,2
Według inwestorów								
Państwo	0,6	—	48,8	50,6	24,5	16,2	40,3	19,0
Samorząd terytorialny	38,2	20,6	29,4	11,8	39,3	59,5	0,7	0,5
Spółdzielnie mieszkaniowe	27,4	31,9	31,3	9,4	15,3	70,5	7,1	7,1
Inni	13,2	39,3	26,4	21,1	15,0	37,5	27,2	20,3

B. WEDŁUG MATERIAŁÓW BUDOWY ŚCIAN[b]

Województwa	1932				1937			
	liczba budynków	kubatura w tys. m³	materiały ogniotrwałe budowy ścian w % ogółem		liczba budynków	kubatura w tys. m³	materiały ogniotrwałe budowy ścian w % ogółem	
			budynków	kubatury			budynków	kubatury
Polska	**5 971**	**4 368**	**58,9**	**80,1**	**6 687**	**8 606**	**75,4**	**94,1**
M.st. Warszawa	375	458	70,7	92,1	897	2 739	96,8	99,3
Województwa centralne:								
warszawskie	434	205	73,5	85,4	328	226	88,4	96,0
łódzkie	745	457	60,9	78,3	825	761	80,6	93,6
kieleckie	792	466	72,2	85,6	987	713	74,9	90,9
lubelskie	473	205	35,5	60,9	329	194	49,2	81,4
białostockie	418	207	23,2	32,4	258	121	21,7	43,8

a Łącznie z m.st. Warszawą. *b* Dane dotyczą miast liczących 20 tys. i więcej ludności.

Tabl. 172 (437). BUDYNKI MIESZKALNE ROZPOCZĘTE W MIASTACH (dok.)

B. WEDŁUG MATERIAŁÓW BUDOWY ŚCIAN[b] (dok.)

Województwa	1932				1937			
	liczba budynków	kubatura w tys. m³	materiały ogniotrwałe budowy ścian w % ogółem		liczba budynków	kubatura w tys. m³	materiały ogniotrwałe budowy ścian w % ogółem	
			budynków	kubatury			budynków	kubatury
Województwa wschodnie:								
wileńskie	181	109	16,6	36,7	83	70	33,7	67,1
nowogródzkie	98	26	4,1	3,8	91	42	12,1	11,9
poleskie	182	77	8,8	18,2	228	225	20,2	72,9
wołyńskie	219	101	12,8	19,8	296	139	31,1	65,5
Województwa zachodnie:								
poznańskie	612	627	97,7	97,3	676	864	99,1	99,9
pomorskie	278	366	84,5	97,0	377	439	85,4	96,6
śląskie	94	121	100,0	100,0	231	432	100,0	100,0
Województwa południowe:								
krakowskie	301	486	91,7	97,7	284	613	89,8	98,4
lwowskie	421	282	50,8	76,9	600	814	76,5	94,1
stanisławowskie	292	149	34,9	52,3	140	170	70,0	89,4
tarnopolskie	56	26	83,9	92,3	57	44	91,2	97,7

b Dane dotyczą miast liczących 20 tys. i więcej ludności.

Na podstawie: *Ruch budowlany w miastach 1932—1934*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 46, 1936, s. 24; *Ruch budowlany w miastach 1937*, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 100, 1939, s. 2, 10—13.

Lata 1945—2000

Tabl. 173 (438). ZASOBY MIESZKANIOWE ZAMIESZKANE[a]

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1978	1988	1995
Mieszkania w tys.	5 851	7 026	8 081	9 326	10 717	11 056
miasta	2 711	3 560	4 507	5 741	7 040	7 436
wieś	3 140	3 466	3 574	3 585	3 677	3 620

a Dane na podstawie spisów powszechnych, dla 1995 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną.

Tabl. 173 (438). ZASOBY MIESZKANIOWE ZAMIESZKANE[a] (dok.)

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1978	1988	1995
Izby w mieszkaniach w tys.	13 672	17 265	23 213	29 376	36 287	39 930
miasta	6 666	8 894	12 474	17 606	23 143	26 022
wieś	7 006	8 371	10 739	11 770	13 144	13 908
Ludność w mieszkaniach w tys.	23 996	28 695	31 859	34 111	37 129	38 230
miasta	10 208	13 627	16 418	19 348	22 532	23 450
wieś	13 788	15 068	15 441	14 763	14 597	14 780
Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie	4,1	4,1	3,9	3,7	3,5	3,5
miasta	3,8	3,8	3,6	3,4	3,2	3,2
wieś	4,4	4,3	4,3	4,1	4,0	4,1
Przeciętna liczba osób na 1 izbę	1,75	1,66	1,37	1,16	1,02	0,96
miasta	1,55	1,53	1,32	1,10	0,97	0,90
wieś	1,95	1,80	1,44	1,25	1,11	1,07

a Dane na podstawie spisów powszechnych, dla 1995 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną.

Na podstawie: A. Andrzejewski, *Polityka mieszkaniowa,* Warszawa 1987, s. 126, 149; *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 63; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 405–406; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 214.

Tabl. 174 (439). MIESZKANIA ZAMIESZKANE I LUDNOŚĆ W MIESZKANIACH WEDŁUG LICZBY IZB[a]

Wyszczególnienie	1950		1988			1995		
	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś
	w odsetkach							
Mieszkania	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
o liczbie izb:								
1	21,1	18,7	4,3	5,1	2,7	2,8	3,5	1,5
2	37,5	39,0	19,3	19,2	19,6	16,1	16,4	15,4
3	25,2	18,7	34,8	36,7	31,1	33,8	35,9	29,6
4	11,1	11,8	27,1	27,1	27,1	28,7	28,7	28,6
5 i więcej	5,1	11,8	14,5	11,9	19,5	18,6	15,5	24,9

a Dane na podstawie spisów powszechnych, dla 1995 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną.

Tabl. 174 (439). MIESZKANIA ZAMIESZKANE I LUDNOŚĆ W MIESZKANIACH WEDŁUG LICZBY IZB[a] (dok.)

Wyszczególnienie	1950		1988			1995		
	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś
	w odsetkach							
Ludność w mieszkaniach	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
o liczbie izb:								
1	15,0	14,3	2,4	3,0	1,4	1,5	1,9	0,7
2	34,8	33,8	14,2	14,1	14,3	11,1	11,6	10,3
3	27,3	17,7	32,5	34,7	29,3	30,1	32,6	26,2
4	14,4	12,9	31,1	31,7	30,1	31,7	32,3	30,8
5 i więcej	8,5	21,3	19,8	16,5	24,9	25,6	21,6	32,0

a Dane na podstawie spisów powszechnych, dla 1995 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną.

Na podstawie: A. Andrzejewski, *Polityka mieszkaniowa*, Warszawa 1987, s. 126, 149; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 406; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000*, Warszawa 2000, s. 215.

Tabl. 175 (440). STRUKTURA MIESZKAŃ ZAMIESZKANYCH W 1988 R. WEDŁUG OKRESU BUDOWY[a]

Wyszczególnienie	Ogółem	Mieszkania w budynkach wybudowanych w latach				
		przed 1918	1918—1944	1945—1970	1971—1978	1979—1988
Ogółem	**100,0**	**13,9**	**16,6**	**31,8**	**19,0**	**18,7**
miasta	100,0	13,9	14,0	29,5	21,6	21,0
wieś	100,0	13,8	21,7	36,1	14,2	14,2
W tym w budynkach mieszkalnych	100,0	13,5	16,3	31,9	19,3	19,0
miasta	100,0	13,8	13,9	29,6	21,7	21,0
wieś	100,0	13,0	21,3	36,6	14,4	14,7
spółdzielni mieszkaniowych	100,0	0,4	0,5	22,5	37,3	39,3
miasta	100,0	0,4	0,5	22,6	37,4	39,1
wieś	100,0	0,1	—	4,7	24,7	70,5
zakładów pracy	100,0	15,3	12,3	28,1	21,5	22,8
miasta	100,0	12,1	9,8	29,6	23,6	24,9
wieś	100,0	20,4	16,3	25,8	18,1	19,4
terenowych organów administracji państwowej	100,0	29,3	20,6	39,0	8,1	3,0
miasta	100,0	28,8	19,6	40,4	8,3	2,9
wieś	100,0	38,4	36,4	16,1	5,1	4,0

a Dane na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego.

Tabl. 175 (440). STRUKTURA MIESZKAŃ ZAMIESZKANYCH W 1988 R. WEDŁUG OKRESU BUDOWY[a] (dok.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Mieszkania w budynkach wybudowanych w latach				
		przed 1918	1918—1944	1945—1970	1971—1978	1979—1988
W tym w budynkach mieszkalnych (dok.)						
indywidualnych	100,0	13,4	24,8	35,2	13,3	13,3
miasta	100,0	17,9	30,2	27,6	11,9	12,4
wieś	100,0	10,7	21,7	39,6	14,1	13,9

a Dane na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 402.

Tabl. 176 (441). MIESZKANIA ZAMIESZKANE OGÓŁEM ORAZ WYPOSAŻONE W INSTALACJE[a]

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1978	1988	1990	2000
Ogółem							
Mieszkania zamieszkane w tys.	5 851	7 026	8 081	9 326	10 717	11 022	11 845
W tym wyposażone w instalacje w % ogółu mieszkań							
Razem							
Wodociąg	.	29,9	47,3	67,4	84,2	.	.
Ustęp	.	18,9	32,9	52,9	71,5	.	.
Łazienka	.	13,9	30,7	52,4	.	.	.
Gaz z sieci	.	18,2	27,1	37,3	48,5	.	.
Centralne ogrzewanie	.	7,0	22,5	41,5	61,4	.	.
Miasta							
Wodociąg	42,3	55,4	75,2	87,2	94,9	95,3	97,6
Ustęp	25,7	35,6	55,5	72,9	84,9	86,0	90,3
Łazienka	14,2	26,0	48,4	69,1	82,4	83,5	88,3
Gaz z sieci	26,2	33,7	48,3	59,7	70,9	71,8	76,7
Centralne ogrzewanie	4,9	13,2	36,2	56,9	72,8	74,4	80,8
Wieś							
Wodociąg	.	3,7	12,1	35,8	63,8	67,6	83,1
Ustęp	.	1,8	5,5	20,8	45,9	49,4	63,8
Łazienka	.	1,4	5,8	25,6	50,7	54,2	67,6
Gaz z sieci	.	0,4	0,9	1,5	5,5	6,3	15,9
Centralne ogrzewanie	.	0,6	4,5	17,0	39,6	42,9	54,4

a Dane na podstawie spisów powszechnych, dla lat 1990 i 2000 dane szacunkowe według stanu w dniu 31 XII.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 63, 66; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 411; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 226.

Tabl. 177 (442). MIESZKANIA ODDANE DO UŻYTKU

Wyszczególnienie	1950–1955	1956–1960	1961–1965	1966–1970	1971–1975	1976–1980	1981–1985	1986–1990	1991–1995	1996–2000
	przeciętne roczne									
Mieszkania w tys.	66,9	124,4	150,9	188,4	224,2	261,7	190,9	170,1	101,4	77,3
zakładowe	46,6	67,0	79,2	55,4	65,0	51,0	34,7	28,2	6,2	1,4
komunalne[a]							2,8	5,2	3,5	3,0
spółdzielcze	0,1	5,5	24,7	82,6	103,9	142,9	99,2	79,8	55,3	26,5
przeznaczone na sprzedaż lub wynajem	–	–	–	–	–	–	–	–	1,6[b]	10,3
społeczne czynszowe	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1,8
indywidualne	20,2	51,9	47,0	50,4	55,3	67,8	54,2	56,9	35,5	34,3
miasta	2,5	11,8	14,7	13,5	16,3	25,2	20,5	22,6	15,0	18,0
wieś	17,7	40,1	32,3	36,9	39,0	42,6	33,7	34,3	20,5	16,3
Mieszkania w % ogółu mieszkań:										
miasta	63,7	59,5	74,2	74,3	76,0	79,0	75,8	73,2	76,4	77,1
wieś	36,3	40,5	25,8	25,7	24,0	21,0	24,2	26,8	23,6	22,9
Liczba mieszkań na 1 000 ludności	2,5	4,3	4,9	5,8	6,7	7,5	5,2	4,5	2,6	2,0
miasta	4,0	5,5	7,4	8,5	9,5	10,3	6,6	5,4	3,3	2,5
wieś	1,6	3,3	2,5	3,1	3,5	3,7	3,1	3,1	1,6	1,2
Liczba mieszkań na 1 000 zawartych małżeństw	.	478	677	740	717	814	544	670	469	368
Izby w tys.	181	352	447	576	788	994	740	699	434	328

a Do 1989 r. terenowych organów administracji państwowej. *b* Przeciętne roczne z lat 1993–1995.

Na podstawie: A. Andrzejewski, *Polityka mieszkaniowa*, Warszawa 1987, s. 168–169, 201, 314; *Rocznik Statystyczny 1969*, Warszawa 1969, s. 393; *Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1971, s. 439–442; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 489–490; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 227; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 228; obliczenia własne.

OCHRONA ZDROWIA

Lata 1918—1939

Uwaga do tablic 178—182
Prezentowane w tablicach dane dotyczą cywilnej służby zdrowia.

Tabl. 178 (443). PERSONEL SŁUŻBY ZDROWIA[a]

Stan w dniu 1 I

Wyszczególnienie	1923	1931	1938	1923	1931	1938
	w tysiącach			na 10 tys. ludności		
Lekarze[b]	6,9	10,6	12,9	2,4	3,4	3,7
Lekarze dentyści	1,1	2,9	3,7	0,4	0,9	1,1
Farmaceuci	2,0	.	3,8	0,7	x	1,1
Felczerzy	2,3	1,9	1,4	0,8	0,6	0,4
Pielęgniarki	.	.	6,7	x	x	1,9
Położne	6,0	9,6	9,4	2,1	3,0	2,7

a Zarejestrowany. *b* Bez lekarzy niezajmujących się praktyką lekarską i nienależących do izb lekarskich.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 85.

Tabl. 179 (444). LEKARZE[a] WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 1938 R.

Stan w dniu 1 I

Województwa	Ogółem	Miasta			Wieś	Ogółem	W tym wielkie[b] miasta
		razem	wielkie[b]	pozostałe			
	w liczbach bezwzględnych					na 10 tys. ludności	
Polska	**12 917**	**11 451**	**6 853**	**4 598**	**1 466**	**3,7**	**17,3**
M. st. Warszawa	2 816	2 816	2 816	x	x	22,1	22,1
Województwa centralne:							
warszawskie	474	307	—	307	167	2,0	x
łódzkie	850	807	594	213	43	4,1	8,9
kieleckie	634	519	174	345	115	2,0	6,6
lubelskie	479	357	124	233	122	1,8	10,2
białostockie	427	366	104	262	61	2,3	9,8
Województwa wschodnie:							
wileńskie	619	512	446	66	107	4,6	21,3
nowogródzkie	205	133	—	133	72	1,8	x
poleskie	219	171	—	171	48	1,7	x
wołyńskie	365	280	—	280	85	1,6	x
Województwa zachodnie:							
poznańskie	886	807	412	395	79	3,5	15,2
pomorskie	651	594	198	396	57	3,1	8,5
śląskie	555	405	222	183	150	4,0	9,1
Województwa południowe:							
krakowskie	1 333	1 209	767	442	124	5,3	29,8
lwowskie	1 653	1 549	996	553	104	4,9	31,3
stanisławowskie	414	347	—	347	67	2,6	x
tarnopolskie	337	272	—	272	65	2,0	x

a Bez lekarzy niezajmujących się praktyką lekarską i nienależących do izb lekarskich. *b* Miasta liczące 100 tys. i więcej ludności.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 295.

Tabl. 180 (445). SZPITALE

Stan w dniu 1 I

Lata Województwa	Szpitale	Łóżka w szpitalach	
		w tys.	na 10 tys. ludności
1923[a]	702	61,9	21,9
1929	698	61,2	19,8
1935	679	70,8	21,2
1938	**677**	**75,0**	**21,7**
M. st. Warszawa	63	8,0	63,5
Województwa centralne:			
warszawskie	58	5,9	21,4
łódzkie	51	5,6	19,8
kieleckie	42	3,2	10,1
lubelskie	39	2,8	10,5
białostockie	34	2,3	12,9
Województwa wschodnie:			
wileńskie	37	2,5	18,6
nowogródzkie	18	0,6	5,4
poleskie	16	0,9	6,8
wołyńskie	31	1,1	4,8
Województwa zachodnie:			
poznańskie	85	9,5	42,1
pomorskie	35	5,5	47,0
śląskie	55	10,2	72,9
Województwa południowe:			
krakowskie	48	8,2	32,7
lwowskie	31	6,3	18,6
stanisławowskie	20	1,4	8,6
tarnopolskie	14	1,0	6,1

a Stan w dniu 1 VII.

W 1938 r. na 677 szpitali 72 to szpitale państwowe, 283 — samorządowe, 214 — społeczne (łącznie ze szpitalami ubezpieczeń społecznych), 108 — prywatne.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 296.

Tabl. 181 (446). OŚRODKI ZDROWIA I PRZYCHODNIE DO WALKI Z CHOROBAMI SPOŁECZNYMI

A. OŚRODKI ZDROWIA

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1931	1937
Liczba ośrodków	205	482
Liczba działów:		
przeciwgruźlicze	193	436
przeciwjaglicze	186	444
przeciwweneryczne	105	314
opieka nad matką	107	222
opieka nad dzieckiem	135	364
Personel:		
lekarze	488	1 138
pielęgniarki	355	840
kontrolerzy sanitarni	78	115
inni	287	277
Osoby pod stałą opieką w tys.	435	1 407
Udzielone porady (w ciągu roku) w tys.	981	2 664
Odwiedziny domowe (w ciągu roku) w tys.	203	425

B. PRZYCHODNIE DO WALKI Z CHOROBAMI SPOŁECZNYMI

Przychodnie	1925	1929	1935	1937
Liczba przychodni				
Przeciwgruźlicze	65	266	391	532
Przeciwjaglicze	11	279	505	656
Przeciwweneryczne	16	93	175	507
Przeciwalkoholowe	1	6	11	11
Osoby pod opieką przychodni w tys.				
Przeciwgruźlicze	.	180,2	292,0	351,4
Przeciwjaglicze	.	99,5	242,0	292,0
Przeciwweneryczne	9,8	18,8	33,4	176,5
Przeciwalkoholowe	.	1,2	1,5	1,7

W 1937 r. działało ponadto 570 przychodni dla matki i dziecka, w tym 397 stanowiło własność samorządu terytorialnego. Pod ich opieką znajdowało się 188 tys. dzieci i 20 tys. kobiet. Oprócz udzielania porad, przychodnie zajmowały się również wydawaniem mleka.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 298–299.

Tabl. 182 (447). APTEKI I PERSONEL APTECZNY

Stan w dniu 1 I

Wyszczególnienie	1923	1930	1938
Apteki	1 772	2 042	2 310
publiczne	1 699	1 858	2 109
ubezpieczalni społecznych	23	84	85
zakładowe i domowe	50	100	116
Personel	3 564	4 240	5 425
z ukończonymi studiami	1 967	2 820	3 787
pomocnicy apteczni	1 597	1 420	1 638
Apteki na 100 tys. ludności	6,3	6,5	6,7
Liczba ludności na 1 aptekę w tys.	16,7	16,8	16,4

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 296.

Tabl. 183 (448). WAŻNIEJSZE CHOROBY ZAKAŹNE, ZAREJESTROWANE[a]

Wyszczególnienie	1921–1925		1926–1930		1931–1935		1936–1938	
	zachoro-wania	zgony	zachoro-wania	zgony	zachoro-wania	zgony	zachoro-wania	zgony
	przeciętne roczne							
Dur brzuszny	19 295	1 546	15 288	1 179	15 425	1 137	15 944	1 161
Dur osutkowy	23 072	1 860	2 509	190	3 462	216	3 601	205
Dur powrotny	11 519	387	9	0,4	3	—	2	0,3
Ospa	1 783	311	30	3	5	1	0,3	—
Odra	26 043	708	44 353	750	28 867	256	37 922	308
Płonica	20 373	2 311	30 758	2 269	20 391	604	21 850	467
Krztusiec	6 412	466	9 465	570	8 041	292	9 314	476
Błonica	4 556	489	10 995	801	18 443	955	19 561	1 051
Czerwonka	13 276	1 894	3 252	393	6 051	646	7 462	809
Zimnica (malaria)	15 801	13	573	3	203	0,6	296	1
Róża	1 627	95	3 913	190	4 303	209	5 845	235
Zapalenie opon mózgowych	483	264	645	224	659	160	1 620	316
Śpiączka epidemiczna	156	37	38	14	14	5	15	3
Gorączka połogowa	695	251	1 189	372	1 492	353	1 412	366
Heine-Medina	.	.	54[b]	5[b]	82	10	174	18

a Bez zarejestrowanych chorób w wojsku. *b* Lata 1927–1930.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 301.

Tabl. 184 (449). SZCZEPIENIA OCHRONNE[a]

Wyszczególnienie	1925	1930	1935	1938
	w tysiącach			
Szczepienia przeciwko:				
ospie	1 825	2 124	2 263	2 295
błonicy	.	109	302	381
durowi brzusznemu	43	149	218	450
czerwonce	6	17	84	632
płonicy	118	161	206	87
durowi plamistemu	—	—	7	16

a Bez szczepień wojska.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 301.

Tabl. 185 (450). ZGONY W MIASTACHY LICZĄCYCH 100 TYS. I WIĘCEJ LUDNOŚCI WEDŁUG PRZYCZYN

Przyczyny zgonów	1925	1930	1938	
	na 10 tys. ludności			w liczbach bezwzględnych
Ogółem	**147,1**	**122,3**	**110,9**	**43 973**
w tym:				
Grypa	0,9	1,2	0,7	259
Gruźlica narządów oddechowych	19,4	17,1	13,4	5 305
Pozostałe postacie gruźlicy	4,5	.	1,6	616
Rak i inne nowotwory złośliwe	9,6	8,6	10,7	4 229
Udar i rozmiękczenie mózgu	3,2	4,1	4,9	1 948
Choroby serca	16,4	18,2	21,2	8 393
Choroby narządów oddechowych	9,2	5,9	2,1	826
Zapalenie płuc	13,9	12,1	11,4	4 502
Choroby przewodu pokarmowego (bez raka)	11,6	5,9	8,0	3 168
w tym u dzieci do 2 lat	8,6	5,2	2,9	1 161
Zapalenie nerek	2,9	2,3	1,6	621
Wątłość wrodzona i wady rozwoju	9,2	6,7	5,8	2 314
Uwiąd starczy	6,1	6,7	5,7	2 255
Śmierć gwałtowna	3,2	2,8	2,8	1 111
Samobójstwo	2,2	2,2	2,1	837

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 302.

Lata 1945—2000

Uwaga do tablic 186—190
Prezentowane w tablicach dane dotyczą cywilnej służby zdrowia.

Tabl. 186 (451). PRACOWNICY MEDYCZNI[a]

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000
W tysiącach							
Lekarze	7,7	9,2	28,7	46,5	63,6	81,6	85,0
Lekarze stomatolodzy	1,6	2,4	9,3	13,0	16,8	18,2	11,8
Farmaceuci	2,4	3,8	7,9	11,8	15,4	15,1[b]	22,2
Felczerzy	0,6	0,6	6,7	4,6	3,7	2,7	0,4
Pielęgniarki	6,1	18,4	61,9	98,6	157,0	207,8	189,6
Położne	6,3	6,9	9,2	11,6	16,1	24,0	22,0
Na 10 tys. ludności							
Lekarze	3,2	3,7	9,6	14,2	17,8	21,4	22,0
Lekarze stomatolodzy	0,7	0,9	3,1	4,0	4,7	4,8	3,0
Farmaceuci	1,0	1,5	2,7	3,6	4,3	4,0[b]	5,7
Felczerzy	0,3	0,3	2,2	1,4	1,0	0,7	0,1
Pielęgniarki	2,5	7,3	20,8	30,2	43,9	54,4	49,1
Położne	2,6	2,8	3,1	3,5	4,5	6,3	5,7

a W latach 1946, 1950 i 1960 personel zarejestrowany; w 2000 r. dane nie obejmują osób, dla których głównym miejscem pracy jest praktyka (prywatna): lekarska, pielęgniarska lub położnej. *b* Dane nie obejmują części aptekarzy zatrudnionych w prywatnych aptekach.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 85; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 457; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 262.

Tabl. 187 (452). LEKARZE, PIELĘGNIARKI I ŁÓŻKA W SZPITALACH NA 10 TYS. LUDNOŚCI WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 1946 R.

Stan w dniu 31 XII

Województwa	Lekarze[a]	Pielęgniarki[a]	Łóżka w szpitalach[b]
Polska	**3,2**	**2,7**[c]	**38,0**
M.st. Warszawa	21,1	10,5	97,0
M. Łódź	10,5	7,5	57,9
Białostockie	1,3	1,3	22,5
Gdańskie	6,0	3,3	59,5
Kieleckie	1,9	2,0	18,2
Krakowskie	5,4	.	35,0
Lubelskie	1,7	1,7	21,5
Łódzkie	1,4	1,4	19,4
Olsztyńskie	2,4	3,3	57,0
Pomorskie	2,9	1,5	32,8
Poznańskie	3,0	3,6	49,9
Rzeszowskie	1,7	0,9	14,9
Szczecińskie	1,9	3,2	42,3
Śląskie	3,3	3,9	55,1
Warszawskie	1,9	1,8	25,9
Wrocławskie	3,2	2,8	67,5

a Zarejestrowani. *b* Łóżka w szpitalach ogólnych i psychiatrycznych, bez łóżek dla noworodków. *c* Bez województwa krakowskiego.

Na podstawie: obliczenia własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 13—14, 138—139.

Tabl. 188 (453). LEKARZE, PIELĘGNIARKI I ŁÓŻKA W SZPITALACH NA 10 TYS. LUDNOŚCI WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 2000 R.

Stan w dniu 31 XII

Województwa	Lekarze[a]	Pielęgniarki[a]	Łóżka w szpitalach ogólnych[b]
Polska	**22,0**	**49,1**	**49,4**
Dolnośląskie	22,8	57,8	53,0
Kujawsko-pomorskie	17,5	45,3	44,5
Lubelskie	25,4	62,7	54,8

a Dane nie obejmują osób, dla których głównym miejscem pracy jest praktyka (prywatna): lekarska oraz pielęgniarska. *b* Bez łóżek i inkubatorów dla noworodków oraz miejsc na oddziałach dziennego pobytu.

Tabl. 188 (453). LEKARZE, PIELĘGNIARKI I ŁÓŻKA W SZPITALACH NA 10 TYS. LUDNOŚCI WEDŁUG WOJEWÓDZTW W 2000 R. (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Województwa	Lekarze[a]	Pielęgniarki[a]	Łóżka w szpitalach ogólnych[b]
Lubuskie	17,4	45,3	45,4
Łódzkie	24,8	47,8	53,6
Małopolskie	21,3	48,9	46,2
Mazowieckie	26,9	48,9	47,8
Opolskie	16,3	44,9	46,1
Podkarpackie	17,7	49,0	40,8
Podlaskie	27,7	54,4	52,0
Pomorskie	22,1	44,3	43,7
Śląskie	24,4	52,5	59,9
Świętokrzyskie	20,3	52,6	46,0
Warmińsko-mazurskie	14,3	40,6	41,7
Wielkopolskie	18,1	40,0	48,0
Zachodniopomorskie	20,5	43,8	50,0

a Dane nie obejmują osób, dla których głównym miejscem pracy jest praktyka (prywatna): lekarska oraz pielęgniarska. *b* Bez łóżek i inkubatorów dla noworodków oraz miejsc na oddziałach dziennego pobytu.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. LXX–LXXIII.

Tabl. 189 (454). SZPITALE I AMBULATORIA

Stan w dniu 31 XII

Lata	Szpitale ogólne			Przychodnie	Ośrodki zdrowia
	liczba szpitali	łóżka w szpitalach[a]			
		w tys.	na 10 tys. ludności		
1946	613	80,6[b]	34,1[b]	.	323
1950	501	87,2	34,8	4 012[c]	961[c]
1960	626	135,0	45,3	4 625	1 394
1970	642	168,8	51,7	5 566	2 508
1980	641	200,8	56,2	5 819	3 218

a Bez łóżek i inkubatorów dla noworodków oraz miejsc na oddziałach dziennego pobytu. *b* Bez łóżek na oddziałach psychiatrycznych. *c* 1956 r.

Tabl. 189 (454). SZPITALE I AMBULATORIA (dok.)

Stan w dniu 31 XII

Lata	Szpitale ogólne			Przychodnie	Ośrodki zdrowia
	liczba szpitali	łóżka w szpitalach[a]			
		w tys.	na 10 tys. ludności		
1990	677	218,6	57,2	6 584	3 328
2000[d]	716	191,0[e]	49,4	5 685	2 503

a Bez łóżek i inkubatorów dla noworodków oraz miejsc na oddziałach dziennego pobytu. *d* Ponadto w 2000 r., obok przychodni i ośrodków zdrowia, działało 5 080 praktyk lekarskich będących nową formą organizacyjną ambulatoryjnej opieki zdrowotnej. *e* Ponadto 15,2 tys. łóżek i inkubatorów dla noworodków oraz 1,8 tys. miejsc na oddziałach dziennego pobytu.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 86, 89; *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 140; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 458—459; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 265, 268.

Tabl. 190 (455). APTEKI I PUNKTY APTECZNE[a]

Stan w dniu 31 XII

Lata	Apteki	Punkty apteczne I i II typu	Personel aptek i punktów aptecznych[b] w tys.		Liczba ludności na 1 aptekę w tys.
			ogółem	w tym aptekarze	
1946	1 722[c]	—	3,2	2,4	13,7[c]
1950	1 962	—	.	.	12,8
1960	1 936	2 259	18,7	5,5	15,4
1970	2 567	2 987	22,9	7,4	12,7
1980	3 245	2 430	26,4	8,2	11,0
1990	3 957	1 090	20,3	7,7[d]	9,6
2000	8 318	271[e]	.	16,2	4,6

a Bez aptek i punktów aptecznych w stacjonarnych zakładach opieki zdrowotnej; w 2000 r. łącznie z aptekami i punktami aptecznymi I typu podległymi przedsiębiorstwu państwowemu PKP; z powodu zmian organizacyjnych i prywatyzacji aptek, dane za lata 1990 i 2000 nie są w pełni porównywalne z danymi za lata poprzednie (w 1990 r. na 3 957 aptek — 1 737 to apteki prywatne, w 2000 r. odpowiednio 8 318 i 7 739). *b* Do 1970 r. dotyczy osób fizycznych pracujących w aptekach i punktach aptecznych I i II typu, w latach 1980, 1990 i 2000 — pracujących (w przeliczeniu na pełne etaty) w aptekach i punktach aptecznych I typu. *c* Tylko apteki publiczne (bez aptek ubezpieczalni społecznych). *d* Bez części aptekarzy pracujących w aptekach prywatnych. *e* Punkty apteczne I typu.

Do 1995 r. punkty apteczne działały jako I i II typu (w 1990 r. było 440 punktów aptecznych I typu i 650 II typu, w 1995 r. odpowiednio 225 i 2). Punkty apteczne I typu prowadzone są głównie przez technika farmaceutycznego, a II typu (w większości wiejskie) prowadzone były przez pielęgniarkę lub położną.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 90; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 461; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 271.

Tabl. 191 (456). ZACHOROWANIA NA NIEKTÓRE CHOROBY ZAKAŹNE I ZATRUCIA NA 100 TYS. LUDNOŚCI

Choroby	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Dur brzuszny	29,1[a]	11,7	1,3	0,2	.	.
Inne salmonellozy	.	4,1	17,1	27,0	55,5	59,0[b]
Czerwonka	6,6	20,2	20,4	6,2	26,4	0,3[c]
Zatrucia pokarmowe	4,9	18,7	23,5	23,5	86,7	10,3[d]
Biegunki u dzieci do lat 2[e]	672,8	196,3	285,1	228,7	199,9	228,5
Błonica	96,6	21,6	0,1	—	—	0,0
Krztusiec	88,6	324,6	30,5	0,7	0,8	5,9
Płonica (szkarlatyna)	355,1	172,0	118,7	193,5	36,4	21,6
Zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych	6,1	3,0	5,8	14,3	10,4	5,5[f]
Porażenie dziecięce nagminne	1,4	1,0	0,1	0,0	0,0	—
Odra	159,4	286,0	382,8	69,9	148,1	0,2
Zapalenie mózgu	.	.	1,2	1,3	0,7	1,5
Wirusowe zapalenie wątroby	.	257,7	215,3	135,6	78,5	13,9
Zapalenie przyusznicy nagminne (świnka)	35,1	204,0	181,8	328,4	367,7	45,4
Grypa	67,7	779,5	11 950,8	3 964,1	210,3	4 132,2
Zatrucia związkami chemicznymi (bez zatruć pokarmowych)	.	.	.	30,2	23,1	22,3
Świerzb	.	.	.	194,2	32,8	43,8

a Łącznie z durami rzekomymi. *b*, *c*, *d*, *f* Dotyczy: *b* — salmonellozy, *c* — czerwonki bakteryjnej, *d* — innych bakteryjnych zatruć pokarmowych, *f* — zapalenia opon mózgowych. *e* Na 10 tys. dzieci w wieku do 2 lat.

Uwaga. Dane dotyczące zachorowań na niektóre choroby zakaźne i zatrucia (tabl. 191) oraz zgonów według przyczyn (tabl. 192) do 1990 r. podano zgodnie z „Międzynarodową Klasyfikacją Chorób, Urazów i Przyczyn Zgonów" (Rewizje VIII i IX), dla 2000 r. — zgodnie z „Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych" (X Rewizja).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1959*, Warszawa 1959, s. 325; *Rocznik Statystyczny 1979*, Warszawa 1979, s. 422; *Rocznik Statystyczny 1983*, Warszawa 1983, s. 453; *Rocznik Statystyczny 1993*, Warszawa 1993, s. 465; *Rocznik Statystyczny Ochrony Zdrowia 1997*, Warszawa 1998, s. XVIII–XIX, 5; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 273.

Tabl. 192 (457). ZGONY NA 10 TYS. LUDNOŚCI WEDŁUG PRZYCZYN[a]

Przyczyny zgonów	1960	1970	1980	1990	2000
Ogółem	**75,8**	**82,59**[b] / **81,33**	**99,26**[b] / **98,43**	**102,40**[b] / **101,90**	**95,23**
w tym:					
Choroby zakaźne i pasożytnicze[c]	5,2	3,07	1,59	0,81	0,63
gruźlica układu oddechowego	3,7	2,46	0,80	0,34	0,26
gruźlica innych narządów i późne następstwa gruźlicy	0,2	0,08	0,10	0,08	0,03
inne choroby zakaźne i pasożytnicze	1,3	0,53	0,69	0,39	0,34
Nowotwory złośliwe (łącznie z nowotworami tkanki limfatycznej i krwiotwórczej)	8,9	13,68	16,78	19,13	21,88
Nowotwory niezłośliwe	0,8	0,50	0,35	0,22	0,44
Cukrzyca	0,3	0,90	1,25	1,52	1,34
Zapalenie opon mózgowych	0,5	0,14	0,14	0,11	0,04
Ostra choroba reumatyczna	0,1	0,11	0,04	0,01	0,00
Przewlekła choroba reumatyczna serca	0,2	0,74	0,91	0,69	0,34
Choroba nadciśnieniowa	0,4	2,00	2,04	2,00	1,21
Niedokrwienna choroba serca	2,1	5,75	9,18	10,85	14,38
Inne choroby serca	7,9	9,07	9,09	7,81	10,23
Choroby naczyń mózgowych	3,5	3,76	6,54	6,71	10,72
Choroby tętnic, tętniczek i naczyń włosowatych	1,2	9,61	16,19	22,92	8,40
Choroby układu oddechowego	7,6	6,84	5,49	4,11	4,74
Choroba wrzodowa żołądka i dwunastnicy	0,4	0,60	0,58	0,44	0,39
Przepuklina i niedrożność jelit	0,3	0,42	0,40	0,36	0,31
Zwłóknienie i marskość wątroby	0,3	0,83	1,23	1,03	1,13
Zapalenie nerek i nerczyca	0,5	0,75	0,91	0,87	1,00

a Patrz uwaga do tabl. 191 na str. 484. *b* Od 1994 r. stosuje się w Polsce definicję urodzenia i zgonu noworodka rekomendowaną przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) — zbieżną z definicją obowiązującą w Polsce do 1962 r.; według nowej definicji skorygowane zostały (od 1963 r.) dane dla Polski ogółem; w liczniku podano dane zgodne z definicją WHO. *c* W latach 1960 i 1970 bez biegunek.

Tabl. 192 (457). ZGONY NA 10 TYS. LUDNOŚCI WEDŁUG PRZYCZYN[a] (dok.)

Przyczyny zgonów	1960	1970	1980	1990	2000
Powikłania ciąży, porodu i połogu	0,1	0,05	0,02	0,02	0,01
Wady rozwojowe wrodzone	1,1	1,01	1,18	0,78	0,37[d]
Objawy, oznaki i stany niedokładnie określone	15,3	8,22	7,74	6,66	6,31[e]
Zewnętrzne przyczyny zgonu[f]	4,3	5,99	7,59	7,82	6,67
w tym samobójstwa i samouszkodzenia	.	1,15	1,26	1,30	1,51

a Patrz uwaga do tabl. 191 na str. 484. *d*, *e* Dotyczy: *d* — wad rozwojowych wrodzonych, zniekształceń i aberracji chromosomowych, *e* — objawów, cech chorobowych oraz nieprawidłowych wyników badań klinicznych i laboratoryjnych jednostek chorobowych, gdzie indziej niesklasyfikowanych. *f* W latach 1960, 1970 i 1980 — urazy i zatrucia.

W latach 1945 i 1947 w największych miastach (Warszawa, Łódź, Kraków, Poznań, Katowice, Bydgoszcz) oraz w 1950 r. w miastach ogółem wskaźniki zgonów wynosiły odpowiednio: 120,5, 101,2, 108,8. Największa umieralność spowodowana była przez choroby serca i układu krążenia (23,6, 20,3 i 22,4), gruźlicę (13,2, 11,8 i 10,0), choroby narządów oddechowych bez gruźlicy (11,2, 8,9 i 11,9).

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 189; *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 381; *Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1971, s. 101; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 66; *Rocznik Demograficzny 2002*, Warszawa 2002, s. 250, 268–269; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 113; materiały robocze GUS.

EDUKACJA I KULTURA

Lata 1918—1939

Tabl. 193 (458). ANALFABETYZM[a]

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasta			Wieś		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
Analfabeci w wieku 7 lat i więcej									
W tysiącach									
1921	7 552,9	3 291,7	4 261,2	1 099,6	441,2	658,4	6 453,3	2 850,5	3 602,8
1931	5 945,9	2 229,5	3 716,4	899,9	312,4	587,5	5 046,0	1 917,1	3 128,9
W % ludności danej płci									
1921	34,6	32,0	37,0	19,7	17,3	21,7	39,8	36,8	42,5
1931	22,6	17,7	27,1	12,0	9,0	14,6	26,9	21,1	32,3
Analfabeci w wieku 10 lat i więcej w % ludności danej płci									
Polska 1931	**23,1**	**17,8**	**27,9**	**12,2**	**8,9**	**15,0**	**27,6**	**21,3**	**33,4**
M.st. Warszawa	10,0	6,9	12,6	10,0	6,9	12,6	x	x	x
Województwa centralne:									
warszawskie	21,8	18,3	25,0	18,9	15,1	22,3	22,5	19,1	25,8
łódzkie	22,7	18,5	26,6	17,7	13,3	21,3	26,8	22,3	31,1
kieleckie	25,7	21,0	30,1	17,9	13,7	21,5	28,8	23,7	33,6
lubelskie	24,6	19,3	29,6	18,6	14,4	22,3	26,1	20,4	31,5
białostockie	23,1	15,5	30,0	14,5	9,7	18,7	26,2	17,6	34,2

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności; bez wojska.

Tabl. 193 (458). ANALFABETYZM[a] (dok.)

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasta			Wieś		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety	razem	mężczyźni	kobiety
Analfabeci w wieku 10 lat i więcej w % ludności danej płci (dok.)									
Województwa wschodnie:									
wileńskie	29,1	20,8	36,6	13,6	8,9	17,5	33,5	23,9	42,3
nowogródzkie..	34,9	21,5	47,3	14,1	7,7	20,1	37,3	23,1	50,5
poleskie	48,4	31,1	64,2	16,1	9,5	22,0	53,9	34,7	71,4
wołyńskie	47,8	32,2	62,3	18,1	11,5	23,9	52,3	35,3	68,3
Województwa zachodnie:									
poznańskie	7,6	6,9	8,2	4,5	3,7	5,3	9,1	8,5	9,7
pomorskie.....	8,3	7,4	9,1	5,3	4,2	6,4	10,0	9,2	10,7
śląskie	1,5	1,3	1,6	1,4	1,1	1,6	1,5	1,3	1,6
Województwa południowe:									
krakowskie	13,7	13,0	14,4	7,4	5,8	8,7	16,1	15,6	16,6
lwowskie.....	23,1	19,7	26,1	10,3	7,2	12,8	27,9	24,1	31,3
stanisławowskie	36,6	28,1	44,3	17,1	12,1	21,4	41,8	32,2	50,6
tarnopolskie ...	29,8	23,4	35,4	18,7	13,8	23,0	32,1	25,4	38,1

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności; bez wojska.

Uwaga. Dekretem naczelnika państwa z lutego 1919 r. wprowadzono na terenie całego państwa powszechny obowiązek szkolny dla dzieci w wieku 7—14 lat.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 15; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 29.

Tabl. 194 (459). ANALFABETYZM W MIASTACH I NA WSI WEDŁUG WIEKU[a]

Wyszczególnienie		Ludność w wieku 10 lat i więcej nieumiejąca pisać i czytać — w % ludności danej grupy wieku								
		ogółem[b]	10—14 lat	15—19	20—24	25—29	30—39	40—49	50—59	60 lat i więcej
Polska										
Ogółem	1921	33,1	29,7	24,0	23,7	25,7	31,5	38,6	46,6	54,2
	1931	23,1	6,6	12,4	16,9	17,1	21,4	30,3	38,6	50,0
Miasta	1921	18,7	13,5	11,6	12,0	13,4	17,6	23,6	30,7	37,1
	1931	12,2	2,3	4,2	6,2	7,4	10,5	16,4	22,6	33,4
Wieś	1921	38,1	34,4	28,0	28,0	30,7	37,2	44,4	52,1	59,4
	1931	27,6	8,0	15,5	21,4	21,3	26,4	36,7	45,5	56,3
Według grup województw										
Centralne[c]										
Razem	1921	31,7	25,1	20,6	22,3	25,1	31,4	38,8	47,6	56,2
	1931	**22,3**	**3,7**	**7,4**	**11,3**	**15,1**	**22,6**	**32,5**	**41,6**	**54,2**
Miasta		15,6	2,6	4,2	6,5	9,6	14,7	22,2	29,5	41,1
Wieś		25,9	4,2	9,0	13,9	18,3	27,3	38,9	48,8	60,6
Wschodnie										
Razem	1921	64,7	71,0	58,6	55,6	53,8	59,9	67,6	73,0	79,0
	1931	**41,0**	**17,0**	**31,1**	**37,3**	**35,6**	**39,1**	**49,3**	**60,1**	**68,7**
Miasta		15,6	3,8	7,3	10,0	11,0	13,6	20,1	28,1	37,3
Wieś		45,5	18,9	35,1	41,9	40,0	44,2	54,8	66,0	74,1
Zachodnie										
Razem	1921	4,2	2,7	1,8	1,9	2,2	2,5	3,6	7,2	13,4
	1931	**2,7**	**0,6**	**0,9**	**1,2**	**1,3**	**1,8**	**2,6**	**3,9**	**11,6**
Miasta		2,0	0,5	0,6	0,8	0,8	1,0	1,5	2,8	10,2
Wieś		3,2	0,6	1,0	1,4	0,6	2,3	3,4	4,5	12,2
Południowe										
Razem	1921	31,5	26,2	21,4	19,9	22,1	29,2	38,7	48,8	57,7
	1931	**24,2**	**8,2**	**14,7**	**20,7**	**17,0**	**18,6**	**28,9**	**39,8**	**53,5**
Miasta		11,6	2,5	5,9	8,1	6,9	7,8	12,9	20,3	32,6
Wieś		28,2	9,5	17,6	24,9	20,3	22,2	34,5	46,3	60,0

a Dane na podstawie powszechnych spisów ludności; bez wojska. *b* Łącznie z ludnością w wieku niewiadomym. *c* Łącznie z m.st. Warszawą.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 28.

Tabl. 195 (460). ETATY NAUCZYCIELSKIE W SZKOLNICTWIE[a]

Typy szkół	1924/25	1928/29	1939/40		
			ogółem	według grup uposażenia[b]	
				IV i V	VI
Ogółem	**75 071**	**73 407**	**89 131**	**962**	**3 809**
Powszechne, specjalne i przedszkola	63 886	62 807	77 693	1	742
Średnie ogólnokształcące i kształcenia nauczycieli	7 521	6 455	6 483	73	2 410
Zawodowe[c]	1 528	1 846	2 386	53	435
Artystyczne	97	84	109	11	38
Wyższe[d]	2 039	2 215	2 460	824	184

(dok.)

Typy szkół	1939/40				
	według grup uposażenia[b]				
	VII	VIII	IX	X	XI
Ogółem	**10 289**	**18 509**	**32 877**	**10 233**	**12 452**
Powszechne, specjalne i przedszkola	8 030	15 223	31 190	10 098	12 409
Średnie ogólnokształcące i kształcenia nauczycieli	1 326	1 773	725	133	43
Zawodowe[c]	640	787	471	—	—
Artystyczne	22	25	11	2	—
Wyższe[d]	271	701	480	—	—

a Dotyczy etatów nauczycielskich przewidzianych w preliminarzach budżetowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, bez nauczycieli płatnych za godziny, po ich uwzględnieniu liczba nauczycieli przekraczałaby 100 tys., np. w roku szkolnym 1935/36 wynosiła 121 782 (w tym 13 917 nauczycieli religii), z tego: w szkołach powszechnych (łącznie ze specjalnymi) pracowało 91 224 nauczycieli (w tym w szkołach prywatnych 6 665), w przedszkolach — 2 045, w szkołach ogólnokształcących — 11 602, w szkołach kształcenia nauczycieli — 1 791, w szkołach zawodowych — 7 404, w szkołach zawodowych dokształcających — 4 307, w szkołach wyższych — 3 409; ponad 54% wszystkich nauczycieli stanowili mężczyźni. *b* Grupy uposażenia przypisane były do stanowisk, np. w 1939 r. grupy IV i V stały na czele hierarchii z wynagrodzeniem zasadniczym miesięcznym 1 000 zł i 700 zł; grupa XI na szczeblu najniższym — 130 zł miesięcznie. *c* Łącznie z ludowymi szkołami rolniczymi i etatami instruktorów; w szkołach zawodowych część zajęć miała formę kursów, po uwzględnieniu osób je prowadzących liczba nauczycieli w tej grupie wynosiłaby w roku szkolnym 1935/36 ponad 7,4 tys. *d* Dotyczy profesorów, adiunktów i asystentów.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 316–317.

Tabl. 196 (461). PRZEDSZKOLA ORAZ SZKOLNICTWO POCZĄTKOWE, ŚREDNIE I WYŻSZE

Typy szkół	1922/23	1926/27	1928/29	1930/31	1932/33	1934/35	1936/37	1938/39
Przedszkola i szkoły								
Przedszkola	.	1 185	1 557	1 808	1 724	1 876	1 715	1 506
Początkowe:								
powszechne	27 384	26 579	26 376	26 645	26 839	27 757	28 337	28 881
ćwiczeń	95	124	131	139	130	109	61	40
specjalne	36	60	63	72	87	89	98	110
Średnie ogólnokształcące[a]	762	796	777	743	765	770	763	789
gimnazja[b]	x	x	x	x	x	768	756	784
licea[c]	x	x	x	x	x	676	682	668
Korpusy kadetów	3	3	3	3	3	3	2	2
Kształcenia nauczycieli	190	218	235	223	205	187	42	74
Zawodowe[d]:								
szkoły	.	.	720	763	747	714	717	.
wydziały	.	.	1 093	1 172	1 236	1 172	1 216	.
Ludowe rolnicze	.	.	127	135	138	143	152	.
Zawodowe dokształcające	.	.	.	.	670	637	611	641
Wyższe	17	19	21	22	24	24	24	28
Uczniowie w tys.								
Przedszkola	.	66,6	93,0	101,5	87,2	98,2	87,4	74,8
Początkowe:								
powszechne	3 208,4	3 344,5	3 474,6	3 959,0	4 510,7	4 655,4	4 743,0	4 953,0
ćwiczeń	11,7	13,5	15,9	18,2	20,3	21,5	15,0	10,5
specjalne	2,8	5,3	6,3	6,9	7,3	9,2	11,0	12,6
Średnie ogólnokształcące	227,1	215,5	203,9	205,0	186,8	166,1	200,6	234,2
gimnazja[b]	x	x	x	x	x	130,8	158,4	197,5
licea[c]	x	x	x	x	x	35,3	42,2	36,7
Korpusy kadetów	.	1,0	1,3	.	.	.	0,9	1,0
Kształcenia nauczycieli	26,7	38,1	38,2	35,6	24,6	12,0	2,9	6,6
Zawodowe[d]	.	.	67,0	72,7	68,8	70,8	90,8	.
Ludowe rolnicze	.	.	5,2	5,1	4,6	5,1	5,8	.
Zawodowe dokształcające	.	.	.	.	86,1	84,1	97,6	120,3
Wyższe (studenci i wolni słuchacze)	33,0	40,7	43,6	48,2	51,8	48,0	48,0	50,0

a Szkoła mogła posiadać gimnazjum i liceum, stąd liczba szkół jest mniejsza od sumy składników. *b*, *c* Po reformie szkolnictwa w 1932 r. włączono klasy gimnazjalne poprzedniego ustroju szkolnego: *b* — III, IV, V i VI, *c* — VII i VIII. *d* Łącznie z kursami, np. w roku szkolnym 1928/29 liczba 720 obejmowała 477 szkół i 243 kursy; w liczbie 67,0 tys. uczniów — 56,3 tys. to uczniowie szkół, a 10,7 tys. to uczniowie kursów; w liczbie 13 302 absolwentów — 2 731 to absolwenci kursów; w roku szkolnym 1928/29 bez szkół służby zdrowia.

Tabl. 196 (461). PRZEDSZKOLA ORAZ SZKOLNICTWO POCZĄTKOWE, ŚREDNIE I WYŻSZE (dok.)

Typy szkół	1922/23	1926/27	1928/29	1930/31	1932/33	1934/35	1936/37	1938/39
Absolwenci								
Powszechne	188 442	255 189	.	.	238 030	278 644	262 720	.
Średnie ogólnokształcące	8 054	12 947	14 835	16 549	15 844	13 730	15 165	.
w tym eksternistyczne	.	217	1 079	1 419	1 260	910	1 150	.
Kształcenia nauczycieli	4 854[e]	5 536[f]	5 806	5 864	5 815	4 757	1 414	.
w tym eksternistyczne	.	.	.	513	299	177	.	.
Zawodowe[d]	.	.	13302	23725	22306	21963	34509	.
Ludowe rolnicze	.	.	.	.	.	3819	4552	.
Zawodowe dokształcające	.	.	.	17883	18241	14006	18132	.
Wyższe:								
dyplomy niższych stopni naukowych[g]	2 173	3 086	4 212	4 951	6 482	6 118	6 114	.
dyplomy doktorskie[h]	97	231	121	148	107	148	233	.

d Łącznie z kursami, np. w roku szkolnym 1928/29 liczba 720 obejmowała 477 szkół i 243 kursy; w liczbie 67,0 tys. uczniów — 56,3 tys. to uczniowie szkół, a 10,7 tys. to uczniowie kursów; w liczbie 13 302 absolwentów — 2 731 to absolwenci kursów; w roku szkolnym 1928/29 bez szkół służby zdrowia. *e* Rok szkolny 1924/25. *f* Wyłącznie seminaria nauczycielskie. *g* Łącznie z dyplomami doktorskimi według przepisów sprzed 1933 r.; do roku akademickiego 1926/27 wyłącznie dyplomy szkół państwowych. *h* Tylko dyplomy doktorskie według nowych przepisów.

Uwaga. W tablicy nie ujęto szkół artystycznych. W roku szkolnym 1937/38 były 192 szkoły, w tym 7 państwowych o poziomie wyższym z liczbą słuchaczy — 2,2 tys.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 317, 320, 326, 331.

Tabl. 197 (462). JĘZYKI NAUCZANIA W PRZEDSZKOLACH I SZKOŁACH W ROKU SZKOLNYM 1937/38

Języki nauczania	Przedszkola	Szkoły						
		powszechne		średnie ogólnokształcące		kształcenia nauczycieli	zawodowe[a]	wyższe
		ogółem	w tym prywatne	gimnazja	licea[b]			
Szkoły								
Ogółem	**1 659**	**28 723**	**1 488**	**769**	**691**	**74**	**764**	**28**
Polski	1 524	24 047[c]	720	671	604	72	733	28
Polski i ukraiński	—	3 064	4	2	2	—	—	—

a Łącznie z kursami. *b* I klasa liceum łącznie z VIII klasą gimnazjum sprzed reformy szkolnictwa w 1932 r. *c* Łącznie ze szkołami, w których inny język jest wykładany jako przedmiot.

Tabl. 197 (462). JĘZYKI NAUCZANIA W PRZEDSZKOLACH I SZKOŁACH W ROKU SZKOLNYM 1937/38 (dok.)

Języki nauczania	Przedszkola	Szkoły						
		powszechne		średnie ogólnokształcące		kształcenia nauczycieli	zawodowe[a]	wyższe
		ogółem	w tym prywatne	gimnazja	licea[b]			
Szkoły (dok.)								
Polski i niemiecki	5	203	4	—	—	—	1	—
Polski i żydowski lub hebrajski	20	226	226	38	34	—	5	—
Polski i inny	4	56[d]	2	1	1	—	—	—
Ukraiński	16	461	41	24	21	1	5	—
Białoruski	—	—	—	1	1	—	—	—
Niemiecki	49	394	234	15	13	—	6	—
Żydowski lub hebrajski	40	226	226	12	10	1	14	—
Litewski	—	23	14	1	1	—	—	—
Czeski	—	18	13	—	—	—	—	—
Rosyjski	—	5	4	4	4	—	—	—
Francuski	1	—	—	—	—	—	—	—
Uczniowie w tys.								
Ogółem	**83,3**	**4 851,5**	**150,3**	**181,3**	**40,1**	**4,8**	**106,4**	**48,0**[e]
Polski	79,0	4 174,5[c]	61,7	163,3	36,2	4,6	103,0	48,0
Polski i ukraiński	—	473,4	0,6	0,9	0,3	—	—	—
Polski i niemiecki	0,2	36,5	0,1	—	—	—	0,1	—
Polski i żydowski lub hebrajski	0,8	28,5	28,5	6,8	1,5	—	0,6	—
Polski i inny	0,1	4,5[d]	0,2	0,1	0,0	—	—	—
Ukraiński	0,5	58,8	6,4	4,7	1,0	0,1	0,6	—
Białoruski	—	—	—	0,2	0,0	—	—	—
Niemiecki	1,6	36,3	15,1	2,5	0,4	—	0,3	—
Żydowski lub hebrajski	1,1	36,4	36,4	2,2	0,4	0,1	1,8	—
Litewski	—	1,1	0,4	0,2	0,1	—	—	—
Czeski	—	0,9	0,6	—	—	—	—	—
Rosyjski	—	0,6	0,3	0,4	0,2	—	—	—
Francuski	0,0	—	—	—	—	—	—	—

a Łącznie z kursami. *b* I klasa liceum łącznie z VIII klasą gimnazjum sprzed reformy szkolnictwa w 1932 r. *c* Łącznie ze szkołami, w których inny język jest wykładany jako przedmiot. *d* Z tego: 5 szkół z językiem polskim i białoruskim (0,8 tys. uczniów), 44 szkoły z językiem polskim i litewskim (2,7 tys. uczniów), 4 szkoły z językiem polskim i czeskim (0,2 tys. uczniów), 1 szkoła z językiem polskim i rosyjskim (0,6 tys. uczniów) i 2 szkoły z językiem polskim i francuskim (0,2 tys. uczniów). *e* Studenci i wolni słuchacze.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 319.

Tabl. 198 (463). SZKOŁY POCZĄTKOWE

Wyszczególnienie	1922/23	1928/29	1932/33	1938/39	1922/23	1928/29	1932/33	1938/39
	szkoły				uczniowie w tys.			
Szkoły powszechne	27 384	26 376	26 839	28 881	3 208,4	3 474,6	4 510,7	4 953,0
publiczne.....	26 653	24 954	25 465	27 370	3 132,1	3 359,3	4 385,3	4 797,3
w miastach	2 272	1 987	1 960	2 188	804,3	820,8	1 111,5	1 200,0
na wsi.....	24 381	22 967	23 505	25 182	2 327,8	2 538,5	3 273,8	3 597,3
prywatne	731	1 422	1 374	1 511	76,3	115,3	125,4	155,7
w miastach	433	891	903	864	58,0	89,9	98,0	117,0
na wsi.....	298	531	471	647	18,3	25,4	27,4	38,7
Szkoły ćwiczeń.....	95	131	130	40	11,7	15,9	20,3	10,5
państwowe.....	82	108	97	40	10,0	13,2	16,3	10,5
prywatne	13	23	33	—	1,7	2,7	4,0	—
Szkoły specjalne	36	63	87	110	2,8	6,3	7,3	12,6
publiczne.....	.	.	74	95	.	.	6,6	11,8
prywatne	.	.	13	15	.	.	0,7	0,8

(dok.)

Wyszczególnienie	1922/23	1927/28	1932/33	1936/37
	absolwenci[a] w tys.			
Szkoły powszechne	188,4	254,7	238,0	262,7
publiczne.....	184,5	246,7	229,5	249,9
w miastach	39,2	57,3	58,6	92,7
na wsi.....	145,3	189,4	170,9	157,2
prywatne	3,9	8,0	8,5	12,8
w miastach	2,7	5,3	6,5	10,5
na wsi.....	1,2	2,7	2,0	2,3

a Brak danych o absolwentach szkół ćwiczeń i szkół specjalnych.

W strukturze szkolnictwa powszechnego w latach 1919–1939 zachodziły istotne zmiany. Wśród najważniejszych wymienić należy:

1) w lutym 1919 r. wprowadzono powszechny obowiązek szkolny dla dzieci w wieku 7–14 lat; do czasu utworzenia w całym kraju szkół 7-klasowych, w małych miejscowościach funkcjonować miały cztero- lub pięcioletnie szkoły powszechne z 2–3 letnim obowiązkiem nauki uzupełniającej;
2) w lutym 1922 r. przyjęto ustawę uzależniającą liczbę nauczycieli w szkole od liczby dzieci w wieku szkolnym; budowę szkół powierzono gminom;
3) w marcu 1932 r. przyjęto nową ustawę o ustroju szkolnym, gdzie organizacja szkół zależała od liczby dzieci w danej miejscowości i w związku z tym od liczby nauczycieli. Wprowadzono następujące typy szkół:
   — szkoła I stopnia czteroklasowa – do 120 uczniów z 1–2 nauczycielami; nauczanie w klasach I–II trwało po jednym roku, w klasie III – 2 lata, w klasie IV – 3 lata; razem 7 lat,

— szkoła II stopnia sześcioklasowa — od 120 do 210 uczniów z 3—4 nauczycielami; nauczanie w klasach I—V trwało po jednym roku, w klasie VI — 2 lata; razem 7 lat,
— szkoła III stopnia siedmioklasowa — powyżej 210 uczniów z 5 i więcej nauczycielami; 7 klas jednorocznych.

Prawo kontynuacji nauki w szkole średniej i zawodowej mieli absolwenci szkół sześcio- i siedmioklasowych.

Na podstawie: *Szkolnictwo*, „Miesięcznik Statystyczny", tom V, zeszyt 2, 1922, s. 86—87; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 317, 322, 326.

Tabl. 199 (464). REALIZACJA OBOWIĄZKU SZKOLNEGO[a]

A. OGÓŁEM

Lata (szkolne)	Uczniowie na 1000 dzieci w wieku lat							
	7—13	7	8	9	10	11	12	13
1932/33	895	871	935	956	945	885	853	746
1934/35	887	844	929	933	928	909	865	733
1937/38	900	886	980	964	932	902	850	744
1938/39	906	912	973	992	960	906	845	738

B. WEDŁUG WOJEWÓDZTW W ROKU SZKOLNYM 1937/38

Województwa	Uczniowie w wieku 7—13 lat							
	w tysiącach	na 1000 dzieci[b] w wieku lat						
		7—13	7	8	9	10	11	12	13
Polska[c]	**4 647,4**	**900**	**886**	**980**	**964**	**932**	**902**	**850**	**744**
M.st. Warszawa	137,7	1 031	964	1 102	1 083	1 074	1 070	1 021	933
Centralne:									
warszawskie	407,5	881	885	976	962	932	904	822	680
łódzkie	406,2	945	949	1 014	1 011	989	972	908	781
kieleckie	446,2	917	921	992	976	952	938	884	761
lubelskie	344,3	904	883	1 005	976	947	918	861	742
białostockie	201,2	867	798	980	969	921	887	823	679

a Dotyczy uczniów bez względu na poziom nauki; liczbę dzieci oszacowano na podstawie wyników Powszechnego Spisu Ludności 1931 r. *b* Większa liczba uczniów od liczby dzieci w niektórych rocznikach wynika z przyjęcia do obliczeń szacunkowej liczby dzieci, a także z faktu uczęszczania do szkół dzieci z sąsiednich województw. *c* Dane dotyczące uczniów w wieku 12 i 13 lat są niepełne z powodu odmiennego wieku w zakresie obowiązku szkolnego na terenie województw południowych.

Tabl. 199 (464). REALIZACJA OBOWIĄZKU SZKOLNEGO[a] (dok.)

B. WEDŁUG WOJEWÓDZTW W ROKU SZKOLNYM 1937/38 (dok.)

Województwa	Uczniowie w wieku 7—13 lat								
	w tysiącach	na 1000 dzieci[b] w wieku lat							
		7—13	7	8	9	10	11	12	13
Wschodnie:									
wileńskie	175,7	841	784	939	964	899	840	782	689
nowogródzkie	164,5	814	731	946	924	871	826	765	625
poleskie	190,4	799	765	898	883	837	793	742	671
wołyńskie	285,7	716	623	867	845	808	732	648	499
Zachodnie:									
poznańskie	353,7	965	992	989	983	978	981	950	882
pomorskie	307,5	956	963	986	985	980	965	945	869
śląskie	197,3	993	1 025	1 001	989	987	986	982	982
Południowe:									
krakowskie	301,4	976	978	1 023	1 007	973	952		
lwowskie	374,2	930	921	997	969	940	890	829	706
stanisławowskie	170,7	868	877	951	920	838	816		
tarnopolskie	183,2	935	959	1 018	978	929	866		

a Dotyczy uczniów bez względu na poziom nauki; liczbę dzieci oszacowano na podstawie wyników Powszechnego Spisu Ludności 1931 r. *b* Większa liczba uczniów od liczby dzieci w niektórych rocznikach wynika z przyjęcia do obliczeń szacunkowej liczby dzieci, a także z faktu uczęszczania do szkół dzieci z sąsiednich województw.

Uwaga. Liczba dzieci nierealizujących obowiązku szkolnego w roku szkolnym 1937/38 wynosiła 517,3 tys., co stanowiło około 10% dzieci podlegających obowiązkowi szkolnemu. Dla porównania w roku szkolnym 1925/26 liczba ta wynosiła 770,0 tys. (20,6%).

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1935*, Warszawa 1935, s. 202; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 321.

Tabl. 200 (465). PUBLICZNE SZKOŁY POWSZECHNE WEDŁUG WOJEWÓDZTW W ROKU SZKOLNYM 1937/38

Województwa	Ogółem	W miastach		Na wsi					
		razem	w tym szkoły III stopnia[a]	razem	szkoły według stopnia[a] i liczby nauczycieli				
					I		II		III
					1 nauczyciel	2	3	4	5 i więcej nauczycieli
	Szkoły								
Polska	**27 235**	**2 165**	**2 027**	**25 070**	**12 464**	**5 831**	**3 213**	**1 209**	**2 353**
M.st. Warszawa	173	173	173	x	x	x	x	x	x
Centralne:									
warszawskie	2 225	134	131	2 091	995	411	296	112	277
łódzkie	1 912	242	239	1 670	759	345	260	103	203
kieleckie	1 996	166	162	1 830	614	484	271	157	304
lubelskie	1 970	112	102	1 858	803	454	281	117	203
białostockie	1 290	77	70	1 213	689	303	130	30	61
Wschodnie:									
wileńskie	1 449	59	57	1 390	1 022	202	92	27	47
nowogródzkie	1 227	25	24	1 202	804	211	102	27	58
poleskie	1 167	29	29	1 138	553	338	145	39	63
wołyńskie	1 934	72	63	1 862	1 053	435	206	63	105
Zachodnie:									
poznańskie	2 380	204	203	2 176	1 296	434	262	75	109
pomorskie	2 020	187	176	1 833	1 129	350	207	56	91
śląskie	650	122	114	528	43	80	80	39	286
Południowe:									
krakowskie	1 844	170	155	1 674	676	458	245	93	202
lwowskie	2 531	212	190	2 319	1 023	663	321	118	194
stanisławowskie	1 119	94	73	1 025	414	297	159	87	68
tarnopolskie	1 348	87	66	1 261	591	366	156	66	82

a Patrz nota do tabl. 198 na str. 494.

Tabl. 200 (465). PUBLICZNE SZKOŁY POWSZECHNE WEDŁUG WOJEWÓDZTW W ROKU SZKOLNYM 1937/38 (dok.)

Województwa	Ogółem	W miastach		Na wsi					
		razem	w tym szkoły III stopnia[a]	razem	szkoły według stopnia[a] i liczby nauczycieli				
					I		II		III
					1 nauczyciel	2	3	4	5 i więcej nauczycieli
	Uczniowie w tys.								
Polska	**4 701,2**	**1 195,7**	**1 181,5**	**3 505,5**	**882,1**	**758,8**	**612,5**	**297,5**	**954,6**
M.st. Warszawa	117,9	117,9	117,9	x	x	x	x	x	x
Centralne:									
warszawskie	417,1	82,8	82,4	334,3	72,5	52,5	58,1	27,9	123,3
łódzkie	406,2	151,0	150,6	255,2	55,5	43,8	48,6	25,4	81,9
kieleckie	457,8	114,4	113,7	343,4	46,5	63,9	54,3	39,1	139,6
lubelskie	347,5	60,0	59,1	287,5	56,2	58,2	55,2	29,5	88,4
białostockie	192,8	39,4	38,4	153,4	52,0	41,2	26,9	8,1	25,2
Wschodnie:									
wileńskie	168,3	29,8	29,5	138,5	71,0	26,0	17,4	6,8	17,3
nowogródzkie	159,5	13,8	13,8	145,7	62,5	30,0	21,5	7,1	24,6
poleskie	181,0	18,0	18,0	163,0	43,3	49,0	31,5	11,0	28,2
wołyńskie	278,9	35,7	34,7	243,2	81,8	62,1	41,6	15,6	42,1
Zachodnie:									
poznańskie	346,0	118,4	118,2	227,6	80,7	48,8	44,1	16,3	37,7
pomorskie	303,2	114,0	113,0	189,2	71,1	39,1	34,0	13,4	31,6
śląskie	189,0	52,0	51,4	137,0	1,9	7,1	10,7	7,1	110,2
Południowe:									
krakowskie	333,7	78,8	77,0	254,9	49,0	59,4	46,5	22,3	77,7
lwowskie	417,2	96,0	94,0	321,2	72,3	88,8	60,8	28,8	70,5
stanisławowskie	184,8	37,8	35,5	147,0	26,6	40,3	31,1	22,6	26,4
tarnopolskie	200,3	35,9	34,3	164,4	39,2	48,6	30,2	16,5	29,9

a Patrz nota do tabl. 198 na str. 494.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 323.

Tabl. 201 (466). STRUKTURA PUBLICZNYCH SZKÓŁ POWSZECHNYCH WEDŁUG LICZBY NAUCZYCIELI[a]

Lata (szkolne)	Szkoły ogółem	O liczbie nauczycieli						
		1	2	3	4	5	6	7 i więcej
1922/23	100,0	63,5	18,3	5,1	2,9	1,8	1,3	7,1
1930/31	100,0	43,2	25,3	11,1	5,1	2,6	1,5	11,2
1937/38	100,0	46,0	21,5	11,9	4,5	2,8	13,3	

a Dotyczy szkół I—III stopnia, patrz nota do tabl. 198 na str. 494.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 75.

Tabl. 202 (467). ABSOLWENCI SZKÓŁ POWSZECHNYCH

Wyszczególnienie	1922/23	1924/25	1926/27	1927/28	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37
	w tysiącach								
Ogółem	**188,4**	**227,4**	**255,2**	**254,7**	**238,0**	**257,3**	**278,6**	**277,8**	**262,7**
miasta	41,9	50,9	61,4	62,6	65,1	78,6	89,7	97,6	103,2
wieś	146,5	176,5	193,8	192,1	172,9	178,7	188,9	180,2	159,5
Szkoły publiczne	184,5	222,5	248,7	246,7	229,5	246,5	267,1	264,7	249,9
miasta	39,2	47,4	57,0	57,3	58,6	69,9	80,4	87,0	92,7
w tym szkoły 7-klasowe	28,2	37,7	48,1	50,0	56,3	67,9	77,9	84,9	90,7
wieś	145,3	175,1	191,7	189,4	170,9	176,6	186,7	177,7	157,2
szkoły:									
1 i 2-klasowe	.	.	.	.	98,7	104,6	106,6	97,3	73,7
3 i 4-klasowe	.	.	.	.	34,9	32,4	33,0	29,8	29,0
5- i więcej klasowe	.	.	.	.	37,3	39,6	47,1	50,6	54,5
Szkoły prywatne	3,9	4,9	6,5	8,0	8,5	10,8	11,5	13,1	12,8

Uwaga. Kontynuację nauki w szkole ogólnokształcącej (gimnazjum, potem liceum) przed reformą szkolnictwa w 1932 r. umożliwiało ukończenie szkoły 4-klasowej, po reformie — 6 i 7-klasowej.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 326.

Tabl. 203 (468). SZKOŁY POWSZECHNE Z POLSKIM JĘZYKIEM NAUCZANIA I INNYM JĘZYKIEM JAKO PRZEDMIOTEM W ROKU SZKOLNYM 1937/38

Województwa	Język nauczania jako przedmiot				
	ukraiński	białoruski	niemiecki	litewski	czeski
	Szkoły				
Ogółem	**2 123**	**44**	**78**	**112**	**18**
Warszawskie	—	—	2	—	—
Białostockie	—	—	4	21	—
Wileńskie	—	8	—	90	—
Nowogródzkie	—	36	—	1	—
Wołyńskie	853	—	33	—	18
Pomorskie	—	—	15	—	—
Krakowskie	36	—	—	—	—
Lwowskie	324	—	11	—	—
Stanisławowskie	250	—	11	—	—
Tarnopolskie	660	—	2	—	—
	Uczniowie w tys.				
Ogółem	**339,1**	**8,2**	**8,1**	**8,6**	**1,1**
Warszawskie	—	—	0,2	—	—
Białostockie	—	—	0,6	1,7	—
Wileńskie	—	1,9	—	6,8	—
Nowogródzkie	—	6,3	—	0,1	—
Wołyńskie	121,5	—	3,2	—	1,1
Pomorskie	—	—	2,8	—	—
Krakowskie	3,7	—	—	—	—
Lwowskie	65,6	—	0,5	—	—
Stanisławowskie	49,3	—	0,7	—	—
Tarnopolskie	99,0	—	0,1	—	—

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 325.

Tabl. 204 (469). SZKOLNICTWO ŚREDNIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCE

Wyszczególnienie	1935/36		1938/39		
	szkoły	uczniowie w tys.	szkoły	uczniowie w tys.	
				ogółem	w tym dziewczęta
Gimnazja	753	144,8	784	197,5	86,8
państwowe	303	79,1	310	100,7	33,0
prywatne:					
samorządowe	44	7,9	45	10,6	5,0
z prawami gimnazjów państwowych[a]	37	7,6	39	10,1	4,7
bez praw	7	0,3	6	0,5	0,3
inne	406	57,8	429	86,2	48,8
z prawami gimnazjów państwowych[a]	290	46,3	355	77,0	45,3
bez praw	116	11,5	74	9,2	3,5
Licea[b]	682	36,3	668	36,7	14,9
państwowe	281	19,8	290	20,5	6,0
prywatne:					
samorządowe	39	1,9	33	1,5	0,6
z prawami liceów państwowych[a]	36	1,8	30	1,5	0,6
bez praw	3	0,1	3	0,0	0,0
inne	362	14,6	345	14,7	8,3
z prawami liceów państwowych[a]	288	12,7	254	11,9	7,0
bez praw	74	1,9	91	2,8	1,3

a W roku szkolnym 1935/36 prawa pełne i niepełne. *b* Łącznie z klasami VII i VIII szkoły średniej dawnego ustroju szkolnego (tj. gimnazjum sprzed reformy szkolnictwa w 1932 r.).

W szkolnictwie średnim ogólnokształcącym przed reformą w 1932 r. dominującą formą było 8-letnie gimnazjum, do którego przyjmowani byli uczniowie, którzy ukończyli 4 klasy szkoły powszechnej. Przeważały gimnazja klasyczne i humanistyczne (w roku szkolnym 1928/29 aż 85% wszystkich gimnazjów). Reforma z marca 1932 r. w miejsce 8-letniego gimnazjum wprowadziła dwustopniową szkołę średnią: niższym stopniem było 4-letnie jednolite gimnazjum przyjmujące uczniów, którzy skończyli 6 klas szkoły powszechnej i złożyli egzamin wstępny, wyższym stopniem było 2-letnie liceum z 4 zasadniczymi specjalizacjami: klasyczną, humanistyczną, matematyczno-fizyczną i przyrodniczą. Do liceum przyjmowani mogli być wyłącznie absolwenci gimnazjum, a więc posiadacze tzw. małej matury.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 326, 328.

Tabl. 205 (470). SZKOŁY I KURSY ZAWODOWE, LUDOWE SZKOŁY ROLNICZE, SZKOŁY ZAWODOWE DOKSZTAŁCAJĄCE ORAZ SZKOŁY ARTYSTYCZNE

Wyszczególnienie	1928/29	1937/38	1928/29	1937/38	1928/29	1936/37
	szkoły		uczniowie		absolwenci	
			w tysiącach			
Szkoły i kursy zawodowe ogółem	**720**[a]	**764**	**67,0**[a]	**106,4**	**13,3**[a]	**34,5**
szkoły	477	510	56,3	91,0[b]	10,6	17,1
kursy	243	254	10,7	15,4	2,7	17,4
Z ogółem:						
państwowe	94	125	20,9	32,0	3,9	8,4
prywatne:						
samorządowe	28	27	5,6	7,1	1,1	1,7
inne	598	612	40,5	67,3	8,3	24,4
Zakłady posiadające wydziały[c]:						
rolnicze	.	17	1,9	1,8	0,3	0,3
przemysłowe i rzemieślnicze	.	39	33,5	48,2	7,2[d]	16,0
handlowe i administracyjne	.	261	24,2	43,6	4,9	10,2
komunikacyjne	.	47	4,3	5,7	0,8	3,9
miernicze i melioracyjne	.	7	0,8	0,6	0,1	0,1
gospodarstwa domowego i usług osobistych	.	99	2,3	5,1	.	3,5
służby zdrowia	.	11	.	1,4	.	0,5
Ludowe szkoły rolnicze	**127**	**169**	**5,2**	**6,7**	**.**	**4,6**
W tym prywatne	.	25	.	0,8	.	.
Szkoły zawodowe dokształcające	**573**[e]	**628**	**90,4**[e]	**110,1**	**.**	**18,1**
W tym prywatne	.	49	.	7,2	.	.
Szkoły artystyczne	**.**	**185**	**.**	**11,9**[f]	**.**	**.**
w tym prywatne	.	181	.	11,3	.	.
Plastyczne	.	24	.	1,0	.	.
Muzyczne	.	132	.	9,6	.	.
Inne	.	29	.	1,3	.	.

a Bez szkół służby zdrowia. *b* W tym 81,2 tys. uczyło się na wydziałach o czasie trwania nauki 2-letnim i dłuższym (z tego: 10,2 tys. na poziomie niższym — absolwenci 4—5 klas szkoły powszechnej, 62,6 tys. na poziomie gimnazjalnym — absolwenci 6—7 klas szkoły powszechnej, 8,4 tys. na poziomie licealnym — absolwenci gimnazjum ogólnokształcącego bądź 6 klas szkoły ogólnokształcącej sprzed reformy 1932 r.), 5,9 tys. osób uczyło się na wydziałach, gdzie czas nauki trwał rok (z tego: 4,8 tys. na poziomie pierwszym — absolwenci szkół powszechnych bez względu na stopień organizacyjny, 1,1 tys. na poziomie drugim — absolwenci co najmniej gimnazjum ogólnokształcącego bądź 6 klas szkoły ogólnokształcącej sprzed reformy 1932 r.); na kursach na ogół nie określano warunków wymaganego wykształcenia. *c* Zakład posiadający 2 lub więcej wydziałów liczony jest kilkakrotnie. *d* Łącznie z absolwentami szkół i kursów gospodarstwa domowego i usług osobistych. *e* Rok szkolny 1927/28. *f* Liczba uczniów dotyczy 170 szkół, w tym 166 prywatnych.

W latach dwudziestych szkolnictwo zawodowe prowadzone było bez oparcia o akty prawne. Wraz z reformą szkolnictwa w 1932 r. wprowadzono obowiązek dokształcania młodzieży do 18 lat na kursach bądź w szkołach zawodowych. Obowiązek ten nie był w pełni wykonywany.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 328—331.

Tabl. 206 (471). SZKOŁY KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI

Wyszczególnienie	1922/23	1928/29	1937/38	1922/23	1928/29	1937/38
	szkoły			uczniowie w tys.		
Seminaria nauczycielskie	174	209	x	26,1	36,8	x
państwowe	112	119	x	18,3	21,2	x
prywatne	62	90	x	7,8	15,6	x
Licea pedagogiczne	x	x	38	x	x	1,7
Pedagogia	x	3	11	x	0,2	1,1
Seminaria dla wychowawczyń przedszkoli	16	16	19	0,6	0,8	1,7
państwowe	8	8	8	0,3	0,4	0,9
prywatne	8	8	11	0,3	0,4	0,8
Seminaria nauczycielek gospodarstwa	.	7	6	.	0,4	0,3
państwowe	.	3	2	.	.	0,2
prywatne	.	4	4	.	.	0,1

W celu zapewnienia odpowiedniej liczby nauczycieli dla realizacji powszechnego obowiązku szkolnego przewidziano tworzenie specjalnych 5-letnich szkół średnich zwanych seminariami nauczycielskimi. Ustawą z marca 1932 r. w ich miejsce powołano 3-letnie licea pedagogiczne. Podjęcie nauki w liceum pedagogicznym wymagało ukończenia 4-letniego gimnazjum i posiadania tzw. małej matury. W przeciwieństwie do seminarium nauczycielskiego, absolwenci liceum uzyskiwali świadectwo dojrzałości, tzw. dużą maturę i wynikające stąd uprawnienia. Pedagogium było pomaturalną półwyższą, 2-letnią szkołą kształcenia nauczycieli; naukę mogli w nim podjąć absolwenci szkół średnich.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 328.

Tabl. 207 (472). SZKOLNICTWO WYŻSZE

A. WYDZIAŁY, KANDYDACI, STUDENCI

Wyszczególnienie	1928/29	1937/38			1928/29	1937/38	
	liczba wydziałów		kandydaci	rozpoczynający studia	studenci i wolni słuchacze		
					ogółem		w tym kobiety
			w tysiącach				
Ogółem	**82**	**93**	**20,1**	**12,7**[a]	**43,6**	**48,0**[b]	**13,6**
szkoły: państwowe	59	61	14,9	8,7	37,9	37,5	10,3
prywatne	23	32	5,2	4,0	5,7	10,5	3,3
kierunki studiów:							
Teologia i prawo kanoniczne	8	8	0,3	0,2	1,0	1,0	0,0
Prawo i nauki polityczne	12	14	5,1	3,6	11,0	13,2	2,4

a Liczba nowo przyjętych była wyższa i wynosiła 15,6 tys. *b* Liczba niższa od sumy studentów na poszczególnych kierunkach o 0,2 tys. osób zapisanych równolegle na dwu kierunkach studiów (głównie przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie).

Tabl. 207 (472). SZKOLNICTWO WYŻSZE (cd.)

A. WYDZIAŁY, KANDYDACI, STUDENCI (dok.)

Wyszczególnienie	1928/29	1937/38			1928/29	1937/38	
	liczba wydziałów		kandydaci	rozpoczynający studia	studenci i wolni słuchacze		
					ogółem		w tym kobiety
			w tysiącach				
Medycyna	5	5	2,0	0,7	3,8	3,9	0,8
Farmaceutyka	4	5	0,6	0,2	0,8	1,2	0,6
Weterynaria	2	2	0,4	0,2	0,7	0,8	0,1
Dentystyka	1	1	0,5	0,1	0,4	0,5	0,3
Filozofia	15	21	4,9	3,6	13,6	12,0	6,4
Rolnictwo	7	8	0,9	0,7	1,8	2,4	0,6
Technika	14	11	2,5	1,1	6,3	7,6	0,5
Sztuki piękne	9	8	0,2	0,1	0,7	0,7	0,3
Nauki handlowe	4	5	2,4	2,0	3,4	4,3	1,4
Wychowanie fizyczne	1	2	0,1	0,0	0,1	0,2	0,1
Dziennikarstwo	—	1	0,2	0,2	—	0,3	0,1
Nauki judaistyczne	—	2	0,0	0,0	—	0,1	0,0

B. DYPLOMY UKOŃCZENIA SZKÓŁ WYŻSZYCH

Wyszczególnienie	1928/29	1936/37	
		ogółem	w tym kobiety
Dyplomy niższych stopni naukowych	**4 212**	**6 114**[a]	**1 697**
szkoły: państwowe	3 946	5 333	1 465
prywatne	266	781	232
w tym kierunki studiów:			
Prawo i nauki polityczne	1 560	2027	328
Medycyna	788	520	100
Farmaceutyka	164	277	155
Weterynaria	59	136	2
Dentystyka	97	85	61
Filozofia	491	1301	737

a W tym 26 dyplomów doktorskich według przepisów sprzed marca 1933 r.

Tabl. 207 (472). SZKOLNICTWO WYŻSZE (dok.)

B. DYPLOMY UKOŃCZENIA SZKÓŁ WYŻSZYCH (dok.)

Wyszczególnienie	1928/29	1936/37	
		ogółem	w tym kobiety
Dyplomy niższych stopni naukowych (dok.)			
kierunki studiów (dok.)			
Rolnictwo	236	361	83
Technika	548	667	27
Nauki handlowe	170	448	122
Dyplomy doktorskie[a]	**121**	**233**	**24**
w tym kierunki studiów:			
Prawo	19	40	3
Filozofia	63	70	12

a Dyplomy według przepisów ustawy z marca 1933 r.

Uwaga. Liczba szkół wyższych w roku akademickim 1928/29 wynosiła 21, a w roku akademickim 1936/37 — 24.

Zasady ustrojowe szkolnictwa wyższego zostały określone ustawą z lipca 1920 r. Przewidywano istnienie szkół wyższych dwóch kategorii: akademickich i nieakademickich. Prawo nadawania stopni naukowych miały tylko szkoły akademickie. W marcu 1933 r. wydana została ustawa o szkołach akademickich, zmieniająca m.in. przepisy dotyczące nadawania tytułów i stopni naukowych.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 332–334.

Tabl. 208 (473). STUDENCI I WOLNI SŁUCHACZE SZKÓŁ WYŻSZYCH WEDŁUG WYZNANIA

Wyszczególnienie		Ogółem[a]	Wyznanie					
			rzymsko-katolickie	grecko-katolickie	prawo-sławne	ewange-lickie	mojże-szowe	inne
W tysiącach								
Ogółem	1928/29	43,6	30,0	2,0	0,8	1,1	8,7	0,2
	1932/33	51,8	37,1	2,0	1,2	1,4	9,7	0,2
	1937/38	48,0[b]	38,9	1,6	1,4	1,2	4,8	0,1
W odsetkach								
Ogółem	1928/29	100,0	70,1	4,6	1,9	2,5	20,4	0,5
	1932/33	100,0	72,0	4,0	2,3	2,6	18,8	0,3
	1937/38	100,0	80,9	3,3	3,0	2,6	10,0	0,2
kierunki studiów:								
Prawo i nauki polityczne	1928/29	100,0	64,3	5,2	1,0	1,3	27,7	0,5
	1932/33	100,0	65,2	5,1	1,7	1,5	26,2	0,3
	1937/38	100,0	86,2	3,6	1,8	1,6	6,5	0,3
Medycyna	1928/29	100,0	70,7	6,0	2,3	2,5	17,9	0,6
	1932/33	100,0	71,1	4,0	3,5	2,6	18,4	0,4
	1937/38	100,0	77,6	3,6	4,6	3,0	10,9	0,3
Filozofia	1928/29	100,0	63,9	5,3	1,3	2,5	26,4	0,6
	1932/33	100,0	68,6	3,4	2,0	3,3	22,3	0,4
	1937/38	100,0	74,7	2,7	2,9	3,0	16,4	0,3
Technika	1928/29	100,0	78,9	3,5	2,5	3,1	11,6	0,4
	1932/33	100,0	79,2	2,9	3,0	2,6	12,1	0,2
	1937/38	100,0	81,5	2,8	3,6	2,4	9,5	0,2
Nauki handlowe	1928/29	100,0	78,2	2,1	0,9	3,2	15,4	0,2
	1932/33	100,0	82,3	3,3	0,9	4,1	9,1	0,3
	1937/38	100,0	85,1	4,0	1,1	3,5	6,3	0,0
Pozostałe	1928/29	100,0	81,6	3,9	5,1	3,6	5,6	0,2
	1932/33	100,0	80,8	3,7	3,8	3,3	8,2	0,2
	1937/38	100,0	80,5	3,6	4,7	3,2	7,8	0,2

a Brak danych o wyznaniu w latach akademickich: 1928/29 dla 0,8 tys. osób, 1932/33 dla 0,2 tys. osób. *b* Bez 0,2 tys. osób zapisanych równolegle na dwu kierunkach studiów (głównie przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie).

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 334.

Tabl. 209 (474). CZŁONKOWIE POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI

Stan w listopadzie

Wyszczególnienie	1919[a]	1930	1935[b]	1939
Ogółem	**134**	**264**	**321**	**330**
czynni	61	156	171	174
korespondenci	73	108	150	156
członkowie krajowi	106	179	208	220
czynni	47	93	100	101
korespondenci	59	86	108	119
członkowie zagraniczni	28	85	113	110
czynni	14	63	71	73
korespondenci	14	22	42	37
Z ogółem wydziały nauk[c]:				
filologicznych	49	86	96	92
historyczno-filozoficznych	54	78	84	86
matematyczno-przyrodniczych	40	80	99	97
lekarskich	—	29	50	61

a Stan w lipcu. *b* Stan w grudniu. *c* Osoby będące członkami więcej niż jednego wydziału wykazano w każdym wydziale.

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 71.

Tabl. 210 (475). DRUKI NIEPERIODYCZNE

A. WEDŁUG TYPÓW

Wyszczególnienie	1928–1930[a]	1937	1928–1930[a]	1937
	liczba druków		nakład w tys. egz.	
Ogółem	**6 284**	**7 974**	**22 503,1**	**29 152,9**
Prace naukowe	2 447	3 369	3 931,3	1 595,2
Literatura piękna	1 809	1 560	6 403,9	6 550,3
Wydawnictwa popularne	1 248	2 274	7 701,5	14 112,9
Podręczniki	780	771	4 466,4	6 894,5

B. WEDŁUG JĘZYKA WYDANIA

Wyszczególnienie	1928	1937	1928	1937
	liczba druków		nakład w tys. egz.	
Ogółem	**5 580**	**7 974**	**20 658,2**	**29 152,9**
Polski	4 370	6 373	18 020,7	26 086,2
Ukraiński	229	448	914,1	1 362,3

a Przeciętne roczne.

Tabl. 210 (475). DRUKI NIEPERIODYCZNE (dok.)

B. WEDŁUG JĘZYKA WYDANIA (dok.)

Wyszczególnienie	1928	1937	1928	1937
	liczba druków		nakład w tys. egz.	
Białoruski	37	21	88,0	20,3
Rosyjski	45	39	174,9	99,4
Niemiecki	105	250	256,9	297,9
Żydowski i hebrajski	645	443	905,2	675,7
Inne[b]	149	400	298,4	611,1

b Łącznie z drukami w dwóch językach i więcej.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 343–344.

Tabl. 211 (476). PRASA

A. WEDŁUG TYPÓW

Wyszczególnienie	Liczba tytułów		Łączny jednorazowy nakład (przeciętny) w 1936 r.	
	1932	1937	w tys. egz.	na 1 000 ludności w egz.
Ogółem	**1 831**	**2 692**	**11 089**	**326**
Gazety	168	184	3 290	97
Czasopisma	1 663	2 508	7 799	229

B. WEDŁUG JĘZYKA WYDANIA

Wyszczególnienie	1933	1937				
		ogółem	w tym o treści			
			naukowej	religijnej	urzędowej, samorządowej	gospodarczej
Ogółem	**1 855**	**2 692**	**440**	**295**	**132**	**374**
Polski	1 567	2 255	384	228	132	338
Ukraiński	67	125	17	19	—	11
Białoruski	7	8	—	2	—	1
Rosyjski	9	9	—	3	—	—
Niemiecki	95	105	1	33	—	11
Żydowski i hebrajski	80	130	11	7	—	7
Inne[a]	30	60	27	3	—	6

a Łącznie z tytułami w dwóch językach i więcej.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 345; *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 81.

Tabl. 212 (477). BIBLIOTEKI OŚWIATOWE[a]

Wyszczególnienie	1935/36[b]	1937/38	1935/36[b]	1937/38
	biblioteki samorządowe		biblioteki społeczne	
Biblioteki	3 405	6 416	11 868	13 517
ruchome	2 963	5 532	3 932	5 419
centrale	122	149	194	280
oddziały	2 841	5 383	3 738	5 139
stałe	442	884	7 936	8 098
Księgozbiór w tys. tomów	828,9	1 700,1[c]	4 014,1	4 817,1
Czytelnicy w tys.	237,4	357,3[c]	718,5	617,9
Wypożyczenia:				
w tys. tomów	1 981,7	4 544,1[c]	7 613,2	8 675,8
na 1 czytelnika w tomach	8,3	12,7[c]	10,6	14,0

a Dane nie obejmują bibliotek szkolnych (ok. 26 tys. bibliotek). *b* Bez m.st. Warszawy. *c* Bez województwa stanisławowskiego.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 341—342; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 82.

Tabl. 213 (478). TEATRY I INSTYTUCJE MUZYCZNE

Wyszczególnienie	1931	1936						
		ogółem	według języka przedstawień					
			polski	polski i inny	ruski	rosyjski	niemiecki	żydowski
Teatry i instytucje muzyczne (stan w dniu 31 XII)	54	103	67	3	14	2	2	15
stałe	.	47	36	—	—	1	2	8
objazdowe	.	56	31	3	14	1	—	7
dramatyczne i komediowe	49	39	26	—	4	—	2	7
rewie		15	14	—	—	—	—	1
mieszane		41	21	3	9	2	—	6
opery i operetki	5	8	6	—	1	—	—	1
Widzowie i słuchacze[a]:								
w tysiącach	.	5 158	x	x	x	x	x	x
na 1000 ludności	.	152	x	x	x	x	x	x
Zespoły teatralne zrzeszone w związkach teatrów ludowych	1 966	1 367	.	.	.	.	.	.

a W miastach liczących 20 tys. i więcej ludności (ponad 80% sprzedanych biletów przypadało na miasta liczące 100 tys. i więcej ludności); z liczby 5 158 tys. widzów i słuchaczy 4 606 tys. przypada na teatry i teatrzyki, 552 tys. — na koncerty i recytacje; w 1938 r. do teatrów i teatrzyków sprzedano 5 669 tys. biletów, a na koncerty i recytacje (bez m. Wilna) — 484 tys.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 346; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 83.

Tabl. 214 (479). KINA I PRODUKCJA FILMÓW

Wyszczególnienie	1923	1930	1938				
			ogółem	w miastach o liczbie ludności			
				poniżej 20 tys.[a]	20—50	50—100	100 tys. i więcej
Kina (stan w dniu 31 XII)	428	771	807	428	119	41	219
Miejsca w tys. (stan w dniu 31 XII)	135,5	248,8	288,4	107,3	45,2	19,1	116,8
Widzowie w mln[b]	.	34,9	57,2	x	8,0	5,9	43,3
Filmy wyprodukowane (tytuły)	35	215	186	x	x	x	x
w tym długometrażowe	14	36	23	x	x	x	x

a Łącznie ze wsią. *b* W 1930 r. w miastach liczących 100 tys. i więcej ludności, w 1938 r. w miastach liczących 20 tys. i więcej ludności.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 347—348; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 84.

Tabl. 215 (480). ABONENCI RADIOWI

Lata Województwa	W tysiącach	Na 1 000 ludności
Stan w dniu 1 I		
1925	0,2	0,0
1930	202,6	7
1939[a]	**1 016,5**	**29**
Miasta	689,6	66
Wieś	324,6	13
Stan w dniu 1 IV		
1938	**922,4**	**29**
M.st. Warszawa	121,5	104
Województwa centralne:		
warszawskie	80,3	38
łódzkie	74,7	37
kieleckie	62,5	21
lubelskie	62,6	26
białostockie	32,0	19

Województwa	W tysiącach	Na 1 000 ludności
Stan w dniu 1 IV (dok.)		
Województwa wschodnie:		
wileńskie	33,0	26
nowogródzkie	11,6	11
poleskie	13,6	12
wołyńskie	21,4	10
Województwa zachodnie:		
poznańskie	69,4	30
pomorskie	74,7	40
śląskie	96,6	75
Województwa południowe:		
krakowskie	52,6	23
lwowskie	87,0	28
stanisławowskie	14,6	10
tarnopolskie	14,3	9

a Dla 2,3 tys. abonentów radiowych brak podziału na miasta i wieś.

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 349.

Lata 1939—1945

Tabl. 216 (481). SZKOLNICTWO JAWNE W GENERALNEJ GUBERNI W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Wyszczególnienie	1939/40	1942/43						1943/44
		ogółem	dystrykty					
			Kraków	Warszawa	Radom	Lublin	Galicja[a]	
Szkoły powszechne[b] — w tys.								
Szkoły	.	8,4	2,4	1,4	1,9	1,8	0,9	8,25
Nauczyciele	19,3	23,1	7,0	5,6	4,2	3,7	2,6	20,0
Uczniowie	1 226,7	1 475,0	476,2	304,0	300,4	274,6	119,8	1 392,0
Szkoły zawodowe								
Szkoły	.	1 323	365	279	234	270	175	.
przemysłowe, rzemieślnicze, handlowe	.	400	151	157	51	41	—	.
rolnicze i zawodów pokrewnych	.	923	214	122	183	229	175	.
Nauczyciele w tys.	.	7,6	2,5	2,3	0,7	1,3	0,8	.
w szkołach:								
przemysłowych, rzemieślniczych, handlowych	.	3,4	1,3	1,5	0,3	0,3	—	.
rolniczych i zawodów pokrewnych	.	4,2	1,2	0,8	0,4	1,0	0,8	.
Uczniowie w tys.	.	218,7	83,2	57,0	29,4	38,8	10,3	.
w szkołach:								
przemysłowych, rzemieślniczych, handlowych	.	86,1	33,2	39,9	8,0	5,0	—	.
rolniczych i zawodów pokrewnych	.	132,6	50,0	17,1	21,4	33,8	10,3	.

a Tzw. dystrykt Galicja Niemcy powołali w 1941 r., włączając go do Generalnej Guberni; przedtem obszar ten znajdował się pod okupacją ZSRR. *b* Dane przybliżone.

Uwaga. W Generalnej Guberni nie było jawnych polskich szkół ogólnokształcących.

Na podstawie: E. C. Król, *Polityka hitlerowska wobec szkolnictwa polskiego na terenie Generalnej Guberni (1939—1945)*, Warszawa 1979, s. 201; M. Walczak, *Działalność oświatowa i martyrologia nauczycielstwa polskiego pod okupacją hitlerowską 1939—1945*, Wrocław 1987, s. 94—95.

Tabl. 217 (482). SZKOLNICTWO TAJNE W GENERALNEJ GUBERNI W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ[a]

Okręgi szkolne[b]	W zakresie szkoły powszechnej				W zakresie szkoły średniej ogólnokształcącej			
	nauczyciele		uczniowie w tys.		nauczyciele		uczniowie w tys.	
	1940/41	1943/44	1940/41	1943/44	1940/41	1943/44	1940/41	1943/44
Ogółem	**3 850**	**5 560**[c]	**62,1**	**90,4**[c]	**3 960**	**7 880**	**31,5**	**65,4**
Warszawski	1 800	2 330	33,0	45,5	2 585	3 460	22,8	34,6
Krakowski	740	1 470	10,2	18,9	755	2 015	4,0	12,1
Radomski	960	1 320	12,5	17,9	460	790	3,7	8,9
Lubelski	350	440	6,4	8,1	160	615	1,0	3,8
Lwowski	—	.	—	.	—	1 000	—	6,0

a Dane przybliżone. *b* Departament Oświaty Delegatury Rządu na Kraj, który zajmował się tajnym nauczaniem, zorganizował dla realizacji tego celu okręgi szkolne pokrywające się mniej więcej z przedwojennymi województwami. Szerzej: Cz. Wycech, *Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji*, Warszawa 1964. *c* Bez danych dla lwowskiego okręgu szkolnego.

W szkolnictwie tajnym zajęcia odbywały się najczęściej w mieszkaniach prywatnych na tzw. kompletach. Program nauczania oparty był na programie przedwojennym. W zakresie szkolnictwa powszechnego zajęcia dotyczyły najczęściej przedmiotów, których nie było w nauczaniu jawnym w szkołach powszechnych (język polski, historia), w zakresie szkolnictwa ogólnokształcącego realizowano pełny program w oparciu o podręczniki przedwojenne.

Na podstawie: J. Krasuski, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977, s. 190, 202.

Tabl. 218 (483). SZKOLNICTWO JAWNE DLA DZIECI POLSKICH NA ZIEMIACH WCIELONYCH DO RZESZY W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ[a]

Rejencje	IX 1940	IX 1944[b]	Rejencje	IX 1940	IX 1944[b]
	uczniowie w tys.			uczniowie w tys.	
Ogółem	**93,6**[c]	**79,3**	Inowrocławska	24,3	27,0
Poznańska	69,3	44,0	Łódzka	.	8,3

a Dotyczy uczniów w wieku 9–14 lat w szkołach powszechnych zorganizowanych dla dzieci polskich w tzw. Kraju Warty. *b* Dane przybliżone. *c* Bez rejencji łódzkiej.

Uwaga. 5 II 1942 r. ustalono ramy programowe nauczania na ziemiach wcielonych do Rzeszy. Odbywało się ono w systemie 3-klasowym, gdzie I klasa była jednoroczna, II i III — dwuletnia. Program uwzględniał opanowanie języka niemieckiego w mowie i piśmie na poziomie praktycznego użycia, bez ćwiczeń gramatycznych. Na 1 nauczyciela przypadało od 90 do 180 uczniów. Na ziemiach wcielonych do Rzeszy nie było polskich szkół średnich.

Na podstawie: M. Banasiewicz, *Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych" do Trzeciej Rzeszy w okresie okupacji 1939–1945*, Poznań 1980, s. 119.

Tabl. 219 (484). SZKOLNICTWO TAJNE NA ZIEMIACH WCIELONYCH DO RZESZY W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ[a]

Okręgi szkolne[b]	W zakresie szkoły powszechnej				W zakresie szkoły średniej ogólnokształcącej			
	nauczyciele		uczniowie		nauczyciele		uczniowie	
	1940/41	1943/44	1940/41	1943/44	1940/41	1943/44	1940/41	1943/44
Ogółem	**1 212**	**1 552**	**15 179**	**20 695**	**162**	**240**	**1 180**	**2 103**
Poznański	250	475	2 697	5 943	50	102	215	808
Łódzki	152	138	2 142	2 208	15	23	173	223
Ciechanowski	474	544	5 029	7 144	23	32	175	308
Śląski	258	246	4 336	4 003	63	54	517	496
Pomorski	78	149	975	1 397	11	29	100	268

a Dane przybliżone. *b* Patrz notka *b* do tabl. 217 na str. 512.

Na podstawie: M. Banasiewicz, *Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych" do Trzeciej Rzeszy w okresie okupacji 1939–1945*, Poznań 1980, s. 151, 153.

Tabl. 220 (485). SZKOLNICTWO JAWNE NA BIAŁOSTOCCZYŹNIE W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ

Wyszczególnienie	Szkoły	Nauczyciele	Uczniowie w tys.
Szkoły w pierwszych miesiącach okupacji radzieckiej według polskiego systemu szkolnego:			
powszechne	511	1 651	66,6
średnie	40	293	6,1
Szkoły po wprowadzeniu radzieckiego systemu szkolnego w roku szkolnym 1940/41:			
początkowe	322	571	22,7
niepełne średnie	187	1 376	42,0
średnie X-latki	25	380	12,0
Szkoły powszechne w obwodzie białostockim pod okupacją niemiecką[a] 1941/42	85	173	6,4
1943/44	43	67	2,4

a Na terenach okupowanych przez Niemcy nie było polskich szkół średnich ogólnokształcących.

Na podstawie: F. Januszek, *Jawne i tajne szkoły polskie w województwie białostockim w latach II wojny światowej*, Białystok 1975, s. 56.

Tabl. 221 (486). SZKOLNICTWO TAJNE NA ZIEMIACH WSCHODNICH W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ[a]

Okręgi szkolne[b]	W zakresie szkoły powszechnej				W zakresie szkoły średniej ogólnokształcącej			
	nauczyciele		uczniowie w tys.		nauczyciele		uczniowie w tys.	
	1941/42	1943/44	1941/42	1943/44	1941/42	1943/44	1941/42	1943/44
Ogółem[c]	**987**	**1 084**	**17,5**	**20,8**	**346**	**444**	**4,4**	**5,5**
Białostocki	714	773	14,2	17,2	106	144	1,4	1,5
Wileński	177	174	2,0	2,0	240	300	3,0	4,0
Wołyński i poleski	96	137	1,3	1,6	.	.	.	.

a Dane przybliżone. *b* Patrz notka *b* do tabl. 217 na str. 512. *c* W zakresie szkoły średniej ogólnokształcącej, bez wołyńskiego i poleskiego okręgu szkolnego.

Na podstawie: J. Krasuski, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977, s. 290–294.

Lata 1945–2000

Tabl. 222 (487). STRUKTURA LUDNOŚCI W WIEKU 15 LAT I WIĘCEJ WEDŁUG POZIOMU WYKSZTAŁCENIA[a]

A. W LATACH 1960, 1970 I 1978

Poziom wykształcenia	1960	1970	1978
Ogółem	**100,0**[b]	**100,0**	**100,0**
Wyższe	2,1	2,7	4,5
Średnie[c]	10,3	13,4	19,9
Zasadnicze zawodowe	3,1	10,6	17,4
Podstawowe[d]	39,3	48,8	45,7
Niepełne podstawowe, bez wykształcenia szkolnego i nieustalone	45,2	24,5	12,5

a Dane na podstawie spisów powszechnych, w 1995 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną. *b* W wieku 14 lat i więcej. *c*, *d* Łącznie z: *c* — policealnym i niepełnym wyższym, *d* — niepełnym średnim.

Tabl. 222 (487). STRUKTURA LUDNOŚCI W WIEKU 15 LAT I WIĘCEJ WEDŁUG POZIOMU WYKSZTAŁCENIA[a] (dok.)

B. W LATACH 1988 I 1995

Poziom wykształcenia	1988			1995		
	ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś
Ogółem	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Wyższe	6,5	9,4	1,8	6,8	9,8	1,9
Policealne	1,6	2,0	1,0	2,6	3,3	1,3
Średnie ogólnokształcące	6,7	9,3	2,6	7,1	9,6	3,0
Średnie zawodowe	39,9	43,8	33,7	43,4	45,9	39,2
w tym zasadnicze	23,6	23,2	24,2	25,9	24,6	28,0
Podstawowe	38,8	32,3	49,2	33,7	27,6	43,8
Niepełne podstawowe, bez wykształcenia szkolnego i nieustalone	6,5	3,2	11,7	6,4	3,8	10,8

a Dane na podstawie spisów powszechnych, w 1995 r. dane na podstawie spisu ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną.

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 15; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 103.

Tabl. 223 (488). EDUKACJA WEDŁUG SZCZEBLI KSZTAŁCENIA[a]

A. W LATACH SZKOLNYCH 1946/47–1990/91

Szkolnictwo	1946/47	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91
			Ogółem			
			Szkoły			
Podstawowe	20 306[b]	23 704	27 477	27 067	13 524	18 501
Punkty filialne	x	x	447	173	6 468	1 892
Artystyczne I stopnia	x	x	83	124	199	234
Średnie ogólnokształcące	1 001	952	1 070	1 182	1 230	1 334
Niepełne średnie — zawodowe	1 992	3 161	3 782	4 942	3 507	3 356
Średnie zawodowe	667	2 445	1 597	3 118	5 977	5 190
Policealne	x	x	247	520	1 181	893
Wyższe	36	83	75	85	91	96

a Dane, z wyjątkiem szkolnictwa wyższego, obejmują szkoły specjalne; dane (poza szkolnictwem wyższym) podano według stanu na początku roku szkolnego, dane o absolwentach — na koniec roku szkolnego; dane dotyczące szkolnictwa wyższego podano według stanu w dniu 31 XII (w roku akademickim 2000/01 według stanu w dniu 30 XI), absolwenci wykazani są w roku kalendarzowym, dane dotyczą liczby wydanych dyplomów ukończenia studiów wyższych. *b* Bez szkół specjalnych.

Tabl. 223 (488). EDUKACJA WEDŁUG SZCZEBLI KSZTAŁCENIA[a] (cd.)

A. W LATACH SZKOLNYCH 1946/47–1990/91 (cd.)

Szkolnictwo	1946/47	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91
O g ó ł e m (dok.)						
Uczniowie i studenci w tys.						
Podstawowe z filialnym	3 314,1[b]	3 360,1	4 963,0	5 389,3	4 259,8	5 276,4
Artystyczne I stopnia	x	x	19,3	27,0	36,5	46,0
Średnie ogólnokształcące	271,6	249,6	337,6	537,5	415,0	493,6
Niepełne średnie — zawodowe	154,5	355,8	389,7	878,5	770,0	836,0
Średnie zawodowe	101,4	278,9	337,5	738,1	909,0	795,0
Policealne	x	x	37,7	67,1	135,5	108,3
Wyższe[c]	86,5	125,1	165,7	330,8	453,7	394,3
Absolwenci w tys.						
Podstawowe z filialnym	152,7[b]	345,1	513,4	684,2	494,8	613,4
Artystyczne I stopnia	x	x	1,6	2,1	3,6	5,3
Średnie ogólnokształcące	18,7	47,8	45,2	90,8	105,3	105,1
Niepełne średnie — zawodowe	40,9	139,0	82,1	266,7	258,9	250,7
Średnie zawodowe			46,4	136,8	207,1	154,9
Policealne	x	x	12,1	38,5	57,6	41,9
Wyższe[c]	3,9	14,6	20,5	47,1	84,0	52,3
Nauczyciele pełnozatrudnieni w tys.						
Podstawowe z filialnym	66,6	84,4	149,9	217,8	204,3	328,9
Artystyczne I stopnia	x	x	1,3	1,9	2,6	3,7
Średnie ogólnokształcące	11,6	10,8	12,9	19,2	22,9	25,1
Niepełne średnie — zawodowe	.	.	17,3	33,0	32,3	85,7
Średnie zawodowe	.	.	15,3	28,7	45,1	
Policealne	x	x				
Wyższe (nauczyciele akademiccy)	6,9	.	18,6	31,3	54,7	61,1
Z ogółem — niepracujących						
Szkoły						
Podstawowe	20 119[b]	23 073	26 560	26 678	13 110	18 323
Punkty filialne	x	x	447	173	6 468	1 892
Artystyczne I stopnia	x	x	83	124	199	234
Średnie ogólnokształcące	785	780	850	865	877	1 100

a Notka patrz na str. 515. *b* Bez szkół specjalnych. *c* Łącznie z cudzoziemcami studiującymi w Polsce.

Tabl. 223 (488). EDUKACJA WEDŁUG SZCZEBLI KSZTAŁCENIA[a] (cd.)

A. W LATACH SZKOLNYCH 1946/47–1990/91 (dok.)

Szkolnictwo	1946/47	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91
Z ogółem — niepracujących (dok.)						
Szkoły (dok.)						
Niepełne średnie — zawodowe	.	.	3 696	4 827	3 277	3 286
Średnie zawodowe	.	.	1 078	1 844	3 245	3 607
Policealne	x	x	183	359	775	641
Wyższe	x	x	x	x	x	x
Uczniowie i studenci[b] w tys.						
Podstawowe z filialnym	3 283,4[c]	3 302,9	4 875,1	5 342,5	4 241,3	5 262,5
Artystyczne I stopnia	x	x	19,3	27,0	36,5	46,0
Średnie ogólnokształcące	228,4	194,6	261,5	401,9	345,5	445,0
Niepełne średnie — zawodowe	.	355,3	384,8	868,8	750,1	832,0
Średnie zawodowe	.	223,3	224,2	474,8	600,8	636,6
Policealne	x	x	26,0	39,6	89,4	75,2
Wyższe[d]	86,5	117,5	111,3	209,8	299,1	302,6
Absolwenci[b] w tys.						
Podstawowe z filialnym	143,7[c]	329,9	475,0	664,1	481,1	607,4
Artystyczne I stopnia	x	x	1,6	2,1	3,6	5,2
Średnie ogólnokształcące	12,3	41,5	34,2	66,1	82,6	92,5
Niepełne średnie — zawodowe	.	127,3	80,0	261,0	248,1	246,3
Średnie zawodowe			32,5	85,7	122,6	113,0
Policealne	x	x	9,4	22,8	39,8	30,3
Wyższe[d]	3,9	14,6	16,0	28,4	50,1	38,2
Nauczyciele pełnozatrudnieni w tys.						
Podstawowe z filialnym	66,6	83,2	148,7	217,2	195,6[c]	317,5[c]
Artystyczne I stopnia	x	x	1,3	1,9	2,6	3,7
Średnie ogólnokształcące	.	10,1	12,2	17,6	21,3[c]	24,3[c]
Niepełne średnie — zawodowe	.	.	.	.	32,3	84,6
Średnie zawodowe	.	.	.	.	43,9	
Policealne	x	x	.	.		
Wyższe (nauczyciele akademiccy)	x	x	x	x	x	x

a Notka patrz na str. 515. *b* W przypadku szkół wyższych — studenci i absolwenci studiów dziennych. *c* Bez szkół specjalnych. *d* Łącznie z cudzoziemcami studiującymi w Polsce.

Tabl. 223 (488). EDUKACJA WEDŁUG SZCZEBLI KSZTAŁCENIA[a] (cd.)

B. W LATACH SZKOLNYCH 1990/91 I 2000/01[b]

Szkolnictwo	1990/91	2000/01	1990/91	2000/01
	dzieci i młodzieży		dorosłych	
Szkoły				
Podstawowe	20 533	16 766	178	21
szkoły:				
podstawowe	18 323	15 463	70	9
sportowe		49	x	x
filialne	1 892	1 217	x	x
artystyczne I stopnia[c]	27	37	x	x
przysposabiające do pracy zawodowej na podbudowie niepełnej szkoły podstawowej	291	—	108[d]	12[d]
Gimnazjalne	x	6 295	x	72
Średnie	7 702	10 573	1 887	2 839
ogólnokształcące	1 100	2 292	234	978
zawodowe	6 602	8 281	1 653	1 861
w tym zasadnicze	2 995	2 372	70	151
Policealne	893	2 567	x	x
Wyższe	112	310	x	x
Uczniowie i studenci w tys.				
Wychowanie przedszkolne[e]	651,3	451,6	x	x
Podstawowe	5 287,0	3 220,6	13,9	0,7
szkoły:				
podstawowe	5 231,3	3 158,5	7,0	0,3
sportowe		21,7	x	x
filialne	31,2	33,2	x	x
artystyczne I stopnia[c]	7,0	7,2	x	x
przysposabiające do pracy zawodowej na podbudowie niepełnej szkoły podstawowej	17,5	—	6,9[d]	0,4[d]
Gimnazjalne	x	1 189,9	x	4,8
Średnie	1 896,1	2 452,1	211,0	336,2
ogólnokształcące	445,0	924,2	48,6	129,5
zawodowe	1 451,1	1 527,9	162,4	206,7
w tym zasadnicze	814,5	542,0	3,9	13,5
Policealne	108,3	200,1	x	x
Wyższe[f]	403,8	1 584,8	x	x

a Notka patrz na str. 515. *b* Szkolnictwo wyższe łącznie ze szkołami resortów obrony narodowej oraz spraw wewnętrznych i administracji. *c* Dotyczy szkół realizujących jednocześnie program szkoły podstawowej. *d* Dotyczy podstawowego studium zawodowego. *e* Dotyczy dzieci w wieku 6 lat objętych edukacją w oddziałach przedszkolnych przy szkołach podstawowych i przedszkolach. *f* Łącznie z cudzoziemcami studiującymi w Polsce.

Tabl. 223 (488). EDUKACJA WEDŁUG SZCZEBLI KSZTAŁCENIA[a] (dok.)

B. W LATACH SZKOLNYCH 1990/91 I 2000/01[b] (dok.)

Szkolnictwo	1990/91	2000/01	1990/91	2000/01
	dzieci i młodzieży		dorosłych	
Absolwenci w tys.				
Podstawowe	616,4	561,8	6,0	0,5
szkoły:				
podstawowe	607,3	557,1	2,7	0,4
sportowe		3,6	x	x
artystyczne I stopnia[c]	0,9	1,1	x	x
przysposabiające do pracy zawodowej na podbudowie niepełnej szkoły podstawowej	8,2	–	3,3[d]	0,1[d]
Średnie	443,5	567,2	59,0	99,0
ogólnokształcące	92,5	194,4	12,6	41,5
zawodowe	351,0	372,8	46,4	57,5
w tym zasadnicze	238,1	177,4	4,4	4,4
Policealne	41,9	78,4	x	x
Wyższe[e]	56,1	261,1	x	x
Nauczyciele pełnozatrudnieni w tys.				
Podstawowe[f]	329,1	226,4	x	x
Gimnazjalne[f]	x	70,1	x	x
Średnie[f]	110,6	135,3	x	x
ogólnokształcące	25,1	45,6	x	x
zawodowe (łącznie z policealnymi)	85,5	89,7	x	x
Wyższe (nauczyciele akademiccy)	64,5	79,9	x	x

a Notka patrz na str. 515. *b* Szkolnictwo wyższe łącznie ze szkołami resortów obrony narodowej oraz spraw wewnętrznych i administracji. *c* Dotyczy szkół realizujących jednocześnie program szkoły podstawowej. *d* Dotyczy podstawowego studium zawodowego. *e* Łącznie z cudzoziemcami studiującymi w Polsce. *f* Łącznie ze szkolnictwem dla dorosłych.

Uwaga. Zakres merytoryczny pojęć: szkolnictwo podstawowe, zawodowe, średnie ulegał, na przestrzeni lat, kilkukrotnym zmianom; dane prezentowane w części A podano według stanu organizacyjnego szkolnictwa z drugiej połowy lat 80., dane prezentowane w części B dla lat szkolnych 1990/91 i 2000/01 — według stanu organizacyjnego w 2000 r., wynikającego z wprowadzenia do systemu statystyki Polskiej Klasyfikacji Działalności.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 322–323; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 472–475; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 515–516, 524; 526; *Rocznik Statystyczny 1992*, Warszawa 1992, s. 410–411, 417–419; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 232–233; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 235.

Tabl. 224 (489). SZKOŁY POWSZECHNE WEDŁUG WOJEWÓDZTW W ROKU SZKOLNYM 1945/46

Województwa	Szkoły				Uczniowie w tys.			
	ogółem[a]	w tym na wsi	z ogółem z klasami dla opóźnionego wieku[b]		ogółem[a]	w tym na wsi	z ogółem w klasach dla opóźnionego wieku[b]	
			razem	w tym na wsi			razem	w tym na wsi
Polska	**18 397**	**16 310**	**2 533**	**1 758**	**3 004,0**	**2 160,4**	**195,3**	**102,9**
M.st. Warszawa	100	x	36	x	45,7	x	1,4	x
M. Łódź	132	x	84	x	50,8	x	12,3	x
Białostockie	1 089	1 033	71	56	124,3	97,2	4,6	3,0
Gdańskie	657	566	75	37	85,3	48,8	3,7	1,2
Kieleckie	1 338	1 226	51	29	239,9	190,6	1,9	0,9
Krakowskie	1 659	1 461	151	101	329,0	254,7	10,3	7,0
Lubelskie	1 612	1 511	73	40	241,5	202,1	3,2	1,4
Łódzkie	1 583	1 458	275	218	263,1	207,8	22,8	13,2
Olsztyńskie	248	208	13	11	20,3	11,2	0,3	0,2
Pomorskie	1 369	1 212	341	258	216,3	138,7	34,0	22,2
Poznańskie	2 588	2 317	618	458	353,6	229,7	56,0	26,4
Rzeszowskie	1 300	1 200	175	130	230,7	194,4	5,3	3,2
Szczecińskie	506	429	23	8	35,6	20,0	1,7	0,2
Śląskie	1 530	1 238	218	149	378,7	255,0	14,5	8,8
Warszawskie	1 925	1 811	254	210	332,2	274,3	20,6	14,0
Wrocławskie	761	640	75	53	57,0	35,9	2,7	1,2

a W tym 51 szkół prywatnych, do których uczęszczało 12,2 tys. uczniów. *b* Przeznaczone dla dzieci, które nie przekroczyły wieku szkoły powszechnej; w większości przypadków szkoły posiadające klasy dla wieku opóźnionego miały równocześnie klasy dla wieku normalnego.

Uwaga. Szkolnictwo powszechne zaprezentowano w układzie wojewódzkim wyłącznie dla roku szkolnego 1945/46, w celu pokazania różnic w liczbie szkół i uczniów między tzw. ziemiami dawnymi (województwa II Rzeczypospolitej) i ziemiami odzyskanymi (głównie w województwach: gdańskim, olsztyńskim, szczecińskim i wrocławskim). W latach późniejszych różnice te ulegną wyrównaniu.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 157—158.

Tabl. 225 (490). SZKOLNICTWO PODSTAWOWE DLA DZIECI I MŁODZIEŻY[a]

A. BEZ SZKÓŁ SPECJALNYCH

Wyszczególnienie	1946/47	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91[b]	2000/01
Uczniowie w tys.	3 283,4	3 281,8	4 827,6	5 257,0	4 161,7	5 178,2	3 168,6
miasta	965,5	1 084,2	2 193,6	2 533,8	2 426,9	3 295,6	1 882,8
wieś	2 317,9	2 197,6	2 634,0	2 723,2	1 734,8	1 882,6	1 285,8
Absolwenci w tys.	143,7	328,2	470,5	653,0	469,3	595,1	553,5
miasta	.	127,8	223,4	331,8	263,2	383,7	338,6
wieś	.	200,4	247,1	321,2	206,1	211,4	214,9
Nauczyciele pełnozatrudnieni w tys.	.	81,7	145,7	211,5	195,6	317,5	216,5
miasta	.	27,2	59,8	89,6	101,2	176,4	117,6
wieś	.	54,5	85,9	121,9	94,4	141,1	98,9
Przeciętna liczba uczniów na 1 nauczyciela	49	40	33	25	21	16	15
miasta	.	40	37	28	24	19	16
wieś	.	40	31	22	18	13	13
Przeciętna liczba uczniów na 1 pomieszczenie do nauczania	.	.	38	30	28	27	19
miasta	.	.	49	40	35	37	25
wieś	.	.	32	24	22	18	14

B. SZKOŁY SPECJALNE

Wyszczególnienie	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91[b]	2000/01[c]
Szkoły	203	408	552	716	796	780
Uczniowie w tys.	21,1	47,5	85,5	79,6	84,3	52,0
Absolwenci w tys.	1,7	4,5	11,1	11,8	12,3	8,3

a Do 1991 r. określane jako szkoły dla niepracujących. *b* Dane podano według stanu organizacyjnego szkolnictwa z drugiej połowy lat 80., patrz uwaga do tabl. 223 na str. 519. *c* Bez klas integracyjnych, terapeutycznych i wyrównawczych w szkołach podstawowych oraz oddziałów specjalnych przy szkołach podstawowych, w których uczyło się łącznie 52,4 tys. dzieci niepełnosprawnych.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1959*, Warszawa 1959, s. 270–271, 281; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 472–473; *Rocznik Statystyczny 1987*, Warszawa 1987, s. 461–462, 468; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 233–234, 237–238, 241; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 237, 241; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 240, 243.

Tabl. 226 (491). SZKOŁY ŚREDNIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCE WEDŁUG WOJEWÓDZTW W ROKU SZKOLNYM 1945/46[a]

Wyszczególnienie	Szkoły					Uczniowie w tys.				
	ogółem	posiadające klasy				ogółem	w klasach			
		gimnazjalne		licealne			gimnazjalnych		licealnych	
		dla wieku normalnego	dla wieku opóźnionego	dla wieku normalnego	dla wieku opóźnionego		dla wieku normalnego	dla wieku opóźnionego	dla wieku normalnego	dla wieku opóźnionego
Polska	**705**	**705**	**385**	**291**	**190**	**212,7**	**150,6**	**45,0**	**10,0**	**7,1**
szkoły: państwowe	384	384	229	197	138	148,5	103,1	32,2	7,4	5,8
niepaństwowe	321	321	156	94	52	64,2	47,5	12,8	2,6	1,3
M.st. Warszawa	24	24	5	17	3	10,3	8,4	0,6	1,2	0,1
M. Łódź	21	21	11	14	3	7,6	5,7	1,3	0,5	0,1
Białostockie	27	27	18	13	7	7,0	4,6	1,8	0,4	0,2
Gdańskie	17	17	17	7	7	5,7	3,4	1,9	0,2	0,2
Kieleckie	48	48	7	32	1	15,2	13,3	0,5	1,4	0,0
Krakowskie	94	94	64	32	31	27,7	19,8	6,0	0,9	1,0
Lubelskie	63	63	18	27	7	16,3	14,2	1,0	0,9	0,2
Łódzkie	38	38	20	19	8	11,8	9,0	1,9	0,6	0,3
Olsztyńskie	9	9	—	1	—	1,1	1,1	—	0,0	—
Pomorskie	39	39	32	7	14	13,2	8,2	4,3	0,2	0,5
Poznańskie	69	69	59	12	41	22,7	9,6	10,9	0,2	1,9
Rzeszowskie	53	53	40	25	25	20,7	13,8	5,0	0,8	1,1
Szczecińskie	17	17	10	5	6	2,6	1,9	0,5	0,1	0,1
Śląskie	69	69	33	34	20	24,3	18,8	3,7	1,0	0,8
Warszawskie	90	90	43	40	12	21,2	14,5	4,9	1,5	0,3
Wrocławskie	27	27	8	6	5	5,3	4,2	0,6	0,1	0,3

a Bez szkół dla dorosłych i przygotowawczych przy szkołach kształcenia nauczycieli.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947, s. 160–161.

Tabl. 227 (492). SZKOLNICTWO GIMNAZJALNE I OGÓLNOKSZTAŁCĄCE DLA DZIECI I MŁODZIEŻY (bez szkół specjalnych) WEDŁUG WOJEWÓDZTW W ROKU SZKOLNYM 2000/01

Województwa	Gimnazja[a]		Licea ogólnokształcące	
	szkoły	uczniowie w tys.	szkoły	uczniowie w tys.
Polska	**5 542**	**1 159,6**	**2 265**	**922,5**
Dolnośląskie	359	84,4	168	69,3
Kujawsko-pomorskie	319	64,4	103	47,9
Lubelskie	348	71,0	154	65,0
Lubuskie	141	32,3	65	22,7
Łódzkie	333	72,3	170	62,5
Małopolskie	504	99,6	182	75,9
Mazowieckie	774	143,4	382	136,8
Opolskie	132	30,5	53	21,3
Podkarpackie	422	71,6	109	50,1
Podlaskie	180	40,0	72	32,8
Pomorskie	316	67,5	124	51,9
Śląskie	597	135,8	249	101,0
Świętokrzyskie	194	40,0	65	32,1
Warmińsko-mazurskie	216	48,3	80	34,4
Wielkopolskie	482	107,1	171	74,9
Zachodniopomorskie	225	51,4	118	43,8

a Łącznie z filiami, gimnazjami sportowymi i gimnazjami przysposabiającymi do pracy.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny Województw 2001*, Warszawa 2001, s. 150, 154—155.

Tabl. 228 (493). UCZNIOWIE W SZKOŁACH Z NIEPOLSKIM JĘZYKIEM NAUCZANIA

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym w szkołach z językiem nauczania					
		niemieckim	białoruskim	słowackim	hebrajskim	litewskim	ukraińskim
		1954/55[a]					
Ogółem	**16 145**	**6 459**	**4 957**	**2 395**	**2 095**	**182**	**—**
Szkoły podstawowe	15 340	6 386	4 538	2 282	1 911	166	—
Licea ogólnokształcące	805	73	419	113	184	16	—

a Uzupełnieniem sieci szkół z niepolskim językiem nauczania było nauczanie języka ojczystego dla dzieci ludności niepolskiej w szkołach z polskim językiem wykładowym.

Tabl. 228 (493). UCZNIOWIE W SZKOŁACH Z NIEPOLSKIM JĘZYKIEM NAUCZANIA (dok.)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym w szkołach z językiem nauczania					
		niemieckim	białoruskim	słowackim	hebrajskim	litewskim	ukraińskim
1961/62[b]							
Ogółem	**5 274**[c]	**71**	**2 636**	**1 221**	**459**	**525**	**239**
Szkoły podstawowe	5 051[c]	71	2 636	1 134	389	459	239
Licea ogólnokształcące	223	—	—	87	70	66	—
1969/70[d]							
Ogółem	**2 394**	**—**	**1 353**	**268**	**—**	**596**	**177**
Szkoły podstawowe	2 321	—	1 353	268	—	523	177
Licea ogólnokształcące	73	—	—	—	—	73	—
1980/81							
Ogółem	**5 574**[e]	**—**	**4 068**	**698**	**—**	**143**	**598**
Szkoły podstawowe	4 747[e]	—	3 430	698	—	143	409
Licea ogólnokształcące	827	—	638	—	—	—	189
1990/91							
Ogółem	**6 233**	**—**	**3 677**	**499**	**—**	**707**	**1 350**
Szkoły podstawowe	5 193	—	3 033	481	—	583	1 096[f]
Licea ogólnokształcące	1 040	—	644	18	—	124	254
2000/01							
Ogółem	**41 110**	**30 958**	**3 733**	**292**	**44**	**701**	**2 549**
Szkoły podstawowe	31 130	24 640	1 988	199	44	446	1 613
Gimnazja	7 666	6 148	632	46	—	131	414
Licea ogólnokształcące	2 314	170	1 113	47	—	124	522

b Łącznie z uczniami w szkołach z polskim językiem wykładowym prowadzących klasy z niepolskim językiem wykładowym; ponadto 12 198 uczniów narodowości niepolskiej uczyło się języka ojczystego jako jednego z przedmiotów w szkołach polskich. *c* Łącznie z 123 uczniami z greckim i macedońskim językiem nauczania. *d* Ponadto 13 898 uczniów narodowości niepolskiej uczyło się języka ojczystego jako jednego z przedmiotów w szkołach polskich. *e* Łącznie z 67 uczniami z greckim językiem nauczania. *f* Łącznie z językiem łemkowskim.

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 316; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 335; *Rocznik Statystyczny 1970*, Warszawa 1970, s. 412; *Rocznik Statystyczny 1997*, Warszawa 1997, s. 230; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 237.

Tabl. 229 (494). UCZNIOWIE I ABSOLWENCI W SZKOLNICTWIE ZAWODOWYM I POLICEALNYM WEDŁUG GRUP KIERUNKÓW SZKOLENIA

A. SZKOLNICTWO ZAWODOWE I ARTYSTYCZNE ORAZ POLICEALNE W LATACH SZKOLNYCH 1950/51–1990/91[a]

Grupy kierunków szkolenia	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91
	w tysiącach				
Uczniowie					
Ogółem	**634,7**	**784,2**	**1 710,7**	**1 851,0**	**1 785,3**
w tym:					
Techniczna	353,8	441,9	1 074,9	1 103,1	1 061,1
Rolnicza i leśna	29,3	96,7	161,1	237,2	163,4
Ekonomiczna	129,9	109,1	307,4	322,6	315,9
Oświaty	50,9	74,6	41,2	38,9	64,9
Służby zdrowia	6,3	13,7	46,7	78,8	91,6
Artystyczna	27,7	28,3	37,3	54,8	67,0
Absolwenci					
Ogółem	**139,0**	**142,2**	**444,1**	**527,2**	**452,8**
w tym:					
Techniczna	75,0	78,4	271,7	317,6	275,4
Rolnicza i leśna	7,7	21,5	44,3	69,7	38,1
Ekonomiczna	35,5	14,8	77,4	94,2	83,6
Oświaty	9,5	17,7	23,2	12,0	20,0
Służby zdrowia	2,4	5,0	11,3	21,1	21,0
Artystyczna	1,1	2,7	3,6	6,3	8,4

B. SZKOLNICTWO ŚREDNIE ZAWODOWE DLA MŁODZIEŻY ORAZ SZKOLNICTWO POLICEALNE W ROKU SZKOLNYM 2000/01

Grupy kierunków szkolenia[b]	Szkolnictwo średnie zawodowe dla młodzieży			Szkolnictwo policealne
	ogółem	szkoły zasadnicze	szkoły średnie zawodowe	
	w tysiącach			
Uczniowie				
Ogółem	**1 527,9**	**542,0**	**985,9**	**200,1**
Pedagogiczna	0,1	—	0,1	18,2
Artystyczna	22,4	0,0	22,4	2,3
Ekonomiczno-administracyjna	285,5	0,5	285,0	61,6

a Dane dla szkolnictwa według stanu organizacyjnego z drugiej połowy lat 80., patrz uwaga do tabl. 223 na str. 519; łącznie ze szkolnictwem dla dorosłych. *b* Zgodnie z Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Wykształcenia (ISCED UNESCO) i Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Zawodów (ISCO — 88).

Tabl. 229 (494). UCZNIOWIE I ABSOLWENCI W SZKOLNICTWIE ZAWODOWYM I POLICEALNYM WEDŁUG GRUP KIERUNKÓW SZKOLENIA (dok.)

B. SZKOLNICTWO ŚREDNIE ZAWODOWE DLA MŁODZIEŻY ORAZ SZKOLNICTWO POLICEALNE W ROKU SZKOLNYM 2000/01 (dok.)

Grupy kierunków szkolenia[b]	Szkolnictwo średnie zawodowe dla młodzieży			Szkolnictwo policealne
	ogółem	szkoły zasadnicze	szkoły średnie zawodowe	
	w tysiącach			
Uczniowie (dok.)				
Medyczna	4,9	0,1	4,8	26,9
Techniczna	845,8	360,5	485,3	46,0
Rolnicza, leśna i rybactwo	101,3	20,7	80,6	1,2
Transportowo-komunikacyjna	7,0	—	7,0	0,2
Usługowa	260,9	160,2	100,7	43,7[c]
Absolwenci[d]				
O g ó ł e m	**372,8**	**177,4**	**195,4**	**78,4**
Pedagogiczna	—	—	—	5,8
Artystyczna	3,1	—	3,1	0,7
Ekonomiczno-administracyjna	59,6	0,2	59,4	35,1
Medyczna	1,8	0,0	1,8	10,2
Techniczna	223,5	126,5	97,0	16,5
Rolnicza, leśna i rybactwo	24,7	9,1	15,6	0,5
Transportowo-komunikacyjna	1,3	—	1,3	0,1
Usługowa	61,7	48,2	13,5	17,5[c]

b Zgodnie z Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Wykształcenia (ISCED UNESCO) i Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Zawodów (ISCO — 88). *c* Łącznie z pozostałymi kierunkami szkolenia (448 uczniów i 236 absolwentów). *d* W podziale według kierunków szkolenia — absolwenci z roku szkolnego 1999/2000.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 76; *Rocznik Statystyczny 1992*, Warszawa 1992, s. 420; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 244; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002*, Warszawa 2002, s. 235.

Tabl. 230 (495). SZKOŁY WYŻSZE I NAUCZYCIELE AKADEMICCY

A. W LATACH AKADEMICKICH 1946/47–1990/91

Wyszczególnienie	1946/47	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91
Szkoły	**36**[a]	**83**	**75**	**85**	**91**	**96**
Uniwersytety	8	9	8	10	10	11
Wyższe szkoły techniczne	8	20	15	18	18	18
Wyższe szkoły rolnicze	3	2	7	7	9	9
Wyższe szkoły ekonomiczne	12[b]	11	9	5	6	5
Wyższe szkoły pedagogiczne	.	7	4	9[c]	11	10
Akademie medyczne	2[d]	11	10	10	10	11
Wyższe szkoły morskie	—	—	—	2	2	2
Akademie wychowania fizycznego	1	4	4	6	6	6
Wyższe szkoły artystyczne	2	19	16	16	17	17
Wyższe szkoły teologiczne	—	—	2	2	2	7
Nauczyciele pełnozatrudnieni	**6 928**[a]	**13 783**[e]	**18 600**	**31 320**	**54 681**	**61 143**
Uniwersytety	3 720	2 963	3 721	7 885	13 805	17 039
Wyższe szkoły techniczne	1 997	3 808	5 619	10 700	17 311	15 847
Wyższe szkoły rolnicze	368	999	1 879	3 086	5 996	6 215
Wyższe szkoły ekonomiczne	510[b]	844	832	1 202	2 442	2 478
Wyższe szkoły pedagogiczne	.	289	482	844	2 954	4 380
Akademie medyczne	240[d]	4 053	4 793	5 662	8 338	10 243
Wyższe szkoły morskie	—	—	—	185	481	490
Akademie wychowania fizycznego	19	174	339	534	1 225	1 566
Wyższe szkoły artystyczne	74	653	880	1 129	1 992	2 471
Wyższe szkoły teologiczne	—	—	55	93	137	414

a Bez wyższych szkół pedagogicznych i wyższych szkół artystycznych nieakademickich. *b* Łącznie z wyższymi szkołami prawno-administracyjnymi: 5 szkół, 206 nauczycieli. *c* 6 wyższych szkół nauczycielskich i 3 wyższe szkoły pedagogiczne. *d* Akademia Stomatologiczna w Warszawie i Akademia Lekarska w Gdańsku; ponadto istniały wydziały lekarskie zorganizowane na uniwersytetach. *e* Rok akademicki 1952/53.

Tabl. 230 (495). SZKOŁY WYŻSZE I NAUCZYCIELE AKADEMICCY (dok.)

B. W LATACH AKADEMICKICH 1990/91 I 2000/01[f]

Wyszczególnienie	1990/91	2000/01
Szkoły	**112**	**310**
Uniwersytety	11	15
Wyższe szkoły techniczne	18	23
Wyższe szkoły rolnicze	9	9
Wyższe szkoły ekonomiczne	5	94
Wyższe szkoły pedagogiczne	10	19
Akademie medyczne	11	10
Wyższe szkoły morskie	2	2
Akademie wychowania fizycznego	6	6
Wyższe szkoły artystyczne	17	21
Wyższe szkoły teologiczne	7	15
Szkoły resortu obrony narodowej	16	8
Szkoły resortu spraw wewnętrznych i administracji		2
Pozostałe	—	86
Nauczyciele pełnozatrudnieni	**64 454**	**79 947**
Uniwersytety	17 039	22 739
Wyższe szkoły techniczne	15 847	18 210
Wyższe szkoły rolnicze	6 215	5 671
Wyższe szkoły ekonomiczne	2 478	8 158
Wyższe szkoły pedagogiczne	4 380	5 085
Akademie medyczne	10 243	8 697
Wyższe szkoły morskie	490	595
Akademie wychowania fizycznego	1 566	1 572
Wyższe szkoły artystyczne	2 471	2 702
Wyższe szkoły teologiczne	414	728
Szkoły resortu obrony narodowej	3 311	2 381
Szkoły resortu spraw wewnętrznych i administracji		311
Pozostałe	—	3 098

f Łącznie ze szkołami wyższymi resortów obrony narodowej oraz spraw wewnętrznych i administracji, które w latach wcześniejszych nie były ujmowane w oficjalnej statystyce.

Uwaga. W tablicy przyjęto współczesne nazewnictwo szkół wyższych (do roku akademickiego 1970/71 bez względu na charakter uczelni dzielono je na uniwersytety i szkoły wyższe).

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 78; *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 198, 212–213; *Rocznik Statystyczny 1962*, Warszawa 1962, s. 342; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 488; *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa 1981, s. 530, 535; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 439, 443; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 246–247, 252.

Tabl. 231 (496). STUDENCI I ABSOLWENCI SZKÓŁ WYŻSZYCH[a]

A. WEDŁUG GRUP KIERUNKÓW STUDIÓW ZGODNIE Z KLASYFIKACJĄ OBOWIĄZUJĄCĄ DO ROKU AKADEMICKIEGO 1993/94

Wyszczególnienie	1946/47	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91
Studenci						
Ogółem: w tysiącach	**86,5**	**125,1**	**165,7**	**330,8**	**453,7**	**394,3**
na 10 tys. ludności	**36,5**	**50,0**	**55,6**	**101,3**	**126,9**	**102,1**
w tym studiów dziennych w tys.	86,5	117,5	111,3	209,8	299,1	302,6
Z ogółem — w % — według grup kierunków studiów:						
techniczna	19,9	27,8	32,0	39,7	32,2	22,3
rolnicza	7,8	7,3	8,4	7,7	8,9	5,8
ekonomiczna	22,9	13,0	13,1	11,2	12,0	10,7
prawno-administracyjna	9,5	7,4	6,2	6,9	7,1	6,4
humanistyczna	13,1	12,2	13,5	11,0	18,5	27,6
matematyczno-przyrodnicza	8,6	9,7	9,1	9,6	8,1	9,8
medyczna	14,5	19,5	15,4	6,9	7,7	9,5
wychowania fizycznego	0,6			1,0	3,0	3,9
artystyczna	2,5	3,1	2,3	1,6	1,7	1,7
Absolwenci						
Ogółem w tys.	**3,9**	**14,6**	**20,5**	**47,1**	**84,0**	**52,3**
w tym studiów dziennych	3,9	14,6	16,0	28,4	50,1	38,2
Z ogółem — w % — według grup kierunków studiów:						
techniczna	23,5	19,3	36,0	35,8	29,7	19,3
rolnicza	6,7	7,8	10,5	7,5	8,6	6,7
ekonomiczna	32,1	39,5	16,8	15,2	11,6	10,3
prawno-administracyjna				7,6	8,9	5,7
humanistyczna	10,2	9,6	7,9	11,9	19,0	30,3
matematyczno-przyrodnicza	4,9	5,6	8,3	9,9	9,7	9,6
medyczna	21,3	17,3	17,9	8,2	6,5	10,1
wychowania fizycznego				1,3	3,6	4,4
artystyczna	1,3	0,9	2,6	1,9	1,7	1,7

a Łącznie z cudzoziemcami studiującymi w Polsce; studentów podano według stanu w dniu 31 XII (w roku akademickim 2000/01 — według stanu w dniu 30 XI); absolwenci wykazani są w roku kalendarzowym, dane dotyczą liczby wydanych dyplomów ukończenia studiów wyższych.

Tabl. 231 (496). STUDENCI I ABSOLWENCI SZKÓŁ WYŻSZYCH[a] (cd.)

B. WEDŁUG GRUP KIERUNKÓW STUDIÓW ZGODNIE Z MIĘDZYNARODOWĄ STANDARDOWĄ KLASYFIKACJĄ WYKSZTAŁCENIA (ISCED UNESCO)[b]

Lata (akademickie) Grupy kierunków studiów	Ogółem	Systemy studiów			
		dzienne	wieczo-rowe	zaoczne	eksterni-styczne
	w tysiącach				
Studenci					
Ogółem 1990/91	403,8	311,7	1,6	89,1	1,4
2000/01	**1 584,8**	**693,5**	**79,0**	**802,3**	**10,1**
Pedagogiczna	165,5	50,3	2,8	109,5	2,8
Artystyczna	16,0	11,5	0,8	3,4	0,3
Humanistyczna	111,2	65,3	5,1	40,4	0,5
Teologiczna[c]	22,1	11,6	—	9,0	1,5
Społeczna	220,4	74,7	11,5	133,3	0,9
Biznes i zarządzanie	436,7	114,3	30,9	288,7	2,8
Prawna	60,0	24,2	6,2	29,0	0,6
Przyrodnicza	39,6	31,7	0,2	7,7	—
Matematyczno-informatycz-na.....	44,3	22,8	2,5	18,9	0,0
Medyczna	37,7	29,8	2,9	5,1	—
Techniczna	237,7	157,8	8,6	70,9	0,4
Architektura	12,6	10,1	1,8	0,7	—
Rolnicza, leśna i rybactwo...	41,1	26,9	0,2	13,8	0,2
Gospodarstwo domowe	9,2	5,7	0,1	3,3	0,1
Transportowo-komunika-cyjna	14,1	7,8	0,6	5,7	—
Środków przekazu	8,6	3,8	0,7	4,1	—
Usługowa	17,8	5,5	1,5	10,8	0,0
Pozostałe kierunki	90,3	39,8	2,6	48,0	—

a Notka patrz na str. 529. *b* Łącznie ze studentami i absolwentami szkół wyższych resortów obrony narodowej oraz spraw wewnętrznych i administracji. *c* W roku akademickim 1990/91 — 9,2 tys. studentów.

Tabl. 231 (496). STUDENCI I ABSOLWENCI SZKÓŁ WYŻSZYCH[a] (dok.)

B. WEDŁUG GRUP KIERUNKÓW STUDIÓW ZGODNIE Z MIĘDZYNARODOWĄ STANDARDOWĄ KLASYFIKACJĄ WYKSZTAŁCENIA[b] (dok.)

Lata (akademickie) Grupy kierunków studiów	Ogółem	Systemy studiów			
		dzienne	wieczo-rowe	zaoczne	eksterni-styczne
	w tysiącach				
Absolwenci					
Ogółem 1990/91	56,1	41,9	0,4	13,7	0,1
2000/01	**261,1**	**105,5**	**11,6**	**141,3**	**2,7**
Pedagogiczna	42,1	10,1	0,4	29,9	1,8
Artystyczna	2,0	1,6	0,1	0,3	0,0
Humanistyczna	19,5	11,0	0,7	7,7	0,2
Teologiczna[c]	2,9	1,4	—	1,3	0,2
Społeczna	33,3	11,7	1,5	20,0	0,0
Biznes i zarządzanie	82,3	20,5	5,6	55,9	0,2
Prawna	7,2	3,8	0,8	2,7	0,0
Przyrodnicza	6,6	5,0	0,0	1,6	—
Matematyczno-informatyczna	5,1	2,6	0,3	2,2	0,0
Medyczna	6,0	4,9	0,2	0,8	—
Techniczna	28,7	19,6	0,9	8,1	0,1
Architektura	1,2	1,1	0,0	0,0	0,0
Rolnicza, leśna i rybactwo...	7,0	4,6	0,0	2,3	0,0
Gospodarstwo domowe	2,1	1,4	0,0	0,6	0,0
Transportowo-komunikacyjna	1,6	1,1	0,1	0,3	0,0
Środków przekazu	1,4	0,5	0,1	0,8	—
Usługowa	3,1	1,1	0,4	1,6	—
Pozostałe kierunki	9,1	3,6	0,4	5,1	0,1

a Notka patrz na str. 529. *b* Łącznie ze studentami i absolwentami szkół wyższych resortów obrony narodowej oraz spraw wewnętrznych i administracji. *c* W roku akademickim 1990/91 — 1,0 tys. absolwentów.

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 76–77; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 442–443; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. LIV, 248–251.

Tabl. 232 (497). CZŁONKOWIE POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1952	1960	1970	1980	1990	2000
Ogółem	**148**	**246**	**335**	**432**	**451**	**550**
członkowie krajowi	148	191	251	313	310	326
rzeczywiści	34	72	131	176	186	193
korespondenci	73	115	119	137	124	133
tytularni	41	4	1	—	—	—
członkowie zagraniczni	—	55	84	119	141	224
Z ogółem w dziedzinie nauk[a]:						
przyrodniczych	38	86	125	178	192	238
technicznych	21	47	73	83	83	97
medycznych	9	25	38	49	55	65
rolniczych	8	23	38	48	49	58
społecznych	31	65	61	74	72	92

a W 1952 r. bez członków tytularnych.

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 71; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 417; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 311.

Tabl. 233 (498). KSIĄŻKI I BROSZURY WYDANE

A. TYTUŁY I NAKŁAD

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Tytuły[a]	3 254	4 611	6 879	10 038	11 919	10 242	21 647
Nakład: w tys. egz.	38 931	118 860	92 290	112 245	147 138	175 562	102 774
na 1 000 ludności w egz.	1 638	4 788	3 122	3 451	4 136	4 606	2 659

B. TYTUŁY WEDŁUG TYPÓW

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Ogółem[a]	**3 254**	**4 611**	**6 879**	**10 038**	**11 919**	**10 242**	**21 647**
w tym:							
Wydawnictwa naukowe	578	1 307	1 917	3 290	4 168	3 571	6 840
Wydawnictwa popularne i zawodowe	478	1 370	2 627	3 860	4 082	3 484	7 594

a Dla lat 1946 i 1950 „pozycje wydawnicze" (wolumen, tom, czyli zawartość jednej okładki), liczba ich przekraczała liczbę tytułów (np. dla 1946 r. liczba tytułów 3 160); od 1963 r. jako jednostkę przyjęto tytuł (stosowany w statystyce międzynarodowej) i skorygowano dane dla 1960 r. (liczba pozycji wydawniczych 7 305, liczba tytułów 6 879).

Tabl. 233 (498). KSIĄŻKI I BROSZURY WYDANE (dok.)

B. TYTUŁY WEDŁUG TYPÓW (dok.)

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Podręczniki	710	695	961	1 650	2 224	1 614	3 195
dla szkół wyższych	.	.	505	1 165	1 639	1 230	1 785
szkolne	.	.	456	485	585	384	1 410
Literatura piękna	843	1 239	1 374	1 238	1 445	1 573	4 018

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 81; *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 216; *Rocznik Statystyczny 1959*, Warszawa 1959, s. 301; *Rocznik Statystyczny 1973*, Warszawa 1973, s. 503; *Rocznik Statystyczny 1991*, GUS Warszawa 1991, s. 449; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. LVII, 285.

Tabl. 234 (499). GAZETY I CZASOPISMA WYDANE

Wyszczególnienie	1946	1955	1960	1970	1980	1990	2000
Gazety							
Tytuły	55	45	53	81	88	130	66
Łączny jednorazowy nakład (przeciętny):							
w tysiącach egz.	.	5 420	5 505	8 523	10 673	6 947	4 512
na 1 000 ludności w egz.	.	198	186	262	300	182	117
Czasopisma							
Tytuły	668	593	935	2 669	2 482	3 007	5 468
Łączny jednorazowy nakład (przeciętny):							
w tysiącach egz.	.	12 787	16 118	26 732	29 992	41 194	67 820
na 1 000 ludności w egz.	.	469	545	822	843	1 081	1 755

Na podstawie: *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 81; *Rocznik Statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 217; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 450; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 286.

Tabl. 235 (500). BIBLIOTEKI PUBLICZNE (z filiami)

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Biblioteki (stan w dniu 31 XII)	4 193	7 033	8 621	9 315	10 269	8 915
w tym na wsi	2 985	5 322	6 365	6 466	6 930	5 874
Księgozbiór (stan w dniu 31 XII) w tys. wol.	10 376	31 145	56 091	94 538	136 641	135 765
w tym na wsi	3 852	13 951	26 583	42 984	60 306	56 352

Tabl. 235 (500). BIBLIOTEKI PUBLICZNE (dok.)

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Czytelnicy:						
w tysiącach	1 704	3 587	6 647	7 388	7 423	7 392
w tym na wsi	.	1 898	3 331	3 212	2 809	1 913
na 1000 ludności	69	121	204	208	195	191
w tym na wsi	.	123	214	217	192	130
Wypożyczenia:						
w milionach wol.	29,0	66,5	127,0	147,3	155,0	147,2
w tym na wsi	.	28,8	54,3	57,5	54,8	40,2
na 1 czytelnika w wol.	17,0	18,5	19,1	19,9	20,9	19,9
w tym na wsi	.	15,2	16,3	17,9	19,5	21,0

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 82; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 452; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 288.

Tabl. 236 (501). TEATRY I INSTYTUCJE MUZYCZNE[a]

Wyszczególnienie	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Teatry i instytucje muzyczne (stan w dniu 31 XII)	82	117	120	134	143	187
w tym:						
teatry	61	77	81	86	91	125
opery	5	8	9	10	10	9
operetki	—	10	9	9	9	12
filharmonie, orkiestry, chóry	16	19	19	27	31	38
Widzowie i słuchacze w tys.	11 483	17 663	18 569	17 803	12 873	10 533
w tym:						
teatry	9 196	10 601	10 091	9 014	5 802	5 540
opery	914	1 008	1 555	1 314	970	664
operetki	—	1 628	1 638	1 483	843	760
filharmonie, orkiestry, chóry	1 373	3 921	4 880	5 677	5 126	3 167
Widzowie na 1000 ludności	463	595	566	500	338	273

a Do 1990 r. dane dotyczą jednostek państwowych i komunalnych posiadających status instytucji artystycznych, w 2000 r. — profesjonalnych jednostek artystycznych i rozrywkowych prowadzących regularną działalność sceniczną.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 83; *Rocznik Statystyczny 1991*, Warszawa 1991, s. 451; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 289.

Tabl. 237 (502). KINA I PRODUKCJA FILMÓW

Wyszczególnienie	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Kina (stan w dniu 31 XII)	567	1 376	3 418	3 285	2 228	1 435	687
Miejsca w kinach stałych (stan w dniu 31 XII) w tys.	218,4	340,4	657,7	624,9	501,5	373,3	226,8
Widzowie w mln	68,0	123,2	201,6	137,6	97,5	32,8	20,9
Produkcja filmów (tytuły):							
długometrażowe	1	4	21	28	37	37	20
krótkometrażowe[a]	75	206	350	615	1 052	686	546

a W latach 1970—2000 łącznie z filmami dla telewizji.

Na podstawie: *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 84; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 280; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 290—291.

Tabl. 238 (503). ABONENCI RADIOWI I TELEWIZYJNI

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	1946	1950	1957	1960	1970	1980	1990	2000
Abonenci radiowi:								
w tysiącach	475	1464	4005	5268	5658	8666	10944	9319
w tym na wsi	.	431	1407	1924	1877	2742	3211	2771
na 1000 ludności	20	59	140	176	174	243	287	241
Abonenci telewizyjni:								
w tysiącach	—	—	22	426	4215	7954	9919	9069
w tym na wsi	—	—	1,3	58	1077	2517	2983	2693
na 1000 ludności	—	—	8	14	129	223	260	235

Na podstawie: *Polska 1918—1978*, Warszawa 1978, s. 75; *Polska 1918—1988*, Warszawa 1989, s. 84; *Rocznik Statystyczny 1959*, Warszawa 1959, s. 310; *Rocznik Statystyczny 1995*, Warszawa 1995, s. 281; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001, s. 291.

Spis tablic

	Tabl.	Str.
Okres do 1795 r.		
PAŃSTWO		
TERYTORIUM		
Terytorium Polski (X—XVIII w.)	1	21
Podział terytorialny Rzeczypospolitej po unii lubelskiej około 1580 r.	2	22
Terytorium Rzeczypospolitej zagarnięte przez państwa zaborcze (1772, 1793, 1795)	3	23
WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE		
Królowie i książęta polscy (X—XVIII w.)	4	23
Częstotliwość zwoływania sejmów przez królów polskich (1493—1795)	5	25
Schemat organizacji władz w Rzeczypospolitej w XVI—XVIII w.	rys.	26
Schemat ustroju Rzeczypospolitej w latach 1791—1792	rys.	27
Uczestnicy sejmu polskiego w XVI—XVIII w.	6	28
Czas trwania obrad sejmu polskiego w latach 1506—1572	7	28
Częstotliwość zwoływania rad senatorskich w Rzeczypospolitej w latach 1697—1733	8	30
Partykularne sejmiki koronne i litewskie w latach 1587—1696	9	31
Pochodzenie personelu kancelarii królewskiej w późnym średniowieczu (1386—1434 i 1447—1506)	10	33
Sekretarze królewscy w XVI w.	11	34
Kanclerze i podkanclerze koronni w XVI—XVIII w.	12	35
Kanclerze litewscy w XVI—XVIII w.	13	35
Pochodzenie społeczne posłów (dyplomatów) Korony w latach 1506—1572	14	36

	Tabl.	Str.
Grody kasztelańskie w XIII w.	15	36
Starostowie grodowi w Małopolsce w XVI—XVIII w.	16	38
Personel zamku starostwa Nowego Miasta Korczyna (XVI w.)	17	40

WOJSKO

Liczebność armii polskiej w wojnie z Krzyżakami w 1520 r.	18	40
Armia hetmana J. Tarnowskiego w kampanii obertyńskiej w 1531 r.	19	41
Siły główne Rzeczypospolitej uczestniczące w wyprawie połockiej w 1579 r.	20	41
Liczebność sił zbrojnych Rzeczypospolitej (1586—1648)	21	42
Liczebność armii polskiej idącej na odsiecz Wiednia w 1683 r.	22	45
Etaty stałej armii koronnej i armii litewskiej według uchwał Sejmu Niemego w 1717 r.	23	45
Liczebność wojska koronnego w powstaniu kościuszkowskim w 1794 r.	24	46

WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI

Sesje sądu radzieckiego miasta Poznania (XV—XVI w.)	25	46
Urzędowanie sądu wiejskiego we wsi Wara w latach 1449—1623	26	47
Wyroki wydane przez Sąd Asesorski Koronny w XVI—XVIII w.	27	48
Sprawy na wokandzie i rozpoczęte procesy w Sądzie Referendarskim Koronnym w latach 1768—1793	28	48
Osądzeni w Krakowie, Lublinie i Poznaniu w latach 1550—1650	29	49
Rodzaje przestępstw rozpatrywanych przez sądy grodzkie w województwie łęczyckim (1660—1790)	30	50

LUDNOŚĆ

ZALUDNIENIE

Ludność i powierzchnia Polski (X—XVIII w.)	31	51
Ludność Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1528 r.	32	52
Ludność Rzeczypospolitej w końcu XVIII w.	33	52

	Tabl.	Str.
Ludność w Dobrym Mieście i okolicznych wsiach według płci i wieku w 1695 r.	34	54
Rodzinne gospodarstwa domowe w Polsce (koniec XVI—XVIII w.)	35	55
Rozwój osadnictwa i proces kurczenia się obszarów leśnych i bagnistych w Wielkopolsce zachodniej (1370—1400, 1580—1600, 1780—1800)	36	57
Ludność wiejska i miejska Korony (ok. 1578 r. i ok. 1662 r.)	37	59
Dymy wiejskie i miejskie w Koronie w latach 1775—1776	38	60
Lokacje miast w Koronie według rodzaju własności w XIII—XV w.	39	61
Liczba miast w Koronie (XVI—XVIII w.)	40	61
Gęstość sieci miejskiej w Koronie (ok. 1500 r. i w latach 1789—1790)	41	62
Nowo zakładane miasta w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI—XVII w.	42	63
Gęstość sieci miejskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w połowie XVII w.	43	63
Zmiany w zakresie własności miast Korony na przestrzeni XVI—XVIII w.	44	64
Ruch naturalny ludności w Gdańsku (1601—1800)	45	64
Ruch naturalny ludności w parafii św. Krzyża w Warszawie (1700—1799)	46	65
Ruch naturalny ludności katolickiej w Poznaniu (1721—1800)	47	65
Zgony według płci i wieku w parafii św. Krzyża w Warszawie (1775—1801)	48	66
Imigracja ludności do Starej Warszawy (1506—1655)	49	67
Imigracja ludności do Gdańska (1600—1793)	50	67

Narodowości i wyznania

	Tabl.	Str.
Żydzi w Rzeczypospolitej w 1764 r.	51	69
Struktura ludności Gdańska według wyznania (1631—1800)	52	69
Diecezje Kościoła rzymskokatolickiego w Rzeczypospolitej, na Śląsku i w Mołdawii w 1772 r. według czasu ich powstania	53	70
Organizacja terytorialna Kościoła rzymskokatolickiego w Rzeczypospolitej, na Śląsku i w Mołdawii (ok. 1500 r. i w 1772 r.)	54	70
Organizacja terytorialna Kościoła unickiego obrządku greckiego w Rzeczypospolitej około 1772 r.	55	71
Rozmieszczenie terytorialne parafii Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej około 1772 r.	56	72
Klasztory męskie w Polsce według przynależności zakonnej (ok. 1520 r. i ok. 1780 r.)	57	73

	Tabl.	Str.
Liczba zakonników w największych zakonach męskich Rzeczypospolitej (XVII—XVIII w.)	58	74
Zakony żeńskie w Rzeczypospolitej (XVII—XVIII w.)	59	74
Seminaria duchowne w Rzeczypospolitej (XVII—XVIII w.)	60	75
Bractwa religijne w wybranych diecezjach w drugiej połowie XVIII w.	61	76
STRUKTURA STANOWA I ZAWODOWA LUDNOŚCI		
Ludność Korony u schyłku XVI w.	62	77
Ludność województwa krakowskiego i województwa płockiego według pochodzenia społecznego (druga połowa XVI w.)	63	78
Struktura rzemiosła w niektórych miastach polskich w XVI w.	64	79
Warsztaty rzemieślnicze w Gdańsku w I połowie XVII w.	65	79
Struktura rzemiosła w niektórych miastach polskich w XVIII w.	66	80
Ludność wiejska w dobrach biskupstwa chełmińskiego (XVII—XVIII w.)	67	80
Ludność Wielkopolski według źródeł utrzymania w 1793 r.	68	81
Rzemieślnicy wiejscy w Wielkopolsce w 1793 r.	69	82
Struktura zawodowa ludności żydowskiej w miastach Korony w 1764 r.	70	82
Struktura zawodowa ludności żydowskiej we wsiach Korony w 1764 r.	71	82
Struktura ludności miejskiej w Polsce według źródeł utrzymania w końcu XV w.	72	83
Ludność Kalisza według zawodów w 1798 r.	73	83
Ludność Olkusza według źródeł utrzymania w latach 1786—1788	74	83
Ludność Kazimierza według zawodów w 1791 r.	75	84
Kupiectwo warszawskie w 1792 r.	76	84
Ludność Warszawy trudniąca się handlem i szynkarstwem w 1792 r.	77	85
Ludność Warszawy zatrudniona w propinacji i zawodach pokrewnych (1792 i 1797—1798)	78	85
Kupiectwo wielkopolskie w 1793 r.	79	86
Transakcje kredytowe w starym mieście Toruniu w latach 1369—1410	80	87
Struktura stanowa uczestników transakcji kredytowych w wybranych miastach w latach 1430—1450	81	87
Uczestnicy transakcji kredytowych w ziemi przemyskiej w latach 1437—1468	82	88

	Tabl.	Str.
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI		
DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE		
Hierarchia dochodów według taryfy pogłównego w Polsce w 1520 r.	83	89
Przeciętna dzienna płaca robotnika niewykwalifikowanego w Krakowie, Gdańsku i Warszawie (1516—1795)	84	90
Przeciętna dzienna płaca robotnika niewykwalifikowanego we Lwowie i w Lublinie (1511—1790)	85	92
Dzienna płaca oraz dni pracy robotnika niewykwalifikowanego w Krakowie (1521—1795)	86	93
Dzienna płaca oraz dni pracy robotnika niewykwalifikowanego w Gdańsku (1536—1700)	87	95
Dzienna płaca oraz dni pracy robotnika niewykwalifikowanego w Warszawie (1556—1795)	88	96
Stawki akordowe górników dolnych (kopaczy) w Wieliczce i w Bochni (XVI — pierwsza połowa XVIII w.)	89	97
Stawki dzienne górników dolnych (kopaczy) w Olkuszu (druga połowa XVI — pierwsza połowa XVII w.)	90	98
Płace personelu folwarcznego w królewszczyznach województwa krakowskiego (XVI — pierwsza połowa XVII w.)	91	98
Płace personelu folwarcznego w królewszczyznach województwa sandomierskiego (XVI — pierwsza połowa XVII w.)	92	99
Przeciętne roczne koszty zatrudnienia czeladzi w królewszczyznach Małopolski (XVI — pierwsza połowa XVII w.)	93	99
Roczne koszty zatrudnienia personelu folwarcznego w starostwie Nowego Miasta Korczyna (1537—1660)	94	100
Przeciętne dzienne płace czeladników ciesielskich i murarskich w Elblągu (XVII w.)	95	100
Roczne płace robotników najmu wolnego i przymusowego w manufakturze szklanej Radziwiłłów w Urzeczu (XVIII w.)	96	101
Stawki tygodniowe w manufakturze sukiennej Radziwiłłów w Nieświeżu w 1755 r.	97	101
Stawki dniówkowe najemników rolnych w powiecie Wizna w 1790 r.	98	102
Szacunki przeciętnego dziennego wyżywienia ludności wiejskiej w Polsce w XVI w.	99	102
Szacunki przeciętnego rocznego spożycia artykułów żywnościowych na 1 mieszkańca w Poznaniu w latach 1750—1790	100	103
Szacunki przeciętnego dziennego spożycia niektórych artykułów roślinnych na 1 mieszkańca w Gdańsku w latach 1746—1755	101	104

	Tabl.	Str.
Spożycie mięsa i masła na 1 mieszkańca w Gdańsku w latach 1750—1769	102	104
Wielkość, koszt i wartość odżywcza przeciętnej dziennej konsumpcji dwunastu artykułów żywnościowych na 1 mieszkańca w Gdańsku około połowy XVIII w.	103	105
Przeciętne roczne spożycie piwa i gorzałki przez ludność chłopską w Wielkopolsce w końcu XVIII w.	104	106
BUDYNKI I WARUNKI MIESZKANIOWE		
Budynki w obrębie murów Poznania (1549—1787)	105	106
Stan zabudowy krakowskiego zespołu miejskiego około 1632 r.	106	107
Budynki mieszkalne w Warszawie lewobrzeżnej (1770 i 1797—1798)	107	107
Stan zabudowy i zasiedlenia Warszawy w 1792 r.	108	108
Budynki w wybranych miastach w departamencie warszawskim zaboru pruskiego w końcu XVIII w.	109	108
Gospodarstwa korzystające z rząpi lub studni oraz z wodociągów miejskich w Krakowie (1545 i 1625)	110	109
Ceny drzewa opałowego w Warszawie i w Krakowie (1561—1795)	111	110
OCHRONA ZDROWIA		
Parafie ze szpitalami w wybranych diecezjach metropolii gnieźnieńskiej w początkach XVI w.	112	112
Parafie miejskie i wiejskie ze szpitalami w diecezji poznańskiej (XVII—XVIII w.)	113	112
Parafie ze szpitalami w diecezji poznańskiej w latach 1777—1787	114	113
Parafie ze szpitalami w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego (XV — połowa XVIII w.)	115	114
Parafie ze szpitalami w diecezji wileńskiej w 1781 r.	116	115
Parafie ze szpitalami w diecezji krakowskiej według rodzaju patronatu w połowie XVIII w.	117	116
Niektóre szpitale parafialne w diecezji poznańskiej według liczby pokoi w latach 1724—1728	118	116
Pensjonariusze w szpitalach parafialnych w diecezji poznańskiej (XVII—XVIII w.)	119	117
Dzieci podrzutki przyjęte do szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie (1756—1799)	120	118
Chorzy w szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie w latach 1772—1786	121	119
Stan osobowy cechu chirurgów (cyrulików) w Gdańsku (1536—1800)	122	119
Personel służby zdrowia w Warszawie lewobrzeżnej (1792 i 1797—1798)	123	120
Śmiertelność ludności Gdańska w latach epidemii (XVII — pierwsza połowa XVIII w.)	124	120
Struktura społeczno-zawodowa ofiar epidemii w Warszawie w latach 1624—1710	125	121

EDUKACJA I KULTURA

	Tabl.	Str.
Umiejętność pisania ludności dorosłej w województwie krakowskim w latach 1563—1565	126	122
Umiejętność pisania ludności dorosłej w województwie krakowskim w XVII — początku XVIII w.	127	123
Parafie ze szkołami w archidiakonacie krakowskim (XVI — pierwsza połowa XVIII w.)	128	123
Parafie ze szkołami w archidiakonacie pszczewskim, śremskim i poznańskim (XVII—XVIII w.)	129	124
Parafie ze szkołami w diecezji przemyskiej (XVIII w.)	130	125
Nauczyciele szkół parafialnych w diecezji krakowskiej w połowie XVIII w.	131	125
Szkolnictwo jezuickie w Rzeczypospolitej (XVII—XVIII w.)	132	126
Szkoły średnie w Rzeczypospolitej w 1783 r.	133	126
Zapisy uczniów do Gimnazjum Gdańskiego (1580—1758)	134	127
Zapisy uczniów do Gimnazjum Toruńskiego w latach 1600—1800	135	128
Zapisy na Uniwersytet Krakowski (1433—1560)	136	129
Zapisy na Uniwersytet Krakowski według diecezji zamieszkania studentów w latach 1600—1642	137	130
Zapisy na Uniwersytet Krakowski w latach 1721—1776	138	130
Studenci immatrykulowani w Akademii Wileńskiej (1570—1618)	139	131
Stopnie naukowe nadane na Akademii Wileńskiej w latach 1583—1781	140	131
Studenci immatrykulowani w Akademii Zamojskiej (1595—1730)	141	132
Uczniowie Szkoły Rycerskiej w Warszawie (1765—1794)	142	133
Zapisy młodzieży z Prus Królewskich na uniwersytety środkowej i zachodniej Europy w XVI—XVIII w.	143	134
Zapisy młodzieży Rzeczypospolitej na piętnastu akademiach i uniwersytetach niemieckich w latach 1501—1650	144	135
Stopnie naukowe biskupów polskich w latach 1586—1795	145	135
Książki wydane w Polsce (1501—1795)	146	136
Książki wydane w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1553—1660	147	137
Tematyka księgozbioru biblioteki królewskiej Zygmunta Augusta w latach 1548—1572	148	138
Tematyka księgozbiorów bibliotek mieszczańskich w Poznaniu (druga połowa XVI w. i pierwsza połowa XVII w.)	149	138
Czasopisma nowe powstałe w Polsce (1661—1794)	150	139
Pisarze polscy (XV—XVI w.)	151	140
Kraje i regiony kształcenia pisarzy oświecenia	152	140

Okres 1795—1918

	Tabl.	Str.
PAŃSTWO		
TERYTORIUM		
Podział terytorialny ziem dawnej Rzeczypospolitej (1810 i 1816)	1 (153)	147
WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE		
Sejm Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1809—1831)	2 (154)	148
Sejm Krajowy w Galicji (1876—1913)	3 (155)	149
Wybory do Sejmu Krajowego Galicji (1895, 1901, 1908)	4 (156)	150
Wyniki wyborów do austriackiej izby deputowanych w Galicji (1897—1911)	5 (157)	151
Naczelne władze wykonawcze Księstwa Warszawskiego w latach 1807—1815	6 (158)	152
Naczelne władze wykonawcze Królestwa Polskiego (1815—1831)	7 (159)	153
Naczelne władze wykonawcze w czasie powstania listopadowego w Królestwie Polskim (1830 i 1831)	8 (160)	154
Naczelne władze podziemnego państwa polskiego (1862, 1863, 1864)	9 (161)	155
Najwyższe władze Galicji w dobie autonomicznej (1866—1918)	10 (162)	156
WOJSKO		
Legiony Polskie (1797—1803)	11 (163)	157
Wojska Księstwa Warszawskiego (1809—1813)	12 (164)	157
Wojsko polskie w Królestwie Polskim (1814—1831)	13 (165)	158
Bitwy i potyczki w powstaniu styczniowym w latach 1863 i 1864	14 (166)	159
Polskie oddziały wojskowe przy armii Austro-Węgier i Niemiec w czasie I wojny światowej (1914—1918)	15 (167)	159
Polskie oddziały wojskowe na terenie państwa rosyjskiego i we Francji w czasie I wojny światowej (1917 i 1918)	16 (168)	160
WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI		
Schemat organizacji sądownictwa w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Polskim w latach 1808—1841	rys.	161
Sprawy karne w sądach Królestwa Polskiego (1822—1862)	17 (169)	162
Skazani przez sądy cywilne w Królestwie Polskim według rodzaju kary (1877—1911)	18 (170)	163

	Tabl.	Str.
Sądownictwo powszechne w Galicji w latach 1868—1918	19 (171)	164
Obwinieni o zbrodnie i przestępstwa w Galicji (1895—1909)	20 (172)	164
Obwinieni o wykroczenia w Galicji (1895—1909)	21 (173)	166
Sądy i więzienia w Galicji (1900, 1910, 1912)	22 (174)	167

LUDNOŚĆ

ZALUDNIENIE

Ludność na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Górnego Śląska (1846—1911)	23 (175)	168
Powierzchnia i ludność Księstwa Warszawskiego według departamentów w 1810 r.	24 (176)	169
Powierzchnia i ludność Królestwa Polskiego według województw (1819 i 1844)	25 (177)	170
Powierzchnia i ludność cywilna Królestwa Polskiego według guberni (1868, 1897, 1910)	26 (178)	171
Powierzchnia i ludność Litwy, Białorusi oraz Rusi na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej według guberni (1846—1912)	27 (179)	171
Powierzchnia i ludność cywilna Galicji według obwodów sądowych (1819, 1847, 1910)	28 (180)	173
Ludność Galicji (1857—1910)	29 (181)	174
Powierzchnia i ludność zaboru pruskiego oraz Górnego Śląska według rejencji (1871, 1890, 1910)	30 (182)	174
Ludność Królestwa Polskiego według płci i wieku w 1897 r.	31 (183)	175
Ludność Galicji według płci i wieku (1869—1910)	32 (184)	176
Ludność zaboru pruskiego, Górnego Śląska oraz Mazur według wieku w 1910 r.	33 (185)	176
Ludność miast liczących powyżej 10 tys. mieszkańców Królestwa Polskiego, Galicji, zaboru pruskiego i Górnego Śląska (1861—1910)	34 (186)	177
Ludność guberni Królestwa Polskiego według miejsca zamieszkania w 1897 r.	35 (187)	178
Ludność rejencji zaboru pruskiego i Górnego Śląska według miejsca zamieszkania (1871, 1890, 1910)	36 (188)	180
Ruch naturalny ludności w Królestwie Polskim (1824—1910)	37 (189)	181
Ruch naturalny ludności w Galicji oraz w zaborze pruskim i na Górnym Śląsku (1816—1910)	38 (190)	181
Zgony niemowląt na 1 000 urodzeń żywych w Galicji oraz w zaborze pruskim i na Górnym Śląsku (1870—1913)	39 (191)	183
Przeciętne trwanie życia w Wielkim Księstwie Poznańskim (1850—1910)	40 (192)	184
Saldo migracji ludności w Galicji, w zaborze pruskim i na Górnym Śląsku w latach 1871—1910	41 (193)	184
Ludność oraz przyrost naturalny i rzeczywisty ludności Polski (1914—1919)	42 (194)	185

	Tabl.	Str.
NARODOWOŚCI I WYZNANIA		
Ludność departamentów Księstwa Warszawskiego według wyznania w 1810 r.	43 (195)	186
Ludność cywilna guberni Królestwa Polskiego według języka ojczystego i wyznania w 1913 r.	44 (196)	186
Ludność miejska guberni Królestwa Polskiego według wyznania w 1897 r.	45 (197)	188
Polacy i ludność wyznania rzymskokatolickiego w guberniach na Litwie i Białorusi oraz Rusi w granicach dawnej Rzeczypospolitej (1867, 1897, 1909)	46 (198)	189
Ludność Galicji według narodowości i wyznania (1857—1910)	47 (199)	190
Ludność obwodów sądowych Galicji według narodowości i wyznania w 1910 r.	48 (200)	191
Ludność rejencji zaboru pruskiego, Górnego Śląska oraz Mazur według języka ojczystego i wyznania w 1910 r.	49 (201)	192
Ludność powiatów Górnego Śląska mówiąca po polsku (1828—1910)	50 (202)	193
Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej (1830—1914)	51 (203)	194
Organizacja Kościoła greckokatolickiego i prawosławnego na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej (1807—1914)	52 (204)	195
STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA		
Struktura ludności obecnej Królestwa Polskiego według źródeł utrzymania w 1897 r.	53 (205)	196
Struktura ludności zaboru pruskiego według źródeł utrzymania (1882, 1895, 1907)	54 (206)	197
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI		
DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE		
Przeciętne dzienne płace rzemieślników i robotników niewykwalifikowanych w Warszawie (1832—1912)	55 (207)	198
Relacje płac robotników niewykwalifikowanych i rzemieślników do cen artykułów żywnościowych w Warszawie (1841—1912)	56 (208)	199
Przeciętne dzienne płace rzemieślników i czeladników we Lwowie oraz czeladników w Krakowie (1851—1912)	57 (209)	200
Relacje płac rzemieślników do cen artykułów żywnościowych we Lwowie (1856—1912)	58 (210)	200
Ludność w zaborze pruskim, na Górnym Śląsku i na Mazurach według grup dochodowych w 1913 r.	59 (211)	201

	Tabl.	Str.
Wydatki w gospodarstwie domowym w Brodach i Siemianowicach (1865 i 1908)	60 (212)	202
Przeciętne roczne spożycie zbóż, ziemniaków, cukru i wódki na 1 mieszkańca w Królestwie Polskim (1810—1913)	61 (213)	203
Przeciętne dzienne spożycie artykułów żywnościowych na 1 osobę dorosłą w gospodarstwach chłopskich w Grądach pod Błoniem w 1894 r.	62 (214)	205
MIESZKANIA. INFRASTRUKTURA KOMUNALNA		
Warunki mieszkaniowe w Galicji oraz w Księstwie Warszawskim (1808 i 1810)	63 (215)	206
Miasta i domy w miastach Królestwa Polskiego w 1827 r.	64 (216)	207
Miasta i domy w miastach Królestwa Polskiego w 1865 r.	65 (217)	208
Domy w miastach Królestwa Polskiego według budulca (1827, 1865, 1904)	66 (218)	209
Budynki w Królestwie Polskim w 1912 r.	67 (219)	210
Warunki mieszkaniowe w niektórych większych miastach (1882—1914)	68 (220)	211
Wodociągi i kanalizacja w niektórych większych miastach około 1913 r.	69 (221)	212
Zużycie gazu w niektórych większych miastach około 1913 r.	70 (222)	212
Zużycie energii elektrycznej w niektórych większych miastach około 1913 r.	71 (223)	213
OCHRONA ZDROWIA		
Personel służby zdrowia w Księstwie Warszawskim w 1810 r.	72 (224)	215
Personel służby zdrowia w zaborze rosyjskim (1904, 1910, 1913)	73 (225)	216
Personel służby zdrowia w Galicji (1873—1908)	74 (226)	217
Szpitale publiczne w Królestwie Polskim (1842—1902)	75 (227)	217
Szpitale w zaborze rosyjskim w 1910 r.	76 (228)	219
Szpitale w Galicji (1875—1911)	77 (229)	219
Lekarze i szpitale w zaborze pruskim, na Górnym Śląsku oraz Mazurach w 1911 r.	78 (230)	220
Apteki w Królestwie Polskim oraz w Galicji (1873—1913)	79 (231)	221
Zgony w Księstwie Warszawskim w 1810 r.	80 (232)	221
Zgony w Królestwie Polskim według niektórych przyczyn (1910—1913)	81 (233)	222
Zgony w Galicji według niektórych przyczyn (1878—1909)	82 (234)	223
Kasy chorych i ubezpieczeni od wypadków w Galicji (1901—1910)	83 (235)	224
Kasy chorych w zaborze pruskim w 1911 r.	84 (236)	225

EDUKACJA I KULTURA

	Tabl.	Str.
Umiejący czytać w zaborze rosyjskim według guberni w 1897 r.	85 (237)	226
Umiejący czytać w Galicji według obwodów sądowych w 1910 r.	86 (238)	227
Szkolnictwo powszechne w Królestwie Polskim (1817/18—1913/14)	87 (239)	228
Uczniowie szkół powszechnych w Królestwie Polskim w roku szkolnym 1910/11	88 (240)	229
Szkolnictwo powszechne w Królestwie Polskim w grudniu 1917 r.	89 (241)	230
Szkolnictwo powszechne na obszarze Ober-Ostu (bez Kurlandii; 1916, 1917, 1918)	90 (242)	231
Szkolnictwo ludowe w Galicji (1828/29—1911/12)	91 (243)	232
Publiczne szkolnictwo ludowe w zaborze pruskim (1816—1911)	92 (244)	233
Szkolnictwo średnie w Królestwie Polskim (1817/18—1912/13)	93 (245)	234
Szkolnictwo średnie w Królestwie Polskim w roku szkolnym 1910/11	94 (246)	235
Szkolnictwo średnie w Królestwie Polskim w roku szkolnym 1917/18	95 (247)	235
Szkolnictwo na Litwie i Białorusi oraz Rusi w granicach dawnej Rzeczypospolitej w 1911 r.	96 (248)	236
Szkolnictwo średnie ogólnokształcące w Galicji (1850/51—1912/13)	97 (249)	237
Szkolnictwo średnie w zaborze pruskim w 1911 r.	98 (250)	238
Nauczyciele w szkołach rządowych w Królestwie Polskim (1817/18—1910/11)	99 (251)	238
Nauczyciele w państwowych szkołach ludowych i średnich ogólnokształcących w Galicji (1850/51—1911/12)	100 (252)	239
Nauczyciele w publicznych szkołach ludowych w zaborze pruskim i na Górnym Śląsku (1882—1911)	101 (253)	240
Studenci Uniwersytetu Warszawskiego (1817/18—1829/30)	102 (254)	241
Zapisy do Szkoły Głównej w Warszawie w latach 1862—1868	103 (255)	241
Wykładowcy i studenci Uniwersytetu Warszawskiego (1869/70—1914/15)	104 (256)	242
Szkoły wyższe w Królestwie Polskim (1894/95—1912/13)	105 (257)	243
Studenci szkół wyższych w Warszawie (1915/16, 1916/17, 1917/18)	106 (258)	244
Studenci uniwersytetów i politechniki w Galicji (1848/49—1916/17)	107 (259)	244
Wykładowcy i studenci szkół wyższych w Galicji (1907/08 i 1911/12)	108 (260)	245
Polski ruch wydawniczy w latach 1794—1913	109 (261)	246
Książki w języku polskim według głównych ośrodków wydawania (1794—1913)	110 (262)	247
Czasopisma polskie (1796—1913)	111 (263)	248
Czasopisma w języku polskim według miejsca wydawania w Europie w 1913 r.	112 (264)	248
Towarzystwa oświatowe i uniwersytety ludowe (1904/05—1913/14)	113 (265)	249

Okres 1918—2000

	Tabl.	Str.
PAŃSTWO		
TERYTORIUM		
Lata 1918—1939		
Terytorium i granice Polski (1922 i 1939)	1 (266)	257
Powierzchnia i podział administracyjny według województw (1926 i 1939)	2 (267)	259
Lata 1939—1945		
Powierzchnia Polski według terenów okupowanych w 1941 r.	3 (268)	260
Powierzchnia ziem wcielonych do Rzeszy i Generalnej Guberni (1940 i 1942)	4 (269)	261
Lata 1945—2000		
Terytorium i granice Polski (1946 i 2000)	5 (270)	262
Powierzchnia i podział administracyjny w 1947 r.	6 (271)	263
Podział administracyjny (1948—2000)	7 (272)	264
Powierzchnia i podział administracyjny według województw (1948—2000)	8 (273)	265
WŁADZE CENTRALNE I TERENOWE		
Lata 1918—1939		
Posłowie Sejmu Ustawodawczego w latach 1919—1922	9 (274)	270
Kluby i koła poselskie Sejmu Ustawodawczego (1920 i 1922)	10 (275)	271
Kadencje Sejmu i Senatu (1922—1939)	11 (276)	272
Wybory do Sejmu i Senatu (1922—1938)	12 (277)	272
Kluby i koła poselskie Sejmu I kadencji (1922 i 1926)	13 (278)	273
Kluby i koła poselskie Sejmu II kadencji (1928 i 1930)	14 (279)	274
Kluby i koła poselskie Sejmu III kadencji (1930 i 1935)	15 (280)	276
Ugrupowania parlamentarne Sejmu i Senatu IV kadencji w latach 1935—1938	16 (281)	277

	Tabl.	Str.
Ugrupowania parlamentarne Sejmu i Senatu V kadencji w latach 1938 i 1939	17 (282)	278
Kadencje Sejmu Śląskiego (1922—1939)	18 (283)	278
Wybory prezydenta przez Zgromadzenie Narodowe w 1922 r.	19 (284)	279
Wybory prezydenta przez Zgromadzenie Narodowe w 1926 r.	20 (285)	280
Wybory prezydenta przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 8 V 1933 r.	21 (286)	280
Premierzy (1918—1939)	22 (287)	281
Lata 1939—1945		
Skład osobowy prezydium Rady Narodowej (1939—1945)	23 (288)	282
Skład osobowy Rady Jedności Narodowej w latach 1944 i 1945	24 (289)	283
Gabinety Władysława Sikorskiego, Stanisława Mikołajczyka i Tomasza Arciszewskiego (1939—1945)	25 (290)	284
Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego i Rząd Tymczasowy (1944 i 1945)	26 (291)	288
Lata 1945—2000		
Skład polityczny Krajowej Rady Narodowej według mandatów (1945 i 1946)	27 (292)	289
Posłowie Sejmu Ustawodawczego w 1947 r.	28 (293)	291
Kadencje Sejmu i Senatu (1952—2001)	29 (294)	291
Posłowie Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1952—1989)	30 (295)	292
Wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (1991, 1993, 1997)	31 (296)	293
Wyniki wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej I, II oraz III kadencji (1991, 1993, 1997)	32 (297)	294
Wyniki wyborów do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej II, III oraz IV kadencji (1991, 1993, 1997)	33 (298)	295
Rada Państwa (1947—1989)	34 (299)	296
Prezydenci (1947—2000)	35 (300)	296
Wybory powszechne prezydenta (1990, 1995, 2000)	36 (301)	297
Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w latach 1945—1947	37 (302)	298
Premierzy (1947—2001)	38 (303)	299
Wybory do rad narodowych (1954—1988)	39 (304)	300
Wybory do rad gmin (1990 i 1994)	40 (305)	301
Wybory do organów jednostek samorządu terytorialnego w dniu 11 X 1998 r.	41 (306)	301

	Tabl.	Str.
WOJSKO		
Lata 1918—1939		
Wojsko Polskie w końcu 1920 r.	42 (307)	302
Pochodzenie polskiego korpusu oficerskiego w 1921 r.	43 (308)	303
Wojsko Polskie (etat pokojowy) w połowie lat dwudziestych	44 (309)	304
Wojsko Polskie w II połowie lat trzydziestych (1936 i 1939)	45 (310)	306
Stan liczebny polskich sił zbrojnych (etat pokojowy; 1936, 1938, 1939)	46 (311)	308
Stan uzbrojenia Wojska Polskiego (1936 i 1939)	47 (312)	309
Polska i niemiecka dywizja piechoty w 1939 r.	48 (313)	310
Lata 1939—1945		
Udział regularnych polskich jednostek wojskowych w bitwach i operacjach w czasie II wojny światowej (1940—1945)	49 (314)	311
Armia Krajowa w 1944 r.	50 (315)	312
Ważniejsze operacje wojenne jednostek Armii Krajowej w ramach planu „Burza" w 1944 r.	51 (316)	313
Polskie siły zbrojne w powstaniu warszawskim w 1944 r.	52 (317)	313
Wojska lądowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w 1945 r.	53 (318)	315
Wojska lądowe Wojska Polskiego na froncie wschodnim w 1945 r.	54 (319)	316
Lata 1945—2000		
Korpus oficerski Wojska Polskiego w 1945 r.	55 (320)	317
Stan osobowy Wojska Polskiego w 1945 r.	56 (321)	319
Wojsko Polskie (etat pokojowy) na przełomie lat 1945 i 1946	57 (322)	319
Marynarka Wojenna (1945—1975)	58 (323)	321
Stan osobowy Wojska Polskiego (1950—2000)	59 (324)	322
Siły zbrojne (podział funkcjonalny) w 1990 r.	60 (325)	322
Siły zbrojne w 2000 r.	61 (326)	323

	Tabl.	Str.
WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI		
Lata 1918—1939		
Sądownictwo (1922—1937)	62 (327)	326
Powierzchnia oraz sądy okręgowe i grodzkie według okręgów sądów apelacyjnych w 1930 r.	63 (328)	327
Adwokaci, aplikanci adwokaccy i notariusze (1922, 1928, 1939)	64 (329)	328
Policja państwowa według województw (1926—1938)	65 (330)	329
Przestępstwa zameldowane policji (1923—1938)	66 (331)	330
Skazani prawomocnie przez sądy powszechne (1924—1937)	67 (332)	334
Skazani prawomocnie przez sądy powszechne według wymiaru kary zasadniczej (1928 i 1937)	68 (333)	337
Osądzeni przez sądy doraźne (1919—1934)	69 (334)	339
Więzienia i więźniowie (1922—1939)	70 (335)	340
Lata 1945—2000		
Sądownictwo (1946—2000)	71 (336)	341
Prokuratura (1957—2000)	72 (337)	343
Adwokatura (1946—2000)	73 (338)	344
Notariat (1956—1990)	74 (339)	344
Zatrudnieni w Służbie Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej (1945—1969)	75 (340)	345
Pełnozatrudnieni w bezpieczeństwie publicznym (1990, 1995, 2000)	76 (341)	346
Przestępstwa zameldowane milicji i prokuraturze (1955—1968)	77 (342)	347
Przestępstwa stwierdzone w zakończonych postępowaniach przygotowawczych (1970—2000)	78 (343)	348
Prawomocne orzeczenia sądów powszechnych wobec nieletnich (1955—2000)	79 (344)	349
Dorośli skazani prawomocnie przez sądy powszechne za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego i prywatnego (1965—2000)	80 (345)	351
Dorośli skazani prawomocnie przez sądy powszechne za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego (1955—2000)	81 (346)	351
Dorośli skazani prawomocnie przez sądy powszechne za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego według wymiaru kary (1961—2000)	82 (347)	354
Tymczasowo aresztowani i odbywający kary (1955—2000)	83 (348)	355

	Tabl.	Str.

LUDNOŚĆ

ZALUDNIENIE

Lata 1918—1939

Ludność na podstawie spisów i szacunków (1921, 1931, 1938)	84 (349)	357
Ludność według województw (1921 i 1931)	85 (350)	358
Ludność według wieku i płci (1921 i 1931)	86 (351)	358
Liczba kobiet na 100 mężczyzn według wieku (1921 i 1931)	87 (352)	360
Miasta i ludność w miastach (1921 i 1931)	88 (353)	360
Ludność dużych miast (1921, 1931, 1939)	89 (354)	361
Ruch naturalny ludności (1919—1938)	90 (355)	361
Ruch naturalny ludności według grup województw (1921—1938)	91 (356)	362
Zewnętrzny ruch wędrówkowy ludności (1919—1938)	92 (357)	363

Lata 1939—1945

Ludność na terenach okupowanych (1939 i 1943)	93 (358)	364
Główne obozy zagłady Żydów w czasie II wojny światowej na ziemiach polskich i szacunki liczby ofiar	94 (359)	365
Szacunek strat wojennych Żydów polskich	95 (360)	365
Obywatele polscy deportowani na roboty przez władze niemieckie oraz zatrudnieni w Rzeszy polscy jeńcy wojenni w czasie II wojny światowej	96 (361)	366
Robotnicy przymusowi z Polski zatrudnieni w Rzeszy w czasie II wojny światowej (1941—1944)	97 (362)	367
Obywatele polscy represjonowani przez władze ZSRR w czasie II wojny światowej (1939—1945)	98 (363)	368

Lata 1945—2000

Ludność na podstawie spisów (1946—1995)	99 (364)	369
Ludność według województw (1950—2000)	100 (365)	370
Ludność według wieku i płci (1950—2000)	101 (366)	374
Liczba kobiet na 100 mężczyzn według grup wieku (1950—2000)	102 (367)	378
Miasta i ludność w miastach (1946—2000)	103 (368)	378
Ludność dużych miast (1946—2000)	104 (369)	379
Ruch naturalny ludności (1946—2000)	105 (370)	380
Migracje wewnętrzne ludności na pobyt stały (1951—2000)	106 (371)	381
Migracje zagraniczne ludności na pobyt stały (1946—2000)	107 (372)	381

	Tabl.	Str.
NARODOWOŚCI I WYZNANIA		
Lata 1918—1939		
Ludność według narodowości na podstawie spisu 1921 r.	108 (373)	382
Ludność według języka ojczystego na podstawie spisu 1931 r.	109 (374)	383
Ludność według wyznania na podstawie spisu 1921 r.	110 (375)	385
Ludność według wyznania na podstawie spisu 1931 r.	111 (376)	386
Ludność większych miast według wyznania (1921, 1931, 1936)	112 (377)	387
Ludność według źródeł utrzymania i ważniejszych wyznań na podstawie spisu 1931 r.	113 (378)	388
Kościół rzymskokatolicki w II Rzeczypospolitej (1925 i 1937)	114 (379)	389
Kościół greckokatolicki w II Rzeczypospolitej (1918—1939)	115 (380)	391
Kościół prawosławny w II Rzeczypospolitej (1924, 1931, 1934)	116 (381)	392
Lata 1945—2000		
Ludność według narodowości na podstawie spisu 1946 r.	117 (382)	393
Ludność na ziemiach odzyskanych i w byłym Wolnym Mieście Gdańsku według narodowości w 1947 r.	118 (383)	394
Niektóre wyznania religijne w Polsce (1950—2000)	119 (384)	394
Kościół rzymskokatolicki w Polsce (1946—1986)	120 (385)	397
Kościół rzymskokatolicki w Polsce w 1971 r.	121 (386)	399
Kościół rzymskokatolicki w Polsce w 1985 r.	122 (387)	400
Kościół rzymskokatolicki w Polsce w 2000 r.	123 (388)	401
AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI		
Lata 1918—1939		
Ludność według stanowisk społecznych i źródeł utrzymania na podstawie spisów (1921 i 1931)	124 (389)	403
Struktura ludności według źródeł utrzymania na podstawie spisów (1921 i 1931)	125 (390)	405
Ludność według źródeł utrzymania i stanowisk społecznych (1921, 1931, 1938)	126 (391)	407
Struktura robotników w wielkim i średnim przemyśle przetwórczym według dni pracy w tygodniu (1928—1938)	127 (392)	408
Przepracowane robotnikogodziny w wielkim i średnim przemyśle (1928—1938)	128 (393)	408
Bezrobocie (poza rolnictwem; 1919—1938)	129 (394)	409

	Tabl.	Str.
Lata 1945—2000		
Ludność według głównego źródła utrzymania (1950—1995)	130 (395)	410
Ludność według źródeł utrzymania (1950—1984)	131 (396)	411
Ludność czynna zawodowo (1950—1988)	132 (397)	412
Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej (1990—2000)	133 (398)	413
Bezrobotni i stopa bezrobocia (1990—2000)	134 (399)	414
MATERIALNE WARUNKI ŻYCIA LUDNOŚCI		
DOCHODY, PŁACE, SPOŻYCIE		
Lata 1918—1939		
Dochody mniejszych gospodarstw rolnych (1926/27—1937/38)	135 (400)	415
Roczne wynagrodzenia umowne stałych robotników rolnych (ordynariuszy; 1927/28—1937/38)	136 (401)	416
Składniki rocznego wynagrodzenia stałych robotników rolnych (1929/30 i 1932/33)	137 (402)	417
Przeciętne dzienne płace dniówkowych robotników rolnych (1928 i 1933)	138 (403)	417
Przeciętne godzinne wynagrodzenia robotników w wielkim i średnim przemyśle (1928—1938)	139 (404)	418
Struktura robotników w wielkim i średnim przemyśle przetwórczym według wysokości tygodniowego wynagrodzenia (1929—1938)	140 (405)	420
Wynagrodzenia tygodniowe robotników oraz struktura robotników według wysokości tygodniowego wynagrodzenia (1933 i 1936)	141 (406)	421
Dynamika przeciętnych godzinnych płac robotników w przemyśle (1921—1938)	142 (407)	422
Dynamika przeciętnych płac realnych robotników w przemyśle według gałęzi i regionów (1924—1929)	143 (408)	423
Pracownicy umysłowi objęci ubezpieczeniem emerytalnym w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) według wysokości miesięcznego zarobku (1928—1935)	144 (409)	424
Miesięczne płace pracowników administracji państwowej, nauczycieli, pracowników przedsiębiorstw państwowych, sędziów i prokuratorów oraz zawodowych wojskowych i policji w 1939 r.	145 (410)	425
Struktura przeciętnych rozchodów w rodzinach robotniczych według kierunków konsumpcji (1928 i 1938)	146 (411)	427
Budżety rodzin robotniczych i pracowników umysłowych w Warszawie (1927 i 1932)	147 (412)	428
Spożycie niektórych artykułów na 1 mieszkańca (1929—1938)	148 (413)	431
Wydatki na opiekę społeczną (1927/28—1939/40)	149 (414)	432

	Tabl.	Str.
Ubezpieczenia społeczne (1925—1938)	150 (415)	433
Świadczenia zakładów ubezpieczeń społecznych (1925—1937)	151 (416)	434
Dochody i wydatki Funduszu Pracy (1933—1939)	152 (417)	435
Lata 1939—1945		
Tygodniowe normy przydziału żywności dla ludności Generalnej Guberni (1941, 1942, 1943)	153 (418)	436
Dzienna wartość odżywcza przydziałów żywności dla ludności Warszawy w latach 1940—1944	154 (419)	437
Tygodniowe normy przydziału żywności dla ludności polskiej i niemieckiej w Kraju Warty (1941—1944)	155 (420)	437
Lata 1945—2000		
Struktura nominalnych dochodów osobistych ludności (1970, 1980, 1990)	156 (421)	438
Nominalne dochody w sektorze gospodarstw domowych (1991, 1995, 2000)	157 (422)	439
Dynamika realnych dochodów ludności (1955—2000)	158 (423)	441
Wskaźniki wynagrodzeń nominalnych cen towarów i usług konsumpcyjnych oraz wynagrodzeń realnych (1955—2000)	159 (424)	444
Relacje przeciętnych miesięcznych wynagrodzeń w gospodarce narodowej (1956—2000)	160 (425)	447
Relacje przeciętnych miesięcznych emerytur i rent z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych do przeciętnych miesięcznych wynagrodzeń (1950—2000)	161 (426)	449
Wydatki w gospodarstwach domowych według grup wydatków (1970—2000)	162 (427)	450
Struktura wydatków na 1 osobę w gospodarstwach domowych pracowników na stanowiskach robotniczych według liczby osób i grup wydatków (1960—2000)	163 (428)	454
Przeciętne miesięczne spożycie niektórych artykułów żywnościowych na 1 osobę w gospodarstwach domowych (1970—2000)	164 (429)	456
Spożycie niektórych artykułów konsumpcyjnych na 1 mieszkańca (1950—2000)	165 (430)	458
Świadczenia społeczne (1950—2000)	166 (431)	459
WARUNKI MIESZKANIOWE		
Lata 1918—1939		
Mieszkania zamieszkane i zaludnienie mieszkań (1921 i 1931)	167 (432)	460
Wyposażenie w instalacje miast i budynków mieszkalnych w miastach (1928, 1931, 1938)	168 (433)	461
Budynki zamieszkałe według materiału ścian i pokrycia dachu w 1921 r.	169 (434)	462
Budynki mieszkalne w miastach według materiału ścian i pokrycia dachu w 1931 r.	170 (435)	463

	Tabl.	Str.
Mieszkaniowy ruch budowlany w miastach (1929—1937)	171 (436)	465
Budynki mieszkalne rozpoczęte w miastach (budowy nowe; 1932 i 1937)	172 (437)	468
Lata 1945—2000		
Zasoby mieszkaniowe zamieszkane (1950—1995)	173 (438)	469
Mieszkania zamieszkane i ludność w mieszkaniach według liczby izb (1950, 1988, 1995)	174 (439)	470
Struktura mieszkań zamieszkanych w 1988 r. według okresu budowy	175 (440)	471
Mieszkania zamieszkane ogółem oraz wyposażone w instalacje (1950—2000)	176 (441)	472
Mieszkania oddane do użytku (1950—2000)	177 (442)	473
OCHRONA ZDROWIA		
Lata 1918—1939		
Personel służby zdrowia (1923—1938)	178 (443)	474
Lekarze według województw w 1938 r.	179 (444)	475
Szpitale (1923—1938)	180 (445)	476
Ośrodki zdrowia i przychodnie do walki z chorobami społecznymi (1925—1937)	181 (446)	477
Apteki i personel apteczny (1923, 1930, 1938)	182 (447)	478
Ważniejsze choroby zakaźne zarejestrowane (1921—1938)	183 (448)	478
Szczepienia ochronne (1925—1938)	184 (449)	479
Zgony w miastach liczących 100 tys. i więcej ludności według przyczyn (1925, 1930, 1938)	185 (450)	479
Lata 1945—2000		
Pracownicy medyczni (1946—2000)	186 (451)	480
Lekarze, pielęgniarki i łóżka w szpitalach na 10 tys. ludności według województw w 1946 r.	187 (452)	481
Lekarze, pielęgniarki i łóżka w szpitalach na 10 tys. ludności według województw w 2000 r.	188 (453)	481
Szpitale i ambulatoria (1946—2000)	189 (454)	482
Apteki i punkty apteczne (1946—2000)	190 (455)	483
Zachorowania na niektóre choroby zakaźne i zatrucia na 100 tys. ludności (1950—2000)	191 (456)	484
Zgony na 10 tys. ludności według przyczyn (1960—2000)	192 (457)	485

EDUKACJA I KULTURA

Lata 1918—1939

	Tabl.	Str.
Analfabetyzm (1921 i 1931)	193 (458)	487
Analfabetyzm w miastach i na wsi według wieku (1921 i 1931)	194 (459)	489
Etaty nauczycielskie w szkolnictwie (1924/25, 1928/29, 1939/40)	195 (460)	490
Przedszkola oraz szkolnictwo początkowe, średnie i wyższe (1922/23—1938/39)	196 (461)	491
Języki nauczania w przedszkolach i szkołach w roku szkolnym 1937/38	197 (462)	492
Szkoły początkowe (1922/23—1938/39)	198 (463)	494
Realizacja obowiązku szkolnego (1932/33—1938/39)	199 (464)	495
Publiczne szkoły powszechne według województw w roku szkolnym 1937/38	200 (465)	497
Struktura publicznych szkół powszechnych według liczby nauczycieli (1922/23, 1930/31, 1937/38)	201 (466)	499
Absolwenci szkół powszechnych (1922/23—1936/37)	202 (467)	499
Szkoły powszechne z polskim językiem nauczania i innym językiem jako przedmiotem w roku szkolnym 1937/38	203 (468)	500
Szkolnictwo średnie ogólnokształcące (1935/36 i 1938/39)	204 (469)	501
Szkoły i kursy zawodowe, ludowe szkoły rolnicze, szkoły zawodowe dokształcające oraz szkoły artystyczne (1928/29, 1936/37, 1937/38)	205 (470)	502
Szkoły kształcenia nauczycieli (1922/23, 1928/29, 1937/38)	206 (471)	503
Szkolnictwo wyższe (1928/29, 1936/37, 1937/38)	207 (472)	503
Studenci i wolni słuchacze szkół wyższych według wyznania (1928/29, 1932/33, 1937/38)	208 (473)	506
Członkowie Polskiej Akademii Umiejętności (1919—1939)	209 (474)	507
Druki nieperiodyczne (1928—1930 i 1937)	210 (475)	507
Prasa (1932—1937)	211 (476)	508
Biblioteki oświatowe (1935/36 i 1937/38)	212 (477)	509
Teatry i instytucje muzyczne (1931 i 1936)	213 (478)	509
Kina i produkcja filmów (1923, 1930, 1938)	214 (479)	510
Abonenci radiowi (1925—1939)	215 (480)	510

	Tabl.	Str.
Lata 1939—1945		
Szkolnictwo jawne w Generalnej Guberni w czasie II wojny światowej (1939/40, 1942/43, 1943/44)	216 (481)	511
Szkolnictwo tajne w Generalnej Guberni w czasie II wojny światowej (1940/41 i 1943/44)	217 (482)	512
Szkolnictwo jawne dla dzieci polskich na ziemiach wcielonych do Rzeszy w czasie II wojny światowej (1940 i 1944)	218 (483)	512
Szkolnictwo tajne na ziemiach wcielonych do Rzeszy w czasie II wojny światowej (1940/41 i 1943/44)	219 (484)	513
Szkolnictwo jawne na Białostocczyźnie w latach II wojny światowej	220 (485)	513
Szkolnictwo tajne na ziemiach wschodnich w latach II wojny światowej (1941/42 i 1943/44)	221 (486)	514
Lata 1945—2000		
Struktura ludności w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia (1960—1995)	222 (487)	514
Edukacja według szczebli kształcenia (1946/47—2000/01)	223 (488)	515
Szkoły powszechne według województw w roku szkolnym 1945/46	224 (489)	520
Szkolnictwo podstawowe dla dzieci i młodzieży (1946/47—2000/01)	225 (490)	521
Szkoły średnie ogólnokształcące według województw w roku szkolnym 1945/46	226 (491)	522
Szkolnictwo gimnazjalne i ogólnokształcące dla dzieci i młodzieży (bez szkół specjalnych) według województw w roku szkolnym 2000/01	227 (492)	523
Uczniowie w szkołach z niepolskim językiem nauczania (1954/55—2000/01)	228 (493)	523
Uczniowie i absolwenci w szkolnictwie zawodowym i policealnym według grup kierunków szkolenia (1950/51—2000/01)	229 (494)	525
Szkoły wyższe i nauczyciele akademiccy (1946/47—2000/01)	230 (495)	527
Studenci i absolwenci szkół wyższych (1946/47—2000/01)	231 (496)	529
Członkowie Polskiej Akademii Nauk (1952—2000)	232 (497)	532
Książki i broszury wydane (1946—2000)	233 (498)	532
Gazety i czasopisma wydane (1946—2000)	234 (499)	533
Biblioteki publiczne (z filiami; 1950—2000)	235 (500)	533
Teatry i instytucje muzyczne (1950—2000)	236 (501)	534
Kina i produkcja filmów (1946—2000)	237 (502)	535
Abonenci radiowi i telewizyjni (1946—2000)	238 (503)	535

Spis map i wykresów

	Mapa/wykres	Str.
Okres do 1795 r.		
Polska za Bolesława Chrobrego około 1000 r.	mapa	20
Polska za Kazimierza Wielkiego około 1370 r.	mapa	20
Zmiany terytorium Polski i Litwy w XV—XVIII w.	mapa	21
Polska w czasie rozbiorów w latach 1772—1795	mapa	21
Ludność w Dobrym Mieście i okolicznych wsiach według płci i wieku w 1695 r.	wykres	54
Ludność parafii Najświętszej Marii Panny w Krakowie według płci i wieku w 1791 r.	wykres	55
Biskupstwa rzymskokatolickie w Rzeczypospolitej w 1772 r.	mapa	72
Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej w 1770 r.	mapa	73
Sezonowość zgonów w latach epidemii dżumy w parafii Świętego Krzyża w Warszawie w początkach XVIII w.	wykres	120
Sezonowość zgonów w parafii Świętego Krzyża w Warszawie według wieku w latach 1760—1799	wykres	121
Okres 1795—1918		
Księstwo Warszawskie w 1810 r.	mapa	146
Królestwo Polskie po Kongresie Wiedeńskim	mapa	146
Ziemie dawnej Rzeczypospolitej około 1910 r.	mapa	147
Królestwo Polskie w czasie I wojny światowej	mapa	147
Ludność Królestwa Polskiego według płci i wieku w 1897 r.	wykres	172

	Mapa/wykres	Str.
Ludność Galicji według płci i wieku w 1869 r.	wykres	172
Ludność Galicji według płci i wieku w 1900 r.	wykres	173
Ludność Wielkiego Księstwa Poznańskiego według płci i wieku w 1910 r.	wykres	173
Ruch naturalny ludności w Galicji w latach 1817—1913	wykres	180
Ruch naturalny ludności w Wielkim Księstwie Poznańskim w latach 1816—1914	wykres	181

Okres 1918—2000

Podział administracyjny Polski w 1927 r.	mapa	256
Podział administracyjny Polski w 1939 r.	mapa	257
Podział okupowanych terenów Polski w 1941 r.	mapa	260
Ziemie Polski pod okupacją niemiecką w 1943 r.	mapa	261
Podział administracyjny Polski w 1946 r.	mapa	268
Podział administracyjny Polski w 2000 r.	mapa	269
Ludność według płci i wieku na podstawie spisu w 1921 r.	wykres	360
Ludność według płci i wieku na podstawie spisu w 1931 r.	wykres	360
Ruch naturalny ludności w latach 1919—1938	wykres	361
Ludność według płci i wieku w 1950 r.	wykres	380
Ludność według płci i wieku w 2000 r.	wykres	380
Ruch naturalny ludności w latach 1946—2000	wykres	381

Wykaz wykorzystanej literatury

Okres do 1795 r.

Abt S., *Ludność*, w: *Dzieje Poznania do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Warszawa-Poznań 1988, s. 660—671

Adamczyk W., *Ceny w Lublinie od XVI do końca XVIII wieku*, Lwów 1935

Adamczyk W., *Ceny w Warszawie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1938

Aleksandrowska E., *Geografia środowiska pisarskiego*, w: *Problemy literatury polskiej okresu Oświecenia*, seria druga, pod red. Z. Golińskiego, Wrocław 1977, s. 217—337

Alexandrowicz S., *Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica", tom VII, 1970, s. 65—105

Alexandrowicz S., *Powstanie sieci miejskiej Podlasia na tle wczesnych procesów urbanizacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", R. XXVIII, 1980, nr 3, s. 413—428

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, tom IV, wyd. J. Zathey, Kraków 1950

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, tom V, wyd. K. Lewicki, Kraków-Wrocław 1946

Assorodobraj N., *Początki klasy robotniczej. Problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki stanisławowskiej*, Warszawa 1946

Atlas historyczny Polski: Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku, oprac. M. Biskup przy współudziale L. Koca, Warszawa 1961

Atlas historyczny Polski: Województwo płockie ok. 1578, pod kier. S. Herbsta, oprac. I. Gieysztorowa, J. Humnicki, J. Lemené, A. Żaboklicka, Warszawa 1958

Atlas historyczny Polski — mapy szczegółowe XVI wieku,
tom II: *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, W. Lewandowska, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski, Warszawa 1993
tom III: *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. S. Wojciechowski, Warszawa 1966
tom VII: *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, oprac. A. Dunin-Wąsowiczowa, I. Gieysztorowa, J. Humnicki, W. Kalinowski, W. Lewandowska, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski, W. Szaniawska, Warszawa 1973

Balcerzak E., *Zaopatrzenie w wodę miast mazowieckich w drugiej połowie XVIII wieku*, w: „Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu", tom VII, 1968, s. 29—152

Bartoszewicz J., *Opis Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie*, w: *Rys historyczno-statystyczny szpitali i innych zakładów dobroczynnych w Królestwie Polskim*, tom I, Warszawa 1872, s. 24—494

Baszanowski J., *Konsumpcja zbóż, mięsa i masła w Gdańsku w połowie XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", tom XXXII, 1984, nr 4, s. 491—523

Baszanowski J., *Przemiany demograficzne w Gdańsku w latach 1601—1846 w świetle tabel ruchu naturalnego*, do druku przygotowali A. Baszanowska i S. Mielczarski, Gdańsk 1995

Baszanowski J., *Statistics of Religious Denominations and Ethnic Problems in Gdańsk in XVII—XVIII Centuries*, „Studia Maritima", tom VII, 1988, s. 49—72

Bauer K., *Wojsko koronne powstania kościuszkowskiego*, Warszawa 1981

Bednarski S., *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*, Kraków 1933

Bieniarzówna J., *Schyłek świetności*, w: *Dzieje Krakowa*, tom II: J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *Kraków w wiekach XVI—XVIII*, Kraków 1984, s. 157—356

Biskup M., *„Wojna pruska" czyli walka Polaków z zakonem krzyżackim z lat 1519—1521*, Olsztyn 1991

Błażkiewicz H., *Szkolnictwo parafialne w diecezji przemyskiej w latach 1636—1757*, „Nasza Przeszłość", tom XLVI, 1976, s. 153—206

Bogucka M., *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV—XVII wieku*, Warszawa 1962

Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986

Borkowska M., *Zakony żeńskie w Polsce w okresie potrydenckim*, w: *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X—XX wiek*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 197—243

Borowski S., *Próba odtworzenia struktur społecznych i procesów demograficznych na Warmii u schyłku XVII w. na przykładzie Dobrego Miasta i okolicy*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom VIII, 1975, s. 125—198

Cackowski S., *Gospodarstwo wiejskie w dobrach biskupstwa i kapituły chełmińskiej w XVII i XVIII wieku*, część 1, Toruń 1961

Czaja R., *Kredyt pieniężny w Starym Mieście Toruniu do roku 1410*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XLIX, 1988 (1991), s. 5—20

Czajka M., Kamler M., Sienkiewicz W., *Leksykon historii Polski*, Warszawa 1995

Czapliński W., *Sejm w latach 1587—1696*, w: *Historia sejmu polskiego*, tom I: *Do schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, pod red. J. Michalskiego, Warszawa 1984, s. 217—299

Czarnowska M., *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501—1965*, Warszawa 1967

Ćwik W., *Miasta królewskie Lubelszczyzny w drugiej połowie XVIII w.*, Lublin 1968

Eisenbach A., *Z dziejów ludności żydowskiej w Polsce w XVIII i XIX w.*, Warszawa 1983

Falniowska-Gradowska A., *Ostatnie lata działalności sądu referendarskiego koronnego (1768—1793)*, Warszawa 1971

Flaga J., *Bractwa i przejawy ich życia religijnego w 2 połowie XVIII w. na przykładzie diecezji płockiej*, „Roczniki Historyczne", tom XXIV, 1976, zeszyt 2, s. 35—67

Flaga J., *Bractwa religijne w archidiakonacie lubelskim do końca XVIII wieku. Chronologia i terytorialne rozmieszczenie*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, tom XLII, 1981, s. 293—344

Franćić M., *Kraków produkujący i konsumujący*, w: M. Kulczykowski, M. Franćić, *Kraków jako ośrodek towarowy Małopolski Zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku*, Warszawa 1963, s. 157—176

Furtak T., *Ceny w Gdańsku w latach 1701—1815*, Lwów 1935

Gapski H., *Zakony i klasztory w Czechach, w Polsce i na Węgrzech w czasach nowożytnych (XVI—XVIII wiek)*, w: *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X—XX wiek*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 17—26

Gieysztorowa I., *Ludność*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, tom I, Warszawa 1981, s. 429—441

Historia dyplomacji polskiej, tom I: *Połowa X w.—1572*, pod red. M. Biskupa, Warszawa 1980

Historia sejmu polskiego, tom I: *Do schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, pod red. J. Michalskiego, Warszawa 1984

Hładyłowicz K. J., *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX wieku*, Lwów 1932

Hoszowski S., *Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1928

Hoszowski S., *Ceny we Lwowie w latach 1701—1914*, Lwów 1934

Izydorczyk-Kamler A., *Wynagrodzenie pracowników najemnych w folwarkach małopolskich w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, „Przegląd Historyczny", tom LXXXI, 1990, zeszyt 3—4, s. 655—667

Janczak J. K., rec. z *Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium*, red. A. Jezierski, Warszawa 1994, w: „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XX, 1997, s. 254—257

Kamińska Z., *Manufaktura szklana w Urzeczu 1737—1846*, Warszawa 1964

Kamler M., *Świat przestępczy w Polsce XVI i XVII stulecia*, Warszawa 1991

Kawecka-Gryczowa A., *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988

Kaniewska I., *Młodzież Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1510—1560*, w: *Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Krakowskiego w dobie Renesansu*, pod red. K. Lepszego, Kraków 1964, s. 1—90

Karbowiak A., *Studia statystyczne z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1433/4—1509/10*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce", tom XII, Kraków 1910

Karpiński A., *W walce z niewidzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI—XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne*, Warszawa 2000

Keckowa A., *Żupy krakowskie w XV—XVIII wieku (Do 1772 roku)*, Wrocław 1969

Kędelski M., *Rozwój demograficzny Poznania w XVIII i na początku XIX wieku*, Poznań 1992

Kieniewicz L., *Sekretariat Stefana Batorego. Zbiorowość i kariery sekretarzy królewskich*, w: „Społeczeństwo staropolskie", tom IV, Warszawa 1986, s. 33—69

Klonder A., *Browarnictwo w Prusach Królewskich (druga połowa XVI—XVII w.)*, Wrocław 1983

Kłoczowski J., Müllerowa L., Skarbek J., *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986

Kochanowski J. K., *Dzieje Akademii Zamojskiej (1594—1784)*, Kraków 1899—1900

Kołbuk W., *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998

Konarski K., *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, Warszawa 1970

Konopczyński W., *Chronologia sejmów polskich 1493—1793*, Warszawa 1948

Kopczyński M., *Studia nad rodziną chłopską w Koronie w XVI—XVIII wieku*, Warszawa 1998

Kotarski H., *Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576—1582*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości", tom XVII, część 1, Warszawa 1971, s. 51—124; część 2, Warszawa 1971, s. 81—151; tom XVIII, część 1, Warszawa 1972, s. 3—92; część 2, Warszawa 1972, s. 43—104

Krętosz J. *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w okresie józefinizmu (1777—1815)*, Kraków 1986

Krętosz J., *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1792 roku*, Lublin 1986

Krzyżaniakowa J., *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów Kultury politycznej Polski w XV wieku*, część 1, Poznań 1972

Księga sądowa wsi Wary 1449—1623, oprac. i wyd. W. Łysiak, Wrocław 1971

Księga wpisów uczniów Gimnazjum Gdańskiego 1580—1814, oprac. Z. Nowak i P. Szafran, Warszawa-Poznań 1974

Kuklo C., *Kobieta samotna w społeczeństwie miejskim u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok 1998

Kuklo C., *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*, Białystok 1991

Kula W., *Stan i potrzeby badań nad demografią historyczną dawnej Polski (do początku XIX w.)*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XIII, 1951, s. 23—110

Kula W., *Szkice o manufakturach w Polsce XVIII wieku*, tom I, Warszawa 1956

Kurczewski J., *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912

Laszuk A., *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1999

Ligęza E., *Wodociągi dawnego Krakowa do połowy XVII wieku*, Kraków 1971

Litak S., *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996

Litak S., *Od Reformacji do Oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994

Litak S., *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, w: *Kościół w Polsce. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, tom II: *Wieki XVI—XVIII*, Kraków 1969, s. 259—481

Łabędzka-Topolska M. D., *Życie umysłowe i rozwój kultury*, w: *Dzieje Poznania do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Warszawa-Poznań 1988, s. 504—558

Łojek J., *Statystyka prasy polskiej 1661—1831*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego", tom IV, 1965, zeszyt 1, s. 5—22

Łowmiański H., *Zaludnienie Państwa Litewskiego w wieku XVI. Zaludnienie w roku 1528*, do druku przygotowali A. Kijas i A. Pietkiewicz, Poznań 1998

Mahler R., *Żydzi w dawnej Polsce w świetle liczb. Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna Żydów w Koronie w XVIII w.*, Warszawa 1959 (w jęz. żyd.)

Mahler R., *Żydzi w dawnej Polsce w świetle liczb. Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna Żydów w Koronie w XVIII w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom I, 1967, s. 131—180

Maisel W., *Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku*, Poznań 1961

Markiewicz M., *Rady senatorskie Augusta II (1697—1733)*, Wrocław 1988

Maroszek J., *Rzemiosło w miastach podlaskich w XVI—XVIII w.*, w: M. Kwapień, J. Maroszek, A. Wyrobisz, *Studia nad produkcją rzemieślniczą w Polsce (XIV—XVIII w.)*, Wrocław 1976, s. 88—195

Modzelewski K., *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego X—XIII wiek*, Wrocław 1975

Molenda D., *Dzieje Olkusza do 1795 r.*, w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, pod red. F. Kiryka i R. Kołodziejczyka, tom I, Kraków 1978, s. 147—340

Molenda D., *Kopalnie rud ołowiu na terenie złóż śląsko-krakowskich w XVI—XVIII wieku*, Wrocław 1972

Mrozowska K., *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764—1794*), Warszawa 1961

Müller W., *Diecezje w okresie potrydenckim*, w: *Kościół w Polsce. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, tom II: *Wieki XVI—XVIII*, Kraków 1969, s. 57—258

Natoński B., *Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie kontrreformacji*, w: *Wiek XVII — Kontrreformacja — Barok. Prace z historii kultury*, pod red. J. Pelca, Wrocław 1970, s. 309—337

Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, tom V, Warszawa 1996

Nowacki J., *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964

Nowak A., *Rozwój gospodarczy Kalisza w XVI—XVIII w. Okres do połowy XVII w.*, w: *Dzieje Kalisza*, pod red. W. Rusińskiego, Poznań 1977, s. 168—183

Olczak S. K., *Szkolnictwo parafialne w Wielkopolsce w XVII i XVIII wieku (w świetle wizytacji kościelnych)*, Lublin 1978

Pawlak M., *Młodzież polska w Gimnazjum Toruńskim w latach 1600—1817*, „Zapiski Historyczne", tom XXXVI, 1971, zeszyt 4, s. 37—82

Pawlak M., *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI—XVIII w.*, Toruń 1988

Pelc J., *Ceny w Gdańsku w XVI i XVII wieku*, Lwów 1937

Pelc J., *Ceny w Krakowie w latach 1369—1600*, Lwów 1935

Piechnik L., *Dzieje Akademii Wileńskiej*, tom I—II, Rzym 1983—1984

Plečkaitis R., *Stopnie naukowe w dawnym Uniwersytecie Wileńskim*, w: *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579—1979*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", 154, Prace Historyczne, zeszyt 64, Kraków 1979, s. 29—61

Pugacewicz I. H., *La violence et la sécurité publique dans la voïévodie de Łęczyca: XVIIe—XVIIIe siècle*, Białystok 1999 (mpis w IH UwB)

Rostworowski E., *Czasy saskie i Oświecenie*, w: *Zarys historii Polski*, pod red. J. Tazbira, Warszawa 1979, s. 295—370

Rusiński W., *Ludność Kalisza i jej struktura. Okres od „potopu" szwedzkiego do schyłku XVIII w.*, w: *Dzieje Kalisza*, pod red. W. Rusińskiego, Poznań 1977, s. 160—167

Rusiński W., *O rynku wewnętrznym w Polsce w drugiej połowie XVIII w.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych", tom XVI, 1954, s. 113—151

Rutkowski H., *Terytorium*, w: *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, tom II, Warszawa 1981, s. 384—406

Siegel S., *Ceny w Warszawie w latach 1701—1815*, Lwów 1936

Sokół S., *Historia gdańskiego cechu chirurgów 1454—1820*, Wrocław 1957

Spieralski Z., *Kampania Obertyńska 1531 roku*, Warszawa 1962

Sułkowska-Kurasiowa J., *Polska kancelaria królewska w latach 1447—1506*, Wrocław 1967

Surdacki M., *Opieka społeczna w Wielkopolsce zachodniej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1992

Szaniawska W., *Mieszkańcy Warszawy w latach 1525—1655*, „Rocznik Warszawski", tom VII, 1968, s. 118—135

Szczepaniak M., *Karczma — wieś — dwór. Rola propinacji na wsi wielkopolskiej od połowy XVII do schyłku XVIII wieku*, Warszawa 1972

Szwankowska H., *Drewniana zabudowa mieszkaniowa Warszawy Oświecenia*, w: „Studia Warszawskie", tom XIII, Warszawa XVIII wieku, zeszyt 1, Warszawa 1972, s. 191—228

Szybiak I., *Sieć szkół średnich Komisji Edukacji Narodowej*, w: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, pod red. I. Stasiewicz–Jasiukowej, Wrocław 1973, s. 259—268

Szymkiewicz S., *Warszawa na przełomie XVIII i XIX wieku w świetle pomiarów i spisów*, Warszawa 1959

Tomaszewski E., *Ceny w Krakowie w latach 1601—1795*, Lwów 1934

Topolska M. B., *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984

Topolski J., *Społeczeństwo wielkopolskie w XVIII w. Konflikty społeczne. Elementy kultury materialnej*, w: *Dzieje Wielkopolski*, tom I: *Do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969, s. 845—857

Topolski J., *Wielkopolski model gospodarczy drugiej połowy XVIII w.*, w: *Dzieje Wielkopolski*, tom I: *Do roku 1793*, pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969, s. 815—844

Topolski J., *Wpływ wojen połowy XVII wieku na sytuację ekonomiczną Podlasia*, w: *Studia Historica. W 35—lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, Warszawa 1958

Ungeheuer M., *Stosunki kredytowe w ziemi przemyskiej w połowie XV wieku*, Lwów 1929

Urban W., *Sztuka pisania w województwie krakowskim w XVII i XVIII wieku*, „Przegląd Historyczny", tom LXXV, 1984, zeszyt 1, s. 39—82

Uruszczak W., *Sejm walny koronny w latach 1506—1540*, Warszawa 1980

Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV—XVIII w., oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielinska, Kórnik 1992

Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVIII w., oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994

Urzędnicy województwa krakowskiego XVI—XVIII w., oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1990

Urzędnicy województwa lubelskiego XVI—XVIII w., oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991

Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII w., oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Kórnik 1993

Vielrose E., *Ludność Polski od X do XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", R. V, 1957, nr 1, s. 3–49

Więcławski B., *Zaopatrzenie i konsumpcja w Poznaniu w drugiej połowie XVIII wieku*, Warszawa-Poznań 1989

Wimmer J., *Wiedeń 1683. Dzieje kampanii i bitwy*, Warszawa 1983

Wimmer J., *Wojsko i skarb Rzeczypospolitej u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości", tom XIV, część 1, Warszawa 1968, s. 3–91

Wimmer J., *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*, Warszawa 1956

Wiśniewski E., *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasu reformacji*, w: *Kościół w Polsce. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, tom I: *Średniowiecze*, Kraków 1966, s. 237–372

Wożniakowa M., *Sąd asesorski koronny (1537–1795). Jego organizacja, funkcjonowanie i rola w dziejach prawa chełmińskiego i magdeburskiego w Polsce*, Warszawa 1990

Wyczański A., *How many nobles lived in XVI–th century Poland – The case of Cracov voivodship*, in: *Economy, Society, Historiography*, ed. by F. Glatz, Budapest 1989, s. 93–97

Wyczański A., *Funkcjonowanie zamku w Nowym Mieście Korczynie w XVI w.*, w: *Według nieba i zwyczaju polskiego. Studia*, Warszawa 1988, s. 258–262

Wyczański A., *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548)*, Warszawa 1990

Wyczański A., *Oświata a pozycja społeczna w Polsce XVI stulecia. Próba oceny umiejętności pisania szlachty województwa krakowskiego w drugiej połowie XVI w.*, w: „Społeczeństwo staropolskie", tom I, Warszawa 1976, s. 27–55

Wyczański A., *Studia nad gospodarką starostwa korczyńskiego 1500–1660*, Warszawa 1964

Wyczański A., *Studia nad konsumpcją żywności w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, Warszawa 1969

Wyczański A., *Średnia szlachta i jej rola w kulturze polskiej XVI wieku*, w: *Jan Kochanowski 1584–1984. Epoka – Twórczość – Recepcja*, tom I, Lublin 1989, s. 129–141

Wyczański A., *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku. Studia*, Wrocław 1977

Wyrobisz A., *Typy funkcjonalne miast polskich w XVI–XVIII w.*, „Przegląd Historyczny", tom LXXII, 1981, zeszyt 1, s. 25–49

Zapart A., *Szkolnictwo parafialne w archidiakonacie krakowskim od XVI do XVIII w.*, Lublin 1983

Żelewski R., *Dyplomacja polska w latach 1506–1572*, w: *Historia sejmu polskiego*, tom I: *Do schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, pod red. J. Michalskiego, Warszawa 1984, s. 587–793

Żołądź-Strzelczyk D., *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Poznań 1996

Źródła Dziejowe, tom XIV, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1886; tom XXII, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1897

Okres 1795—1918

Ajnenkiel A., *Historia sejmu polskiego*, tom II, część 1, Warszawa 1989

Atlas historyczny Polski, red. W. Czapliński, T. Ładogórski, wyd. 9, Warszawa-Wrocław 1989

Borodziej Ł., *Pruska polityka oświatowa na ziemiach polskich w okresie Kulturkampfu*, Warszawa 1972

Borowski S., *Zgony i wiek zmarłych w Wielkopolsce w latach 1806—1914*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom I, 1967, s. 111—130

Cegielski J., *Stosunki mieszkaniowe w Warszawie w latach 1864—1964*, Warszawa 1968

Czarnowska M., *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501—1965*, Warszawa 1967

Dzieje burżuazji w Polsce, tom II, Warszawa 1982

Dzieje Lubelszczyzny, tom I, pod red. T. Mencla, Warszawa 1974

Dzieje Pomorza Nadwiślańskiego od VII wieku do 1945 r., Gdańsk 1978

Dzieje szkolnictwa i oświaty na wsi polskiej do 1918 r., pod red. S. Michalskiego, Warszawa 1982

Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807—1915, pod red. S. Kieniewicza, Warszawa 1981

Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915—1939, pod red. A. Garlickiego, Warszawa 1982

Dzieje Wielkopolski. Lata 1793—1918, pod red. W. Jakóbczyka, tom II, Poznań 1973

Ekonomika górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim 1831—1864, Warszawa 1958

Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r., tom I, II, Warszawa 1981

Fijałek J., *Instytucje pomocy materialno-zdrowotnej w Łodzi i okręgu łódzkim (do roku 1870)*, Łódź 1962

Galos A., *Polskość Śląska w XIX wieku w świetle niemieckich materiałów statystycznych*, w: *Szkice z dziejów Śląska*, tom II, Warszawa 1956

Gembarzewski B., *Wojsko Polskie, Królestwo Polskie 1815—1830*, Warszawa 1903

Gembarzewski B., *Wojsko Polskie, Księstwo Warszawskie 1807—1814*, wyd. 2, Warszawa 1912

Gerber R., *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, tom III, 1960

Gerber R., *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w pierwszym dziesięcioleciu rządu Paskiewicza*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, tom II, 1959

Gerber R., *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808—1831*, Wrocław 1977

Geschichte und Ergebnisse der zentralen amtliche Statistik in Österreich 1829—1979, Tabellenanhang, Wien 1979

Gieysztorowa I., *Trudne początki statystyki demograficznej Królestwa Polskiego*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 29—40

Gieysztorowa I., *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976

Górkiewicz M., *Ceny w Krakowie w latach 1796—1914*, Kraków 1950

Grabowski E., *Stan szkolnictwa powszechnego w grudniu 1917*, „Statystyka Polski", tom I, Warszawa 1919

Grabski W., *Historia Towarzystwa Rolniczego 1858—1861*, tom I, Warszawa 1904

Grochulska B., *Księstwo Warszawskie*, wyd. 2, Warszawa 1991

Grossman H., *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808 i 1810 r.*, „Kwartalnik Statystyczny", zeszyt l, 1925, s. 1—108

Grynwaser H., *Pisma*, tom I, Wrocław 1951

Grzybowski K., *Galicja 1848—1914, Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Wrocław 1959

Historia kultury materialnej Polski w zarysie, tom IV, V, VI, Wrocław 1978—1979

Historia państwa i prawa Polski, pod red. J. Bardacha, tom III, IV, Warszawa 1981, 1982

Historia Polski, wyd. Instytut Historii PAN, tom III, część 1 i 3, Warszawa 1963, 1974

Historia Śląska, pod red. S. Michalkiewicza, tom II, część 2, tom III, część 1 i 2, Wrocław 1970—1985

Hoszkowski S., *Ceny we Lwowie w latach 1701—1914*, Lwów 1934

Ihnatowicz I., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 1971

Janczak J. K., *Statystyka ludności Królestwa Polskiego 1815—1830*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 3—28

Janczak J. K., *Statystyka ludności Królestwa Polskiego 1830—1844*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XVI, 1985, s. 25—49

Jelonek A., *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810 do 1960*, „Dokumentacja Geograficzna", zeszyt 3/4, 1967

Kaczmarski B., *Ocena spisów ludności na Śląsku z I połowy XIX wieku*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom I, 1967, s. 33—66

Kaczyńska E., *Ludzie ukarani. Więzienia i systemy kar w Królestwie Polskim 1815—1914*, Warszawa 1989

Kędelski M., *Próba rekonstrukcji porządku wymierania w Wielkopolsce w okresie rewolucji demograficznej*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XII, 1981, s. 47—64

Kędelski M., *Umieralność i trwanie życia w Wielkopolsce w latach 1816—1875*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XVI, 1985, s. 109—138

Kieniewicz S., *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1972

Kieniewicz S., *Historia Polski 1795—1918*, Warszawa 1987

Kobłuk W., *Kościoły wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Lublin 1992

Kołodziejczyk K., *Miasta i mieszczaństwo w Królestwie Polskim w 1865 r. w świetle statystyki*, w: *Dzieje burżuazji w Polsce*, tom II, Warszawa 1982

Konarski K., *Dzieje szkolnictwa w b. Królestwie Kongresowym 1915—1918*, Kraków 1923

Kornecki J., *Oświata polska na Rusi w czasie Wielkiej Wojny*, Warszawa 1922

Kowal S., *Społeczeństwo Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego w latach 1871—1914*, Poznań 1982

Krzysztofowicz J., *Zwalczanie umieralności niemowląt*, Warszawa 1971

Krzyżanowski A., Kumaniecki K., *Statystyka Polski*, Kraków 1915

Kucharzewski J., *Epoka paskiewiczowska, Losy oświaty*, Warszawa 1914

Kukiel M., *Dzieje wojska polskiego w dobie napoleońskiej*, wyd. 2, część 1, 2, Warszawa 1918, 1920

Kula W., *Problemy i metody historii gospodar*czej, Warszawa 1963

Kumor B., *Spis wojskowy ludności Galicji z 1808 r.*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom X, 1978, s. 30—134, tom XI, 1980, s. 107—191, tom XII, 1980, s. 117—174, tom XV, 1984, s. 95—113

Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772—1918)*, Warszawa 1980

Ładogórski T., *Ruch naturalny ludności Śląska w latach 1816—1849*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom IV, 1971, s. 61—109

Ładogórski T., *Złudzenia pruskiej statystyki ludności pierwszej połowy XIX w. i próba jej korekty na Śląsku*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom III, 1970, s. 3—27

Łódź — dzieje miasta, tom I, Łódź 1980

Łukasiewicz J., *Ekonomiczne uwarunkowania losów Polaków w XIX w.*, w: *Losy Polaków w XIX—XX w.*, Warszawa 1987

Łukasiewicz J., *Początki nowoczesnego systemu emerytalnego na ziemiach polskich*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki", tom XIX, 1974

Łukasiewicz M., *Armia Księcia Józefa 1813*, Warszawa 1986

Mały Rocznik Statystyczny l939, Warszawa 1939

Mączkowski W., *Stan i potrzeby szpitali Królestwa Polskiego*, Warszawa 1905

Nietyksza M., *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865—1914*, Warszawa 1986

Pachoński J., *Legiony Polskie 1794—1807*, tom II, III, IV, Warszawa 1971—1979

Pierwaja wsieobszczaja pierepis nasielenija Rossijskoj Imperii 1897. Obszczyj swod, tom I, Sankt Petersburg 1905

Piesowicz K., *Wielki przewrót*, Warszawa 1962

Podgórska E., *Szkolnictwo elementarne Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807——1831*, Warszawa 1960

Podręcznik Statystyki Galicji, tom VIII, IX, część 1, Lwów 1908, 1913

Polska klasa robotnicza. Zarys dziejów, pod red. S. Kalabińskiego, tom I, część 2, 3, Warszawa 1978

Polska w czasie wielkiej wojny (1914—1918), tom II, *Historia społeczna*, tom IV, *Finanse*, Warszawa 1932—1939

Rocznik Statystyki Galicji, tom I, II, IV, V, Lwów 1887, 1888, 1893, 1898

Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1913, Warszawa 1914

Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. Rok 1914, Warszawa 1915

Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915, Warszawa 1916

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/1921, część 1, Warszawa 1921

Rodecki F., *Obraz jeograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1830

Romer E., Weinfeld I., *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917

Rosset E., *Proces starzenia się ludności*, Warszawa 1959

Siegel S., *Ceny w Warszawie w latach 1816—1914*, Poznań 1949

Sobczak T., *Przełom w konsumpcji spożywczej w Królestwie Polskim w XIX wieku*, Wrocław 1968

Stan moralny społeczeństwa naszego na podstawie wykazów statystycznych karnych, „Biblioteka Warszawska", B[uczyński] [R.], tom III, 1874

Stan szkolnictwa powszechnego w grudniu 1917 r. na terytorium obu byłych jeneralnych gubernatorstw: Warszawskiego i Lubelskiego, „Statystyka Polski", tom I, Warszawa 1919

Szewczuk J., *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772—1848*, Lwów 1939

Szulc S., *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1895—1935*, w: *Zagadnienia demograficzne Polski*, Warszawa 1936 (w serii: „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 41)

Szulc S., *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa 1920

Tokarz W., *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*, Warszawa 1930

Truchim S., *Historia szkolnictwa i oświaty polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1815—1915*, tom I, II, Łódź 1967, 1968

Trudy Warszawskogo Statisticzeskogo Komiteta, tom XXI, XXVIII, XXXI, XL, Warszawa 1905, 1907, 1914

Turonek J., *Białoruś pod okupacją niemiecką*, Warszawa 1989

Wajda K., *Przeszłość statystyczna obecnego woj. toruńskiego. Ludność i gospodarka w ujęciu statystyki pruskiej z lat 1861—1919*, Toruń 1992

Wojciechowski K., *Oświata ludowa 1863—1905 w Królestwie Polskim i Galicji*, Warszawa 1954

Wojtun B., *Zmiany rodności i umieralności ludności Polski centralnej w XIX i XX w.*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 145—183

Wrzosek M., *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej*, Warszawa 1990

Załęski W., *Statystyka porównania Królestwa Polskiego*, Warszawa 1876

Zamorski K., *Ludność Galicji w latach 1857—1910*, w serii: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989

Zamorski K., *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 1991

Zdanie sprawy Rady Głównej Opiekuńczej z działań szpitali i zakładów opiekuńczych w Królestwie Polskim za lata 1842—1845, 1853—1856

Zieliński S., *Bitwy i potyczki 1863—1864*, Rapperswil 1913

Okres 1918–2000

Amtliches Gemeinde- und Dorfverzeichnis für das Generalgouvernement auf Grund der Summarischen Bevölkerungsbestandsaufnahme am 1 März 1943, Kraków 1943

Albert A. (Roszkowski W.), *Najnowsza historia Polski 1918–1980,* Warszawa 1989

Andrzejewski A., *Polityka mieszkaniowa,* Warszawa 1987

Badanie GUS dla 1936 r., „Statystyka Pracy", Rocznik XVI, zeszyt 3, 1937 i Rocznik XVII, zeszyt 1, 1938

Banasiewicz M., *Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych" do Trzeciej Rzeszy w okresie okupacji 1939–1945*, Poznań 1980

Bartnicki T., Czajkowski T., *Struktura zatrudnienia i zarobki pracowników umysłowych*, Warszawa 1936

Batowski H., *Agonia pokoju i początek wojny*, Poznań 1984

Biegański W., *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie w końcowych operacjach wojennych 1945 roku*, w: *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia,* Warszawa 1972

Biegański W., *Regularne jednostki Wojska Polskiego na Zachodzie. Formowanie. Działania bojowe,* Warszawa 1967

Blum I., *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948*, Warszawa 1968

Ciepielski Cz., Pater W., Przybylski J., *Polska Marynarka Wojenna 1918–1990. Zarys dziejów,* Warszawa 1992

Czajkowski T., *Próba szacunkowego obliczenia skali zarobków robotniczych w Polsce*, „Statystyka Pracy", Rocznik XIII, zeszyt 4, 1934

Demografia 1991, Warszawa 1991

Derengowski J., *Płace robotników przemysłowych w Polsce w latach 1924–1929*, „Statystyka Pracy", Rocznik IX, zeszyt 2, 1930

Deutsche Geschichte 1933–1945, Olzog Verlag, Monachium 1998

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 62, 1937

Dudek A., *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–2001*, Kraków 2002

Duraczyński E., Turkowski R., *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945*, Warszawa 1997

Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku, tom II, Warszawa 1981

Frontczak K., *Siły zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974

Gabinety II Rzeczypospolitej, praca zbiorowa pod red. J. Farysia i J. Pajewskiego, Szczecin-Poznań 1991

Garlicki A., *Józef Piłsudski 1867–1935*, Warszawa 1990

Giełżyński J., *Polska w drugiej wojnie światowej,* Londyn 1982

Gnatowski M., *Białostocczyzna w latach wojny i okupacji hitlerowskiej. Zarys dziejów politycznych regionu,* tom I, Białystok 1979

Hirsz Z., *Instytucje polityczno-prawne okupowanego państwa polskiego w latach 1939—1945*, Białystok 1980

Hułas M., *Goście czy intruzi. Rząd polski na uchodźstwie wrzesień 1939—lipiec 1943*, Warszawa 1996

Informator o stanie zatrudnienia w Służbie Bezpieczeństwa i Służbie Milicji w latach 1943—1953 i 1945—1969

Janicka B., *Kalendarium władz RP na obczyźnie 1939—1945*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej*, praca zbiorowa pod red. Z. Błażyńskiego, Londyn 1994

Januszek F., *Jawne i tajne szkoły polskie w województwie białostockim w latach II wojny światowej*, Białystok 1975

Kallas M., *Historia ustroju Polski X—XX w.*, Warszawa 1996

Kirchmayer J., *Powstanie warszawskie*, Warszawa 1984

Kościół katolicki w Polsce 1918—1990, Warszawa 1991

Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś, Warszawa 1993

Kozłowski E., *Próby modernizacji sił zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1972

Kozłowski E., *Wojsko Polskie 1936—1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Warszawa 1964

Kozłowski J., Langner J., Zagajewski T., *Atlas wyznań w Polsce,* Kraków 1989

Krasuski J., *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939—1945*, Warszawa 1977

Król E. C., *Polityka hitlerowska wobec szkolnictwa polskiego na terenie Generalnej Guberni (1939—1945)*, Warszawa 1979

Landau L., *Wskaźnik kosztów utrzymania pracowników umysłowych*, „Statystyka Pracy", Rocznik XII, zeszyt 1, 1933

Landau Z., Tomaszewski J., *Robotnicy przemysłowi w Polsce. Materialne warunki bytu 1918—1939*, Warszawa 1971

Ludność i mieszkania. Zarys przemian w latach 1979—1988. Polska, Warszawa 1990

Ludowe Wojsko Polskie 1943—1945, praca zbiorowa pod red. W. Jurgielewicza, Warszawa 1978

Ławnik J., *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918—1939*, Warszawa 1979

Łuczak Cz., *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze,* Poznań 1983

Łuczak Cz., *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*, Poznań 1979

Madajczyk Cz., *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce,* tom I i II, Warszawa 1970

Mały Rocznik Statystyczny 1931, Warszawa 1931

Mały Rocznik Statystyczny 1932, Warszawa 1932

Mały Rocznik Statystyczny 1933, Warszawa 1933

Mały Rocznik Statystyczny 1935, Warszawa 1935

Mały Rocznik Statystyczny 1936, Warszawa 1936

Mały Rocznik Statystyczny 1937, Warszawa 1937

Mały Rocznik Statystyczny 1938, Warszawa 1938

Mały Rocznik Statystyczny 1939, Warszawa 1939

Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939—czerwiec 1941, Londyn 1941 — tłumaczenie Warszawa 1990 r. z oryginału „Concise Statistical Year-book of Poland September 1939—June 1941"

Matelski D., *Niemcy w Polsce XX wieku*, Warszawa-Poznań 1999

Miasta w liczbach 1999—2000, Warszawa 2002

Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 XII 1931 r., „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 62, 1937

Misiuk A., *Policja państwowa 1919—1939*, Warszawa 1996

Mołdawa T., *Aneksy*, w: Zakrzewska J., Mołdawa T., *Historia sejmu polskiego*, tom III, *Polska Ludowa*, Warszawa 1989

Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944—1991*, Warszawa 1991

Monitor Polski z 4 IV 2000 r., Nr 10, poz. 197

Nalepa E. J., *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943—1968*, Warszawa 1995

Nazarewicz R., *Z problematyki politycznej Powstania Warszawskiego*, Warszawa 1985

Nieruchomości i budynki w miastach. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 XII 1931 r., „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 26, 1935

Obrona Narodowa 2001, Warszawa 2000

Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943—1945. Wybór materiałów źródłowych, tom II, część 2, Warszawa 1964

Otrębski E., *Wyniki badania budżetów domowych pracowników umysłowych przeprowadzonego w maju* 1932 *r.*, „Statystyka Pracy", Rocznik XI, zeszyt 4, 1932

Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Budynki. Analiza, Warszawa 1928

Piesowicz K., *Zmiany w rozmieszczeniu i w strukturze ludności Polski w latach 1939—1950*, rozprawa habilitacyjna, Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1979

Piper F., *Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz,* Oświęcim 1992

Polska 1918—1978, Warszawa 1978

Polska 1918—1988, Warszawa 1989

Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej, tom I, *Kampania wrześniowa*, część 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*, Londyn 1951, tom III, *Armia Krajowa*, Londyn 1950

Praca 1990, Warszawa 1991

Przygoński A., *Powstanie Warszawskie*, w: *Problemy wojny i okupacji 1939—1944*, praca zbiorowa pod red. W. Góry i J. Gołębiowskiego, Warszawa 1969

Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich. Raport Komisji Ekspertów na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości RP, Ośrodek „Karta", Warszawa 2000

Rocznik Demograficzny 2001, Warszawa 2001

Rocznik Demograficzny 2002, Warszawa 2002

Rocznik Statystyczny 1947, Warszawa 1947

Rocznik Statystyczny 1948, Warszawa 1948

Rocznik Statystyczny 1949, Warszawa 1949

Rocznik Statystyczny 1956, Warszawa 1956
Rocznik Statystyczny 1957, Warszawa 1957
Rocznik Statystyczny 1958, Warszawa 1958
Rocznik Statystyczny 1959, Warszawa 1959
Rocznik Statystyczny 1961, Warszawa 1961
Rocznik Statystyczny 1962, Warszawa 1962
Rocznik Statystyczny 1963, Warszawa 1963
Rocznik Statystyczny 1968, Warszawa 1968
Rocznik Statystyczny 1969, Warszawa 1969
Rocznik Statystyczny 1970, Warszawa 1970
Rocznik Statystyczny 1971, Warszawa 1971
Rocznik Statystyczny 1972, Warszawa 1972
Rocznik Statystyczny 1973, Warszawa 1973
Rocznik Statystyczny 1976, Warszawa 1976
Rocznik Statystyczny 1977, Warszawa 1977
Rocznik Statystyczny 1978, Warszawa 1978
Rocznik Statystyczny 1979, Warszawa 1979
Rocznik Statystyczny 1981, Warszawa 1981
Rocznik Statystyczny 1983, Warszawa 1983
Rocznik Statystyczny 1985, Warszawa 1985
Rocznik Statystyczny 1987, Warszawa 1987
Rocznik Statystyczny 1989, Warszawa 1989
Rocznik Statystyczny 1990, Warszawa 1990
Rocznik Statystyczny 1991, Warszawa 1991
Rocznik Statystyczny 1992, Warszawa 1992
Rocznik Statystyczny 1993, Warszawa 1993
Rocznik Statystyczny 1995, Warszawa 1995
Rocznik Statystyczny 1996, Warszawa 1996
Rocznik Statystyczny 1997, Warszawa 1997
Rocznik Statystyczny Ochrony Zdrowia 1997, Warszawa 1998
Rocznik Statystyczny Pracy 2001, Warszawa 2001
Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1998, Warszawa 1998
Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999, Warszawa 1999
Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2000, Warszawa 2000
Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001, Warszawa 2001
Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2002, Warszawa 2002

Rocznik Statystyczny Województw 2001, Warszawa 2001

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1920/22, część 2, Warszawa 1923

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1923, Warszawa 1924

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1924, Warszawa 1925

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926, Warszawa 1927

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927, Warszawa 1927

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1928, Warszawa 1928

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1929, Warszawa 1929

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1930, Warszawa 1930

Rościszewska S., *Płace dniówkowych robotników niestałych w rolnictwie w roku 1933*, „Statystyka Pracy", Rocznik XIV, zeszyt 2, 1935

Ruch budowlany w miastach 1932—1934, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 46, 1936

Ruch budowlany w miastach 1937, „Statystyka Polski", seria C, zeszyt 100, 1939

Ruch budowlany w Polsce w 1931 r., „Statystyka Polski", seria B, zeszyt 12, 1933

Statystyka czynności sądów 1926, „Statystyka Polski", tom XXXVIII, 1930

Statystyka sądownictwa, więziennictwa i przestępczości, „Wiadomości Statystyczne", zeszyt specjalny IV, 1932

Stawecki P., *Wojsko Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Historia wojskowości polskiej. Wybrane zagadnienia,* Warszawa 1972

Szkolnictwo, „Miesięcznik Statystyczny", tom V, zeszyt 2, 1922

Teczka specjalna J. W. Stalina, Warszawa 1998

Teoria i praktyka podziału, praca zbiorowa pod red. Z. Moreckiej, Warszawa 1988

Tomaszewska A., *Aneksy*, w: Ajnenkiel A., *Historia sejmu polskiego,* tom II, część 2, *II Rzeczpospolita,* Warszawa 1989

Tomaszewski J., *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985

Turkowski R., *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939—1945*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej,* praca zbiorowa pod red. Z. Błażyńskiego, Londyn 1994

Turowski J., *Pożoga. Walki 27 Wołyńskiej Dywizji AK*, Warszawa 1990

Walczak M., *Działalność oświatowa i martyrologia nauczycielstwa polskiego pod okupacją hitlerowską 1939—1945*, Wrocław 1987

Weinzieher Sz., *Płace stałych robotników rolnych* w *r. 1932/1933*, „Statystyka Pracy", Rocznik XII, zeszyt 2, 1933

Wojdalski Z., *Pomoc radziecka w kształtowaniu korpusu oficerskiego Ludowego Wojska Polskiego* w *latach drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu*, w: *Powojenne dzieje Ludowego Wojska Polskiego. Historiografia, stan i kierunki badań*, materiały zamkniętego sympozjum z 29 XI 1978, Warszawa 1980

Wojsko Polskie. Fakty i liczby, Warszawa 1990

Wrzosek M., *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918—1921*, Białystok 1988

Zaremba M., *Płace robotników dniówkowych niestałych w rolnictwie*, „Statystyka Pracy", Rocznik VIII, zeszyt l, 1929

Żarnowski J., *Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1973

POLSKA ZA BOLESŁAWA CHROBREGO OKOŁO 1000 R.

Wykreślono na podstawie mapy autorstwa K. Pacuskiego w: *Zarys historii Polski*, pod red. J. Tazbira, Warszawa 1979.

POLSKA ZA KAZIMIERZA WIELKIEGO OKOŁO 1370 R.

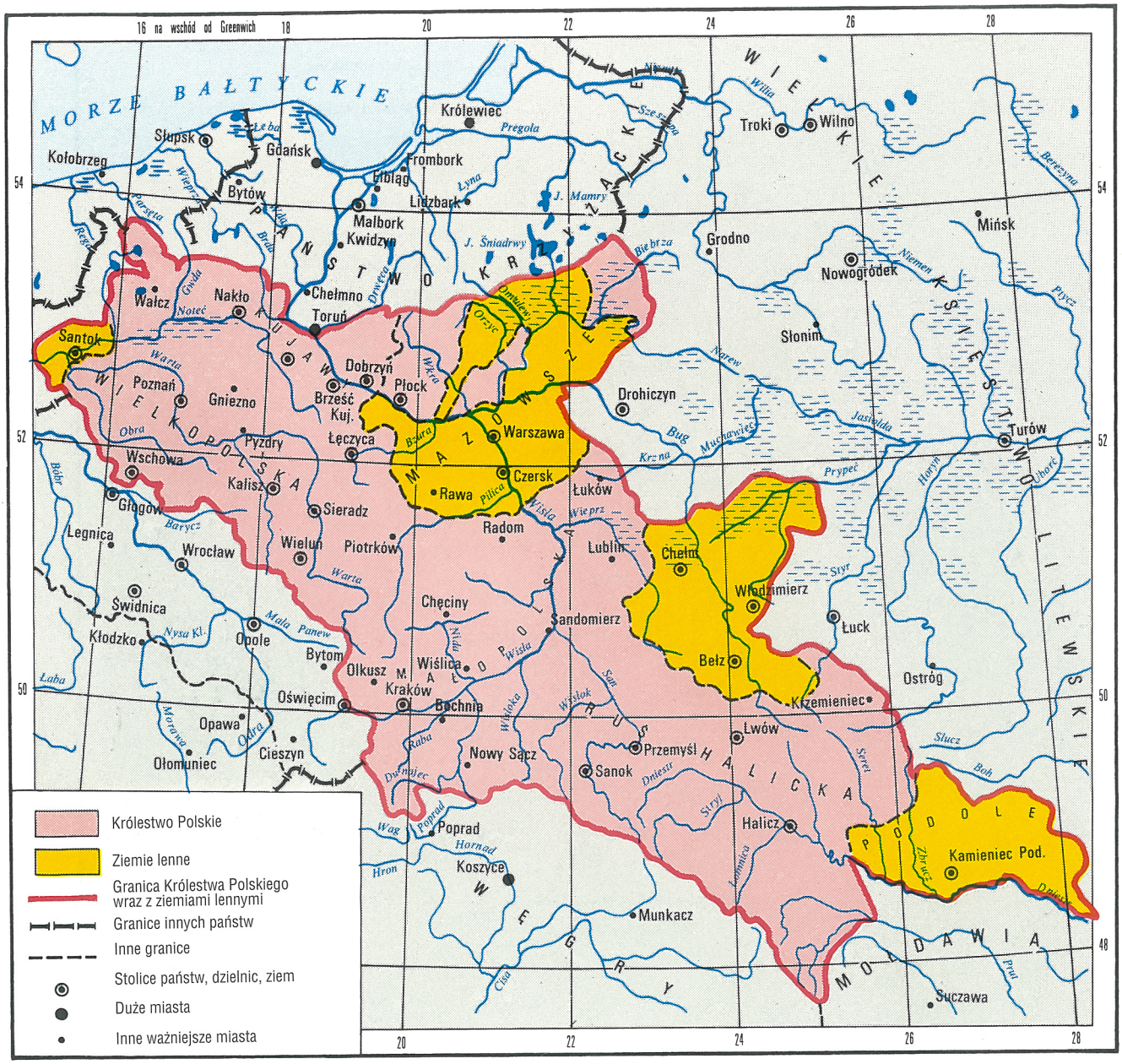

Wykreślono na podstawie mapy autorstwa H. Rutkowskiego w: *Zarys historii Polski*, pod red. J. Tazbira, Warszawa 1979.

ZMIANY TERYTORIUM POLSKI I LITWY W XV–XVIII W.

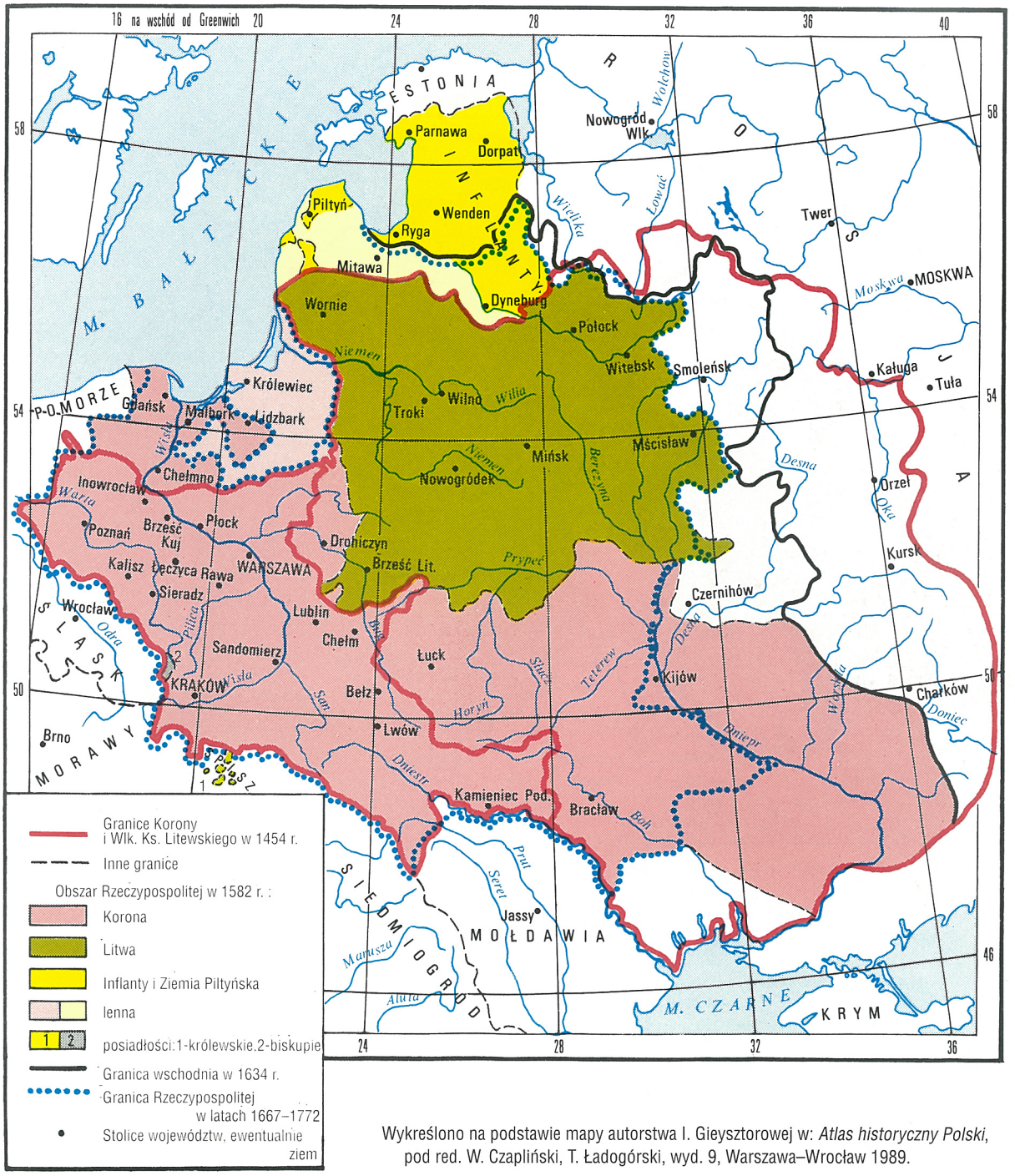

Wykreślono na podstawie mapy autorstwa I. Gieysztorowej w: *Atlas historyczny Polski*, pod red. W. Czapliński, T. Ładogórski, wyd. 9, Warszawa–Wrocław 1989.

POLSKA W CZASIE ROZBIORÓW W LATACH 1772–1795

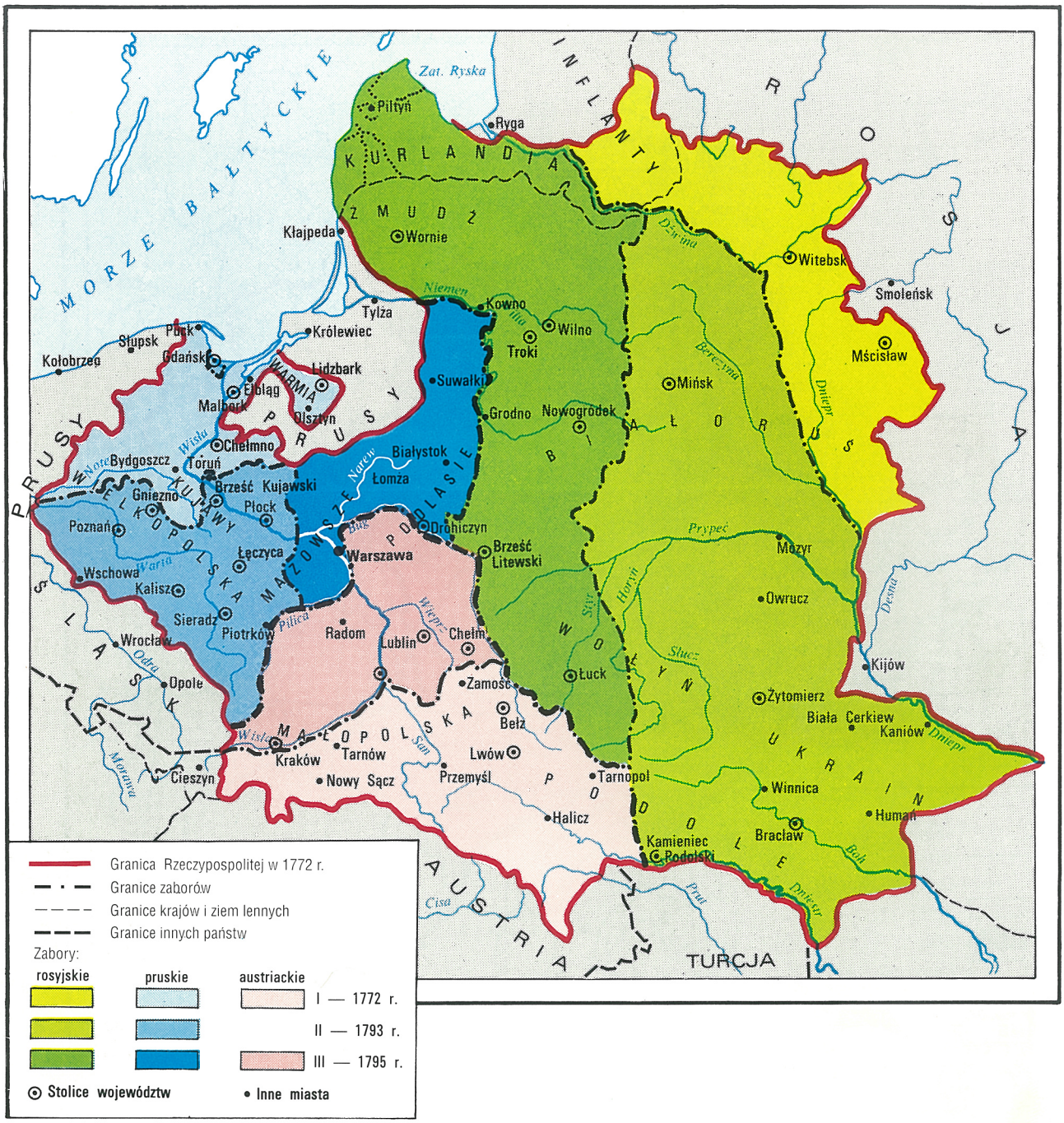

Wykreślono na podstawie mapy w: *Dzieje Polski*, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1977.

LUDNOŚĆ W DOBRYM MIEŚCIE I OKOLICZNYCH WSIACH WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1695 R.

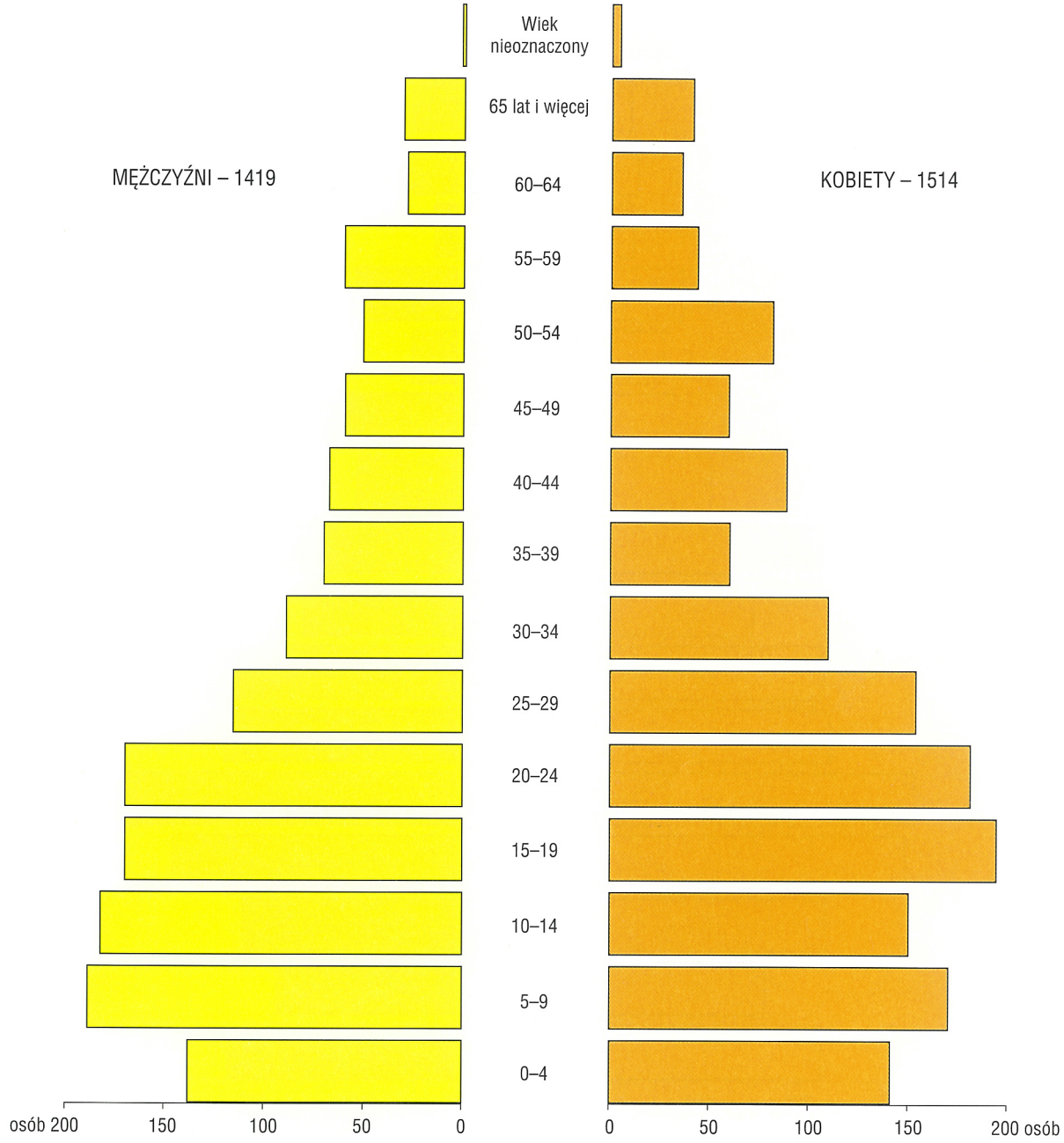

Na podstawie: S. Borowski, *Próba odtworzenia struktur społecznych i procesów demograficznych na Warmii u schyłku XVII w. na przykładzie Dobrego Miasta i okolicy*, „Przeszłość Demograficzna Polski", tom VIII, 1975, s. 132.

LUDNOŚĆ PARAFII NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY W KRAKOWIE WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1791 R.

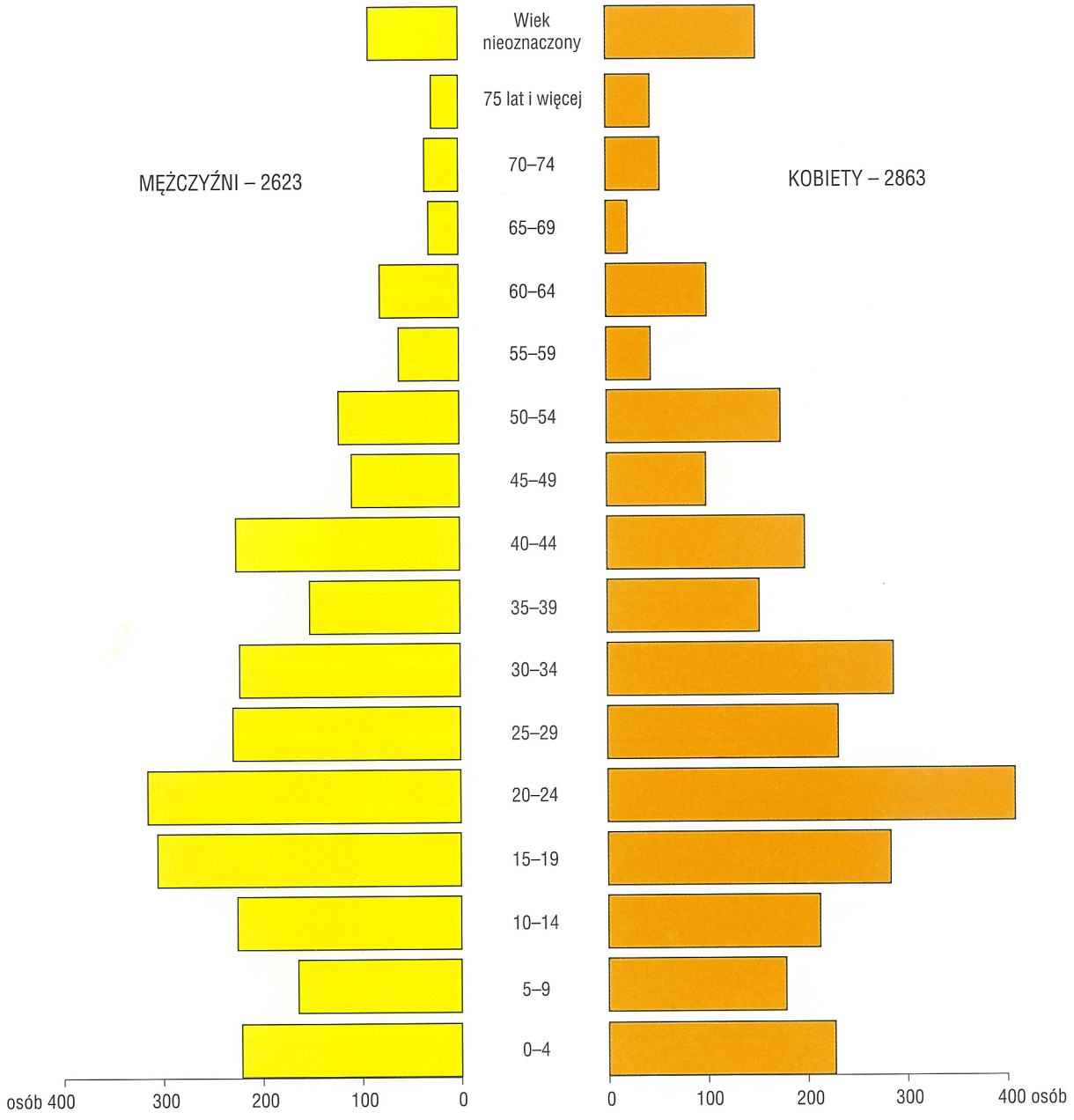

Na podstawie: C. Kuklo, *Kobieta samotna w społeczeństwie miejskim u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok 1998, s. 253.

BISKUPSTWA RZYMSKOKATOLICKIE W RZECZYPOSPOLITEJ W 1772 R.

Granica Rzeczypospolitej

Granice metropolii

Granice diecezji

Stolice metropolii

Stolice biskupstw

Stolica biskupstwa bezpośrednio podległego Stolicy Apostolskiej

Tereny należące do juryzdykcji biskupstwa włocławskiego

Wykreślono na podstawie: J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków1986, s. 110.

KOŚCIOŁY WSCHODNIE W RZECZYPOSPOLITEJ W 1770 R.

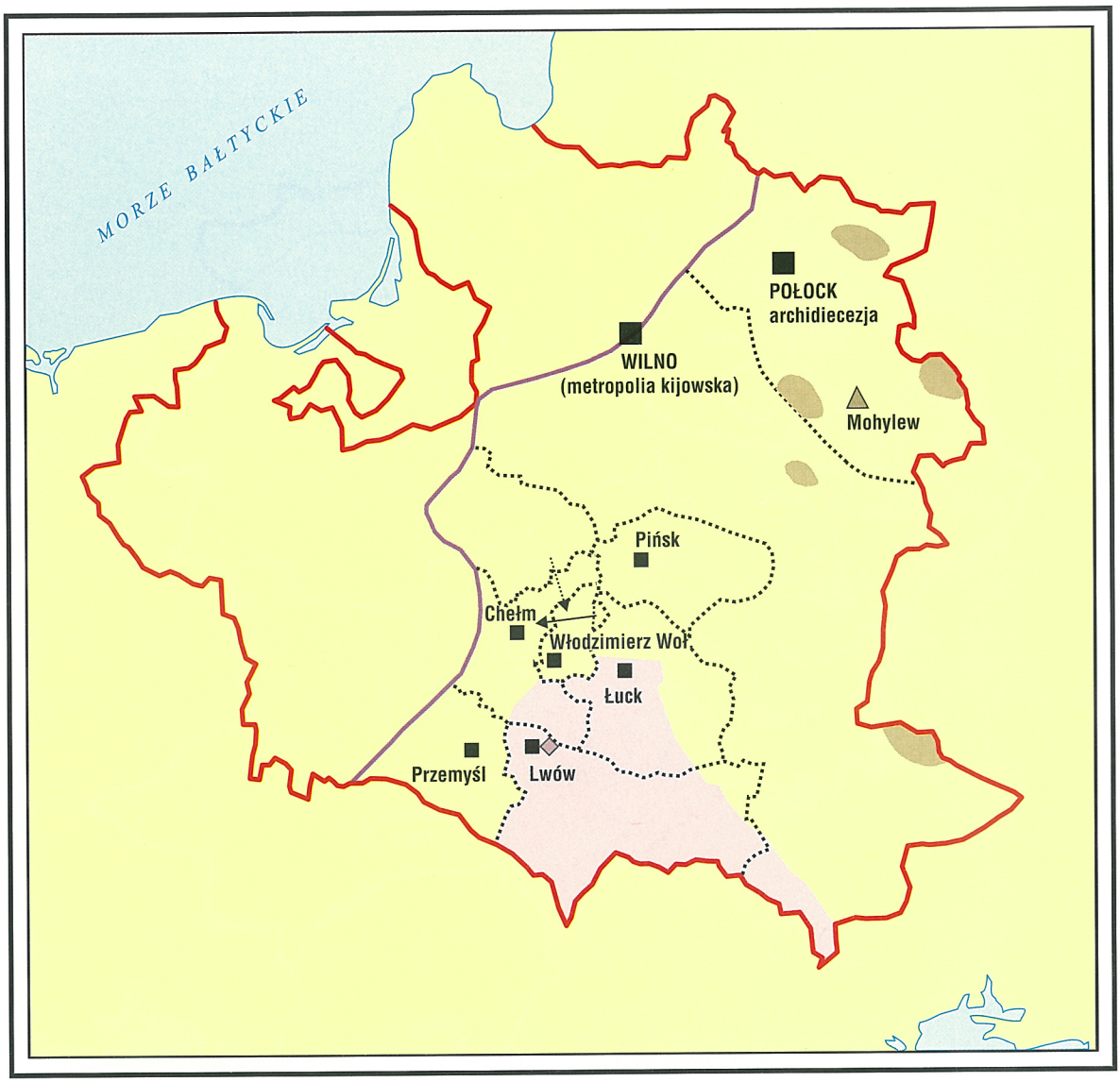

Kościół greckokatolicki:
- granice metropolii
- granice diecezji
- stolice metropolii
- stolice diecezji

Granica Rzeczypospolitej

Kościół ormiańskokatolicki
- stolica diecezji

Kościół prawosławny
- stolica diecezji

Wykreślono na podstawie: W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998.

SEZONOWOŚĆ ZGONÓW W LATACH EPIDEMII DŻUMY W PARAFII ŚWIĘTEGO KRZYŻA W WARSZAWIE W POCZĄTKACH XVIII W.

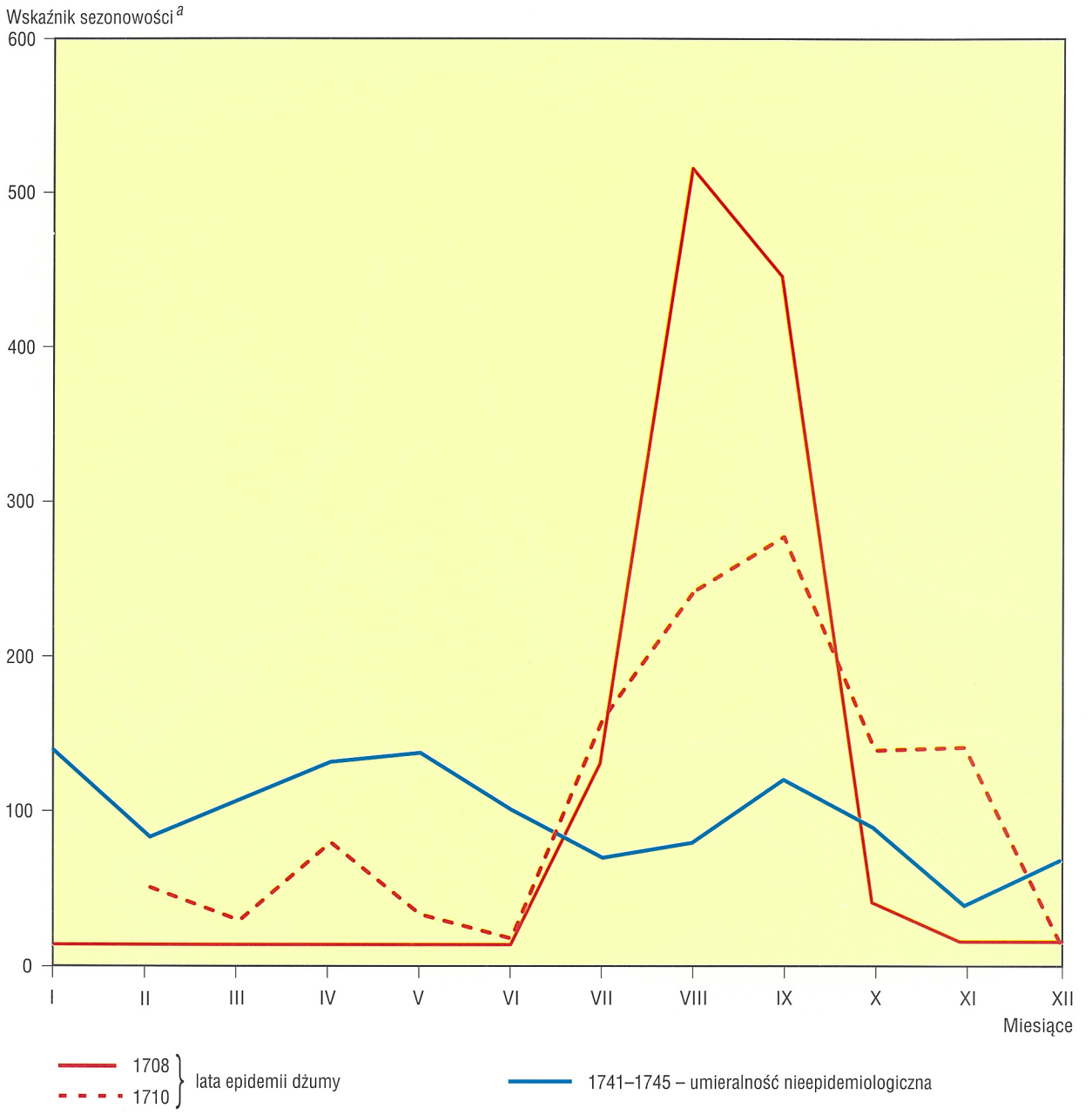

a Przyjmując za 100 średnią ilość zgonów w miesiącu.

Na podstawie: C. Kuklo, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*, Białystok 1991, s. 161.

SEZONOWOŚĆ ZGONÓW W PARAFII ŚWIĘTEGO KRZYŻA W WARSZAWIE WEDŁUG WIEKU W LATACH 1760–1799

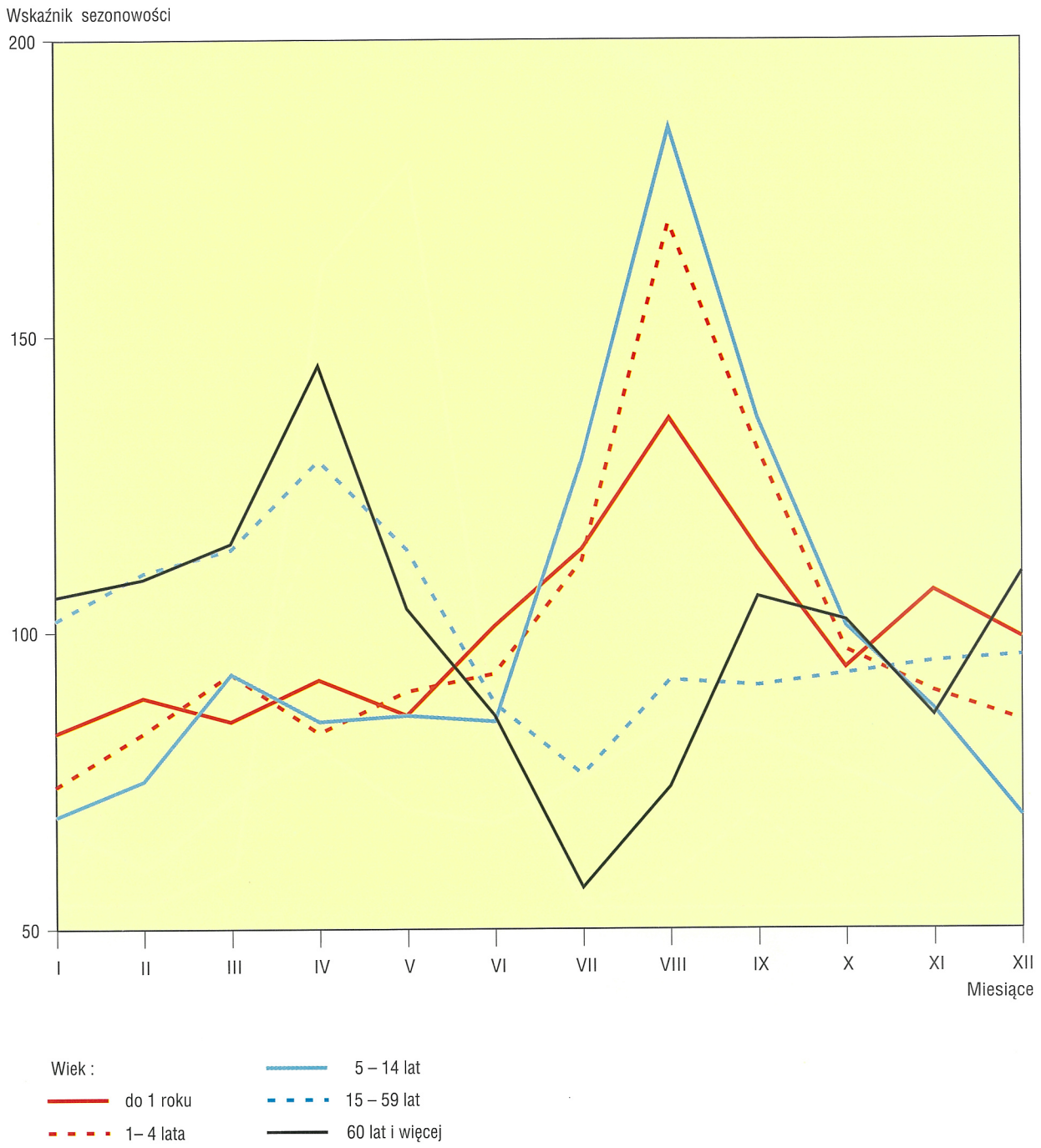

Na podstawie: C. Kuklo, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*, Białystok 1991, s. 159.

KSIĘSTWO WARSZAWSKIE W 1810 R.

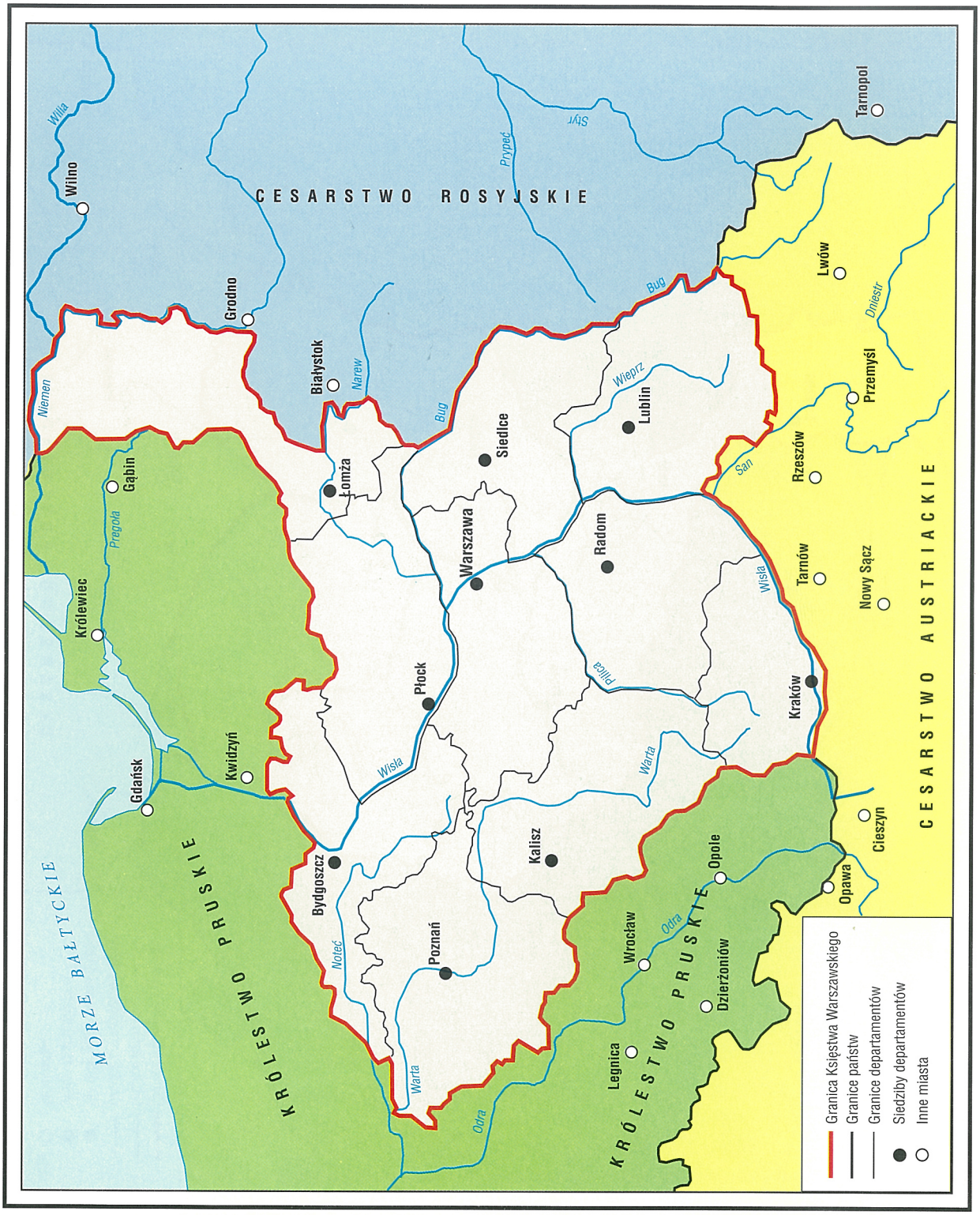

Wykreślono na podstawie mapy autorstwa J.Humnickiego w: *Historia Polski*, wyd. Instytut Historii PAN, tom II, Warszawa, 1956.

KRÓLESTWO POLSKIE PO KONGRESIE WIEDEŃSKIM

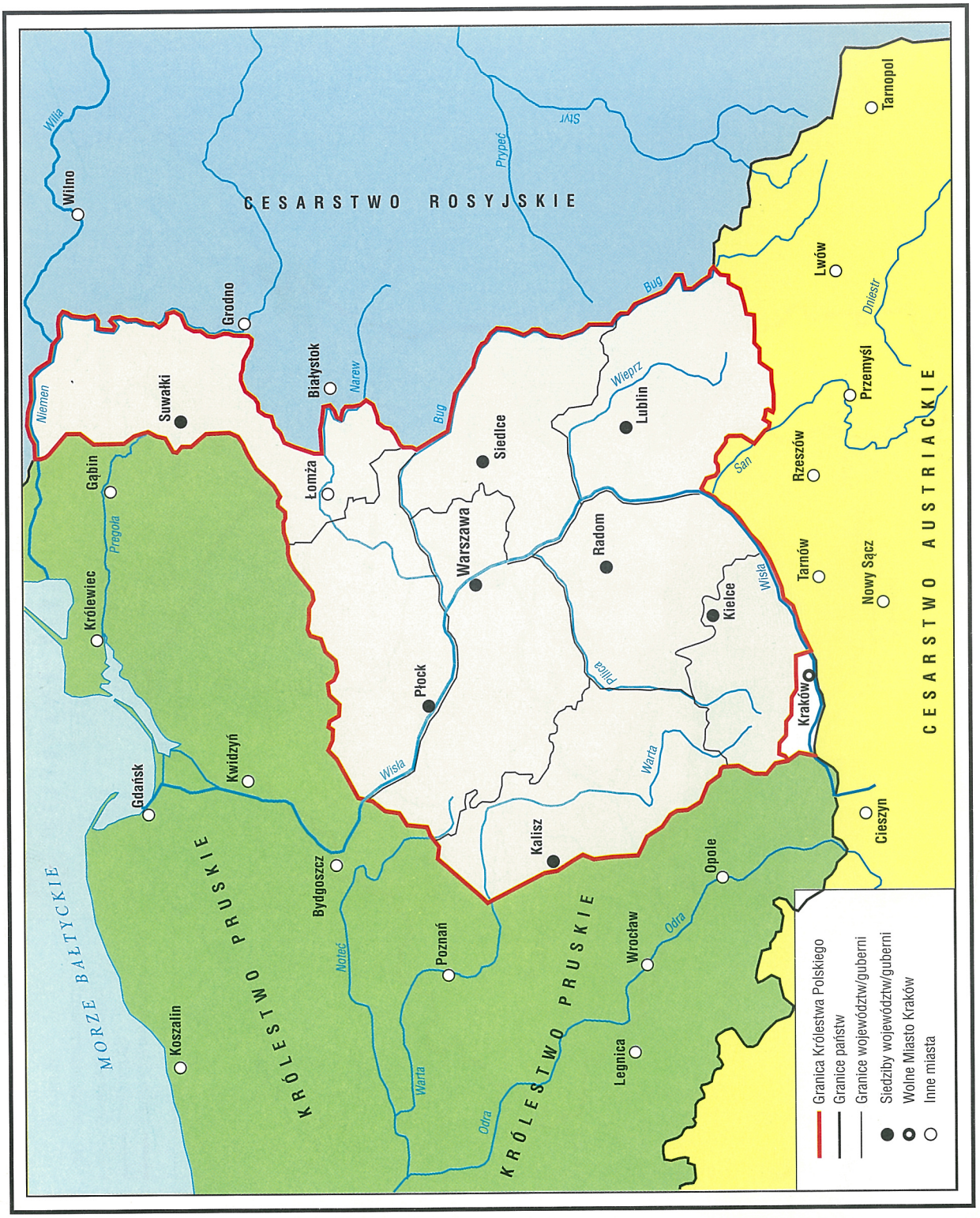

Wykreślono na podstawie mapy autorstwa J.Humnickiego w: *Historia Polski*, wyd. Instytut Historii PAN, tom II, Warszawa, 1956.

ZIEMIE DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ OKOŁO 1910 R.

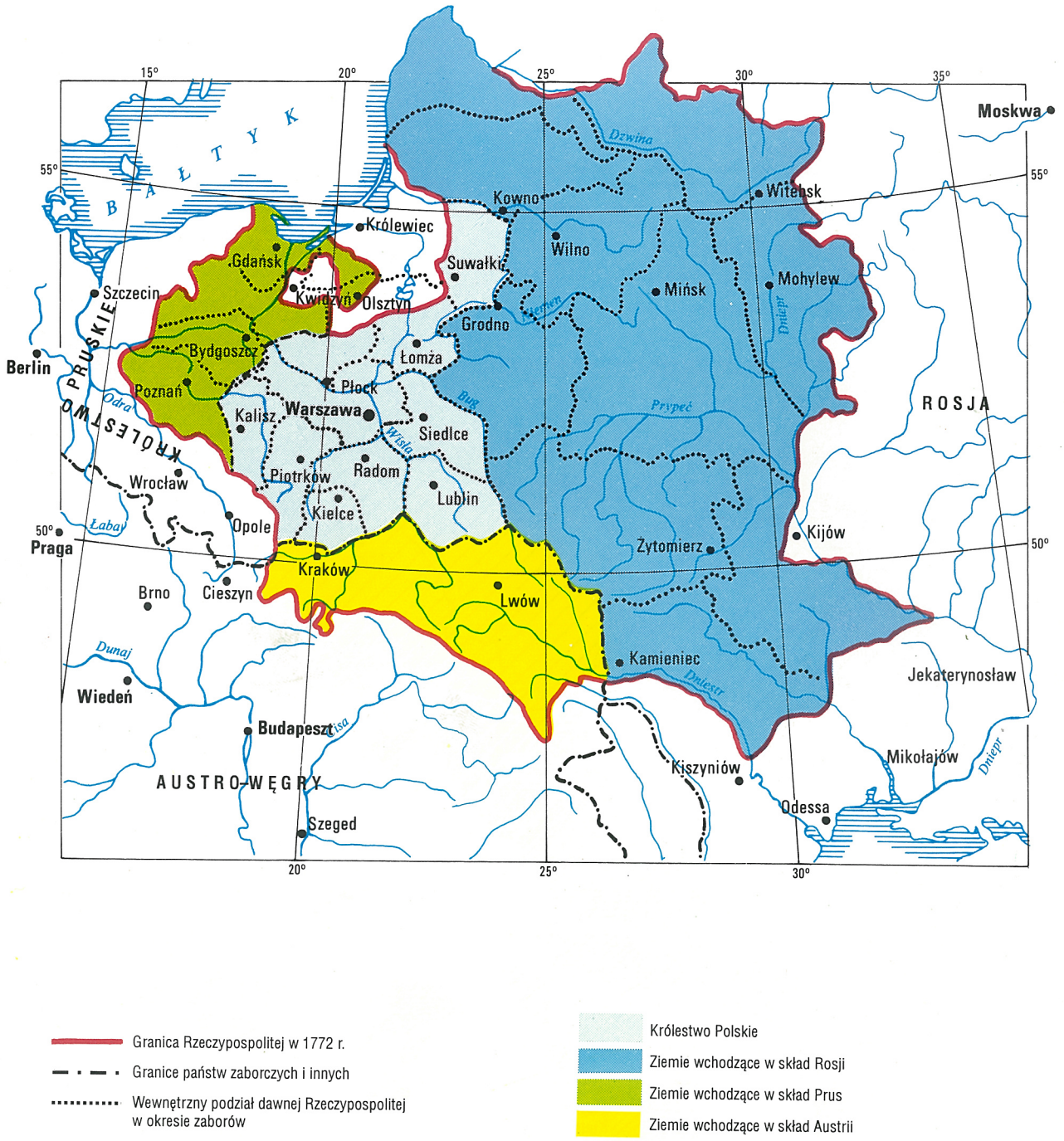

Granica Rzeczypospolitej w 1772 r.

Granice państw zaborczych i innych

Wewnętrzny podział dawnej Rzeczypospolitej w okresie zaborów

Królestwo Polskie

Ziemie wchodzące w skład Rosji

Ziemie wchodzące w skład Prus

Ziemie wchodzące w skład Austrii

Wykreślono na podstawie mapy w: E. Romer i I. Weinfeld, *Rocznik Polski. Tablice statystyczne*, Kraków 1917.

KRÓLESTWO POLSKIE W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

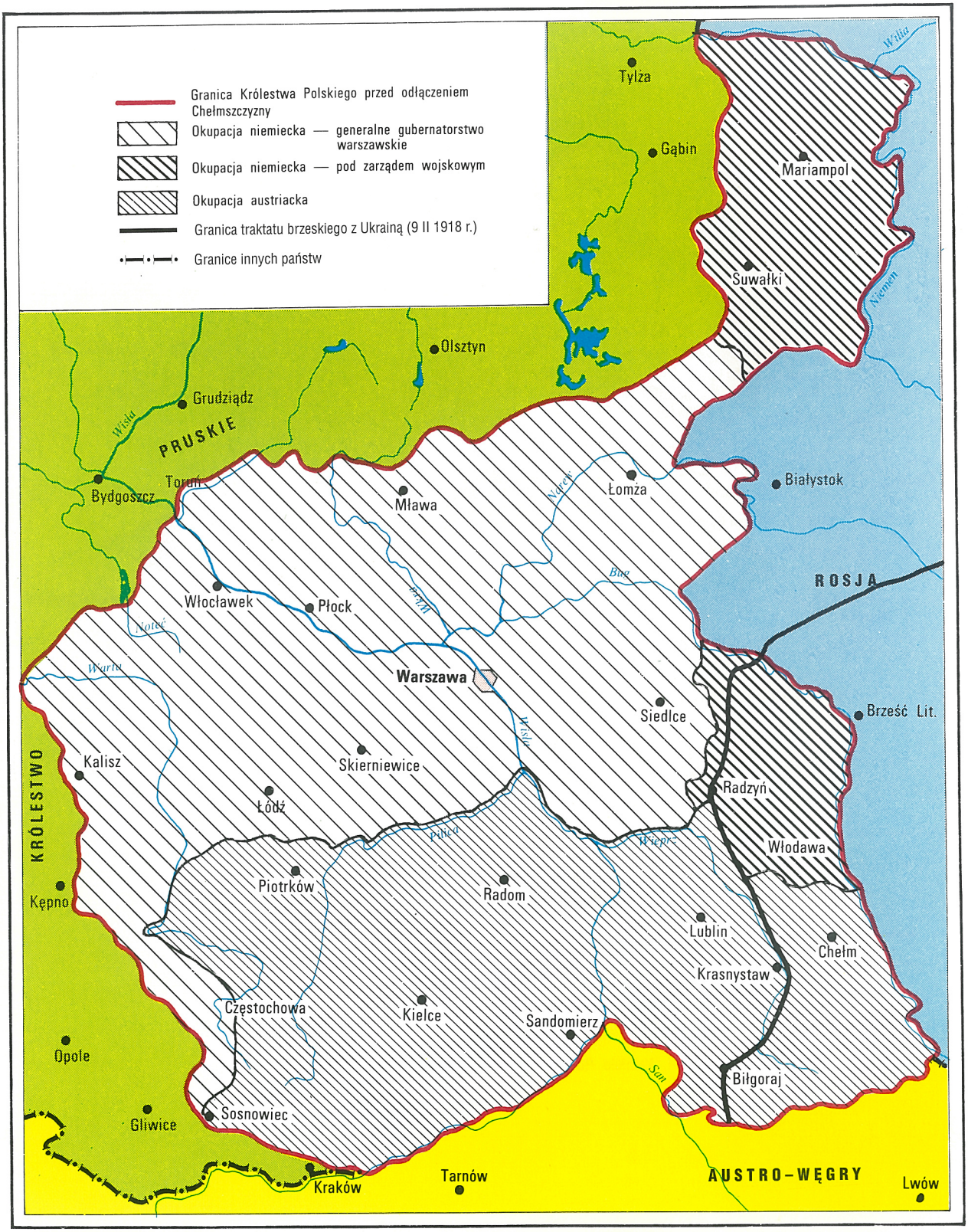

Wykreślono na podstawie w: S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795 – 1918*, Warszawa 1987, s. 522.

LUDNOŚĆ KRÓLESTWA POLSKIEGO WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1897 R.

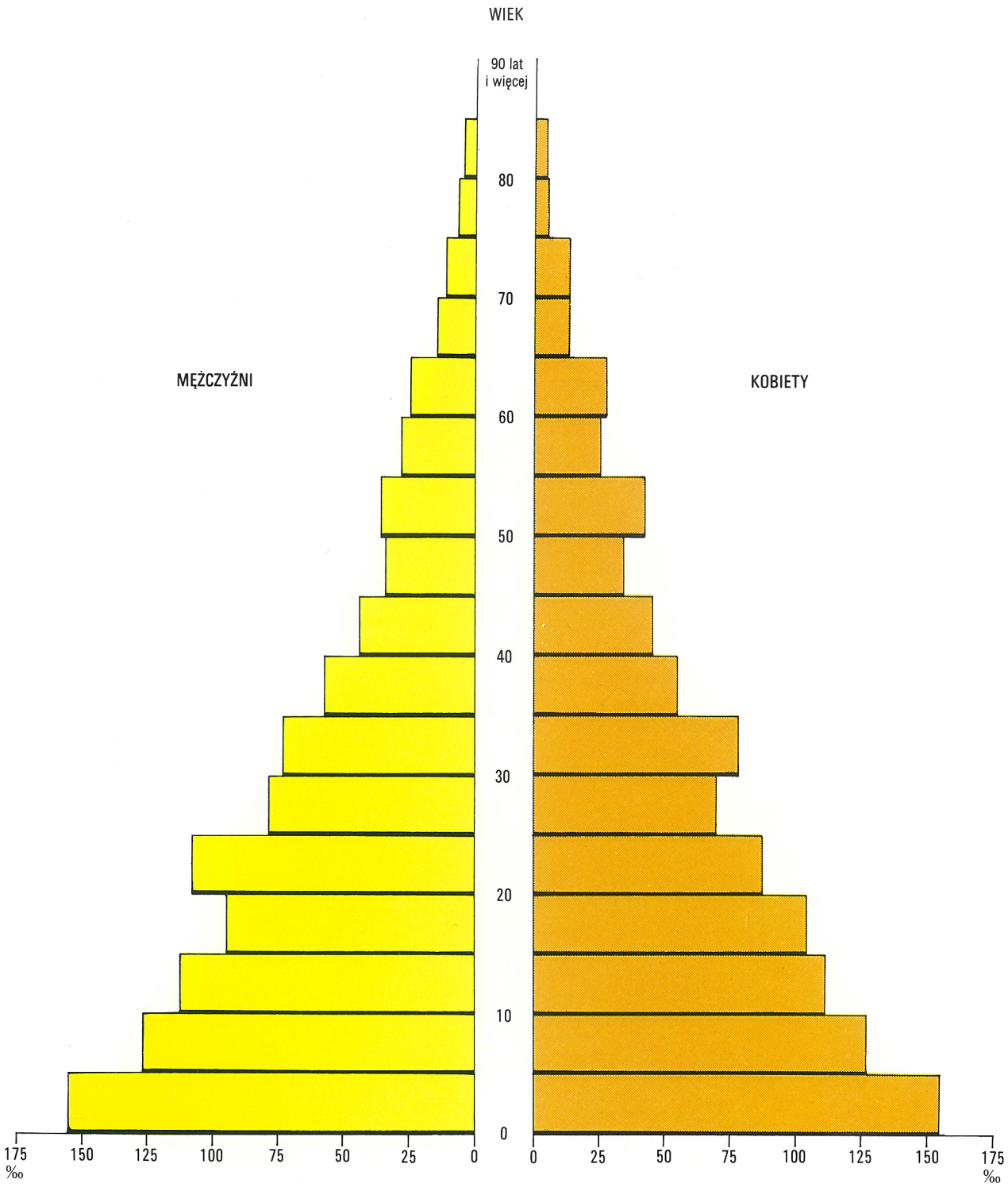

Na podstawie: *Pierwaja wsieobszczaja pierepis nasielenija Rossijskoj Imperii 1897. Obszczyj swod*, tom I, Sankt Petersburg 1905, s. 56, 58.

LUDNOŚĆ GALICJI WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1869 R.

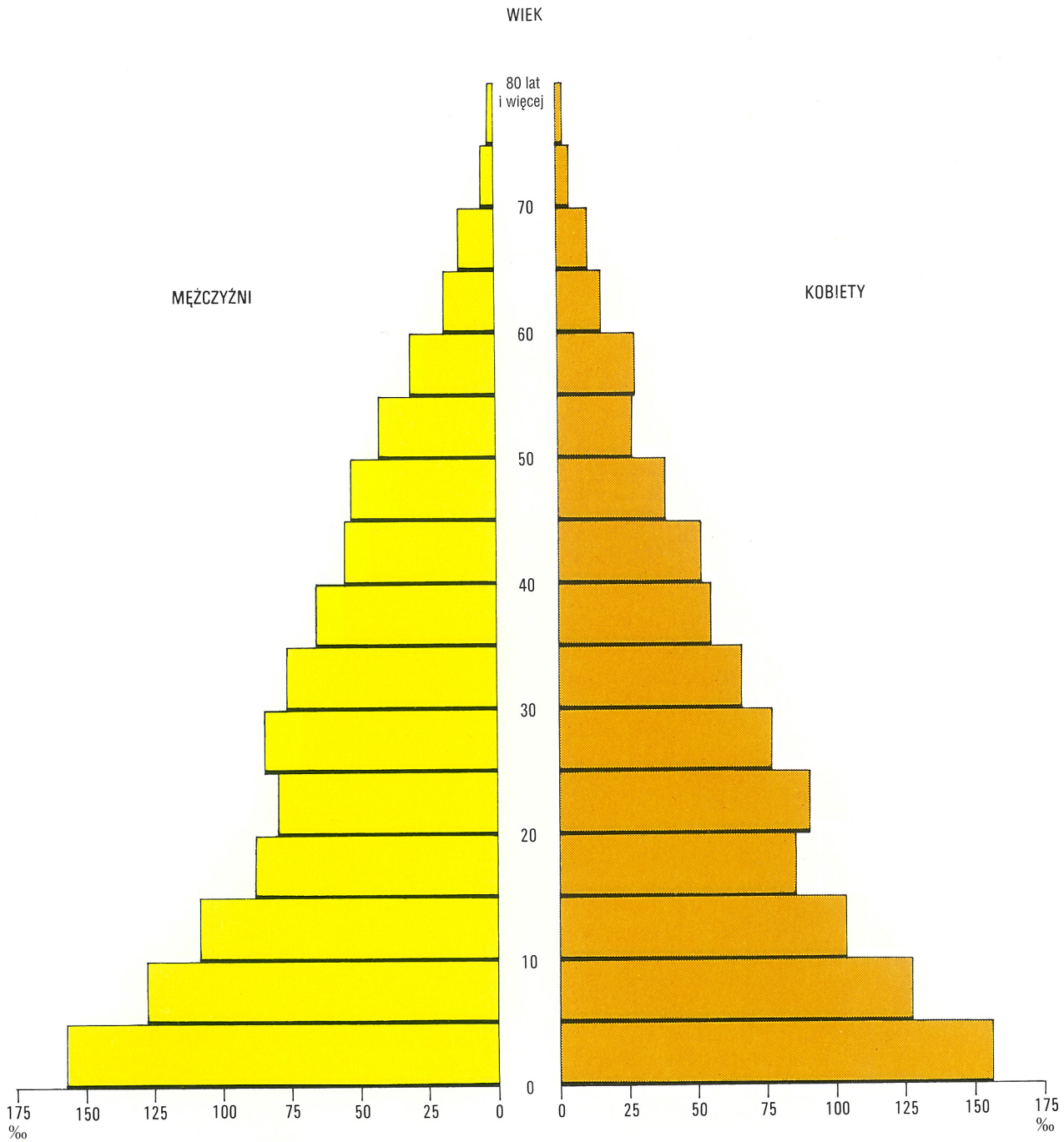

Na podstawie: K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857–1910*, w serii: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 114.

LUDNOŚĆ GALICJI WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1900 R.

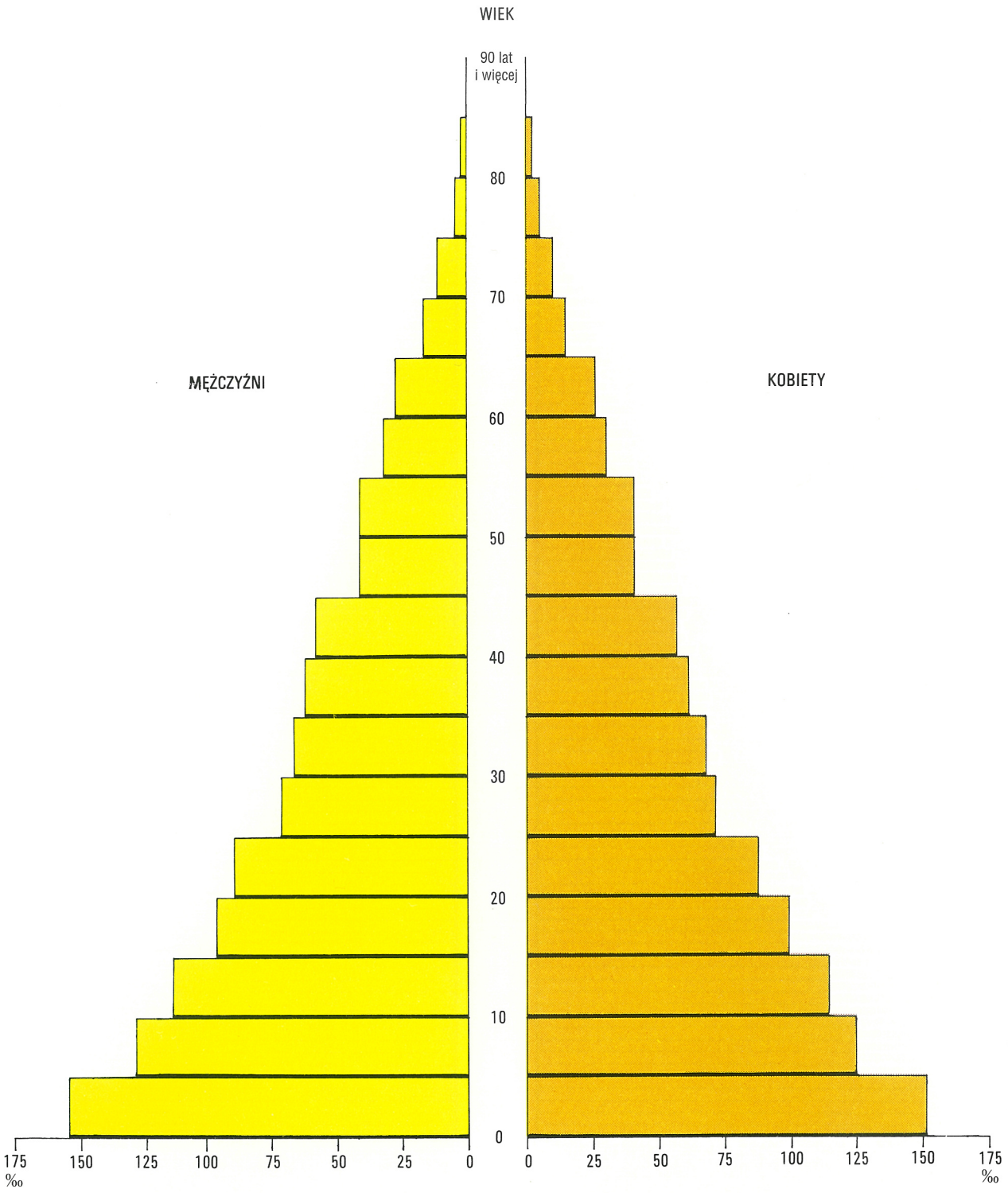

Na podstawie: K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857-1910*, w serii: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 138–139.

LUDNOŚĆ WIELKIEGO KSIĘSTWA POZNAŃSKIEGO WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1910 R.

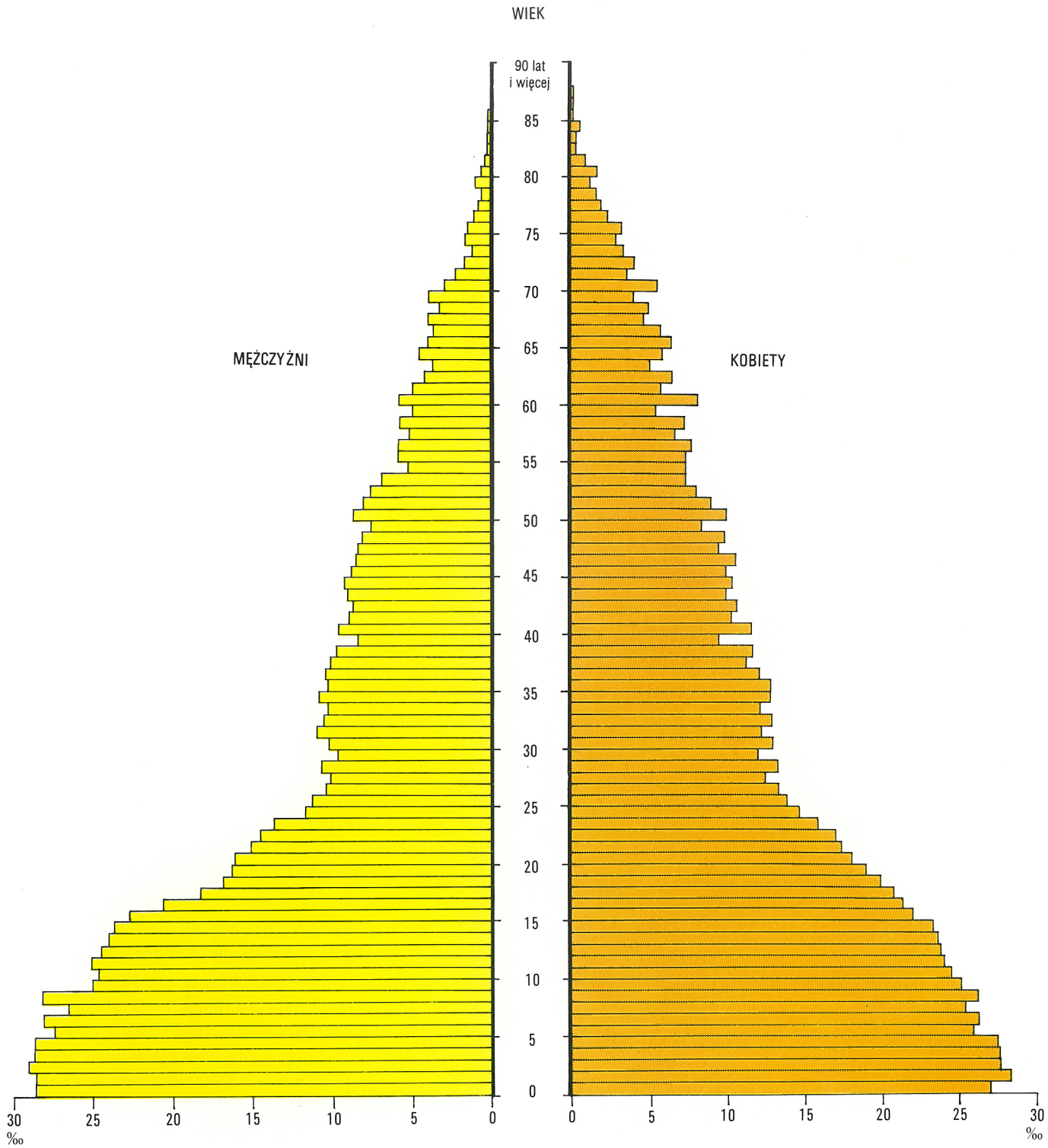

Na podstawie: *Dzieje Wielkopolski. Lata 1793–1918*, pod red. W. Jakóbczyka, tom II, Poznań 1973, s. 365.

RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W GALICJI W LATACH 1817–1913

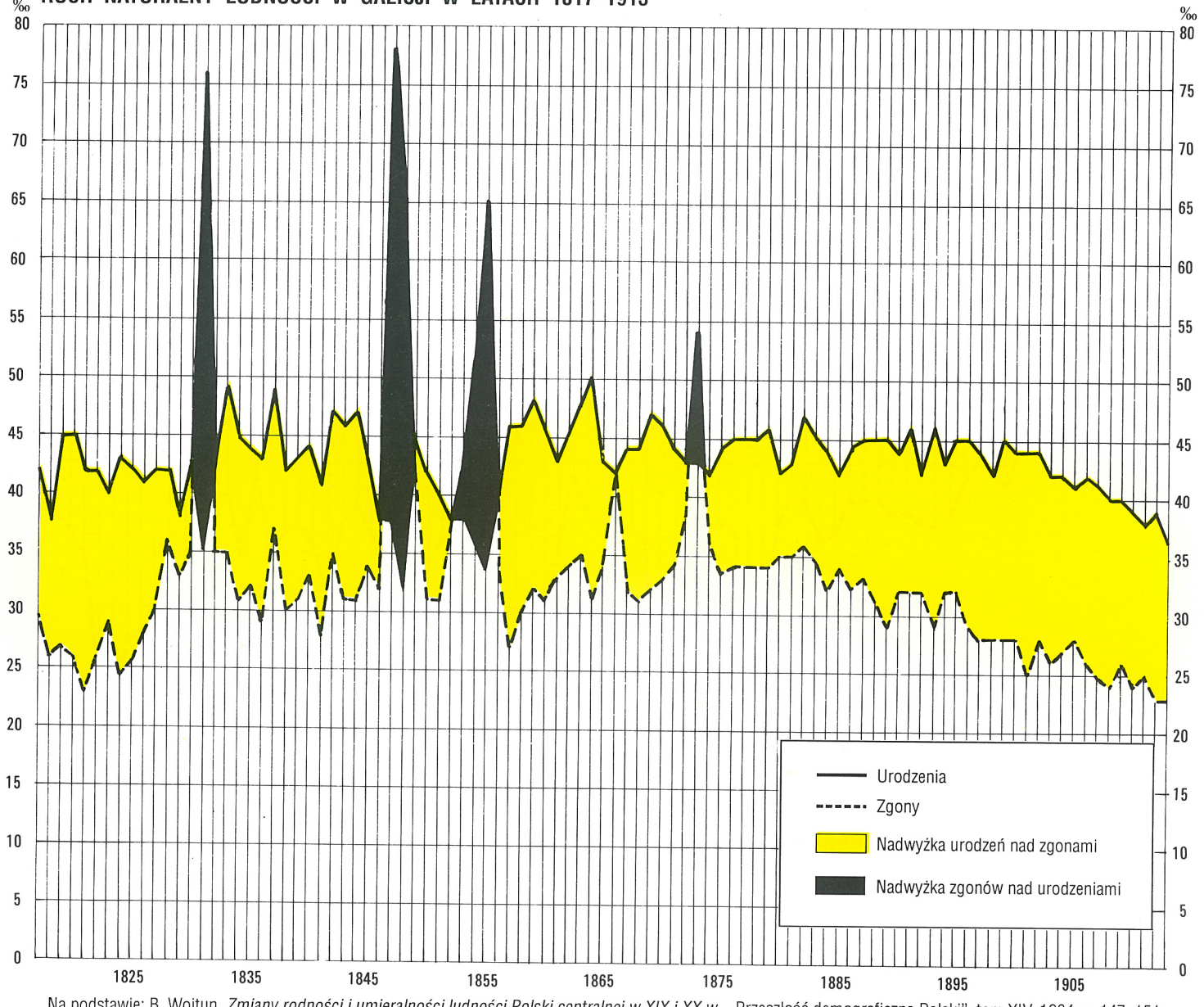

Na podstawie: B. Wojtun, *Zmiany rodności i umieralności ludności Polski centralnej w XIX i XX w.*, „Przeszłość demograficzna Polski", tom XIV, 1984, s. 147–151; K. Zamorski, *Ludność Galicji w latach 1857–1910*, w serii: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 1989, s. 159–160.

RUCH NATURALNY W WIELKIM KSIĘSTWIE POZNAŃSKIM W LATACH 1816–1914

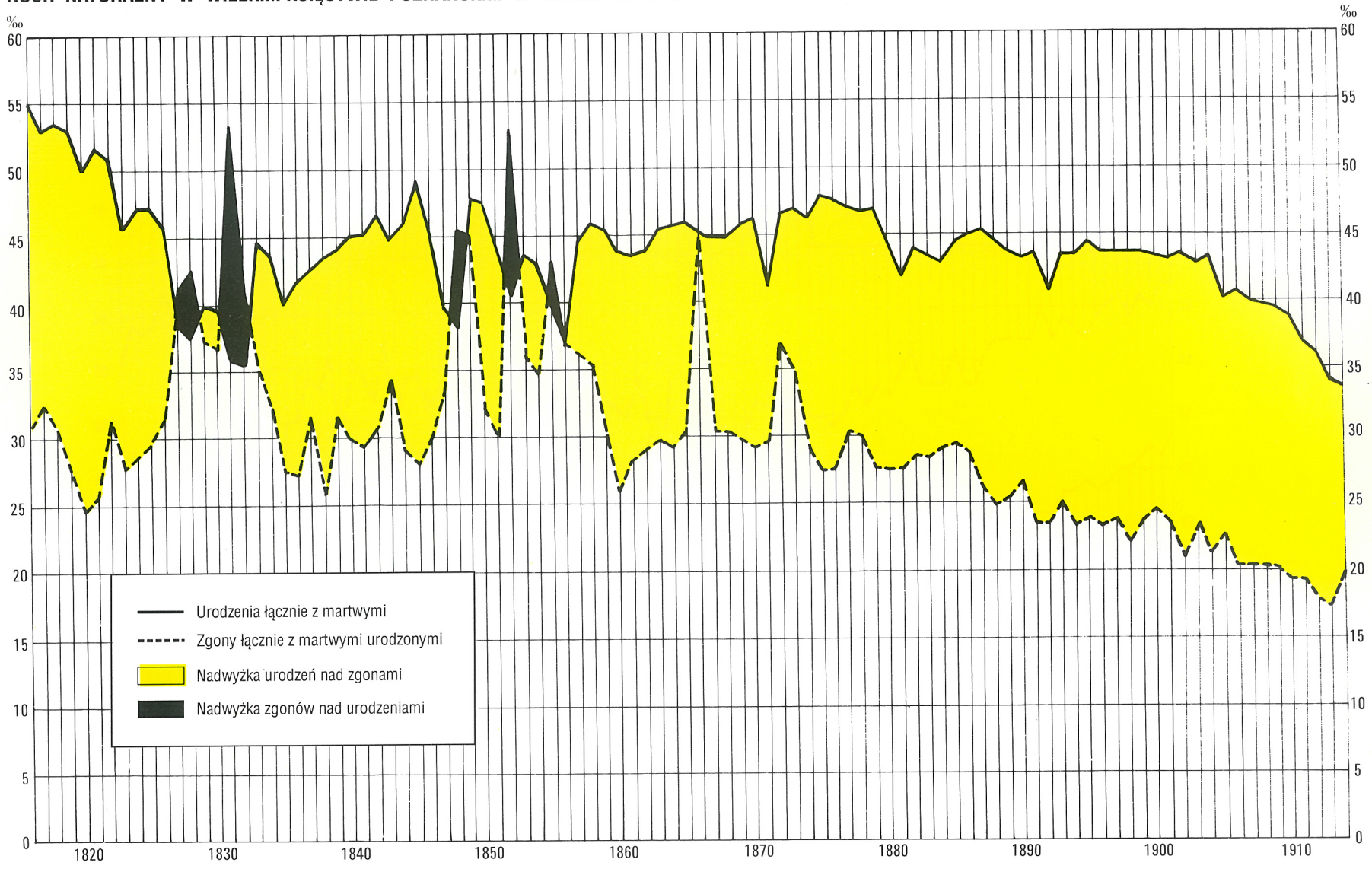

Na podstawie: *Dzieje Wielkopolski. Lata 1793–1918*, pod red. W. Jakóbczyka, tom II, Poznań 1973, s. 370.

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY POLSKI W 1927 R.

Stan w dniu 1 I

Wykreślono na podstawie mapy w: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927*, Warszawa 1927.

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY POLSKI W 1939 R.

Stan w dniu 31 VIII

Wykreślono na podstawie mapy w: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939.

PODZIAŁ OKUPOWANYCH TERENÓW POLSKI W 1941 R.
Stan w dniu 1 I

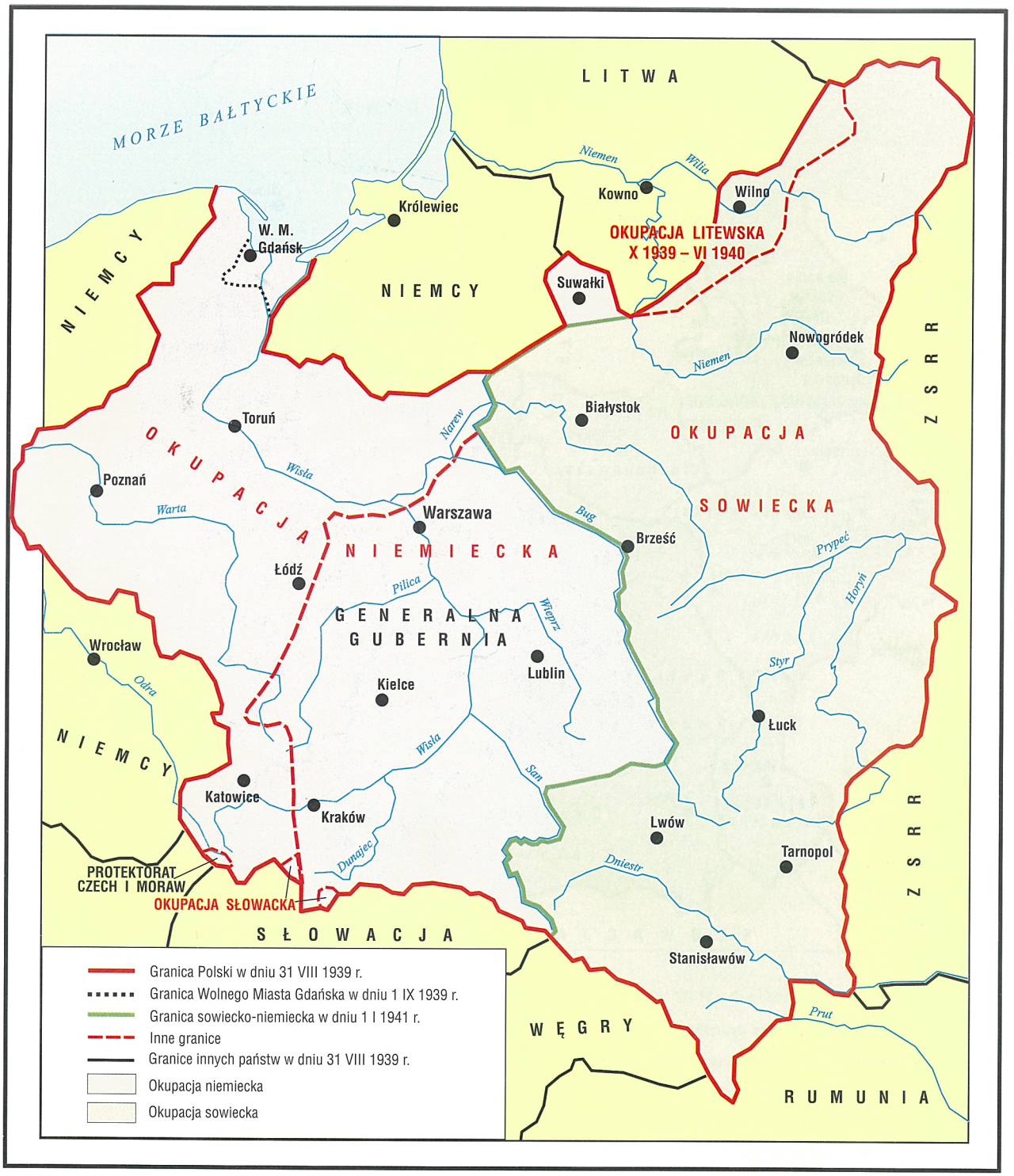

Wykreślono na podstawie mapy w: *Mały Rocznik Statystyczny Polski wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, Londyn 1941.

ZIEMIE POLSKI POD OKUPACJĄ NIEMIECKĄ W 1943 R.

Wykreślono na podstawie mapy w: M. Walczak, *Działalność oświatowa i martyrologiczna nauczycielstwa polskiego pod okupacją hitlerowską 1939–1945*, Wrocław 1987.

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY POLSKI W 1946 R.

Stan w dniu 1 VII

Wykreślono na podstawie mapy autorstwa Referatu Kartograficznego GUS w: *Rocznik Statystyczny 1947*, Warszawa 1947.

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY POLSKI W 2000 R.

Wykreślono na podstawie mapy autorstwa Polskiego Przedsiębiorstwa Wydawnictw Kartograficznych im. E. Romera SA w: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*, Warszawa 2001.

LUDNOŚĆ WEDŁUG PŁCI I WIEKU NA PODSTAWIE SPISU W 1921 R.[a]

Stan w dniu 30 IX

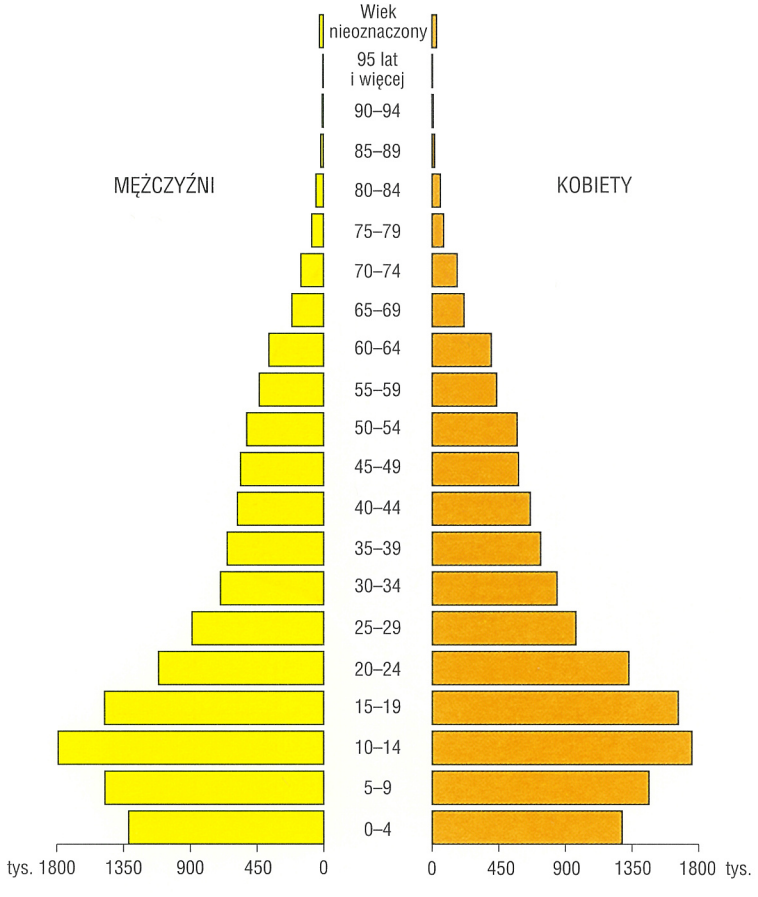

a Bez Górnego Śląska oraz m. Wilna i powiatów: Oszmiana, Święciany, Wilno–Troki.

Na podstawie: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927*, Warszawa 1927, s. 48-50.

LUDNOŚĆ WEDŁUG PŁCI I WIEKU NA PODSTAWIE SPISU W 1931 R.

Stan w dniu 9 XII

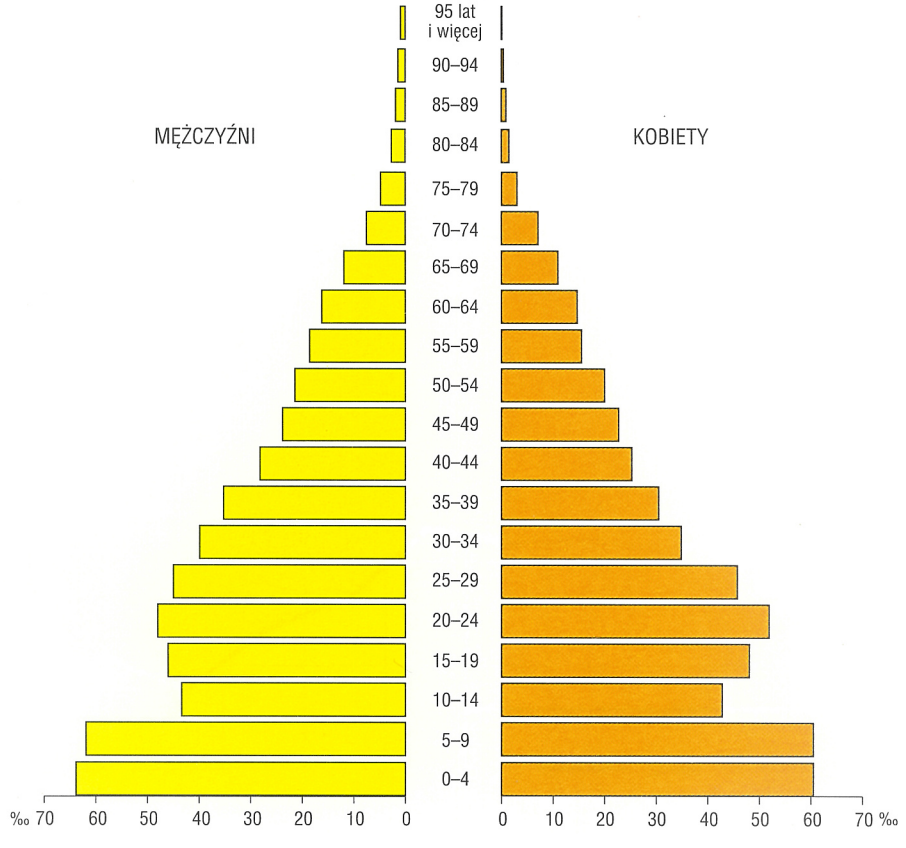

Na podstawie: *Rocznik Statystyczny 1956*, Warszawa 1956, s. 44.

RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W LATACH 1919–1938

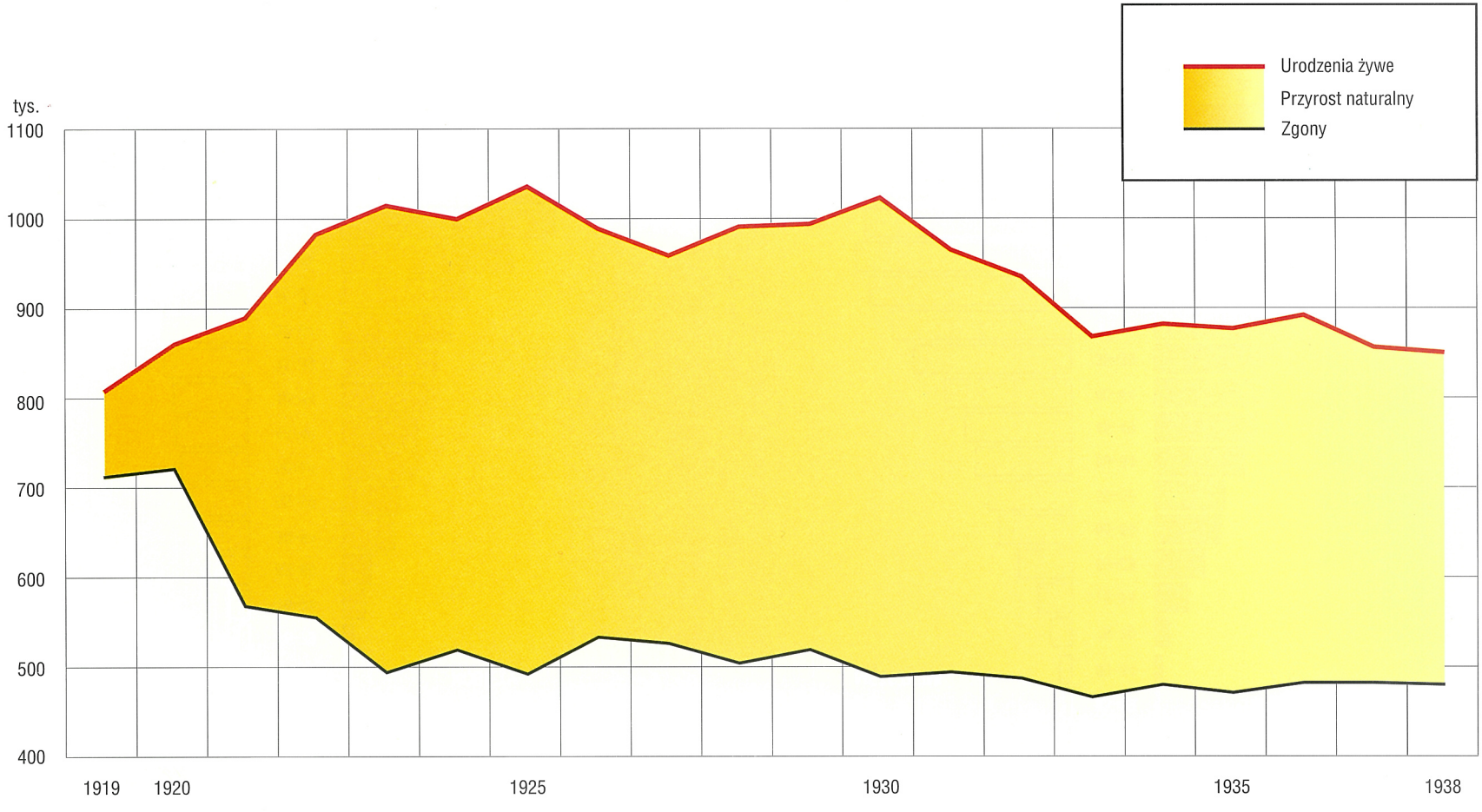

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 43.

LUDNOŚĆ WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 1950 R.[a]

Stan w dniu 31 XII

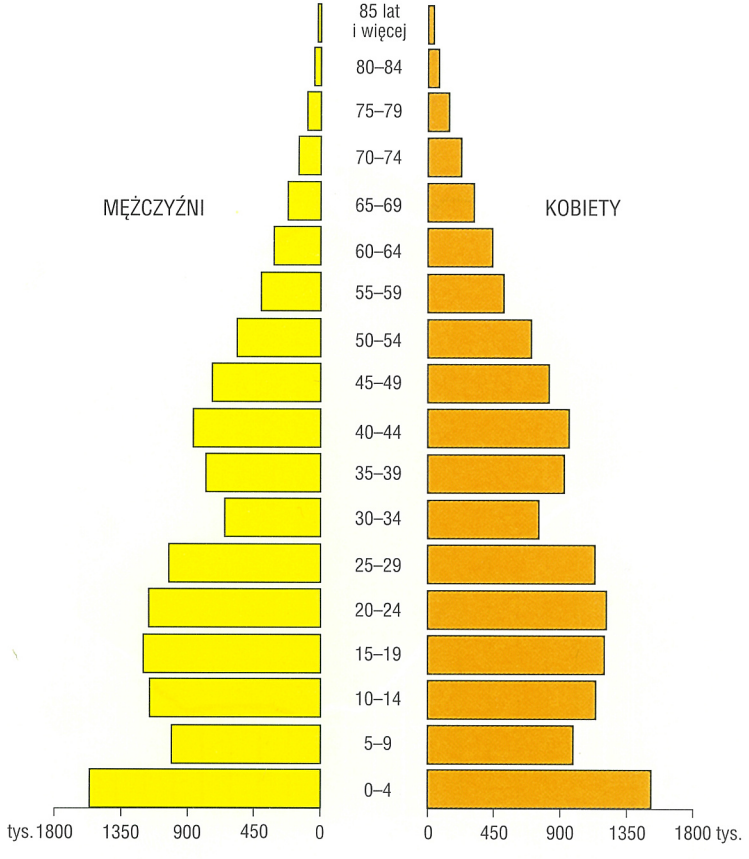

a Na podstawie bilansów.

Na podstawie: materiały robocze GUS.

LUDNOŚĆ WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 2000 R.[a]

Stan w dniu 31 XII

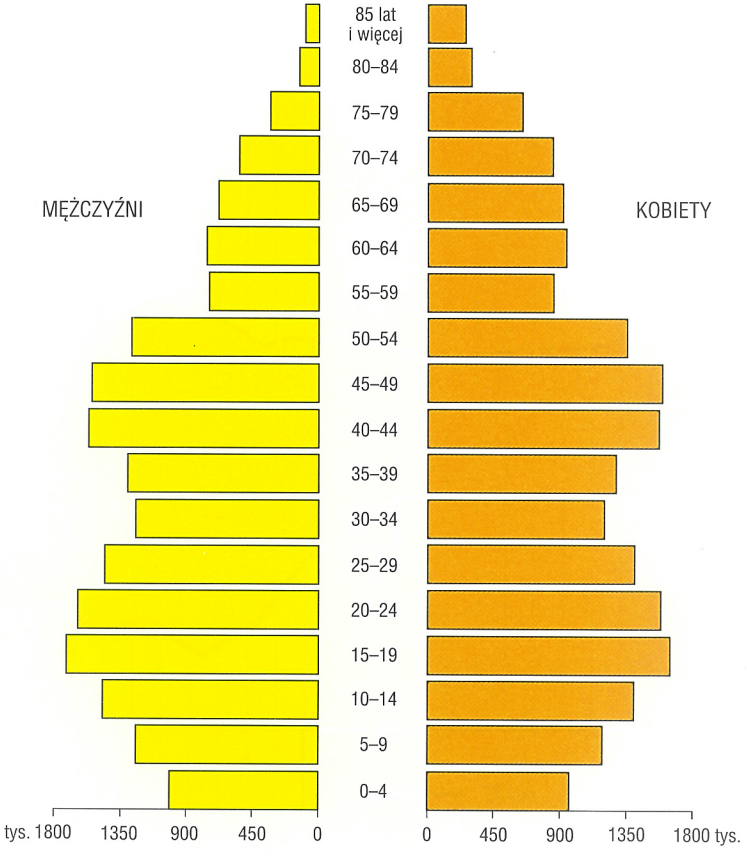

a Na podstawie bilansów.

Na podstawie: *Rocznik Demograficzny 2001*, Warszawa 2001, s. 66-67.

RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W LATACH 1946–2000

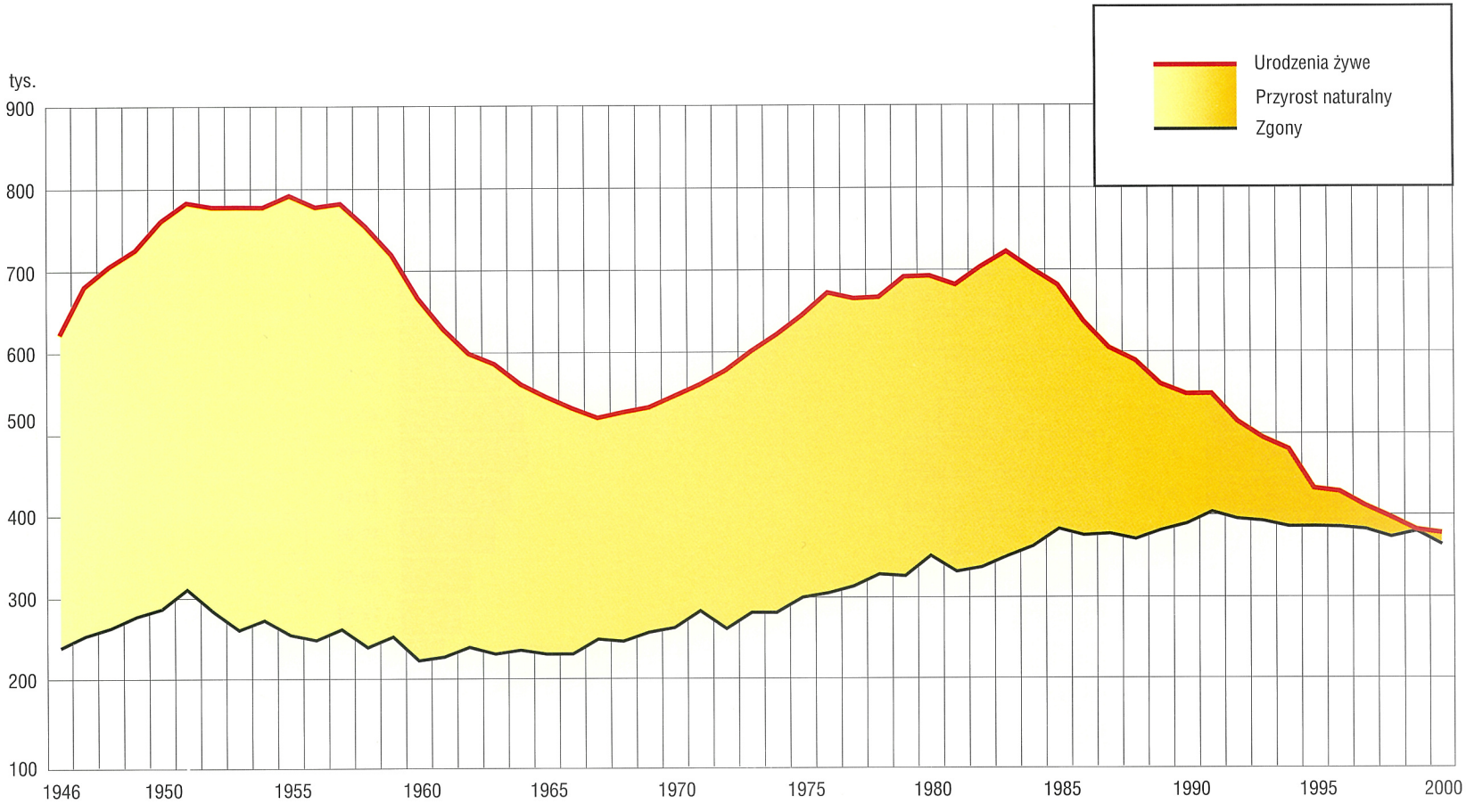

Na podstawie: *Mały Rocznik Statystyczny 2001*, Warszawa 2001, s. 120.